B 1,023,061

PROPERTY OF
University of
Michigan
Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITA

HX
8
.K83
1952

Пролетери свих земаља, уједините се!

КОМУНИСТ ОРГАН КПЈ ЗА МАРКСИСТИЧКУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

VI ГОДИНА   ЈАНУАР—МАРТ 1952   БРОЈ 1—2

О СОЦИЈАЛИЗМУ И ДЕМОКРАТИЈИ[1])

I. О ОСНОВАМА НАШЕГ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ ДЕМОКРАТИЗМА

1. Законитости прелазног доба

Пре свега, хтео бих да се извинем што ћу морати да дам један теоретски увод у нашу дискусију о народним одборима, јер то није уобичајено у парламенту, а ни у нашој скупштини. Али, мислим да је живо свакодневно суочавање постигнућа и облика наше праксе са основним теоретским поставкама научног социјализма један од неопходних услова да би се друштво на путу ка социјализму могло успешно да супротставља продору и учвршћењу антисоцијалистичких тенденција у новим облицима. Таква је опасност поготово озбиљна у једној релативно заосталој земљи, где антисоцијалистичка стихија мора да буде веома јака. А практицизам, односно слабост или недостатак револуционарне пролетерске, односно социјалистичке идејне контроле над практичним развитком — то је баш она атмосфера, онај „природни" пут којим антисоцијалистичка стихија најјаче може да дође до изражаја.

Карл Маркс је, као што је познато, гледао на прелазни период од капитализма ка комунизму као на раздобље тешких „порођајних грчева" и многобројних унутарњих супротности, у којима се рађа социјалистичко друштво, — брже или спорије, кроз победе и поразе, кроз смеле успоне и понижавајуће падове, учећи се на успесима и на неуспесима.

Другачије не може ни бити, јер револуционарна, односно политичка победа радничке класе сама по себи још не ствара социјалистичке друштвене односе. Њен је главни задатак да разбије сметње за слободно настајање и учвршћивање таквих односа, а темпо и облици њиховог настајања и развитка зависе у првом реду од развитка материјалних друштвених снага, другим речима, од развитка производних снага. Ја тиме не мислим да потцењујем улогу социјалистичке свести, али свест може успешно и погресивно да дође до изражаја само ако је схватила шта је економски и друштвено могућно и неопходно и ако у том оквиру дејствује у правцу ослобађања елемената социјалистичког друштва. Не могу а да у вези с тим не поновим следеће Марксове речи из анализе Париске комуне:

---

[1]) Реферат, одржан у Народној скупштини ФНРЈ 31. III. 1952.

> Радничка класа није очекивала од Комуне никаква чуда. Она не мисли да народном одлуком заводи неке готове утопије. Она зна, ако хоће да постигне своје сопствено ослобођење и с њим онај виши животни облик коме данашње друштво неодољиво тежи услед свог економског развитка, да ће она, радничка класа, морати да прође кроз дуге борбе, кроз читав низ историских процеса који мењају и људе и прилике. Она нема да остварује никакве идеале; она има само да ослободи оне елементе новог друштва који су се већ развили у крилу старог буржоаског друштва које се налази у распадању.1)

А у предговору I издању свог „Капитала" Маркс је приближно исту мисао формулисао овако:

> Чак и кад неко друштво успе да пронађе путању *природних закона свога кретања*... не може оно нити прескочити, нити наредбама изоставити фазе природног развитка. Али порођајне болове може и да скрати и да ублажи.2)

Ове Марксове речи најбоље изражавају онај револуционарни реализам којим треба да се руководи свако друштво, а поготово такво у коме се одигравају почетни процеси социјалистичког преображаја.

Социјализам се не изграђује у свим земљама у једнаким условима. Негде ће друштво имати да савлада тежи, а другде слабији отпор најразличитијих реакционарних снага, али свуда оно мора да прође кроз одређене економске и друштвене процесе у којима ће се производне снаге развити до степена на коме социјализам може да постане неоспорни облик друштвених односа. Они друштвено-економски процеси, дакле, који се нису изживели у недрима старог друштва, морају се — у једном или другом облику — изживети у новим друштвеним условима. Ти заостали друштвено-економски процеси неоспорно вуку друштво натраг и сваки дан поново репродукују антисоцијалистичке утицаје. Социјалистичка држава може да утиче на те процесе, да их донекле убрза и усмери у правцу социјализма, али и они сами настоје да утичу на њу, тј. на социјалистичку државу и на целокупан друштвени живот. Они претстављају извор антисоцијалистичке стихије, која је утолико јача уколико је земља заосталија и јаче извргнута спољњем прити-

---

1) К. Маркс, „Грађански рат у Француској", Маркс-Енгелс, Изабрана дела, т. I, стр. 501, изд. „Културе" Београд.

2) К. Маркс, „Капитал", т. I, стр. XLVI.

ску. Та стихија може, у одређеним условима, нанети веома тешке поразе снагама социјализма. Такве врсте тешкоће и јесу оно што Маркс назива „порођајним грчевима" социјализма.

Догматичари и практицисти често приказују ствари тако као да је оружаном победом радничке класе и доласком радничке авангарде на власт, ако је она „верна пролетаријату", већ обезбеђен „правилан" развитак социјалистичке револуције, само ако та авангарда, како они мисле, буде довољно „одлучна" и „оштра" у борби против контрареволуције. Међутим, они заборављају да се ствар не састоји само у томе. Они заборављају да је прелазни период од капитализма ка комунизму, то јест од класног ка некласном друштву, такође класна борба, а ова је пре свега карактеристична по томе што развија снажну тенденцију да се њено политичко тежиште пренесе у сам државни систем и на саму радничку партију. „Застарело — каже Карл Маркс — тежи да се у оквиру новостеченог облика поново успостави и одржи."[1] Владајућа партија, дакле, не живи и не дејствује у безваздушном простору, у свету неких апстрактних принципа, где само има да одлучује — шта је правилно", а шта „није правилно", него је и сама подвргнута дејствовању друштвено-економских закона.

Антисоцијалистичке тенденције не долазе до изражаја само као директна политичка акција, то јест као отворени контрареволуционарни покушај или као несвесни отпор. У том облику оне су очевидне и против њих се није тешко борити. Али су оне опасније у другим облицима, то јест када такорећи неприметно дејствују на сам систем социјалистичке државе, на људе у том систему, на методе и организационе облике рада тог система. У том свом облику антисоцијалистичка стихија дејствује у правцу стагнирања, остајања на заосталим облицима. Она дејствује као фактор који на овом или оном отсеку друштвеног живота вуче натраг, рестаурира старо, претвара ове или оне остатке прошлости у доминантни систем у оквиру нових друштвених облика. Прелазни облици застаревају и постају уточиште остатака прошлости. И многи „нови" људи постају конзервативни, боје се даљег кретања друштва и друштвених односа, а за њих почињу да се лепе и други остаци прошлости.

Уствари, што више владајућа партија сраштава и идентификује се с државним управним апаратом и што се више самосталне власти концентрише у рукама таквог апарата, утолико више таква партија губи своје везе с радним масама, а читав се систем може да претвори у самосталну снагу која се креће по својим посебним друштвено-економским законима. То утолико пре што су државно-капиталистички елементи више или мање јаки у почетку сваке пролетерске револуције. Они су, уствари, неизбежни и у почетку обично и прогресивни, али уједно су они главни извор бирократизма. Ако не постоје довољно снажне свесне социјалистичке снаге, односно ако нема довољно ефикасне револуционарне пролетерске и социјалистичке идејне контроле над практичким развитком, онда такав систем постаје полазна тачка за формирање бирократске касте и за дегенерисање пролетерске револуције у систем бирократског деспотизма као израза и надградње државнокапиталистичких друштвених односа.

---

[1] Маркс, Писмо Ф. Болтеу од 29 XI 1871. Маркс-Енгелс, Изабрана дела, т. II, стр. 456.

У томе је, уствари, данас главна опасност за радничку класу која је политички победила, као и за читав радни народ. Контрареволуционарни, рестаураторски покушаји експроприсаних класа могу да сметају, могу да изазивају тешкоће, да коче развитак, али не могу да окрену точак историје унатраг. Ситносопственичка и малограђанска стихија такође може да осетно кочи социјалистички развитак, али сама по себи не може да постане доминантна. Али сви они раде за трећег, који — у заоштреним класним сукобима прелазног доба — има услова да постане победник, а то је — бирократска каста.

Уколико је земља заосталија, утолико револуционарни пролетаријат мора да ствара већи и централизованији апарат за борбу против антисоцијалистичке стихије, утолико више власти даје у руку том апарату и утолико је већа опасност да тај апарат постане независан од самог пролетаријата. А уколико јачи и независнији од радничке класе и радних маса уопште постаје државни извршни апарат, утолико се више претвара у самосталну друштвену снагу која тежи да сачува и даље развије државно-капиталистичке друштвене односе. Другим речима, у таквим условима пролетерска револуција сама производи снагу која је деградира на степен деспотије државно-капиталистичке бирократије.

На први поглед овакав процес изгледа само као последица субјективних „грешака" социјалистичких снага. А уствари он је, пре свега, резултат дејствовања објективних друштвено-економских закона, који увек своде друштвене односе на оно што дозвољава степен производних снага. Такви државни системи могу да предузимају и морају да предузимају и низ прогресивних социјалистичких мера и корака, али само у одређеним границама које не доводе у питање основицу тог система: државно-капиталистички монопол. Али када прогресивни економски развитак у таквом систему достигне крајње границе, које му државно-капиталистички односи допуштају, овај систем постаје исто тако реакционаран и исто тако доводи до унутарњег друштвеног трулења, као сваки преживели систем. И даље, када се у унутарњим односима такав систем у току развитка претвори у реакционарну полициску заштиту државно-капиталистичких односа, који су већ постали сметња даљем друштвеном кретању, па га унутарња криза неминовно почиње да гони ка спољној експанзији и агресији, онда он постаје смртна опасност за напредак социјализма.

Искуство из развитка пролетерске револуције у Совјетском Савезу убедљива је потврда ових поставки, зато ћу се на њему укратко задржати.

2. Поуке совјетског развитка

Бирократија се као слој, као самосталан фактор, по правилу увек појављивала у историји у једној од двеју могућих улога: или као слуга или као деспот. Била је подређени извршитељ када је владајућа класа била јака, неоспорно надмоћна, али је постајала, у већој или мањој мери, самосталан фактор над друштвом онда када је однос снага између главних антагонистичких класа дошао у извесну, као што Маркс каже, „равнотежу", која је искључивала недељиво господство једне или друге класе.

У наше се време бирократска деспотија појављује као самосталан друштвени фактор углавном у два облика: у фашистичкој диктатури и диктатури стаљинског типа. Упрошћено говорећи, могло би се рећи да је прва пре свега резултат слабости дате буржоаске, а друга дате пролетерске власти.

Прва настаје када буржоазија не може више као класа да одржи власт, да се бије за своје циљеве, а пролетаријат је политички преслаб да би ову могао да освоји. Владајућа бирократска каста — сраштајући се с врховима финансиске олигархије — с једне стране штити привилегије финансиске олигархије, а с друге стране мора да јача државно-капиталистичке елементе у привредном систему и друштвеним односима.

Бирократска деспотија совјетског типа, међутим, настаје тамо где је пролетаријат — користећи погодне друштвене и политичке услове — у победоносној револуцији узео власт, али је — било због опште заосталости земље, било због других објективних или субјективних разлога — преслаб да би могао и да је одржи. Обавезни пратилац сваког државног система, то јест бирократски практицизам, постаје у таквим условима главни канал за продирање и учвршћење антисоцијалистичких тенденција у новим облицима које је створила и за које је раскрчила поље револуција; тај практицизам постаје главни облик постепеног потискивања и коначне ликвидације одлучујућег утицаја радничке класе на руководство државне управе.

Слабост револуционарне власти совјетске радничке класе није била у снази експроприсаних класа — царских велепоседника и буржоазије — него у необично великој општој заосталости социјално-економске структуре Русије. Пре свега, необично заостало совјетско село. Лењин је ту ситуацију јасно видео и упозоравао је совјетски пролетаријат да његова оружана победа никако не значи да су његова власт и социјализам у Русији обезбеђени. Постављајући питање — „ко ће кога”, Лењин је мислио у првом реду на огромни елементарни притисак ситнопроизвођачке стихије, која, како он каже, „свакодневно рађа капитализам”. Та стихија, додуше, није победила као таква и није довела до рестаурације старог система, али је ипак поткопала власт радничке класе. Неизбежно стварајући огроман бирократски механизам за гушење и потчињавање те стихије, револуција је уједно створила снагу која је потчинила себи и њу саму, односно радничку класу. Захваљујући заосталој класној структури, односно слабости пролетаријата, што доводи до узајамне парализације снага антагонистичких класа, о којој говори Маркс, извршни апарат је добио изванредну снагу и власт и почео је да издваја самосталну бирократску касту, са посебним друштвеним интересима који су везани за даље постојање државно-капиталистичких односа. Добивши политички монопол, ова је каста тежила економском монополу, јер се први могао одржати само на бази другога, а усвојивши унутарњи економски монопол, она је — као сваки монополиста — почела да прилази империјалистичкој политици вањског освајања и хегемоније над светом.

Све док је тај систем вршио извесну прогресивну улогу — било у унутарње-политичком било у међународно-политичком погледу — он је успевао да се сакрије иза социјалистичке заставе и да добија подршку међународног пролетаријата. Али када су превладавајући државно-капиталистички односи у производњи дошли унутар земље у сукоб с производним снагама, а поготово када је совјетска бирократска каста почела да разоткрива своје хегемонистичке тенденције према другим народима, тај је систем ушао у фазу кризе, и спољне и унутарње, и социјалистичка револуционарна критика тога система не само да постаје све нужнија, него и гласнија. Данас је јасно све већем и већем броју оних револуционарних социјалиста, а и напредних људи уопште, који су оправдано поздрављали и помагали Октобарску револуцију и Совјетски Савез као први крупни корак ка остварењу социјализма, да совјетски бирократски систем није само упропастио социјалистичке тековине Октобарске револуције, него да је постао непријатељ напретка социјализма у свету уопште.

У политичком погледу, бирократска деспотија стаљинског типа је, као што смо видели, продукт заосталог совјетског села. Када кажем да је стаљинизам продукт совјетског села, не мислим тиме рећи да је он и заступник његових интереса, него да до њега не би могло да дође, или веома тешко би могло да дође, да Русија није била заостала, претежно сељачка земља. Напротив, сви знамо да се совјетска бирократска каста крваво разрачунавала, и још се разрачунава, са сељаштвом, и то не само с кулацима, него са сељаштвом уопште. Међутим, сама егзистенција те снажне ситнососпственичке стихије, која је парализовала револуционарне социјалистичке тенденције радничке класе, постала је главни услов који је омогућио настанак и развој стаљинске деспотије. Вешто изигравајући час сељаке, час раднике, било паролама о савезу радника и сељака, било позивима на борбу против кулачке опасности и сл., она се држи на власти и потчињава себи целокупни друштвени живот. А такође, надувавајући опасност од спољне најезде, она оправдава пред читавим народом како потребу одржавања њеног деспотског режима у земљи, тако и потребу спољне експанзије.

Своју коначну афирмацију тај је систем постигао у периоду првог петогодишњег плана, и то не случајно баш тада. За извршење тог плана била је у совјетском систему потребна огромна концентрација власти у извршним органима власти, а у те убрајам и руководеће језгро Комунистичке партије СССР-а, — значи у органима који су се већ бирократизовали, па их је зато апсолутна власт неизбежно морала претворити у затворену вештачку касту.

Додуше, први и други петогодишњи план су углавном, гледано са економског гледишта, успели. Постигнута је — за руске услове — крупна економска победа, која је у знатној мери истргла Совјетски Савез из окова заосталости. Али тај је успех истовремено пратила и једна друга победа — победа државно-капиталистичке бирократске деспотије. А ова је победа носила у себи не само елементе политичке реакције, него и клицу будућег економског застоја и будуће друштвене кризе. Очигледно је, наиме, да се развитак друштвених производних снага не може дуго мирити с државно-капиталистичким друштвеним односима, вештачки и насилно одржаваним од бирократске касте.

Упоредо с таквим развитком иде и совјетски правни систем. Основни принципи совјетске друштвене изградње, које је формулисао Лењин, постепено су напуштани, а коначно — са тзв. стаљинским уставом — и формално укинути.

Држим да нећу претерати ако кажем да је „magna carta" совјетског бирократизма Стаљинов говор „Нова ситуација — нови задаци привредне изградње" из 1931 г. Главни циљ и ефект тога говора био је — претварање фабричких директора и привредних руководилаца уопште у апсолутну власт над радницима. Ликвидирани су били последњи остаци демократије у привредној управи. Следио је низ антирадничких закона који су потпуно обесправили радника у односу на директора, тако да овај може данас осуђивати радника због „недисциплине" чак и на затвор. Он се према раднику отворено појављује као државна политичка власт — што уствари и јесте.

Слични процеси извршили су се и у органима државне власти. Апарат републичких, обласних и среских совјета постао је извршни апарат централних органа, а сами совјети — парадна декорација, без права и без власти. Апсолутно подређен — у фабрици: дирекцији и главној привредној управи, у колхозу: одозго постављеном професионалном претседнику, а у совјету службеничком апарату који је и сам без права, односно „има права" само да слепо извршава наредбе централне управне власти — совјетски радни човек је изгубио сваку могућност утицаја на државну власт. Орденима декорисана и привилегијама корумпирана, али прожета до костију страхом пред фараонским висинама централне извршне власти, совјетска бирократија је, наравно, добијала све бољу економску награду за ту и такву своју улогу— на штету радника и радних сељака.

Као илустрацију тога навешћу неколико примера о разликама у платама у Совјетском Савезу.

Према званичним совјетским подацима, просечна радничка плата износила је 1950 г. 500 рубаља месечно. Најнижа плата радника машинске индустрије износила је, међутим, 145, а најнижа рударска плата 260 рубаља месечно. Плате бирократских врхова у самој производњи су, међутим, несразмерно веће. Основна плата директора предузећа износи 2.500 рубаља. Међутим, то није ни издалека све.

Страховито повећавање плата бирократије врши се на заобилазни начин, пре свега системом премирања. Премије претстављају, према званичним подацима, 51% платног фонда у металургији, 45% у лакој индустрији, 42% у хемиској индустрији итд. Посебним премијама пре свега повећавају се плате руководеће бирократије. Директор предузећа аутоматски добија, на пример, за испуњење месечног плана, премију у висини месечне плате. Тиме му се доходак повисује на 5.000 рубаља. У рударству и металургији директор предузећа добија повишење плате од 25% за сваки проценат смањења трошкова производње. Пракса показује да се тиме плата руководећих бирократа повисује још за даљу суму целокупне месечне плате. За извршење годишњег плана руководећи бирократи добијају награду у висини тромесечне плате, то јест око 500 рубаља месечно. Према томе, месечна плата руководећег функционера у производњи достиже нормално 8—10.000 рубаља месечно. Другим речима, плата бирократских врхова у производњи је 16 пута већа од просечне радничке плате, а 55 пута већа од најниже плате радника у машинској индустрији.

Ми, дакако, не поричемо да су разлике у платама у првим фазама социјализма потребне и неизбежне, јер још неразвијено социјалистичко друштво не може награђивати другачије него према раду, према способности. Штавише, у тој фази такође је неизбежно да друштво узима у обзир и потребе практичке стимулације у одређеним границама где је то потребно за здрав привредни развитак, јер то у крајњој линији користи друштву у целини. Тако поступамо и ми — можда чак сувише мало — и тако ће морати, на социјалистичком путу, да поступи у почетним фазама свака земља. Међутим, у Совјетском Савезу су те разлике тако огромне да се ту несумњиво ради о претварању квантитета у квалитет. Ту се више не ради о награђивању према раду, према способности, него о специјалним експлоататорским привилегијама бирократске касте, о награђивању за исцеђени и опљачкани вишак рада радничке класе. Те су привилегије, уствари, само једна од форми капиталистичког присвајања у државно-капиталистичким условима.

Такозвани стаљински устав је круна совјетског бирократског система. Тај устав, као што сам већ пре рекао, и формално напушта лењинске принципе совјетске власти, — који су се углавном ослањали на искуства Париске комуне и Марксове теоретске закључке — а у првом реду принцип јединства законодавне и извршне власти — и враћа се на спољне форме буржоаске демократије, понављам и потцртавам — на спољне форме буржоаске демократије. А сасвим је разумљиво што је у систему државног капитализма одвајање извршне и законодавне власти морало, за друштвени напредак и друштвене односе, имати далеко теже последице него што се то дешава у земљама буржоаске демократије. На први поглед је изгледало да тај устав претставља корак даље у развитку политичког демократизма у совјетском систему. А уствари то је био огроман корак назад.

Права суштина тих промена је била у томе што је коначно и формално прекинут сваки стварно демократски однос између централног и локалних совјета као претставничких тела, а остала је само веза међу вишим — наредбодавним и нижим — извршним апаратом. Тиме је локални совјет, преко кога би једино трудбеници могли да непосредно остварују своју вољу, изгубио и последње могућности самоуправљања, а сва — неограничена — власт је прешла на централну извршну власт и њене подређене управне органе.

Формално је та конституција „изједначила" све совјетске грађане, то јест укинула је тобожње „привилегије" радничке класе у систему државне управе и изједначила радника са сељаком. Уствари, изједначила их је само у томе што је и једном и другом, то јест и раднику и сељаку, отела последње могућности за вршење ма каквог озбиљнијег утицаја на руковођење државом и привредом. А такво „изједначење" грађана било је Стаљину потребно зато да би се у сузбијању притиска радничке класе могао да опире на економску, политичку и културну заосталост совјетског села, а да би у борби против захтева радног сељаштва опет могао да маневрише помоћу радничке класе. Зато такозвани „стаљински устав" и није био корак напред, као што сам пре рекао, него корак назад. Иза формалних буржоаско-демократских кулиса је совјетска владајућа бирократска каста обезбедила за себе апсолутну власт. То је суштина новог стаљинског устава. Зато је та каста и морала да почисти остатке демократског организационог система који је настао у револуцији.

Тиме је совјетски систем постао у правом смислу „једнопартиски систем" у негативном смислу те речи. Све док радне масе имају своје основне самоуправне органе, локалне совјете или као код нас месне народне одборе, преко којих могу да изразе своју вољу и свој одлучујући утицај на више државне органе, све дотле им тај систем гарантује више демократизма него било какав вишепартиски систем. Али, када се такав систем укине, када се ликвидира свака самоуправа трудбеника и њихових основних органа и спроведе централизовани систем буржоаске државе, али без њеног вишепартиског система, онда свако причање о демократији постаје проста лакрдија. А тако данас стоје ствари у такозваној „совјетској демократији".

На завршетку и после Другог светског рата све су се те тенденције у Совјетском Савезу појачале. Начичкана орденима и херојским титулама, у пози победника и ослободиоца народа у једном одбранбеном, патриотском рату, водећа се каста осећала безгранично јаком. И заиста, никада још у историји једна владајућа класа није имала у својим рукама толико власти — и на политичком и пре свега на економском подручју и неоспорно никада једна владајућа каста није имала такве власти и на идејном подручју као што је имала совјетска бирократска каста. У таквој је ситуацији она пришла и вањској експанзији, у првом реду под видом „помоћи социјалистичким снагама". Међутим, на примеру њених односа према Југославији драстично се и врло брзо, с пуном јасноћом, почело да открива да је помоћ социјалистичким снагама наличје, а империјалистичке тенденције ка хегемонији над другим народима и над светом — право лице совјетске спољне политике. Да је совјетска каста наишла на отпор најпре баш код радничке класе и народа Југославије, сасвим је природно и историски неизбежно. Наша је земља изашла из револуције, у којој је била мобилисана друштвена свест огромних маса и у којој се због тога бирократска каста није могла формирати, и поред извесних тенденција које су се, наравно, и код нас појављивале и још увек се појављују у том правцу. Али је исто тако неизбежно да ће совјетска каста наилазити на све одлучнији отпор свуда у међународном радничком покрету и код народа који су кадри и вољни да бране своју слободу и свој слободни пут развитка, а неизбежно и у својој сопственој земљи.

3. Идеолошке манифестације бирократизма

Задржао сам се на искуствима из развитка у Совјетском Савезу зато што је дужност социјалистичких снага сваке земље да уче на туђим искуствима, како би избегле, у својој сопственој борби, понављање истих грешака и истих пораза, и могле да се користе оним што је позитивно и прогресивно.

Искуства из Совјетског Савеза, нарочито из данашњег Совјетског Савеза, међутим, говоре пре свега о томе колико је туђа социјализму и опасна за његов напредак тенденција коју је стаљинистичка бирократија унела у међународни социјализам, наиме, тенденција да једна група практичких политичара — попут, на пр. Политбироа ЦК ВКП(б) — узурпира право да одређује шта је социјалистички, а шта није социјалистички, руководећи се, наравно, при томе циљевима своје недемократске и хегемонистичке политике. А друго, наведена искуства нам говоре и о томе колико је погрешно гледати на улогу појединих људи статички, то јест не видети да се и они често мењају ако се променио њихов положај у друштвеним односима. Ако се једна бирократска каста, макар на њеном челу били бивши револуционари, из ових или оних објективних друштвено-економских и субјективних узрока, издвоји и учврсти као самостална снага, она добија — без обзира на то како њени водећи људи себе називали, каквој се идеологији прибрајали и колико су свесни своје праве улоге — и своје посебне законе друштвено-економског кретања, управљеног на очување и проширење државно-капиталистичких односа. А као таква, она неизбежно мора да постане непријатељ напретка социјализма. Наука и историја неће оцењивати људе, одговорне за стварање једног стања, по томе шта су говорили да стварају, па чак ни по томе шта су им биле намере, него по томе шта је био практички ефекат њихове активности у развитку друштвених односа, то јест да ли су доприносили ослобађању елемената друштвеног напретка или њиховом поробљавању.

Велики свештеници коминформистичког стаљинског култа могу до изнемоглости да цитирају Маркса и Лењина, али они сваким даном све теже сакривају каквим боговима и циљевима служе, када претварају данас већ застареле приче о пореклу своје власти, која је тобоже израсла из огња револуције, као птица феникс из пепела, у модерни тедеумско-метафизички и ћифтинско-шпекулатнски стаљински галиматијас о томе како је ватра руске револуције садашњем совјетском државном руководству не само дала непогрешивост, него га такође обдарила правом и дужношћу да прокламује „вечите истине” социјализма и „дијалектичког материјализма”. Уствари, штитећи неодрживе материјалне и политичке привилегије једне касте, које су постале судбоносна сметња на путу социјализма, они су принуђени да проглашавају као „једино социјалистичко” управо оно што није социјалистичко, што се чак претворило у највећу сметњу за даљи напрелак социјализма. А проглашавајући систем централизоване бирократске деспотије за „једини социјалистички” и „најнапреднији” систем, и узурпирајући уједно за Совјетски Савез приоритет у сваком погледу пред свим другим нацијама, совјетски властодршци у суштини не чине ништа ново, него само оно што су увек у историји чинили преживели системи, који су постали сметња друштвеном напретку и који своју егзистенцију више нису могли да правдају економском и друштвеном неизбежношћу: свој сопствени систем они проглашавају божјом, а све друге ђаволском творевином. На њих се у пуној мери односе ироничне и духовите Марксове речи:

> Свака религија, која није њихова, изум је људи, док је њихова властита религија откровење господње.[1]

Резултат таквог идеолошког развитка довео је до тога да је социјалиистичка политичка и научна критика друштвених односа у СССР забрањена и онемогућена, а научна социјалистичка теорија је замењена бирократским практицизмом и стерилним идолопоклонством. А то је управо она права „идеологија" која је једној владајућој бирократској касти неопходно потребна.

Међутим, за свесног социјалистичког борца, наоружаног марксистичком теоријом, ништа што је створено у друштвеним односима није савршено и зато ништа од тога ни у социјалистичкој земљи не може бити поштеђено од праве социјалистичке критике. Таква је критика једина у стању да обезбеди најкраћи пут социјалистичког напретка.

Никакве везе, дакле, немају с марксизмом тобожњи „марксисти", који губе револуционарно-реалистички и критички однос према резултатима ове или оне победничке пролетерске револуције или партије, који једноставно идеализирају те резултате, статички их уопштавају и некритички их претварају у неизмењиви социјалистички принцип за све и за свакога. Искуства — а нарочито она која је читавом међународном радничком покрету дао развитак руске пролетерске револуције — нам показују да се такве тенденције и такви методи веома брзо разоткривају, и то не као одбрана социјализма, него као жилавост остатака прошлости, који хоће да се сачувају у новим облицима као тенденција застарелих прелазних облика, који хоће да се одрже под заштитом реакционарног политичког притиска једног режима бирократског деспотизма. Све су тенденције те врсте само идејне манифестације бирократизма.

Зато смо ми, југословенски комунисти, са другом Титом на челу, поступили не само у интересу народа Југославије, него и напретка социјализма уопште, када смо се супротставили како совјетском агресивном и хегемонистичком притиску, тако и антисоцијалистичкој идеологији, коју је произвела совјетска владајућа бирократија да би оправдала дегенерацију једне пролетерске револуције на степен државно-капиталистичке бирократске деспотије. Снаге међународног социјализма морају имати и смелости и способности да скину лажну маску с тог система, да би оне саме могле да се крећу даље.

---

[1] Маркс, „Беда филозофије", стр. 109, изд. „Култура", 1946.

„Пролетерске револуције,... — каже Маркс, — стално критикују саме себе, непрестано се прекидају у свом сопственом току, враћају се на оно што је привидно свршено да би га изнова отпочеле, исмевају свирепо темељно половичности, слабости и кукавности својих првих покушаја...”1)

Када говоримо о социјалистичкој критици, то јест о социјалистичком критичном односу према конкретним облицима друштвених односа прелазног периода, онда не мислимо само на критику речима. Не, ми мислимо и на друштвену критику, на критику која има своју политичку и материјалну снагу и која може да мења ствари када превлада у свести социјалистичких снага. А задатак такве критике није само да негира, да критикује. То карактерише управо антисоцијалистичку критику. **Социјалистичка критика треба и да ствара, да указује на нове облике и на нови однос. По томе се она може распознати од сваке друге критике и по томе је она прогресивна.**

Револуција не може стати на пола пута, не може тапкати у истим облицима и односима. Она се мора непрекидно развијати ка остварењу циљева и задатака због којих је била историски нужна и оправдана, иначе ће бити поткопани и њен историски смисао и њена снага. При томе настаје веома велика опасност ако се извесне њене почетне форме претворе у њен циљ и стални метод. Управо то највише доприноси њеној неизбежној унутрашњој дегенерацији. У том правцу — као што смо видели на пракси — гура револуцију и бирократски елеменат који живи од државног апарата, од владања над људима, а не воли промену и кретање **Међутим, социјалистичка револуција је социјалистичка само дотле док креће ствари даље и непрестано спрема терен за нови људски напредак,** за нове друштвене односе. Она је као пролећна бујица која очисти речно корито нагомиланих сметњи и трулежи, да би кретање у њему могло ићи својом нормалном струјом и да би се живот у њему могао даље несметано развијати. Зато ми не можемо стати, него морамо стално и упорно ићи даље ка новим облицима и новим односима. Можда ћемо гу и тамо погрешити. Не смета! Живот и пракса убрзо ће нам показати где и колико смо грешили и где треба исправљати. Али нема веће грешке него

---

1) Маркс, „Осамнаести бример Луја Бонапарта”, Маркс-Енгелс, Изабрана дела, т. I, стр. 227, „Култура”, 1949.

стати на месту, јер та се грешка и њене последице не дају исправити. Стајати на месту — супротно је дијалектичким законима кретања стварности и као такво може да донесе и увек је доносило друштву само зло и штету.

Тај је дух увек превладавао у нашој револуцији. Она је увек била критична према себи и према акцији социјалистичких снага у другим земљама. Њој је увек било туђе оно бирократско самозадовољство, које је тако карактеристично за совјетске властодршце. Окренута лицем према будућности, хитајући за својим социјалистичким циљевима, она се није са страхопоштовањем окретала назад, према узорима и утврђеним шаблонима, није имала кад да своју праксу прилагоди освештаним догмама и да се приклања стаљинским фетишима, није ни покушавала да позајмљује туђе костиме, него је — колико је могла и знала, у конкретним условима наше земље — проналазила облике који одговарају њеној сопственој садржини и степену развитка наших економских снага.

Истина, ми бисмо лагали себе, али не бисмо могли да слажемо историју, кад бисмо тврдили да развитак наше револуције није носио и још не носи снажне утицаје не само Октобарске револуције, који су позитивни, него и — њеног стаљинског периода, који су негативни. Али нико не може да тврди да су ти утицаји, и то негативни утицаји, било када одлучујуће загосподарили нашом револуцијом и да она није остала верна самој себи, то јест — социјализму. Она је не само остала таква, него се данас брзим темпом ослобађа свега оног негативног што је унео у њу утицај совјетског бирократског система, и упорно и победнички се бори против свих сличних појава које рађа наша сопствена стварност.

Управо такав карактер нашег револуционарног развитка изазвао је у првом реду бес и смртну мржњу совјетских управљача против наше револуције. Али, истовремено нам је управо такав карактер наше револуције дао могућност да данас — критикујући заостале, реакционарне, антисоцијалистичке и напретку и миру човечанства опасне појаве у земљама коминформизма — можемо с поносом да укажемо и на прве практичне резултате наше борбе против деспотизма и антисоцијалистичких тенденција бирократизма, то јест борбе за социјалистичку демократију и слободан развитак снага социјализма. Указујући простом на те резултате и на будуће перспективе, које они откривају, ми можемо свима онима који нас клеветају и свима онима који наседају клеветницима и сумњају у социјалистички карактер наших настојања, да кажемо:

Hic Rhodus, hic salta!

4. О руководећој улози радничке класе

Сасвим је јасно што се целокупна наша пракса друштвене и државне изградње руководила и поукама из искуства о којима сам говорио. При томе је било пре свега потребно јасно рашчистити и утврдити неколико основних водећих принципа наше праксе. Ти принципи су уједно и оно главно што разликује наш народнодемократски систем од бирократског деспотизма државно-капиталистичког типа, који се развио и учврстио у Совјетском Савезу.

Руководећа улога радничке класе — то је био *први принцип* у нашем државном систему који је требало јасно поставити. Неоспорна руководећа улога радничке класе — то је уствари садржина Марксове „диктатуре пролетаријата”.

За совјетску стаљинистичку теорију и праксу „диктатура пролетаријата” значи: потпуно подређивање радничке класе и народних маса монополној власти једне елите „најмудријих”, апсолутно идентификовање и срашћавање инструмента те „елите” — то јест партије — с државним извршним, управним апаратом, савршена концентрација свих друштвених функција у рукама тог апарата, највећа централизација унутар тог система, — то јест концентрација све власти у рукама малобројног центра, и подређивање целокупног научног и идејног живота интересима одржања тог система. Данас сви знамо куда је тај систем довео совјетско друштво. За нас, међутим, диктатура пролетаријата значи обезбеђење руководеће улоге *радничке класе* у одређеном историском периоду — и то управо *као класе*, — на чворним позицијама друштвеног развитка, у савезу са свим трудбеницима и кроз такве демократске облике власти да тај савез стварно може да дође до изражаја.

Историја совјетске власти нам је показала да се радничка партија, израсла из револуције, почела да претвара у орган бирократске касте од момента када је почела да влада „уместо” или „уиме” радничке класе и радних маса. Спајајући и идентификујући се са апаратом државне извршне власти, концентришући апсолутну власт над читавим друштвеним животом у том апарату, то јест у својим рукама, она је постала и власт над радничком класом и радним масама уопште. Тиме је она престала бити радничка партија, а радничка класа престала је бити владајућа класа.

Наша Партија, која је — на челу с другом Титом — остала доследна пролетерска и револуционарна Партија, већ је давно уочила такву опасност. Зато је њено руководство предузело низ мера, — како организационих тако и у погледу метода рада, — да се онемогући тенденција срашћавања руководећих партиских органа са управним механизмом државне извршне власти. У вези са даљом реорганизацијом нашег државног система биће потребно да предузмемо и нове кораке у том правцу.

Задатак радничке авангарде не може бити да као извршитељ управља државом и привредом „уместо” радничке класе, односно „уместо” радног народа. Њен је првенствени задатак да се као најсвеснији део радних маса бори такорећи „унутар” тих маса, у њиховим организацијама и у њиховим претставничким државним, привредним и друштвеним органима, прво, да ти органи управљају развитком производних снага и читавог друштвено-економског живота на начин који ће претстављати најбржи и најсолиднији пут ка вишим социјалистичким облицима, а друго, да друштво буде способно да се и непосредно и помоћу свог државног апарата брани од свих покушаја реакционарних снага да точак историје окрену натраг. Ради се, дакле, о томе да рад комунистичке партије буде управљен на оспособљавање радничке класе да она као економски развијена и политички свесна класа, то јест као свесна маса, познавајући своје праве интересе и историске циљеве, зна да одржи државни систем у положају подређене снаге, свог сопственог оружја, како се он не би могао бирократизовати и претворити у деспота над друштвом.

Зато је друг Тито, оцењујући међународни значај наше револуције, у једној краткој, али згуснутој реченици ванредно јасно формулисао управо основни проблем пролетерске револуције у садашње време, када је рекао:

> Уколико ми будемо успјели на свом новом путу социјалистичке изградње, не путем терора, не путем задржавања свих функција у рукама једне мале групе људи, него помоћу широке демократизације и децентрализације, утолико ће утицај нашег примјера бити већи.[1])

Из тих разлога друг Тито и ЦК КПЈ у последњим годинама непрестано наглашавају да задаци Партије и Народног фронта постају првенствено задаци политичке природе, задаци објашњавања, убеђивања, социјалистичке критике и контроле. Партија никако не сме бити доведена у опасност да срасте са апаратом државне извршне власти, да постане његов инструмент или он њен. На том путу би њена бирократизација постала неизбежна. Партија је манифестација најнапредније друштвене свести, али она може таква и да остане само ако је тесно спојена с радничком класом и радним масама уопште, ако говори кроз њих, то јест ако је способна да њих покреће у свесну борбу за социјалистичке односе.

---

[1]) Тито, „Борба”, 1 XI 1951,

Међутим, не ради се само о руководећој улози радничке класе кроз политичку власт. Она треба да дође до изражаја као руководећи друштвени фактор и непосредно — као произвођач, као најјача економска снага, која ће бити способна да свесно повуче за собом заостале друштвено-економске снаге, да утиче на њих, да им помаже, да доминира њима својом економском улогом. А у том правцу је могућно активизирати радничке масе једино тиме ако се фабрика и друштвена производња истргне, не само из руку приватног капиталисте, него и из руку бирократије и ако се управљање том производњом — у овом или оном облику — преда у руке самих произвођача. Уколико ће радничка класа ту бити јака и — пре свега — колико ће ту бити свесна и иницијативна као маса, утолико ће јача бити и као политички фактор и утолико ће мања бити опасност бирократизма. Тиме тек водећа социјалистичка снага — радничка класа — заиста постаје слободна у свом кретању, тиме она тек долази у положај да се може борити за социјализам свом својом економском, друштвеном и политичком снагом.

Томе циљу, дакле, треба да служи и организациони механизам наше државне и привредне управе. Ми то постижемо системом радничких савета, то јест институцијом самоуправљања радних колектива, како унутар сваког предузећа тако и у читавим привредним гранама. Предлог закона о народним одборима сада иде даље у том правцу, предлажући установу већа произвођача у народним одборима, у које ће — према свом материјалном доприносу друштву, то јест према свом учешћу у друштвеном производу — трудбеници слати своје непосредне заступнике. Та ће већа — према предлогу закона — равноправно суодлучивати у свим питањима привредног и социјалног значаја. Таква ћемо већа, несумњиво, морати успоставити и у савезној и републичкој врховној власти. Тиме, с једне стране, обезбеђујемо пуни увид и контролу наших трудбеника у погледу употребе и расподеле њиховог вишка рада и максимално мобилишемо њихову иницијативу, а с друге стране, обезбеђујемо и неопходну котролу друштвене заједнице над активношћу појединих предузећа, односно радних колектива, или појединих привредних грана итд., не мешајући се бирократски у њихов свакодневни рад.

Такав састав већа произвођача, какав се предлаже законом, наравно, ми не можемо сматрати ни идеалним, ни трајним. Нема сумње, например, да развијено социјалистичко друштво неће имати потребе да чини разлику између „произвођача" и „непроизвођача", јер ће читаво друштво бити асоцијација људи у производњи, то јест свих грађана. Данас је, међутим, таква институција неопходно потребна, јер претставља снажну баријеру бирократизму и конзервирању државно-капиталистичких елемената и обезбеђује слободан развитак иницијативе социјалистичких снага. Она потцртава руководећу улогу радничке класе, али уједно појачава и њен савез са свим осталим трудбеницима, нарочито с радним сељацима. То је средство, то је облик у коме и којим наши трудбеници могу спречити било какво изопачавање социјалистичке револуције и обезбедити несравњиво више демократизма и самоуправе радних људи, него било којим другим облицима. А то су, на крају крајева, најважнији услови за победу социјализма, поготово у једној релативно слабије развијеној земљи.

5. О социјалистичком демократизму

Други принцип у нашој државној изградњи, који је требало рашчистити и утврдити, то је — јасан и доследан курс социјалистичког демократизма у целокупном нашем друштвеном животу и развитку.

Пре свега, желео бих да кажем да ми ово не говоримо ни као браниоци неког апстрактног либерализма, ни због неких пропагандистичких разлога, да бисмо на пример, пропагандистички тукли коминформистичку деспотију или да бисмо се додворили западним либералима.

Ми смо, додуше, увек били начелне присталице демократизма у политичким односима и увек смо сматрали да низ „личних права", која је формулисала буржоаска демократска револуција, неоспорно припадају и социјализму. Али ми данас дајемо нарочити акцент нашој борби за социјалистичку демократију *због тога што не желимо да капитулирамо пред бирократизмом и државним капитализмом, због тога што сматрамо да је социјалистичка демократија неопходан услов напретка социјализма.* У том су погледу, што се тиче развитка Совјетског Савеза, управо пророчанске следеће Лењинове речи из 1905 године:

> ... Ако неко хоће да иде у социјализам неким другим путем, а не путем политичког демократизма, тај неизбежно мора да дође до апсурдних и реакционарних закључака и то апсурдних и реакционарних како у економском тако и у политичком смислу ...[1]

Али, организациона зграда социјалистичке демократије *треба да се развија из својих сопствених* основа и у облицима који органски израстају из њене садржине.

---

[1] Лењин, Дела, т. IX, стр. 14, IV руско издање.

Механичко преношење спољних облика буржоаске демократије, као што смо видели на примеру Совјетског Савеза, може да буде веома штетно, па чак и да прикрива дејствовање антисоцијалистичких снага.

Сем тога, и поред многих прогресивних облика које буржоаска демократија може да да̂ и социјалистичком систему, основа буржоаске демократије је ипак пре свега у задатку да обезбеди приватну имовину и на тој имовини засноване привилегије.

За нас, међутим, најважнија основа демократизма у друштву које се развија ка стварној слободи, јесте пре свега у обезбеђењу права сваког човека да не буде ни од кога експлоатисан и да има као произвођач пуно право да одлучује у расподели и употреби вишка рада на свом радном месту и у друштву као целини. Ова основа мора бити обезбеђена, а ограничена демократија само за оне који њу угрожавају.

Међутим, код нас још ипак увек играју велику улогу извесне спољне буржоаске демократске форме, које су делом настале под утицајем совјетског система, делом су резултат самог унутарњег политичког развитка. То се нарочито односи на наше савезне и републичке органе врховне државне власти. Они су, уствари, одговарали нашој револуцији тако дуго док је било неопходно и корисно да апарат државне извршне власти уједињује оперативно руководство највећег дела друштвене активности и док је Партија, пре свега преко њега, остваривала своје руководство. Међутим, даље остајање на тим облицима, који сада губе садржину јер се друштвена база почела да мења, постаје све озбиљнија кочница за напредак нашег државног и друштвеног система.

Пре свега, не треба заборавити да бужоаски облик демократије претпоставља постојање вишепартиског система. Ми не тврдимо да такав систем сам по себи и начелно није могућан као облик за извесне фазе прелазног периода у неким земљама. Неке ће земље вероватно отпочети и развити социјалистички преображај и тим путем. Али је потпуно очигледно да би у једној земљи, која је релативно заостала, која има да савлада велике унутарње економске тешкоће и која се уједно налази под таквим агресивним притиском споља као што се, на пример, ми налазимо, такав систем неизбежно разорио не само социјалистичке основе те земље, него и њену независност. Нашој је земљи, данас, пред лицем непријатељских претњи споља, јединство народа најнеопходнија потреба. Према томе, ако би се неко бавио плановима некаквог вишепартиског система у нашој земљи, тиме не би само доказивао да је противник социјализма, него да је у првом реду непријатељ независности и слободе наших народа, или да ништа не разуме о чему се заправо данас у свету ради.

Сем тога, победник у једној крвавој револуцији не сме да се враћа натраг или да застаје, ако не жели да поткопа своју сопствену победу. Сваки поштен човек данас зна да би свака партија, која би се створила код нас изван Народног фронта, без обзира на свој формални програм, обавезно постала стециште свакаквог олоша, који би такву партију веома брзо претворио у средство у туђим рукама за борбу против независности наше земље. Зато ми искључиво морамо да гледамо напред и да развијамо такве облике демократизма у којима ће се клице будућности моћи слободно да развијају. А будуће слободно социјалистичко друштво сигурно неће имати потребе ни за државном машином ни за партијама, ни за једном, ни за више њих, бар не у том смислу у каквом данас говоримо о партијама.

Није наша ствар да сада, када имамо да решавамо тако сложене и тешке задатке садашњости, и када непријатељ настоји да нас угуши жестоким агресивним притиском, маштамо о томе у каквим ће се облицима развијати борба мишљења у будућем слободном друштву. То је посао будућих генерација.

Али, што се нас тиче, један задатак у том правцу лежи ипак и на нама, наиме — да државним системом који градимо не ометамо, него *помажемо* развитак у том правцу. *У том смислу је алтернатива између марксистичке поставке о одумирању државе, — а с њом заједно и сваког партиског система — и стаљинске теорије о јачању државе, данас пробни камен истинског социјализма.*

Прва, марксистичка, поставка указује на пут социјалистичке демократије, привлачења све ширих радних маса ка свесном и непосредном друштвеном управљању, ка социјализму.

Друга, стаљинска поставка, води ка бирократском деспотизму, све већој концентрацији власти у све мање руку, и ка господству државно-капиталистичких односа. *У тој перспективи за будућнст, коју ми морамо имати пред очима, ако хоћемо правилно, то јест социјалистички, поступити у свакодневној пракси, и лежи данас* за нас, конкретни практични значај марксистичке поставке о одумирању државе.

Ми имамо углавном да изабиремо између два организациона система демократије. Један се ослања на систем партија, чија би политика — теоретски и апстрактно узевши, ма да се практички то ретко дешава — требало да буде резултанта индивидуалне воље њихових чланова. Тај је систем изградила буржоазија, јер највише одговара њеном друштвено-економском систему, њеној унутарњој структури и њеном начину утицаја на несвесне масе.

Радничка партија је, с једне стране, по форми, остатак таквог система, али уједно може и треба да буде и клица новог беспартиског система, у коме ће сваки поједини грађанин и непосредно, без посредовања партија, моћи да свесно учествује у функцијама друштвеног управљања.

Други систем демократске организације опире се на основне органе народног самоуправљања који су најближи масама и преко којих најнепосредније и најинтензивније долази до изражаја индивидуална воља грађана. Такав се систем спонтано рађао у скоро свим заиста народним револуцијама. Стварале су га саме револуционарне масе. Владајуће класе буржоаског друштва — а у совјетској револуцији стаљинска бирократија — настојале су, међутим, да га што пре уклоне — не због недовољног, него због превеликог демократизма.

Ми смо у начелу тај систем већ одавно одабрали као основу нашег друштвеног живота и руководећа улога наше Комунистичке партије одвијала се, пре свега, кроз такав систем. Међутим, ми га ипак нисмо успели развити доследно, и то, као што сам већ пре рекао — како због специфичног унутарњег политичког развитак, тако и због негативних утицаја совјетског система. Сада је пред нама главни задатак управо у томе да обезбедимо такав организациони механизам наше социјалистичке демократије који истовремено одговара њеним друштвено-економским основама.

Ми у том правцу немамо потребе да измишљамо ма какве компликоване системе. Наши су задаци, у суштини, само у томе да даље развијамо оне организационе облике које је стварала жива активност маса у време наше револуције и после ње, у социјалистичкој изградњи. Развијати органе државне управе, као и привредног и другог друштвеног управљања, који су најближи масама, дати им власт и материјална средства, и обезбедити да ће воља сваког појединог трудбеника моћи у таквим органима да дође до изражаја — то је први задатак у том правцу.

Тај задатак ми остварујемо развијањем радничких савета, самоуправних органа на подручју социјалне заштите, здравства, просвете итд., општинских и среских народних одбора, већа произвођача и других колективних органа, то јест савета на челу органа управе итд. Изабрани од трудбеника и стојећи на челу основних организационих ћелија целокупног друштвеног живота, ти органи могу бити далеко осетљивији преносник демократске воље трудбеника, него било какав вишепартиски систем. Нови Закон о народним одборима обезбеђује управо у том правцу развитак у нашим општинама, градовима и срезовима.

Други задатак је — повезати све те друштвене ћелије у један јединствени организам, омогућити да из њих израсту адекватни републички и савезни демократски органи, који ће обављати функције од заједничког интереса, материјално обезбедити такве централизоване функције, а нарочито начелну руководећу улогу централних органа друштвене заједнице на подручју државне изградње, заштите унутарње и спољне безбедности, привредног планирања, општих регулативних задатака и тако даље.

У том погледу Закон о народним одборима ствара само неке услове. Биће потребно да новим законима о организацији врховне савезне и републичке власти тај систем, коме сада полажемо темеље, изградимо до врха, и то тако да ће целокупна зграда републичких, савезних државних и других друштвених органа демократски расти из основних самоуправних државних и других друштвених тела. Реорганизација тих органа треба да се изврши у правцу већег јединства законодавне и извршне власти.

Иако смо ми и до сада стајали начелно на том становишту, ипак сâм организациони систем савезних и републичких врховних органа, као и чињеница да се политичко тежиште ипак налазило, и још се у великој мери налази, на извршном апарату власти, неминовно су изазивали подвајање извршне и законодавне власти, па чак и закржљавање претставничких органа у републичком и савезном мерилу. Зато ће, према мишљењу Савезне владе, по својој прилици бити потребно реорганизацију вршити у том правцу да Президијум — као од Скупштине изабрано колективно политичко тело — заиста буде врховни извршни орган, одговоран за општи развитак државне и друштвене делатности, а министарства — односно савети — и други водећи управни органи да буду само његови извршни органи, његова администрација, свакодневно одговорна за целокупан рад како Народној скупштини и њеним одборима, тако и Президијуму.

Разуме се, да би такав однос постао реалан, треба за то оспособити и Народну скупштину и Президијум. То ће свакако бити задаци нашег законодавства у најближој будућности.

Такве промене ће дати нашим врховним претставничким телима нову садржину рада. Она ће више бити скупштина делегата основних самоуправних органа трудбеника за решавање заједничких питања, а мање парламент у старом смислу те речи. Ја мислим да управо то и одговара социјализму.

Политички демократизам једне социјалистичке земље претпоставља, наравно, и могућност борбе мишљења, то јест и могућност друштвене критике. Али, при томе ми не смемо да заборавимо да у нашим садашњим условима постоје две друштвене критике: социјалистичка и антисоцијалистичка. Не може бити никакве сумње да социјалистичка држава има не само право него и дужност да се и административним средствима супротставља антисоцијалистичкој критици, нарочито оној која добија одговарајуће организационе форме, ако она прети да разбије основе нових друштвених односа, основе на којима једино може да постоји и да се развија социјалистичка демократија.

Међутим, при томе не смемо пустити из вида, прво, да такав метод није никакав неопходни принцип социјалистичке револуције, него само средство, као што каже Маркс, „крајње државне потребе”; а друго, да он увек носи у себи и клицу опасности да се у одређеним условима — какви су се, на пример, формирали у Совјетском Савезу — окрене и против саме социјалистичке критике, против напретка самог социјализма.

Насиље је као елементарна природна снага: ако га контролише напредна социјалистичка свест, оно штити друштво, јер штити и помаже његов напредак. Али, ако оно почиње да претвара извршну државну силу у самосталну снагу изнад друштва, оно постаје — као што смо раније констатовали — реакционарна снага. У таквим условима револуција долази у опасност да постане роб снаге коју је она сама створила.

Узмимо наш сопствени пример. Иако не мислим да потценим снагу унутарњих антисоцијалистичких елемената у нашој земљи — како коминформистичких тако и оних који претстављају остатке старе монархистичке и капиталистичке Југославије, односно све оне који не желе ову југословенску заједницу — ипак је јасно, да они сами по себи не претстављају снагу и не могу постати снага која би могла да окрене точак историје у Југославији натраг. Зато, гледано с тог становишта, у нашој земљи не би биле потребне неке нарочите мере ограничавања демократских права за такве елементе.

Међутим, наше друштво је ипак принуђено да се служи средствима државног притиска и административне силе против покушаја дејствовања тих елемената на наш политички живот — и то првенствено због тога што они угрожавају јединство нашег народа пред лицем спољне опасности, што се претварају у оружје спољног агресивног притиска, на један или други начин, било као средство, било као резерва.

Једна социјалистичка земља, која се налази у условима таквог жестоког агресивног политичког и економског притиска какав преживљава данас наша земља, фактички би упропастила и социјализам и независност својих народа, ако би дозволила да се под велом политичке критике разбија отпорна снага народа у борби против страног агресивног освајачког притиска. Зато једну чињеницу ми никада не поричемо, наиме, да код нас није могућ никакав такав демократски облик који би отварао канале за активност такве врсте.

Али једно, ипак, увек морамо имати пред очима: та средства не смеју да утичу на карактер наше народне власти, она не смеју да утичу на слободарски дух демократизма и хуманизма који се отпочетка тако снажно истицао у нашој револуцији и који јој је управо и дао прави народни карактер. А пре свега, она не смеју да утичу у правцу ограничавања свестране напредне, социјалистичке иницијативе и борбе мишљења на линији друштвеног напретка. Ту не може бити ни непогрешивих „папа" ни „вечитих истина", које треба штитити административним средствима. Ту само слободно кретање друштва може да нађе најкраћи пут до пуне победе и коначног учвршћења социјализма.

Према томе, не може бити сумње да слободна социјалистичка — политичка и научна — критика, која доприноси напретку социјализма, мора бити закон сваке истински социјалистичке земље и њој мора бити дато одговарајуће место у систему социјалистичке демократије. Без једног и другог нема напретка социјализма. Зато јој је у нашој земљи отворен пут и она је важан фактор у садашњим демократским променама које се врше у нашој земљи.

6. Децентрализација власти и друштвено самоуправљање трудбеника

Трећи важан принцип наше државне и друштвене изградње постао је — одлучан курс ка децентрализацији власти и ка најширем могућем самоуправљању трудбеника у појединим друштвеним функцијама.

Пре свега, желео бих да поновим оно што и иначе увек наглашавамо, наиме, да се ми не бавимо ситнобуржоаским анархистичким утопијама о некаквим општинама и срезовима, довољним самима себи.

Социјалистичко друштво је више него и један други досадашњи друштвени облик унутарње повезано и оно треба да се управља и развија као заједница. А то значи, такође, да функције које су заједничке друштву треба да буду и из центра управљане.

За нас, дакле, извесне централизоване друштвене функције нису никакав баук, него законита друштвена потреба, која ће све више долазити до изражаја и у међународним односима. Ми и ту нисмо присталице аутархија и националистичких изолација, већ сматрамо да је све шира међународна сарадња у свим правцима — колико је, наравно, могућна у садашњим условима — законит пут човечанства, које се све више зближава и уједињује.

Оно за чим ми идемо, то су уствари два захтева: прво, да централни органи — било републички било савезни — заиста управљају само оним функцијама, којима не могу да управљају основни органи народне власти, а друго, да и код управљања централизованих функција морамо да тежимо томе да и тај централизам буде демократски, то јест да и он добије садржину и спољни облик друштвеног самоуправљања на вишем степену.

За развитак револуција уопште је карактеристично да су у свом највишем успону, који је уједно био врхунац демократизма и његове стваралачке снаге, дале највећу самосталност кретању друштвених снага. Другим речима, оне су извршиле тада највећу могућну децентрализацију власти. А затим, многе револуције, које су почеле да се изнутра дегенеришу, а пошто нису могле и нису знале да нађу пут ка адекватним демократским облицима, у којима би кретање тих снага дошло у сагласност са степеном развитка материјалних снага, подлегле су процесу све веће концентрације власти на све мањи број водећих људи. Ту је, најчешће, и започело њихово унутарње дегенерисање, односно стагнирање, а чак и враћање на заосталије друштвено-економске односе. Таква је и историја пролетерске револуције у Русији.

Наша револуција није доживела такву судбину. Она неопходна концентрација власти, коју победничка револуција мора да спроведе да би се заштитила и да би обезбедила даљи демократски развитак, изразила се у руководећој улози Комунистичке партије, тесно повезаној с радничким класом и радним масама уопште, на кључним државним и привредним позицијама.

Али када су — делом као манифестације дејствовања унутарњих социјално-економских закона, делом под спољним утицајима — код нас почеле да се показују извесне појаве бирократизовања и сужавања масовне базе народне власти, наша Комунистичка партија је имала снаге да прва дигне глас против тих појава и да поведе борбу против њих, најпре у својим сопственим редовима, а затим и у државном систему.

Активна борба за стално проширивање социјалистичког демократизма, за самоуправљање радног народа на свим степенима организације државе и привреде, организациона децентрализација итд., све је то окренуло развитак нашег државног система тачно у обратном правцу од оног у Совјетском Савезу: не ка сужавању, него ка сталном проширивању масовне базе власти, не ка јачању, него ка постепеном отстрањењу мешања извршног државног апарата у друштвени живот. Контрола радних маса над државном и привредном управом у нашој земљи се не смањује, него проширује.

Томе су циљу биле управљене све промене у нашем државном систему у последњим годинама. Читав се тај процес „децентрализације” развијао и врши се и даље у два правца: вертикално, у смислу развијања највеће могућне самосталности и преношења најшире надлежности на основне државне и друге друштвене органе; хоризонтално, у смислу преношења низа друштвених функција са апарата државне извршне власти на самосталне самоуправне друштвене органе. То нарочито важи за привреду, социјалне, здравствене, културно-просветне функције и тако даље.

Али упоредо с децентрализацијом ишао је и морао је ићи и процес демократизације у систему основне државне и привредне управе, као и на другим подручјима друштвеног живота. Децентрализација у старом управном систему могла би се претворити у самовољу локалних првака, директора, повереника, секретара итд. Зато је било потребно развити одлучујуће и одговорне органе народног самоуправљања, уједињујући индивидуални и колективни интерес, ослањајући се на своја законски фиксирана права и дужности, који имају пуну контролу над радом управног апарата.

Раднички савети у предузећима и другим привредним установама и органима, савети грађана у управном систему народних одбора и слични самоуправни органи, који су почели да се развијају у области социјалне политике, здравља, просвете и тако даље — то су, дакле, ти основни самоуправни облици у нашем новом демократском организационом механизму.

Материјалну базу тог система дали су наши последњи закони с подручја планског привредног управљања, финансиског система, платног система у привреди и тако даље. Сада, на овој Скупштини, допуњавамо тај систем још са институцијом самосталних фондова инвестиција и социјалног осигурања, којима ће управљати демократски самоуправни органи трудбеника.

У будућности ми ћемо по свој прилици морати да створимо и неке друге такве самосталне фондове.

Очигледно је да ће се у таквом систему политичко тежиште веома брзо пренети са апарата извршне државне власти на претставничка тела и колективне самоуправне органе трудбеника. А то и јесте најважније у борби против бирократизма. То нам истовремено омогућује и подизање стручне способности самог апарата. Управни апарат у држави и привреди треба да буде састављен од социјализму оданих, поштених и стручно способних лица, одговорних искључиво претставничким, односно самоуправним органима радног народа. То не значи да политичке организације радног народа треба да се дезинтересују за састав и за квалитет рада тог апарата. Али оне треба да дејствују у правцу подизања стручног и политичког квалитета апарата — првенствено кроз борбу за живу и свакодневну политичку контролу одлучујућих и одговорних претставничких и самоуправних тела над њим.

Када све те чињенице погледамо у целини, можемо без претеривања рећи да смо у развитку наше социјалистичке изградње учинили и постигли много. Што је битно, то је неоспорна чињеница да смо сломили кичму бирократизму у нашој земљи и да смо положили темељ даљем демократском развитку нашег друштва на путу ка социјализму. Па ипак је то тек први корак из старе олупине, наслеђене делом од старе Југославије, делом од СССР-а.

Пред собом ми имамо веома тешке задатке. И демократски облици, које сада стварамо, неће тако брзо, и неће сви да нађу праву садржину. Њихов ће развитак кочити непријатељ, ометаће га навике прошлости, ниска свест, партикуларизам, егоизам и тако даље, а задржаваће га и не тако ретке појаве оног скептицизма у нашим сопственим редовима, иза којега се уствари често сакривају несвесне тихе симпатије за бирократске методе руковођења.

Савладавање свих тих тешкоћа зависиће, пре свега, од темпа којим ће се појачавати материјална средства с којима ће располагати читав тај систем — дакле, од наших успеха у развијању производних снага, а зависиће и од сталног подизања социјалистичке свести трудбеника — значи и од нашег политичког рада у народним масама. Али, не веровати у могућност савлађивања свих тих тешкоћа на нашем путу социјалистичке демократије, значило би не веровати у могућност изградње социјализма у нашој земљи.

Уједно треба да имамо пред очима још нешто. Ми морамо бити реалисти у својој борби за најбржи могућни напредак социјализма и социјалистичке демократије.

Маркс је рекао једном приликом да људи постављају себи само такве задатке које могу да решавају. Али, могли би додати томе, ако се и залећу у утопију, историја их убрзо враћа на праву меру која одговара историским условима у којима дејствују одређене генерације.

То важи и за нас. Ми не можемо ићи даље од онога што нам дозвољавају материјалне снаге. Ми не можемо стварати идеалне конструкције социјалистичке демократије на неразвијеном тлу материјалних снага. Кад бисмо то покушали, постигли бисмо нешто друго, то јест поголовали бисмо антисоцијалистичким снагама које би могле да користе сваку нашу лаковерност и романтичарску занесеност да би ослабиле чак и већ постигнуте позиције социјализма. На том бисмо путу ми сами постали кочница правог социјалистичког напретка.

Али ми можемо учинити једно: да не дозволимо развијање и учвршћивање не само старих капиталистичких односа, него ни оних данас најопаснијих остатака наше сопствене прошлости, који се зову државни капитализам и бирократизам. Ти су остаци природни, ми њих не можемо отстранити преко ноћи, чак се морамо донекле опирати на њих, али ми не смемо дозволити да они јачају и да се развијају у самосталну снагу. Томе циљу треба да служи наша борба за социјалистичку демократију.

У томе духу је израђен предлог закона о народним одборима. Он није идеал, али је озбиљан корак даље, који одговара данашњој снази социјализма у нашој земљи. Када наш социјализам буде друштвено-економски још јачи, ми ћемо свакако моћи и морати да учинимо и нове кораке у даљем развијању облика социјалистичког демократизма у нашој земљи.

II. МЕСТО, ПРАВА И ОРГАНИЗАЦИЈА НАРОДНИХ ОДБОРА ПРЕМА ПРЕДЛОГУ ЗАКОНА

Сада ми дозволите да се задржим на неким карактеристикама самог предлога новог Закона о народним одборима.

Пре свега бих желео да истакнем да је Савезна влада, у тесној сарадњи са свим републичким владама, припремала овај закон више од годину дана. Преко широке дискусије у штампи и на конференцијама била је консултована и наша јавност, а нарочито и сами народни одбори. Предлог је дакле резултат најшире дискусије.

Ми смо настојали да у новом закону о народним одборима буду, с једне стране, у већој или мањој мери изражени сви основни принципи социјалистичког демократизма и да прописи о организационим облицима буду довољно широки да омогућују њихов даљи развитак у духу тих принципа, а с друге стране, ми смо тежили за тим да систем буде и практичан и ефикасан и што јефтинији. Разуме се, облици које ми овим законом остварујемо нису никаква последња реч социјалистичке организације. Њихова је главна одлика у томе што омогућују покретање радничке класе и најширих радних маса у граду и селу не само ка активном него и ка одлучујућем учешћу у органима друштвеног управљања. А то је, на крају крајева, битно и најважније. У коликој ћемо мери постигнути практичне резултате у том правцу, тј колико ћемо успети да наше радне масе стварно развију своју активност и иницијативу у тим облицима то зависи, као што сам пре рекао, од наших материјалних могућности и од нашег политичког рада. Но, ја не сумњам у то да ће успех бити постигнут. Ви ћете сами судити, да ли је Савезна влада са предлогом који је пред вама успела да нешто учини у том правцу.

1. О неким разликама између новог и ранијих закона о народним одборима

Потреба за промену овог закона доношењем новог, јавила се као резултат привредних, политичких и организационих промена и мера које смо предузимали почев од 1950 године, а међу којима централно место заузима нови систем управљања социјалистичком привредом на основу права управљања самих непосредних произвођача. Међутим, потреба доношења новог закона о народним одборима не лежи само у разрешењу ранијих правних односа између народних одбора и самоуправних привредних организација и установа, већ и у нужности даљег развитка социјалистичке демократије у смислу начела о којима сам раније говорио.

Поред ових начелних разлика између ранијих и новог закона о народним одборима, постоји једна битна формална разлика. Оба су досадашња закона, наиме, припадала типу савезног општег закона и тако су били и названи.

Као што знате, сагласно Уставу и структури наше федерације, савезни општи закони јесу закони који постављају општа начела која имају да послуже као јединствене начелне поставке за доношење републичких закона о одговарајућој материји. Општи закони се непосредно не примењују, јер нису упућени пракси и грађанима, већ народним скупштинама република као руководна начела за припрему републичких закона. Међутим, досадашњи закони о народним одборима нису остваривали ову концепцију општег закона. Они су скоро у потпуности решили целу проблематику организације и рада народних одбора, тако да народне републике нису до данас могле донети своје законе.

Сем тога, нама је сувишно улажење савезног закона у подробности весма отежало прилагођавање организационог система народних одбора потребама праксе.

Предлог закона, који је поднет овом заседању Народне скупштине, настоји да оствари не само по форми, него и по садржини уставни принцип о савезном општем закону. Он садржи само принципијелна и општа начела. По стилу и форми он одговара једној врсти повеље о народним одборима, повеље о основним начелима народног самоуправљања и организације власти у општинама, срезовима и градовима.

Народне републике имаће широке могућности да, на бази принципа овог закона, разраде и допуне све принципе у облику својих самосталних закона. Колико ја знам, у свим нашим републикама већ су припремљени нацрти за пет републичких закона. Свака ће народна република донети три организациона закона, и то: о народним одборима општина, о народним одборима срезова и о народним одборима градова и градских општина.

Исто тако, посебним републичким законима биће обрађен нови систем административно-територијалне поделе и нови изборни систем за народне одборе, укључујући ту и питање опозива одборника. Конкретизација принципа из савезног закона и доношење посебних републичких закона за сваки степен народних одбора показала је и показаће знатне начелне и практичне предности. У посебним законима о народним одборима општина, срезова и градова на много теоретски и законодавно чистији и рељефнији начин биће изражен систем локалне државне власти и јасније ће се испољити све оно што је заједничко свим степенима народних одбора, као и оно што је посебно за сваки њихов степен.

Овај поступак конкретније обраде републичких закона и упрошћавања законодавне технике олакшаће и доношење статута народних одбора, у којима треба да буду до краја изражене особености и посебни услови сваке општине, среза односно града.

2. О правима и дужностима народних одбора као органа народног самоуправљања у општини, срезу и граду

Предлог закона полази од поставке да се народни одбори образују у оним економским и географским локалним целинама које садрже елементе локалних друштвених заједница. У садашњим нашим условима то су општине, срезови и градови.

Републички закон извршиће поделу територијалне народне републике на општине, срезове и градове изван састава среза. Али, међу општинама, које обухватају не само сеоска већ и највећи број градских насеља, закон издваја развијеније градске општине, дајући им посебан статус. То су општине које ће се углавном подударати са досадашњим градовима изван састава среза. Досадашња пракса је показала да је такво потпуно издвајање градова из среза, у коме су они ипак политички, привредни и културни центар, штетно и за срез и за град.

С друге стране, такође показује пракса, да срески народни одбори често немају смисла за специфичне градске проблеме. Зато нови закон додуше укључује те градове у срез, али уједно прописује да у низу питања, било из редовне надлежности народног одбора општина, било из саме надлежности среског одбора, народни одбори градских општина могу самостално решавати, без интервенције среза, односно да ће у таквим питањима надзорни орган бити република, а не срез. То ће по правилу бити њихова посебна права. Овде не мора бити ни међу републикама ни и оквиру исте републике никаквих утврђених шаблона. Отуда закон предвиђа могућност ширих или ужих права у сагласности с привредном, комуналном и културном развијеношћу одређене градске општине.

Све ове чињенице показују да ће скоро на целој територији наше државе постојати само двостепени органи локалне власти: општине и срезови. Изнимка су у том погледу само градови изван састава среза и области, тамо где су оне потребне било због национално-политичких или других разлога.

Предложена структура локалне власти је упрошћена и једноставна, одговара нашем садашњем развитку и пружа основу како за бржи и ефикаснији привредни, социјални и културни развитак локалних јединица, тако и за бољи, законитији и целисходнији рад народних одбора и целе државне управе. Отуда је од велике начелне важности да будућа територијална подела наших република буде постављена у овој перспективи, водећи при томе рачуна како о објективним условима тако и о субјективним расположењима народа приликом формирања сваке општине и среза. Правилност решавања свих ових проблема је утолико важнија што ми морамо имати стабилне општине и срезове. Нови закон зато и предвиђа да ће се убудуће само законом моћи да мењају подручја оштина, срезова и градова.

Једна од основних одлика народних одбора јесте јединство самоуправности и државне власти, управо чињеница да су народни одбори као локални органи народног самоуправљања, и јединствени органи државне власти у општини, срезу и граду. То је основна разлика између самоуправе у социјалистичкој и у буржоаској демократији, и зато је она способна да обезбеди далеко више демократизма него сваки вишепартиски систем. Полазећи од самоуправне основе, ми смо изграђивали и развијали наше народне одборе и она је у мањем или већем степену била изражена у свим досадашњим нашим законима. Нови закон је у овом правцу доследнији а нарочито начелнији. Он потврђује да су народни одбори највиши органи државне власти у локалним јединицама и да су њима подређени сви локални органи управе. Само законом и указом могу се у општини, срезу и граду за послове савезне, односно републичке надлежности, оснивати органи управе, непосредно подређени савезним, односно републичким државним органима.

Међутим, најважније одредбе у погледу улоге народних одбора у нашем државном систему налазе се у поглављу новог закона о „Правима и дужностима народних одбора”.

Основица вршења власти народних одбора лежи у њиховим планско-регулативним, буџетским и финансиским самоуправним правима. Народни одбори доносе друштвени план среза, града, односно градске општине, држећи се само обавеза које проистичу из основних пропорција друштвеног плана народне републике.

Закон предвиђа релативно самостална буџетска права која се састоје у добијању одређеног постотка друштвеног доприноса и законом одређених пореза које плаћају све привредне организације, односно сви порески обвезници у општини, срезу и граду.

Закон у овом погледу прецизира одредбе новог закона о планском управљању народном привредом и закона о доприносима и порезима, постављајући правилно да постотак доприноса и пореза који улазе у буџет среза, града и градске општине као и минимални постотак друштвеног доприноса и пореза који улази у буџете општина одређује друштвени план. У томе је данас економска основица народних одбора. Али ова буџетска права су не само материјални извор самосталности народних одбора, већ ће неизбежно и потстаћи нове иницијативе народних одбора за оснивање рентабилнијих предузећа и потребних комуналних, културних и социјалних установа.

С друге стране, ова новина у материјалним правима, које народни одбори добијају, допуњена је новим општим положајем народних одбора према свим привредним организацијама у срезу, граду и општини. На основи чињенице да су средства за производњу, као општенародна имовина, на управљању демократских самоуправних органа непосредних произвођача, народни одбори више немају према предузећима административно-оперативни однос већ само законом утврђена права. Овим правима не дира се у самоуправност привредних организација, али се истовремено обезбеђује друштвени надзор над њима и њихова одговорност за пуно испуњавање планских обавеза и других законом предвиђених дужности привредних предузећа према целој социјалистичкој заједници. Тиме је спречено самовољно бирократско мешање у привредне процесе, које нам је раније наносило прилично озбиљне штете баш у локалној привреди.

По себи се разуме да битне промене у односу између народних одбора и привреде имају реперкусије и на односе између народних одбора и установа, а које се састоје у отклањању ранијих административно-оперативних односа и у развијању и гарантовању самоуправних права комуналних, културних, социјалних и других установа. Закон и ове промене први пут начелно формулише.

За место наших народних одбора у државној организацији карактеристични су још и принципи новог закона о односима између самих народних одбора и ових и републичких државних органа.

Закон стоји на становишту да се право надзора среског народног одбора над општинским одборима и президијума народне скупштине, односно њених органа управе над среским народним одборима односи само на законитости рада одбора. Једино отступање од испитивања законитости које нови закон предвиђа односи се на случај кад народни одбор, односно његов орган доноси акте у пословима који нису уређени законом и прописима виших државних органа. Тада је дато право, и то народном одбору среза према акту народног одбора општине, односно президијуму републичке скупштине према акту народног одбора среза и града, да може поништити, односно укинути одговарајуће акте ако су они противни оштем интересу, што има да се утврди на основи последица које је произвео или је могао произвести свај или онај акт народног одбора у односу на правни поредак и правац нашег социјалистичког развитка.

Али наши народни одбори не разликују се од буржоаске самоуправе само тиме што они нису само органи локалне самоуправе, већ локални демократски органи јединствене државне власти. Они се битно разликују и од разних анархосиндикалистичких схватања о самоуправи, према којима је држава нека врста конфедерације самосталних и изолованих општина. Народни одбори су локални органи јединствене власти, али су они самоуправни у свим својим пословима, наравно, у оквиру принципа које поставља друштвена заједница. Надлежности, као и односи између свих органа овог јединственог система, засновани су на узајамним правима и дужностима утврђеним законима. Права и дужности значе, пре свега, да народни одбори све послове своје надлежности врше, додуше, као своје послове, али да заједница при томе није равнодушна да ли их и како их они врше. Према томе свако право је уједно и дужност, а из сваке дужности народног одбора проистичу извесна права за више органе, односно за грађане, која формулише и може да формулише једино закон. Међутим, по хијерархиском праву, виши управни органи не могу да одузимају и смањују та овлаштења, нити да се непосредно мешају у вршење власти, односно то једино могу сагласно својим правима и дужностима ако и уколико су им одређени законима и на закону донетим прописима, без обзира на то ради ли се о локалним или општим задацима.

Сагласно томе, закон предвиђа право вишег државног органа да, у оквиру вршења надзора, може сам извршити посао из надлежности народног одбора и његовог органа, ако их ови на време не изврше, и уопште не врше, или не врше сагласно постављеним законским обавезама.

Исто тако закон предвиђа принцип приоритета примене савезних и републичких прописа уколико се они размимоилазе с прописима народног одбора. Али у свим случајевима народни одбори имају не само право жалбе већ и право приговора президијуму, па и народној скупштини, ако сматрају да се прописима и актима савезних и републичких органа, па и президијума, вређају њихова законом призната самоуправна права.

3. Промене у организацији народних одбора

Нови закон уноси низ новина у постојећу организацију народних одбора. Све те промене полазе од принципа да се организација народних одбора усклади са новим друштвеним и политичким односима у нашој земљи и да се осигура такво устројство и такво функционисање народних одбора које ће изражавати те нове односе и олакшавати њихов даљи прогресивни развитак.

Несумњиво је да најзначајнију новину претставља установа већа произвођача, која претставља ново претставничко тело у саставу народног одбора среза и града. О смислу и значају ове установе ја сам говорио у првом делу овог експозеа. Не може бити сумње да веће произвођача — које ће равноправно са среским већем народног одбора решавати о таквим питањима привредне и социјалне природе, као што су доношење друштвеног плана, буџета, статута, привредно-управних мера, локалних приреза и тако даље — претставља органски развитак оних промена у основним друштвеним односима које су настале код нас предавањем привредних предузећа на управљање произвођачима и њиховим учешћем у управљању привредом и у расподели вишка рада.

У условима постојећих друштвено-економских односа, социјалистички демократизам налази своју потврду и у принципу да ће произвођачи бити претстављени у народном одбору не према номиналној равноправности, већ и према доприносу који дају заједници и који ће бити мерен одређеним учешћем у друштвеном продукту среза односно града.

Основни принципи изборног система за већа произвођача полазе од овог начела.

Закон садржи извесне промене и у погледу метода вршења избора општинског народног одбора, односно среског већа, тежећи да нађе такве реалне демократске форме које одговарају новим друштвеним и политичким односима у земљи. Отуда нови закон, задржавајући, као и до сада, право појединих група грађана да предложе кандидате, преноси поступак кандидовања и на зборове бирача, на којима бирачи имају право не само да предложе имена кандидата, већ и да учествују у састављању коначне листе кандидата, која мора имати најмање два пута већи број кандидата од броја одборника које треба изабрати у одговарајућој изборној јединици. Несумњиво је да ове одредбе омогућују највећу иницијативу грађана у постављању кандидата. Закон такође предвиђа да се гласање врши листићима. Такав је облик гласања неопходан, како би се могао спровести законом предвиђени систем кандидовања.

Закон укида досадашње извршне одборе и концентрише јединство функције власти у самим народним одборима, и то не само ради пунијег остварења принципа јединства власти, већ и ради отклањања досадашњег дуализма између пленума народног одбора и његовог извршног одбора, који је често доводио до самовоље и до бирократских тенденција у извршном одбору или у повереништвима. С друге стране, закон обавезује народне одборе среза — а дозвољава то и већим општинама — да образују, сагласно републичком закону и свом статуту, поједина колегијална тела, савете, за вршење одређених управних послова, које су до сада вршили индивидуални повереници. Савети су састављени од одборника и других грађана, који по својим стручним, политичким или другим квалитетима могу доприносити побољшању рада управе и које као такве бира народни одбор. Претседник савета није службеник, већ само претседавајући седницама савета. Савети раде и решавају колективно и мењају се сваке године, с правом ранијих чланова да буду поново изабрани. За свој рад одговарају народном одбору. Чланови савета нису плаћени, а имају право само на покриће стварних трошкова, које имају у вези са тим својим радом.

Закон истиче улогу претседника народног одбора, али не предвиђа за њега друга овлашћења осим оних која су потребна да се обезбеди стални, законити и правилан рад народних одбора и његових органа.

Иако је општински народни одбор најнижи орган народне власти, закон ипак предвиђа и могућност да се у селима (местима) образују сеоски одбори, састављени од одборника изабраних у селу и других грађана које именује народни одбор. Они се могу по потреби образовати само као помоћни органи општинског одбора, ради пружања олакшица грађанима села и помагања народном одбору општине да у селу изврши поједине послове из своје надлежности. Разуме се да закон поред тога предвиђа и могућност разноврсних других облика сарадње грађана са народним одборима.

Најзад, за организацију народног одбора важно је њихово право да доносе статуте. За учвршћење садашњих облика у систему народних одбора биће неопходно потребно што хитније доношење статута.

4. О администрацији и службеницима народног одбора

У овом законском предлогу немамо, и не треба да имамо, конкретне одредбе о организацији администрације народних одбора јер је то, пре свега, ствар праксе. Али, с обзиром на практичну важност администрације за функционисање државног апарата, мислим да неће бити сувишно проговорити неколико речи о главном проблему садашње наше администрације — наиме, о њеној персоналној структури. Од тога како ћемо решавати то питање, на крају крајева, у веома великој мери зависи и судбина демократских облика које ми уводимо овим законом.

Предлог закона полази од принципа да је потребно разликовати органе државне управе од њихове администрације. Одлучујући органи државне управе су савети и претседник народног одбора, а администрацију народног одбора сачињавају службеници народног одбора. Администрација у начелу нема функцију власти, него служи органима државне управе за извршавање њихових задатака. Ово начелно разликовање управних органа од њихове администрације омогућиће да се много одређеније и јасније постави организација администрације, као и да се одреди њена одговорност и дужности и права службеника. Сем тога, оно ће нам олакшати борбу за већу стручну способност административног апарата народног одбора, у погледу чега сада стојимо заиста врло слабо.

Данашња персонална структура наше администрације ни издалека не одговара садашњим потребама, не само по својој општој наобразби, него ни по својој стручности. Ево неколико података. У државној управи имамо данас 126.160 службеника. Готово исти је број био у старој Југославији. Пре две године имали смо 146.268. Према томе успели смо смањити апарат за преко 20 хиљада службеника. У томе се изражава наша конкретна борба против бирократизма и поскупљивања државне администрације. Али службеници које данас имамо у нашој администрацији имају следећу школску наобразбу:

Факултет — — — — — — —	7.810	(6,2% од укупног бр. служб.)
Потпуна средња школа —	13.880	(11 %)
Непотпуна средња школа —	34.349	(27,2%)
Основна школа — — — —	63.390	(50,3%)
Без школе — — — — — —	6.731	(5 3%)
Свега:	126.160	(100%)

Ова персонална структура је рељефан одраз нашег досадашњег развитка. Пада у очи несразмерно велик број људи са незадовољавајућом стручном наобразбом. Очигледно је да се, с обзиром на нове задатке државне управе и нове методе рада, оваква структура наше администрације мора постепено изменити. Сем тога, наша државна администрација сада уопште не мора бити тако велика као раније. Низ службеника који су вршили тзв. „оперативне функције” у државној администрацији сада нису више потребни, јер је наша државна управа, као што смо већ нагласили, по својој суштини регулативна и надзорна, док оперативно управљање предузећима и установама врше други друштвени органи. За вршење регулативне и надзорне функције државне управе у администрацији народних одбора треба знатно мањи број кадрова, али који нужно морају бити на знатно вишем нивоу стручне спреме него досада.

Да бисмо у данашњим условима могли изменити персоналну структуру државне администрације, да бисмо је могли подићи на виши стручни ниво, безусловно је потребно појачати бригу централних републичких и савезних ресорних органа за персоналну службу у народним одборима. Досада виши републички и савезни ресорни органи најчешће уопште нису водили неку персоналну политику у својој грани државне управе, нити су се старали о кадровима народних одбора, али су зато истовремено испољавали јасну бирократску тенденцију, да што више стручних служби изузму из народних одбора, због тобоже лоше кадровске политике народних одбора.

Такав став према кадровима у народним одборима је ванредно штетан. Основни кадрови у државној администрацији чине једну целину. Они се у начелу могу размештати на разне функције и на разне задатке у свим степенима државне администрације, поготово данас, када наша земља на сваком кораку осећа помањкање добрих стручних кадрова. Звања и плате које они добијају код једног органа обавезне су и за друге органе. Старање о њиховој стручности није само дужност органа код кога они раде, него целокупне државне администрације. Зато државну администрацију у кадровском проблему морамо посматрати као једну целину о којој се морају да старају и највиши државни органи. То није у супротности са самоуправношћу народних одбора, као што није у супротности са њиховом самосталношћу и на закону заснована ингеренција виших органа на свим осталим подручјима њихове делатности. Службеник народног одбора остаје његов службеник, ради по његовим налозима, стоји под његовом дисциплинском влашћу, иако његово звање, његова стручност, његово напредовање није ствар само тога народног одбора, него целокупне државне администрације. Улога централних органа мора се, дакле, ојачати у погледу структуре администрације, дајући одређена права у постављању и размештању кадрова. Не би се смело догађати, као што се дешавало досад, да народни одбори, неке службе које не разумевају, потпуно ликвидирају или да за чисто стручне службе постављају нестручњаке. Као противтежа томе у задње су се време поставиле тенденције од стране низа стручних служби, да се потпуно издвоје из народних одбора и да се централизују. Ако правилно поставимо интеренцију републичких органа на састав администрације стручних служби код народних одбора, онда ће овакве централистичке тенденције изгубити свој последњи резон и потпуно ће се разголитити њихов, у суштини бирократски, карактер.

На концу бих хтео још нагласити, да организацији администрације уопште треба посветити далеко више пажње него смо то досада чинили. У новом организационом систему народних одбора можемо мирно рећи да већи део успеха зависи од тога како ће бити организована администрација. Зато републички ресорни органи треба у том правцу да дају народним одборима далеко већу помоћ него досад.

Завршавајући ово своје образложење предлога новог Закона о народним одборима, дозволите ми да цитирам следеће Марксове речи:

> Тамо где се ради о потпуном преображају друштвене организације, тамо масе морају саме узети учешћа, оне саме морају схватати о чему се ради, за што залажу своје животе. Томе нас је научила историја последњих 50 година. Али, да би масе разумеле шта треба да се ради, за то је потребан дуг, истрајан рад...1)

Ове речи које је Маркс написао пре скоро 60 година данас нису ништа мање тачне и важе у пуној мери и за развитак наше револуције.

Ниједан од великих задатака који ми данас постављамо пред себе не може бити остварен без свесне активности најширих маса наших трудбеника. А да би се те масе покренуле ка остварењу тих задатака, потребно је много и упорно политички и васпитно радити. Ако тако урадимо, онда не треба сумњати да мере које ми сада предузимамо у нашој друштвеној изградњи неће уродити плодом.

Друг Тито је једном приликом рекао да се ми не бојимо децентрализовати власт, пренети је у највећој могућној мери на основне самоуправне органе наших трудбеника. Овај је закон убедљива потврда његових речи. Он не говори само о једној значајној победи социјалистичког демократизма, него и о великој снази система који се родио у нашој

---

1) Маркс-Енгелс, Изабрана дела, т. I, стр, 113.

социјалистичкој револуцији. Зато ми можемо бити двоструко поносни што постављамо на дневни ред наше Скупштине такав закон.

Било је потребно много напора, тражења и борби, али коначно смо пут нашег социјалистичког развитка јасно трасирали и сада нам не остаје ништа друго него **ићи тим путем доследно, истрајно и неуморно.**

ЕДВАРД КАРДЕЉ

О НЕКИМ ТЕОРЕТСКИМ ПИТАЊИМА НОВОГ ПРИВРЕДНОГ СИСТЕМА

1. МОЖЕ ЛИ БИТИ ПРОСЕЧНА ПРОФИТНА СТОПА ПРОПОРЦИЈА ДРУШТВЕНИХ ПЛАНОВА?

Има људи који критикују што се наш нови привредни систем служи стопама акумулације и фондова, а не просечном профитном стопом.

Ови критичари или не знају суштину просечне профитне стопе, или не схватају социјалистички карактер наше привредне и друштвене изградње.

У чему је суштина просечне профитне стопе? Као што је познато, профитна стопа претставља однос између вишка вредности и укупног капитала уложеног у предузеће.

> Тако је вишак вредности, ма откуда потицао, сувишак преко предујмљеног целокупног капитала. Овај сувишак стоји, дакле, у извесном односу према целокупном капиталу, који се однос изражава разломком $\frac{в}{К}$, где К значи целокупни капитал. Тако добијамо профитну стопу $\frac{в}{К} = \frac{в}{п + пр}$, за разлику од стопе вишка вредности $\frac{в}{пр}$.1)

Посматрајући масовне економске појаве у целини друштвене привреде у капиталистичком систему, може се констатовати да конкуренција између појединих капитала као и могућност прелажења капитала из једне гране у другу, условљавају формирање просечне профитне стопе на темељу закона вредности.

> Али се капитал извлачи из неке области с ниском пропрофитном стопом и баца се на другу која пружа већи профит. Овим сталним усељавањем и исељавањем, једном речи својом расподелом међу различите области према томе да ли

---

1) пр = промењливи капитал; п = постојани капитал — Б.К. К. Маркс: „Капитал", т. III, стр. 17, изд. „Култура", Београд.

> профитна стопа онамо пада, а овамо се пење, капитал постиже такву сразмеру тражње према понуди да просечни профит у различитим областима производње постаје исти, те се стога вредности претварају у цене производње...[1])

Према томе, просечна профитна стопа произлази из оне анархије друштвеног процеса производње и промета, која је капитализму принципијелно урођена и коју не може до краја (тј. преко граница свог монополистичког дејствовања) савладати ни монополистички ни државни капитализам — упркос законитог и константног пораста својих планских елемената и захвата. (Овом констатацијом, наравно, не улазим у разматрање врло занимљивог и значајног питања које је измене од Марксових времена па до данас унутар самог капиталистичког система претрпео класични закон вредности.)

Просечна профитна стопа претставља, дакле, стихиски резултат масовног дејствовања закона вредности.

Очигледно је, с обзиром на познату суштину просечне профитне стопе, да се вештачко тражење таквог покретног принципа унутар социјалистичког планског система наше земље одмах испољава као вулгарна противречност. (Подвукао сам „унутар” пошто се овде не ради о односима наше привреде са светским тржиштем). Просечна профитна стопа, као принцип привредног збивања, претставља чисту супротност социјалистичком планском управљању привредом, нарочито у једној заосталој земљи која тек изграђује социјализам. Увођење тог принципа у нови привредни систем значило би не корак даље од бирократског планирања, него би дејствовало као корак натраг од њега, као корак у анархију друштвене расподеле и производње, и то чак у анархију оне врсте коју је монополистички и државни капитализам већ ликвидирао у капиталистичким земљама.

Тиме би заправо могли да свршимо с присталицама просечне профитне стопе. Ако ћемо се још ипак бавити њиховом „концепцијом” на неким местима, чинићемо то једино зато да искористимо прилику за теоретско објашњавање неких принципијелно важних појединости новог привредног система.

2. СВОЈИНСКА ПРАВА ИЛИ СОЦИЈАЛИСТИЧКО-ДЕМОКРАТСКА ПРАВА УПРАВЉАЊА?

Друштвеним плановима одређиване стопе акумулације и фондова — како просечна тако и оне за поједине привредне области, гране и погоне — значе у својој суштини друштвени акт (ма да га још увек спроводе претставнички органи државне власти) расподеле националног дохотка на његова два основна дела, на потрошни фонд трудбеника — с једне и на акумулацију и друштвене фондове — с друге стране.

---

[1]) Маркс: „Капитал”, т. III, стр. 153.

Метод спровођења тог акта јесте социјалистичко-демократски. Он претпоставља слободну дискусију о свим стопама акумулације и фондова у радничким саветима, синдикалним и задружним организацијама, занатским коморама и нижим претставничким органима државне власти. Мериторно примање стопа акумулације и фондова спроводи се у претставничким органима државне власти, са становишта друштвене целине и њезиних основних потреба. Претставнички органи обавезни су да аргументовано решавају спорна и у дискусији искрсла питања. Њихово мериторно примање стопа јесте коначно само у смислу обавезног минимума, који је потребан целини друштва. Како нижи претставнички органи народне власти, тако и раднички савети могу иницијативно постављати и остваривати своје стопе, уколико њима не наруше друштвено обавезни минимум.

Очигледно је да социјалистичко-демократски метод у одређивању основне расподеле националног дохотка произлази из саме садржине тог акта.

У чему се састоји садржина?

Она се састоји просто у следећем: у нашим конкретним друштвеним односима, упркос постојања још јаких елемената прошлости — како приватнокапиталистичких тако и државнокапиталистичких, бирократских, — већ је пробила лед и постала основни покретни принцип нашег даљег друштвеног развитка тенденција да друштво што непосредније одређује како глобални вишак рада тако и његову принципијелну намену, остављајући, односно враћајући га (уколико се ради о његовом преливању) на иницијативно управљање радним колективима и њиховим удружењима.

Та се тенденција несумњиво креће у правцу Енгелсовог предвиђања:

> Капиталистички начин присвајања, ...уступа мјесто начину присвајања производа заснованом на самој природи модерних средстава за производњу: с једне стране, директно друштвено присвајање производа као средстава за одржавање и проширивање производње, с друге стране, директно индивидуално присвајање производа као средства за живот и ужитак.¹)

Подвукао сам кретање у правцу Енгелсовог предвиђања, пошто сасвим директног друштвеног присваја-

---

¹) Енгелс, „Анти-Диринг", стр. 294, издање „Напријед".

ња средстава за одржавање и проширивање производње још не може бити, све док је неизбежно уплитање социјалистичке државе у привреду и односе производње, као што ни сасвим директног присвајања производа као средстава за живот и ужитак нема, док постоје робноновчани односи, макар регулисани друштвеним плановима.

Вишак рада и његова основна намена одређују се, дакле, за државни сектор наше привреде, на темељу друштвене својине основних средстава за производњу и социјалистичко-демократских права непосредних произвођача, — а не на темељу приватносвојинских права. (Овде истичемо моменат друштвене својине у супротности са приватносвојинским правима. Међутим, за даље излагање и дубље разумевање садашњег степена наших друштвених односа не треба заборавити да се још не ради о непосредно друштвеној својини него о њезином државном облику у условима социјалистичке демократије и радничког управљања привредним предузећима.) Што се тиче задружног сектора, то друштвено одређивање стопа акумулације и фондова већ данас ствара темељне економско-друштвене услове за постепени прелаз задружне својине у чисту друштвену својину.

Друштвено одређивање основне расподеле националног дохотка одражава дијалектички противречне моменте на датом степену развитка наших друштвених односа.

С једне стране, ради се о процесу укидања експлоатације човека човеком (ликвидација приватнокапиталистичког присвајања вишка рада на државном сектору наше привреде итд.), а с друге стране, још постоји и унутар социјалистичког сектора буржоаско право еквивалента (одређивање односа између потребног рада и вишка рада, тј. принцип награђивања према раду). Ова унутарња противречност наших савремених друштвених односа јесте, уосталом, уопште карактеристична за прелазни период од капитализма ка комунизму и не само за дати степен југословенског развитка. Код нас је заоштрена тиме што се још одиграва на тлу робне производње и размене — каква се, с обзиром на дати степен материјалних производних снага, одвија из права трудбеничког управљања и унутар самог социјалистичког сектора наше привреде, а не само на тлу непосредног еквивалента као што то у смислу опште законитости социјализма предвиђа Карл Маркс у „Критици Готског програма”.

Констатацијом споменуте противречности не исцрпљују се сва противречја наших односа производње. Њих прати чињеница да друштво као целину претставља социјалистичка држава, па да, према томе, друштвено одређивање основне расподеле националног дохотка још увек садржи моменат посредности, односно елементе државнокапиталистичког присвајања вишка рада. (Уколико су ти елементи уперени против приватнокапиталистичких остатака, заосталости и економске зависности земље, то они дејствују — у датим условима — социјалистички; уколико би дошли у сукоб са већ постојећим објективним могућностима продубљивања и даљег развијања социјалистичке демократије, дејствовали би реакционарно.)

Другим речима: уколико се више и јаче могу испољавати споменути моменти посредности, утолико више може долазити до изражаја још једна унутрашња противречност наших односа производње на социјалистичком сектору наше привреде, наиме, противречност између друштвене производње и државног присвајања.

Овакво испреплитање унутарњих противречности односа производње условљава три тенденције даљег развитка.

Прва је тенденција консеквентне социјалистичке изградње коју заступа наша Партија као најсвеснији део радничке класе. Ова се тенденција заснива на следећем: на борби с приватнокапиталистичким остацима у привреди ФНРЈ — све до њихове пуне ликвидације; на учвршћивању и сталном проширивању задружног сектора у пољопривреди; на општем подизању материјалних производних снага, тј. на брзој индустријализацији земље која претставља неминован материјални предуслов стварне социјалистичке изградње; на проширивању и продубљивању социјалистичке демократије, нарочито у области планирања и управљања производњом, што претставља неминован предуслов за савлађивање опасности бирократизације.

Друга је тенденција — бирократска. Њезина је општа карактеристика у томе што жели да конзервира државни облик друштвене својине (односно административни облик управљања привредом), тј. што се одупире њезином постепеном претварању у непосредно друштвену својину и консеквентном развитку социјалистичке демократије. Њезине „теоретске аргументе” могли би да попратимо Марксовим речима из „Критике Готског програма”:

> Леп закључак! Ако је рад који доноси корист могућ само у друштву и путем друштва, онда принос рада припада друштву — и на појединог радника долази од тог приноса само онај део који није неопходно потребан да се „услов” рада, друштво, одржи.
>
> У ствари, ту поставку су у свим временима истицали поборници сваког даног друштвеног поретка. Прво долазе захтеви владе са свим што се за њу држи, јер влада је друштвени орган за одржање друштвеног поретка; затим

> долазе захтеви разних врста приватне својине, јер разне врсте приватне својине су темељи друштва итд. Те шупље фразе, као што се види, могу се вртети и окретати по милој вољи.[1])

(Ако „разне врсте приватне својине" надоместимо са разним врстама државнокапиталистичке својине, од среске па на горе — постају Марксове речи потпуно савремена критика разних непреживелих бирократских схватања.)

Бирократска тенденција не произлази само из субјективних момената, тј. из остатака совјетских „теорија" у главама појединаца, него има и много дубљи објективни корен у поменутим противречностима наших односа производње на савременом степену њиховог развитка. Стога је јасно да ће та тенденција и објективно и субјективно и даље постојати, макар у смањеним размерама, и упркос победама социјализма, док год ће постојати ниски степен наших материјалних производних снага.

Трећа је тенденција „класично" реакционарног враћања натраг. Она, опште узев, исто тако произлази из релативно ниског степена материјалних производних снага, а понаособ , непосредно од капиталистичких и ситноробних остатака у нашој земљи, служећи се „теоретским аргументима" из арсенала малограђанске идејне збрке. Моментано она покушава да, под плаштом „демократизације" прошири свој утицај и на социјалистички сектор наше привреде, искориштавајући његове сопствене противречности (пре свега противречност између друштвеног присвајања и робноновчаног принципа) и гурајући у нови привредни систем такве методе које наше односе производње на државном и задружном сектору не би развијале напред, у правцу даље социјалистичке изградње, него их враћале натраг, у правцу капиталистичке анархије и јачања елемената експлоатације.

Очигледно је да поменута „теорија" просечне профитне стопе, која би тобоже требала да надомести поставку о стопи акумулације и фондова, спада у трећу тенденцију. Супротстављати стопама акумулације и фондова просечну профитну стопу значи, према горе изложеном, ни више ни мање него принципијелно се супротстављати социјалистичкој теорији о питању својине и располагања вишком рада и заступати, под фирмом борбе против државнокапиталистичког бирократизма, пут „класично" реакционарног враћања натраг, на приватносвојинска права, а у нашој социјалистичкој индустрији на неку врсту задружног капитализма.

Наш социјалистичко-демократски метод у одређивању основне расподеле националног дохотка хтели би заступници просечне профитне стопе вероватно „усавршити”. Изгледа као да они својим конфузним настојањима траже „већа права радних колектива”, наиме, право на борбу — како међусобну тако и с друштвеном целином — око просечне профитне стопе. Међутим, не схватајући ни суштину просечне профитне стопе ни суштину социјалистичких друштвених односа и социјалистичке демократије, они би се уствари тиме одрекли како социјализма тако и социјалистичке демократије, и ову последњу надоместили типичним буржоаским правом својине над основним средствима за производњу.

---

[1]) Карл Маркс, „Критика Готског програма", Маркс—Енгелс, Изабрана дела, т. II, стр. 10.

Ако „теорију” просечне профитне стопе не узимамо изоловано него у склопу сличних „идеја”, видимо да је она, упркос своје конфузности и неодрживости, односно баш због њих, ипак најконсеквентнији израз разних „схватања” новог планског и привредног система, усмерених назад у капиталистичку прошлост.

Врло често се, наиме, догађа и код људи оданих ствари социјализма да права радних колектива, истакнута новим планским и привредним системом, тумаче као својинска права. На такво се схваћање надовезује мишљење да смо новим привредним системом такорећи већ коначно ликвидирали државну својину, пошто смо истакли да се она појављује као почетна и врло примитивна форма друштвене својине и да се код нас претвара у непосредно друштвену својину.

Након свега што смо горе изложили не треба много доказивати да права која добијају радни колективи и њихова удружења новим планским и привредним системом, по својој друштвеној садржини нису идентична са својинским правима. Узимајући у обзир чињеницу да се она употребљавају још на тлу робне производње и размене, не можемо, додуше, порећи да се у њима не јављају извесни својински остаци као рефлекс прошлог у квалитативно, битно новом. Међутим, за социолошку и историску садржину квалитативно нових друштвених односа, који настају радничким управљањем предузећима, ти су остаци значајни само уколико се треба борити против њиховог одржавања у главама и тежњама људи, чија је свест заостала.

Ради се, дакле, о социјалистичко-демократским правима управљања над средствима за производњу, а не о враћању натраг на приватносвојинска права.

Било каква концесија приватносвојинским правима на подручју наше социјалистичке индустрије не би значила корак даље од државног облика друштвене својине, па, ако кођете, ни од чисте државнокапиталистичке својине. Она не би водила у социјализам, него би развитак преокренула натраг од оног што је наша револуција већ постигла. Понаособ, она би проузроковала разједињавање радничке класе, њезино интересно, политичко и идејно разбијање, њезино претварање из основне историске полуге за социјалистички преображај друштва у приватне робне произвођаче.

Слична се ствар поставља и с питањем државне својине.

Процес одумирања државе уопште, а у том склопу и одумирања државне функције у области привреде, јесте у заосталим земљама до извесне мере неизбежно спор процес. Тај процес није спор само због тога што социјалистичка држава има да сврши посао са приватнокапиталистичким остацима и да помаже социјалистички преображај ситне робне производње. Он је спор и због тога што су и на самом социјалистичком сектору привреде још увек потребне мере управне принуде. Заосталост материјалних производних снага условљава, наиме, *и* на социјалистичком сектору појављивање несоцијалистичких тенденција, како на штету друштва тако и на штету појединца.

С друге стране, тај је процес сложен процес. Он се не одвија само по линији непосредног одумирања државних функција у области привреде, него и по линији социјалистичко-демократског ступања самих непосредних произвођача у организам државне управе, дакле, по линији — као што Енгелс каже — постепеног претварања државе из власти над људима у власт над стварима. Није тешко схватити да управо социјалистичко-демократска права непосредних произвођача претстављају јединство ових двеју линија.

Ако истичемо процес одумирања државних функција у области привреде, не ради се, дакле, о томе да те функције престају преко ноћи. Овакво схваћање могло би у крајњој инстанци да помогне само капиталистичке остатке у њиховој борби против социјалистичке државе. Ради се, међутим, о томе да се, с једне стране, уклањају сви они акти уплитања државне управе у привреду, који постају, с обзиром на већ постигнуте резултате наше социјалистичке изградње, преживјели, сувишни, и да, с друге стране, сами непосредни произвођачи на темељу развитка социјалистичке демократије у што већој мери учествују и одлучују у оним актима државног управљања привредом који су још неизбежни.

Све у свему — на датом степену материјалних производних снага друштво, и без обзира на спољнополитичке и унутарњеполитичке услове, још не може **сасвим** непосредно и без примене државне принуде управљати друштвеним процесом производње и расподеле, него је у привреди још увек потребно учешће социјалистичке државе као претставника друштва.

Због тога се друштвена својина још нужно појављује у облику државне својине. Наравно да је и сам тај облик у непрестаном процесу мењања све док не постане потпуно излишан. Државна се функција у привреди, с једне стране, све више своди на функцију контроле и привремене принуде, а с друге стране, на примање друштвених планова путем претставничких тела. Даљим развитком социјалистичке демократије и претставничка тела све непосредније претстављају саме произвођаче (већа произвођача).

Не ради се, дакле, о „ликвидацији" државне својине, него се ради о процесу претварања државне својине, као још увек посредно друштвене, у непосредно друштвену.

Са истицањем „својинских права" сагласна су уствари и најразноврснија бирократска схватања, колико год се она иначе борила против социјалистичко-демократских права непосредних произвођача, односно управо због тога што им ова сметају. Тако су, на пример, приликом дискусије о друштвеном плану често долазиле из државног апарата народних република гласине да су поједине стопе акумулације и фондова предлагане „неправедно", пошто су — неједнаке... Кад би се ствари посматрале површно, могло би се мислити да се овде радило о заштити „својих" радних колектива. (Ако би проблем уистину био у том, требало би, наравно, као одговор на поменуте гласине истаћи да је неједнакост стопа акумулације и фондова, с једне стране, одраз стварних разлика у релативном вишку рада, а с друге стране, последица монополског положаја појединих предузећа односно грана, постигнутог стицајем околности, па да, према томе, управо неједнакост стопа изражава једнака права трудбеника на еквивалент, тј. заштићује радне колективе од могућности међусобне експлоатације.) Међутим, зец није лежао у том грму, као што би изгледало на први мах. Иза гласина о претераним стопама се уствари крио страх појединих бирократа за „свој", „национални" вишак рада. Тај се страх бранио како од индивидуалног радничког права на еквивалент тако и од друштвеног права на вишак рада, супротстављајући друштвеном праву „своје", тј. својинско, у суштини државнокапиталистичко „право".

3. ОСВРТ НА МЕЂУСОБНО КВАНТИТАТИВНО ДЕЈСТВО ЕКОНОМСКИХ КАТЕГОРИЈА

Из горе изложених унутарњих противречности наших савремених друштвених односа видљиво је, између осталог, и то да је научна марксистичка анализа нашег привредног и друштвеног развитка неспојива с истицањем *статичких* дефиниција, као што су уобичајене код разних совјетских „теоретичара", а под њиховим утицајем у извесној мери још увек и код нас.

Ради се о типичном *процесу* где се елементи старога испреплићу с квалитативно новим појавама, а економске категорије, које су наслеђене из прошлости, уједно добијају нову друштвену садржину.

Све је у *кретању*, а да би могли квалитет тога кретања што егзактније уочавати, потребно је размотрити *квантитативне* односе из којих оно излази.

а) Формирање и расподела друштвеног производа

Отпочињемо, како би могли постепено ући у материју, с врло простим квалитативним односима најопштије природе, наиме, с односима из области формирања и основне расподеле друштвеног производа. Ови су односи иначе општепознати како марксистима тако и немарксистима. Они важе за сваки привредни систем, способан за проширену репродукцију, и према томе, још не претстављају ништа специфично за наше односе производње. Али они се неминовно јављају као полазна тачка за разматрање квантитативних односа у нашем процесу производње.

Национални доходак се формира у оквиру друштвеног бруто продукта. Он је саставни део друштвеног бруто продукта. Међусобна квантитативна зависност између друштвеног бруто продукта и националног дохотка може се исказати следећом формулом:

$$Б = ам + Н$$[1]

У коначном предлогу друштвеног плана ФНРЈ за 1952 годину, који је крајем марта предложила Влада ФНРЈ Народној скупштини, укупни друштвени бруто продукт ФНРЈ се пење на 986.560 (изражено у милионима динара), амортизација износи 76.830, а национални доходак 909.730. Ако, ради илустрације, заменимо опште бројеве у горе истакнутој формули наведеним конкретним бројкама, добијамо

$$\underset{Б}{986.560} = \underset{ам}{76.830} + \underset{Н}{909.730}$$

---

[1] Б — друштвени бруто продукт, ам — амортизација, Н — национални доходак.

Овако формирани национални доходак састоји се из две глобалне категорије: с једне стране, потрошног фонда произвођача, а с друге стране, акумулације и друштвених фондова. Према томе важи образац:

$$\text{Н} = \text{П} + \text{Аф}^{1)}$$

Ако тај образац конкретизујемо бројкама из предлога друштвеног плана, добијамо:

$$\underset{\text{Н}}{909.730} = \underset{\text{П}}{403.178} + \underset{\text{Аф}}{506.552}$$

Ако сада образац Н = П + Аф унесемо у формулу Б = ам + Н излази да је

$$\text{Б} = \text{ам} + \text{П} + \text{Аф}$$

или, конкретизовано с подацима из друштвеног плана,

$$\underset{\text{Б}}{986.560} = \underset{\text{ам}}{76.830} + \underset{\text{П}}{403.178} + \underset{\text{Аф}}{506.552}.$$

Горња формула претставља образац основне економске расподеле друштвеног бруто продукта. Она изражава чињеницу — коју смо већ истакли — да се друштвени бруто продукт у нормалној друштвеној производњи — способној за стварање вишка рада — неизбежно дели на амортизацију, потрошни фонд произвођача, акумулацију и друштвене фондове.

Основне категорије из којих се састоји национални доходак — потрошни фонд произвођача и акумулацију с фондовима — могуће је постепено и према разним критеријима (нпр. по народним републикама или областима привреде или уједно по оба критеријума итд.) разрађивати, тј. конкретизовати на одређеније категорије. Тако се, на пример, категорија потрошни фонд произвођача најпре дели на потрошни фонд продуктивних трудбеника државног сектора, потрошни фонд земљорадника и потрошни фонд занатлија, а сваки од тих фондова се даље дели на још конкретније категорије.

За разне критеријуме конкретизације потрошног фонда важи општа формула

$$\text{П} = \text{П}_1 + \text{П}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{П}_\text{н}$$

Категорија акумулација и друштвени фондови састоји се најпре из две одређеније категорије: из инвестиција и фондова. Важи образац:

---

1) П = потрошни фонд, Аф = акумулација и друштвени фондови.

$$\text{Аф} = \text{И} + \text{Ф}$$ [1]

Конкретизован бројкама из поменутог предлога друштвеног плана, овај образац даје:

$$\underset{\text{Аф}}{563.346} = \underset{\text{И}}{406.925} + \underset{\text{Ф}}{156.421}$$ [2]

Посматрано с економске тачке гледишта, ова формула ипак није прецизна. Инвестиције могу бити везане и за продуктивне и за непродуктивне сврхе. Само оне инвестиције које су везане за продуктивне сврхе, спадају у проширену репродукцију, односно акумулацију (А). Правилнија је, дакле, формула

$$\text{Аф} = \text{А} + \Sigma\ \text{Ф},$$

код чега Σ Ф значи збир неинвестираних фондова и непродуктивних инвестиција, тј. инвестираних фондова који нису везани за нову производњу ($\Sigma\ \text{Ф} = \text{Ф} + \text{Фи}$).

А, Ф и Фи могуће је конкретизовати на следећи начин:

$$\begin{array}{lcl}
\text{А} & = & \text{А}_1 + \text{А}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{А}_\text{н} \\
\text{Ф} & = & \text{Ф}_1 + \text{Ф}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{Ф}_\text{н} \\
\text{Фи} & = & \text{Фи}_1 + \text{Фи}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{Фи}_\text{н}
\end{array}$$

Ако наведене конкретизације унесемо у формуле Н = П + Аф и Б = ам + Н, добијамо следеће опште схеме квантитативних односа у формирању и расподели националног дохотка, односно друштвеног бруто продукта:

I.

$$\begin{array}{l}
\text{Н} = \text{П}_1 + \text{П}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{П}_\text{н} + \\
\quad + \text{А}_1 + \text{А}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{А}_\text{н} + \\
\quad \left.\begin{array}{l}
+ \text{Фи}_1 + \text{Фи}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{Фи}_\text{н} \\
+ \text{Ф}_1 + \text{Ф}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{Ф}_\text{н} +
\end{array}\right\} = \Sigma\ \text{Ф}
\end{array}$$

II.

$$\begin{array}{l}
\text{Б} = \text{ам} + \\
\quad + \text{П}_1 + \text{П}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{П}_\text{н} + \\
\quad + \text{А}_1 + \text{А}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{А}_\text{н} + \\
\quad \left.\begin{array}{l}
+ \text{Ф}_1 + \text{Ф}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{Ф}_\text{н} + \\
+ \text{Фи}_1 + \text{Фи}_2 + \ldots\ldots\ldots + \text{Фи}_\text{н}
\end{array}\right\} = \Sigma\ \text{Ф}
\end{array}$$

---

[1] И = инвестиције, Ф = фондови.

[2] Ове бројке садрже и дефицит у планираној расподели националног дохотка.

Ови основни, тј. најопштији квантитативни односи у процесу формирања и расподеле друштвеног продукта наступају у сваком начину производње у коме наступа еквивалент (то јест мерење утрошеног рада). Према томе, они важе и за први стадиј комунизма, што је формулисао већ Карл Маркс, пишући у „Критици Готског програма":

> Пре свега, ако израз „принос рада" узмемо у смислу производа рада, онда је колективни принос рада — *целокупни друштвени производ*.
>
> Од њега треба одбити:
>
> *Прво*: оно што је потребно да се надокнаде утрошена средства за производњу.
>
> *Друго*: додајни део за проширење производње.
>
> *Треће*: резервни фонд или фонд за осигурање од несрећних случајева, елементарних непогода итд.
>
> Ти одбици од „неокрњеног приноса рада" су економска нужност, и њихова величина одређује се према постојећим средствима и снагама, донекле на основу рачуна вероватноће, али они се никако не могу искалкулисати из праведности.
>
> Остаје други део целокупног производа, део који је одређен да служи као средства потрошње.
>
> Пре него што дође до индивидуалне поделе, од њега се опет одбијају:
>
> Прво: *општи трошкови око управљања, који се не односе на производњу*.
>
> Тај део ће се одмах знатно смањити у поређењу с оним колики је он у садашњем друштву и смањиваће се у оној мери у којој се развија ново друштво.
>
> Друго: *оно што је намењено заједничком задовољавању потреба* — школама, здравственим установама итд.
>
> Тај део ће одмах знатно порасти у поређењу с оним колики је он у садашњем друштву и повећаваће се у оној мери у којој се развија ново друштво.
>
> Треће: *фондови за неспособне за рад* итд., укратко, за оно што данас спада у такозвано званично старање о сиротињи.
>
> Тек сад долазимо до „расподеле" коју програм борнирано, под Ласаловим утицајем, има једино у виду, наиме до оног дела средстава потрошње који се дели међу индивидуалне произвођаче колектива.1)

Што се тиче наших савремених односа производње, тренутно се ограничавамо само на констатацију да основне квантитативне односе у формирању и расподели друштвеног продукта за читав државни па и задружни сектор наше привреде, отпочиње стално да прати, на једнообразан и непосредан начин и по свакој појединој привредној органи-

---

1) Карл Маркс, „Критика Готског програма", Маркс—Енгелс, Изабрана дела, т. II, стр. 12-13.

зацији понаособ, Народна банка, путем једноставног банкарског књиговодства.

Ова чињеница претставља ни више али ни мање него *друштвено* књиговодство основних квантитативних односа у формирању и расподели друштвеног продукта. Доцније ћемо се још враћати на њезин *фундаментални* значај.

б) Стопе акумулације и фондова

Ако стопама акумулације и фондова дефинишемо однос између акумулације и фондова с једне стране и, с друге стране, потрошног фонда трудбеника, чији вишак рада и јесте извор акумулације и фондова, важи да је

$$x = \frac{\text{Аф}^{1)}}{\text{П}}$$

Применимо ли сада овај општи образац на већ споменуте формуле разраде П и Аф, према којима је

$$\text{П} = \text{П}_1 + \text{П}_2 + \text{П}_3 + \ldots\ldots + \text{П}_\text{н},$$
$$\text{Аф} = \text{Аф}_1 + \text{Аф}_2 + \text{Аф}_3 + \ldots\ldots + \text{Аф}_\text{н},$$

добијамо односе:

$$\text{Аф} = \text{П}x,$$
$$\text{П}x = \text{П}_1 x_1 + \text{П}_2 x_2 + \text{П}_3 x_3 + \ldots\ldots + \text{П}_\text{н} x_\text{н}$$

Следе односи:

$$x = \frac{\text{П}_1 x_1 + \text{П}_2 x_2 + \text{П}_3 x_3 + \ldots\ldots + \text{П}_\text{н} x_\text{н}}{\text{П}}$$

$$x_1 = \frac{\text{П}x - \text{П}_2 x_2 - \text{П}_3 x_3 - \ldots\ldots - \text{П}_\text{н} x_\text{н}}{\text{П}_1}$$

$$x_2 = \frac{\text{П}x - \text{П}_1 x_1 - \text{П}_3 x_3 - \ldots\ldots - \text{П}_\text{н} x_\text{н}}{\text{П}_2}$$

$$x_\text{н} = \frac{\text{П}x - \text{П}_1 x_1 - \text{П}_2 x_2 - \text{П}_3 x_3 - \ldots - \text{П}_{\text{н}-1} x_{\text{н}-1}}{\text{П}_\text{н}}$$

Илустрације ради наводимо пример са конкретним бројкама из предлога друштвеног плана. Према једној од

---

[1] x = стопа акумулације и фондова.

његових конкретизација потрошни фонд трудбеника дели се на потрошни фонд трудбеника из индустрије који износи 52.535[1]), на потрошни фонд пољопривреде са 267.093, на потрошни фонд шумарства са 8.221, грађевинарства са 22.062, саобраћаја са 18.349, трговине са 15.972 и занатства са 18.946. Друштвени план одређује следеће стопе акумулације и фондова: за индустрију 582, за пољопривреду 19, за шумарство 146, за грађевинарство 103, за саобраћај 215, за трговину 82 и за занатство 76. Добијамо:

$$x = \text{стопа акумулације и фондова привреде ФНРЈ} =$$

$$= \frac{(52535\ .\ 582) + (267093\ .\ 19) + (8221\ .\ 146) + (22062\ .\ 103) +}{403178}$$

$$\frac{+ (18349\ .\ 215) + (15972\ .\ 82) + (18946\ .\ 76)}{403178} =$$

$$\frac{305997 + 49818 + 11969 + 22654 + 39496 +}{403178}$$

$$\frac{+ 13054 + 14431}{403178} = \frac{457419}{403178} = 113$$

Из наведених образаца следи најпре: прво, да је просечна, односно општа стопа акумулације и фондова x — функција појединих конкретних стопа акумулације и фондова, односно квантитативно зависна од појединих стопа акумулације и фондова; друго, да су конкретне стопе акумулације и фондова у међусобној функционалној, тј. квантитативној зависности.

Пошто се национални доходак састоји, с једне стране, из потрошног фонда трудбеника, а с друге стране, из акумулације и друштвених фондова и пошто је образац $Н = П + Аф$ могуће разрађивати све до појединe привредне организације према општим формулама $Н = Н_1 + Н_2 + Н_3 + \ldots\ldots + Н_н$, $П = П_1 + П_2 + П_3 + \ldots + П_н$ и $Аф = Аф_1 + Аф_2 + Аф_3 + \ldots\ldots + Аф_н$, можемо одмах повући и трећи закључак: друштвеним планом као државним законом постављене стопе акумулације и фондова одређују основну расподелу националног дохотка с математском прецизношћу у пропорцијама које тражи друштвени план.

---

[1]) Сви се бројеви потрошног фонда односе на милионе динара.

Овај закључак via facti формулише суштину квалитативно нових односа производње којих се тиче. Ту суштину ћемо размотритити доцније, сада се ограничавамо на доказивање правилности закључка.

Из обрасца Н = П + Аф следи, наиме, Н = П + Пх, односно

$$П = \frac{Н}{x + 1}$$

Стопе акумулације и фондова разрађене су у друштвеним плановима до тзв. погонских група. Стопа акумулације и фондова тзв. погонске групе је, дакле, последња конкретизација друштвеног плана. Међутим, сваки погон у предузећу спада у неку између погонских група наведених у друштвеном плану. Могуће је, дакле, математско и једносмислено израчунавање конкретне стопе акумулације и фондова конкретног предузећа из општих одредби друштвеног плана према следећим обрасцима[1]):

Аф првог погона у предузећу = $K_1\ c_1\ a_1$
Аф другог погона у предузећу = $K_2\ c_2\ a_2$

$$\vdots$$

Аф н-тог погона у предузећу = $K_н\ c_н\ a_н$[2])

$$П\ првог\ погона = \frac{Аф\ првог\ погона}{x\ првог\ погона}$$

$$П\ другог\ погона = \frac{Аф\ другог\ погона}{x\ другог\ погона}$$

$$П\ н\text{-}тог\ погона = \frac{Аф\ н\text{-}тог\ погона}{x\ н\text{-}тог\ погона}$$

Аф целокупног предузећа = Аф првог погона + Аф другог погона + ... + Аф н-тог погона

---

[1]) Ови се обрасци непосредно односе на предузећа у којима су погони међусобно усклађени. А где поједини погони претстављају тзв. „уско грло" — поступак треба одговарајуће модифицирати.

[2]) К = бројчани износ капацитета датог погона који се односи на јединицу мере q дате погонске групе, одређену друштвеним планом; с = стопа коришћења капацитета одређена друштвеним планом за дату погонску групу; а = износ акумулације и фондова, одређен друштвеним планом на јединицу мере капацитета дате погонске групе.

$$\text{П целокупног предузећа} = \text{П првог погона} + \text{П другог погона} + \ldots\ldots + \text{П н-тог погона.}$$

$$\text{х целокупног предузећа} = \frac{\text{Аф целокупног предузећа}}{\text{П целокупног предузећа}}$$

На државном сектору наше привреде обезбеђен је безготовински промет као скоро искључива форма међусобних робноновчаних односа државних предузећа. Уједно, он се у значајној мери протеже већ и на задружне организације, а поготово на међусобне трансакције државних предузећа и задружних организација.

Ово значи да се државна предузећа у међусобним робноновчаним односима такорећи не служе више готовим новцем него само новцем као обрачунским средством. (Моментано се не упуштам у анализу услова тако свеобухватног безготовинског промета, него само констатујем његово постојање.)

Безготовински промет врши се путем банке. Банка, међутим, није никаква приватна банка него је државна банка каква је изашла из национализације целокупног банкарског система од стране социјалистичке државе. Штавише, ова је банка саставни део јединственог банкарског система ФНРЈ. Тренутно, тај систем није јединствен само обзиром на јединствене принципе пословања и међусобних односа његових саставних делова, него уствари постоји чак само једна јединствена банка, наиме, Народна банка ФНРЈ.

Из чињенице да у робноновчаним односима између социјалистичких предузећа постоји безготовински промет путем Народне банке произлази да се унутар социјалистичког сектора наше привреде по правилу појављује новац у индивидуалним рукама само уколико се ради о исплати индивидуалног еквивалента радним колективима социјалистичке радне заједнице. У погледу свих осталих новчаних и финансиских операција новац остаје у рукама социјалистичке државе. (Реченим још нисмо ушли у суштину битних промена које је тиме претрпео карактер самог новца, него се за сада задовољавамо с површинским констатацијама чињеничног стања.)

Према свему што смо горе изложили, банка постаје друштвено обрачунско место где се аутоматски, на темељу објективизираних мерила друштвеног плана, израчунавају еквиваленти1) које су постигли радни колек-

---

1) У наредним главама ћемо размотрити отступања од прецизног еквивалента.

тиви привредних организација, а онда исплаћују у готовом новцу према обрасцу:

$$\text{П конкретног предузећа} = \frac{\text{Н конкретног предузећа (установљен простим банкарским књиговодством безготовинског промета између предузећа)}}{\text{Х конкретног предузећа (израчунато изложеним операцијама на основу одредби друштвених планова)} + 1}$$

Очигледно је, дакле, да су стопе акумулације и фондова које одређује друштвени план обезбеђене у сваком случају. Међутим, просечни потрошни фонд и просечна акумулација, у погледу својих апсолутних износа које предвиђа план, обезбеђени су само ако производња искористи минимални капацитет одређен планом, и ако планске предкалкулације не садрже битне грешке у предвиђању међусобних квантитативних односа појединих консумних потреба друштва, односно ако су предвиђене довољне планске резерве које државној привредној управи или управи самих непосредних произвођача омогућавају да економским путем исправља грешке друштвеног плана.

Претпоставимо сада да је друштвени план у целини правилно састављен, тј. да он није остао само замишљени план, него да га је потврдила пракса, другим речима, да се привредни живот друштва у датом периоду стварно одвијао према одредбама и предвиђањима плана. (У разматрање односа који настају ако план садржи веће или мање грешке, тј. ако га привредни живот и искуство не потврде, још не улазимо. Доцније, када ћемо разматрати и то питање, видећемо да и у том случају у принципу важе опште констатације које износимо овде.) Значи, књиговодство Народне банке исказује након тога што је прошла планска година, остварење пропорција које је предвидео план.

Ту морамо направити две констатације. Прво, треба поново утврдити да су стопе акумулације и фондова квантитативно међусобно строго зависне у смислу математских формула које смо већ изнели. Друго, морамо констатовати, а ова констатација има да постане у наредном разматрању центар наше пажње, да су се планом предвиђене стопе акумулације и фондова оствариле — на тлу робне размене.

Шта следи из тога? Најпре следи да збир цена појединих артикала, односно појединих њихових саставних делова (материјалних трошкова) који су били као употребне вредности произведени у оквиру планом предвиђене погонске групе, одговара збиру њихових тржишних вредности. Очигледно се, наиме, ради о подударању друштвене потребе за целокупном масом тих артикала са друштвеним радом, утрошеним на њену производњу, чим су остварени не само стопа акумулације него и потрошни фонд које друштвени план предвиђа за одређену погонску групу. Настаје, према томе — у погледу група артикала које проистичу из планом предвиђених погонских група — ситуација коју за капиталистичке односе производње и размене Карл Маркс карактерише овако:

> Да би се нека роба продавала по својој тржишној вредности, тј. у сразмери према друштвено потребном раду који у себи садржи, мора целокупна количина друштвеног рада која се троши на целокупну масу ове робне врсте одговарати количини друштвене потребе за њоме, тј. друштвене потребе способне за плаћање. Конкуренција, колебања тржишних цена, која одговарају колебањима сразмере тражње и понуде, стално настоје да целокупну количину рада употребљеног на сваку робну врсту сведу на ту меру.¹)

Међутим, у нашем примеру ова ситуација није случајни резултат подударања тржишних цена са тржишним вредностима, није, дакле, стихиски резултат масовног деловања закона вредности, него је нужни резултат друштвеног плана. Што се, дакле, тиче међусобних односа група производа односно делова производа, произведених на темељу и у оквиру погонских група, не ради се више о наступању просечног еквивалента, него се ради о непосредном, о планираном еквиваленту. За такве групе производа настала је, дакле, ситуација о којој каже Маркс:

> Само тамо где производња стоји под стварном планском контролом друштва ствара друштво везу између обима друштвеног радног времена, употребљеног на производњу одређених артикала, и обима друштвене потребе која се тим артиклима има задовољити.²)

Међутим, свако дато друштво своје непосредне потребе не задовољава глобалним групама појединих употребних вредности, односно њихових материјалних саставних делова, него их задовољава сасвим конкретним, тј. појединачним употребним вредностима. Искуство првих периода наше социјалистичке изградње је очигледно доказало да степен наших материјалних производних снага и објективни услови за организацију промета још ни издалека не дозвољавају непосредно планирање тих поједи-

---

¹) Карл Маркс, „Капитал", т. III, стр. 150.

²) Исто, стр. 145.

начних употребних вредности, ако хоћемо избећи крупне привредне поремећаје и слабо задовољавање људских потреба, него да је за појединачну употребну вредност неопходан метод посредности, тржишно укључивање тражње и понуде, тј. метод робне производње и размене.

Све у свему: у погледу глобалног распореда друштвеног радног времена имамо посла с планираним еквивалентом. Унутар тога глобалног распореда радног времена имамо посла с просечним еквивалентом.

Планирани еквивалент, који се кроз социјалистичку револуцију успео пробити до глобалне планске расподеле друштвено потребног радног времена, уствари укида робну производњу и размену, а насупрот томе још увек је упорно тражи просечни еквивалент који на датом степену материјалних производних снага регулише расподелу појединачних употребних вредности, како би друштво задовољило своје потребе.

Принцип планираног еквивалента тенденциозно лишава робну производњу и размену њезине урођене природе, док је принцип просечног еквивалента још увек толико јак да победоносној планској привреди намеће њезину супротност, тј. робну размену као метод остваривања. (Из свега овога уједно следи да је математички прецизно остваривање друштвених планова у свим њиховим пропорцијама без употребе планских резерви — практички немогуће, а да уз предвиђање довољних планских резерви и просечни степен умешности планирања постаје — економски законито. Између двеју супротних сила какве у нашој економици претстављају планирани и просечни еквивалент, односно план и робна производња, не може долазити до статичке разнотеже него се увек ради о динамичкој равнотежи, тј. о борби.)

Да би се ова противречност у перспективи коначно разрешила, потребно је непрестано уздизање општих материјалних производних снага, а понаособ капацитета и организације промета као и евиденције људских потреба. Тек такав даљи развитак може на извесном свом степену без уплитања бирократских „дистрибутивних планова” до краја ликвидирати принцип просечног еквивалента.

Ако се након ових констатација осврнемо на познату противречност која у погледу питања робне производње и размене постоји између Марксовог предвиђања и стварности социјалистичке изградње у једној заосталој земљи, на противречност, дакле, која је својевремено задала толико сколастичког и догматског посла совјетским „теоретичарима” све док их није навела на отворену ревизију Маркса, видимо да се овде не ради о никаквој Марксовој „грешци“. Маркс, говорећи о општим законима и тенденцијама развитка социјализма (као што је говорио и о општим законима и тенденцијама развитка капитализма) имао је потпуно право. Међутим, савремени марксисти треба да реалистички уочавају специфичне моменте изградње социјализма у заосталој земљи, а не да глорификују разне прелазне и пролазне процесе, пуне грчевитих унутарњих противречности и изричитих остатака прошлости.

Наша се привредна и друштвена изградња — интегрално посматрана као саставни део јединственог процеса досадашњих резултата у пробијању социјализма и историски неминовних будућих захвата и победа новог друштвеног поретка у националним и светским размерама — налази данас, упркос својих великих успеха, још увек на почетним степеницама социјализма.

Почетни и примитивни стадиј је као општу законитост преласка од капитализма ка комунизму предвиђао, наравно, већ Карл Маркс пишући у „Критици Готског програма“:

> Овде имамо посла с комунистичким друштвом не онаквим какво се оно развило на својој властитој основи, него обрнуто, онаквим какво оно из капиталистичког друштва управо излази; с комунистичким друштвом, дакле, које у сваком погледу, у економском, моралном, духовном, носи на себи трагове старог друштва из чије утробе излази. Према томе поједини произвођач добија назад од друштва — после одбитака — тачно онолико колико му даје. Оно што му је он дао — његов је индивидуални квантум рада. На пример, друштвени радни дан састоји се од збира индивидуалних радних часова; индивидуално радно време појединог произвођача јесте онај део друштвеног радног дана који он даје, његов удео у њему. Он добија од друштва потврду да је дао толико и толико рада (после одбитка његова рада за заједничке фондове), и на основу те потврде добија из друштвених залиха средстава потрошње ону количину предмета потрошње на коју је утрошено исто толико рада. Исту количину рада коју је дао друштву у једном облику добија назад у другом облику.
>
> Овде очигледно влада исти принцип који регулише размену робе уколико је та размена размена једнаких вредности. Садржина и облик су промењени, јер у промењеним околностима нико не може дати нешто друго осим свог рада и јер, с друге стране, ништа не може прећи у својину појединих особа осим индивидуалних средстава потрошње. Што се пак тиче расподеле средстава потрошње међу поједине произвођаче, ту влада исти принцип као при размени робних еквивалената: једнака количина рада у једном облику размењује се за једну количину рада у другом облику.
>
> Зато је овде једнако право још увек по принципу — буржоаско право, иако принцип и пракса нису више

> у опреци, док размена еквивалената при робној размени постоји само у просеку, а не у сваком поједином случају.[1])

Историски Марксов задатак, који је тражио ванредну личну снагу спознаје, био је да на темељу анализе капиталистичког система предвиди опште законитости прелаза од капитализма ка комунизму. Стечена искуства досадашње социјалистичке изградње потврђују Марксова предвиђања уколико се ова схвате у стварном материјалистичком смислу, тј. као уопштење фундаменталних закона и тенденција економског и друштвеног кретања на умору капитализма и рађања комунизма. Међутим, суштина правилно схваћене и формулисане опште законитсоти односно законите тенденције развитка, јесте управо у томе да стварност, узета у својој масовној целини, као свеобухватни процес ову прву увек потврђује, а да поједини конкретни примери индивидуално посматрани на свом простору и у свом времену, тј. у својим реалним условима од ње законито отступају (разлика између општег и конкретног).

Историски ток друштвеног збивања ишао је после Марксове смрти у том правцу да социјалистичка револуција, као резултат сазревајућег светског конфликта између материјалних производних снага и друштвених односа, није избила најпре у капиталистички најразвијенијим земљама, него тамо где је светски развитак капитализма створио чворне тачке друштвених противречности и супротности, а то се нужно десило у економски слабо развијеним земљама (Русија, па и Југославија). Избијање социјалистичке револуције на темељу сазревања општег, тј. светског конфликта између материјалних производних снага и односа производње потврђује Марксом откривену општу законитост друштвеног кретања у датим историским условима. Избијање социјалистичке револуције у економски заосталим земљама, у којима је општи капиталистички развитак створио чворне тачке противречности и супротности, претставља, међутим, конкретан случај историског збивања који се исто толико уклапа у општу законитост уколико од ње отступа, а који Маркс, наравно, није могао ни требало да предвиди.

Дијалектички противречно отступање конкретних почетака једне нове историске ере од њезиних општих законитости мора да остави одговарајуће трагове — за дужи или краћи период — и у даљем развитку новог друштвеног поретка.

---

[1]) Маркс, „Критика Готског програма", Маркс—Енгелс, Изабрана дела, т. II, стр. 13-14, изд. „Културе", Београд.

Узмимо случај социјалистичке изградње у конкретним економским и политичким условима Југославије. Буржоазија је експроприсана. Објективна могућност државнокапиталистичке стагнације као и развитка и учвршћивања бирократских односа битно је смањена успостављањем радничких савета, завођењем новог планског и привредног система и наступањем нових облика социјалистичке демократије као што су то, рецимо, већа произвођача. Међутим, материјалне производне снаге још су увек на тако ниском степену да се за догледно време не може ни замислити ликвидација робне размене као основног метода друштвене расподеле, па према томе ни престанак тенденција ка бирократским методама или покушаја капиталистичке рестаурације.

Наше се, дакле, „излажење из старог друштва", тј. социјалистичка изградња, врши на следећим темељима и у следећим околностима:

1. Основна средства за производњу претстављају државну својину која се у условима радничких савета, тј управљања привредом од стране непосредних произвођача као и општег продубљавања социјалистичке демократије у земљи, налази на линији свог развитка у непосредно друштвену својину. Успостављањем радничких савета израстају нови друштвени односи који не само што нису приватнокапиталистички, него и све више губе своје бирократске, тј. државнокапиталистичке компоненте.

2. На линији развитка у непосредно друштвену својину налази се и задружна својина која уједно претставља основну полугу постепеног уклапања ситних робних произвођача у процес свеопште социјалистичке изградње.

3. Све се ово у економском погледу одиграва још на тлу робне производње и размене, која је, међутим, посматрана кроз резултате свог масовног дејства, престала да буде стихиски movens целокупне друштвене економике.

Од елемената прошлости у новом систему који „излази из старог друштва" задржало се нешто више него „исти принцип који регулише размену робе уколико је та размена једнаких вредности". Ми смо у погледу еквивалента везани на известан просек. Наравно, између нашег и капиталистичког просека постоји битна, квалитативна разлика, а у тој разлици и јесте узрок зашто је наша привредна и друштвена изградња управо социјалистичка изградња.

Из свега тога следи да је наша социјалистичка изградња — с обзиром на свој специфични случај слабо развијених производних снага и изолованости на релативно малој територији — с једне стране, додуше, за приличну „нијансу" ниже од Марксом предвиђене опште законитости прелазног периода, али да се она у ту законитост суштински уклапа и да је својим искуством потврђује.

ц) Двојаки карактер стопа акумулације и фондова

Љубитеље статичких дефиниција морамо сада, нажалост, унесрећити с још једном противречности.

Кад смо у претходној глави посматрали економско друштвени карактер стопа акумулације и фондова истакли смо да збир цена поједине групе артикала, односно њихових саставних делова, произведених у оквиру друштвеним планом предвиђене погонске групе, у нашој планској пракси законито одговара тржишној вредности целокупне групе. Међутим, ова констатација важи *само* ако наше друштво, које изграђује социјализам, посматрамо као закључено друштво у условима монопола који у погледу спољне трговине спроводи социјалистичка држава. Посматрајући цео комплекс кроз прилике светског тржишта и просечне капиталистичке продуктивности рада (а потребе нашег друштва у коначној инстанци упорно траже најмање просечну капиталистичку продуктивност рада, управо зато што изграђујемо *социјализам*), наједанпут престаје подударање тржишних цена с тржишним вредностима, а испољава се час *монополска цена*, час *јевтиноћа*.

Дијалектика је свакако вражја ствар, а онај који је упорно неће да признаје мора да постане жртва једне од противречних тенденција, пошто се сам на њу сколастички обесио. Очигледно је у нашем примеру да морамо противречности откривати и у самом карактеру стопа акумулације и фондова. Стварно смо наишли на двојаки карактер стопа. С једне стране, с обзиром на „закљученост" друштва које изграђује социјализам (а таква релативна закљученост свакако постоји, јер се изграђује социјализам *у једној* земљи) стопе су — „вредносне" стопе, тј. оне непосредно за сваку погонску групу као целину понаособ изражавају *однос између потребног рада и вишка рада*. С друге стране, с обзиром на просечну капиталистичку продуктивност рада и светско тржиште (а управо се социјализам који треба да се изграђује на модерним средствима за производњу, не може оградити од светске продуктивности рада и светског тржишта) оне су у низу примера — *монополистичке*. (Доцније ћемо открити да се њихов монополистички карактер као дијалектичка противречност њижовог „вредносног” карактера јавља и без обзира на светско тржиште.)

У том двојаком карактеру стопа акумулациије и фондова огледа се дијалектичка противречност изградње социјализма у једној, поред тога заосталој земљи.(У руском примеру, ту дијалектичку противречност разумео је, уствари, само Лењин. Партиске фракције после његове смрти посматрале су је механицистички — свака са супротне полазне тачке — као логичку противречност. Троцки и остала опозиција заступали су капитулантско малограђанско становиште о „немогућности” изградње социјализма у једној земљи, док је Стаљинова бирократија већ рано прешла на „социјалистичку” глорификацију свега онога што је заостало и несоцијалистичко у Совјетском Савезу, а доцније је, у југословенском примеру, употребила против југословенских комуниста и југословенске изградње социјализма изричито троцкистичке „аргументе”.)

Крајње тенденције које произлазе из двојаког карактера стопа акумулације и фондова, дијаметрално су супротне једна другој, а јединствене су у томе што су уствари обадве противсоцијалистичке.

Једна је тенденција капитулације пред просечном профитном стопом. Она би водила у спољњем погледу, с обзиром на економску заосталост земље, привредном и политичком потчињавању земље економском утицају иностранства, а у унутрашњем погледу она тежи ка враћању на приватносвојинска права над основним средствима за производњу.

Друга је тенденција — аутархиског зачаурења. Ако би је спроводили у пракси, њезини би резултати били све веће инвестиције без одговарајућег побољшања животног стандарда: уместо свеопштег приближавања просечној капиталистичкој продуктивности рада и такмичења с њом — стагнација и падање сопствене продуктивности рада, а с друге стране, пораст објективних услова за рађање и учвршћење бирократских односа. (Совјетски пример је све то очигледно доказао.)

Намеће се питање: који је стварно *социјалистички* пут наше изградње?

Пре него што можемо одговорити на ово питање треба истаћи шта у датим условима постижемо одређивањем стопа акумулације и фондова.

Шта данас стварно постижемо одређивањем стопа акумулације и фондова? Наш одговор може на овом месту претстављати само комплексан осврт, а у доцнијим главама ћемо покушавати да га квантитативно разрадимо.

Прво, постижемо могућност планског стварања новчаних и материјалних средстава за ону капиталну изградњу која је у датом моменту кључна. (Доцније ћемо се враћати на квантитативно и квалитативно прецизирање појма „кључно". Сада га употребљавамо у текућем смислу речи.) По самој логици робноновчаних просека инвестиције би у једној заосталој земљи морале одлазити у оне гране где се моментано осећа највећа оскудица, а не у оне гране које су за смишљени привредни развитак земље најважније. Метод одређивања стопа акумулације и фондова, који је истовремено метод глобалног одређивања нивоа цена појединим врстама артикала, ово спречава и задржавајући вањски робноновчани принцип, он руши његову унутрашњу логику, јер ствара довољно средстава за кључну капиталну изградњу која треба да преодоли економску заосталост земље.

Друго, савладавање робноновчаних просека путем одређивања стопа акумулације и фондова углавном обезбеђује, у погледу потрошног фонда, принцип социјалистичког еквивалента и своди на минимум могућности и елементе међусобне експлоатације унутар самог радног народа. Прихваћање логике робноновчаних просека без њиховог савладавања путем стопа акумулације и фондова проузроковало би баш обрнуте последице.

Треће, — а у вези с првим и другим — метод стопа акумулације и фондова омогућује, с једне стране, пун развитак и пораст обима спољне трговине наше земље (док га је раније бирократски начин привређивања кочио), а с друге стране, усмерује тај развитак у правцу економског јачања земље. Несавлађивање робноновчаних процеса, препуштање наше економике стихији исто тако би повећало општи обим спољне трговине, али би истовремено, у упоредној линији, проузроковало надирање туђег капитала и заузело правац све веће економске зависности наше земље.

Понављамо, стопе акумулације и фондова претстављају у својој економско друштвеној суштини социјалистичку и планску супротност просечној профитној стопи. Управо тиме што су на тлу робне производње и размене оне успостављене, ликвидирана је логика просечне профитне стопе.

У том се погледу дејство државне својине и друштвеног планирања, у датим околностима, несумњиво показало као известан државни монопол (уколико се **целина** друштвених потреба још увек сукобљава с његовим појединачним потребама). Чисто економски гледајући, можемо да кажемо да имамо у садашњем склопу државног облика друштвене својине, управљања са стране непосредних произвођача и слободних цена, извесну појаву монополске ренте коју убире држава. Међутим, као друштвени однос та је монополска рента у суштини супротна ономе што је било каква монополска рента претстављала у капитализму. У капитализму она се формирала као део вишка вредности у смислу експлоатације. У нашим околностима она се формира као друштвено акумулирани вишак рада у рукама социјалистичке државе која га употребљава у друштвено корисне сврхе, за кључну капиталну изградњу и друштвене фондове, враћајући га већим делом, чим га одреди, на управљање непосредним произвођачима.

Све у свему — метод стопа акумулације и фондова обезбеђује планско, тј. смишљено разматрање питања које су инвестиције — како с обзиром на своје моментано, тако и с обзиром на своје будуће дејство — стварно рентабилне са становишта целине потреба друштва (његовог друштвеног стандарда и његове економске као и војне одбрана пред покушајима било какво потчињавања).

Присталице просечне профитне стопе би се сада могли повући и рећи да ни они нису мислили на класично анархично дејство просечне профитне стопе, него да су — сагласни с нама у погледу квалитативно нове друштвене садржине извесних наслеђених економских категорија — хтели баш у смислу споменуте социјалистичке рентабилности, путем „планиране” (дакле, не просечне) профитне стопе, стићи до стварног проверавања инвестиционе политике.

Следеће квантитативно разматрање ће доказати да би такво супротстављање профитне стопе стопама акумулације и фондова било — празна таутологија.

Ако са Т означимо трошкове производње укључиво амортизацију, а са Аф акумулацију и фондове на последњем степену процеса производње, онда можемо „модернизовану и социјализовану” профитну стопу која се „одрекла” свога просека (у смислу концесије њезиним присталицама „заборавили смо” да престаје бити профитна, чим се откаже просека), дефинисати следећим обрасцом:

$$\text{Профитно стопа} = у = \frac{\text{Аф}}{\text{Т}}.$$

Тај је образац стварно потпуно аналоган Марксовом обрасцу

$$\text{профитна стопа} = \frac{у}{\text{К}}$$

Ако са П' и са х' означимо збир потрошних фондова и просечну стопу акумулације и фондова минулих процеса рада, а са П потрошни фонд на финалном степену процеса рада, важи да је $Т = П' + П' х' + П$. Исто тако треба утврдити да је $Аф = Пх$, ако са х означимо стопу акумулације и фондова на финалном степену процеса рада. Очигледно је у

$$у (П' + П' х' + П) = Пх, \text{ односно } у = \frac{Пх}{П' + П' х' + П}.$$

Из тога следи да је профитна стопа функција стопа акумулације и фондова и да треба најпре одређивати стопе акумулације и фондова ако хоћемо одређивати профитну стопу, односно — као што је казао већ Карл Маркс, а на што су „заступници треће књиге „Капитала"" потпуно заборавили:

> Однос вишка вредности према промењљивом капиталу зове се стопа вишка вредности; однос вишка вредности према целокупном капиталу зове се профитна стопа. То су два различна мерења исте величине која услед различности мерила изражавају у исти мах и различне сразмере или односе исте величине.
>
> Претварање вишка вредности у профит има се извести из претварања стопе вишка вредности у профитну стопу, а не обрнуто. Историјски се доиста и полази од профитне стопе. Вишак вредности и стопа вишка вредности релативно су оно невидљиво и оно битно што треба истражити, док се профитна стопа, а отуда и облик вишка вредности, профит, показују на површини појава.
>
> Што се тиче појединачног капиталисте, јасно је да је једино што њега интересује однос вишка вредности, или сувишка вредности ради којег он продаје своју робу, према целокупном капиталу предујмљеном за производњу робе; док га одређени однос тога сувишка према појединим саставним деловима капитала и његова унутрашња веза с њима не само не занима, него му је и у интересу да о томе одређеном односу и о тој унутрашњој вези испреде шарену лажу.[1])

БОРИС КИДРИЧ

(Наставиће се)

---

[1]) Карл Маркс, „Капитал", т. III, стр. 17.

О РАДНОЈ ЗАДРУЗИ

I.

Прелазни период од капитализма ка комунизму почео је код нас с два облика друштвене, социјалистичке својине на средства за производњу и њима одговарајућа два облика социјалистичке привреде: државни и задружни облик. Ово је, уствари, законит пут за све земље где диктатура пролетаријата затиче знатније остатке ситне робне производње, а то важи за већину чак и развијенијих земаља где се ситносељачка пољопривреда одржала поред високо развијене капиталистичке индустрије и упркос знатног продирања капитализма у пољопривреду.

Оба ова облика (државни и задружни) уствари су само почетни облици социјалистичке својине. Они садрже само зачетке, више или мање развијене, социјалистичких односа производње, а оптерећени су знатним, понегде чак и претежним остацима старих, капиталистичких (и не само капиталистичких) односа. Задатак радничке класе на власти и њене комунистичке партије састоји се управо у томе да у прелазном периоду стално открива, ослобађа и развија ове нове, социјалистичке елементе и уклања остатке старог, упоредо с развитком материјално-производних снага и — ради бржег и несметаног развитка производних снага.

У комунистичком друштву, пре свега, не могу бити различити облици својине на средства за производњу, односно не могу постојати упоредо разни самостални власници средстава за производњу, макар то и не били појединци, већ делови друштва, самосталне организације непосредних произвођача. Јер постојање разних, самосталних власника средстава за производњу и производа значи и постојање робне производње, према томе и свих економских закона који из ње проистичу. У нашем случају то су држава као укупни робни произвођач и појединачне радне задруге.

Исто тако упоредо постојање државног и задружног облика привреде значи постојање различитих продукционих односа у којима се налазе трудбеници ових двају сектора, а тиме и класне разлике, или бар елементи класних разлика, међу њима.

У комунистичком друштву, даље, не постоји не само никаква приватна него ни класна својина на средства за производњу у којој се уствари садрже и остаци приватне својине. Тачније: у комунизму не постоји никаква својина на средства за производњу и земљу.

За земљишну својину Маркс каже:

> Са становишта једне више економске друштвене формације чиниће се приватна својина појединих индивидуа на земљину куглу исто тако апсурдна, као приватна својина неког човека на неког другог човека. Чак ни неко цело друштво, нација, па ни сва истовремена друштва узета заједно, нису власници земље. Она су само њени поседници, уживаоци, и имају је као boni patres familias (добри домаћини) оставити побољшану следећим генерацијама.[1]

Средства за производњу разликују се од земље по томе што су производ људског рада. Али ни средства за производњу у комунизму исто тако не могу бити предметом присвајања ни појединаца, нити појединих делова друштва. Она су, као и земља, у поседу, на уживању целог друштва. Појединац ће се односити, на пример, према машинама и другим оруђима производње исто као и према земљи: отпада својина као монопол појединаца, или појединих група, делова друштва итд. И, ради прогресивног увећања процеса репродукције у складу с развитком потреба, напредовањем и порастом становништва, свака генерација дужна је оставити следећим генерацијама „побољшана", односно увећана, усавршена средства за производњу. Средства за производњу постају „пука оруђа слободног и удруженог рада".[2]

Капитализам је, наиме, извршио потпуно субјективисање материјалних услова производње: средства за производњу постала су носиоци односа међу људима, самостална „друштвена сила". Средства за производњу, која је произвео сам рад, претворена у капитал, до те мере су се осамосталила према радницима да су се претворила у „господаре и купце својих произвођача". Комунизам као његова негација то укида: средства за производњу и земља постају слепа оруђа, обична „лабораторија радникове снаге и област где господари његова воља", како каже Маркс за земљу у првобитној заједници. Али то, наравно, више неће бити првобитна заједница већ и због тога што у њој средства за производњу нису резултат рада, већ природно саздана претпоставка рада, односно производње. Првобитна заједница била је последица неразвијености људског друштва, пре свега неразвијених материјално-производних снага. Развитак ових довео је до њеног распада. Комунистичко друштво је напротив резултат огромног развитка материјално-производних снага.

---

[1] Маркс, „Капитал", т. III, стр. 672.

[2] Маркс, Изабрана дела, т. I, стр. 500.

Комунизам, следствено, успоставља радникову индивидуалну својину коју је капитализам укинуо. Капитализам је прва и једина друштвена формација у којој је потпуно укинута индивидуална својина радника (радне индивидуе) ма у којој форми се она пре тога јављала. Другим речима, капиталистичка својина управо претпоставља распад свих претходних разних форми у којима је радник власник или у којима власник ради. Ту је рад потпуно растављен од својине. На путу ка комунизму поново радна индивидуа (радник) постаје власник производа свога рада, али додуше не више на бази његове приватне својине на средства за производњу и земљу (као у простој робној производњи), већ на бази заједничког (друштвеног) рада и заједничког поседовања земље и средстава за производњу. У том смислу комунизам претпоставља укидање сваке својине на средства за производњу која би (својина) значила неко растављање радника од својине, ограничење радникове индивидуалне својине. Прелазни период због тога значи читав процес (процесе) сталног укидања ових ограничења, сталног и све већег спајања рада и својине, тј. остваривања (развијања) индивидуалне својине. Може се због тога рећи да се степен развијености комунистичких односа у прелазном периоду огледа у томе до које мере сами радници (непосредни произвођачи) врше непосредно присвајање, или — што је исто — одлучују о расподели свога вишка рада.

Уосталом, сва ова општа питања о односима својине у комунизму Маркс је још давно поставио, између осталог и следећим речима:

> Капиталистички начин присвајања, који произлази из капиталистичког начина производње, дакле **капиталистичка приватна својина јесте прва негација**

> *индивидуалне приватне својине засноване на сопственом раду.* Али нужношћу каквог природног процеса капиталистичка производња рађа своју властиту негацију. То је *негација негације.* Ова не успоставља изнова радникову приватну својину, али успоставља *индивидуалну својину* на основици тековине капиталистичке ере: на основици *кооперације и заједничког поседа земље и средстава за производњу које је произвео сам рад.*[1]

Очевидно је онда да такозвана државна социјалистичка својина (о задружној ће касније и опширније бити речи, јер анализа ове управо и јесте предмет овог чланка) јесте врло примитиван облик социјалистичке својине, препун остатака старих капиталистичких односа. Експропријацијом капиталиста путем национализације средстава за производњу, тј. остварењем државне својине, још ни издалека није остварена радникова индивидуална својина. Између радника и објективних (материјалних) услова његовог постојања, односно средстава за производњу и потрошњу стаје држава. И не само то. Државна својина још увек не значи потпуно укидање односа најамног рада и капитала; иако је укинут *приватни* капитал, иако је експроприсана капиталистичка класа — сама држава садржи битне елементе укупног (идеалног) капиталисте и тек кроз њено одумирање, а то значи у процесу спајања својине с радом или, што је исто, у процесу преношења управљања производњом и расподелом на саме непосредне произвођаче, развијају се и јачају социјалистички елементи. То је процес еволуирања државне својине у општедруштвену својину под управом слободног удружења непосредних произвођача. *Државна својина може бити и јесте социјалистичка због тога и утолико уколико држава није више држава у правом смислу речи, то јест уколико одумире* (одумиру поједине њене функције).

Пуно остварење радникове индивидуалне својине (да се радник односи према материјалним условима свога постојања као према својима) могућно је једино путем уклањања државе која раставља радника од материјалних услова свога постојања тј. кроз један процес у коме се све више функција управљања производњом и расподелом преноси на саме непосредне произвођаче. За државу у том процесу остаје све мање и на крају врло мало, али најважнијих функција. Али такав процес значи и одумирање појединих државних функција у привреди и одумирање државе кроз њу саму, то јест њено трансформисање у орган слободне асоцијације непосредних произвођача.1)

---

[1] Маркс, „Капитал" т. I, стр. 646.

Из свега напред изложеног проистиче да је у процесу изградње социјалистичког друштва неминовна ликвидација и државне и задружне својине на средства за производњу, односно неминовна је њихова еволуција ка јединственом облику: општедруштвеној својини на средства за производњу под управом слободно удружених непосредних произвођача. Развитак ових двају облика социјалистичке својине ка вишем јединственом облику тесно је међусобно повезан, тачније, узајамно зависан. Али, истовремено, њихов развитак ка истом циљу мора ићи различитим путевима и темпом због тога што су историски настанак, друштвено-економска и привредно-техничка основица тих облика различити.

Што се тиче пута и форми развитка државне својине ка општедруштвеној — наша Партија је на основу марксистичке теорије и наших революционарних искустава већ теоретски објаснила и практично предузела прве и одлуч-

---

1) Постојање веома знатних остатака односа најамног рада и капитала у државној социјалистичкој својини јесте она основица на којој је могућно ускрснуће и победа бирократске касте као и дегенерација државне својине из почетне социјалистичке у државнокапиталистичку. Због тога у СССР-у влада „теорија" о државној својини као највишем облику социјалистичке својине. „Овде је као и увек — да употребимо Марксове речи — у интересу владајућег дела друштва да се постојеће стање освешта као закон и да његове употребом и традицијом дате границе фиксира као законите". Владајућа бирократска каста принуђена је да и „теоретски" и полицијом одржи постојеће стање, одбрани државну својину из својих кастинских интереса, јер јој је она економска основица. Притом се у СССР-у веома обилато служе цитатима из говора и чланака Лењина из првих година после Октобарске револуције, који се односе на непосредну праксу револуције у то време. Маркс каже:

„Баш то и карактерише вулгарну економију што нешто што је на неком одређеном преживелом ступњу развитка било ново, оригинално, дубоко и оправдано, понавља у време кад је плитко, отрцано и нетачно. Тиме она признаје да нема ни појма о проблемима који су занимали класичну економију". (Маркс, „Капитал", т. III, стр. 680).

Тиме ови теоретичари СССР-а — додајемо ми — признају да немају ни појма нити о марксистичкој теорији нити о суштини економских и других проблема који су занимали Октобарску револуцију у Лењиново доба. Али није само ствар у томе. Пошто су зауставили читав развитак СССР-а у правцу социјализма и загазили у контрареволуцију, не могући и не желећи напред, они су принуђени да прве резултате Октобра, чак и оне буржоаско-демократске, проглашују за „чисти, коначни социјализам". Тако су, по њима, и дан данас: национализација и предаја земље сељацима доказ револуционарне политике савремене совјетске владе; бесплатно школовање елеменат више фазе комунизма итд. и сл.

не кораке у том правцу. То је трудбеничко управљање привредом путем радничких савета и управних одбора. Поставља се питање непосредног даљег развитка сељачких радних задруга у овом периоду и у складу с већ одређеним путем развитка државне социјалистичке својине.

II.

Сељачка радна задруга¹) значи, пре свега, прелазак са ситне индивидуалне производње на крупну друштвену производњу. По томе, по крупној производњи, она значи скок, квалитативну промену, али не самим тим и социјалистичку промену. Тај задатак, ликвидација ситног сељачког поседа и ситне робне производње засноване на њему, историски припада капитализму. Слободна парцелна својина сељака који сами привређују није „нормални" облик привреде који одговара капитализму и који би, према томе, био полазна база за развитак социјалистичких односа производње и комунистичког друштвеног система уопште. Она се у савремено друштво, у савремени врло развијени капитализам, дошуњала из ранијих преткапиталистичких епоха. Она је сачињавала „као владајући, нормални облик, с једне стране економску основицу друштва у најбољим временима класичног Старог века, а с друге стране налазимо га у модерних народа као један од облика који произлазе из распадања феудалне земљишне својине."²)

Ма да ситно сељачко газдинство по својој природи искључује концентрацију средстава за производњу, поделу рада у оквиру истих процеса производње, примену науке — према томе онемогућује развитак друштвених производних снага — ипак се оно до данашњих дана одржало, било због релативно слабо развијене крупне индустрије у појединим земљама (а крупна индустрија је база крупне пољопривреде), или због специфичних својстава ове области производње, где је капитализам тражио веома разноврсне посебне путеве и начине за продирање даље, због страха буржоазије да дира у приватну својину итд. итсл.

Али тамо где је капитализам ликвидирао ситносељачку привреду — а он је то учинио свуда барем у једном одређеном обиму да би стао на властите ноге, јер је „експропријација народне масе од земље основица капиталистичког

---

¹) У анализи је конкретно узета у обзир само радна задруга IV типа где је и земља заједничка задружна својина. Међутим, ова анализа односи се подједнако и на друге земљорадничке задруге где су средства за производњу и земља задружна својина.

²) Маркс, „Капитал", т. III, стр. 698.

начина производње" — учинио је то експропријацијом сељака, било методима првобитне акумулације, било постепеним, врло дуготрајним спорим процесом кроз веома разноврсне форме у разним земљама и разним епохама. Но, без обзира на начин експропријације сељака од земље и подруштвљавања производње, свуда је заједничко то да средства за производњу остају приватна својина, постају капитал, а експроприсани сељак претворен у најамног радника, пролетера.

Међутим, ликвидација ситног сељачког газдинства у прелазном периоду доводи сељака у битно другачији социјално-економски положај од онога у који запада капиталистичком експропријацијом. Овде нећемо разматрати питање самог начина (метода и средстава) подруштвљавања ситносељачке производње, то јест ликвидације ситног сељака у прелазном периоду, ма да оно за нас има непосредни актуелни значај. То питање захтева посебну и детаљнију обраду на основу наших досадашњих искустава, тим пре што оно у марксистичкој теорији није досада довољно разрађено, а искуство СССР-а показало се и у њиховој и у нашој пракси (уколико је било примењивано код нас) као неприхватљиво. Овде само подвлачимо то да укидањем сељакове приватне својине на земљу и средства за производњу, путем сељачке радне задруге, сељак није лишен индивидуалне својине. Она остаје и даље, само сада на бази кооперације радних сељака и задружног поседовања земље и средстава за производњу. Сељак је приватни власник, али није претворен у пролетера; земља и средства за производњу нису постали приватна својина појединаца нити капитал.

У радној задрузи целокупни задружни продукт, по одбитку накнаде за утрошена средства, дели се на задружну акумулацију и задружне друштвене фондове и на задругаре сразмерно количини датог рада[1]) и то само као средства потрошње. Дакле, унутар задруге имамо друштвену производњу и друштвено присвајање. Управљање производњом и расподелом у задрузи остварују сами непосредни произвођачи путем својих изборних органа: скупштина, управни и надзорни одбор.

У томе је квалитативна разлика не само од ситне робне, него и од капиталистичке производње и расподеле. У томе, и једино у томе, огледа се социјалистички карактер задружне привреде.

---

[1]) Што се ово не постиже „трудоданом у натури" — то је друго питање и о томе ће посебно бити речи.

Код сељачке радне задруге средства за производњу и земља нису више приватна својина појединих лица, али она нису још општедруштвена својина. Због тога је радна задруга самостални, у односу на друштвено-економску целину „приватни" (као економско-правни индивидуум) власник и произвођач. Из ове основне чињенице проистичу поред осталих и следеће о задружној производњи, у условима „чисте" државне својине (пре почетка преласка на радничко управљање и на друштвени план уместо државног):

1) Самим стварањем радне задруге није укинут робни карактер пољопривредне производње. Друштвена веза с другим произвођачима наступа и даље стихиски преко тржишта, путем робне размене: индивидуални рад утрошен на задружне производе не појављује се директно као део укупног друштвеног рада, већ посредно, као апстрактан људски рад, дакле као вредност тих производа.

2) Акумулација, произишла из задружне производње, следствено, није општедруштвена, већ задружна. Она додуше врши задружну проширену репродукцију, али тиме истовремено учвршћује задружну својину као такву. Пребацивање вишка рада из задружне производње у општедруштвену (тј. државну) акумулацију и фондове, под таквим условима, могућно је и остварује се или ванекономском принудом или економским мерама државнокапиталистичког карактера.

3) Остаје нерешен проблем земљишне ренте.

Диференцијална рента, која проистиче из робне производње и ограничености обрадиве површине, остаје и даље, без обзира на то што тржишна цена није одређена законом просечне профитне стопе — баш зато што остаје робна производња. Услови производње на најлошијој земљи (или најудаљенијој) и даље одређују тржишну цену.

Задружна пољопривреда разликује се од капиталистичке и по томе што овде не постоје три посебна агенса капиталистичке (чисте, класичне) пољопривреде — најамни радник, капиталиста-закупац и земљовласник — па диференцијална земљишна рента не мора отићи из производње, али код досадашње организације и начина пословања наших радних задруга ни то није обезбеђено. Задружна земљишна својина омогућује прелажење екстрадобити у џеп задругара у облику земљишне ренте.

Доклегод постоји задружна земљишна својина, постоји и основица за апсолутну земљишну ренту (органски састав фондова у пољопривреди знатно је нижи него у индустрији). Задружно сељаштво, наиме, и даље има монопол земљишне својине према осталим трудбеницима. Ма да су овде „капиталист-закупник" и „земљовласник" спојени у једно — само колективно, али једно — лице, те за појединачну задругу земљишна својина не претставља границу за пласман новог „капитала" на истој земљи (утолико се и укида апсолутна земљишна рента и у капиталистичкој пољопривреди кад су земљовласници капиталисти, односно капиталисти земљовласници), ипак задружни монопол на земљу онемогућује организацију и развитак пољопривреде по једном јединим социјалистичком мерилу: рационална пољопривреда.

Треба додуше напоменути да ова земљишна рента није идентична с капиталистичком земљишном рентом, јер ни задружна средства за производњу нису капитал.

Држава може разним административним мерама, порезом и другим економским мерама (које су све у суштини државнокапиталистичког карактера) утицати на висину земљишне ренте, односно на њену расподелу, али, прво, тиме она ниуколико не укида њену социјално-економску основицу и друго, тиме се ни сама држава не мења, не отвара се пут њеном одумирању, штавише, на тој основици могу да јачају државнокапиталистичке и бирократске тенденције.

4) Противречност између организације производње у појединачној фабрици и анархије производње у целом друштву, карактеристична за капиталистичко друштво, није укинута самим стварањем радне задруге, то јест остварењем друштвене производње и друштвеног присвајања у појединачној задрузи. Докле у појединачној задрузи постоји плански организована производња, дотле над задругама стихијно и неограничено влада закон вредности. Државни (касније општедруштвени) план који у прелазном периоду наступа уместо анархије и стихијног деловања економских закона капиталистичке робне производње и робне размене, темељи се у односу на државно-социјалистичка предузећа на државној (касније општедруштвеној) својини на средства за производњу. У односу на радне задруге државни план такве друштвено-економске основице нема (ма да овде постоји извесна разлика од приватних робних произвођача, с обзиром на наведене социјалистичке елементе у задрузи. Али сами ти елементи нису довољни).

Мере које држава предузима за укључивање задруга у општи план јесу или ванекономска, административна принуда, или државнокапиталистичког (монополистичког) карактера. Чињеница да је држава у овом случају диктатура пролетаријата, па су наведене мере прогресивне, у интересу свих трудбеника, дакле и сељака-задругара — не мења њихов стварни економски карактер. Противречност између задружног карактера производње и општедруштвеног карактера расподеле путем државног плана рађа и супротност, чији су појавни облици: избегавање и изигравање планова, тежња ка слободним (монополским) ценама, ка шпекулацији итд. У наведеној противречности треба тражити основни корен поменутих и других приватнокапиталистичких тенденција радних задруга, а не само, на пример, у ниској свести задругара (која овде, додуше, игра веома важну улогу), у слабом васпитном раду партиских организација, у утицају непријатељских елемената и томе слично. Тачно је да дубоко укорењене ситносопственичке навике играју одлучујућу улогу и играће још дуго, али и та ниска свест, па тиме, на пример, и погодност терена за утицај непријатеља, имају и даље, у крајњој линији, своју основицу и у новим продукционим односима, у задружној својини. Све док се ти продукциони односи не измене немогућно је укинути и ове приватнокапиталистичке тенденције. Јер, прво, робни облик задружног производа тражи да му се призна његово унутрашње својство — да се реализује као вредност — и, друго, задруга-земљовласник тежи да економски реализује земљишну својину, да оствари земљишну ренту.

Најзад, разне економске погодности које социјалистичка држава пружа задрузи (везане цене, повољни кредитни услови итд.) помажу бржу проширену репродукцију у задругама, а тиме и опште јачање материјално-производних снага земље, али сам карактер односа остаје непромењен: он остаје *робни, односно робно-капиталистички*. Такве мере укључују задруге у изградњу материјалне основице социјалистичког друштвеног система, *али ништа не мењају у самом карактеру задружне својине — не крећу њен развитак напред ка општедруштвеној својини.*

Развијање социјалистичких односа производње на државном сектору (у индустрији) је основно, одређујуће за читав друштвено-економски развитак код нас (раднички савети итд.). Али упоредо постојање искључиво државнокапиталистичких односа према задругама може озбиљно ометати, кочити, чак и скренути овај основни развитак. Због тога колико год су наведене административно-принудне и економске (државнокапиталистичке) мере у почетку неопходне прогресивне, толико оне могу касније, и нужно морају, ако би се само на њима устрајало, да делују негативно: да на једној страни *јачају тенденције државнокапиталистичког (бирократског) монополизма, а на другој приватнокапита-*

листичке тенденције код задруга. Такве задруге и државнокапиталистички однос према њима су богомдана друштвена и економска основица бирократског деспотизма.

III.

СССР је имао управо такав развитак. Све напред наведене карактеристике за сељачку радну задругу као приватног робног произвођача у односу на друштвено-економску целину важе у потпуности и за колхоз. Национализација земље овде не игра никакву битну улогу — осим могућности појачаног државно-бирократског монополизма. Из оваквих робних, тачније, државнокапиталистичких односа између државе и колхоза, уз новац који је још отпочетка задржао сва своја ранија својства (мера вредности, прометно средство, средство за згртање блага), а на бази „теорије" о државној својини као највишем облику социјалистичке својине и о улози државе у прелазном периоду, проистекле су, и нужно су морале проистећи, све оне чудовишне последице које су од колхоза направиле некакву чудну мешавину патријархалне породичне задруге, принудног радног логора полукметова-полунајамних радника, колективног ситног робног произвођача итд. и сл., успориле су читав развитак материјално-производних снага у СССР-у, а дело социјалистичке Октобарске револуције претвориле у карикатуру социјализма, у његову супротност — у главну кочницу развитка социјализма у свету.

На једној страни стално су расле приватно-капиталистичке тенденције колхоза. Могућности за згртањем новца, монополне цене пољопривредних производа[1]), диференцијална рента итд. — све то и још јако укорењена, неишчезла и неизживљена, стално подгрејавана постојећим односима ситносопственичка свест колхозника неминовно су рађали и јачали диференцирање колхоза. Али спољни, по карактеру робнокапиталистички односи нису могли истовремено јачати социјалистичке елементе унутар самих колхоза. Отуда шпекулација итд. најчешће се не врши од стране колхоза и за колхозну проширену репродукцију, већ од стране појединих колхозника. На пример: општа тежња колхозника да све количине жита итд., преостале иза обавезног откупа и натуралних исплата машино-тракторским станицама, поделе међу собом „на трудодан” и сами излазе као приватни робни произвођачи на тржиште. Такво диференцирање колхоза прати и замењује диференцирање колхозних сељака унутар појединих колхоза. Отуда тенденција за растурање колхоза и разграбљивање све колхозне имовине (чак и земље) — тенденција која за двадесет година нити престаје, нити слаби — него се појачава. Она је нарочито оштро избила на видело за време рата када је ослабио надзор и притисак државног бирократског апарата над колхозима. На пример, у окупираним реонима дошло је до масовног растурања колхоза, и то не под притиском Немаца — напротив, овима су колхози били погодна организација за контролу производње — већ најчешће иницијативом самих сељака.

---

[1]) У условима велике заосталости производних снага, а нарочито пољопривреде, брзи темпо индустријализације омогућавао је монополни положај колхоза и колхозника на тржишту. Он се нарочито испољио за време Другог светског рата, када су, уосталом, многи стварни односи у економици СССР-а избили на површину. Познато је, на пример, да су многи колхози и нарочито колхозници за време рата згртали на рачун опште беде огромне суме новаца, пљачкајући радничку класу и остало градско становништво које је свој стандард било свело на минимум ради јачања ратног напора земље. Појединци су у СССР-у могли куповати и куповали су као „поклон армији" тенкове, авионе, итд., штампа СССР-а их је наводила као пример патриотизма, али није нико улазио у то на који начин је стечен овај новац. Неспретни до глупости, совјетски пропагандисти су чак и ове ратне лихваре наводили као пример благостања у СССР-у и доказ „зрелог" социјализма.

С друге стране, држава се супротстављала и супротставља се приватнокапиталистичким тенденцијама колхоза и колхозника својим монополом, економским мерама државнокапиталистичког (монополистичког) карактера, а такође и ванекономском принудом.

Између осталих средстава (обавезни откупи, прописане цене итд.) овде су посебну улогу играле, и данас играју, тзв. државне машинско-тракторске станице.

Некакав Петар Маслов, академик, пише:

> Међутим, захваљујући напред наведеним особинама МТС (реч је о томе да једна МТС послужује више колхоза те тиме, наводно, нема никаквих ограничења у погледу земљишне територије МТС — М. Т.) њихова организација претставља највеће откриће последњег столећа у области производње, пошто стварање МТС уноси преокрет у привредну грану у којој је запослена велика већина становништва земаљске кугле и убрзава прелаз од социјализма ка комунизму. Ово највеће Стаљиново откриће још није добило одговарајућу оцену.¹)

Нема никаквог смисла доказивати Маслову да наведене особине МТС нису никакво ни епохално ни откриће, а још мање полемисати са оваквим недотупавним закључцима о значају МТС за људски род и комунизам. Чуднија

---

¹) П. Маслов, „Опыт изучения работи машинно-тракторных станций”, Москва, 1947,

је ствар да несрећни Петар Маслов још није схватио да су сва Стаљинова „открића” епохална и да су сва највећа открића „последњег столећа” — Стаљинова (или барем руска). Но шала на страну. Нас у овом случају интересује пре свега друштвено-економска улога Стаљинових МТС.

Стојећи на принципу државнокапиталистичких односа између државе и колхоза (тачније, државно-бирократског монополизма), држава у СССР-у могла је или да основна оруђа пољопривредне производње продаје колхозима, или да их задржи у својим посебним предузећима, у државној својини. Продаја трактора и других пољопривредних машина колхозима значила би учвршћивање колхозне својине, јачање економских позиција колхоза као независних произвођача према држави, што би значило — у крајној линији — слабљење монополног положаја државе, следствено и економске основе власти бирократске касте. Наравно, бирократска каста се није могла одрећи овог тако важног монопола. Преко МТС бирократска каста држи колхозе у директно економски зависном положају. Без МТС колхози нису у стању да обраде земљу. Преко 90% сетвене површине колхоза обрађује се машинама МТС. При таквом стању колхози су принуђени на услуге МТС без обзира на цену, чију висину одређује влада СССР. Свеопшти апсолутни монопол развио се до те мере да и сам текст и све важније одредбе уговора о условима рада МТС одређује влада, а колхозима остаје само да те уговоре потпишу без икаквог стварног права на примедбе. Како су МТС моћно оруђе у рукама владајуће бирократске касте у борби против радног сељаштва показује и чињеница да преко 40% укупних тржишних вишкова жита колхози дају станицама за услуге, односно око 50% укупног државног житног фонда остварује се овим путем.

Наведене чињенице говоре, поред осталог, и о томе да колхози нису никаква ни самостална, ни крупна, а најмање социјалистичка газдинства. Они су уствари делимично колективни ситни робни произвођач који од оруђа производње има само ручни алат, ситне справе и нешто стоке. Колхоз се све више етатизује, а сељак-колхозник претвара се у најамног радника. Али заправо он не постаје нити слободан најамни радник: колхоз је уствари постао принудни радни логор где су колхозни сељаци, као уосталом и читава радничка класа у СССР-у, до те мере стегнути апсолутним државно-бирократским монополом, да немају чак ни „слободу” продаје властите радне снаге. Сељак колхозник је, најзад, до извесне мере у феудално-зависном положају. Уствари однос колхоза и МТС садржи у себи елементе наполичарске привреде: у натуралној и новчаној наплати МТС-а може да се задржи и камата на предујмљени капитал и нека сувишна рента. То је уствари делимично и кулук (продуктна рента). Не треба бити много злобан па да се каже да је национализована земља у СССР-у добила у бирократској касти свог новог спахију и да су сељаци кроз колхозе делимично поново постали спахијине „душе”. Недостаје још само аиковска трговина тим душама.

Уосталом, све ово говори о томе да руководству СССР-а није било ни стало до тога да путем колхоза ствара крупна, стварно социјалистичка газдинства. Оно не иде за тим да од колхоза направи савремено крупно пољопривредно предузеће, макар и не било социјалистичко. Њему је колхоз био и јесте потребан само и искључиво као принудна организација за радну снагу, потребну за функционисање државних МТС као основних пољопривредних предузећа — „епохално стаљинско откриће” се своди на принудно пласирање капитала у пољопривреди!

Пошто МТС играју овакву улогу према колхозном сељаштву, разумљиво је онда да из њих путују у села заједно с тракторима и агрономима и разни политички органи и други „пријатељи” „пријатељске класе”. Карактеристично је за жандармску улогу МТС да је у њима још 1938 године укинут чак и онакав принцип „привредног рачуна” какав имају остала државна привредна предузећа и да се од тада све станице финансирају непосредно из буџета, а сви њихови приходи иду такође непосредно у буџет. Тиме је овде укинута и она минимална самосталност коју имају остала државна предузећа у СССР-у и на тај начин МТС претворене у такорећи јединствени центар на селу за послове НКВД, судског егзекутора, пореског извршиоца, спахијско-капиталистичког повериоца (управитеља) и, наравно, партиског политодјела. Јер нови капиталистички монополист је „совјетска” држава, тј. бирократска каста. Она се налази у оном најидеалнијем положају за којим су тежили сви капиталисти у вучјој борби међусобног истребљивања: у њеним рукама је и сва власт и својина. Тамо где економски монопол није довољан, наступа насиље, терор, прогонства. Уз агронома наступа енкаведист, уз трактор — кундак.

Услед задржавања колхоза на степену ситног робног произвођача (и у друштвено-економском и у производно-техничком погледу) и притиска и економског и административног који се на њих врши — у колхозима се учвршћује и расте ситносопственичка свест, јача тежња за ослобођењем од економске зависности од државе — једном речи, она иста приватнокапиталистичка тенденција, карактеристична за сваку ситносељачку пољопривреду, која је веома широка, чврста и тешко искорењива база капитализма. У тој сталној и све оштријој борби између државног бирократског монополизма с једне и приватнокапиталистичких тежњи с друге стране, извлаче се и богате на туђ рачун један мали број колхоза и колхозника, животари и тавори у примитивизму, беди и заосталости огромна већина, а сви скупа стално су на ивици растурања и једино их полицијски притисак држи некако на окупу.

На тај начин многохваљена Стаљинова теорија и пракса у сељачком питању довела је до дубоког јаза између државне и колхозне привреде, до све оштријих супротности међу њима. Његова чувена „смичка" између државне индустрије и колхозне пољопривреде путем МТС, како се види, није ништа друго до однос капиталистичког монополисте и ситног робног произвођача.

У томе треба тражити узроке веома спором развитку пољопривредне производње у СССР-у. Због тога, на пример, колхози не желе да обрађују земљу тракторима итд.

И не само то. Пошто су готово сва оруђа за производњу на моторни погон, све крупне радионице за ремонт, а због тога и готово сви стручни кадрови сконцентрисани по већим градовима, далеко од села — а то исто важи и за прехранбену и другу пољопривредну индустрију — то се и овде као и у читавом развитку градова и села у СССР-у иде путем супротним од онога који је предвиђао Енгелс за комунизам. Још више него у многим високо развијеним капиталистичким земљама, у СССР-у се врши концентрација у малом броју највећих градова, а села и даље остају изоловане групице дрвењара, беспутна, неприступачна, глува; у њима још увек царује незнање, мрак и празноверје. Супротност између града и села у СССР-у данас расте, она је све оштрија.

Али управо ова борба с колхозним сељаштвом и у њој стицана пљачка били су један од узрока и материјалних основица формирања свемоћне бирократске касте. Читав овај развитак у пољопривреди (на селу) није текао независно од развитка у државном сектору привреде, од основног економског и друштвеног развитка у СССР-у. Оваква економска политика у питањима пољопривреде и села проистиче из основне антимарксистичке поставке о државној својини и улози државе у прелазном периоду од капитализма ка комунизму. Али исто тако антимарксистичка теорија и пракса у сељачком питању још више је са своје стране утицала на учвршћење и проширење државно-бирократског монополизма у економици и деспотске владавине бирократске касте у СССР-у. Штавише, врло заостала ситносељачка пољопривреда у огромним размерама, заостали ситни сељак као далеко највећи део становништва, били су објективна друштвена и економска основица која је играла одлучујућу улогу у јачању бирократизма и формирању бирократске касте у СССР-у.

Усредоточење државне власти и права власника на средства за производњу у једним рукама, у рукама извршне власти, било је нужно и револуционарно све дотле докле су постојали капиталисти и знатан део приватних (ситних) робних произвођача: ради уништења и буржоаске класе и основице на којој капитализам ниче и развија се (ситносељачка пољопривреда) помоћу оба оружја: силом и економским средствима (монополом). Али кад је буржоазија већ експроприсана и њен отпор сломљен, а ситносељачки посед економски ликвидиран бар до те мере да је остатак био безопасан за даљи развитак социјализма, даље потпуно и трајно остајање свих привредних функција у рукама државног апарата и државнокапиталистички однос према колхозима (овде не улазимо у слабости самих принципа организације колхоза од почетка, јер је и то последица основних „слабости") имали су и неминовно су морали имати убитачне последице, не само за даљи развитак социјализма, него и за већ остварена социјалистичка достигнућа у СССР-у. Онда кад су у СССР-у функције државе у привреди морале почети да одумиру, следствено томе кад је требало да се развијају и другачији односи између државне и колхозне привреде, самим тим другачије изграђивање колхоза, тада је већ била наступила она равнотежа између снага револуције и снага које су кочиле њено кретање напред (општа привредна и културна заосталост, нарочито заостала пољопривреда с културно готово најзаосталијим сељаштвом у Европи које чини далеко претежну већину становништва СССР-а и које је своје основне тежње — борбу за земљу, тј. за слободну парцелу, већ било остварило, а уз све то малобројна, тешко изморена грађанским ратом, интервенцијом, блокадом и глађу радничка класа, а њена авангарда комунистичка партија знатно ослабљена смрћу Лењина) — наступила је равнотежа која објективно омогућава осамостаљење државне власти према друштву, њено уздизање изнад друштва.[1]) Сами колхози и због своје унутрашње организације (социјално-економских односа) и због робно капиталистичког односа државе према њима, нису тек задовољено и још неизживљено парцелном својином сељаштво претварали у социјалистичке трудбенике, нити га преводили на страну радника и револуције — они су били због тога њена кочница, а тиме и база за формирање бирократске касте. Маркс је писао да је парцелни сељак најпогоднија друштвена основица бирократизма; сам колхоз у том погледу није готово ништа изменио на руском селу. Напротив, може се рећи да је колхоз, онакав какав јесте, играо решавајућу улогу у формирању и победи бирократске касте у СССР, као што се са сигурношћу може тврдити да је колхоз инкарнација Стаљиновог незналаштва политичке економије и врхунац његове антимарксистичке праксе.

Једанпут рођена бирократска каста нужно се репродуковала у проширеном размеру. У немогућности да се стварно ослони ни на радничку класу ни на сељаштво, владајући врх је принуђен да ову касту као вештачку творевину и једини ослонац из дана у дан све више проширује, разграњава у све области живота, стално и систематски усавршава попут најсложеније машинерије која функционише по једној јединственој вољи. Он је принуђен да је добро и стално све боље плаћа и подмићује новцем и орденима, униформама и титулама и свакојаким средњевековним привилегијама.

Будући и сама остатак старог друштва, израз и претставник ситнобуржоаских елемената, бирократска каста све више регрутује у своје редове остатке развлашћене буржоазије, каријеристе, ћифте и све оно што ситнобуржоаски мисли и поступа. Све што је у Октобру претрпело бродолом нашло је у овој касти брод спасења. Читава ова вишемилионска маса паразита легла је на плећа радника и радних сељака СССР-а, вара и пљачка и једне и друге, и то сељаке уиме радничке класе и револуције (то је, забога, диктатура пролетаријата!), раднике уиме сељака (сељаци су „каже друг Стаљин" „пријатељска класа"), а све под старим револуционарним паролама Октобра — које су данас претворене у голу фразу, цитат.

---

[1]) Енгелс о томе каже: „Међутим, има изузетно периода кад су класе које се боре, по својим снагама толико близу равнотежи да државна власт, као привидна посредница, тренутно добија извесну самосталност према обема. Таква је апсолутна монархија XVII и XVIII века, која уравнотежава племство и буржоазију; такав је бонапартизам Првог и нарочито Другог француског царства који је изигравао пролетаријат помоћу буржоазије и буржоазију помоћу пролетаријата. Најновије постигнуће ове врсте, где владајући и потчињени изгледају подједнако комично, јесте ново немачко царство Бизмаркове нације: овде се држе у равнотежи капиталисти и радници и подједнако им се подваљује у корист пропалих пруских провинциских племића" (Енгелс: „Порекло породице" Маркс-Енгелс, Изабрана дела, т. II, стр. 310).

IV.

Из свега досад изложеног проистиче да се у прелазном периоду не може трајно нити дуже устрајати на чистој задружној својини, као што се не може устрајати на чисто државној, односно на робнокапиталистичким односима између државног и задружног сектора привреде. Задружна својина, без обзира на то какав је њен облик, прелазног је карактера. Нужно је остварити и стално све више продубљивати такав систем привредне сарадње ова два сектора — под руководством радничке класе и под контролом државе као органа друштвене целине — који ће, јачајући сталнo и снажно производне снаге, прво, слабити и онемогућавати тенденције државнокапиталистичког (бирократског) монополизма на једној и приватнокапиталистичке тенденције на другој страни и друго, обезбедити постепено срастање, стапање ова два облика у нови виши јединствени облик — слободно удружење непосредних произвођача.

У развитку државних социјалистичких предузећа (државне социјалистичке својине) основно је све веће повезивање рада са својином тј. преношење управљања производњом и расподелом од државних органа на непосредне произвођаче, на радне колективе социјалистичких предузећа.

У развитку задруга (не само сељачких радних, већ и других земљорадничких и занатских и других сличних произвођачких, где су средства за производњу задружна својина) нужан је процес обратног смера. Овде већ имамо (у оквиру задруге) друштвено управљање производњом и расподелом од самих непосредних произвођача (рад је повезан са својином) — али на бази задружне својине, независно од друштвене и економске целине. Овде је основно укључивање задруга у друштвено-економску целину путем удруживања задругара као непосредних произвођача с радницима.

Другим речима, код државних предузећа ми имамо процес преношења једног дела права (функција) са државе на радне колективе (јер су све функције досада биле сконцентрисане у државним рукама), остављајући притом све мање и на крају врло мало али најважнијих функција у државним рукама. Код задруга је обрнуто: задруге треба један део својих права да пренесу на државу као орган друштвене целине. Ту се ради о оним врло малобројним али најважнијим функцијама које морају бити у рукама органа друштвене целине — данас државе. Истим кретањем, али у супротном смеру, раднички колективи (радници) и задруге (сељаци) долазе у исти друштвено-економски положај. Коначни резултат таквог развитка биће претварање свих средстава за производњу и земље (и државне и задружне својине) у општедруштвену својину под управом слободно удружених непосредних произвођача, следствено остварење јединствених (једнаких) односа производње за све радне људе — значи, укидање класне разлике, укидање класа. Наравно, све ће то ићи кроз један дуготрајан процес у коме ће се мењати и прилике и људи и уз снажан пораст материјално-производних снага итд.

Уосталом, то и јесте пут ка Марксовој асоцијацији непосредних произвођача.

> Ако задружна производња не треба да остане варка и замка, ако она треба да потисне капиталистички систем, ако удружене задруге треба да регулишу националну производњу по једном заједничком плану и да је тако узму под своју сопствену контролу и учине крај сталној анархији и периодичним конвулзијама, које су неизбежна судбина капиталистичке производње — шта би то, господо, било друго него комунизам, „могући" комунизам?¹)

Из ових Марксових речи проистиче да је за њега „свеједно" да ли се полази од државне својине па се путем одумирања државе прелази на управљање привредом од стране непосредних произвођача, или се полази од задруга, задружне својине, па се путем удруживања задруга („ради регулисања националне производње по једном заједничком плану и да је тако узму под своју сопствену контролу...") претвара задружна својина у општедруштвену својину под управом удружених непосредних произвођача. И у једном и у другом случају коначни резултат је исти. Он о том коначном резултату и говори у реченицама које претходе цитираној:

---

¹) Маркс, „Грађански рат у Француској", Изабрана дела т. I, стр. 501. Све подвукао у цитату М. Т.

> Она (комуна — М.Т.) је хтела да индивидуалну својину учини стварношћу, претварајући средства за производњу, земљу и капитал, који сада пре свега претстављају средства за поробљавање и експлоатацију рада, у пука оруђа слободног и удруженог рада.[1])

Наравно, Маркс је знао да из крупне капиталистичке (фабричке) производње развитак ка комунизму неће ићи преко задруга, већ путем национализације, тј. преко државне својине, а потом путем одумирања државе и остваривања удружења непосредних произвођача. Наведену мисао он износи само као одговор „апостолима задружне производње", који увиђају неминовност пропасти капитализма, а не желе комунизам и у задругама виде „излаз", тј. супротстављају задружну производњу комунизму. Али да нас наши „стари задругари" не би погрешно разумели Маркс овде узима за претпоставку да је сва национална производња организована у задругама, према томе он и поставља услов да се све задруге удруже ради „регулисања националне производње..." итд. Пошто је код нас само једна област производње организована (односно биће организована) на задружној основи, а остале области су на бази радничких савета, то је нужно да се сви радни колективи, и државна предузећа и задруге (сви непосредни произвођачи), удруже ради „регулисања националне производње" итд....

Ове Марксове речи, даље, потпуно потврђују исправност пута наше Партије у погледу радничких савета и управних одбора. Исто тако наши друштвени планови са основним пропорцијама одговарају у суштини задацима удружења које овде Маркс одређује: „регулишу националну производњу по једном заједничком плану и да је тако узму под своју сопствену контролу и учине крај сталној анархији и периодичним конвулзијама".

За такво социјалистичко удруживање сељачких радних задруга међу собом и с државним социјалистичким сектором постоји друштвено-економска основица: друштвени карактер својине на средства за производњу, социјалистички елементи у њима који их спајају — без обзира на разлике које у њима постоје и које су остатак прошлости.

Пре него што пређемо на непосредне путеве и форме које воде оваквом удружењу, треба дати неке напомене.

Прво. Државни социјалистички сектор, државна својина, мора притом и сама еволуирати у правцу општедруштвене својине под управом непосредних произвођача, и то како из разлога раније наведених (без обзира на постојање задружне својине, тако и у овом случају, нарочито због тога што би се у противном свака привредна сарадња између ова два сектора морала свести на Стаљинову „смичку”,[1] тј. на државни капитализам, и водила би нужно ка развијању реченог антагонизма.

---

[1]) Маркс, „Грађански рат у Француској", Изабрана дела т. I, стр. 500. Све подвукао у цитату М. Т.

Друго. Овде се не ради и не може се радити само о чистој задружној сарадњи; о удруживању самих радних задруга, о стварању задружних савеза старог типа.

Постоји битна, квалитативна разлика између старих задружних савеза и оваквог социјалистичког удруживања. Задружни савез јесте удружење задруга, али он је заснован искључиво на основици задружне својине. У капитализму његов је задатак био да обезбеди успешнију привредну делатност удружених задруга, да заштићује њихове интересе од капиталиста и капиталистичких група, односно да обезбеди владајући положај одређене капиталистичке групе (банке и томе сл.) у самим задругама.

У данашњим условима (у прелазном периоду од капитализма ка комунизму) такви савези сељачких радних задруга, организовани искључиво на задружној својини, нужно би испољавали тенденције ка „заштити” задруга од њиховог повезивања са осталом социјалистичком привредом земље, ка „заштити” задружне својине од њеног срастања са оптедруштвеном својином — тежња ка аутономизму, као евентуалном остварењу и обезбеђивању свога монопола, ка „задружној држави” итд. и тсл. Овакви савези сељачких радних задруга крили би стално у себи клицу приватнокапиталистичких тенденција и сталног заоштравања противречности између двају сектора социјалистичке привреде.

Осим тога, средства за производњу, остварена као својина таквих задружних савеза (на пример, различита индустријско-занатска предузећа и тсл.) имају битне елементе капиталистичко-акционарске својине, где се као акционери појављују поједине задруге — без обзира што у самим задругама (или савезу) нема приватних капиталиста који би економски владали савезом и задругом. „Савезово” предузеће би било ипак капитал, радници у њему — најамни радници, а задруге које улажу средства и деле добит (непосредно или посредно) губе у том случају и саме социјалистички карактер.

---

[1] Карактеристично је да Стаљин под овим дематошким називом никад није ништа друго ни подразумевао него државнокапиталистичке односе. Наиме, још негде 1929—1930 г. у СССР-у су стварали „Трактор-центар” као чисто државно капиталистичко акционарско друштво у коме су акционери били држава, кооперација и колхози. Пошто се није успело с очекиваним ангажовањем колхоза и кооперација у таквом друштву, држава је преузела „Трактор-центар” у своје руке и тако су МТС поново постале чисто државна предузећа.

Развитак у СССР-у иде путем државно-бирократског монополизма, а не путем Марксове асоцијације непосредних произвођача. Отуда се у СССР-у одустало од стварања било каквих привредних удружења колхоза. Привредно удруживање самих колхоза у СССР-у значило би само слабљење државно-бирократског монополизма, односно јачање његовог привредног партнера. Они су били дошли на „идеју”, како смо раније напоменули, да стварају државнокапиталистичка акционарска друштва, па су чак и од тога одустали.

Код нас су се досад испољиле у том погледу углавном две погрешне тенденције.

Прва, која најчешће потиче од „старих задругара” тј. предратних задружних функционера, јесте у томе да се иде путем чистих, самосталних савеза сељачких радних задруга, и то од дна до врха: од среских па до републичких и савезних. Неки од њих, „да се најзад ослободе од државе” прижељкују такву „пословну” (привредну) самосталност према држави (уз истовремени чврсти задружни централизам), па предлажу чак оснивање посебне задружне банке где би акционери били саме задруге и задругари. Шта значи и куда води оваква тенденција већ је речено у претходној напомени.

Друга тенденција, на први поглед супротна овој „задругарској”, тј. отворено опортунистичкој, заоденута је у револуционарне фразе, у „чување” интереса радничке класе, тј. државно-социјалистичког сектора. Она се своди на искључиво робно-капиталистичке односе између државног и задружног сектора. Не треба ни доказивати да је овај став исти као и Стаљинова „смичка” и да се у крајњој линији додирује са „задругарским” ставом (ради се, уствари, само о двема капиталистичким тенденцијама — приватној и државној).

Треће. У том процесу нужно је да се и сама унутрашња организација радних задруга развија не само у складу с достигнутим степеном развитка материјално-производних снага у њој, већ и у складу с новим, тако да кажем спољним односима у које задруга долази, тачније, друштвено-економски односи у задрузи морају одговарати друштвено-економским односима задруге у оквиру целе заједнице. И обратно. Без развијања социјалистичких односа производње у самим задругама није могућан ни овај процес трансформације задружне својине у општедруштвену.

Већ смо рекли да развитак ка Марксовом удружењу непосредних произвођача захтева укључивање задруга у друштвену и економску целину на тај начин што ће оне постепено примати одређене обавезе према друштвеној и економској целини и одређена права у њој — иста као и сами раднички колективи, радници.

1. Овде се у данашњим условима и практично ради о томе да се задружна производња и расподела одвија према пропорцијама друштвеног плана, а пре свега да се расподела новопроизведене вредности у задрузи (задружног дохотка) на потребни рад и вишак рада врши према пропорцијама друштвених планова, као и да се вишак рада расподељује на друштвени допринос и задружну акумулацију и задружне друштвене фондове, такође према пропорцијама друштвених планова.

Расподела задружног дохотка на потребни рад и вишак рада путем пропорције друштвеног плана (уз отступања која су допуштена и осталим социјалистичким предузећима деловањем закона робне производње и робне размене у оквиру датих пропорција) већ у принципу решава једно од основних политичко-економских питања на овом подручју. Тиме се већ постиже (у принципу и у целини узевши) то да друштво „откупљује" производе задругара по радном времену које је у њему садржано. Тиме је већ појединац задругар у принципу доведен у исти однос према задрузи и према друштвеној целини као и радник.

Расподела вишка рада на друштвени допринос и на задружну акумулацију и фондове може бити иста као и код осталих социјалистичких предузећа. Друштвени допринос је нужан не само због тога што су задругари као и остали чланови заједнице дужни да један део свог вишка рада стављају на располагање заједници (држави) ради општих потреба (као што су народна одбрана, издржавање државног апарата, општекултурне и друге сличне потребе), већ и због тога што је због неравномерног степена развитка производних снага и продуктивности рада код задруга, као и код осталих предузећа, односно грана и рејона, нужно засада (и још за дуго време) пребацивање вишка рада из једне области производње у другу, из једне задруге у другу, ради складног развитка материјално-производних снага у правцу који одговара интересима заједнице. Ово преливање врши се у капитализму путем стихијног деловања објективних економских закона и због тога неминовно води у анархију. У нашем систему ово преливање предвиђа се пропорцијама друштвеног плана, а посредник је друштвена заједница — држава која уиме радног народа (путем претставничких органа) одређује обим и распоред тих средстава, по областима, гранама, предузећима итд. То преливање вршиће се код нас само у оној мери у којој је потребно за планирани правац развитка производних снага, а то значи само један и стално све мањи део. Средства која држава расподељује из тако остварене акумулације додељују се као општедруштвена својина на управљање радним колективима, исто као и онај део акумулације који остаје непосредно у предузећу.

Али има извесних привремених разлика у оваквом начину расподеле вишка рада код задруга и код осталих социјалистичких предузећа. Квалитативна разлика је у томе што онај део вишка рада који се оставља предузећу јесте општедруштвена својина којом радници непосредно управљају, док је код задруга тај део задружна својина. Међутим, како ћемо касније видети, пошто се у даљем развитку задружна својина трансформише у општедржавну, то ове разлике постепено нестаје. Разлика, даље, може бити и у релативној величини овог дела према ономе који се издваја као друштвени допринос. Код предузећа може овај део на почетку бити знатно мањи, због већег обима решавајућих инвестиција у појединим областима производње, које су данас заостале а нужне су за правилан развитак материјално-производних снага земље. Но, с решавањем тих инвестиција овај део ће стално расти. Код задруга овај део мора од самог почетка бити знатно већи, како због заосталости производних снага у њима, тако и због постојања саме задружне својине и због ниске свести задругара. Разлика, најзад, може бити с почетка и у томе што ће друштвени планови путем пропорција одређивати за предузећа чврсте стопе расподеле дохотка у целини и посебне чврсте стопе расподеле вишка рада на наведене делове. Међутим, пропорције друштвених планова могу од самог почетка одређивати доста прецизне просечне стопе расподеле за задружну производњу у целини; али према појединачној задрузи ови планови могу с почетка одређивати само извесне граничне (максималне и минималне) стопе. Таква самосталност у одлучивању — у оквиру одређених граница — нужна је с почетка такође из разлога које смо малочас навели: задружна својина итд. Треба напоменути да предње разматрање није узимало у обзир питање цена, којим путем се такође обезбеђује преливање једног дела вишка рада (овде, на пример, маказе цена); према томе, у конкретној расподели новостворене вредности појединих задруга не види се онај део вишка рада који се овим путем прелива, али се у пропорцијама друштвеног плана може предвидети и предвиђа се.

2. Али да би друштвени план био прихваћен од радних задруга, тачније да би он имао друштвено-економску основицу у њима, нужно је да радне задруге истовремено с могућношћу непосредног улагања у општедруштвену акумулацију и фондове имају и могућност учествовања у расподели те акумулације и фондова као и остала социјалистичка предузећа, односно радници. Другим речима, уколико део задружне акумулације који у њој остаје није довољан за обим и темпо капиталних инвестиција у појединим задругама према планираном развитку производних снага путем друштвених планова, нужно је да се из општедруштвене акумулације основна средства за производњу предају задругама по истим принципима као и другим социјалистичким предузећима, тј. као општенародна имовина на управљање задруге.

Исто тако, уколико задруге дају свој допринос у друге општедруштвене фондове (на пример, фонд социјалног осигурања трудбеника и тсл.) као и радници — могу се на исти или сличан начин користити тим фондовима (на пример, пензије). У том процесу друштвени планови стичу и проширују своју социјално-економску основицу у задругама.

Та основица се, прво, огледа у „чистој” општедруштвеној својини предатој задрузи на управљање. На темељу ове општедруштвене својине може се и мора поставити питање производње и расподеле у задругама путем друштвених планова, односно питање непосредног издвајања задружног вишка рада у општедруштвену акумулацију и фондове. Јер само постојање општенародне имовине као основних средстава под управом задругара већ значи зачетак нових односа производње: сељак који управља и производи са општедруштвеним оруђима производње налази се, у крајњој линији, у истим односима као и радник у бившем државном социјалистичком предузећу којим управља раднички савет.

Раније смо већ изнели да трајно остајање на робно-капиталистичким односима и ванекономској принуди неминовно води ка приватно-капиталистичким тенденцијама код задругара, односно државно-(бирократско) монополистичким тенденцијама. Уосталом ако се у индустрији итд. пошло путем радничких савета, тј. путем предаје општедруштвене својине на управљање непосредним произвођачима, било би немогућно да само у области пољопривреде остане трајно чиста државна својина на средства за производњу (на пример, пољопривредно-машинске станице), нити чиста задружна својина и робно-капиталистички односи међу њима.

То би ометало и онемогућило развитак и самих радничких савета. Како би се, иначе, могло замислити кретање у правцу Марксове асоцијације непосредних произвођача?

Та основица огледа се, даље, у принципијелно једнаком праву коришћења општедруштвене акумулације и фондова од стране задруга, као и од стране радничких колектива, које право је израз нових једнаких односа производње који се с оваквим развитком формирају..

Најзад, укључивањем задруга у заједнички општедруштвени план производње и расподеле већ се остварује Марксово: „удружене задруге (у нашем случају предузећа и задруге) треба да регулишу националну производњу по једном заједничком плану...” итд. На тај начин преображава се и сама задружна својина на средства за производњу. У таквим односима производње она већ више не може бити чиста задружна својина, као што ни поједина предузећа у државној својини не постају својина одређеног радничког колектива који њима управља. И у једном и у другом случају средства за производњу постају општедруштвена својина под управом непосредних произвођача, „пука оруђа слободног и удруженог рада”. Наиме, она то већ од првог дана у потпуности нису, као што се ни с радничким саветима не трансформише одмах и у целини државна својина, али сам развитак иде у том правцу.

Тек у том процесу сељаци (задругари) долазе у исте односе производње као и радници: вулгарно речено (и зато нетачно, али ради објашњења допустиво) сељаци постају „сувласници” и на сва остала средства за производњу која су данас државна својина, односно својина радничке класе (јер је држава диктатура пролетаријата), као што и радници постају „сувласници” на задружна средства за производњу и земљу. То води ка укидању класне разлике, ка укидању класа.

Остаје још у погледу задружне својине на средства за производњу практично то да се онемогући отуђивање (продаја) тих средстава од стране задруга. Но, то се питање практично решава и може решити самом организацијом задруге, системом њеног привређивања: обезбеђењем да се средства за производњу обавезно и у потпуности репродукују тј. не деле као потрошни фонд задругара.

Овај процес води такође ка укидању земљишне својине и због тога он искључује стварну потребу за посебном национализацијом задружне земље.

Али код практичног спровођења треба имати у виду у погледу кретања својине битну разлику између положаја радника и положаја сељака. Наиме, радник у овом процесу добија оно што није имао, остварује индивидуалну својину (врши непосредно присвајање). Међутим, сељак не само као бивши приватни власник, већ и као задружни власник, у извесном смислу самог себе експроприше. Јер се оваквим развитком задруга-власник на средства за производњу и земљу претвара у социјалистички колектив, социјалистичког поседника и уживаоца општенародне имовине. Због тога је политички много сложеније спровођење оваквог развитка у задругама, код сељака, него у предузећима, код радника. Тамо је главни непријатељ бирократија, бирократске тенденције, овде — ситносопственичке навике милионске масе самих трудбеника. Због тога је питање темпа, организационих облика, путева и форми кроз које ће се овај процес одвијати одлучујуће питање. У сваком случају читав овај процес треба да иде постепено и у складу с развитком материјално-производних снага у задругама и с порастом социјалистичке свести задругара. Због тога су нужне извесне напред наведене разлике у начину укључивања задруга у друштвене планове. Могућно је, и практично нужно, да ни све задруге не иду истим темпом у степену удруживања, тј. укључивања у друштвено-економску целину, односно да поједине задруге брже или спорије усвајају поједине елементе. Али већ усвајањем производње и расподеле према пропорцијама друштвених планова као и општедруштвене контроле над употребом и редовном репродукцијом средстава за производњу — задругари су учинили после првог корака од приватне ситне робне производње ка задружној, следећи и одлучни корак на путу ка уједињавању, стапању с радничком класом, ка Марксовој асоцијацији.

На крају, нужно је дати неке напомене.

Овај чланак остаје недовршен, јер у њему није обрађивано питање унутрашње организације, пословања и уопште унутрашњих односа у самој задрузи, као ни питање земљишне ренте.

У читавом тексту, као и у наслову, било је речи само о сељачкој радној задрузи. Међутим, ова разматрања односе се на сваку земљорадничку задругу (и занатску и др.) где је производња организована на основици задружне својине на средства за производњу и на заједничком раду њених чланова. Између таквих земљорадничких задруга и тзв. сељачке радне задруге нема у суштини никакве разлике — осим у начину настанка који код тих задруга може бити, и врло често јесте, економски здравији него код сељачких радних задруга.

Могао би нам неко пребацити да истрчавамо напред тиме што покрећемо питање даљег развитка задруга (задружне својине) већ сада када је код нас далеко претежни део пољопривредне производње ситносељачки (и уопште приватни), па је, према томе, најважнији непосредни задатак прелазак са ове на задружну. Ми смо већ, негде на почетку чланка, напоменули да је даља економско-теоретска разрада питања подруштвљења пољопривредне производње путем земљорадничких задруга код нас данас и нужна и могућна. Теоретска разрада тог питања утолико је хитнија и нужнија што се код нас још увек и често, и у теорији и у пракси, испољава „совјетски” утицај више можда него у ма којој другој области. Али та чињеница никако не говори о преурањеном покретању питања о којима је било речи, због тога што је већ данас практично немогућан даљи успешан развитак постојећих задруга (и не само задруга) без рашчишћавања ових питања и то без рашчишћавања и разумевања ових питања није могућно вршавање нити првог дела посла, тј. преласка са ситне сељачке на крупну задружну производњу. Уосталом, „пред оним, који хоће да прикаже какву било живу појаву у њеном развитку, каже Лењин, неизбежно и неопходно поставља се дилема: или истрчавати напред или заостајати”.

МИЈАЛКО ТОДОРОВИЋ

---

[1] Лењин, Дела, т. III. стр. 279, IV руско издање.

О ДРУШТВЕНОМ БИЋУ И ДРУШТВЕНОЈ СВЕСТИ У ПРЕЛАЗНОМ ПЕРИОДУ

Светско збивање у последњој деценији, а нарочито за ових неколико година после Другог светског рата, објаснило нам је низ појава које су нам се некада — уколико смо на њих уопште обраћали пажњу — чиниле споредним и прелазним, безначајним за будућност социјализма и за ствар напретка уопште. Мислим на извесне појаве у совјетској политици последње деценије, нарочито на својеврсно идејно оправдавање тих појава, које се сасвим удаљило од марксизма-лењинизма. Тек догађаји којима је фамозна коминформовска Резолуција била формални увод навели су нас на темељитије размишљање о померањима која су се од Октобарске револуције наовамо извршила у материјалним основама совјетског друштва и чији су спољни израз поменуте појаве.

Сазнања којима нас је обогатила друштвена пракса последњих година нису важна само за правилно оцењивање савремене совјетске политике, за просуђивање данашњег међународног политичког положаја и за усмеравање наше сопствене спољне политике. Та су сазнања исто тако важна и за наш даљи унутрашњеполитички развитак, за живот и развитак нас самих који смо у посебним околностима Народноослободилачког рата отпочели своју социјалистичку револуцију, а данас сами изграђујемо социјалистичко друштво. Наоружани тим сазнањима, лакше ћемо моћи да савладамо проблеме на које наилазимо у току наше сопствене социјалистичке изградње.

При теоретском уопштавању практичних искустава последњих година, које је неопходно потребно, морамо да избегавамо сваки субјективизам и агностицизам.

Било би сасвим немарксистички и нематеријалистички ако бисмо промене које су наступиле у правно-политичкој и идејној надградњи совјетског друштва, и које су данас тако опипљиве за свакога који уме да расуђује, приписивали само већој или мањој ћудљивости овог или оног појединца или мање групе људи. Исто би тако било немарксистички и нематеријалистички када би нам друштвене појаве, које нисмо предвиђали, поколебале поверење у спознајне способности човека, у спознајну моћ марксизма као идеологије најнапреднијих снага савременог друштва. Баш као марксисти треба да поставимо питање: из каквог тла такве појаве црпу своју животну снагу? Јесу ли ове појаве само производи недетерминисане самовоље, или су пак израз неке унутрашње, објективне законитости у процесу изградње социјалистичког друштва, израз одређених унутрашњих тежњи које ни после ликвидације експлоататорских класа капиталистичког друштва не престају да делују? Да ли се у тим појавама разоткривају чисто совјетске и чисто руске посебности, или пак напредни људи читавог света треба да рачунају с њиховом мање-више објективном важношћу, унутрашњом законитошћу?

Савремена совјетска друштвена наука, из разумљивих разлога, избегава одговор на сва та питања. Најдаље до чега је она у тумачењу разних аномалија совјетског живота доспрла јесу „остаци капитализма у свести људи". За совјетску друштвену науку, у социјализму не постоје више никаква крупнија питања која би непредвиђено ницала из совјетског друштвеног бића и која би конзервисала, или чак поново оживљавала, остатке старог у свести људи. Сва су питања предвиђена и већ унапред решена у главама „генијалних" појединаца.

Ова новохегеловска апсолутизација свести коју сусрећемо у савременој совјетској друштвеној науци нема, наравно, ничег заједничког са схватањем квалитативно нове улоге свести у комунистичком друштву, о којој се говори у делима марксистичких класика.

Када Енгелс у „Анти-Дирингу" говори о друштву које ће постати власник средстава за производњу, које ће укинути робну производњу и тиме и господство производа над произвођачем, о друштву у коме ће престати борба појединаца за опстанак и где ће људи постати господари своје властите друштвености, њему је туђа свака апсолутизација свести. Када он говори о томе да ће људи после победоносне социјалистичке револуције сами и потпуно свесно стварати своју историју, он ту мисао тумачи тако да „тек тада ће друштвени узроци које људи буду стављали у покрет имати као посљедицу претежно и у све већој мјери оне учинке које они желе" (подвукао — Б З.).[1])

---

[1]) Енгелс, „Анти-Диринг", стр. 298, изд. „Напријед", Загреб 1946.

Ту се ради о ономе што Енгелс на другом месту, у својим белешкама о „Анти-Дирингу", зове асимптотичким прогресом у ослобађању човека од спољне нужности.[1]

Још важније је у том погледу становиште Лењиново.

У шестој глави свог дела „Материјализам и емпириокритицизам" Лењин се зауставља на питању граница у којима друштвена свест одражава друштвено биће.

> Друштвена свест одражава друштвено биће, — у томе се састоји Марксово учење. Одраз може да буде приближно тачна копија онога што се одражава, али је апсурдно говорити о истоветности.[2]

Животни процес друштва претставља „објективно-нужни ланац догађаја, ланац развитка, независан од ваше друштвене свести, која га никад не може у потпуности обухватити".[3] Највише што човекова мисао може и у интересу друштвеног напретка мора учинити јесте то да у најопштијим и главним цртама открије објективну логику друштвеног збивања.

> Једини закључак који се изводи из мишљења марксиста да је Марксова теорија објективна истина јесте овај: идући путем Марксове теорије ми ћемо се све више и више приближавати објективној истини (не исцрпљујући је никада); идући било којим другим путем, ми не можемо доспети ни до чега другог сем до конфузије и лажи.[4]

То су главне Лењинове мисли о том предмету. Те су мисли далеко од сваког догматизма; у њима се подвлачи потреба непрестаног стваралаштва људског духа, непрестаног истраживања свега што друштвени развитак доноси ново, непрестаног практичног проверавања постигнутих сазнања.

Марксу и Енгелсу припада историско откриће закона друштвеног развоја уопште и закона капиталистичког друштва напосе. Сем тога, у њиховим делима налазимо дубоко предвиђање главних контура друштвене зграде која ће расти из развалина друштвених система, заснованих на експлоатацији човека човеком. Ослобођење које је људском духу донео Марксов научни поглед у нужност друштвеног збивања не ослобађа нас самог даљег размишљања, даљег теоретског и уопште умног рада; напротив, управо нас оно на то обавезује. Нико не може све предвидети, па ни све последице својих сопствених, свесних чинова. И ако се не обазиремо на непредвиђену друштвену појаву само зато што ње у нашим предвиђањима није било, онда нам таква појава може да порасте преко главе, па била у почетку можда незнатна, „случајна" и савладљива. То утолико више важи за потцењивање, занемаривање или просто негирање појава о којима су још оба оснивача научног социјализма сматрала да ће оне неизоставно, па макар и само прелазно, пратити рађање бескласног друштва. Потцењивање, занемаривање или просто негирање ових или оних предвиђених или непредвиђених појава, самозадовољно уживање због сопствене „непогрешивости" — то су извори тешких политичких грешака које могу постати убиствене по саму ствар социјализма.

---

[1] Енгелс, »Anti-Dühring« Dialektik der Natur, Sonderausgabe, Moskau — Leningrad 1935, стр 476.

[2] Лењин, „Материјализам и емпириокритицизам", стр. 338, „Култура" Београд, 1948.

[3] Исто, стр. 340.

[4] Исто, стр. 142.

★

Период који отвара победоносна социјалистичка револуција и који Маркс у својој „Критици Готског програма" назива прелазним периодом између капитализма и комунизма јесте, пре свега, доба крчења нових путева. Из посебности револуције проистичу многе опасности, предвиђене и непредвиђене, чије потцењивање може да доведе до судбоносних последица. То утолико више важи за земљу која је прва у историји пошла тим новим, још непрокрченим путем, и која је уз то још и веома заостала у поређењу с високо индустријализованим капиталистичким земљама.

Као што свако доба у историји, као што друштвени развитак уопште испуњује непрестана борба између старог, оног што одумире и новог, оног што настаје, тако и ова борба, која се води како на привредном и политичком тако и на идејном попришту, испуњује такође и прелазни период. Посебност борбе између старог и новог у прелазном периоду састоји се управо у томе што се овде не ради само о борби између припадника антагонистичких класа, између свргнутих експлоататорских класа и радног народа коме стоји на челу радничка класа. Ту се уједно ради и о борби између нове, социјалистичке садржине која себи крчи пут у друштвени живот, и одређених форми уређивања тог живота, које су у прелазном периоду још неопходно потребне, ма да су оне по свом извору везане за друкчију друштвену садржину, за настанак класних антагонизама у давној прошлости. Човечанство је увек напредовало и напредује у знаку побеђивања нове садржине над старом формом; задржавање на облицима које је садржина већ прерасла означава застој, штавише, означава назадовање, уназкавивање саме садржине. Управо то важи и за прелазни период између капитализма и комунизма. Друштвено биће прелазног периода испуњено је, према томе, унутрашњим противречностима које се неизоставно одражавају и у друштвеној свести тог периода.

Сву дубину проблематике која се односи на период изградње комунистичког друштва, на његово друштвено биће и свест, ми ћемо себи најлакше дочарати кратким оцртавањем тог периода; при томе ћемо се ослањати на мисли које је Маркс изрекао у „Критици Готског програма" и на практична искуства која нам пружа друштвено збивање после Октобарске социјалистичке револуције 1917 у Русији, а напосе процес социјалистичке изградње у Југославији.

Како у Русији тако и код нас, у Југославији, прелазни период између капитализма и комунизма отвара се социјалистичком револуцијом.

Одмах после Октобарске револуције у Русији постала је очигледна основна разлика између ње и свих претходних револуција у историји, нарочито између ње као социјалистичке револуције и буржоаских револуција.

Буржоаска револуција, чији је класичан облик била — као што је познато — Француска револуција 1789, стварно је закључила период великих друштвено-економских преображаја који су извршени још у недрима феудалног друштва. Из опште историје и из политичке економије познато је да се већ у XV и XVI веку појављују прве капиталистичке мануфактуре у којима већ владају продукциони односи карактеристични за капиталистички друштвени поредак: односи између две основне класе капиталистичког друштва, капиталиста и пролетера. Према томе, друштвено-економска организација капитализма никла је, усавршавала се и ширила још у недрима феудалног друштва. Њеном пуном замаху сметала је феудална, апсолутистичка држава која је у својој суштини била чувар феудалних привилегија, кметовских односа на селу и еснафских установа у граду. Буржоазија је уклонила ову сметњу, било победоносном револуцијом, било компромисом који је склопила с феудалном реакцијом и који је имао као последицу уклањање бар главних препрека капиталистичког развитка, а уједно сачувао оне тековине апсолутне монархије којима се и буржоазија могла користити, нарочито у својој борби с радничком класом и са осталим радним слојевима (централизована држава с полициским апаратом и стајаћом војском).

Буржоаска революција је правно-политички санкционисала продукционе односе који су били створени и развијали се још пре ње; она је, према томе, претстављала завршетак друштвено-економских преображаја у недрима феудализма.

Сасвим је друкчија била ствар са социјалистичком револуцијом каква је 1917 победила у Русији, и ништа мање друкчија ствар није била с нашом револуцијом која је отпочела у посебним околностима Народноослободилачког рата 1941—1945. У вези с тим баш су данас веома значајне Лењинове речи које се односе на социјалистичку револуцију у релативно заосталим земљама:

> Пред буржоаском револуцијом стајао је само један задатак — отстранити, одбацити, разбити све окове ранијег друштва. Извршавајући тај задатак, свака буржоаска револуција испуњава све што се од ње тражи: она убрзава пораст капитализма.
>
> У сасвим друкчијем положају је социјалистичка револуција. Уколико је заосталија земља која је морала, због цикцакова историје да почне социјалистичку револуцију, утолико је прелаз од старих капиталистичких односа к социјалистичким односима за њу тежи... Разлика између социјалистичке револуције и буржоаске револуције састоји се баш у томе што у другом случају постоје готови облици капиталистичких односа, а совјетска власт — пролетерска — те готове односе не добија, ако апстрахујемо најразвијеније облике капитализма, који су у ствари обухватили мали број врхова индустрије и тек сасвим мало дотакли пољопривреду (подвукао — Б.З.).[1]

Из ових Лењинових речи јасно произлазе три ствари:

Прво, највише заметака социјалистичких односа у недрима самог капиталистичког система можемо наћи у економски и технички високо развијеним капиталистичким земљама, где је подруштвљење рада постигло сразмерно највиши степен, где масе индустриског радништва претстављају већину становништва и где се владајући капиталистички елеменат стварно своди на шачицу анонимних монополиста.

Друго, због кривудавог пута историје социјалистичка револуција отпочела је тамо где су замеци социјалистичких односа у недрима капитализма били сразмерно најмањи и где је победоносни радни народ после свргавања с власти капиталистичке класе морао, тако рећи из темеља, градити нове продукционе односе.

---

[1] Лењин, Изабрана дела, т. II, књ. I, стр. 308—309, „Култура", Београд.

Треће, због поменутих двеју околности, Русија није била и није могла да буде класичан пример социјалистичке изградње. Напротив, управо заосталост и револуционарно првенство Русије крили су у себи најразличитије могућности заплета и опасних странпутица; претварање тих могућности у стварност било је у великој мери зависно од тога како ће се субјективни фактор револуције, револуционарна пролетерска партија бољшевика снаћи у веома противречној друштвено-класној констелацији прелазног периода.

Лењин је совјетско искуство сматрао узорним само у смислу његовог историског првенства, у смислу крчења још неискрчених путева. Он је сматрао бесмисленим натурање руског примера земљама које ће приступити социјалистичком преображају, а које стоје на сразмерно високом ступњу економско-техничког развитка. Зато је од сваког пролетерског револуционера тражио непоколебљиву вољу и јасну свест о томе шта треба радити, док је у погледу тога како ће то бити учињено тражио конкретност и „правилно прилагођавање националним и државно-националним разликама”. Ако је у погледу саме револуције непрестано подвлачио нужност најеластичније тактике и то „нарочито у развијеним земљама”[1]), онда му је у питањима социјалистичке изградње после победоносне револуције био утолико више туђ сваки догматизам.[2])

Што се тиче Југославије, полазне тачке њене социјалистичке изградње биле су у много чему сличне руским. Предности које је имала Југославија састојале су се у сразмерно већем индустриском потенцијалу, у сразмерно развијенијој пољопривреди, нарочито у најнапреднијим републикама, у већој збијености радних средњих слојева око радничке класе и њене Партије, у сасвим друкчијим међународним околностима, као и у драгоценим искуствима која су јој пружали успеси и неуспеси више од двадесетогодишње изградње у Совјетском Савезу.

Имајући у виду све те предности и особености, треба ипак рећи да је друштвена проблематика, пред којом се после победоносне револуције нашла Комунистичка партија Југославије, у многоме слична проблематици чијем је практичном решавању први приступио Лењин. У процесу остваривања Лењинових замисли, развитак у Совјетском Савезу је пошао правцем све већег удаљавања од тих замисли, у знаку омаловажавања Лењинових (и не само његових, него пре свега Марксових и Енгелсових) упутстава и упозорења, што је уродило добро познатим последицама, чијем је тумачењу посвећена и наша расправа.

---

[1]) Лењин, Изабрана дела, т. II, књ. II, стр. 328.

[2]) Многим фактичким материјалом о Лењиновом становишту по том питању аргументисана је расправа друга Ђиласа „Лењин о односима међу социјалистичким земљама”.

*

Какву друштвено-економску констелацију ствара победоносна социјалистичка револуција и пред каквим се задацима у прелазном периоду налази њен субјективни фактор, револуционарна пролетерска партија?

Изградња комунистичких продукционих односа отпочела је код нас, исто онако као већ раније у Русији, национализацијом кључних позиција народне привреде. Тиме је била створена полазна тачка за даље преображаје, чврст социјалистички сектор народне привреде, који би требало да буде прототип будућих комунистичких односа у друштву. Највећи друштвени значај овог сектора састоји се у томе што он постаје најсолиднији економски ослонац политичкој власти радног народа, која је произишла из социјалистичке револуције. Његовим ширењем и рашћењем расте и учвршћује се радничка класа, главни носилац револуционарне власти и уопште главни историски фактор у процесу изградње бескласног друштва.

Другу страну изграђивања комунистичких продукционих односа претставља борба за победу социјализма на селу, за победу којој је национализација кључних позиција народне привреде основа и први предуслов. Ова борба тежа је и дуготрајнија од борбе за ликвидацију капиталистичких продукционих односа у кључним гранама привреде. Код ових последњих ради се о високо организованој и концентрисаној производњи коју нам оставља капитализам, о организованој, напредној и свесној класи која преузима ово наслеђе, о радничкој класи. На селу, међутим, имамо посла с три елемента који су се сачували из претходних друштвено-економских формација, који расту један из другога и постоје један поред другога. Први је патријархални, натурално-привредни сељачки елеменат, који је значајан нарочито у заосталијим земљама и који је кроз векове бивао и друштвена основица свакојаким деспотским владавинама.

Други је ситнопроизвођачки елеменат кога претстављају, рецимо, наш ситни и средњи сељак и који у развијенијим земљама има иза себе дуготрајну школу капиталистичке робне привреде. Трећи је приватно-капиталистички, експлоататорски елеменат кога претставља такозвана сеоска буржоазија, то јест богати сељаци, сеоски шпекуланти и израбљивачи, укратко, непријатељи социјализма на селу.

Пролетаријат, веома бројни међуслојеви ситне буржоазије у градовима и на селу, остаци свргнуте буржоазије у градовима и капиталистички елементи на селу — таква је, према томе, класна, друштвена констелација у којој почиње изградња социјализма. Изградња социјализма означава борбу за постепену ликвидацију експлоататорских, капиталистичких елемената, за постепено укључивање радних средњих слојева које капитализам осуђује на неминовну пролетаризацију и пауперизацију у нове, више облике друштвеног живота, чији је протагониста радничка класа.

Целокупност оцртаних продукционих односа у прелазном периоду чини његово друштвено биће које се у свој својој разноликости одражава у друштвеној свести појединих друштвених групација тог периода.

Идејни сукоби који се на тој друштвено-економској основи одвијају разликују се од предреволуционих идејних борби углавном по могућностима афирмације и по обиму средстава којима поједине класне групације и њихови претставници располажу. По својој друштвеној садржини, идејни сукоби у прелазном периоду свакако су идејни сукоби између напредних, социјалистичких тежњи радничке класе и свесних елемената из других слојева радног народа, и капиталистичких тежњи друштвених елемената који су или сами буржоаски, или би за рачун експлоатације туђег вишка рада желели да постану буржоаски.

Најнапреднија друштвена снага савременог света, радничка класа, деценијама се школовала, и још се школује, кроз подруштвљени рад у великим индустриским предузећима. У тој школи, у стогодишњој борби за побољшање својих економских услова и за политичка права, радничка класа стекла је она типично пролетерска карактерна обележја којима предњачи пред свим другим класама: високи смисао за солидарност, за организацију и за дисциплину. Одговарајући идејни израз друштвених интереса и циљева те класе јесте марксизам, то јест учење које радничкој класи даје јасну перспективу и које је зато постало моћном полугом политичке, економске и културне делатности ове класе, како пре тако и после ликвидације капиталистичког система.

Али се марксистичко учење као класна идеологија пролетаријата у њему не афирмише спонтано, само собом, него у упорној борби са идејним струјама које изражавају интересе туђе и противне, непријатељске не само овој класи, него и читавом осталом радном народу. Радном народу и његовим објективним животним интересима непријатељске идејне струје црпу своју снагу из два извора:

први, буржоазија се као владајућа класа служи свим расположивим средствима идејног утицања на масе;

друго, у процесу класне диференцијације, који непрестано разара средње слојеве капиталистичког друштва, у редове радничке класе непрестано се уливају масе упропашћених занатлија, сељака итд.; ови слојеви били су у свом дотадашњем животу не само под јаким, често искључивим утицајем туђих идејних струја, него је њихово ситносопственичко друштвено биће претстављало најадекватније тло за настајање и развијање тих идејних струја.

После победе социјалистичке револуције, идеологија победоносне класе мора, пре или касније, постати и владајућа идеологија у друштву. И само зависи од делатности политичке авангарде радничке класе, од њене револуционарне партије, колико ће за ширење и учвршћивање те идеологије бити искоришћене све расположиве могућности и средства идејног утицања на радне масе. Изградња социјализма, множење гиганата социјалистичке индустрије, бројно јачање радничке класе — све су то елементи који раде у корист идејно-политичких и васпитних тежњи радничке партије. Против тих тежњи делују опет две околности, од којих смо се са једном већ упознали говорећи о изворима туђег идејног утицаја на пролетаријат у капитализму.

Прво, изградња социјализма такође означава, ма да сасвим другим путем и на сасвим други начин, непрестано увлачење непролетерских радних маса, па и декласираних елемената из некада владајућих класа, у новонасталу социјалистичку крупну индустрију. Тако се у самом социјалистичком сектору народне привреде води непрестана борба између схватања класно свесног радништва, чије је учвршћивање један од главних васпитних задатака партије и масовних организација, и схватања социјално доста разнородних елемената који тек долазе у велику школу подруштвљеног рада.

Друго, против идејно-политичких и васпитних тежњи комунистичке партије делују негативне појаве у њој самој и у државном апарату, проницање у партију, као руководећу политичку снагу у држави, идеологија које су туђе марксизму, укратко, тежње ка бирократском изрођавању партије и државног апарата. Реалну могућност за остварење тих тежњи пружа друштвено-класна констелација прелазног периода. У вези с тим треба да додирнемо улогу ситносопственичког елемента у прелазном периоду.

Ситносопственички, или, као што га још називамо, ситнобуржоаски, малограђански елеменат, сачињавају они средњи, претежним делом уједно радни, ситнопроизвођачки слојеви који у историји капитализма заузимају место између буржоазије и пролетаријата. Због свог положаја међукласе ти слојеви претстављају „живо противречје”, како је још 1865 г. рекао Маркс у писму Швајцеру.[1] Као радни људи они су блиски пролетаријату, као власници они не могу да се ослободе резерви које имају у погледу друштвених тежњи револуционарне радничке класе. Историја ситнопроизвођачких и ситносопственичких међуслојева јесте историја нечувених напора око учвршћивања материјално-економског положаја који је због тешке конкурентске борбе у доба капитализма из основа пољуљан. То је историја нереалних нада којима су се предавали ситни сопственици, тежећи да постану прави, капиталистички сопственици. Уједно је то историја горких разочарања и пораза, чија је последица увек била све масовнија пролетаризација ситносопственичког слоја.

Овакво друштвено биће створило је тип човека који се брзо одушевљава за најнеостваривије планове, није му туђа ни спремност за велика дела, али приликом првог озбиљнијег неуспеха он баца пушку и повинује се судбини, укратко, тип анархички настројеног индивидуалисте, чији је најизразитији претставник ситнобуржоаски интелектуалац. Са овим друштвеним бићем повезана је политичка и идејна колебљивост, ултралева ускост и истрчавање који веома радо прелазе у беспринципијелну „ширину” и опортунистичку помирљивост. Класичне скице друштвене и идејно-политичке физиономије тог елемента дали су у својим делима Маркс, Енгелс и Лењин.

Дугогодишња борба против буржоаске економске експлоатације и политичког угњетавања, борба коју су средњи међуслојеви водили заједно с пролетаријатом и под политичко-организационим и идејним вођством пролетерске партије, њих је у великој мери претворила у резерву социјализма. То је најочигледније посведочио и Народноослободилачки рат у Југославији. У борбеној пракси стечена свест о судбинској повезаности непролетерских слојева радног народа с радничком класом олакшава проницање социјалистичке идеологије у ове слојеве.

---

[1] Маркс—Енгелс, Изабрана дела, т. I, стр. 370, изд. „Културе” Београд.

То је свакако веома важна околност, али нам она никад не сме замаглити поглед на унутарње противречности самог друштвеног бића тих слојева које се одражавају и у њиховом мишљењу. Напротив, уколико ћемо с тим објективним чињеницама више рачунати, утолико ће већи бити наши успеси у учвршћивању стечене свести о заједници основних интереса радничке класе и радних средњих слојева. Ту свест Партија мора учвршћивати и развијати свим средствима идејног утицања, а пре свега доследном практичном борбом за животне интересе радног народа, за социјализам.

Остаци капитализма у градовима и капиталистички елементи на селу настоје да у масама средњих слојева не само сачувају, него и распире идејне талоге који су кроз столећа феудалне и буржоаске власти свим средствима култивисани у тим слојевима: сујеверје, зверски егоизам и индивидуализам, спекулантски дух, партикуларизам и национална ограниченост, национализам. У нашој властитој стварности последњих година можемо да нађемо обиље карактеристичних примера који нам показују како буржоаска реакција код куће и у иностранству искоришћава идејну неуравнотеженост тих слојева за своју борбу против изградње социјализма у Југославији. Познато и значајно је и то да информбировштина регрутује своје „здраве снаге”, пре свега, из редова људи са болесном ситнобуржоаском амбицијом, индивидуалиста, колебљиваца и случајних сапутника Партије. Управо та околност вреди да се о њој размишља.

Таква је, према томе, друштвено-класна констелација прелазног периода с којом Партија треба да рачуна ако неће да се из марксистичког, свесног усмеравоца догађаја претвори у њихову безвољну играчку.

Лењин је негде написао:

> Комунизам можемо и морамо градити од масовног људског материјала који је искварен столећима и тисућлећима ропства, кметства, капитализма, ситног раздробљеног привређивања, који је искварен ратом свих против свију за местанце на пијаци, за вишу цену производа и рада.[1])

---

[1]) Записи Лењиновог института, т. I, стр. 98 (на руском).

А на другом месту он каже:

> Ми хоћемо да изграђујемо социјализам од оних људи које је васпитао капитализам, исквари̇о их, изопачио, али и прекалио у борби.¹)

Ове нам речи откривају сву дубину друштвене проблематике у прелазном периоду, сву тежину борбе за социјализам и све опасности кобних застрањивања од главног пута који води у бескласно друштво. Управо у потцењивању ове проблематике, у потцењивању из кога се за једва двадесет година социјалистичке изградње родио сасвим имагинарни, декретирани совјетски бого-човек и затворио совјетској друштвеној науци увид у реалне односе међу совјетским људима, управо у том пстцењивању вероватно треба тражити један од најважнијих узрока совјетском скретању и паду.

★

Досад смо говорили о односима између појединих класа и класних групација прелазног периода и о њиховом одразу у свести људи. Али још у уводу истакли смо да се у прелазном периоду између капитализма и комунизма води борба и на другим подручјима и у другим облицима. Ова борба никако није одвојена од читаве остале друштвене проблематике прелазног периода, већ се оне најтешње преплићу. Она није ни тако очигледна и опипљива као што је очигледна и опипљива борба између антагонистичких класа прелазног периода. Али она зато за напредне снаге није ништа мање опасна, није ништа мање кобна по комунистичку будућност друштва. Штавише, ова борба никако не престаје са ликвидацијом старих експлоататорских класа у граду и на селу напротив, баш после те ликвидације она постаје очигледна и опипљива, јер више није прикривена проблемима непосредне економске и политичке борбе против старих експлоататорских класа. Али је тада, као што нам показује совјетски пример, у погледу уклањања насталих аномалија, већ штошта пропуштено.

У првом реду, овде се ради о значају и улози државе и државног апарата у прелазном периоду и у социјализму, о новим друштвеним противречностима које ничу из овог проблема

Ако савременој совјетској друштвеној науци треба да верујемо на голу реч, онда после ликвидације старих експлоататорских класа и после успостављања онога што у СССР називају социјализмом, односи између совјетских

---

¹) Лењин, Дела, т. XXIV, стр. 64, III руско издање.

људи постају доста једноставни и непроблематични. Прелазни је период прошао и капитализам се задржао, углавном, само још у свести заосталијег дела становништва. „Совјетски човек" сасвим је нов тип човека који се издиже високо изнад свих најсавршенијих људских ликова прошлости.

Ово декретирано упрошћавање друштвене проблематике нанело је огромну штету не само совјетској друштвеној науци, него и совјетској уметности уопште, а совјетској књижевности напосе. Књижевност народа који је у прошлости дао човечанству Пушкина, Тургењева, Толстоја и Горког, све се више претвара у плитку књижевност бирократског оптимизма, како је ту појаву — додуше пре рата — добро окарактерисао Лукач.[1]

Треба рећи да је Маркс, који је уз то био убеђен да ће социјалистичка револуција победити најпре у најразвијенијим, у класичним земљама капитализма, себи претстављао друштвену проблематику социјализма мање једноставном и компликованијом.

Зауставимо се за тренутак код тога како је Маркс замишљао комунистичко друштво и поједине фазе у његовом развитку.

У већ поменутој „Критици Готског програма" Маркс је комунистичко друштво, које људи почињу да изграђују у прелазном периоду, поделио на две фазе, на нижу, о којој Лењин у „Држави и револуцији" каже да је обично зовемо социјализмом[2], и на вишу фазу, у комунистичко друштво у дословном смислу речи. Говорећи о такозваној нижој фази комунизма, или о социјализму, Маркс каже:

> Овде имамо посла с комунистичким друштвом не онаквим какво се оно развило на својој властитој основи, него обрнуто, онаквим какво оно из капиталистичког друштва управо излази; с комунистичким друштвом, дакле, које у сваком погледу, у економском, моралном духовном, носи на себи трагове старог друштва из чије утробе излази.[3]

У првој фази свог развитка комунистичко друштво је, према томе, већ квалитативно одређено, оно је већ комунистичко друштво, али уједно задржава низ обележја прелаза из капитализма у комунизам. Погледајмо каква обележја старог друштва још садржи ново, комунистичко друштво које се рађа из капиталистичког друштва.

---

[1] Лукач, „Народни трибун или бирократ" у зборнику „Маркс и Енгелс као литерарни историчари", стр. 241 Берлин 1948.

[2] Лењин. Изабрана дела, т. II књ. I стр. 210

[3] Маркс—Енгелс, Изабрана дела, т. II, стр. 13 14.

Зашто треба да говоримо о обележјима старог друштва, ма да претпостављамо да су антагонистичке класе у новом друштву већ укинуте?

Ако као полазну тачку узмемо Марксова разматрања о том проблему, ми ћемо неминовно доћи до овог одговора на постављена питања:

И после ликвидације експлоататорских класа остаје у друштву оно што је у давној прошлости проузроковало постанак класа и државе: деоба рада, или, као што Маркс каже, „ропске потчињености индивидуа подели рада".[1]) Појединац још увек у знатној мери остаје сужањ уске специјализације коју је капитализам дотерао до врхунца, то јест, он је осуђен на више или мање искључиво обављање једног те истог посла. И после ликвидације експлоататорских класа дуго још остају веће или мање разлике између индустриског и пољопривредног рада. То нарочито важи за земље које су социјалистичким преображајима приступиле сразмерно с ниским индустриским потенцијалом. Све до преласка у комунизам остаје историска подела рада на умни и физички рад, која ће по свој прилици последња ишчезнути; она ће ишчезнути тада кад развитак продуктивности рада достигне онај ступањ на коме ће сваки човек уједињавати у својој личности ствараоца материјалних и духовних добара, када ће моћи у свим правцима и у сваком погледу слободно развијати своје природне таленте и примењивати своје урођене и стечене способности.

Управо зато је Маркс мишљења да у првој фази комунизма имовинске разлике између људи нису и не могу бити укинуте.[2]) Чак ни онда када би се радило о победи социјализма у земљи са најразвијенијим производним снагама, постојање имовинских разлика не спада међу услове погодне за уклањање неких црта у мишљењу човека које су изразити производи друштвених формација, изграђених на класним разликама и експлоатацији човека човеком, него, штавише, погодује одржавању таквих црта. У виду имам такве црте као што су похлепа за богатством, завист, штреберство, каријеризам итд.

Право којим се на нижем ступњу комунизма, у социјализму, регулишу односи међу људима, по Марксовом мишљењу у својој суштини је буржоаско право. Због деобе рада у друштву, због разлика између појединих врста рада, због разлика у прирођеним и стеченим радним способностима људи, што уједно означава и разлике у радном ефекту, свако је једнако право за једнаки рад уствари неједнако право за стварно неједнаки рад и „зато је оно, по својој садржини, право неједнакости, као и свако право".¹)

---

[1]) Исто. стр. 15.

[2]) Исто, стр. 14—15.

Тек тада кад, са свестраним развитком индивидуа, производне снаге друштва тако порасту да рад не буде више само средство за очување живота, него постане и прва животна потреба, тек тада ће се — према Марксовом мишљењу — моћи да превазиђе уски оквир буржоаских правних назора и да се регулишу односи између људи према начелу: сваки према својим способностима, свакоме према његовим потребама. Тек ће тада човечанство постићи другу, вишу фазу комунистичког друштва.²)

Према томе видимо да се Маркс и у погледу перспектива које су се односиле на доста удаљену будућност залагао за скроз наскроз реалистичко схватање развоја друштва из капитализма у комунизам.

Поставимо сада проблем друштвене поделе рада опет у непосредну стварност прелазног периода и повежимо га с већ набаченим проблемом државе и државног апарата. Поред деобе рада између појединих друштвених класа прелазног периода, и у оквиру самих тих класа, ми имамо и деобу рада која је повезана с постојањем државе.

Кроз читав прелазни период и— уколико је постојање државе неопходно потребно још и после ликвидације експлоататорских класа — у првој фази комунизма остаје још веома значајна деоба рада између непосредних произвођача материјалних и духовних добара и слоја људи који управљају државом и налазе се у њеном апарату а непосредно не учествују у производњи.

Као што је познато, држава не постоји одвајкада, него је она настала на одређеном ступњу у развитку друштвене поделе рада који је довео до настанка класа и до све непремостивијих супротности између њих. Због тих супротности појавила се потреба за државом као оруђем у рукама владајуће класе, као органом који треба да „разреши" класне супротности у смислу подређивања експлоатисаних друштвених слојева експлоататорским слојевима.

Као најважније обележје државе Енгелс је у свом „Пореклу породице, приватне својине и државе" означио установу јавне власти која је у првобитним људ-

---

¹) Исто, стр. 14-15.

²) Исто, стр. 15.

ским заједницама била сасвим непозната, установу која „није више непосредно истоветна са становништвом".[1] Јавну власт сачињавају људи којима владајућа класа поверава заштиту својих интереса, вршење унутрашњеполитичких и спољнополитичких функција државе, ослобађајући их од производног рада. Овамо спадају посебни наоружани одреди (војска, полиција), као и судски и управни органи које укратко зовемо *чиновништвом*.

У писму Конраду Шмиту од 27 октобра 1890 године Енгелс наглашава да „људи који су одређени за те функције чине *у оквиру друштва* нову грану поделе рада. *То доводи до стварања њихових засебних интереса и у односу на оне који су их опуномоћили*" (подвукао — Б. З.)[2]. Апарат јавне власти има, према томе, тенденцију да се осамостали чак и у односу према својим властитим мандаторима, то јест, према класи у чије име он управља државном машином. Упркос томе, органи јавне власти не могу се сматрати посебном класом. Ту се ради само о опуномоћеницима одређених класа, али о опуномоћеницима за које је карактеристична тежња за осамостаљењем и релативним отуђењем од властите класе; уколико се опуномоћеници стварно отуђе од властите класе, они „поред стварних друштвених класа стварају вештачку касту", као што је негде рекао Маркс.[3] Управо релативна самосталност те гране рада у друштву, улога апарата јавне власти и тенденције његовог развитка, најважније су за предмет о коме је реч.

Социјалистичком револуцијом, каква је била Октобарска револуција 1917 у Русији, држава је првипут у историји постала оруђе у рукама класе непосредних произвођача, класе чији је друштвени циљ ликвидација саме себе као класе и тиме ликвидација класа и држава уопште. Али држава је упркос томе још увек остала држава, то јест још увек постоји посебни слој људи који уиме одређене класе врши државне функције.

Апарат јавне власти неопходно је потребан и после победоносне социјалистичке револуције. Развитак производних снага још ни издалека није достигао онај степен на коме би тај апарат постао сувишан и могао бити сместа и у целини замењен самим непосредним произвођачима. Постојање таквог апарата траже потребе класне борбе у прелазном периоду, потребе борбе против старог, како изнутра тако и према вани, у одбрани социјалистичке домовине од спољњег напада. Постојање таквог апарата биће свакако потребно и у првој фази комунизма, уколико међународне околности буду угрожавале опстанак социјалистичке заједнице, то јест уколико у осталом свету не ишчезну експлоатација човека човеком и угњетавање народа народом. Али овде можемо да говоримо о држави само с великим резервама.

---

[1] Маркс—Енгелс, Изабрана дела, т. II, стр. 309.

[2] Исто, стр. 480.

[3] Маркс—Енгелс, Изабрана дела, т. I, стр. 313.

Апарат јавне власти или, краће речено, државни апарат, социјалистичком револуцијом битно се мења по свом социјалном саставу. Социјалистичка револуција, која доводи на власт нову класу, руши такође и државни апарат старе, буржоаске државе и замењује га новим. Вршење државних функција постаје ствар нових људи, опуномоћеника нове владајуће класе, пролетаријата, људи који већим делом и сами проистичу из радног народа. Али све то баш ничим не мења чињеницу да ни људи из овог државног апарата не учествују у непосредној производњи, да и они живе на рачун вишка рада непосредних произвођача, да су и они похађали школу капитализма која није могла остати без негативних последица, па чак ако се ради о људима који су прекаљени у револуционарној борби против буржоазије и велепоседника. Другим речима, и апарат нове, социјалистичке државе може се одвојити од своје друштвене основице, може се бирократски изродити.

Прикривен сасвим разумљивом и неопходном потребом јачања државе у прелазном периоду, проблем државног апарата може да се претвори, а у Совјетском Савезу он се стварно и претворио, у проблем нове друштвене снаге која се својим сопственим интересима супротставља маси непосредних произвођача и њиховим интересима.

Енгелс је у свом предговору Марксовом делу „Грађански рат у Француској", 1891 године, упозоравао на то да ће се победоносна радничка класа морати, између осталог, „осигурати против својих властитих претставника и чиновника".[1]) Лењин је у полемици с Троцким, у јануару 1921 године, говорио о потреби некласне борбе радних маса против бирократског изопачавања совјетског државног апарата.[2]) Још раније, године 1916, у „Резултатима дискусије о самоопредељењу" он је нагласио да „пролетаријат неће постати свет и имун од грешака и слабости само зато што ће извршити социјалну револуцију. Али могуће грешке (и егоистички интереси — настојања да зајаше туђа леђа) неминовно ће га довести до сазнања те истине".[3])

---

[1]) Исто, стр. 460.

[2]) Лењин-Стаљин, „О синдикатима", стр. 307, изд. „Култура" Београд.

Из ових речи, као и из низа других поставки које налазимо у делима Маркса, Енгелса и Лењина, очигледно произлази да су класици марксизма били и те како свесни опасности коју претставља сама по себи неопходно потребна установа јавне власти; они су били свесни опасности коју за развитак социјалистичког друштва претставља реална могућност да се посебни интереси органа јавне власти супротставе интересима маса; укратко, они су били свесни опасности коју претставља бирократизација државног апарата у социјалистичкој држави.

На јачање бирократско-монополистичких тежњи државног апарата нарочито утиче чињеница да после победоносне социјалистичке револуције држава уиме нове владајуће класе узима у своје руке кључне позиције народне привреде (банке, индустрију, спољну трговину и добар део унутрашње, нарочито сву трговину на велико итд.). Осталим функцијама државног апарата придружују се тиме још и одлучујуће привредне функције које по свом обиму превазилазе све што је у том погледу створила држава развијеног монополистичког капитализма. Државном апарату припада руководство читавог привредног живота у земљи, а пре свега најнепосредније руководство социјалистичког сектора народне привреде, израда и старање око остваривања привредних планова, регулисање расподеле произведених добара, одлучивање о висинама плата и о другим облицима награђивања за извршени посао итд. Ово проширивање функција државног апарата на подручја која су у државама претсоцијалистичког типа била готово искључиво област делатности приватних привредника ствара опсежну материјалну основу бирократског изрођавања. Резултат таквог изрођавања може онда бити само оно што неки називају „бирократским социјализмом", а што највише личи на односе који се данас у најразвијенијим капиталистичким државама органски рађају из самог процеса концентрације и централизације капитала. Ове односе могли бисмо укратко обележити овим речима: с једне стране, милионске масе радничке класе и пролетаризованих средњих слојева, с друге стране, шачица монополиста која држи у својим рукама све конце друштвеног живота и која је све нераздвојније повезана с апаратом капиталистичке државе. Штавише, ако бирократске тежње у државном апарату победе на друштвено-економској основи коју ствара пролетерска револуција, то јест на основи револуционарне и свеопште ликвидације приватног капитала, онда добијамо државнокапиталистички монополизам каквом се обична буржоаска држава у органском процесу концентрације капитала може само приближити, а да га у тако идеално чистом виду никад не постигне.

---

[3]) Лењин, Дела, т. XIX, стр. 267, III руско издање.

Али за правилно оцењивање развојних перспектива у периоду после социјалистичке револуције веома је важна још једна околност, коју ћемо сада додирнути само успут, али ћемо се на крају расправе на њој опширније зауставити.

Управо на подручју привредне делатности социјалистичког државног апарата јавља се у историји јединствени однос између класе која је носилац власти у социјалистичкој држави и опуномоћеника те класе — државног апарата. Носилац власти јесте радни народ; најизразитији претставник радног народа јесте пак радничка класа, у сваком погледу најреволуционарнија класа савременог друштва, најважнији елемент њених производних снага. Са историском мисијом радничке класе нераздвојно је повезан њен однос према њеном опуномоћенику, према државном апарату: уколико више у социјалистичкој држави радничка класа расте квантитативно, а пре свега квалитативно, подизањем свог културног и организационо-техничког нивоа, утолико безначајнији и утолико сувишнији постаје њен опуномоћеник. Још је Лењин у својим критичким примедбама на Бухаринову књигу о капиталистичкој акумулацији подвукао да је управо привредно подручје, на коме је радничка класа, класа-хегемон у социјалистичкој држави, ангажована као непосредни произвођач, оно подручје на коме њен опуномоћеник најпре почиње да постаје сувишан. У коначној перспективи тог процеса, Лењин, исто онако као још пре њега Маркс и Енгелс, видео је потпуно одумирање посебног државног апарата који ће на крају, у комунизму, бити замењен слободном заједницом непосредних произвођача.

То је основна, прогресивна тенденција друштвеног развитка после победоносне социјалистичке револуције из које радничка класа излази као владајућа класа. Ова се тенденција нужно коси са супротном, задржавајућом тенденцијом ка бирократском изрођавању апарата социјалистичке државе, ка одвајању опуномоћеника од мандатора, апарата од класе, ка осамостаљавању државног апарата који се супротставља класи, радним масама.

★

Осамостаљавање апарата-опуномоћеника од широких маса непосредних произвођача, његово претварање у њиховог тутора, супротстављање посебних интереса тог тутора интересима маса — све се то с нужношћу одражава у правно-политичкој и идеолошкој надградњи друштва.

Лењин је у свом познатом спису „Корак напред, два корака назад" дао дефиницију бирократизма, која нам при осветљавању ове стране проблема може послужити као полазна тачка: „Бирократизам значи подређивање интереса ствари интресима каријере".[1])

Јасно је да овом дефиницијом није још ни издалека исцрпљена сва садржина, а још мање узроци бирократизма и да је и Лењин хтео да подвуче само једно од његових најкарактеристичнијих својстава. Али је за наш предмет управо у вези с том дефиницијом важно двоје.

Прво, Лењинова дефиниција омогућава нам да повучемо јасну црту између бирократа и свих оних који, додуше, такође припадају државном апарату, али их ипак не можемо и не смемо називати бирократима. Било би погрешно када би државни апарат, а напосе државни апарат социјалистичке државе, напросто идентификовали с бирократијом. Борба између прогресивних и реакционарних тежњи у прелазном периоду, о којој је управо било говора, није борба између маса непосредних произвођача и државног апарата уопште, него се та борба води и унутар самог државног апарата. Бирократизованом делу државног апарата, коме лов за привилегијама, титулама и почастима постаје животни смисао, стоје насупрот људи којима је предани рад за социјализам једино мерило части и угледа у друштву, људи који су кроз сву своју делатност свесни тога да су они само опуномоћеници народа и да ће то стварно и остати само дотле док им буде пред очима интерес ствари, интерес народа и његовог напретка. Јачање тих елемената у државном апарату нераздвојно је повезано с продубљивањем социјалистичке демократије, све ширим учешћем непосредних произвођача у управљању државом.

Друго, из Лењинове дефиниције јасно произлази да међу битна својства бирократизма спадају каријеризам, штреберство, лов за привилегијама и сл. Каријеризам је појава која се у историји класног друштва родила из могућности да се сасвим или делимично живи на рачун другог човека, за рачун туђег вишка рада, то јест из могућности да се у друштву стекне привилеговани положај. Каријеризам као масовна појава нарочито је карактеристичан за период „слободног такмичења” између појединаца, за капиталистички период, када су дефинитивно разбијене све прастаре задружне и еснафске везе и када је појединац бачен у вртлог борбе свих против свију и њему је јединим препуштено да се снађе како зна. У доба класичних апсолутних монархија, чији је настанак условљен углавном развијањем капиталистичких односа производње унутар феудалног света, државни апарат, искориштавајући извесну равнотежу између основних класа тадашњег друштва, у знатној мери се осамосталио. У то доба државна управа је постала поприште најсвестранијег расплођавања каријеризма. У државној служби, која је означавала изразито привилегован положај у односу према народу, пропали племићи и буржоаски скоројевићи гледали су остварење својих друштвених стремљења, гарантију за учвршћење свог материјалног положаја. Овде се родио модерни бирократизам и судбински се повезао с каријеризмом буржоаског света.

---

[1]) Лењин, Изабрана дела, т. I, књ. I, стр. 460.

Већ смо рекли да друштвено-економска констелација у прелазном периоду, и чак у самом социјализму, не онемогућава каријеризам, него још увек пружа довољно хране за његово развијање у појединцу. Деоба рада и имовинска неједнакост, постојање различитих класа и већих или мањих антагонизама између појединих класних групација, постојање посебног слоја оних који управљају, жилавост приватно-сопственичког и напосе буржоаског мишљења — све то претставља основу на којој каријеризам још увек може успевати, а стварно и успева.

Ствар ће бити најсхватљивија ако се обратимо његовом материјалном језгру, расподели плодова вишка рада. Слој оних који управљају и који непосредно не учествују у производњи материјалних и духовних добара може се ограничавати на уске државно-управне функције, јер му то допушта вишак рада непосредних произвођача. Овај слој располаже плодовима тог рада у том смислу што их дели на фонд акумулације и на фонд потрошње: при томе он сам одређује и обим свог удела у потрошњи произведених добара. Постићи изниман удео у потрошњи вишка производа, то јест, уживати привилегован положај у односу према маси непосредних произвођача — то је циљ бирократа-каријериста.

Корене привилегија у социјалистичкој држави треба, према томе, тражити већ у самој чињеници да још увек постоји одређени друштвени слој који живи од вишка рада непосредних произвођача. Привилегије могу у социјалистичкој држави утолико више успевати уколико је мања контрола непосредних произвођача над државном управом и њеним газдовањем, уколико је неразвијенија социјалистичка демократија. И обрнуто, развијање социјалистичке демократије, привлачење све ширих маса у управљање привредом и државом уопште означава смрт привилегијама, омогућава, или боље, олакшава успостављање правилне сразмере између друштвене корисности посла који појединац обавља и његовог удела у потрошњи добара.

Побуде којима се руководи бирократа-каријериста, уствари, не разликују се од побуда којима се руководи обичан буржоаски штребер: постићи што већи удео у плодовима друштвеног вишка рада. И стварно, ту се не ради о двема појавама, него о два посебна облика једне те исте појаве. Као што старо живи још у социјализму, и настоји да се кроз елементе буржоаског права и буржоаске државе афирмише у новоме, одупирући се свом одумирању, а тиме и одумирању државе уопште, тако стари буржоаски штребер и даље живи у социјалистичком бирократи. Отуда ванредна сличност њиховог мишљења. Карактеристичне заједничке црте овог мишљења јесу: заљубљеност у своју личност, прецењивање властитих способности и потцењивање туђих, однос с висине према радном народу и према његовим стваралачким снагама, тежња за привилегијама којима та узвишеност треба да се материјално поткрепи.

Тежња за привилегијама, а напосе остварење те тежње, рађа тежњу за господством над другима која је толико карактеристична за бирократу. Привилегија, то јест, веће право једнога, увек означава ограничавање права других; а ако ови неће да се својих права добровољно одрекну, треба према њима употребити силу, остварити непосредно господство над њима. О томе нам сведочи читава историја угњетавања човека човеком и народа народом.

Никада не смемо заборавити да у социјалистичкој држави бирократизам не расте на „чистој" основици. Он црпе своје животне снаге из бирократских традиција и расплођава се у околностима када победоносна радничка класа још мора да у своје име и уиме читавог радног народа афирмише своју власт, супротстављајући се упорном, отвореном и прикривеном, физичком и идејном отпору свргнутих експлоататорских класа. Уколико је заосталија земља социјалистичке револуције, уколико је у њој бројнији ситносопственички елеменат, утолико је јача буржоаска „предузимачка” стихија која прети да угуши плодни развитак новог света. Бирократа у социјалистичкој држави јесте човек који је подлегао тој стихији. Он је изразито скоројевићски тип, коме се од обиља власти завртело у глави: њему почињу да импонују навике преживелих класа, он прихвата њихов начин понашања и мишљења који сасвим одговарају његовој унутарњој тежњи за одвајањем од маса, за привилегијама. На подручје рада које му је поверено бирократа почиње да гледа очима приватног предузимача, не обзирући се на користи заједнице. Он се и у свом схватању других друштвених питања прилагођава погледима преживелих класа. Наша домаћа пракса показује нам безброј свакидашњих примера како се бирократско схватање одређених конкретних питања и задатака често запањујуће подудара с буржоаским и ситнобуржоаским схватањем. Узмимо, на пример, национално питање, питање односа између појединих југословенских нација, њихових узајамних права и обавеза. На том питању бирократа најпре разоткрива своју зависност од буржоаског мишљења.

У свом односу према другим народима бирократа је у суштини буржоаски националиста. Тежња за привилегијама у односу на сопствени народ нужно је повезана с тежњом — обезбедити себи, „свом народу”, одговарајуће привилегије на штету других народа. Отуда прекомерно подвлачење и истицање стварних или привидних заслуга свог народа, бунцање о предестинираности тог народа за неку ванредну улогу у светском збивању, потцењивање других народа и њихових заслуга и с тим у вези фалсификовање историје и свога народа и других народа. Национални идеал бирократе-каријеристе јесте: направити од свог народа народ бирократа, који ће управљати другим земљама и кројити судбину другим народима. Као што се у својим друштвено-економским, то јест државно-капиталистичким консеквенцијама додирују „бирократски социјализам” и монополистички капитализам, тако се у идеологији додирују „теорија о водећој социјалистичкој нацији” и расизам.

Најбољу илустрацију тих изопачења пружа нам развитак и учвршћивање „бирократског социјализма” у Совјетском Савезу. Ако упоредимо стари царско-буржоаски империјализам с путевима и средствима савремене совјетске политичке праксе и теорије, мора нам пасти у очи јака сличност политичких и идеолошких метода.

★

Ако желимо да окарактеришемо политику коју данас воде и идејно је утемељују владајући кругови у Совјетском Савезу, политику која се најрељефније испољила у југословенском примеру, онда нам се у ту сврху чине најприкладније управо речи којима је Лењин окарактерисао империјализам као највиши стадиј капитализма: „Монополи, олигархија, тенденције ка господству уместо тенденције к слободи”.[1])

Монопол на све производе материјалног и духовног стваралаштва, олигархички начин управљања, тежња за господством над другим народима — то су бесумње три битне црте савременог совјетског бирократизма и империјализма.

Нећу се подробније упуштати у доказивање добро познатих чињеница да је савремена званична совјетска пракса, а већим делом и совјетска теорија, поставила на главу све што су класици марксизма рекли, на пример, о тајној дипломатији и напосе о тајној дипломатији руског царизма, о пролетерској држави, о националном питању уопште, а напосе о односима између социјалистичких земаља, о комунистичком моралу итд. Зауставио бих се само на питању савременог великоруског национализма који прожима сву данашњу совјетску теорију и праксу и који је данас једина присна идеологија совјетског бирократе.

Прошло је више од петнаест година откако се Стаљин последњи пут теоретски позабавио проблемом великоруског национализма; практично борба је и раније била усмерена првенствено против национализма у периферним, неруским покрајинама. Говорећи о опасности великоруског и периферног национализма, Стаљин је том приликом рекао:

> Главну опасност претставља оно скретање против кога смо се престали борити и коме смо на тај начин допустили да се разрасте до опасности по државу.[2])

С попуштањем и на крају потпуним обустављањем борбе против великоруског шовинизма, уз истовремено силно појачавање борбе против периферних националних тежњи, први се разрастао у озбиљну „опасност по државу”, али не као такву, него — по њену социјалистичку и интернационалистичку суштину. То је дошло до изражаја нарочито у доба великих искушења, у годинама Другог светског рата. Понашање низа неруских народа Совјетског Савеза било је у тим годинама у изненађујућој и нама тада доста несхватљивој супротности са званичним изјавама о монолитности многонационалног совјетског друштва. Било би погрешно када бисмо одговорност за све те појаве свљивали искључиво на реакционарне елементе и њихову делатност у периферним покрајинама; било би правилније претпоставити да се штошта десило услед неправилне политике коју је растући великоруски бирократизам годинама пре рата водио према неруским народима Совјетског Савеза.

---

[1]) Лењин, Изабрана дела т I. књ. II. стр 433.

[2]) Стаљин, Питања лењинизма, стр. 477, изд. „Културе” Београд.

Уместо критичког, а према потреби и безобзирно самокритичког, лењинско-бољшевичког рашчлањивања узрока, чија је последица било овакво понашање неруских народа и националних групација, дошао је шамар који је Стаљин тим народима и националним групацијама дао у свом говору, одржаном у част командира Црвене армије, 24 маја 1945 године. Начин на који су у том говору истицане несумњиве заслуге руског народа у Другом светском рату, приписивање тих заслуга некаквим урођеним својствима руског националног бића, све је то дало моћан потстрек великоруском шовинизму. Распламсало се оно што је тињало у совјетским бирократима, о којима је сам Стаљин још за Лењинова живота рекао да се нису ослободили мишљења о „државној" нацији и да би желели да „збришу све што није руско, да скупе све конце управе око руског елемента и придаве све што није руско."[1])

Неспремност Стаљина да се дубље упусти у разматрање горућих питања совјетског друштва и да одбаци бирократски мит о непогрешивости своје личности, означавала је генерални опроштај за све грехове руских бирократа у неруским земљама, за грехове људи који су у много чему одговорни за антисовјетско држање ове или оне неруске националности. Оно што се дотада радило више или мање прикривено, сада је добило највиши благослов. А уместо критике и самокритике дошле су дивље репресалије против појединих неруских народа и националности, сејање и ширење неповерења према свему што није руско, распламсавање великоруског национализма и шовинизма под маском борбе против космополитизма.

Ако је Лењин — као што смо већ споменули — још 1916 г. говорио о пролетаријату код којега ће и после социјалистичке револуције бити јаки егоистички интереси и настојања да зајаше на туђа леђа, онда је ова Лењинова мисао на класичан начин оваплоћена у совјетском бирократи.

---

[1]) Стаљин, „Марксизам и национално-колонијално питање", стр. 166, „Култура", Београд, 1947.

Колонизаторска идеологија савремене совјетске бирократије, према којој је сваки Рус већ унапред одређен за водеће положаје у неруским, а и у несовјетским покрајинама, много личи на познате идеје немачких и других империјалиста. Ова идеологија је скроз наскроз супротна стварним интересима руског народа, његовим револуционарним и општекултурним традицијама, супротна Лењиновом схватању руске мисије у свету. Са жестином некаквог комплекса мање вредности расту из ове идеологије глупе теорије о универзалном првенству руског духа и његових производа, повезане са најнескрупулознијим фалсификовањем најочигледнијих историских чињеница. За новохегеловце из званичне совјетске историографије читав ток руске историје своди се на остваривање унапред постављеног циља; с тог становишта могу се правдати чак и оне стране руске царске политике које су досад сви руски марксисти с Лењином на челу проклињали као унижавајуће и срамне за руски народ. Марксова сасвим правилна мисао о цивилизаторским елементима у колонијалној политици европских земаља апсолутизира се у погледу Русије, док јој се пориче важност чим се ради о другим колонијалним државама, о Енглеској, Француској итд. Марксову поставку да је руски царизам главна спољнополитичка опасност за европску револуцију XIX века, совјетски теоретичари и историчари претворили су у тврдњу да су освајања руског царизма у Азији и на Кавказу била скроз наскроз прогресивна, то јест да је економско-политичко учвршћивање главног непријатеља европске револуције било — у интересу револуције. С тог видика се и ослободилачки покрети неруских народа против великоруских царских угњетача оцењују као реакционарни и контрареволуционарни.[1]

Сва настојања савремених совјетских идеолога и теоретичара имају за циљ фетишизирање руске и бирократске државе, некадашње и данашње. Класни видик у оцењивању појединих историских појава замењен је чисто руским, националистичким видиком. У том погледу данашња се совјетска теорија сасвим удаљила од идеја чувеног Лењиновог чланка „О националном поносу Великоруса".[2] Према Лењиновом мишљењу, сваки се народ може хвалити само оним чиме је кроз своју историју допринео напретку и што је стварно велико, оним чиме је допринео победи напредних снага код куће и у свету. С друге стране, сваки се народ мора стидети оног у својој историји чиме је кочио развитак, стидети се успеха домаћих реакционарних снага, освајачких тежњи својих властитих владајућих кругова, укратко, *своје* ропске прошлости. Руски војсковођа Суворов је, на пример, могао бити генијални стратег, али остаћемо обични националистички историчари ако ћутке мимоиђемо чињеницу да се тај „син руског народа" и „отац руског војника" нарочито истицао у борби против сељачке буне Пугачова и у гушењу пољског устанка Кошћушке 1794 године и у низу подухвата који немају ничег заједничког ни с руским, ни са општечовечанским напретком.

---

[1] Упореди чланке Багирова „Ка питању о значају муридистичког покрета и Шамила („Большевик" бр. 13/1950) и Данијалова „О грешкама у тумачењу муридизма и Шамиловог покрета („Вопросы истории" бр. 9/50).

[2] Лењин, Изабрана дела, т. I, књ. II. стр. 311 и сл.

И историја руске царске политике према балканским и западним Словенима, па чак џелатска улога руског царизма у револуционарној години 1848, његова освајачка политика на Далеком Истоку итд. — све је то данас постало предмет неукусног улепшавања и бескрупулозног фалсификовања.

Таква идеологија није, наравно, ни издалека пролетерска, интернационалистичка идеологија. Њени носиоци прешли су с положаја историског материјализма на положај бедних Хегелових епигона. То је бирократска, националистичка идеологија. Зато је она, као што смо видели, у многоме веома сродна идеологији феудално-буржоаске бирократије у старој царској Русији. Нема сумње да се аргументима, који су напросто позајмљени из идеолошког арсенала из којег су деценијама пре Октобарске револуције црпли царистички апологети „ једне и недељиве" Русије, не може учвршћивати поверење међу народима Совјетског Савеза, а још мање учинити совјетски систем решавања односа међу народима примамљивим за друге, несовјетске народе. Управо је Стаљин био тај који је пре готово тридесет година написао:

> Ако се таква сила као што је великоруски шовинизам бујно расцвета и рашири — никаквог поверења код раније угњетаваних народа нећемо имати, никакве сарадње у јединственом савезу нећемо створити и никаквог Савеза Република нећемо имати [1])

Било би сувишно расправљати о томе какву је штету великоруски шовинизам данашњег совјетског руководства нанео ствари интернационалне солидарности пролетаријата и уопште радног народа, како је нарочито после Другог светског рата олабавио положај Совјетског Савеза у свету и у корену поткопао поверење које су народи гајили према земљи прве социјалистичке револуције. Али је потребно да комунисти наше многонационалне југословенске републике управо на совјетском примеру у свој дубини сазнају опасност коју јачање бирократских тежњи претставља за јединство народа који су заједничким снагама свргли капиталистички јарам и заједнички приступили изграђивању социјалистичког друштва.

---

[1]) Стаљин, „Марксизам и национално-колонијално питање", стр. 167,

★

Победа социјалистичке револуције у једној земљи ствара политичке услове за изградњу социјализма. Национализација кључних грана у народној привреди, њихов прелаз из руку појединачних капиталиста у руке радне заједнице — ствара главне друштвено-економске услове за изградњу социјализма. Али, у сваком случају, социјализам је дат тек као могућност, чије је остварење зависно од исхода борбе између супротних тежњи у друштву прелазног периода, између напредно-социјалистичких с једне стране и реакционарних, приватнокапиталистичких и државнокапиталистичких тежњи, с друге стране. Носилац првих јесте, пре свега, радни народ сам, на челу с радничком класом и њеном револуционарном авангардом. Носиоци других тежњи су преживели капиталистички и уопште експлоататорски елементи, у земљи под чијим се идејним и уопште друштвеним утицајем у конкретној класној констелацији прелазног периода зачиње и разраста бирократизам социјалистичке државе, осамостаљује се и супротставља заједници непосредних произвођача, или, другим речима, афирмише се сам као задржавајућа а и напросто реакционарна снага.

Стаљин је некада, у свом извештају XVI конгресу СКП(б), године 1930 правилно констатовао:

> Треба строго разликовати могућности које постоје у нашем систему и кориштење тих могућности, претварање тих могућности у стварност.
>
> Из тога произилази да су сасвим вероватни случајеви да могућности победе постоје, али да партија те могућности не види, или их пак не уме правилно да искористи, због чега уместо победе може наступити пораз.¹)

Иронија је историје да управо човек који је написао ове речи, заједно са својом најближом околином, претставља данас пример руководства које је реалне могућности со-

---

¹) Стаљин, Питања лењинизма, стр. 409-410, X руско издање.

цијализма превидело или их није умело правилно искористити, због чега оно спада међу главне субјективне факторе који су земљу прве социјалистичке револуције довели на кобну странпутицу.

Партија је стварно моћан субјективни фактор, од чије је делатности, у приличној, ма да не у искључивој мери, зависно преовлађивање ових или оних супротних тежњи у процесу социјалистичке изградње. Прогресивно-социјалистичке тежње у прелазном периоду утолико су јаче и утолико победоносније уколико је комунистичка партија сама, као авангарда радних маса, мање заражена бирократизмом; уколико је повезанија с масама; уколико је свеснија стварних интереса радног народа своје земље и других земаља; уколико је способнија и спремнија да схвати противречне унутрашње тежње периода који означава прелаз од капитализма у вишу фазу комунистичког друштва, и да из тога извуче потребне практичне последице.

Какве практичне последице партија треба да извуче из сазнања унутарње противречне проблематике у прелазном периоду? Одговор на ово питање дао је, углавном, још Лењин. Још за време грађанског рата у Русији, а нарочито у годинама после победоносно завршеног грађанског рата када су актуелна питања социјалистичке изградње постајала све непосреднија и све очевиднија, он је у низу чланака и говора подвлачио потребу све ширег увлачења народних маса у управљање привредом и државом. Њему су, наравно, била туђа свакојака анархо-синдикалистичка бунцања о неодложном укидању државе и државног апарата и о њиховом неодложном замењивању асоцијацијом непосредних произвођача. Али је њему било јасно да пут ка том реално могућем комунистичком идеалу води преко постепеног истискивања посебних органа државне управе из појединих подручја јавног живота.

Још 1919 г., на VIII конгресу Бољшевичке партије, Лењин је подвлачио да због ниског културног нивоа земље, совјети нису оно што би према програму требало да буду, наиме органи управљања радног народа, него су они, засад, само органи управљања у корист радног народа; слој радника који управљају танак је несразмерно, невероватно. Бирократским тежњама могло се, према Лењину, супротставити само све широм организацијом радника и сељака, као и стварним извођењем мера, срачунатих на увлачење радника у управљање.¹) Касније, године

---

¹) Лењин, Дела, т. XXIV, стр. 145-146, III руско издање

1920. Лењин се свом снагом залагао за претварање органа државне контроле у органе радничко-сељачке инспекције, у које радници и сељаци треба сами да бирају своје претставнике и преко којих радничко-сељачки елеменат треба да прониче у све органе управљања. У радничко-сељачкој инспекцији Лењин је гледао практичну школу у којој ће се непосредни произвођачи припремати за управљање државом.[1] Касније је радничко-сељачка инспекција, која се Лењину чинила толико важном, била опет укинута и замењена бирократским апаратом државне контроле.

Борба против бирократског изопачавања суштине социјалистичке државе била је за Лењина у највишој мери идејна борба, борба против бирократског мишљења као одвратне израслине свега што је најнегативније у идеологијама преживелих друштвених класа. У борби против свега што је негативно у идеологији преживелих друштвених класа рађа се нова, социјалистичка култура која није просто одбацивање старе културе, него је, напротив, дијалектичка синтеза свега што је позитивно у историји људског развитка. Лењин је непрестано истицао да можеш постати комунист, то јест, најизразитији и најсвеснији претставник социјалистичке културе, само ако своје памћење обогатиш знањем свих богатстава које је човечанство створило.[2]

Лењин је знао да ће борба против бирократског изопачавања суштине социјалистичке државе бити утолико успешнија уколико буде културнији непосредни произвођач, уколико његове организационо-техничке способности буду веће. У том погледу чинила му се нарочито важном културно-васпитна улога синдиката у прелазном периоду. Синдикати су били за њега „резервоар државне власти" „школа газдовања," „школа комунизма". Преко синдиката и помоћу широке мреже школства, општег и стручног, пролетаријат ће стећи оно знање које му је потребно да би се афирмисао као владајућа класа, да би од органа своје владавине направио истинске органе управљања радног народа.

За бирократу-каријеристу, који после ликвидације старих експлоататорских класа постаје главни претставник задржавајућих, реакционарних тежњи у социјалистичкој држави, чију суштину настоји да изопачи у државно-капиталистичком смислу, за овог бирократу карактеристична је окамењеност мисли, ускост погледа, страх од стваралачког полета маса и појединаца, страх од квалитета и обима знања које би могло бацити у засенак његов званично признати ауторитет. Бирократа сам мисли на основу закључака које је добио унапред израђене, и он, са своје стране, тражи од других да мисле и раде исто тако. То није карактеристично само за совјетског бирократу, него за бирократу уопште, па тиме, наравно, и за нашег домаћег, југословенског бирократу. Ради се о томе колико је то мишљење успело да прожме државни апарат, да утисне свој печат на све односе у социјалистичкој држави, да изопачи њену суштину.

---

[1] Лењин, Дела, т. XXV, стр. 23, 588, III руско издање.

[2] Лењин, „О књижевности", стр. 179, изд. „Културе", Београд 1949.

Али, изградња социјалистичке културе, образовање социјалистичке свести у радним масама све је пре него прихватање већ израђених закључака: изградња социјалистичке културе јесте непрестани стваралачки рад, прихватање, прерађивање и даље развијање свега онога драгоценог што је настајало и настало кроз хиљаде година развоја људске мисли. Против бирократског схватања социјалистичке културе Лењин је, године 1920, у свом говору о задацима омладинских савеза, управио ове речи:

> Ако би комунисту пало на памет да се хвалише комунизмом на основу готових закључака које је примио, а да није извршио врло озбиљан, врло тежак и велики посао, а да се није снашао у чињеницама према којима је дужан односити се критички, такав комунист био би веома бедан. Таква површност била би апсолутно убитачна.¹)

Погибељност таквог схватања социјалистичке културе најзорније се испољила у застоју савремене совјетске друштвене мисли.

Резимирајмо укратко оно што смо рекли:

У објективним друштвено-економским и правно-политичким околностима, које су створене претходним развитком производних снага и победоносном социјалистичком револуцијом, дата је реална, остварљива могућност социјалистичке изградње. Али могућност још није стварност. Доклегод могућност остаје само могућност, њој увек стоји насупрот још и друга, такође више или мање реална могућност, или чак више других могућности. То исто важи и за прелазни период. Поред могућности чије претварање у стварност значи победу социјализма, дата је, у објективно постојећим елементима старог, преживелог света у новом свету, такође и могућност бирократског, државнокапиталистичког изопачавања социјалистичке државе. Совјетски пример показује нам да је и ова могућност сасвим реална. Могућност бирократског изопачавања утолико је реалнија ко-

---

¹) Лењин, О књижевности, стр. 179 изд. Културе, Београд, 1949.

лико у новоме има више негативних остатака старог, уколико је земља заосталија, уколико су у њој веће и жилавије традиције феудално-деспотског бирократизма, уколико је нижи културни ниво радних маса, уколико су мања организационо-техничка искуства радниче класе, укратко, уколико је мања способност радних маса да активно учествују у руковођењу јавним пословима.

Поред поменутих двеју могућности постоји и могућност рестаурације предреволуционарног стања, успостављања старих приватнокапиталистичких односа. Али остварење ове могућности данас је у великој мери повезано с насилном спољном интервенцијом. О њеном остварењу као резултату само унутарњег политичког и економског развоја практично се готово не може говорити, што не значи да треба потцењивати број и значај контрареволуционарних снага. Зато се на томе нећемо задржавати, него говоримо само о првим двема могућностима, чија је проблематика данас свакако централна проблематика међународног радничког покрета.

Како могућност изградње социјализма, тако и могућност бирократског изопачења има корене, као што смо видели, у унутарње противречном друштвеном бићу прелазног периода. Као објективне могућности, оне се одражавају у субјективним тежњама њихових носилаца, у друштвеној свести прелазног периода. Образована друштвена свест, идеологија неког друштвеног слоја, увек је моћна полуга у процесу претварања могућности у стварност.

Ако револуционарна партија стварно хоће да остане револуционарна авангарда напредних друштвених снага, онда она мора свим средствима идејног утицања јачати прогресивно-социјалистичке тежње, формирати социјалистичку свест радног народа, мобилизовати, организовати и руководити масама у борби за претварање социјализма као могућности у социјализам као стварност.

А формирање социјалистичке свести пре свега значи преузимање, прерађивање и даље развијање свега онога што је човека у прошлости морално подизало, чинило га племенитијим. Партија мора, према томе, у људским масама открити и правилно користити све материјалне и духовне резерве које је створила историја и које се у процесу социјалистичке изградње даље гомилају и развијају.

Идеологија коју данашње руководство Свесавезне комунистичке партије (бољшевика) настоји да свим расположивим агитационо-пропагандним и другим средствима накалеми совјетском човеку, све је пре него свест радног човека социјалистичког периода. Национализам и макијавелизам као идејно руководство у практичној политици, поновна афирмација одавно преживелих средњевековних критерија истине, култ „непогрешивог" вође, култ који отупљује и умртвљује стваралаштво маса — све то значи преузимање, прерађивање и даље развијање онога што је у прошлости изопачавало и понижавало човека. Упркос свих назовимарксистичких уверавања, овде се стварно ради о прилагођавању СКП(б) елементима друштвеног застоја, о ослањању на ове елементе, на бирократију, штавише, о утапању партиског апарата у бирократски државни апарат, о њиховом идентификовању; укратко, ту се ради о победи оне друге могућности, о бирократском изопачењу суштине социјалистичке државе.

Ако пролетерска партија стварно хоће да остане револуционарна авангарда напредних друштвених снага, она се мора у првом реду ослонити на главног носиоца прогресивно-социјалистичких тежњи у савременом друштву, на радничку класу, развијати њену друштвену свест, увлачити њен најсвеснији део у своје редове и њиме их непрестано прочишћавати. И у непролетерским слојевима радног народа партија мора, не само пропагандистички, него и практичним мерама, доследном борбом за социјализам, развијати и учвршћивати све оно што ове слојеве спаја с радничком класом, учвршћивати свест њихове судбинске повезаности са овом класом у прошлости, садашњости и будућности, свест јединства интереса радног народа. И коначно, партија мора пре свега сама упознати најдубље законитости прелазног периода од капитализма у комунизам, непрестано их изучавати, своја сазнања практично проверавати и самокритички надопуњавати. Само ће тако она избећи многобројне бусије које поставља компликована и противречна проблематика прелазног периода; само тако она неће клонути пред бирократском стихијом и изопачити се. Класици марксизма су о прелазном периоду изразили многе генијалне мисли, али нико од њих није доживео његове најкритичније перипетије. Зато њихове мисли могу да буду само драгоцена упутства, али никако израђена решења. Развијање и конкретизација њихових мисли јесте ствар непосредних градитеља социјализма и пре свега ствар њихове марксистичке авангарде, пролетерске партије.

Из свега што смо рекли произлази да су законитости прелазног периода опште законитости с којима треба да рачуна свака земља која је ступила на пут социјалистичке изградње. Ове се законитости конкретно испољавају у складу са ступњем који је нека земља постигла у свом претходном историском развитку. Опасности које проистичу из унутарње противречности прелазног периода нису, према томе, нешто специфички совјетско, него су израз управо тих општих законитости. Историска заслуга наше Партије управо је у томе што је кобно совјетско искуство примила као драгоцену поуку која јој помаже при крчењу нових путева у социјализам; ова јој поука помаже при заснивању и остваривању многих веома значајних мера, чији је главни смисао развијање и учвршћивање прогресивно-социјалистичких тежњи у нашој друштвеној стварности, развијање и учвршћивање социјалистичке свести у нашем радном народу, који у све буквалнијем смислу узима своју судбину у своје властите руке.

БОРИС ЗИХЕРЛ

О ПРВОБИТНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ — ИЛИ О ЈЕДНОЈ „ГРЕШЦИ" Ф. ЕНГЕЛСА —

I

Институт Маркса-Енгелса-Лењина ЦК СКП(б) у своме предговору „једном — према његовим речима — од основних класичних дела марксизма": „Порекло породице, приватне својине и државе" Ф. Енгелса, сматра за потребно да укаже на једну „грешку":

> Неопходно је — каже се тамо — подвући једну нетачност Енгелсовог предговора првом издању ове књиге, нетачност која може да изазове *погрешна схватања* по питању улоге различитих услова материјалног живота у развитку друштва (подвукао — Д. Б.).1)

Исти Институт се, у своме предговору Марксовом конспекту књиге Луиса Г. Моргана „Првобитно друштво", зауставља на овој „грешци" на следећи начин:

> Енгелс је тврдио да су друштвени системи, под којима људи живе на одређеној историској етапи, условљени, с једне стране, степеном развитка рада, а с друге стране, породицом. Очигледно је да је ова поставка погрешна, јер се породица не може поставити упоредо са материјалном производњом, као одређујући фактор друштвеног развитка. Одређујући фактор друштвеног развитка, па и облика породичних односа, је начин материјалне производње.2)

К. В. Островитјанов и А. Леонтјев у својим брошурама подвлаче ову Енгелсову „погрешку" скоро на исти начин.

И.М. Митин у свом чланку „О делу Ј. В. Стаљина — О дијалектичком и историском материјализму" указује да је „неопходно говорити и о Енгелсовој погрешци по питању улоге породице у развитку друштва, на коју је указао друг Стаљин".3)

---

1) Ф. Енгелс: „Порекло породице, приватне својине и државе", изд. МЕЛ, Москва 1947. стр. 8.

2) „Архив Маркса и Енгелса". Москва 1941 г., т. IX, стр. V.

3) „Большевик", бр. 1/1949, стр. 33.

Заиста, ми пред собом немамо оригиналну Стаљинову формулацију, али је она изнета скоро на исти начин на свима наведеним местима, па се зато може сматрати аутентичном.

Овде наводимо цео Енгелсов пасус из поменутог предговора првом издању из 1884 године, у коме се налази место које су инкриминисали његови критичари:

> По материјалистичком схватању, одлучујући фактор у историји је, у крајњој линији, продукција и репродукција непосредног живота. А она сама је, опет, двојаког карактера. С једне стране, производња средстава за живот, предмета исхране, одевања, стана и за то потребног оруђа; с друге стране, производња самих људи, продужење врсте. Друштвене установе, под којима живе људи једне одређене епохе и једне одређене земље, условљене су обема врстама производње: развојним ступњем, с једне стране — рада, а с друге — породице. Што је мање развијен рад, што је мања количина његових производа, па дакле и богатство друштва, тим више родовске везе детерминишу друштвено уређење.¹) Међутим, у том друштвеном склопу, основаном на родовским везама, развија се све више продуктивност рада, са њом се развијају приватна својина и размена, разлике у богатству, могућност искоришћавања туђе радне снаге а тиме и подлога класних супротности: нови социјални елементи се у току генерација напрежу да прилагоде старо друштвено уређење новим приликама, док, најзад, њихова неспојивост не доведе до потпуног преврата. Старо друштво, основано на родовским везама, ломи се у сукобу с новоразвијеним друштвеним класама; на његово место долази ново друштво, чија је власт усредсређена у држави, чије ниже јединице нису више родовске, него територијалне заједнице, друштво, у коме је породично уређење потпуно потчињено уређењу својине и у коме се сад слободно развијају оне класне супротности и класне борбе које чине садржину целокупне досадашње писане историје.²)

II

Један од најважнијих аргумената о погрешности ове Енгелсове поставке, код свих споменутих критичара, а уствари сви потичу из једног извора, састоји се у томе што разматрана поставка тобоже „противречи марксистичкој поставци за објашњење и одређивање целокупне физиономије друштва".

---

¹) Ово место у немачком оригиналу гласи: „... desto überwiegender erscheint die Gesellschaftsordnung beherrscht durch Geschlechtsverbände", а у оригиналу чланка преведено је са. „ Толико јаче појављује се доминантан утицај родовских веза на друштвени поредак." У даљем излагању задржавамо овај превод.

²) Маркс-Енгелс: „Изабрана дела", т. II, стр. 166—167, „Култура" Београд, 1950 год.

Пошто се овде ради о једној од основних поставки марксизма у области друштвене историје, тј. историског материјализма, која је кључ за објашњење „целокупне физиономије друштва", наши критичари нису се усудили да одједном прогласе да Енгелс нема право управо у овом основном питању, већ су извели закључак да је ова Енгелсова поставка тобоже у супротности са учењем самога Енгелса, са његовим властитим речима и конкретним чињеницама које је он сам изнео у истом овом његовом „основном класичном делу марксизма". Овај закључак истовремено је и најважнији аргуменат о погрешности разматране Енгелсове поставке. Међутим, ево шта кажу дословце и сами критичари:

> Ову поставку (ради се о поставци Института, који тврди да је Енгелсова поставка „погрешна" — Д. В.) потпуно потврђује — вели се у предговору Института — целокупни конкретни чињенични материјал, који и сам Енгелс даје у своме делу. Он показује да су промене у облицима породице и брака, у односима између полова изазване развитком материјалне производње, материјалних производних снага друштва.[1])

А формулације Островитјанова и Леонтјева гласе:

> Ово Енгелсово тврђење је погрешно и противречи Марксовом учењу, а и учењу самог Енгелса.[2])

> Горе наведена Енгелсова погрешна примедба противречи многобројним сасвим јасним речима Маркса, па и самог Енгелса, о томе да основицу продукционих односа сачињава искључиво развитак производних снага.[3])

И. М. Митин у своме чланку указује да се Енгелсова поставка разликује од његових властитих „схватања о историском материјализму" и закључује да о Енгелсовој грешци говори и чињенични материјал:

> Велики чињенични материјал, који сам Енгелс даје у делу „Порекло породице, приватне својине и државе", на потпуно одређен начин говори о томе (о „грешци" — Д.Б.).[4])

Смисао свих наведених аргумената, који су у суштини исти, састоји се просто у томе да је Енгелс тобоже рекао, само на једном месту, у једној својој примедби, и то сасвим случајно, једну непромишљену поставку која „противречи" не само „Марксовом учењу” или „сасвим јасним Марксовим речима”, већ и „учењу самог Енгелса”.

---

[1]) Енгелс: „Порекло породице, приватне својине и државе", изд. МЕЛ Москва 1947 год., стр. 8.

[2]) К. В. Островитјанов: „Кратак преглед економике преткапиталистичких формација", стр 30.

[3]) А. Леонтјев: „Предмет и метод политичке економије", стр. 6.

[4]) „Большевик" бр. 1/1949, стр. 34.

А отуда излази да ови критичари и немају потребу да даље губе време у неком доказивању ове сасвим случајне и по себи сасвим разумљиве „грешке” код Енгелса, већ да је довољно ако се само на њу укаже и ако се она ауторитативно подвуче и онда ће све опет бити у најбољем реду.

Као што је познато, Енгелс је научник са таквом научном репутацијом, да се чак ни поменути критичари не усуђују да отворено и одједном озбиљније дирну у њу. Међутим, како се то десило да је један такав научник могао да направи једну такву „грешку”? Штавише, да она остане недирнута током читавог његовог живота и дуго после тога, све до последњих дана. Ипак, мора се дати неко објашњење.

Према томе како су поменути критичари изнели „грешку”, још увек се може добити утисак као да желе да је претставе као нешто сасвим случајно и као да је случајно изнета само у предговору.

Међутим, ако се пажљиво прочита управо Енгелсов предговор првом издању поменутог дела у коме је изнета ова поставка, тада ће се утврдити да је она једина нова теоретска поставка у читавом предговору. Сама ова чињеница одмах одбацује сваку случајност. Напротив, излази управо обратно. Енгелс је свакако хтео да ову своју поставку подвуче као нешто ново, као главну поенту свога дела, када је нашао за потребно да је посебно изнесе у предговору првом издању свога дела, и то само њу, иако је, разуме се, изнета и у самом тексту.

У предговору четвртом издању из 1891 године, Енгелс понавља поменуту мисао када Моргану придаје велику важност због његовог открића индијанског генса, организованог на материнском праву, као првобитном облику доцнијег генса, организованог на очевом праву, које је владало код античких културних народа.

> И тиме је — каже Енгелс — нађена нова подлога за целу преисторију.
>
> Ово поновно откриће првобитног матријархалног генса као претходног ступња патријархалног генса културних народа, има за преисторију исти значај који имају Дарвинова теорија еволуције за биологију и Марксова теорија вишка вредности за политичку економију.[1])

У самом тексту свога дела, кад се Енгелс пита како да се објасни супротност између „односа сродства, који потичу из постојећег облика породице” и „система сродства”, он подвлачи:

---

[1]) Маркс-Енгелс: „Изабрана дела”, т. II. стр. 177.

> С обзиром на пресудну улогу коју има сродство у друштвеном уређењу свих дивљих и варварских народа, не може се значај овог тако распрострањеног система ликвидирати фразама. Систем који је општепризнат у Америци, који постоји исто тако у Азији код народа сасвим различите расе, систем чији се више или мање модификовани облици налазе у обиљу свуда у Африци и Аустралији, такав систем треба историски објаснити а не речима порицати, као што је то покушао, на пример, Макленан. Називи отац, дете, брат, сестра нису никакве празне почасне титуле, већ носе собом потпуно одређене, врло озбиљне узајамне обавезе, чији скуп чини битни део друштвеног уређења оних народа (све подвукао — Д. Б.).[1])

У једном писму Кауцком од 26. IV. 1884 године Енгелс пише:

> За нашу заједничку тачку гледишта ова ствар, чини ми се, имаће нарочити значај. Морган нам дозвољава да поставимо нове тачке гледишта, он нам даје стварну основу за читаву преисторију, које досада није било. Каквих је још сумњи остало код тебе у погледу појединих чињеница из историје првобитног и „дивљег" стања; генс у основи решава питање и објашњава првобитну историју (подвукао Д. Б.)[2])

Исту мисао, да су породични односи на почетку људске историје сачињавали „јединe социјалне односе" (подвукао Д.Б.) развили су, као што ћемо касније видети, још Маркс и Енгелс у своме заједничком делу „Немачка идеологија", али тада ипак још нису могли да објасне развитак ових породичних односа и облика чињеничним историским материјалом, као што је то било могуће доцније, појавом Морганове књиге.

Најзад, у предговору четвртом издању из 1891 године, тј. осам година после првог издања, а због тога што је „у току тих година проучавање првобитних облика породице постигло велики успех", Енгелс налази за потребно да изврши „пажљиво исправке и допуне":

> Подвргао сам, дакле, — пише Енгелс — цео текст пажљивом прегледу и унео низ додатака који, надам се, у довољној мери узимају у обзир данашње стање науке (подвукао Д. Б.).[3])

Неоспорно је да Енгелс не би, после ове пажљиве ревизије целог текста, пропустио да исправи ову крупну „грешку", ако ју је сматрао грешком, која противречи његовим властитим речима, поставкама и чињеницама које је он изнео у истом делу. А Енгелс није то учинио; значи да ову поставку није сматрао погрешном. Мислимо да је довољно речено да би се видело да ова Енгелсова поставка није случајна. Али, да ли она противречи Марксовим излагањима?

---

[1]) Исто, стр. 186.

[2]) Маркс-Енгелс: „Изабрана писма", изд. МЕЛ, Москва 1948, стр. 376.

[3]) Енгелс: „Порекло породице, приватне својине и државе", Маркс—Енгелс, Изабрана дела, т. II. стр. 168.

У поменутом предговору Института, као доказ за Енгелсову „грешку", каже се:

> У своме конспекту Маркс износи поставку да се облици породице мењају током историје човечанства у зависности од начина материјалне производње. Он подвлачи Морганов навод о томе да се „моногамна породица (у тексту конспекта реч је о „савременој моногамној породици"1) — Д. Б.) *развија у оној мери, у којој се развија друштво, и мења у оној мери као што се мења друштво*, управо онако као што је то било и у прошлости. То претставља производ друштвеног система..." Ова поставка, коју Маркс често подвлачи у конспекту, добија нарочити значај у вези с нетачним, погрешним Енгелсовим тврђењем (подвукао — Д. Б.).2)

Према Енгелсу доминантан утицај породичних односа у историји односи се на онај период првобитне заједнице када се још није појавила моногамна породица. Напротив, у периоду појаве моногамне породице доминантни, одлучујући утицај имају већ други фактори: начин производње материјалних добара. Да би се показала „погрешност" ове Енгелсове поставке, горенаведеним цитатом жели се да се покаже да је Маркс тобоже не једанпут подвукао да породичне односе одређује уопште и заувек искључиво начин производње материјалних добара. Међутим, није наведено ниједно такво место из Марксових дела, из простог разлога јер га нема. Напротив, у прилог изнетог наведено је једно место из Моргановог дела, али не о периоду на који се односи Енгелсова поставка, већ о савременој моногамној породици. Ако под „друштвом" схватимо свеукупност односа међу људима, где доминантни, одлучујући утицај имају њихови продукциони односи, а сви остали, па и породични односи, зависе од њих, као што је то случај са настанком моногамне породице па до њеног савременог облика, онда је наведена поставка сасвим на месту. Међутим, ако узмемо онај период људске историје, када су „једини социјални односи" били породични односи, или када су гентилни односи били „основни облик првобитног друштвеног уређења", што

---

1) „Архив Маркса и Енгелса", IX., стр. IV 37.

2) Исто, стр. IV.

признаје и сам Институт,[1]) онда морамо рећи да друштво, свеукупност друштвених односа зависе од породичних. И ако томе додамо да, са своје стране, породични односи зависе од друштва, онда се окрећемо у зачараном кругу. Разуме се да би такво „објашњење" уствари било признање необјашњивости овог периода људске историје. Зато је и „аргуменат" који наводи Институт уствари само доказ да код Маркса и Моргана нема аргумената против Енгелсове поставке материјалистичког објашњења овог историског периода.

И нешто више. Ова Енгелсова поставка може се сматрати, управо према самом предговору првом издању, заједничким делом Маркса и Енгелса. У истом предговору, а као увод за горњу поставку, Енгелс каже:

> Сам Карл Маркс намеравао је да изложи резултате Морганових истраживања у вези с резултатима свога — у извесној мери могу рећи: нашег — материјалистичког испитивања историје, како би тек тиме потпуно осветлио њихов значај (подвукао Д. Б.).[2])

Али у свом делу Енгелс има у виду и све Марксове „критичке примедбе" на Морганову књигу.

> Али, имам — каже Енгелс — његове (Марксове) исцрпне изводе из Моргана с критичким примедбама, које ћу овде унети гдегод је то могуће.[3])

Тек после овог увода, значи као резултат Морганових истраживања, Марксових истраживања у тој области и као резултат заједничког истраживања Маркса и Енгелса, следи изнета Енгелсова поставка као општи резултат овог „материјалистичког испитивања историје", у конкретном случају преисторије.

Према томе, Енгелс не само што ову своју поставку није сматрао противречном своме властитом материјалистичком учењу, већ је не сматра противречном ни Марксовом учењу. Напротив, он је сматра саставним делом њиховог заједничког учења, што се види и из самог већ горе цитираног текста и из исте поставке изнете у њиховом заједничком делу „Немачка идеологија".

Ево на крају како се Лењин односи према овом Енгелсовом делу:

> То је једно од основних дела савременог социјализма, у коме можемо са поверењем да се односимо према свакој

---

[1]) „Архив Маркса и Енгелса", стр. IV.

[2]) Маркс—Енгелс: „Изабрана дела" т. II, стр. 166.

[3]) Исто, стр. 166.

реченици, са поверењем да ни једна реченица није казана непромишљено, него је написана на темељу огромног историског и политичког материјала (подвукао Д.Б.).[1])

Лењин се у своје време изјаснио и по овде третираној поставци, на чему ћу се касније задржати. Али једно је шта је мислио и шта је сматрао Лењин и сам Енгелс о свом властитом учењу и о учењу свог нераздвојног пријатеља и истомишљеника К. Маркса, а друго је шта мисле други, на пример, поменути савремени критичари и остали њима слични.

III.

Размотримо сада каквог је карактера, према критичарима, ова Енгелсова „грешка". У предговору Института она се на први поглед карактерише као „нетачност" која „може", а као да не мора, да доведе итд. Међутим, код М. Митина и А. Леонтјева је нешто сасвим друго.

> У овој својој поставци Енгелс тврди да се — каже М. Митин — за разлику од својих излагања историског материјализма, за разлику од општепознатих Марксових поставки о одлучујућем значају начина производње материјалних добара у друштвеном животу, као одређујући узроци друштвеног развитка јављају два принципа: друштвена производња и породица. Разуме се да је ова Енгелсова поставка погрешна (подвукао Д. Б.).[2])

Дакле, овде је Митин открио код Енгелса „два принципа" који одређују друштвени развитак. Истина, Митин не каже отворено каквог су карактера ови принципи, да ли материјалистички или идеалистички, али се из следећег његовог излагања то може јасно разумети:

> При томе је важно приметити — наставља М. Митин, пошто је код Енгелса утврдио „грешку" — да Енгелс у свом делу „Порекло породице, приватне својине и државе", када критикује претставника буржоаске идеалистичке науке, аутора „материнског права" Баховена, пише: „На тај начин према Баховену, историске промене у узајамном друштвеном положају између мужа и жене нису изазване развитком стварних животних услова људи, већ религиозним одразом тих животних услова у главама истих тих људи."[3])

У горњем цитату Енгелс супротставља своје материјалистичко гледиште — „стварне животне услове" идеалистичком — „религиозним одразима", а Митин налази да ова Енгелсова поставка противречи његовој поставци у предговору. Дакле, ова је материјалистичка, а она у предговору је идеалистичка. Смисао супротстављања је само тај. После горњег цитата, Митин објашњава:

---

[1]) Лењин: „Целокупна дела", т. XXX, стр. 436, IV руско издање.

[2]) „Бољшевик", бр. 1/1949, стр. 33

[3]) Исто, стр. 33.

> Ми видимо да овде Енгелс полази са правилног гледишта (материјалистичког, а не идеалистичког, као у предговору — Д. Б.) да промене у међусобном друштвеном положају између мужа и жене произилазе као резултат промена стварних услова живота људи, тј. другим речима казано, облици породице се мењају упоредо са променама услова материјалног живота људи.[1])

Из свега излази да М. Митин сматра да се овде ради о идеалистичком скретању Енгелса, што противречи његовом материјалистичком гледишту.

Док Митин покушава да докаже ово идеалистичко скретање само тиме што је Енгелсову поставку из предговора првом издању супротставио једној Енгелсовој поставци из његовог предговора четвртом издању, и отворено не карактеришући ову „грешку" као идеализам, дотле Леонтјев крсти „грешку" као дуализам, али не покушавајући нешто да докаже.

Буржоаски економисти, резонује Леонтјев, гледали су на категорије капитализма као на оваплоћење идеја, јер су на њих гледали идеалистички, а Маркс је њима приступио материјалистички.

> Принцип историског материјализма — каже Леонтјев. — према коме је одређена форма продукционих односа условљена карактером производних снага друштва на сваком даном ступњу његова развитка, остаје на снази за све епохе, за све начине производње.[2])

А Енгелс се — тумачи Леонтјев — у овом случају није држао принципа историског материјализма, дакле, учинио је идеалистичко скретање и тиме, разуме се, „грешку".

> Према томе, — поучава Леонтјев — нема никаквог разлога за то да се напушта монистички поглед на историју, који су разрадили Маркс и Енгелс, да би се тај монизам заменио дуализмом, па било то и у примени на поредак првобитне заједнице (подвукао Д. Б.).[3])

Али, шта значи прелаз на дуалистичко гледиште?

Према Енгелсу, „велико основно питање сваке, нарочито новије филозофије, је питање односа мишљења према бићу", „духа према природи". Одатле Енгелс закључује:

---

[1]) „Большевик". бр. 1/1949 стр. 33-34.

[2]) А. Леонтјев: „Предмет и метод политичке економије". стр 66.

[3]) Исто, стр. 67.

> Према томе како су одговарали на ово питање, филозофи су се поделили на два велика табора. Они који су тврдили да је првобитан дух, а не природа, који су, дакле у крајњој линији претпостављали било какво стварање света... чинили су табор идеализма. Они пак, који су сматрали да је природа првобитна, припадају разним школама материјализма.[1])

Разуме се да природа, материја постоји независно од мишљења идеалисте, и зато је он принуђен да да̂ неко објашњење њиховог постојања. Он објашњава сва својства материје и све појаве и промене у природи својствима и променама духа. Зато је то монистички поглед на свет, јер се у крајњој линији све објашњава једним извором — својствима духа. И материјалистички поглед не одриче постојање свести, идеја. Али, он и њих објашњава, у крајњој линији, својствима материје. Зато је и материјалистички поглед на свет монистички. Међутим, осим ова два основна погледа на свет, дијаметрално супротна, постоји и дуалистички. Плеханов, у свом најбољем делу о филозофији: „Прилог питању развитка монистичког погледа на историју" даје следећу карактеристику дуализма:

> У очима дуалиста материја и дух су две потпуно самосталне супстанције, које немају ничег заједничког међу собом.[2])

А Леонов, у своме „Огледу о дијалектичком материјализму" (II књига стр. 26—28) карактерише дуализам као компромис са реакционарним класама.

Дакле, ни више ни мање, Енгелс, један од општепознатих твораца научног социјализма који почива на темељима материјалистичког схватања историје, разуме се, монистичког, оптужен је, у вези са овим централним питањем, за дуализам, тј. у крајњој линији — за идеализам.

★

Али, наведени савремени критичари нису први који су оптужили Енгелса за отступање од материјалистичког схватања историје.

Још Лењин 1894 године, у своме делу „Ко су пријатељи народа", наводи како је „субјективни социолог" или „субјектвни филозоф" г Михајловски нашао да је Енгелс поменутом поставком о улози „производње људи", то јест, како се изражава г. Михајловски, „производње деце", отступио од економског фактора, од „економског материјализма".

---

[1]) Енгелс, „Л. Фојербах и крај немачке класичне филозофије", стр. 20, „Култура" Београд, 1947.

[2]) Плеханов, „Прилог питању развитка монистичког погледа на историју", стр. 109, „Култура", Београд, 1948.

> „Ма колико ми вешто оперисали с „производњом деце", — вели он — упињући се да утврдимо макар лексичку везу између ње и економског материјализма, ма како се производња деце укрштавала у сложеној мрежи појава друштвеног живота с другим појавама, рачунајући у те појаве и економске, она има своје властите, физиолошке и психичке корене."[1]

На основу исте Енгелсове поставке, према Плеханову, чистокрвни дуалист Карев констатовао је, такође 1894 године, да је Енгелс овом својом поставком уствари престао да буде „економски" материјалист.

Али Плеханов додаје да је пре њих, пре Карева и Михајловског, то исто рекао и крајње површни немачки аутор Вајзенгрин.

Ако савремени критичари не покушавају да даду неку убедљивију „аргументацију" о „дуализму" Енгелсове поставке, то није случај са некадањим Енгелсовим критичарима, тачније речено, са Марксовим критичарима. Ево у главним линијама „аргументације" Михајловског, како је она изнета у поменутом Лењиновом делу.

Према овом, „субјективном филозофу", генијална Марксова поставка о материјалистичком схватању историје остаје просто хипотеза, научно необразложена и научно недоказана. И то због тога што њоме нису објашњене све историске појаве у свима периодима и што њоме нису „елиминисани остали филозофски системи".

Лењин указује на Марксов „Капитал" и на Енгелсов „Анти-Диринг" као на сјајну потврду њиховог материјалистичког погледа на историју и то помоћу анализе огромног чињеничног материјала, односно помоћу дубоке и свестране критике другог филозофског система. Међутим, за нас је овде важно то што се Михајловски ухватио за Енгелсову поставку, коју овде разматрамо, да би с њом оборио само материјалистичко схватање историје или, како он сасвим погрешно схвата, „економски материјализам". Према Михајловском, Маркс у току свог читавог живота није могао да дâ научно образложење материјалистичког погледа на историју. То је покушао Енгелс.

> За образложење економског материјализма као историске теорије више је урадио alter ego[2] Марксов — Енгелс.[3]

---

[1] Лењин, „Изабрана дела", т. I, књ. I, стр. 97—98.

[2] Други ја.

[3] Лењин, „Изабрана дела", т. I, стр. 94.

Али овде Михајловски не мисли о некој стварној заслузи Енгелса. Далеко од тога. Он просто хоће да исмеје немоћ материјалистичког погледа на историју. Он добро зна да, уколико се ради о стварној заслузи, њу треба приписати Моргану, човеку „који је потпуно туђ теорији економског материјализма". Он само исмејава беспомоћне Енгелсове покушаје „да бар на речима сачува везу са главном формулом економског материјализма", која је, према њему, као што се горе види, без икакве научне основе, без везе са „животом човечанства". Али, ево и читавог закључка Михајловског по овој ствари:

> „Није чудо... што су за теорију која је претендовала да осветли светску историју, и после 40 година од њена објављивања најстарија грчка, римска и немачка историја остале нерешене загонетке; и кључ за те загонетке дао је, прво, човек потпуно туђ теорији економског материјализма, који ништа о њој није знао, а, друго — помоћу фактора који није економски. Малко смешан утисак чини термин „производња самог човека", тј. производња деце, за који се Енгелс хвата да би сачувао макар лексичку везу с главном формулом економског материјализма. Ипак, он мора да призна да се живот човечанства читав низ векова није одвијао по тој формули."¹)

Дакле, смисао читаве аргументације о нереалности материјалистичке формуле своди се, отприлике, иако доста смушено изнета, на две тачке. Ево како их формулише Лењин. Прво, кључ за најтеже историске загонетке нашао је човек „потпуно туђ" економском материјализму... Друго, — размишља наш филозоф — није економски фактор. Суштина овог фактора, иако садржи, према даљој „аргументацији" Михајловског, нечег и економског, ипак претеже ка психолошком, идеолошком.

Управо су до оваквог закључка дошли наши савремени критичари. Наиме, да Енгелс овом својом поставком напушта материјалистичко, монистичко гледиште, тиме што уноси идеалистичко и на тај начин стаје, у односу на првобитну заједницу, на два фактора, на два принципа: идеалистички и материјалистички — на дуализам.

Међутим, о доказивању да се Енгелсова поставка темељи на идеалистичком принципу, нема ни речи. Институт Маркса—Енгелса—Лењина ЦК СКП(б) у поменутом предговору, као и Островитјанов у својој брошури, исцрпљују читаву аргументацију само голим тврђењем да ова поставка противречи материјалистичкој поставци да су све промене „изазване развитком материјалне производње, мате-

---

)Лењин, „Изабрана дела", т. I, књ. I, стр. 96.

ријалних снага друштва". Митин је пак уз ово голо тврђење навео још само и поменути Енгелсов цитат о идеалистичкој поставци Баховена. Леонтјев томе додаје:

> *Историја учи* да је тај закон (продукциони односи су условљени карактером производних снага — Д.Б.) у првобитној епоси деловао исто онако *потпуно и апсолутно* као и на свим доцнијим ступњевима друштвеног развитка (све подвукао — Д. Б.).[1]

За потврду овога — „историја учи" — Леонтјев наводи општепознату чињеницу да неразвијеност средстава за производњу условљава колективан рад, заједничку својину средстава за производњу и заједничку потрошњу. Али се из свега овога никако не види зашто Енгелсова поставка има идеалистички карактер. И најзад, пошто је овако „доказао" своју тезу о дуализму код Енгелса, и Леонтјев скида ово питање као дефинитивно решено следећим закључком:

> Развитак производних снага које су људима стајале на расположењу условио је читав ток развитка продукционих односа првобитног друштва. Прелазак на родовску заједницу, смена матријархата патријархалним родом, распадање родовског поретка, појава приватне својине, размене, подела друштва на класе — *сви ти процеси у потпуности се објашњавају током развитка производних снага првобитног друштва усавршавањем начина прибављања средстава за живот* (подвукао — Д. Б.).[2]

Блажени економисти нашли су кључ који „потпуно и апсолутно" отвара све историске тајне од почетка друштва до данас, а можда на веки векова. Колико би им за ово откриће био захвалан субјективни социолог Михајловски. Он се уби тражећи нешто слично код твораца историског материјализма и зачудо нечег таквог није могао да нађе, из простог разлога што га није било. Такву претензију нису могли и нису себи поставили ни Маркс ни Енгелс, из простог разлога јер су чврсто стајали на научној бази. Такво нешто могао је себи да постави један Диринг и остали њему слични. Али и у овом погледу ови савремени критичари не могу да претендују на оригиналност. Михајловски је то још у своје време измислио властитом главом, а после је ову своју измишљотину придодао Марксовом материјалистичком гледишту, наиме претензију да оно буде кључ за све и сва у читавој историји. Али намере Михајловског нису имале никако за циљ да „обогате" овај метод његовим открићем, него да га подвргну оштром исмејавању, због беспомоћности и апсурдности његовог властитог открића.

---

[1] А. Леонтјев „Предмет и метод политичке економије", стр. 67.

[2] Исто, стр. 68.

★

Слободно можемо претпоставити да су генијални творци научног социјализма познавали снагу своје поставке о материјалистичком погледу на историју, за објашњење појединих периода историје, и то много боље него њихови некадањи и садањи критичари. И управо због тога, према Лењину, нису имали никаквих „апсурдних" претензија за „објашњење свега". А као што смо видели горе, Леонтјев је фразом „производне снаге" за час објаснио све промене и у првобитној заједници. Једино што личи на стварну чињеницу је препричана Марксова мисао да је ниски ниво производних снага везивао пупчаном врпцом личност са заједницом. Несумњиво, та поставка објашњава нужност првобитне заједнице, и немогућност посебне личности за самосталну егзистенцију, али само тиме никако се не могу објаснити и облици ове заједнице и промене ових облика у току огромног временског периода. „Потпуно и апсолутно" објашњење ових облика и њихових промена само фразом о „развитку производних снага" није ништа друго до најобичнија вулгаризација праве научне поставке о улози начина производње у историји друштва.

Када је говорио о родовском систему, Енгелс је подвлачио да га „треба историски објаснити, а не речима порицати". Заиста, ове речи су биле упућене Макленану, али и данас оне имају пуну важност за његове садашње критичаре... Уз помоћ свог научног материјалистичког погледа на историју, Маркс је извршио сјајну анализу огромног чињеничног материјала једне одређене друштвено-економске формације — капитализма, и тиме је открио законе и појаве ове формације. Али се у то време о првобитној заједници није располагало таквим чињеничним материјалом, те многе појаве из тог периода, разуме се, нису могле да буду објашњене. Није могао, на пример, да буде објашњен сам гентилни поредак код античких народа. Он је остао загонетка много година пошто је било откривено научно материјалистичко схватање историје.

Дугогодишња научна истраживања у овој области Л. Г. Моргана и огромни чињенични материјал који је изнет у његовој књизи („Ancient Society of Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilisation" — „Првобитно друштво, или истраживање линија људског прогреса од дивљаштва преко варварства ка цивилизацији"), као и других аутора, скинули вео са ове историске појаве; ишчезла је загонетка родовског поретка грчког, римског и немачког генса. Основно питање сада је да ли је ова загонетка објашњена на материјалистички или идеалистички начин. Разуме се, она је објашњена на материјалистички начин. Материјалистичко објашњење дао је сам Морган, на основу стварног чињеничног материјала и то независно од твораца материјалистичког погледа на свет. То је била сјајна афирмација материјалистичког погледа на историју и у области првобитне заједнице, као што се исто тако сјајно потврдило у испитивању капитализма. Истина, за Михајловског то је било као неки минус за материјалистичко схватање. Да ли зато што је Морган био „потпуно туђ" теорији „економског материјализма", или пак из неких других субјективних разлога, није важно. Главно је да је загонетка решена на материјалистичкој основи, а не на идеалистичкој, а то је важно.

Међутим, приликом решавања те загонетке показало се да је у том периоду претежно важну улогу играо један фактор који у осталим друштвеним формацијама нема такву важност, наиме фактор саме „производње људи", „продужење врсте", тј. „степен развитка породице".

У оцени овог фактора једнодушни су и плитки субјективни буржоаски филозофи и званични совјетски научници. За све њих овај фактор има идеалистичку основу. Први су пронашли да је он у сагласности са чињеницама, али зато руши материјалистички поглед на историју, а други су исто тако пронашли да он руши материјалистички поглед на историју, али, да би га „спасили", утврдили су да противречи чињеницама и материјалистичком принципу, и зато су га протумачили као Енгелсово скретање, у овом случају ка идеализму. Али пошто Енгелс признаје још и други, материјалистички фактор, онда је он, према томе, прешао у дуализам.

Лењин се у својој исцрпној критици Михајловског изјаснио и о природи овог фактора. Супротно Михајловском, он категорички стоји на гледишту да је овај фактор материјалистичке природе и да, према томе, не само не противречи материјалистичком гледишту, већ је у потпуној сагласности с њиме. Али да наведемо самог Лењина:

> „Друго — резонује наш филозоф — производња деце — није економски фактор Али где сте ви нашли код Маркса или Енгелса да они облигатно говоре о економском материјализму? Карактеришући свој поглед на свет они су га називали просто материјализмом Њихова основна идеја (потпуно одређено изражена и у горенаведеном цитату из Маркса — тиче се општепризнатог пасуса из предговора „Прилогу кри-

> тици политичке економије" — Д. Б.) јесте у томе да се друштвени односи деле на материјалне и идеолошке. Идеолошки претстављају само надградњу над првима, који настају независно од воље и свести човекове као (резултат) облик човекове активности. усмерене на одржање човекова живота Објашњење политичких и правних облика — вели Маркс у горенаведеном цитату — треба тражити у „материјалним животним односима". Да не мисли г. Михајловски да односи у производњи деце спадају у идеолошке односе?"[1])

А шта мисле савремени Енгелсови критичари? Да ли односи у производњи деце спадају у идеолошке односе? Они сигурно баш тако мисле. Али зашто нису покушали да то докажу? Можда се њима учинио неуспешан пример са „институцијом наследства" њиховог самишљеника по овом питању Михајловског? Или им се чини да је прегрубо да Енгелсу припишу Баховенову мистифицирану измишљотину да „односи између мужа и жене имају свој извор у одговарајућим религиозним претставама људи, а не у њиховим стварним животним условима" (подвукао — Д. Б.). Нека онда изаберу нешто друго: или психику, или религиозне преставе, или нешто ново, али у сваком случају били би дужни да одговоре зашто односи у производњи деце нису материјалистички фактор.

Међутим, вратимо се Енгелсовој поставци.

У већ раније цитираном Енгелсовом пасусу каже се: „Према материјалистичком схватању, одређујући фактор у историји је, у крајњој линији, производња и репродукција непосредног живота". Ова формулација потпуно одговара Марксовој формулацији из предговора „Прилогу критици политичке економије":

> ... Моје је истраживање — каже тамо Маркс — довело до резултата да се ни правни односи ни државни облици не могу разумети ни из себе самих, ни из такозваног општег развитка људског духа, него да им је корен напротив у материјалним животним односима (подвукао — Д. Б.).[2])
>
> Биће људи — каже се у „Немачкој идеологији" — је реалан процес њиховог живота..., оно проистиче из историског процеса њиховог живота.[3])

Некадањи критичари прекрстили су ову материјалистичку формулацију у „економски материјализам". У горњем Лењиновом цитату, у његовој полемици с Михајловским, као што се види, Лењин указује на нетачност такве формулације и њој супротставља горњу Марксову формулацију и указује да се не ради о економским и неекономским односима, него о „материјалним и идеолошким". И Плеханов се у поменутој књизи изјашњава против такве формулације. Израз „економски материјализам" — каже он — је потпуно неуспешан. Маркс није никада себе називао „економским материјалистом".[1])

---

[1]) Лењин, „Изабрана дела" т I, књ. I, стр 97.

[2]) Маркс—Енгелс, „Изабрана дела" т. I, стр. 337, изд. „Култура" Београд, 1949 год.

[3]) Маркс—Енгелс, „Немачка идеологија", изд. Москва, 1934, стр. 16.

Ови наши савремени критичари, истина, не употребљавају термин „економски материјализам", али сигурно су истог мишљења када горњој Енгелсовој формулацији супротстављају „начин добијања средстава за живот, начин производње материјалних добара неопходних за живот људи и продужење њихове врсте" као „услов који одређује читаву физиономију друштва". Са те заједничке и једине полазне тачке и некадањи и садањи критичари закључили су да је Енгелс отступио од материјалистичког схватања историје. Али, као што смо видели, класици материјалистичког погледа на историју не исцрпљују га само економским фактором, него ту укључују „све материјалне животне односе". А такав један материјални однос људи је и њихов однос у производњи људи. Зато, каже Енгелс, производња непосредног живота има двојаки карактер:

> С једне стране, производња средстава за живот, предмета исхране, одевања, стана и за то потребног оруђа; а с друге стране, производња самих људи, продужење врсте.

Овакво схватање и објашњење формулације о „материјалним животним односима" није ништа ново и чисто Енгелсово. Напротив, у заједничком делу твораца историског материјализма „Немачка идеологија", у одељку I „Фојербах", а под насловом „Историја", дато је исто објашњење:

> ... Прва претпоставка сваког људског постојања — каже се тамо — а према томе и сваке историје, је наиме претпоставка да људи морају имати могућности да живе да би могли да „праве историју". Али, да би живели, пре свега су потребни храна и пиће, стан, одело и сл. Тако, прво историско дело је производња средстава неопходних за задовољавање ових потреба, производња целокупног материјалног живота...
>
> Друга чињеница састоји се у томе, да само задовољавање прве потребе, само деловање задовољавања и стицања оруђа ради задовољавања води новим потребама, и ово ницање нових потреба је прво историско дело.
>
> Трећи однос, који се још на почетку укључује у ток историског развитка, састоји се у томе што људи, који свакодневно производе свој сопствени живот, почињу да производе

---

[1]) Плеханов, „Прилог питању развитка монистичког погледа на историју", стр. 224, изд. „Култура" Београд, 1948 год.

> и друге људе, да се размножавају: то је однос између мужа и жене, родитеља и деце — породица. Ова породица, која је у почетку била једини социјални однос, касније, када повећане потребе рађају нове социјалне односе, ... постаје ... потчињен однос...
>
> Међутим, ове три основне социјалне делатности треба посматрати не као три различита ступња, него само као три стране или — шта би било разумљиво за Немце — као три „момента" који су заједно постојали од самог почетка историје, од времена првих људи, и који још и данас делују у историји. Производња живота, како властитог, радом, тако и туђег, рађањем — истовремено се јавља у својству двоструког односа: с једне стране, у природном својству, а с друге, у својству друштвеног односа, друштвеног у том смислу јер има у виду сарадњу са низом индивидуа, без разлике под каквим условима, на који начин и у ком циљу...[1])

Овакво гледање на производњу непосредног живота Михајловски је окарактерисао као неуспешну Енгелсову мајсторију да би спасио „главну формулу економског материјализма", а савремени критичари као дуализам. То је напуштање главне формуле, као што каже Михајловски, или је напуштање материјалистичког монизма, као што то каже Леонтјев. Међутим, ради се о једном јединoм материјалистичком фактору, о односима међу људима у њиховом материјалном животу, а не о идеолошким, религиозним, психичким односима. Без производње људи и без производње средстава за живот нема егзистенције друштва, и једно и друго су материјални услови његовог живота.

Потпуно јасно. Човек не може живети од идеја. Да би живео он мора да врши одређену размену материје са природом. Такође сам човек не може себе да производи, да рађа из неких идеја, из идеолошких, психичких или религиозних односа. Свакако да човек произилази, рађа се, из строго одређеног физиолошког, материјалног односа. Ван овог одређеног односа између одређених материја може да никне само неки апстрактан човек, замишљен у религиозној фантазији и занесености. Стварни, жив човек, о коме говори Енгелс, може се родити, разуме се, једино из одређеног материјалног односа. Просто је смешно доказивати материјалност и једних и других односа у које људи улазе да би производили себе и средства за живот, без обзира на облике ових односа. Али, ето јавила се потреба да се материјалност доказује не само против буржоаских, већ и против савремених совјетских критичара.

---

[1]) Маркс—Енгелс, „Немачка идеологија", стр. 18—20.

IV.

Можда су се Митин и Леонтјев залетели када су у овом фактору, у производњи људи, открили идеализам, а да Институт М. Е. Л. при ЦК СКП(б) не мисли тако. Можда га чланови овог Института и сматрају материјалистичким, али да нема никакву одлучујућу улогу у одређивању „физиономије друштва", јер начин производње животних намирница одређује и „облик породице и брака". И тако некако може се разумети следеће место у предговору Института:

> Али, породица — каже се тамо — не може бити постављена упоредо са радом, са материјалном производњом, као један од оних фактора који одређују друштвени развитак. Разуме се, односи између полова у процесу „производње људи" или продужењу врсте, овако или онако условљавају развитак друштва, јер они чине неопходни услов материјалног живота друштва (подвукао — Д. Б.).[1]

Из читавог предговора Института, из начина цитирања делова Енгелсовог пасуса, из начина како је Митин изнео „грешку", добија се утисак као да је Енгелс породичним односима тобоже дао једнако одлучујућу улогу као и начину производње материјалних добара у материјалном животу друштва уопште, тј. у свим његовим друштвеноекономским формацијама. У Енгелсовој поставци нема ничег сличног. Напротив, тамо је подвучено да „што је мање развијен рад... утолико се снажније јавља доминантни утицај родовских веза на друштвени поредак". „Дакле, не једнаки, већ доминантни утицај, и не уопште, већ само у одређеном периоду првобитне заједнице. А касније, у време распадања генса, у време појаве моногамне породице и формирања класног друштва итд., у коме је породични поредак потпуно потчињен односима својине..." Дакле, опет неједнака одлучујућа улога. Али је овде он — породични поредак — „њима потпуно потчињен". Зашто Институт није објаснио ову јасну Енгелсову поставку, па је чак није ни поменуо у своме предговору? Сигурно да би се добио горепоменути „утисак", ради њеног уопштавања.

Као што су уопштили поставку о производним снагама као општи кључ за све појаве и процесе у историји свих епоха откад је настао човек, и тиме је довели до вулгарног апсурда, ови мајстори шаблонизације најживљег метода такође су уопштили и Енгелсову поставку о улози породичних односа, као поставку опште и једнаке важности за све епохе, а не за један одређени историски период. Ако је некадањи филозоф Михајловски радио такву измишљотину, то исто чине данашњи критичари са Енгелсовом поставком, да би је затим могли боље „критиковати" као „грешку".

---

[1] Енгелс „Порекло породице, приватног власништва и државе", изд. МЕЛ, Москва, 1947, стр. 8.

Насупрот „погрешној" Енгелсовој формулацији, Институт М. Е. Л. ЦК СКП(б), у поменутом предговору, упућује нас на Стаљинову формулацију: „Ову јасну, коначну класичну формулацију основне поставке теорије историског материјализма — каже се тамо — дао је друг Стаљин у своме делу „О дијалектичком и историском материјализму".[1]) А „ова јасна, коначна класична формулација, — према мишљењу Островитјанова, — подигла је на нови ступањ учење Маркса-Енгелса-Лењина о друштву" (подвукао — Д. Б.).[2])

> ... Велики допринос даљем развитку теорије историског материјализма — подвлачи М. Митин — је анализа услова материјалног живота друштва, коју је друг Стаљин дао у своме делу (тиче се дела „О дијалектичком и историском материјализму" — Д. Б.).

Према Митину, Стаљин је тамо „коначно прецизирао основне појмове историског материјализма".[3])

★

Расмотримо сада дело „О дијалектичком и историском материјализму", у коме је изнета „ова јасна коначна формулација".

Пошто је тамо изложио „питање односа између друштвеног бића и друштвене свести, између услова материјалног живота и развитка духовног живота друштва", Стаљин пита:

> Уствари, — шта су то „услови материјалног живота друштва" (код Лењина је ова Марксова формулација „materiellen Lebensverhältnisse" преведена са „материјални животни односи" — Д. Б.), које су њихове карактеристичке црте?[4])

Одговара да у њих улази и „природа која окружује друштво, географска средина, која је један од неопходних и сталних услова материјалног живота друштва и која, наравно, утиче на развитак друштва". И даље: „Она убрзава или успорава ток друштвеног развитка".[1] Али одмах ниже брише се скоро сваки њен утицај, јер:

---

[1]) Енгелс, „Порекло породице, приватног власништва и државе", изд. МЕЛ, Москва, 1947 год., стр. 6.

[2]) К. В. Островитјанов, „Кратак преглед економике преткапиталистичких формација", стр. 14.

[3]) „Бољшевик", бр. 1/1949 стр. 32.

[4]) Стаљин, „Питања лењинизма", стр. 547, „Култура", Београд, 1946.

> За иоле озбиљније промене географске средине потребни су милиони година, док је чак за веома озбиљне промене друштвеног поретка људи довољно неколико стотина или неколико хиљада година.
>
> А из тога следи да географска средина не може бити главни узрок, одређујући узрок друштвеног развитка, јер оно што остаје готово непромењено у току десетина хиљада година, не може бити главни узрок развитка онога што проживљује корените промене у току неколико стотина година.[2]

У кратким временским периодима, у којима се смењују друштвено-економске формације, географска средина остаје скоро непромењена и стална. Тада се она може узети као „један од неопходних и сталних услова материјалног живота друштва". Али, ако је она непромењлива и стална за релативно кратке периоде друштвене историје, онда има једнаки утицај на све и, према томе, њено деловање на саме промене своди се на нулу. Овим начином излагања не може се сада никако објаснити супротна Стаљинова поставка, да географска средина ипак „утиче на развитак друштва", тј. на ове промене у релативно кратким периодима. Ако је стална, како онда „она убрзава или успорава ток друштвеног развитка"? У овом случају, она не само што не може да буде главни и одређујући узрок друштвеног развитка, него уопште не може да буде узрок никаквих промена.

Такође не претставља ништа ново ни поставка, да и „пораст становништва утиче на развитак друштва", али његов утицај „не може бити одређујући".

А сада се на питање: „У чему се онда састоји она главна снага у систему услова материјалног живота друштва која одређује физиономију друштва, карактер друштвеног поретка, развитак друштва од једног поретка ка другом?" — тамо даје одговор:

> Као такву снагу историски материјализам сматра начин прибављања средстава за живот потребних за опстанак људи, начин производње материјалних добара...[3]

И даље следи излагање учења о начину производње, о оруђима рада, о раду, о производним снагама и продукционим односима, о њиховом међусобном односу. Ми се овде нећемо задржавати на питању како су тамо „прецизирани" ови основни појмови.

---

[1] Исто стр. 547—548.

[2] Исто, стр. 548.

[3] Исто. стр. 549.

У одређивању садржине система услова материјалног живота друштва, за разлику од класика, ипак има нечега новог. Прво, нигде се не помиње фактор производње самих људи. Сигурно аутор сматра да овај фактор не улази у „систем услова материјалног живота", или пак ако и улази, да у овом систему нема никаквог значаја, па га не треба ни помињати. А ово схватање је неоспорно нешто ново. Отуда ми у овом погледу не можемо говорити о неком „прецизирању" појмова, већ обратно, овде се више ради о једној потпуној непрецизности. Управо због ове непрецизности у разради овог фактора од стране Института, и добија се утисак као да он улази у систем материјалних односа, док Митин и Леонтјев тврде да он улази у систем идеолошких односа. И друго, пошто природни услови, географска средина и пораст становништва играју сасвим незнатну улогу, према томе имају и незнатан утицај у „систему услова материјалног живота", иако није сасвим „прецизирано" како ови фактори врше свој утицај, то неминовно излази да једино одређујућу улогу у целокупном животу људског рода, у свима његовим етапама, па и при његовом појављивању, има само „начин прибављања средстава за живот", „начин производње материјалних добара" — дакле, све се објашњава економским фактором. Тако се приближавамо појму „економски материјализам".

Баш такву примену он налази у брошури Леонтјева: „Предмет и метод политичке економије".

> Али шта је то друштвено биће? То је на првом месту — одговара Леонтјев — област производње материјалних животних добара. Производња материјалних добара, потребних за живот људи, за постојање људског друштва...[1]

Израз „на првом месту" код Леонтјева не значи да иза њега следи нешто друго. Код њега у читавој брошури ништа друго не следи, ни природни услови, ни становништво — то је само стилски израз. Код њега се друштвено биће своди само на чисто економски фактор.

★

Али како да се објасни онај прелазни период историје друштва када се оно рађало, када још није било стварног рада, већ само рада у инстинктивним облицима, па ни оруђа рада, па се, према томе, и не може говорити о производњи и производним снагама у смислу како су то изнели класици? Или пак период, у коме је специфичан људски рад поникао, заједно с оруђима рада, али у коме је његов утицај на целокупне друштвене односе међу људима остао незнатних размера? Да ли појаве и промене у друштвеним односима ове епохе можемо објаснити само производним снагама? За класике то је било, изгледа, немогуће, а за поменуте совјетске теоретичаре сасвим могуће, као што је то веома лако учинио Леонтјев. И можда се „грешка" класика састоји баш у томе што ни своју властиту поставку о производним снагама и продукционим односима нису применили на овај период, него су тражили нове факторе, истина, материјалистичке, али ипак друге, за објашњење друштвених појава и процеса. Зато су сигурно сви они, и Маркс, и Енгелс, и Лењин, били на нижем нивоу него Стаљиново учење о историском материјализму. Али ако се ради баш о првобитној заједници, онда да видимо његову формулацију овог друштвеног поретка. Ми ћемо овде изнети цео Стаљинов пасус, или све оно што је изнето о првобитној заједници у овом Стаљиновом делу:

---

[1] Леонтјев, „Предмет и метод политичке економије", стр. 10-11.

> У првобитној заједници темељ продукционих односа јесте друштвена својина средстава за производњу. То у основи одговара карактеру производних снага у том периоду. Камена оруђа, као год и лук и стрела који су се касније појавили, искључивали су могућност појединачне борбе против природних сила и дивљих звери. Да би сабрали плодове у шуми, уловили рибу у води, саградили какво пребивалиште, људи су морали да раде заједнички, ако нису хтели да постану жртва глади, дивљих звери, или суседних заједница. Заједнички рад води заједничкој својини на средства за производњу, као и на произведена добра. Ту још не постоје појмови о приватној својини на средства за производњу, ако не рачунамо личну својину на нека оруђа за производњу, која су у исти мах оруђа за одбрану од дивљих звери. Ту нема експлоатације, нема класа.¹)

Овде нећемо улазити у вредност и прецизност, на пример, констатације: „заједнички рад води заједничкој својини средстава за производњу". Зашто до оваквог резултата није довео заједнички рад робова или најамних радника? Ако и не гледамо на то, ипак је сасвим сигурно да у читавој формулацији немамо ништа ново: низак степен производних снага, колективан рад, заједничка својина средстава за производњу и производа, једнака расподела, отсуство класа и експлоатације. Све је то тачно и било је познато класицима, и они су то изнели на многим местима.

---

¹) Стаљин, „Питања лењинизма", стр. 553—554.

Фактор, коме Енгелс приписује доминантан утицај за објашњење преисторије, овде се просто и не помиње. Из те чињенице сигурно излази једно, наиме да он нема никаквог утицаја на друштвене односе било које епохе. Ипак је остало непрецизирано да ли је идеалистичког или материјалистичког карактера. Ми ћемо претпоставити да аутор дела „О дијалектичком и историском материјализму" ипак сматра производњу самих људи, тј. породичне односе, за материјалистички фактор, али, разуме се, апсолутно неважан, а не за идеалистички, као, на пример, Митин и Леонтјев. Очигледно је да је ова претпоставка сасвим произвољна, док категорична тврђења Митина и Леонтјева указују само супротно.

Истина, ма какав био облик друштвеног живота у свакој друштвено-економској формацији, у свима епохама живота људског друштва ови фактори морају да делују, али њихово деловање и њихов печат на целокупан живот људског друштва може бити различит. У једном одређеном периоду један фактор, на пример, породични односи, може да игра важну улогу, а у другом мање важну, или да се сведе на скоро незнатну. Зато је потребно, ради потпунијег разумевања друштвеног живота у његовим посебним облицима и епохама, водити рачуна о овим различитим карактерима материјалних односа живота људског друштва. Енгелсова поставка односи се баш на овај момент и важи за одређени историски период у развитку друштва.

Само формирање људског друштва, тј. претварање човеколиких животиња у човека, што уствари претставља један исти процес, може се догодити пре свега само под одређеним начином живљења ових човеколиких мајмуна.

> За уздизање из животињског стања, за остварење највећег напретка што га показује природа — каже Енгелс — био је потребан још један елеменат: замена појединачне оскудне способности за одбрану сједињеном снагом и сарадњом хорде.¹)

Постојање стада, са своје стране, зависи од породичних односа, од начина производње самог човека, тј. човеколиких животиња. Када Енгелс анализира резултате неких истраживача ових односа код животиња, потпуно прихвата гледиште А. Еспинаса, као гледиште које даје „чвршћу тачку ослонца". А ово се састоји у поставци да „су већ од самог почетка породица и хорда у сукобу, оне се развијају у обрнутој сразмери".²) Из ове анализе Енгелс изводи следећи закључак:

---

¹) Маркс-Енгелс, „Изабрана дела", т. II, стр. 191.

²) Исто, стр. 190.

> Овде видимо да животињска друштва имају свакако извесну вредност за извођење закључака у погледу људских друштава — али само негативну вредност. Код виших кичмењака постоје, колико нам је познато, само два облика породице: полигамија или појединачно парење; оба облика допуштају само једног одраслог мужјака, само једног мужа. Љубомора мужјака, која је истовремено веза и граница породице, доводи породицу животиња у супротност према хорди; љубомора мужјака ту спречава образовање хорде, вишег облика друштвености, а тамо је олабављује или раскида за време парења, у најбољем случају — омета њен даљи развитак. То је већ довољан доказ да су животињска породица и људско прадруштво две непомирљиве ствари; да праљуди, који су се с трудом уздизали из животињског стања, или нису знали ни за какву породицу или су, у најбољем случају, знали за такву породицу која се не јавља међу животињама... Прелаз у човечанско стање из услова као што су они у којима данас живе човеколики мајмуни, био би просто необјашњив; сви мајмуни дају пре утисак да су напустили ову линију развоја, да иду у сусрет постепеном изумирању, и да су, у сваком случају, у опадању. Већ то је довољно да би се одбацило свако извођење упоредних закључака о облицима породице праљуди, полазећи од облика породице човеколиких мајмуна. Међутим, узајамна трпељивост одраслих мужјака, отсуство љубоморе био је први услов за образовање таквих већих и трајнијих група, у којима је једино могао да се изврши настанак људи из животиња. И заиста, шта налазимо као најстарији, најпримитивнији облик породице, чије историско постојање можемо непобитно доказати и који још и данас можемо понегде проучавати? Групни брак, облик брака у коме читава група људи и читава група жена узајамно припадају једни другима и који оставља мало места за љубомору.[1])

Да ли се сада првобитни облик породице, групни брак може објаснити начином производње, производним снагама? Сигурно да не може.

У овом периоду није ни постојао стварни рад, па ни производња, ни производне снаге, како ове категорије схватају Маркс и Енгелс.

Када Маркс говори о процесу рада уопште, тј. о карактеристикама људског рада „независно ма од којег одређеног друштвеног облика", он указује да се и ту не ради о „првим животињским инстинктивним облицима рада" код човека који излази из животињског света, и који су својствени и другим животињама. Не ради се о „оном стању кад се људски рад још није био отресао првог нагонског облика". „Ми претпостављамо — каже Маркс — рад у облику какав је својствен само човеку".[2]) Дакле, Маркс не мисли на најпростије, инстинктивне облике рада код сакупљања готових предмета потребних за живот, а које природа сама даје. Он мисли на рад који „мења облике природних предмета", који их тиме прилагођава у облику употребљивом за човека. Ево још ближе и одређујуће карактеристике рада којим оперише Марксова политичка економија:

---

[1]) Маркс-Енгелс, „Изабрана дела", т. II, стр. 190—191.

[2]) Маркс, „Капитал" т. I, стр. 127.

> Употребљавање и стварање средстава за рад, ма да је у клици особина и некојих животињских врста, дају специфично обележје процесу људског рада, ради чега Франклин дефинише човека као „a toolmaking animal", као животињу која прави алате.[1]

Када Енгелс указује на ширење броја биљака које су некада човеколики мајмуни употребљавали за храну и које су доприносиле њиховом претварању у људско друштво, он додаје:

> Али све то није био рад у правом смислу речи. Рад почиње израдом оруђа.[2]

И даље, овај људски рад одликује се од животињског тиме што је радник унапред имао у својој глави, у својој мисли, значи идеално — резултат, циљ рада. Дакле, ради се о свесном раду, а не о инстинктивном, не о нагонским облицима рада.

А овај специфични људски рад је историска категорија и настаје на извесном степену развитка простих и инстинктивних облика рада човеколиких мајмуна у процесу њиховог претварања у људско друштво. Према томе, ни остале категорије политичке економије, које почивају на раду, као: производња, оруђа рада, производне снаге, начин производње, не могу да постоје док не буде постигнут наведени ниво у развитку инстинктивних облика рада.

Када Маркс говори о карактеристикама производње у њеним разним друштвеним облицима, додаје у загради: „Народи који се баве само ловом и риболовом леже ван тачке од које почиње стварни развитак".[3] Дакле, у овом се периоду још не може говорити о стварној производњи. Исту мисао износи на другом месту у уводу:

> У процесу производње чланови друштва присвајају (стварају, оформљују) производе за људске потребе.[4]

---

[1] Маркс, „Капитал", т. I, стр. 129.

[2] Енгелс „Улога рада при претварању мајмуна у човека", изд. „Култура" Београд 1946 год., стр. 14

[3] Маркс, „Прилог критици политичке економије", увод, стр. 252.

[4] Маркс, „Прилог критици политичке економије", увод, стр. 231.

А ево како и Енгелс формулише исту мисао:

> Животиња — каже Енгелс — у најбољем случају скупља, човек производи, он производи средства за живот у најширем смислу, која природа без њега не би произвела (подвукао — Д. Б.).[1]

Отуда је јасно да се формулом — производне снаге — ни не може објаснити низ појава у људском друштву које се рађало док овај специфичан рад није настао, а и дуго после тога, док није добио доминантан значај у животу људског друштва. Прогласити да су производне снаге имале одлучујућу улогу у друштвеним односима овог периода, значи приписати својства производних снага и читавом животињском свету, јер и најпростији живи организам врши неко деловање ради одржавања свога живота.

★

Да видимо сада како ове појаве и промене у историји првобитне заједнице конкретно објашњава К. В. Островитјанов, директор Института за економику при Академији наука СССР и њен дописни члан, у својој брошури: „Кратак преглед економике преткапиталистичких формација". Требало би да се надамо да је аутор овладао и да при томе користи и „прецизиране" појмове историског материјализма и вишег ступња материјалистичког учења историје.

Као што смо раније видели, Маркс и Енгелс нису могли, и пошто су открили своје учење о материјалистичком схватању историје, да реше загонетку гентилног поретка, све док Морган и други нису објавили потребан чињенични историски материјал о овом периоду. Изгледа да је за Островитјанова, као и за Леонтјева, овај материјал сасвим излишан за објашњење не само гентилног поретка, већ и свих промена у првобитној заједници. За њих је довољан само „прецизирани" појам о улози производних снага.

> На првом стадијуму развитка првобитне заједнице — објашњава Островитјанов — када су производне снаге биле на веома ниском нивоу, људи су живели као стада. Групе лутајућих ловаца биле су малобројне по своме саставу.[2]

Зашто су првобитни људи живели у стадима, а не рецимо, у паровима, као на пример неки други њима слични мајмуни или друге животиње? Сигурно аутор мисли због

---

[1] Енгелс, „Дијалектика природе", изд. „Култура", Београд, стр. 321.

[2] К. В. Островитјанов, „Кратак преглед економике преткапиталистичких формација", стр. 24.

„ниског нивоа производних снага". Али кад су наши прадедови живели у стадима , тј. у периоду кад су излазили из животињског света, они нису ни имали оруђа рада, а њихов рад, према томе, као што смо горе видели, није био специфичан људски рад. Они су још увек скупљали готове производе у природи као и остали њима слични мајмуни. Према томе, ако само ово скупљање средстава за живот називамо „производне снаге", онда се њихов ниво сигурно није у већој мери разликовао од нивоа „производних снага" осталих човеколиких мајмуна који нису имали стадо, или који су га само краткотрајно формирали. Ако су и једни и други имали низак ниво „производних снага", зашто онда неједнаки начин друштвеног живота, неједнаки породични односи — тамо пар, овде стадо? Чини ми се да је било боље да се и ова помоћна фраза о „производним снагама" није овде уплитала, кад већ и онако не може ничим да помогне стварном објашњењу стада. Али, пођимо даље:

> Када је бројност групе прешла извесни максимум, који је био *одређен нивоом развитка производних снага*, од ње су се почеле одвајати самосталне групе. *Прелаз* на родовско уређење *био је изазван развитком оруђа за рад. порастом производних снага* (подвукао — Д. В.).[1]

Како да се разуме наведено? Стадо је расло, а ниво производних снага није могао да трпи велико стадо, дакле, оно није могло да пређе преко извесног максимума. Истина, у другој реченици ишчезао је стари термин „стадо". и замењен је термином „група", али пошто аутор није показао неку битну промену у стаду, сматраћемо овај термин синонимом термина „стадо". Али у завршној реченици, као резултат деобе стада или групе на два стада или на две групе, или на више, због нивоа производних снага, одмах је поникао нови термин, „родовско уређење". Разуме се, опет је поновљен, али не „ниво". већ „пораст" производних снага.

Када би човек хтео да направи неки ред у излагању овог аутора, могао би да извуче овакав закључак: стадо је група људи. Развитком нивоа производних снага, ова група људи расте. Али „ниво" трпи само известан максимум људи. Затим се група дели на мале групе, а ове су родови. Дакле, род и стадо немају квалитативне разлике, него само квантитативне, стадо је велико, род је мали. Али је на почетку, када је ниво производних снага то трпео, стадо било такође мало, оно је, дакле, још онда било род и ми смо и тада имали „родовско уређење". Дакле, „нивоом производних снага", употребљеним на овакав начин, не можемо да направимо никакву разлику између стада и генса и стално ћемо се вртети у кругу, ако узмемо за базу само разлику у њиховој величини. Ово нам излагање указује само на то да размножавање људи иде брже од „развитка нивоа производних снага", и зато се налаже периодично цепање стада на мања стада. Довде је барем јасна мисао. Али већ одмах постаје нејасна, јер следећи пасус даје сасвим обратан ход односу производних снага и величине групе, тј. стада.

---

[1] Исто, стр. 24.

> Развитак оруђа за рад и пораст производних снага — наставља Островитјанов — створили су базу за образовање стабилнијих и многобројнијих група првобитних људи. (А у претходном пасусу је доказивао да су малобројније групе — Д.Б.) Појавила се потреба да се прошире радне везе међу људима. Као резултат те сазреле потребе економског развитка првобитне заједнице настало је родовско уређење у форми матријархата.[1])

Ето тако је објашњена гентилна организација првобитне заједнице и њено појављивање. Са два кратка противречна пасуса, уз помоћ нивоа производних снага. У једном се доказује, тј. тврди да развитак не трпи многобројније групе и зато их ситни, у другом обратно, да ствара и тражи многобројније. Зато је у првом пасусу испало као да је разлика између стада и генса у томе што је генс малобројнији од стада, а у другом обратно, да је многобројнији. И испала је још једна разлика: као да је стадо нестабилнија, генс стабилнија група, само што се не види у чему је та већа стабилност. У ових осам прилично кратких реченица шест пута је поновљена фраза о производним снагама и од свих исписаних знакова скоро половина отпада на ову фразу. И на крају, да не би учинили неки пропуст у изношењу Островитјановљевих мисли у вези са објашњењем рода, износимо још једно место, где говори о томе:

> Родовски поредак — објашњава он — је одговарао ниском нивоу производних снага, крајње неразвијеној производњи [2])

Тиме су исцрпљене све мисли у вези са објашњењем појаве генса које су изнете у његовој брошури.

Истина, ово је ново објашњење историје првобитне заједнице, које се битно разликује од објашњења класика.

---

[1]) К В. Островитјанов, „Кратак преглед економике претканиталистичких формација", стр 24.

[2]) Исто. стр. 27.

Али када би га они прочитали, сигурно би се згранули због овакве вулгаризације њиховог генијалног материјалистичког метода.

Првобитно гентилно уређење има облик матријархата, тј. род је организован по материнском праву, уколико се уопште може говорити о праву у садашњем смислу речи. Ево, како исти аутор објашњава овај облик.

> Појава матријархата објашњава се *владајућом улогом жена* у првобитној заједници. Жене су се бавиле снабдевањем биљном храном и *нарочито примитивном земљорадњом*, и тако исто колективним домаћинством. што *је имало веома велики значај у животу првобитне заједнице* (подвукао — Д. Б.).[1]

Дакле, „матријархат се објашњава владајућом улогом жена", а последња положајем жена у производњи или, у крајњој линији, „нивоом производних снага", пошто производне снаге одређују продукционе односе. Све се врти око истога. Главна формула објашњава све. Истина, мора се признати, производне снаге уопште нису поменуте, али оно што је поменуто своди се на то. Него, да видимо шта значи аргументација која матријархат објашњава продукционим односима.

Продукциони односи углавном се и своде на односе својине. Примитивност производних снага и заједничка својина општих средстава за производњу диктирају у периоду првобитне људске заједнице колективан рад и заједничку својину над производом. Лична својина неког посебног, само за личну употребу, оруђа, ништа не мења у карактеру заједничке својине (овде не мислимо на каснији период када почиње распадање заједничке својине). Под таквим продукционим односима расподела је била једнака. Према томе, само од самих продукционих односа не може да произиђе нека владајућа улога жене. Можда ће аутор рећи да је жена онда деловала над најважнијом масом средстава за живот. Жена се бавила скупљањем „биљне хране" и „колективним домаћинством". Али зашто да рад жена има већу заслугу и улогу од рада мужа у лову итд.? Штавише, у једној епохи жена може да се и никако не бави производњом средстава за живот, а да читаво њено време у том раздобљу буде ангажовано једним другим обликом производње, производњом самих људи. Истина, за Островитјанова то није важан фактор, али баш због тога зашто да јој се даје владајућа улога? Али ту је још поменуто да жена за своју владајућу улогу, па, дакле, и за матријархат, има да захвали томе што се бавила „и напосе примитивном земљорадњом". Међутим, читав чињенични материјал о историји првобитне заједнице, а и мишљење класика, па чак и оног критичара, указује на то да матријархат не почиње формирањем земљорадничке производње, тј. настанком прве крупне друштвене поделе рада, него да тада почиње његово распадање, први почеци прелаза у генс по очевом праву.

---

[1] К. В Островитјанов „Кратак преглед економике преткапиталистичких формација", стр. 24.

Примитивна земљорадња, или „ручна земљорадња", према В. И. Равдоникосу, је потпуно типична за ниски ступањ варварства.[1] Али, према њему, чак и на овом ступњу, ручна земљорадња још увек нема претежан утицај на снабдевање људи средствима за живот.

До овог је закључка аутор дошао на основу чињеничног материјала истраживањем историје првобитне заједнице у многим земљама. Према Моргановој периодизацији, коју Енгелс потпуно усваја као правилну материјалистичку периодизацију првобитне заједнице, земљорадња се јавља тек на другом ступњу варварства. Али, сасвим је природно да се њени примитивни почеци јављају на претходном ступњу. Али ову тачност није оспорио ни Островитјанов, као што није оспорио ни тачност појаве генса с матријархатом од пуналуалног групног брака, негде на другом ступњу дивљаштва.

Али, ако нарочито погледамо примитивну земљорадњу, онда бисмо могли доћи до обратног закључка, јер се њеним развитком улога жене у производњи постепено смањује, а мужевљева расте. Скупљање је било главна област деловања жене, а мужа — лов. Али претварањем скупљања у првобитну примитивну земљорадњу, оно од области деловања жене постаје и област и све већег деловања мужа. Међутим, муж је још у првобитној земљорадњи узимао учешћа. Ево, како то описује Равдоникос:

> Ако је првобитна мотична земљорадња, која је поникла из скупљања најпре била област женског рада, онда је сточарство које је поникло из лова, било искључиво сфера деловања мужа. У племенима, која су се бавила претежно првобитном мотичном земљорадњом подела рада између мужева и жена састоји се у томе што је муж узимао на себе и најтеже послове — рашчишћапање парцела за обраду од шума (сечење дрва, раскрчивање), ватру, некад и прво прекопавање земље, а жена је прекопавала земљу по други пут, сејала, неговала биљке и скупљала плодове.[2]

---

[1] В. И. Равдоникос, „Историја првобитног друштва", т. II, Лењинград, 1947 год., стр. 17.

[2] Исто, стр. 79.

Ако ствари тако стоје са примитивном земљорадњом, зашто онда Островитјанов покушава да објасни појаву матријархата једном појавом која је никла тек после десетина хиљада година касније, тј. на почетку распадања матријархата? Зар ово није насиље над чињеницама: да се накупе тежи економски фактори и да се тако главном формулом објасни, разуме се, не само генс, већ и његов почетни матријархални облик?

Треба да признамо да имамо утисак да је и сам аутор сумњао у своје објашњење. Он сасвим смушено, као потврду своје поставке, у наставку даје један Енгелсов цитат, у коме Енгелс објашњава превласт жене сасвим другим факторима од оних којима Островитјанов покушава да је објасни. А ови фактори су баш оно што се инкриминише код Енгелса. Само што Енгелс на цитираном месту и не објашњава саму појаву матријархата, већ једну његову последицу. Него, ево и самог цитата:

> Комунистичко домаћинство, — вели Енгелс — у коме жене већином или све припадају једном те истом генсу, док се мушкарци деле на различите генсове, стварни је темељ оне превласти жена која је у прадоба опћенито раширена...1)

Разуме се да је и на положај жене, на њену владајућу улогу у генсу утицао не само њен однос у породици, већ и њен однос у набављању средстава за живот, на пример, скупљање биљне хране, вођење домаћинства. У условима првобитне заједнице уопште се не може замислити постојање неког нормалног здравог одраслог лица, а да не врши неку од ових функција набављања средстава за живот. Али одлучујући утицај за појаву самог матријархата проистиче из улоге жене у породичним односима, тј. из производње самих људи.

Ипак ни Островитјанов није могао, бар у овом случају, да пође даље, а да не помене овај непобитни, иако анатемисани фактор, разуме се, са свом потребном обазривошћу.

> **С друге стране, известан, ма да и подређени** значај имала је та чињеница да се при постојању заједнице мужева порекло детета могло утврдити само *по женској линији* (подвукао — Д. Б.).2)

Пошто је објаснио прелаз матријархата у патријархат „даљим развитком производних снага", Островитјанов даје једну општу карактеристику генса:

---

1) К. В. Островитјанов. „Кратак преглед економике преткапиталистичких формација". стр. 78.

2) Исто, стр. 25.

> Род је уједињавао људе који су водили заједничко домаћинство и који су међу собом били повезани заједничким пореклом од једне прамајке или праоца.¹)

Овако или онако, хтели-нехтели, испало је да се читав гентилни систем базира на пореклу, тј. на породичним односима, на начину како се производе сами људи. Да ли је на овај начин Островитјанов доказао „грешку” код Енгелса или пак своју властиту неспособност да схвати историски материјализам у свом његовом богатству?

Наведимо још једног аутора, А. К. Белова. У својој брошури „Поредак првобитне заједнице” (за курсисте и наставнике — превод у издању БРП (комуниста), 1946 год., Софија), и Белов стоји потпуно на истом гледишту са Островитјановим. Штавише, у читавој брошури од око 80 страница он уопште не помиње породичне односе или начин производње људи, ни њихове промене, па чак не полемише ни са Енгелсом. За њега је сада ово питање дефинитивно и потпуно скинуто с дневног реда, и нивоом производних снага је објашњено све и сва у свим етапама.

Због ниског нивоа производних снага, у периоду прелаза човека из животињског света, људи су живели у малим стадима.

> Свако такво стадо — каже Белов у својој брошури — је живело затворено; једва би могла да постоји нека веза између стада. Случајне сударе између таквих стада пратила је жестока борба.²)

И ни помена о везама и обавезама међу члановима стада. Али, стадо је ишчезло и појавила се гентилна организација. Ево и објашњења:

> Под утицајем пораста производних снага првобитног друштва — објашњава тамо Белов — врши се прелаз из првобитног стада у родовску организацију друштва.
>
> Како и када се јавља родовска организација друштва? — пита се у наставку Белов.³)

И одговара: на средњем ступњу дивљаштва и у облику матријархата. Тиме и само тиме је потпуно објаснио гентилну организацију и дао одговор на своје питање „како и када”. Само, нажалост, аутор се не пита: шта је гентилна организација, а шта стадо? Можда би нам тада дао неку разлику између стада и генса. Овако је код њега остала потпуно необјашњена, чак непоменута разлика између њих,

---

¹) Исто. стр. 26.

²) А. К. Белов, „Поредак првобитне заједнице”, стр. 30.

³) Исто, стр. 46.

Белов је даље, само производним снагама, тј. само улогом жена итд., објаснио и „облике матријархата", дакле, исто онако као и Островитјанов, али од њега се разликује по томе што није уопште поменуо порекло ни као другостепени фактор.

Белов је такође и природну поделу рада између мужа и жене, која почива на природним полним разликама, објаснио развитком производних снага, као што је објаснио поделу рада између деце и одраслих, која се појавила на средњем ступњу дивљаштва, даљим развитком производних снага.¹)

Као што се види, Белов је најсавесније очистио себе од инкриминисаног фактора. Када је цитирао место из „Немачке идеологије", он је пажљиво испустио трећу „чињеницу", наиме производњу самих људи (упореди стр. 66 његове брошуре с горенаведеним цитатом из „Немачке идеологије"). Али ипак, као и Островитјанов, и Белов није могао да се до краја уздржи. На крају брошуре он чини следећу паралелу:

> Ако су се у периоду процвата поретка првобитне заједнице — закључује Белов — људи груписали у генсове према одликама крвног сродства, то у епохи његовог распадања груписање почиње да се врши према економско-територијалним одликама. На овој основи јавља се сеоска општина, која претставља целину од појединих самосталних породица; у њеним основама и не леже више родовски, него економски односи (све подвукао — Д. Б.).²)

Тако је код Белова, на крају крајева, пошто је кроз читаву брошуру доказивао да економски фактори одређују гентилно уређење, испало да њега одређују не економски, него односи крвног сродства.

V.

Да видимо сада у какав однос Енгелс ставља ова два фактора или ове две стране производње и репродукције стварног материјалног живота.

> Што је мање развијен рад, што је мања количина његових производа, па дакле и богатство друштва, тим више родовске везе детерминишу друштвено уређење.³)

---

¹) Исто, стр. 34—35.

²) Исто, стр 72.

³) Маркс—Енгелс, „Изабрана дела", т. II, стр. 167.

Друкчије речено, уколико идемо даље у дубину људске историје, утолико је рад неразвијенији, утолико доминантнији утицај имају породични односи или начин производње самих људи на све друштвене односе.

Када је Плеханов водио полемику против некадањих Енгелсових критичара, Карева и Михајловског, навео је пример са слоном. Неоспорно је, каже Плеханов, да слонови, ради одржавања своје врсте, улазе у извесне породичне односе. Од чега зависе ови односи? Дарвин наводи да су слонови понекад употребљавали гранчицу да би се одбранили од мува. Али улога гранчице у животу слонова је такорећи безначајна. Да ли сада имамо основу да тврдимо да породични односи слона зависе од гранчице? Сигурно не, они зависе од општих услова живота слона. Само ако гранчица добије одлучујући утицај у овим условима, онда ће од ње у крајњој линији зависити и породични односи. Али и тада мораћемо признати да је било времена када они нису зависили од гранчице. Ако је овај пример чудан за слона, нимало није чудноват за историју човека.

Формула „производне снаге", примењена на првобитну заједницу, могла је да објасни само чињеницу — неопходност колективног рада и колективних акција једног колектива људи ради осигуравања њихове егзистенције. Њоме се такође могу објаснити и узроци који делују на касније укидање заједничке својине, колективног рада, а тиме и првобитне заједнице, као друштвено-економске формације. Али кад би се радило о друштвеним облицима, стадо, генс са материнским правом итд., ова формула се показала недовољном да објасни ове облике и њихове промене. Островитјановљев покушај да то учини довео га је у безизлазну противречност.

> Као што је већ речено, наши мајмунасти преци — каже Енгелс — били су друштвена бића. Очевидно је да се порекло човека, те најдруштвеније од свих животиња, не може изводити од недруштвеног најближег претка.[1])

Сам постанак људског друштва не може се одредити, али, према Енгелсу, прошле су од онда многе стотине хиљада година.

У току овог периода од много стотина хиљада година, код човеколиких мајмуна, „пре свега под утицајем свог начина живота", предњи удови ослобађају се од других функција, претварају се у руке, у органе за рад. Тиме је извршен одлучан корак у претварању човеколиког мајмуна у човека. Међусобна помоћ у одбрани и набавци хране, проширивање броја прехранбених предмета — свим тим проширивали су се услови за овај процес човековог преображаја. „Али све то — подвлачи Енгелс, као што је то подвучено и код Маркса — још није био рад у правом смислу речи. Рад почиње са израдом оруђа."[1]) Прве употребе камена и мотке као оруђа рада готових из природе, појављују се тек на средњем ступњу дивљаштва, у раном каменом веку, (палеолиту), прва груба израђена и неглачана камена оруђа, „копље и ватра" — а тиме почиње да се оформљује и развија прави, специфични људски рад и производне снаге друштва, што је трајало огроман временски период. На горњем ступњу већ се јављају глачана камена оруђа, дрвени судови, ручно ткање, лук и стрела; на нижем ступњу варварства јавља се грнчарство. Неоспорно, ово је огроман напредак у развитку рада и друштвених производних снага. Али ипак оруђа су још увек тако примитивна да су и на нижем ступњу варварства главна средства за живот готови производи природе: скупљање биљне хране, лов и риболов. У овом се периоду, дакле, већ развио специфични људски рад, а тиме и производне снаге људског друштва. Али оне су још увек на тако ниском нивоу да не могу битно да утичу на друштвене односе тадашњих људи. Оне још увек не допуштају да се поједине индивидуе или индивидуалне породице оспособе као посебне производне јединице. Колективан рад, колективне акције још увек су неминован услов егзистенције људи. Све до средњег ступња варварства скупљање и лов претстављају главне изворе средстава за живот. Иако не може тачно да се утврди, сигурно је да је тек појавом прве крупне друштвене поделе рада, са земљорадњом и сточарством, негде на средњем ступњу варварства, специфичан људски рад добио и доминантан утицај на живот људи, а тиме и односи својине на производе овог рада почињу да добијају све доминантнији, одлучујући утицај на друштвене односе, па и на породичне.

---

[1]) Енгелс, „Улога рада при претварању мајмуна у човека", Маркс-Енгелс, „Изабрана дела", т. II, стр. 75.

Запитајмо се у чему се састоји основа друштвених односа капиталистичког друштва, чиме су они одређени? Одговор је јасан. То су односи између капиталисте и радника у капиталистичкој производњи, у крајњој линији одређени односима својине над средствима за производњу, а ови производним снагама. Породични односи, иако су услов за производњу људи, непобитан услов за саму егзистенцију капиталистичког друштва, ипак немају скоро никакав битни утицај на друштвене односе међу људима у капиталистичком друштву. Исти је случај ако погледамо феудално друштвено уређење. Ни тамо породични односи немају скоро никакав битни утицај на односе у феудалном друштву. Тамо имамо односе феудалног господара и зависних (привезаних за земљу) и полузависних сељака на основу феудалне својине над основним средствима за производњу — земљом и делимичне својине над директним произвођачем — кметом. Такав је случај и са робовским поретком, где је основа односа однос господара роба и роба, који се заснива на својини над средствима за производњу и над самим произвођачем. И овде породични односи немају никакав знатнији утицај на друштвене односе и на друштвено уређење, иако су свуда услов егзистенције човекове врсте.

---

[1]) Исто, стр. 14.

Ако се сада расмотре друштвени односи првобитне заједнице, лако се може видети да на њих немају доминантни утицај својински односи, него породични, односи сродства.

Тачно је, да поновимо још једном, да ниски ниво производних снага условљава колективан рад, заједничку својину, једнаку расподелу, дакле, и немогућност појединe индивидуе на самосталну, од заједнице независну егзистенцију.

Друштвени односи нису односи између капиталисте и радника, између роба и господара робова, између феудалног господара и кмета, они нису ни односи самосталних робних произвођача, који у друштвене односе улазе преко својих производа; они су односи између оца и мајке, мужа и жене, брата и сестре итд. — односи сродства. „Називи отац, дете, брат, сестра нису никакве празне почасне титуле — каже Енгелс у напред цитираном пасусу — већ носе собом потпуно одређене, сасвим озбиљне узајамне обавезе, чији скуп **чини битни део друштвеног уређења тих народа**" (подвукао — Д. Б.).

★

Почнимо са полазном тачком, са стадом, са најудаљенијим обликом заједничког живота првобитних људи, који је важио у периоду њиховог прелаза из животињског стања у људско друштво. У том периоду назиру се потпуно нерегулисани полни односи, без икаквих ограничења и забрана између брата и сестре, између мајке и сина итд. Овај облик породичних односа, уколико се може говорити о породичним односима, или овај начин производње самих људи и јесте база стада.

Истина, овај облик породичних односа није нађен ни код најдивљих народа. Међутим, он се са сигурношћу изводи из нађених система сродства. Ако се претпостави такав облик породичних односа као база стада, ипак не може да се утврди под којим је условима и због којих је узрока настао овај облик породичних односа, групног брака без икаквих ограничења. Али, био би смешан и сам покушај да се он објасни „нивоом производних снага”. Пођимо од чињенице да су због услова живота човеколики мајмуни тог периода живели у групном браку и стадима. Узајамни односи човеколиких мајмуна у стаду такође нису били одређени нивоом производних снага, већ општим условима њиховог живота, у коме је главну улогу играо начин производње самих људи или „породица, која је на почетку била једини социјални однос”.

Породични односи, или начин производње људи, није нешто дато заувек, већ нешто што се мења. У овом погледу Енгелс наводи сјајну дијалектичку Морганову мисао, према којој је „породица активни елеменат” и стално се мења од „нижег у виши облик”, а системи сродства су пасивни и регистрирају прогрес промена у породичним односима тек после дужег периода, кад ће се они „радикално променити.”

> „А исто је тако”, додаје Маркс, „и с политичким, правним, религиским, филозофским системима уопште”.
>
> Док породица наставља да живи — каже затим Енгелс — систем сродства се окоштава, и док се овај и даље одржава на основу обичаја, породица га превазилази.¹)

У току хиљада година, најпре сасвим случајно, а затим све редовније и редовније настао је процес ограничавања полних односа, најпре можда између мајке и сина и временом је постало правилом ограничавање по генерацијама. Тако, с променама у начину производње људи, тј. у полним односима међу људима, настаје промена у породичним односима. На овај је начин, сасвим постепено, „откривен инцест као грех”, а то је са своје стране допринело да отпочне процес ограничавања у све већој мери, што је претстављало, према Енгелсу, „драгоцен допринос” развитку људског рода.

> Те промене су такве врсте да се круг, који обухвата заједничка брачна веза и који је првобитно био врло широк, све више и више сужава, док најзад не обухвати само појединачни пар, који облик данас преовлађује.²)

Према Моргану, развитак ограничавања полних односа донео је собом разне облике породичних односа:

---

¹) Маркс-Енгелс, „Изабрана дела”, т. II, стр. 187.

²) Исто, стр. 188.

1. Породицу крвног сродства, која значи искључивање родитеља и деце из међусобних полних односа, тј. ограничавање по поколењима.

2. Породицу пуналуа, искључивање међусобних полних односа између браће и сестара.

3. Синдијазмичку породицу, лабава породица посебних парова који могу лако да се раскину по жељи једне, било које стране.

Између ових главних породичних облика имамо и међустепене, прелазне облике. Али су за наш случај сасвим неважни.

Ако је основа стада био групни брак, без икаквог ограничавања полних односа, то се постепеним увођењем у живот ограничавања почиње, сасвим природно и постепено, поткопавати база самог стада. Први степен ограничавања по генерацијама и породица крвног сродства, која је одатле поникла, претставља први „организовани облик друштва". И овај облик породичних односа није нађен код ниједног народа. Али на основу породичног система (као, на пример, малајског система), Морган са сигурношћу утврђује његово постојање.

> Да би објаснили појаву материнског система — каже он — самом природом порекла детета, ми с правом можемо допустити да је њему претходио групни брак између рођене и колатералне браће и сестара...[1]

Ако знамо да су људи овог периода употребљавали ватру, неглачани камен и мотку, ми тиме сигурно не би могли да откријемо да су они имали и породицу крвног сродства.

Даљим кораком у развитку ограничавања, искључивањем полних односа између браће и сестара, створена је могућност, а и нужност распадања породице крвног сродства, првог друштвеног облика човечанства. Ниче нова породична заједница „један или више низова сестара постали су језгро једне кућне заједнице, њихова рођена браћа језгро друге. Тако или слично произашао је из породице крвног сродства облик породице који је Морган назвао породицом пуналуа",[2]) (заједнички мужеви једне групе сестара нису браћа већ „пуналуа", тј. интиман, близак друг; исто тако и заједничке жене групе браће су „пуналуа"). Грубљи облик групног брака, али ближи претходном него што је пуналуални је аустралиски систем класа. Од ова два породична облика, од система класа и породице пуналуа непосредно израста установа генс, „установа — подвлачи Енгелс — која чини основу друштвеног уређења већине, ако не и свих варварских народа на земљи".¹)

---

[1] М. М. Морган, „Првобитно друштво", изд. Труд", София, 1946. стр 515.

[2] Маркс—Енгелс, „Изабрана дела". т. II. стр. 105.

> Узмемо ли сад из породице пуналуа једну од обеју типичних група, наиме групу низа рођених или даљих сестара, (тј. оних које у првом, другом или даљем степену воде порекло од рођених сестара), заједно с њиховом децом и њиховом рођеном или даљом браћом с материне стране (који, по нашој претпоставци, **нису** њихови мужеви!), онда имамо тачан круг лица која ће се доцније појавити као чланови генса, у праоблику ове установе. Сви они имају заједничку прамајку, и на основу порекла од ње женски потомци сваке генерације су сестре. Мужеви ових сестара, међутим, не могу више бити њихова браћа, дакле не потичу од ове прамајке, не припадају, према томе, групи крвних сродника, доцнијем генсу; али њихова деца припадају овој групи, јер је порекло с материне стране, као једино извесно, одлучујуће. Чим је једном утврђена забрана полних односа између све браће и сестара, чак и најдаљих колатералних рођака с материне стране, претворила се и горња група у генс, тј. конституисала се као постојан круг крвних сродника, по женској лози, који не смеју ступати у међусобне бракове, а тај се круг отсада све више и више учвршћује другим заједничким установама друштвеног и религиског карактера и разликује од осталих генсова истог племена.²)

Тако је код Енгелса сасвим природно и стварно објашњена појава генса.

Ово Енгелсово објашњење суштине генса и његове појаве из одређених породичних, тј. полних односа и као резултат њиховог развитка је у пуној сагласности с Марксом, који у свом конспекту ту на безброј места подвлачи сличне Морганове мисли о појединим племенима. Ми ћемо навести само неколико места:

> Род је, према томе, **целокупност крвних сродника** који произилазе од једног општег претка, који носе једно исто родовско име и који су један с другим повезани крвним везама.³)

О пореклу гентилне организације аустралиског система класа Маркс даје Морганове наводе:

> **Организација по мушким и женским класама** (**дакле организација на основу разлика по половима** — додаје Маркс) сусреће се још и сада у пуној снази код аустралиских урођеника...

---

[1] Исто, стр. 194.

[2] Исто, стр. 197—198.

[3] „Архив Маркса и Енгелса", т. IX, стр. 63.

> *Класа, са њеном мушком и женском линијом,* је јединица друштвеног система и заузима господарећи положај, у оно време када се родови тек појављују, али се они развијају, гутају класе...¹)

И даље:

> Код других племена (неаустралиских) род се, очевидно развијао сагласно ограничавању у брачном систему.²)

И још једно место:

> Али род се нужно јавља из *групе са нерегулисаним полним односима;* само после тога, када ће у оквиру те групе почети *из брака да се отстрањују браћа и сестре,* из њеног крила може да израсте род, али не раније. *Претпоставка за род је раздвајање* браће и сестара (рођених и *даљих*) из средине других крвних сродника. *Род,* пошто је једном поникао, наставља да постоји као јединица друштвеног система, а у то време породица је подвргнута већим променама.³)

Исто тако природно, не вршећи никакво насиље над чињеницама, Енгелс је објаснио и појаву матријархата:

> Код свих облика групне породице — каже Енгелс — неизвесно је ко је отац неком детету, али је извесно ко му је мати. Иако она *сву* децу целокупне породице назива својом децом и има материнске дужности према њима, ипак она познаје своју рођену децу између осталих. Јасно је, дакле, да се порекло, док постоји групни брак, може утврдити само с *материне* стране да се, дакле, признаје само *женска лоза.* Уствари је тако код свих народа дивљих и на нижем ступњу варварства; и Бахофенова је друга велика заслуга у томе што је то први открио. Он означава ово искључиво признање порекла по матери и наследне односе који су се у току времена одавде развили изразом — материнско право (матријархат); задржаћу овај израз краткоће ради. Али он је погрешан, јер на овом друштвеном ступњу не може бити ни говора о праву у правничком смислу.⁴)

Маркс стоји на истом гледишту, што се види по многим местима у конспекту Морганове књиге. На почетку главе о најстаријој породици, Маркс у конспекту ставља примедбу:

> Најстарије од света: живот у стадима уз нерегулисане полне односе; никаква породица; овде је могло да игра неку улогу само материнско право.⁵)

---

¹) „Архив Маркса—Енгелса", т. IX, стр. 57.
²) Исто, стр. 62.
³) Исто, стр. 135.
⁴) Маркс—Енгелс, „Изабрана дела", т. II, стр. 197.
⁵) „Архив Маркса и Енгелса", т. IX, стр. 8.

Ми смо већ видели како Морган објашњава „матерински систем самом природом порекла детета".

Као што се види из досад изнетог, ни овде нису потребне производне снаге да би се објаснио матријархат.

Она иста појава ограничавања полних односа, која је од стада преко породице крвног сродства довела до породице пуналуа, у даљем развитку доводи до распадања и ове породице и до појаве синдијазмичке породице.

Енгелс сасвим природно и реално објашњава и појаву синдијазмичке породице. Још у групном браку сусреће се известан заједнички живот: „муж има једну главну жену... међу многим женама, а он јој је главни муж међу многим мужевима".

> Али овакво уобичајено спаривање морало се све више устаљивати уколико се генс више развијао и уколико су многобројније биле класе „браће" и „сестара", међу којима је брак био немогућ. Потстицај који је генс дао у спречавању брака између крвних сродника ширио се још даље . При овој све већој замршености брачних забрана групни бракови су све више постајали немогући; њих је потисла **синдијазмичка породица**.[1])

На овај начин Енгелс целокупним чињеничним материјалом о првобитној заједници, који су скупили Морган и други аутори, непобитно доказује да начин производње самих људи, развитак породичних односа има доминантан утицај у одређивању развитка друштвених односа.

А чиме се објашњава, чиме је одређен развитак породичних односа? — повикаће савремени ревизионисти Енгелсовог учења. — На крају крајева, у крајњој линији, морају се ипак признати „производне снаге".

Остављамо критичарима да докажу како је појава неглачаних и глачаних камених оруђа, мотке и копља изазвала појаву пуналуалне породице, рода итд., а ми ћемо се ипак зауставити на једино стварном, а према томе, једино могућем научном објашњењу које дају Маркс, Енгелс и Морган.

Пре свега, све промене и ови облици породице нису настајали на потстрек неких психичких, идеолошких или религиозних фактора Они нису настајали, како то мисли, на пример, судија Лорен Ендрис у свом писму од 1860 год., по свесном диктату жеље:

> Однос пуналуа има двојни карактер: он је произашао из тога што су два или више браће зажелела да њима припадају њихове жене, или пак две или више сестара њихови мужеви.[2])

---

[1]) Маркс—Енгелс, „Изабрана дела", т. II. стр. 201.

[2]) М. Морган, „Првобитно друштво", стр. 542.

Када Енгелс говори о сталном деловању ограничавања полних односа, он истиче:

> Види се управо како тежња за спречавањем инцеста долази увек изнова до изражаја, али сасвим инстинктивно, насумце, без јасне свести о циљу.[1])

Главни покретачки фактор у стихиском развитку породничних односа у овом периоду људске историје, Енгелс, заједно са Морганом, види у природном одабирању:

> По Моргановим речима — наводи Енгелс — „бракови између генсова који нису у крвном сродству рађали су физички и умно снажнију расу; два напредна племена помешала су се, и нове лобање и мозгови природно су се повећали док нису обухватили способности оба племена". Племена са гентилним уређењем су морала на тај начин стећи надмоћност над заосталим племенима, или их повући за собом својим примером.[2])

Када Морган говори о брачном праву читавих група људи, Маркс додаје:

> Ослобођавање од тих „права" итд. врши се само полако, као резултат тежњи које несвесно доводе до промена; оне су се вршиле несвесно, захваљујући природном одабирању.[3])

Ето тако Енгелс заједно с Марксом објашњава ток људске преисторије, где доминантни фактор кретања друштвених односа није био начин производње материјалних добара, већ начин производње самих људи. Разуме се читав развитак друштвених односа није се одвијао ван развитка производње материјалних добара. То је јединствен процес развитка где доминантан утицај на друштвене односе има начин производње самих људи.

VI

У даљем развитку поретка првобитне заједнице постепено се мења одлучујућа улога поменутих фактора. О овој промени доминантног утицаја у развитку друштвених односа једних фактора са другима навешћемо следећи Енгелсов пасус:

> Синдијазмичка породица је настала на граници између дивљаштва и варварства, најчешће већ на вишем ступњу дивљаштва, а понегде тек на нижем ступњу варварства. Она је карактеристичан облик породице за варварство, као што су то групни брак за дивљаштво и моногамија за цивилизацију,

---

[1]) Маркс-Енгелс „Изабрана дела", т. II, стр. 200

[2]) Исто, стр. 202.

[3]) „Архив Маркса и Енгелса", т. IX, стр. 57,

> Да би се она даље развила до чврсте моногамије, били су потребни друкчији узроци од оних које смо досад налазили на делу. Група је у пару била већ сведена на своју последњу јединицу, свој двоатомни молекил: на једног мушкарца и једну жену. Природно одабирање извршило је свој задатак све већим искључивањем из брачне заједнице; оно није имало више шта да учини у том правцу. Ако, дакле, не би ступиле у дејство нове, друштвене покретачке снаге, онда није било никаквог разлога због кога би из спаривања могао произаћи нов облик породице. Но ове покретачке снаге ступиле су у дејство.[1])

Да видимо сада које су то „нове друштвене покретачке снаге”, које су ступиле у дејство на одређеном ступњу развитка друштва. То су нарасле производне снаге и њима одговарајући продукциони односи, који сада већ заузимају доминантан утицај и одређујућу улогу за целокупне друштвене односе. Али код Енгелса немамо само фразу о „производним снагама”, већ имамо тачну анализу одређених конкретних промена у производним снагама и одговарајуће промене у продукционим односима, из којих проистиче њихов доминантни утицај. Енгелс указује на појаву сточарства, које је „развило дотада неслућен извор богатства и створило сасвим нове друштвене односе”. Од простог скупљања хране „из дана у дан”, сада је створена могућност да редовно тече месна и млечна храна. „Сва ранија средства за прибављање хране дошла су у позадину; лов, раније неопходност, постаје сад луксуз.”[2])

Дакле, припитомљена стада, сточарство, метална оружја, нарочито плуг и с њиме земљорадња, изазвали су преврат у старом начину живота. Скупљање биљне хране изгубило је важност пред земљорадњом, а лов је постао луксуз у односу на сточарство. Тиме је никла и нова друштвена подела рада уместо дотадање природне поделе. Никли су нови односи међу људима, односи размене. Читав овај развитак створио је паралелно и постепено и приватну својину над новим, све већим покретним и непокретним богатствима, која су најпре била својина генса, а доцније постала својина појединих породица.

> Али коме је припадало — пита се Енгелс — ово ново богатство? Несумњиво, првобитно генсу. Међутим, већ рано се морала развити приватна својина стада.[3])

Не зна се како је текао овај процес прелаза из гентилне својине у приватну. Али, „сигурно је — каже Енгелс даље — да на прагу проверене историје свуда већ налазимо стада као засебну својину старешине породице, као што је то и с уметничким производима варварства, металним оруђем, луксузним артиклима и, најзад, људском стоком — робовима."[1])

---

[1]) Маркс—Енгелс, „Изабрана дела“, т. II, стр. 207.

[2]) Исто, стр. 207.

[3]) Исто, стр. 207-208.

У даљем развитку нема више само односа сродства, него се јављају односи између господара и робова. Сада није потребно да се заробљеници убијају, једу, или пак да се примају као равноправни чланови. Њихов рад сада даје вишак господарима, њих претварају у робове.

А какве су промене изазвале ове нове друштвене снаге и нови друштвени односи у самој породици и гентилној организацији? Да наведемо Енгелса:

> Чим су таква богатства једном прешла у приватну својину породице и тамо брзо расла, задала су снажан удар друштву које се оснивало на синдијазмичком браку и матријархалном генсу. Синдијазмички брак је унео нов елеменат у породицу. Он је поставио поред рођене матере утврђеног рођеног оца, који је још уз то вероватно био боље утврђен него ли многи „очеви" данас. По тадашњој подели рада у породици мужу је падало у део прибављање хране и зато потребних оруђа за рад, па према томе њему је припадала и својина над последњима; у случају развода он их је узимао собом, као што је жена задржавала своје кућно оруђе и посуђе. По обичају ондашњег друштва, дакле, муж је такође био сопственик новог извора хране, стоке, а доцније и новог оруђа за рад — робова.[2])

И даље:

> Дакле, уколико су богатства расла, она су, с једне стране, давала мушкарцу важнији положај у породици него ли жени, а, с друге стране, стварала су потстрек да се тај појачани положај искористи за то што ће се традиционални ред наслеђа изменити у корист деце. Али то није било могуће догод је важило порекло по матријархату. Требало је, дакле, њега укинути, и оно је укинуто. То није ни било тако тешко као што нам данас изгледа. Јер ова револуција — једна од најрадикалнијих коју су људи доживели — није погодила ни једног од живих чланова генса. Сви његови припадници могли су и даље остати оно што су и пре били. Довољно је било једноставно решење да ће убудуће потомци мушких чланова остати у генсу, а да ће потомци женских чланова бити искључени преласком у генс свога оца. Тиме су били укинути рачунање порекла по женској лози и матријархално наследно право, а установљени мушка лоза порекла и патријархално наследно право. Ми ништа не знамо о томе на који је начин и у које време извршена ова револуција међу културним народима. Она пада сасвим у преисториско доба.[3])

---

[1]) Исто, стр. 208.

[2]) Маркс—Енгелс, „Изабрана дела", т. II, стр. 208.

[3]) Исто, стр. 209.

Тако је од синдијазмичке породице у роду постепено никла моногамна породица са очевим правом, у оквиру самог генса.

> Она (моногамија — Д.Б.) — каже Енгелс — је била први облик породице који се заснивао не на природним, већ на економским условима, наиме на победи приватне својине над првобитном, исконском заједничком својином.¹)

И Маркс у конспекту излаже мисао о новим друштвеним снагама које делују на разарање генса, на појаву моногамије. Тако, на пример, када говори о конфликту између вођа грчких генсова и масе, Маркс долази до закључка

> „...да су *вође родова* итд.. захваљујући своме богатству итд. већ ушли *у конфликт* са члановима *родова* — са *масом* становништва, што је неизбежно при постојању приватне својине над *домом; земљом и стадом*, повезане *са моногамном породицом*.²)

Сличне мисли излаже и Морган:

> Моногамна породица — каже он — дугује своје појављивање својини, исто тако као што синдијазмичка породица дугује своје појављивање роду.

И даље:

> Својина је постала довољно снажна да би утицала на органску структуру друштва.³)

Као резултат развитка приватне својине долази до потпуног разбијања читаве гентилне организације и друштвеног уређења које је почивало на природним односима сродстава, да би била замењена противречном друштвено-економском формацијом састављеном од класа, с противречним непомирљивим интересима. Уместо пракомунистичке гентилне организације јавља се држава са територијалним груписањем људи. И, разуме се, борба ових класа, која произилази из њихових супротних интереса у процесу производње, у зависности од својине средстава за производњу, постала је одлучујући, доминантни фактор целокупне људске историје. Тако су производне снаге, у крајњој линији, постале основа на којој се граде друштвени односи и друштвена историја.

На овај начин, на основу целокупног чињеничног материјала који је Енгелс употребио у свом делу, објашњена је на материјалистичкој основи загонетка историје првобитне заједнице. Прича о противречности између Енгел-

---

¹) Исто, стр. 217.
²) „Архив Маркса и Енгелса“, т. IX, стр. 149.
³) М. Морган, „Првобитно друштво“, стр. 492-493.

сове поставке и чињеница, између Енгелса и Маркса је потпуно шупља. Када би она била истинита, онда се ово Енгелсово дело ни у ком случају не би могло прогласити као „једно од основних класичних дела марксизма". Јер се један од његових главних задатака и заслуга састоји управо у објашњењу првобитне заједнице, дотадање загонетке. А загонетка је објашњена баш поставком коју су савремени критичари прогласили за „грешку".

Напротив, управо научна снага Енгелсове поставке чини ово његово дело заиста „једним од основних класичних дела марксизма".

Ово дело, с његовом основном поставком, претставља Енгелса као сјајног мајстора примене материјалистичког схватања историје.

„Критика" његових критичара претставља њих саме као вулгаризаторе историског материјализма.

ДИМЕ БОЈАНОВСКИ

САДРЖАЈ

Едвард Кардељ: О социјализму и демократији — — — — — — 1

Борис Кидрич: О неким теоретским питањима новог привредног система — — — — — — — — — — — — — 42

Мијалко Тодоровић: О радној задрузи — — — — — — — — 70

Борис Зихерл: О друштвеном бићу и друштвеној свести у прелазном периоду — — — — — — — — — — — 98

Дими Бојановски: О првобитној заједници или о једној „грешци“ Ф. Енгелса — — — — — — — — — — — — 133

Уређује одбор:

Милован Ђилас, Борис Кидрич, Владимир Бакарић, Милентије Поповић, Вељко Влаховић, Мома Марковић, Владимир Дедијер

Одговорни уредник *Милован Ђилас*

Часопис излази сваког другог месеца. Администрација и штампарија „Борба“, Београд. Кардељева 31; телефон 24-001; текући рачун код Нардне банке ФНРЈ 102-9032020.

Пролетери свих земаља, уједините се!

КОМУНИСТ ОРГАН КПЈ ЗА МАРКСИСТИЧКУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

VI ГОДИНА МАЈ — АВГУСТ 1952 БРОЈ 3-4

О СИСТЕМУ ЕКОНОМСКЕ И СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ[1])

ОСНОВНА ИСКУСТВА НА ПОЉУ НАЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ И РАДНИЧКОГ УПРАВЉАЊА ПРЕДУЗЕЋИМА

Шта подразумевамо под изразом: управљање национализованим средствима за производњу — односно управљање национализованом имовином?

Право управљања средствима за производњу није само (и није пре свега) организационо нити техничко питање, већ је у својој суштини питање друштвених односа, то јест питање у чијим се рукама налази економска (па на одговарајући начин и политичка) моћ. Од тога ко и на који начин управља средствима за производњу зависи суштина друштвеног уређења (па и политичке надградње) једне нације. Због тога одговор на питање ко и на какав начин управља средствима за производњу јесте у исто време и одговор на питање какво је друштвено уређење одговарајуће нације, колико у њој има демократије и слободе, ко у њој има економску па следствено томе и политичку власт. Исто тако тиме се даје и одговор на питање у ком се правцу креће развитак одређеног друштва. А у земљама у којима је битни део производње национализован, ово се питање своди на питање ко и на какав начин управља национализованим средствима за производњу, то јест национализованом имовином.

За лакше разјашњење овог појма треба разликовати:

а) управљање национализованом имовином као јавну функцију, то јест сагледати органе и методе како се средствима за производњу, па и самом производњом, то јест економским животом нације, управља са гледишта јавне, опште друштвене делатности и

---

[1]) Чланак написан за први број међународног зборника „Путеви социјализма".

б) однос радника-произвођача (то јест људи који се налазе у непосредном радном процесу) према средствима за производњу, каква је њихова функција у процесу производње, јер тиме је одређено и њихово друштвено место. А од тога какав положај имају непосредни произвођачи у управљању производњом у суштини највише зависи карактер самог друштвеног и политичког уређења нације.

Јавно управљање, ради лакшег прегледа, може се сагледати и посматрати кроз систем и метод планирања и кроз систем и организацију финансија.

Планирање (и одговарајући облици финансиског живота) уствари у крајњој линији одређује и садржину власништва у савременом друштву, односно одређује коме припада економска власт. Планирање (и одговарајуће финансије) у данашње време је појава карактеристична скоро за све земље. У том смислу је стари класични капитализам већ превазиђен. Друштвено и политичко уређење појединих нација не разликују се по томе да ли се планира или не, већ, пре свега, по томе какав је систем планирања и у чему је садржина планирања, то јест — ко, шта и на какав начин планира.

Право на планирање произилази из својине над средствима за производњу, а поседовање овога права у суштини значи (економски говорећи а не правно) својину, то јест израз је права на својину, или, још тачније речено, право на одговарајућу економску моћ. Економска снага друштва у рукама је онога чије је право да планира економски живот. На други начин постављено ово питање гласило би: каква је улога и власт државе — јавне власти у планирању (и у одговарајућим финансијама), а каква пак индивидуалних предузећа; да ли се та власт

а) своди на то да регулише опште односе и услове за рад производних, више или мање независних јединица — предузећа, или су

б) њена права и улога толико проширени да у суштини значе власништво над имовином, то јест значе државно-капиталистичко власништво над средствима за производњу.

У првом случају независне производне јединице могу бити појединачни капитали (у том случају ради се о капиталистичком друштву, друштву чији су основи буржоаски), или могу бити социјалистички радни колективи непосредних произвођача — радника (у том случају се ради о новим социјалистичким односима у производњи, то јест о друштву чија је основица социјалистичка демократија).

У другом случају ради се о државнокапиталистичким бирократским облицима власништва, то јест о бирократском друштву и о власти бирократске касте.

Први период у систему управљања

Пошто национализована имовина и производња у овом сектору национализоване привреде чине битни део економског живота земље, то је и начин управљања у том сектору давао основне карактеристике целокупном економском и друштвеном животу нове ФНР Југославије. При томе у животу Југославије постоје два периода, по суштини различита. Први период почиње после рата и траје до 1950 године. Други почиње са 1950 годином и у 1952 години оформљен је у својим битним деловима, а процес изградње новог система и даље траје.

За систем планирања у првом периоду карактеристично је да су државни органи вршили централизовано планирање, у основи из једног центра. Сама предузећа била су само извршни органи, без икаквих самосталних права у планирању. Планирало се у натуралном облику, а производња диктирана по количини и по асортиману. Исто тако планирана је од стране администрације и расподела која се извршавала, реализовала не путем тржишта, већ путем детаљно разрађене дистрибуције. Тржиште у основним областима економског живота није постојало, већ административно разрађен систем дистрибуције. Следствено томе цене производа одређиване су од административних органа. Цео систем био је административан, што у суштини није ништа друго него израз државног власништва над средствима за производњу. Кроз одређивање производње, расподеле и цена држава је у суштини постајала власник свих средстава за производњу и укупног друштвеног продукта — производа људског рада.

То се огледало у финансиском систему у коме су конкретније и јасније долазиле до изражаја ове особине. У финансијама овоме је одговарао систем пореза на промет који је апсорбовао целокупну акумулацију свих предузећа, при чему су радницима исплаћиване од стране државне администрације утврђене наднице. Осим овог постојали су и порези на доходак од приватних занимања, пре свега индивидуалних сељака, међутим они су били релативно мали, чак безначајни.

Порез на промет захватао је целокупну друштвену акумулацију и улазио у државни савезни буџет, па су се преко буџета (односно владине администрације) финансирале свеукупне привредне и друге потребе народног живота. У државни буџет, то јест буџет администрације, улазиле су и инвестиције, па чак и социјално осигурање — пензиско и болесничко.

Предузеће је, на бази плана производње, расподеле и цена, израђивало финансиски план. Сву добит уплаћивало је у буџет, а губитке надокнађивало из буџета. У суштини оно је било наставак буџета, односно једно од одељења државне административне и буџетске машине. У таквом систему ни кредит није играо никакву економску улогу. Он је аутоматски произлазио из плана кога је предузећу наметао државни орган.

Не улазећи у питање економског рентабилитета у оваквом систему, за њега је с гледишта друштвених односа карактеристична тенденција подржављења целокупног националног економског живота. Очигледан спољни израз тога је буџет. То је, са своје стране, наметало административне мере и притисак и на пољопривредну производњу, на укидање тржишта као објективног друштвеног мерила и наметање административног притиска и на поједине ситне индивидуалне произвођаче.

Какав је био положај радника-произвођача у том систему?

Плате су биле регулисане владиним уредбама, и то за сваку грану посебно, радници разврстани у категорије и за сваку категорију одређени тарифни ставови који су на раднике аутоматски примењивани. Систем норми стимулирао је делимично појединог радника — често на штету осталих. Плате службеника у привреди биле су регулисане посебним уредбама, то јест исто као и у државној администрацији. Радници и службеници у привреди нису били на исти начин награђивани. Постојао је систем разних додатака које је одређивао шеф — директор. Предузећем је управљао од стране државне администрације постављени директор који је примао и отпуштао раднике, одређивао плате, одређивао норме итд. Дакле, радник-произвођач живио је од најамнине, а ова је унапред била одређена од државе. Однос радника-произвођача према средствима за производњу сводио се на најамнину. Искључен је из директног управљања било које врсте. Уствари посредно, преко синдиката, радници су имали извесне могућности да утичу на производњу, али то није било типично толико за систем управљања производњом колико за систем и стил у раду Комунистичке партије и синдиката. О томе ће касније бити речи.

Други период у систему управљања

Суштина планирања овога периода јесте у томе да државни органи израђују, а Народна скупштина, у својству врховног друштвеног претставништва, доноси годишњи друштвени план као подједнако обавезни како за свако појединачно предузеће тако и за органе администрације.

А друштвени план се састоји у основном у стопама акумулације и фондова, тј. у стопама по којима се целокупни доходак предузећа дели на фонд плата и на фонд вишка рада. Друштвени план утврђује ове стопе за поједине гране за целу годину дана и самим тим одређује односе између целокупног фонда плата и целокупног вишка рада у целој националној економици. Самим тим је у основним оквирима одређено и национално тржиште робе и новца, па следствено томе и оквирни услови рада и живота сваког појединог предузећа у току године. У зависности од планиране стопе вишка рада и од у плану признате брзине обртаја средстава за одређену грану, предузеће добија од Народне банке обртна средства за рад и у оквиру њих је независно и слободно у пословању.

Изван утврђивања стопе вишка рада и основних елемената који ову сачињавају (а ову, у крајњој линији, утврђује врховно народно претставништво), државни органи немају право да се мешају у рад предузећа. Предузећа су самостална и независна. Она сама планирају своју производњу и сама, према својим потребама и нахођењу, излазе на тржиште и ступају у везу с другим предузећима.

Значи, планирање (као израз економске власти и моћи) подељено је у два дела. Основе планирања економског тока и тржишта, садржане у стопама вишка рада, врше државни органи, односно Народна скупштина као врховни друштвени орган. У овом случају овакво планирање не значи ништа друго него то да друштво, преко одређених друштвених органа, само себи одређује услове под којима ће у току следећег периода живети и радити. А да би те одредбе биле што објективније и тачније, потребно је најпре озбиљних научних студија које ће друштвеним плановима дати ону научну, објективно-истиниту подлогу коју модерна наука може да да̂ и што демократичнији начин доношења друштвених планова. Зато закон и предвиђа најширу дискусију о плановима, а сам план се доноси као закон који важи за целу годину дана, и то тако да обавезе појединог предузећа аутоматски произилазе из одредаба друштвеног плана и из стопа вишка рада, датих у друштвеним плановима.

У том смислу самосталност предузећа види се у томе што она планирају сопствену производњу — дакле, у њима се налази један део економске моћи. А предузећима управљају, како ћемо касније видети, сами радници.

Гледан кроз финансије, овај нови систем управљања има следеће основне карактеристике:

а) строго се одвајају државне финансије — буџет, који служи издржавању државне администрације, од осталих финансија;

б) финансирање инвестиција врши се тако што се један део средстава оставља самим предузећима да она с њима одлучују у шта ће и какве ће инвестиције финансирати. Остали део средстава остаје локалним органима (среским и градским) који одлучују и распоређују средства за инвестирање. Републичка и савезна скупштина одлучује само о најважнијим елементима који одређују правце даљег развитка. Али и у том случају непосредни произвођачи, они који друштвеним средствима рукују, јесу или само предузећа или одговарајући локални органи;

ц) финансирање друштвених потреба као социјално осигурање, просвета, здравље итд. врши се на тај начин што се, према одредбама друштвеног плана, један део вишка рада одваја у специјалне фондове којима управљају било локални органи власти, било посебно биране локалне управе. Финансирање потреба републике или савеза врши се на тај начин што локални органи власти, или самостални локални фондови, одговарајуће проценте (друштвеним планом предвиђене) уплаћују у републичке или савезне фондове. Сами пак буџети су децентрализовани, то јест нису међусобно зависни, сваки орган народне власти доноси и извршава буџет сам и независно.

На тај начин буџет се своди на издржавање администрације, а целокупни вишак рада (који је раније преко пореза на промет ишао у државни буџет) према одредбама друштвеног плана иде у те различите фондове за подмирење разних потреба друштва. Инвестиције, социјално осигурање, просвета, здравље итд., сви ови фондови руковођени су од стране друштвених претставничких органа — пре свега локалних, који су не само непосредно бирани, већ који су под дневном непосредном контролом радних људи.

Која су права и обавезе предузећа, односно радних колектива који предузећем управљају?

Предузећем управља раднички савет, изабран од самих радника општим, непосредним, тајним гласањем у сваком предузећу. Овај раднички савет бира управни одбор који у изборном периоду одређује, наименује директора и остале службенике и води целокупну персоналну политику. Тренутно директора још одређује орган државне администрације, али се сада врше припреме да се и ово право пренесе на раднички управни одбор. Према томе, права и обавезе предузећа у суштини су права и обавезе радника у том предузећу, односно, ако се посматра цела привреда земље, то су права и обавезе радничке класе, и то класе непосредно, а не неких њених политичких или других организација.

У предузећу постоји фонд основних средстава. Са њим управљају радници слободно, али пошто је он друштвена имовина (средства за производњу су друштвена имовина), то га радници не смеју смањити, уништити или отуђити без одобрења локалних органа власти. Они могу продати или купити поједине машине, али фонд основних средстава као фонд, као друштвену вредност, не могу смањити или уништити. Обавезни су да га чувају, употребљавајући га уз одобрење органа власти.

Исто тако у предузећу постоји и фонд обртних средстава. И он је друштвена својина. Предузеће га добија од Народне банке, тачно према одредбама плана. Обртна средства су функција стопе вишка рада, обима коришћења капацитета, то јест обима продукције у том предузећу и брзине обртаја средстава у тој грани. Све су ово објективно дате величине и фиксиране, директно или индиректно, у друштвеном плану. На основу њих предузеће добија обртна средства и са њима ставља у погон производњу. Раднички управни одбор обавезан је да ова средства не употребљава у друге сврхе већ само за продукцију и мора их враћати у одређеним интервалима банци, да би их поново добило на употребу. Она нису својина радника, већ су друштвена својина. У оквиру ових средстава раднички управни одбор самостално и независно управља предузећем и иступа на тржиште. Оквире обртних средстава не може прећи, чиме је у глобалу одређен и обим продукције за једну грану. Поједина предузећа могу на основу бољег рада више произвести, али не могу прећи изван пропорција друштвеним планом датих. Другим речима, и уз највећу слободу у текућем пословању нема услова за појаву кризе хиперпродукције, типичне за капитализам. Радници су сигурни да ће њихови производи наћи купца ако само они раде под онаквим условима какве друштвени план предвиђа.

Даље, у предузећу постоји и може постојати и више различитих фондова са одређеном наменом: фонд за амортизацију, фонд за самостално располагање, фонд за здравствену заштиту и социјално осигурање, фонд за инвестиције итд. Сви су ови фондови у суштини део вишка рада, а на располагању су предузећу у том смислу што их радници реализују у сврхе за које су предвиђени. Радници, значи, учествују у реализацији вишка рада, а не само у његовом стварању. Али не могу постати власници — у капиталистичком смислу речи — вишка рада.

И најзад, у предузећу постоји и фонд плата. Он се формира из текуће добити предузећа према обрасцу

$$П = \frac{Д}{1 + X}$$, где је П = платни фонд, Д = добит предузећа, X = стопа вишка рада за ту грану и за то предузеће. Никако се фонд плата не може и не сме формирати било од кога другог фонда горе наброjаног. Овај фонд је битно различит од осталих. Он је лична зарада радног колектива — радника у предузећу, њихова сопственост, лична својина. Из њега радници добијају награду по тарифном правилнику који сами израђују, о чему ће касније бити речи. Овај је фонд својина радника. Радници нису, дакле, ни од кога плаћени, већ сами зарађују своју плату (према горњем обрасцу), најпре као колектив, а затим и личну плату на бази тарифних правилника.

У томе и јесте битан елеменат новог система управљања друштвеном имовином да радници не живе од најамнине — плате, већ да стичу своју зараду на бази објективног закона, датог друштвеним планом од стране врховног народног претставништва, а израженог у обрасцу

$$П = \frac{Д}{1 + X}$$. Тиме они постају економски независни.

Независни не само од капиталисте (који је експроприсан), већ и од државног директора-чиновника кога поставља државна администрација. А без независних радника нема ни социјализма. Социјалистички односи у производњи заправо и почињу тамо и тада кад се у производном процесу појављује економски независни радник-произвођач.

Међутим, права радничке класе у управљању привредом нису само у томе. Како је већ горе речено, она се огледају и у управљању разним фондовима, друштвеним по свом карактеру, а датим на располагање радним колективима. Тиме радни колективи врше неке од основних јавних функција, функција регулатора друштвеног живота. Они су одговорни за продукцију (јер само из ње могу добити своју зараду). Али су они одговорни и за употребу разних друштвених фондова.

Али се тиме привредни и друштвени живот не исцрпљује. Многе друштвене привредне функције одвијају се ван појединог предузећа, као јавни, општедруштвени послови. Уколико радничка класа не би и у овом делу друштвене економике непосредно учествовала и одлучивала, не би био решен проблем управљања привредним животом од стране радника. Финансиски посматрано, овај се проблем решава (како је већ било речено) преко разних фондова из којих се врши ово јавно финансирање. Ови су фондови пре свега локални. Али то још није довољно. Да би радничка класа могла непосредно, а сразмерно својој економској снази у друштву да учествује у решењу економских питања, организована су већа произвођача. Локални органи власти састоје се из два дома: народног одбора и већа произвођача. Они су равноправни органи, и то пре свега у одлучивању о економским питањима. Оба се дома бирају тајним и непосредним гласањем. Већа произвођача омогућују радничкој класи да непосредно одлучује о оном делу економског живота земље (нације) који прелази оквире и интересе једног предузећа. Веће произвођача постојаће и у републичком и у савезном оквиру. Преко њих ће радничка класа непосредно учествовати у доношењу свих важних одлука економског живота земље, па и у доношењу самог друштвеног плана, тог основног економског закона земље.

Значи, процес проширења радничког управљања економским животом идентичан је с процесом демократизације, као и процесом преношења све више функција на ниже органе — локалне органе власти. Без учешћа радника, и то непосредног учешћа, у управљању економским животом земље — нема социјализма, а ово је пак немогуће без најшире демократије, и то како у правцу да радници непосредно учествују у решавању економских проблема, тако исто и у преношењу што више економских права и власти на ниже органе, непосредно биране и контролисане од грађана, то јест од радних људи. Тиме се потврђује и основна мисао марксизма: да је социјализам идентичан с демократијом, али с демократијом у економском животу земље, и пре свега у њеном економском животу (а не само политичком).

Следствено свему томе, и платни систем се битно изменио. Основно је да њега у свим битним деловима израђују сами радни колективи, независно и слободно преко тарифних правилника. Држава преко закона регулише само оне односе који значе заштитне мере, мере социјалног или здравственог осигурања, а које су радни колективи дужни да узму у обзир при састављању тарифних правилника. Даља карактеристика је у томе што су и радници и службеници, па и сам директор и његови помоћници, плаћени на исти начин. Тарифни правилник (овај израз није тачан и не изражава праву суштину ствари, али званично се сада још употребљава у Југославији, па га и ми у овом чланку употребљавамо) одређује радна места у предузећу и тарифне ставове по радним местима. Радни колектив сам одлучује о свим тим односима, сем што је ограничен прописима о минималним заштитним тарифним ставовима за поједине врсте радова и укупном сумом платног фонда који произилази из обрасца $П = \frac{Д}{1 + X}$

Радне норме такође израђује сам колектив радника и оне служе као мерило за распоред платног фонда на индивидуалне плате. Најосетљивије питање јесте утврдити распоне у платама. Превелики распони, економски неправедни, довели би до експлоатације радника с нижом квалификацијом од стране висококвалификованих. Или обратно. То значи да је, пошто је на раднике пренето право управљања предузећем и пошто они ни од кога не примају никакву плату (већ је сами на тржишту као колектив зарађују), правилно регулисање горњих односа битно за заиста социјалистичке односе. Односи у платама (на горњи начин зарађених и распоређених) у суштини су односи у производњи, односи људи у процесу производње. Средства за производњу више нису приватна својина буржуја и однос радника према њима изражен је економски у категорији: најамнина више не постоји. Исто тако средства за производњу нису ни државно власништво (без обзира на облике власништва). Немамо државнокапиталистичко-бирократску привреду, па ни однос радника према држави-власнику, изражен у најамнини коју одређују државна администрација и сам државни директор, не постоји. Средства за производњу су друштвена имовина, немају власника, њима управљају радници и зарађују (према друштвеном плану) свој фонд плата. Тиме су у битном и решени односи у производњи. Даље регулисање односа у производњи своди се пре свега на израду тарифног правилника. У томе је његов битни друштвени значај. Због тога се они израђују на годину дана. Доноси их цео раднички савет уз најширу консултацију, а потврђује их виши синдикални орган.

Израда ових правилника била је провера социјалистичке свести и способности радничке класе Југославије да управља сама, непосредно, социјалистичком производњом и економским животом земље. Поред појединачних грешака, посматрано у целини, правилници су правилно наградили не само висококвалификовани рад, већ и висококвалификовани рад техничке и економске интелигенције у привреди. Не постоји, дакле, опасност да ће „примитивни" радници смањити плате „образованим" директорима и инжењерима и тиме утицати неповољно на производњу. Плате директора и инжењера су негде чак и повећане. Интелигенција се не мора плашити за своју егзистенцију. Она чак постаје равноправна с радничком класом. Наиме, радничка класа у новом систему у Југославији постаје, на бази новог система управљања, економски слободна и независна, а интелигенција у привреди има иста права као и радници, њен друштвени положај је исти. Али нема права ни власти над радницима. Она постаје интелигенција која помаже радницима да унесу науку и научне методе у производњу и зато је они одговарајуће плаћају. Радници су показали да разумеју то и да желе да тај рад плате. То више није интелигенција која за рачун капиталисте гони раднике и повећава експлоатацију. Исто тако то није интелигенција која чини основну снагу бирократске касте Совјетског Савеза, која има сву власт у управљању привредом, а која се међусобно назива „стаљинска господа". Другим речима, пример радничке класе Југославије очигледно, на пракси, демантује теорије које тврде да само школована и образована интелигенција — стручњаци — може да управља национализованом привредом. При томе ове теорије не праве разлику између управљања у технолошком смислу и управљања у смислу економске власти, то јест у смислу чија је економска сила. Исто тако се демантује и бирократска Стаљинова теорија „о једииноначалију", као и Стаљинова теорија о „новој совјетској интелигенцији".

О историским и друштвено-политичким условима под којима је извршена национализација и који су утицали на стварање система управе

Да би се разумела национализација, а тако исто да би се разумело како је формиран систем управљања национализованом имовином у првом периоду, врло је важно имати у виду опште друштвене услове из којих овај систем израста. То исто може се рећи и за разумевање услова под којима се развио и израстао нови систем управљања национализованом имовином у Југославији. Путеви развитка социјалистичке демократије у Југославији могу се разумети правилно само ако се узму у обзир они специфични историски друштвено-политички услови из којих она израста.

Национализација имовине непосредно је произишла из Ослободилачког рата, из политичких и војних услова овога рата. Велики део буржоазије био је сарадник окупатора и њена имовина била је, разуме се, конфискована и национализована. Исто тако следећим актом експроприсана је имовина страних капиталиста. Пошто је са ова два акта нове државе највећи део индустрије, банкарства, транспорта и промета био већ национализован, то је, у трећој етапи, у 1947 години, извршена пуна национализација ових области. На пола пута није се могло стати. То су диктирали заоштрени политички односи, настали у току самог рата који су морали наћи своје логично решење после рата. Нова народна революционарна власт морала је енергично спровести национализацију ових привредних области и тиме створити материјалну базу нове државе. Има примедаба да се с национализацијом ишло сувише до ситних предузећа, но то није предмет расправљања у овом чланку. Чак и кад би биле тачне ове примедбе, ипак је у основном пуна национализација ових области била правилна, корисна и чак неопходна за развитак нове државе и нових друштвених и политичких односа.

Систем управљања овом имовином у првом периоду произишао је директно из начина на који је национализација извршена. Државни органи непосредно су вршили национализацију и они су преузимали и управу и то целовиту управу. Треба имати у виду да се ово све одвијало у условима када је рат још трајао, а затим у првој и другој години после рата, када је земља била још страховито порушена, кад су нови, из рата тек произишли државни органи, а често и непосредно војска и војни органи, преузимали на себе све обавезе у погледу обнове и подизања производње уопште. То је у тим приликама био најбржи и најефикаснији пут сређивања односа и обнове земље. Врло често то је био и једино могућан пут, нарочито у првој години иза рата.

Што је овакав начин управљања остао још неколико година дуже — до 1950 године— разлог треба тражити у политичкој и економској ситуацији у којој се Југославија нашла 1948 године Резолуцијом Информбироа. Због тога су многе мере државног непосредног управљања у привреди морале бити уведене (ма да непопуларне), или су морале бити дуже задржане. Тек крајем 1950 године могло се поћи бржим темпом са променама у систему. Али пошто се овде не ради о организационим променама, већ о изменама у читавој друштвеној структури, то је овај процес много шири и дуготрајнији и још сада траје. По форми овај ранији систем има много сличности са бирократским системом типичним за Совјетски Савез. Међутим, ма како да он потсећа на бирократски систем Совјетског Савеза, ипак се није могао претворити у такву бирократску тврђаву, и то из више разлога.

Прво, што је само привремено живео, као неопходна нужност, и што га сада, после кратког трајања, нестаје са свим његовим последицама, пре него што је био у стању да се учврсти и афирмише. То је заиста била привремена, нужна мера, више-мање мера ратног карактера, а не разрада неког економског и друштвеног система.

Даље, руководећа сила система у Југославији била је једна револуционарна демократска партија, чији су кадрови произишли непосредно из редова радника, сељака и младе интелигенције, које у раду (без обзира какав систем управљања био) није руководило ништа друго него оно што и у Ослободилачком рату — свест да раде за социјализам, да се за њега боре. У том смислу цео тај период за овакве кадрове није био ништа друго него само једна епизода у општој борби за социјализам. Због тога су баш ти исти кадрови и тако јединствено и тако енергично и одговорили на Резолуцију Информбироа са „не“.

Начин рада Комунистичке партије и Синдиката био је такав да су се стално тражиле што демократскије форме за учешће радника и радних маса у управљању производњом и друштвеним животом уопште. Састанци по предузећима, радне конференције, синдикалне седнице и конференције итд. били су облици како се то одвијало. Преко тога су директори и други руководећи људи — ма да и сами непосредно произишли из редова радника — били контролисани. Преко тога се утицало на садржај управљања и на економску политику. Доказ за све ово не треба тражити даље од чињенице да се прелаз на нови систем врши безболно, да га врше баш они исти људи који су неограничено вршили власт у ранијем систему (ма да сада сами себи ту власт одузимају), да су они не само припремали прелаз на нови систем, већ најенергичније и најактивније учествују у овом процесу. Истовремено кроз овакве мере радничка класа се организационо припремала, економски и политички васпитавала да прими на себе одговорност управљања коју јој нови систем даје. Први период мора се схватити као припрема земље, радничке класе и других фактора за прелазак на нови систем, припрема која је у условима Југославије била историски неопходна и баш због тога и корисна.

Нови систем управљања, тачније речено, систем социјалистичке демократије, у сталном је развијању и у 1952 години већ узима оне облике које смо кратко горе скицирали. Тешкоће су у томе што се мора у свим битним питањима стицати сопствено искуство, па кроз критику истога даље развијати. То успорава овај, иначе сам по себи врло сложен процес друштвеног преображаја. Досадашња искуства су пак очигледно показала многа преимућства. Пре свега, радничка класа је врло живо и са одушевљењем прихватила као своју ствар цео систем. Политички и друштвено се активирала. Самим тим то изазива даље јачање демократије. Демократија се заправо овде јавља као услов егзистенције целог система управљања, или, другим речима, тај систем сам по себи значи демократију. Због тога се развија и јача иницијатива радничке класе и радних маса. Порасла је очигледно продуктивност рада. Брига у руковању друштвеном имовином јако се развила, јер са њом, на бази правилно постављене рентабилности, рукују сами колективи, чији приход зависи од начина управљања са имовином. На тај начин се иницијатива у производњи и економском животу преноси на целу радничку класу, најпре на онај најкултурнији и најпросвећенији део, а затим, у зависности од степена просвећености, и на остале раднике.

Систем управљања који је био карактеристичан за први период, до 1950 године, у условима Југославије био је, како смо већ горе рекли, нужан. Разлоге смо изнели и они су, мислимо, довољно јасни.

Али желимо подвући неке ствари.

Ма колико да је овај систем нужан, он може да нађе своје оправдање само у земљама које су заостала, где су врло оштри класни политички сукоби, па и онда само као краткотрајна прелазна мера — само као припрема радничке класе и осталих фактора да пређу на систем стварне социјалистичке демократије.

Погрешно је сматрати ове мере као принципијелно неопходне за све земље и сва времена. Процес преузимања имовине од буржоазије може да буде истовремен и идентичан са процесом увођења радничког управљања, са процесом изградње социјалистичке демократије. Ово нарочито важи за индустриски развијене земље које имају развијену радничку класу са дугим организационим искуством. У сваком случају, утолико ће друштвени развитак такве нације бити у мањој опасности од савременог зла — од бирократске опасности — утолико ће таква земља имати демократскији, слободнији развитак и кроз то брже доћи до социјализма.

МИЛЕНТИЈЕ ПОПОВИЋ

НЕКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОДНОСА ПРОИЗВОДЊЕ ДРЖАВНОГ КАПИТАЛИЗМА

Капитализам испуњава свој историски задатак стално вршећи подруштвљење производње. Он то чини све интензивнијим ширењем робне производње. Подруштвљење производње значи у првом реду спајање многих изолованих процеса производње у један јединствени друштвени процес производње. Често се појам подруштвљења производње погрешно схвата. Он се или своди на чињеницу да капитализам претпоставља заједнички рад већег броја радника, или се поистовећује с национализацијом, или ма којим другим обликом социјализације средстава за производњу. Зато је корисно потсетити на једно Лењиново објашњење појма подруштвљења производње, јер оно јасно објашњава овај појам, а правилно схватање подруштвљења производње неопходно је ради даљег излагања.

> Подруштвљење рада од стране капиталистичке производње — каже Лењин — не састоји се уопште у томе што људи раде у једној просторији (то је само делић процеса), него у томе што концентрацију капитала прати специјализација друштвеног рада, смањивање броја капиталиста у свакој грани индустрије и повећавање броја специјалних грана индустрије; — у томе што се многи расцепкани процеси производње спајају у један друштвени процес производње. Ако су, на пример, у епоси занатског ткалаштва ситни произвођачи сами прели пређу и израђивали од ње тканине, то значи да је тада било мало грана индустрије (предење и ткање било је спојено). А кад капитализам подруштвљава производњу, број специјалних индустриских грана се повећава: посебно се преде памук, посебно се тка; са̂мо то издвајање и концентрација производње изазивају нове гране — производњу машина, производњу угља итд. У свакој грани индустрије, која је сад постала специјализованија, број капиталиста постаје све мањи. То значи да друштвена веза међу произвођачима све више и више јача, произвођачи се уједињују у једну целину. Изоловани ситни произвођачи вршили су сви по неколико радњи и зато су били релативно независни једни од других: кад је, на пример, занатлија сам сејао лан, сам прео и ткао, — он је био готово независан од других... Сасвим другу ситуацију имамо кад је захваљујући капитализму постигнуто

> подруштвљење рада. Фабрикант који производи тканине зависи од фабриканта предионичара; овај последњи — од капиталиста власника плантажа који је посејао памук, од власника фабрике машина, угљенокопа итд. итд. На крају имамо — да ниједан капиталист не може опстати без других... Карактер режима се потпуно мења. Ако је за време режима постојања ситних, расцепканих предузећа у неком од њих био обустављен рад, — то се одражавало само на малом броју чланова друштва, није доводило до опште пометње, и зато није изазивало општу пажњу, није потстицало друштво на интервенцију. Али ако је до тог обустављања дошло у крупном предузећу, које је већ намењено јако специјализованој грани индустрије и које зато ради мал' те не за све друштво и зависи, са своје стране, од целог друштва (узимам ради јасноће случај где је подруштвљење дошло до своје кулминационе тачке), — у том случају већ мора стати посао у свим осталим предузећима друштва, зато што она могу добити потребне производе само из тог предузећа — могу реализовати сву своју робу само ако имају робу тог предузећа. На тај начин, све се производње спајају у један друштвени процес производње, док у исто време сваком производњом руководи поједини капиталист, она зависи од његове самовоље, она му друштвене производе предаје у приватну својину. Зар није јасно да облик производње долази у непомирљиву противречност с обликом присвајања? Зар није очигледно да се облик присвајања мора прилагодити облику производње, да он такође мора постати друштвен, тј. социјалистички?1)

Из овога јасно излази да је основни услов нормалног тока репродукције целокупног капитала да свака грана производње, да сваки капиталиста производи колико-толико пропорционалну количину роба, тј. количину коју је могућно реализовати, количину која је неопходна осталим капиталистима за нормално функционисање њихове производње. Треба, међутим, имати у виду да капиталисти долазе до сазнања о потребним количинама роба тек преко тржишта, преко висине цена за поједине робе, као и то да је покретачки мотив капиталисте висина профита коју може добити за робу коју производи његова фабрика. То има за последицу да се капитали, због изгледа на бољи успех, стихиски селе у гране чији производи имају бољи пласман на тржишту и где долазе у ситуацију да реализују већи профит. Овако стихиско улагање капитала има за последицу диспропорционални развитак појединих грана, а с тим у вези и целокупне капиталистичке привреде, што ствара сталне тешкоће нормалном току целокупне друштвене репродукције, а самим тим и нормалној друштвеној репродукцији капитала. Израз оваквог стања су, као што је познато, периодичне кризе које доживљује капиталистички свет, а кроз које се (уз огромно

---

1) В. И. Лењин, „Изабрана дела“, т. I, књ. I, стр. 119 — 120, „Култура“, Београд, 1948.

уништење друштвеног богатства) стихиски наново успоставља неопходна равнотежа у друштвеној репродукцији.

Изазивајући општу пометњу у производњи и уништавајући огроман део друштвеног богатства, кризе као видљиви изрази поремећаја у друштвеној репродукцији потстичу друштво на интервенцију. Отклањање стихије у друштвеној производњи као узрочника криза у потпуности је могућно отстрањењем капиталиста и успостављањем планске организације производње на бази социјализма.

Међутим, не треба занемарити чињеницу да високи степен подруштвљења производње и тешкоће до којих долази у друштвеној репродукцији присиљавају и сам капитализам да тражи излаза из криза и да се и у капитализму јавља потреба за једним јединственим органом који ће на себе преузети бригу о целокупној друштвеној репродукцији. Тај орган у савременом капиталистичком свету не може бити нико други него данашња капиталистичка држава. Тако долазимо до чињенице да подруштвљење производње, које врши капитализам, намеће, на одређеном ступњу капиталистичког развитка, као неизбежну све већу економску улогу капиталистичке државе. Економску улогу савремене капиталистичке државе не треба никако изједначавати са познатим „мешањем државе у привреду" које је карактеристично за период ницања капитализма у појединим земљама, или које се пролазно догађало у разним периодима развитка капитализма скоро у целом свету. Економску улогу савремених капиталистичких држава намеће подруштвљење производње које је постигао капитализам у периоду своје зрелости и изгледа да ће је нестати тек са нестанком капитализма. Високи степен подруштвљења производње у капитализму намеће као основни проблем, с којим се мора борити капиталистичка држава, проблем друштвене репродукције капитала. Економска улога државе — која проистиче из високог ступња подруштвљења производње, а има за циљ да обезбеди, бар унеколико, нормалну друштвену репродукцију капитала — карактеристична је за државни капитализам. Отуда и чињеница да је основни проблем државног капитализма друштвена репродукција капитала. До закључка да се у капитализму више не може друштвена производња регулисати стихиски, већ да је неизбежна активна улога државе у том правцу, дошао је енглески економиста Џон Мајнард Кејнс, који је разрадио и читав систем мера које држава мора предузети да би обезбедила друштвену репродукцију капитала. Кејнсово учење је у суштини теоретско образложење државног капитализма, ма да га ни он, нити било који други од буржоаских економиста, за то не сматрају. Мере које препоручује Кејнс прихваћене су добрим делом у низу капиталистичких земаља на Западу, где се показују као ефикасне при решавању основног проблема државног капитализма.

Високи степен подруштвљења производње ствара потребу да друштво као целина узме непосредно у своје руке (кроз асоцијације непосредних произвођача) управу над целокупном друштвеном производњом и расподелом. Када бригу о друштвеној производњи узима на себе капиталистичка држава, то не значи да се ради о социјалистичким односима производње, већ о покушају да се на капиталистичкој основи реши проблем друштвене репродукције, кроз ограничење аутоматског, стихиског деловања економских закона капитализма. Економска улога државе, сама по себи, није карактеристична за социјалистичке односе производње. Економску улогу државе намеће само подруштвљење производње, и то онда када је без такве њене улоге немогућно одржање капиталистичког начина присвајања (пошто се ово присвајање више не може аутоматски регулисати). Управо зато улогу савремене капиталистичке државе не треба изједначавати с ранијим „мешањем државе у привреду", нити је гледати као просто увођење њених ранијих економских функција, већ је треба посматрати као неизбежност, без које је немогућно одржавање капиталистичког система као таквог. Међутим, у земљама у којима радничка класа долази на власт, сама потреба за бржом ликвидацијом капиталистичких остатака намеће као неопходност јаку економску улогу државе. У овом случају за дужи период ту улогу може условити само диспропорционалност привреде, наслеђена од капитализма. У оба случаја ради се о прелазним односима производње, о односима који стварају „порођајне муке" новог друштва, о односима производње којих ће нестати с настанком социјализма.

Постојање јаке економске улоге државе показује да непосредни произвођачи нису узели у своје руке управљање целокупном друштвеном производњом и расподелом. Активност државе у привреди је мерило отсутности, а не постојања социјалистичких односа производње. Зато она, током изградње социјализма, мора слабити, а не јачати.¹)

---

¹) У СССР-у држава неограничено управља целокупним привредним животом. Совјетска званична наука сматра економску улогу државе једним од обележја социјалистичких односа производње.

Теорија и пракса СССР-а изазвала је збрку на Западу у главама извесних социјалиста који су почели славити Кејнса, поборнике јаке економске улоге државе, као идеолога новог друштва, а праксу

Разумљиво је да у условима социјализма постоје задаци које нису у могућности да реше сами радни колективи, тј. асоцијације непосредних произвођача као самосталне ћелије социјалистичког друштва, већ их мора решавати друштво као целина. Ради тога радни колективи морају делегирати поједине од својих чланова у централна претставничка тела која ће решавати питања од општег интереса. Ова претставничка тела, с обзиром на њихов састав, начин избора и радни карактер, претстављаће нешто сасвим ново у поређењу са економском улогом државе као самосталне друштвене силе. Зато већ први кораци наше земље у овом правцу показују правилност мисли Маркса и Енгелса, а такође и Лењина — да изградња социјализма претпоставља слабљење економске улоге државе и све већу активизацију непосредних произвођача у руковођењу привредом као целином. Развитак наше земље у овом правцу претставља (теоретски и практично) највећи допринос изградњи социјализма у свету.

Управљање производњом од стране државе које је успешно спроведено у најразвијенијим капиталистичким земљама за време два светска рата, послужило је као богато искуство у усавршавању државно-капиталистичких мера у њиховом послератном развитку и знатно допринело јачању

капиталистичке државе на Западу као остварење ове идеологије. Почели су државни капитализам на Западу проглашавати за социјализам, исто онако као што совјетска званична наука поступа са државним капитализмом у својој земљи.

Видећи да савремену капиталистичку стварност прати све већа економска улога државе, почели су апсолутизирати улогу државе, па им изгледа да је та њена улога нужна и у будућем друштву. Кејнс констатује оно што је на бази капитализма неизбежно, тј. све већу економску улогу државе, а такво гледиште одговара и теорији спонтаног развитка друштва које социјалисти, о којима је реч, већ давно заступају. Управо ради тога им је Кејнс ближи од Маркса, па су почели Маркса замењивати Кејнсом.

Ако ови социјалисти претендују на то да имају неког утицаја на раднички покрет, морају тачно разграничити оно шта објективни развитак намеће државном капитализму и што је на тој основи прогресивно, тј. шта је корак напред ка новом друштву, од онога шта капиталистичка држава предузима да би одржала стари начин присвајања, кочећи на тај начин развитак друштва унапред. При томе ће се и Кејнсово учење показати као теоретско образложење државног капитализма, а појавиће се и потреба да се Марксово учење о социјалистичком друштву супротстави прагматизму совјетске званичне науке. Тада неће бити више дискусије о доктринарној кризи социјализма у Европи, о којој говоре извесни социјалисти. Изградња социјализма у Југославији и теоретско образложење те изградње већ показују правилност Марксових мисли о томе шта је садржина социјалистичких односа производње и очигледно негирају теорију и праксу како државног капитализма на Западу, тако и државног капитализма у СССР-у.

уверења, у капиталистичким земљама, да је опстанак капитализма немогућан без активног учешћа државе у привредном животу.

Савремена капиталистичка држава обезбеђује себи средства државним зајмовима, одређеном пореском политиком и низом других мера и на тај начин ствара огроман капитал који користи у извршењу свог основног задатка — омогућења бар приближно нормалне друштвене репродукције капитала. Све већа економска улога капиталистичке државе ствара потребу за повећањем државних прихода, којима се држава користи у извршењу својих задатака. Следећа табела показује кретање државних прихода у САД за задњих 30 година (овде нису узети у обзир државни зајмови који су за последњих десет година достигли цифру од 255,2 милијарди долара):

Кретање државних прихода у САД (у милијардама долара)[1]

1920 г.	**3,48**
1930	**4,06**
1940	**5,26**
1950	**37,04**
1952/53	**77,73** (процена)

Подаци показују повећање државних прихода у периоду од задњих тринаест година за више од 14 пута. Ово нагло повећање државних прихода задњих година изазвано је добрим делом припремама за рат, али у знатној мери и осталим потребама које мора подмирити држава из својих средстава.

За државни капитализам на Западу карактеристична је различитост путева којима држава утиче на друштвену репродукцију капитала. Поред истоветности појединих мера у различитим капиталистичким земљама, морала би се ипак повући и разлика између капиталистичких земаља у којима капитализам претежним делом базира на државној својини и оних (у првом реду САД) у којима држава свој државно-капиталистички развитак обезбеђује дириговањем пласирања приватног капитала (уз велике државне субвенције). Сасвим је разумљиво да је овим повучена само груба разлика међу овим државама, према ономе што се може уочити као претежно, пошто се у скоро свим државама (и у САД је државна својина знатна) државни капитализам базира на обе ове основе (само у различитој мери), а и на низу других (одређена финансиска политика, расподела сировина итд. итд.). Истицање ове разлике потребно је због тога што се често државни капитализам своди на државну својину, па се, доследно томе, сматра да државни капитализам постоји само у оним земљама у којима постоји у већем обиму државна својина над средствима за производњу. При томе се обично не види место које та својина и односи који из ње проистичу заузимају у склопу целине постојећих односа производње, а занемарује се стварна суштина државног капитализма, тј. проблем друштвене репродукције капитала, из чега би било јасно у ком је обиму у којим земљама неопходна процентуално јача или слабија државна својина над средствима за производњу, при чему би се она показала само као једна од полуга капиталистичке државе у спровођењу њене државно-капиталистичке економске политике. Зато се никако не може мерити зрелост државног капитализма у појединим државама на Западу само по томе у ком су проценту средства за производњу својина државе, већ по томе у ком обиму држава утиче на привредни живот појединe земље и кроз то успева да обезбеди капиталистичку производњу од њој својствених поремећаја.

---

[1] Сви подаци за САД који су изнети у овом чланку, уколико није наведен други извор, узети су из монографије „Развој и стање привреде САД“, Београд, 1952.

Карактеристика послератног развитка већине капиталистичких земаља Европе јесте повећање државне својине над средствима за производњу. То повећање је наступило углавном у оним гранама производње од којих је мање-више зависна целокупна друштвена производња (угаљ, електроенергија, гвожђе, саобраћај итд.). И поред различитости путева којима је држава дошла до потпуног или одлучујућег власништва у овим гранама производње (национализација, конфискација, државне инвестиције итд.) битно је то да је обим државне својине порастао у гранама чија обустава рада у случају криза изазива застој у целокупној друштвеној производњи. Узимањем у своје руке управо тих грана, држава настоји да преко тих грана (уз остала средства која јој стоје на расположењу) контролише целокупну производњу у земљи и обезбеди колико-толико нормалну друштвену репродукцију капитала.

Из ове перспективе је јасно и то до кога обима је неопходно, а и могућно, на бази капитализма, на одређеном ступњу његовог развитка, спроводити национализацију средстава за производњу и стварати државну својину уопште, а да то у целини не измени капиталистичке односе производње. У овом светлу је исто тако очигледно да евентуално смањење државне својине над средствима за производњу не мора увек значити и слабљење државног капитализма у некој земљи, уколико држава успева да другим средствима обезбеди нормалан ток друштвене репродукције капитала. Тако, на пример, предавање средстава за производњу у САД, која су у Другом светском рату била државна својина, у руке приватних капиталиста не мора да значи слабљење државног капитализма у САД, пошто држава, као што ћемо касније видети, успева да прошири своју улогу у привреди другим, исто тако ефикасним средствима. Можда је ефикасност ових других средстава сада могућна само у САД, захваљујући њиховом огромном производном потенцијалу, а пре свега високом ступњу развитка производних снага, али то истовремено указује на то да би обимнија државна својина, у условима такве привреде каква је америчка, могла можда пре бити кочница него потстрекач развитка производних снага. Зато је нужно још једном истаћи да се државни капитализам никако не исцрпљује државном својином над средствима за производњу, већ обухвата целокупну економску делатност савременог капитализма.

Напред је наведена чињеница да је у ранијем периоду капитализма, у периоду претежно стихиског деловања економских закона, пласман капитала у поједине гране производње био потпуно слободан и да је зависио од „слободне" оцене сваког капиталисте и његовог изгледа на профит. То је имало за последицу диспропорционални развитак капиталистичке привреде и то је био један од унутрашњих узрока криза. Стога је разумљиво што савремена капиталистичка држава води посебно бригу о сваком новом инвестирању капитала, ограничавајући разним мерама стихиско селење капитала из гране у грану, које је било својствено слободном капитализму. Дакле, савремена капиталистичка држава служи се, као једном од ефикасних мера, и дириговањем пласмана капитала у поједине гране у количинама које су довољне за нормално обављање друштвене репродукције капитала. Већина капиталистичких држава на Западу служи се овим средством као једном од мера своје државно-капиталистичке економске политике.

Скоро све капиталистичке земље на Западу пришле су у послератном периоду знатној новој инвестиционој изградњи, тј. новом пласману капитала. Следећи подаци јасно показују да је, на пример, инвестициона делатност у САД у послератном периоду у знатном порасту: Док је у 1945 години уложено у производњу новог капитала у износу од 7,4 милијарди долара, у 1950 години је то улагање износило 17,83, а у 1951 достигло је цифру од 23,13 милијарде долара.

Ова улагања капитала врше се у садашњим условима највећим делом у гране које производе за рат, или у оне кључне гране које су услов за успешно функционисање ратне производње. Нова улагања капитала врши у првом реду сама капиталистичка држава. У Енглеској, на пример, од укупног износа нових инвестиција проценат јавних (државних) инвестиција у 1948 години био је 52,8%, а у 1949 — 52,3%.[1] У САД су новоградње које су јавно власништво износиле: у 1950 — 25,4%, а у 1951 — 30,3% од укупне суме капитала која је била уложена у новоградње. Међутим, државно инвестирање ограничено је обимом сопствених средстава капиталистичке државе, с једне стране, и обимношћу потреба које се морају подмирити из тих средстава, с друге стране. Зато се ново пласирање капитала у капиталистичким државама никако не ограничава на државно инвестирање. Капиталистичка држава мора наћи пут којим би омогућила што већи нови пласман приватних капитала, и то на начин који неће довести у опасност целокупну друштвену репродукцију, тј. да то улагање омогући извршење постављених задатака, наиме да буде извршено по извесном плану, а да истовремено приватним капиталистима обезбеди профит. Кроз успешно решење овог проблема, а он се у многим земљама успешно и решава, потчињава се одређеној јединственој економској политици како државни, тако и приватни пласман капитала. Треба напоменути да приватни капиталисти, у моментима када им изгледа несигурно улагање капитала у гране чији развитак захтева држава, радије пласирају своје капитале у изградњу која ће се сигурно и брзо исплатити. Тако је, на пример, у САД од укупног капитала који су приватни капиталисти уложили у новоградње у 1950 години, било уложено око 66%, а у 1951 око 55% у изградњу станова.

Дириговано улагање капитала карактеристично је за тзв. привредну мобилизацију САД. Ова привредна мобилизација управо је производња за рат, или, боље речено, припрема за пуну ратну производњу. По овом плану постављен је задатак знатног проширења постојећих и подизања нових капацитета, пре свега, у базичним гранама, и то у првом реду у оним од којих зависи ратна производња. По том плану, између осталог, предвиђено је повећање производње челика од 100 милиона тона пред Корејски рат на 120 милиона тона у 1954 г. У производњи електроенергије планирано је повећање капацитета од око 70 милиона у 1950 г. на 105 милиона киловата у 1954 г. У производњи алуминијума предвиђа се повећање капацитета од 735.000 тона годишње у 1950, на 1,5 милиона тона до краја 1954 г. (ово ће, у поређењу са 1939 г., значити повећање капацитета за 12 пута). У производњи нафте предвиђено је да се повећа капацитет рафинерија од 7 милиона барела на 8 милиона барела дневно (1 барел = 159,6 лит.) итд. итд. Остварење овог плана омогућиће да се повећани део производње, који буду давале базичне гране, у целини употреби за ратну производњу, а да се на тај начин не смањи производња грана које производе за остале потребе, у првом реду грана које производе за широку потрошњу. Овакав план, с обзиром на обимност повећања производње и на краткоћу рока у коме се има извршити (до 1955 г.), захтевао је ангажовање скоро свег расположивог како државног, тако и приватног капитала.

---

[1] „Економист", Београд, бр. 1/1952, стр. 46

Држава је у овом циљу, поред давања зајмова, гаранција на зајмове, алоцирања сировина итд., преузела на себе обавезу куповања производа ових грана. На тај начин она обезбеђује пласман приватног капитала у гране чији развитак захтева постављеним планом. Када се томе дода да је један од потстицаја за приватно пласирање капитала и убрзана амортизација (мера која је примењивана и у Другом светском рату), по којој се у цену производа има урачунати годишње рабаћење машина у износу од 20%, тј. да се оне имају амортизовати за 5 година, онда је јасно да нема препреке приватном пласману капитала и да то за њега значи обезбеђен профит. Ово истовремено значи да држава огроман део својих средстава, која је узела добрим делом преко пореза и другим путевима од приватних капиталиста, враћа тим истим капиталистима да би извршила задатак који стоји пред њом. „По званичним подацима до краја 1951 године издати су цертификати за убрзану амортизацију на вредност од око 11 милијарди долара нових инвестиција"[1]). Када се уз ово напомене и чињеница да држава располаже и административно-принудним средствима која примењује ради постизања својих циљева, вероватно је да је она у могућности да колико-толико реши задатак који стоји пред њом. (Административно-принудне мере које се у капиталистичким државама на Западу примењују углавном по изузетку, основна су полуга у спровођењу државно-капиталистичке економске политике у СССР-у).

Из ове перспективе је јасно да државни капитализам значи пре свега обезбеђење друштвене репродукције капитала, а не решење класних супротности капиталистичког друштва. Он значи, поред осталог, и спровођење одређене економске политике капиталистичких држава, уз стално обезбеђење профита приватним капиталистима. Зато прелазак на државни капитализам не значи „одрицање" капиталистичке класе у интересу целог друштва, већ покушај да се на капиталистичкој основи реши проблем анархичности производње коју ствара слободно деловање економских закона капитализма, макар што та политика захтева и борбу против „високих" профита. Када се има у виду основни проблем који има да реши капиталистичка држава, онда је разумљиво зашто је неопходна и борба против „високих" профита и тежња за ограничењем власти приватних монопола. САД су у 1950 години само преко пореза на профите и доходак добиле 25,26 милијарди долара, док се у 1952/53 финансиској години предвиђа да ће порез на доходак појединаца износити 33 милијарде, а порез на доходак корпорација 27,8 милијарди долара. Међутим, прогресивно опорезивање никако не мора да значи смањење апсолутног износа профита који присвајају приватни капиталисти. Напротив, следећи подаци из САД показују да и поред прогресивног опорезивања профити приватних капиталиста показују тенденцију сталног пораста.

---

[1]) Монографија „Развој и стање привреде САД", стр. 252, Београд, 1952.

Профити приватних капиталиста у САД после опорезивања (у милијардама долара)

1940	6,4
1945	8,5
1950	22,8

Треба напоменути да је Кејнс сматрао прогресивно опорезивање капиталиста једним од најефикаснијих средстава којим ће капиталистичка држава обезбедити средства за извршење својих задатака. Овакав начин прибављања средстава и њихово трошење у циљу обезбеђења друштвене репродукције јесте облик прерасподеле националног дохотка. Прерасподелу националног дохотка, коју врши капиталистичка држава, не треба a priori узимати као прогресивну, јер је она, према Кејнсу, саставни елеменат државно-капиталистичке економске политике, али је исто тако не треба a priori одбацивати само зато што је врши капиталистичка држава. Потребно је утврдити на шта капиталистичка држава троши ова средства, па тек онда оценити да ли је и уколико је та поновна расподела националног дохотка прогресиван акт са становишта друштвеног развитка.

Из досадашњег излагања произилази да савремена капиталистичка држава предузима низ мера које у суштини значе извесно ограничење слободног деловања закона вредности (који је раније био искључиви покретач пласирања капитала и једини регулатор расподеле капитала у разне гране производње), и то на начин који не онемогућује тежњу капиталиста за профитом, већ управо обезбеђује притицање профита у одређеним количинама, у количинама које нису „велике”.

При оваквом прилажењу проблему државног капитализма нужно се поставља питање: значи ли да је с државним капитализмом дефинитивно наступио период бескризног развитка капитализма? Наравно да није. Старање о друштвеној репродукцији капитала од стране капиталистичке државе не мора да значи дефинитивно отстрањење криза у појединим капиталистичким земљама, и то због тога што се проблем друштвене репродукције капитала сада добрим делом повезује са производњом за рат, која, иако с једне стране компликује задатке капиталистичке државе, истовремено олакшава проблем репродукције. Затим, а то ми се чини најважније, питање криза у савременим условима, тј. условима постојања раширеног светског тржишта и светског система капитализма, није питање које може решити једна капиталистичка држава обезбеђењем приближно нормалне репродукције капитала у својој земљи, па ни проблем капитализма као целине, већ света као целине, јер се појава кризе у једној земљи у овој епоси неизбежно одражава на остали капиталистички свет, а узроци су јој у светским економским и политичким односима. Уколико је нека капиталистичка земља у могућности да у својим границама обезбеди нормалну друштвену репродукцију капитала, то је немогућно у размерама читавог капиталистичког света, јер су капиталистичке државе прожете супротношћу интереса на светском тржишту. Додуше, постоје извесни покушаји делатности у овом правцу (Маршалов план и др.), али бар засада не постоји никаква снага слична савременој капиталистичкој држави која би те покушаје могла у потпуности остварити, иако је проблем репродукције капитала у једној земљи, у садашњим условима, повезан са репродукцијом капитала у светским размерама.[1])

---

[1]) Указивање на могућност да поједине капиталистичке земље успевају да унеколико савладају друштвену репродукцију капитала може изгледати као признање могућности да се на капиталистичкој основи реши проблем друштвене репродукције кроз спречавање стихиског деловања економских закона капитализма. А то би значило

Извршење задатака који стоје пред капиталистичком државом неизбежно захтева изградњу компликованог и огромног бирократског апарата, што у неким капиталистичким земљама изазива успорење пораста производног становништва, или чак смањује његов проценат у укупном броју. Такав је, на пример, случај САД, у којима државни апарат броји преко 6,3 милиона људи. Државни капитализам у СССР-у, захваљујући томе што се целокупно руковођење привредом заснива искључиво на активности бирократије, створио је огроман бирократски апарат који по своме броју прелази укупан број становника многих европских земаља. Уколико државни капитализам у СССР-у јача, утолико се број бирократа повећава. Док се број радника у периоду од 1937 до 1949 повећао свега за 2,1 милиона, дотле је бирократски апарат порастао од 9,6 на 13 милиона људи.[1]

Ове промене у структури становништва, које настају са државним капитализмом, навеле су, као што се види из чланка „Доктринарна криза социјализма у Европи“[2], обновљену Социјалистичку интернационалу да посумња у исправност Марксових мисли о нужности социјализма и потреби да се радничка класа активно бори за остварење новог друштва. Неки припадници те Интернационале овако тумаче Маркса: Маркс је тврдио да ће се радничка класа стално

исто што и тврдити да нестају узроци који чине нужним социјалистичко друштво и њему одговарајућу планску организацију производње. Једном речју, то би значило да нестају узроци због којих је оправдана борба радничке класе за ново друштво. Треба, међутим, потсетити да би био чист економизам кад би се тврдило да ће капитализам сам по себи прећи у социјализам због њему својствених тешкоћа у друштвеној репродукцији, тј. кроз деловање саме економике. Зато треба имати на уму да су људи она снага која врши друштвене преображаје од једног начина производње у други; да се економски односи који у капитализму значе све већу неједнакост људи морају одразити у њиховој свести; да се умножена радничка класа, свесна свог неравноправног положаја, мора кроз класну борбу ослободити експлоатације, обезбеђујући материјалну производњу капиталистичких оквира. Државни капитализам, уствари, не значи укидање експлоатације радничке класе, па зато и не ишчезавају економски узроци који је присиљавају на борбу за ослобођење. Међутим, ван сваке је сумње да се са државним капитализмом стварају нове објективне околности које захтевају и нову тактику и облике борбе и организације радничке класе и да ће најпре успети у остварењу свога циља радничка класа у оној земљи у којој буде успела да прилагоди своју тактику новонасталим околностима и да кроз то, на извршењу свога задатка, потпуно мобилише све експлоатисане.

[1] „Борба“ од 22 VI 1952 г.

[2] André Philippe, „Доктринарна криза социјализма у Европи“ „La revue socialiste”, теоретски орган Социјалистичке партије Француске, април 1952 г.

умножавати, да ће једнога дана претстављати већину становништва и да је на тај начин, кажу они, остварење социјализма неизбежно самим развитком производних снага. Сада их пораст бирократије буни и изгледа им да социјализам није више неизбежан развитком саме економике, јер државни капитализам почиње да ствара још једну нову друштвену снагу — бирократију, успоравајући тиме пораст процента радничке класе у укупном броју становништва. Зато сада апелују на општу правду, истичући потребу да се сви чланови друштва изјасне за социјализам, јер сматрају да је без тога настанак социјализма немогућан. Они заборављају да је Маркс стално наглашавао да се за социјализам мора борити, а не чекати да стихиски настане. Отуд и апели на свест бирократа да прихвате идеје социјализма, јер се чини да ново друштво не може опстати без њих (јер ко би, тобож, могао успешно руководити друштвеном производњом ако не материјално заинтересовани бирократи). До такве се идејне збрке долази када се друштвени развитак не гледа у целини, већ се сваки нови ступањ једне друштвене формације сматра новом друштвеном формацијом. У овом случају се заиста пада у доктринарну кризу зато што се не види прелазност односа производње који су карактеристични за државни капитализам, и заборавља да је државни капитализам, као што сасвим тачно каже Лењин, „претсобље социјализма“, а не социјализам.

Ма да државни капитализам изазива пораст бирократије и садржи у себи објективне услове који овај пораст чине неизбежном тенденцијом државно-капиталистичког развитка, тешко је веровати да ће се у још којој земљи, а нарочито у онима у којима постоје трајне демократске традиције, поновити оно што се догодило у СССР-у, наиме да ће се бирократија издвојити у самосталну касту која кочи даљи друштвени развитак. Ово је тешко веровати зато што се бирократија у СССР-у осамосталила захваљујући економској заосталости царске Русије, с једне и посебним историским условима у којима се нашла пролетерска револуција у тој земљи, с друге стране. Мало је вероватно да ће се нека друга земља наћи у таквим истим условима, а случај СССР-а већ служи као пример коме не треба следити. Због тога је вероватније да ће се радничка класа других земаља успешно супротставити покушају бирократије да се претвори у самосталну друштвену снагу.

Изградња социјализма, исто онако као што претпоставља слабљење економске улоге државе, претпоставља и слабљење бирократије као носиоца те улоге. Зато борба за социјализам значи и борбу против свемоћи бирократије, а не апеловање на њену свест да се ради правичности потчини општим интересима. Социјализам претпоставља самоиницијативну делатност непосредних произвођача у производњи и расподели, па према томе искључује и господство бирократа.[1]) Изградња социјализма у нашој земљи показује да је борба против бирократије један од услова успешне изградње социјализма и потврђује исправност Марксове констатације да социјалистичком друштву нису потребни никакви професионални управљачи, пошто управу над друштвеном производњом и расподелом морају узети у своје руке сами произвођачи. Због тога је и опадање, а не пораст процента бирократије у укупном броју становника земље у којој је радничка класа дошла на власт, једно од мерила зрелости социјалистичких односа производње.

Међутим, у једној иоле обимној анализи државног капитализма, немогућно је не указати на елементе извесних односа који се јављају у њему, а који свакако претстављају извесну клицу нових односа производње, који ће се уз промену целине односа у моменту преузимања власти од стране радничке класе у тим земљама, даље развијати у социјалистичке односе производње.

Видели смо најпре да високи ступањ производње нужно намеће усклађивање целокупне друштвене производње тј. њено планирање. Чињеница да њему приступа и капиталистичка држава указује да је ступањ подруштвљења производње постао такав да је без планирања немогућан опстанак капитализма. Планирање друштвене производње, планирање које спроводе непосредни произвођачи, једна је од битних карактеристика социјалистичког друштва. Али видимо да га примењује и капитализам (за њега у једино могућем облику, у облику државног планирања) у периоду кад је без њега више немогућно, покушавајући на тај начин да се ослободи анархичности у друштвеној производњи. У склопу целине односа производње у којима се њему приступа, оно је елеменат државно-капиталистичких односа производње, јер служи као средство обезбеђења друштвене репродукције капитала, али је то истовремено и елеменат односа производње који ће се у будућем друштву (у друкчијим облицима) развијати, а неће нестати заједно с капиталистичким односима производње.

---

[1]) Борбу против бирократије не треба схватити као борбу против радне интелигенције. Подела рада која ставља људе за цео њихов живот на различита радна места остатак је старих односа производње коју „друштво које не израста на сопственој основи", тј. социјализам, не може још потпуно укинути. Зато су људи с вишим стручним квалификацијама неопходни саставни део трудбеника који изграђују социјализам. Борба за изградњу социјализма претпоставља уздизање радне интелигенције на узвишени положај социјалистичког радног човека, јер јој даје право да у заједници са осталим трудбеницима управља целокупном друштвеном производњом и расподелом. У експлоататорским друштвеним порецима, а нарочито у капитализму, радна интелигенција је у својој већини објективно служила интересима владајуће класе, зато њен положај у социјализму претставља корак напред. Али социјализам онемогућује да се интелигенција претвори у професионалног управљача целокупном друштвеном производњом и расподелом. Он претпоставља активизацију свих радних људи на овом послу, па због тога и све веће образовање најширих маса трудбеника. Зато социјализам и ствара услове за постепено укидање професионалне поделе рада.

Даље је наглашено да се државни капитализам у већини капиталистичких земаља добрим делом ослања на државну својину над средствима за производњу. Посматрамо ли државну својину, за моменат издвојену из односа производње у којима постоји, видећемо да она потенцијално претставља искључење присвајања без рада, приватног присвајања на бази својине. Присвајање без рада карактеристика је експлоататорских друштвених односа, а не може да га буде у социјалистичким односима производње. Стога је разумљиво да државна својина значи потенцијално зачетак. социјалистичких односа производње, односа из којих ће у будућем друштву нићи квалитетно нови, нееексплоататорски односи производње. Међутим, у склопу односа производње државног капитализма на Западу, државна својина служи као једна од полуга којом капиталистичка држава обезбеђује нормалну друштвену репродукцију капитала и на тај начин омогућује притицање профита приватним капиталистима, тј. присвајање без рада у гранама или предузећима која нису државна својина. И не само то, већ и знатан део вишка вредности, створеног у државним предузећима, добрим делом иде у руке приватних капиталиста (преко субвенција, државних набавки робе од приватних капиталиста по високим ценама, преко зајмова итд. итд.). А исто тако, тим путем долазе до присвајања туђег рада и они многобројни бирократи који нису нужни самом процесу производње.

Сама појава државне својине у условима државног капитализма показује да је капитализам дошао у такву фазу да је више немогућна неограничена примена капиталистичког присвајања преко власништва над средствима за производњу, а то је за јачање класне свести радничке класе и њену увереност у праведност њених захтева веома важан елеменат.

Напред смо видели где леже границе стварања државне својине у условима капитализма и указали на то да она није једини ослонац капиталистичке државе у спровођењу њене државнокапиталистичке економске политике, као и на то да ни са становишта државног капитализма она не мора бити, бар за сада, у свакој земљи неопходна у великом обиму. Класици марксизма су констатовали, а наше је искуство показало као тачно, да су државна својина и односи који се на њој заснивају само један прелазни облик односа производње, облик пролазан на путу ка социјализму. Досадашњи историски развитак показао је исто тако да се на државној својини може базирати приватно-капиталистичко присвајање (државни капитализам на Западу), да се затим на њој може изградити власт бирократије (случај СССР-а), али да она може бити и полазна основа социјалистичких односа производње (у нашој земљи). Зато, иако државна својина претставља потенцијалну могућност отстрањења присвајања без рада, треба увек водити рачуна о томе да ли се та могућност претвара у стварност, то јест, какво је њено место у склопу целине односа производње у оквиру којих постоји и развија се. Наше ће искуство свакако послужити као корисно радничкој класи других земаља у претварању ове могућности у стварност. Међутим, треба дозволити и могућност да неке земље дођу до социјалистичких односа производње и не пролазећи кроз овај прелазни облик у целини. Стога не треба безусловно сматрати да су земље, у којима већ нема јаке државне својине, даље од социјализма него оне у којима она постоји.

Истакнута је суштина државног капитализма, тј. проблем друштвене репродукције капитала. Али излагање тога проблема било би недовољно јасно уколико се не напомене да старање о друштвеној репродукцији капитала укључује у себе и старање о репродукцији радничке класе, пошто је то јединствен проблем. Капиталистичка држава је приморана, с једне стране, суштином свога савременог задатка и бића, а с друге стране постојањем јаке, организоване радничке класе, да се бар унеколико стара о њеном положају и њеним захтевима.

Подруштвљење производње довело је радничку класу у такав положај да се о њој мора озбиљно водити рачуна, јер обустава рада у неком већем специјализованом предузећу, или једној целој грани производње, услед штрајка и сл., претставља опасност за читаву привреду у оквиру које се скоро сва предузећа, а и гране, налазе у тесној међусобној зависности. Нису ретки случајеви да се појави вест да ће штрајк радника неког предузећа или неке целе гране производње парализати привреду одређене капиталистичке земље. Ова објективна околност у првом реду приморава капиталистичку државу да у таквим моментима примора радничку класу на компромис с капиталистима, или да, у одређеним случајевима, чак и подржи неке од њених захтева. Из те перспективе је јасно и то зашто су поједине капиталистичке земље приморане да се старају, бар унеколико, о пуној запослености радничке класе, као и то зашто је радничка класа извесних капиталистичких земаља постигла релативно висок животни стандард. У вези с тим је и разумљиво како је радничка класа појединих земаља успела да дође до разгранатог система социјалног осигурања, о коме се добрим делом стара држава, као и то да је у извесним земљама остварен захтев о пензионом осигурању радника. То су истовремено и узроци (објективни услови у којима се налази раднички покрет и његова јачина) који су довели до тога да у извесним случајевима сама капиталистичка држава одваја један део својих средстава за ове фондове (из буџета САД у 1950 години издато је за социјално осигурање 1,35 милијарди долара; слично је и у Енглеској).

Сасвим је разумљиво да уз постојање такве силе каква је савремена капиталистичка држава, која са огромним средствима интервенише у економском животу, долази до друкчијег испољавања неких закона капитализма. Исто онако, као што национализација појединих грана производње, дириговање пласмана капитала итд. итд., онемогућавају потпуно слободно деловање закона вредности и формирање профитне стопе, тако и горе наведене околности о положају радничке класе модификују закон најамнине.

Формирање фондова који обезбеђују средства за старање о здрављу чланова друштва и фондова који ће обезбедити средства за живот изнемоглим и неспособним за рад, а које ствара друштво као целина, један је од момената социјалистичких односа производње. Међутим, њих почиње да ствара, као што видимо, и савремена капиталистичка држава, у условима кад је то већ неизбежно. И овај однос је у клици један од односа производње који ће се у будућем друштву даље развијати а неће ишчезавати као остатак прошлости, јер је то једна од компонената социјалистичких односа производње.

Треба свакако напоменути, када се говори о положају радничке класе у условима државног капитализма, да неки слојеви буржоазије, а некад држава као целина, покушавају да, када се ради о захтевима радничке класе, примене силу (у том циљу је на пример донет и Тафт-Хартлијев закон о штрајковима у САД). Да ли ће примена силе на овом подручју успети, зависи у првом реду од јачине и организованости радничке класе. Али и поред покушаја да се у овим случајевима примени сила, изгледа да већина капиталистичких држава, приморана објективним стањем ствари, увиђа да је она најмање ефикасно средство у решавању ових питања.

Услови који стављају радничку класу у положај да с њом мора рачунати као са објективном друштвеном снагом и сама капиталистичка држава, приликом остварења своје економске политике, рађају пред радничком класом проблем разрађивања нове тактике која би омогућила убрзање остварења њеног крајњег циља.

Да ли ће се радничка класа задржати дуже времена у оквирима својих економских захтева, у оквиру захтева за осигурање и побољшање свога положаја у самом капитализму, или ће непосредније прићи ка остварењу својих политичких захтева, зависи у првом реду од ступња њене класне свести и њене организованости, а и од других објективних околности које су различите у скоро свакој посебно узетој земљи. Међутим, објективне околности у којима се данас налази радничка класа приморавају је да у многим земљама иступа све више као самостална политичка снага.

Може се констатовати да радничка класа многих земаља на Западу користи новонасталу ситуацију после Другог светског рата у све већој борби за остварење својих права. Поред захтева за побољшање свог економског положаја, радничка класа у многим земљама истиче захтев за учешће у управљању појединим предузећима, а често и у читавим гранама. Овај захтев образлаже се у највећем броју случајева тежњом за осигурањем сталног запослења, али каткада и политичким разлозима. У извесном броју капиталистичких земаља на Западу (Немачка, Француска, Шведска) донети су и закони који истичу право радника на учешће у управи предузећа и предвиђају путеве за остварење овога права. У неким земљама радничка класа уноси ове захтеве у колективне уговоре које закључује с капиталистима (Норвешка, Финска). Треба констатовати да учешће радника у управљању предузећима, поред непосредне користи у економској борби радника, у борби за побољшање њиховог положаја у оквиру капитализма, има великог значаја за развитак свести радничке класе и бржу и успешнију изградњу социјализма кад она буде на власти. Борба радничке класе за учешће у управљању привредом у оквиру капитализма јача њену веру у неизбежност наступања момента када ће она узети сва средства за производњу у своје руке и сама управљати целокупном друштвеном производњом и расподелом. Учешће у управљању привредом од стране радничке класе очито показује сувишност капиталиста као власника, управљача и присвајача резултата радниковог рада. Оно показује и излишност бирократије. Остварење овог захтева омогућује такође и стицање неопходног знања у самом управљању и проширује културу радничке класе уопште, што је од великог значаја са становишта нових односа производње.

Ради историске тачности треба истаћи да је захтев за радничким управљањем био истакнут од многих радничких организација још непосредно после Првог светског рата, тј. да је радничка класа, надахнута постигнућима Октобарске револуције, постигла извесне успехе у овом правцу. У Аустрији је, на пример, 1919 године био донет закон према коме су се у свим предузећима са преко 20 радника формирали раднички одбори. И у Немачкој је 1920 године био изгласан закон сличне садржине. Међутим, послереволуционарни развитак СССР-а, у коме је радничко управљање (које је почео стварати Лењин) укинуто, ослабио је веру радничке класе других земаља у неопходност борбе на овом плану, што је буржоазији тих земаља олакшало посао око рушења тековина које је радничка класа у овом правцу већ постигла. Да је изрођавање СССР-а утицало на раднички покрет других земаља, говори јасно конгрес енглеских тредјуниона који је одржан 1932 године. На њему се дискутовало о стварању радничких одбора у вези са законом о лондонском путничком саобраћају. Претставник Генералног савета, подржавајући лабуристе који су се у парламенту изјаснили против директног радничког претставништва у управи за саобраћај, образложио је становиште Генералног савета чињеницом да је идеја радничког управљања напуштена и у СССР-у, цитирајући притом одлуку ЦК СКП(б) од 1929 године, у којој се између осталог каже да: „Они (тј. раднички одбори — М. К) ни у ком случају не смеју да се мешају у послове руководства, нити да им праве сметње".

Дискусија која се још и данас води у енглеском лабуристичком покрету по овом питању показује да је изрођавање СССР-а било од утицаја на став лабуриста у погледу радничког управљања, иако је за тај став битна, пре свега, њихова сопствена државнокапиталистичка оријентација. Лабуристи још увек избегавају да право радника на учешће у управи привредом оснаже законом, ма да су у национализованим гранама индустрије, на иницијативу самих синдиката, већ формирани раднички одбори у циљу саветовања (по свим питањима која су од интереса за радничку класу) са управама предузећа и грана.

Непосредно радничко управљање целокупном друштвеном производњом и расподелом најбитнији је елеменат социјалистичких односа производње, па је зато и разумљиво да, када се оно зачиње и у капитализму, то неће значити да је то однос производње који ће у новом друштву нестати заједно с капиталистичким односима производње, већ који ће се у њему даље развијати.

Сасвим је разумљиво да се у условима капитализма ово управљање спроводи у обиму и на начин који још увек у целини не нарушава капиталистички начин присвајања. Али никако не значи да радничка класа не треба да се бори у овом правцу, стално проширујући своје захтеве.¹) Наше искуство показује правилност мисли класика марксизма да асоцијације непосредних произвођача чине социјалистичко друштво у коме не постоји никаквог монопола, па ни монопола државе. Наше искуство одговара на питање које је у социјалистичкој економској мисли после Маркса често постављано — какво треба да буде унутрашње уређење социјалистичког друштва. Зато је сигурно да ће наш пут дати новог потстрека радничкој класи других земаља и указати јој куда треба ићи (разуме се, другим средствима и другим облицима). Отуда је разумљиво да раднички покрет већине земаља показује велики интерес за радничко управљање у нашој земљи.

Када се говори о учешћу радника у управљању привредом у условима капитализма, треба истаћи да радници

---

¹) Остварење захтева радничке класе појединих земаља у којима су донети закони о праву радника на саодлучивање у управљању предузећима довело је до тога да извесни социјалисти на Западу сматрају да се борба за социјализам завршава онда када радници потпуно преузму у своје руке управу над предузећима, мислећи да се Марксово гесло „фабрике радницима" тиме исцрпљује. Пред овим социјалистима стајао је нерешен проблем руковођења привредом као целином. Зато сматрају да држава мора и даље управљати општим пословима усмеравања привреде и расподеле целокупним друштвеним продуктом. Из таквог прилажења овом питању створио се и проблем успостављања неопходне равнотеже између утицаја државе с једне и радних колектива — с друге стране, који се, према овим социјалистима, може успоставити само на бази споразума обе ове стране. Тако је створена и теорија тзв. гилдсоцијализма. Није потребно посебно доказивати какву опасност за социјализам претставља оваква теорија. Пракса наше земље показује да се приликом изградње социјализма не сме стати после првих корака ка њему, већ се мора ићи до краја, тј. да непосредни произвођачи морају узети у своје руке управу над целокупном друштвеном производњом и расподелом.

успевају да остваре своје захтеве у овом правцу најпре у предузећима која су државна својина (у неким земљама ово право је проширено на сва предузећа у којима је запослено преко 50 радника, а налазе се у приватним рукама). Па управо са те стране треба гледати корисност државног облика својине са становишта друштвеног развитка, а не истицати приликом оцене државне својине само негативну страну, тј. да она значи даље одвајање радника од средстава за производњу, имајући само пред очима могућност да на њој бирократија базира своју власт. Зато и поређење капиталистичке државне својине са социјалистичком државном својином не води ничему ако се ови облици својине не гледају као ступњеви који омогућавају радничко управљање привредом. Уколико и када ово управљање постане свеобухватно, онда се може рећи да се преко државног облика својине могућност остварења присвајања без рада — експлоатације, претворила у стварност. Кроз то треба гледати и прелазност односа производње који се заснивају на државној својини. Док државна својина служи као једна од полуга којом капиталистичка држава омогућује друштвену репродукцију капитала, тј. обезбеђује експлоатацију, омогућујући притицање профита приватним капиталистима, она истовремено може, уколико је радничка класа остварила своје право на саодлучивање у управљању, да послужи као основа на којој ће се у новом друштву развити и потпуно нови односи производње, разарајући и ту основу — државну својину.

Борба за радничко управљање у условима капитализма претставља ново подручје борбе радничке класе, али истовремено и подручје чији је терен врло клизав, јер се ради о саодлучивању са капиталистичком државом, или приватним капиталистима, што може, уколико некад не буде довољно класне свести, навести на гњиле компромисе и свакојаке илузије, што би за крајњи циљ борбе радничке класе било од велике штете. Треба нагласити да и каткада сами капиталисти пристају на учешће радника у управљању привредом, уколико то побољшава изгледе на компромис с радничком класом. Компромис организованог радничког покрета с државом у фашистичкој Немачкој био је један од узрока који је допринео да радничка класа Немачке изгуби перспективу у борби за остварење свога крајњег циља. Зато је налажење најприкладније класне тактике радничке класе на овом терену од нарочитог значаја.

Дакле, посматрано у целини, државни капитализам претставља тежњу за решењем проблема друштвене репродукције капитала, тежњу која има за циљ обезбеђење капиталистичке експлоатације, али он истовремено претставља и корак даље ка новом друштву, при чему се елементи новог намећу као неминовни, из саме економике и све организованије борбе радничке класе. У томе управо и јесте дијалектика односа производње државног капитализма. Зато и свака анализа односа производње државног капитализма, која не би водила рачуна о свим овим (а и другим моментима који овде нису истакнути), претстављала би једнострано прилажење проблему. Због тога и звучи смешно оцена државног капитализма коју даје совјетска званична наука. Њена оцена је у суштини стално понављање напамет научених фраза о беди и експлоатацији радничке класе у капитализму, фраза које не признају да се у капиталистичком свету ма шта изменило. Уствари, признати да капиталистичке државе покушавају да планским мерама реше проблем друштвене репродукције капитала, да расте државна својина, да је држава у неким земљама узела на себе социјално осигурање радника итд., значило би признати да и СССР није отишао ни корака даље од државног капитализма, а то би једном речју значило и крај илузији о социјализму у СССР-у.

МИЛАДИН М. КОРАЋ

ДИСКУСИЈА ИЗМЕЂУ СТАНОВНИКА, КРИСТЛА И ЂИЛАСА: КЛАСА ИЛИ КАСТА

Мој чланчић „Класа или каста", објављен у „Сведочанствима" бр. 2 од 5 априла 1952, очевидно је погодио мету, ако и не тиме што би непобитно одговорио на питање, свакако тиме што је открио његово постојање, а свакако и значај. Прва реакција је дошла од друга Јанеза Становника, једног — по мом мишљењу — од смјелијих, даровитијих и озбиљнијих наших млађих теоретских кадрова, а друга од друга Звонимира Кристла, којега лично не познајем, али чије писање — без обзира на закључке — свакако показује озбиљност и нимало олаку и нимало површну тежњу да се уђе у проблем и одговори на њега. Чињеница да такве двије личности оспоравају моја схватања открива да разлике у погледима око поменутог питања нијесу случајне и појединачне, него да очевидно изражавају шире појаве, па — према томе — треба као такве да буду и јавно расправљене. Ја сам другу Становнику већ усмено препоручио да објави своје гледиште, против којега сам био готов да полемишем, али он је такву полемику сматрао неугодном (свакако с обзиром на моју функцију, што није и не може бити данас никакав стваран разлог, друкчије речено — што би полемиком са мном, с обзиром на још неразвијену борбу мишљења код нас, сам он дошао у неугодан положај, да га људи гледају као бијелу врану, или чак и са извјесним сарказмом). Овај разлог ни тада ни сад нијесам сматрао важним, иако сам се повиновао жељи друга Становника. Али ме писмо друга Кристла до краја убиједило да — полазећи од принципа даљег развијања социјалистичке демократије и борбе мишљења међу нама самима, искреним и оданим присталицама социјализма и патриотима своје социјалистичке домовине — треба поступити супротно устаљеном схватању о „неугодности" полемике, боље рећи — дискусије, између „више" „одговорних" и „најодговорнијих" — с једне и „мање" „одговорних“ другова с друге стране (горње изразе стављам у наводнице само због тога што се ради о теоретским, научним питањима). Треба већ једном разбити поменуто схватање, чији носилац ни у ком случају није ни ЦК КПЈ као форум, ни поједини његови чланови, о томе како неко самим тим што је на одређеној дужности (у Партији или државном апарату) истовремено посједује и сва дата и будућа научна знања. Одлуке IV Пленума ЦК КПЈ о теоретском раду у КПЈ нико у ЦК-у није схватио као формалне, а чињеница да је до њих дошло не само да открива демократски дух којим дише и живи наша Партија и наш друштвени систем, него и да је њихов иницијатор баш ЦК КПЈ. И у томе је, сем осталог, оригиналност наше ситуације — да је баш државни и партиски врх на челу нових револуционарних процеса и да се није — као у своје вријеме у СССР-у — претворио у главну конзервативну и конзерваторску друштвену снагу.

За нас Југословене — и комунисте и некомунисте — у овом, као и сваком другом сличном случају, важно је с којих основа, у ком циљу се излаже и брани одређено схватање. А ако су те основе и тај циљ (друкчије речено: стварне намјере) социјалистички, борба мишљења не само да може, него и мора бити корисна и пожељна, а свако њено гушење штетно и назадно, јер се само преко такве борбе наука и теоретско мишљење и могу развијати. А у овом случају се баш и ради о таквом случају — о борби мишљења међу људима који иду ка истом циљу, полазе искрено са основа научног социјализма (друга је ствар ко је дубље, научније схватио и циљ и основе, што може открити једино дискусија). Разумије се само по себи да би дискусија имала други карактер ако би се водила између присталица социјализма и старих друштвених односа — капиталистичких или државнокапиталистичких (бирократских). А ми марксисти поготову такву борбу не треба да избјегавамо, ограничавамо, потцјењујемо и сл. Сила комунизма и јесте у његовој научности, у стварним аргументима. А наша земља, као и читав прогресивни свијет, изложени су таквом обиљу свакојаких реакционарних и конзервативних схватања (и то не само буржоаских него и социјалистичких), тако да само упорна, стална борба, односно — стварна научност и непобитност аргумената и од њих неодвојиви револуционарни жар могу да озаре јасне путеве социјализма у данашњој, новој међународној ситуацији.

Имајући све то у виду, постало је код нас садржински необично важно, чак пресудно не то да ли и шта се дискутује, него како се дискутује, дакле — формална страна дискусије. А то ће рећи: ако се хоће да се дође до садржине дискусије, до проблема о коме се ради, начин дискусије између присталица социјализма мора бити нов: без злоће, индивидуалистичке разметљивости, политичке и полицијске сумњичавости итд. и сл., једном ријечју — мора се из основа разликовати од начина дискусије у друштвеним формацијама које раздиру класне супротности. „Дискусије" у СССР-у имају и тај карактер да они горе увијек имају и у науци посљедњу ријеч и „непобитно" су увијек у праву. (Јер неко заиста може бити даровит политичар и велик и досљедан револуционер и непоколебљиви борац за социјализам, а ипак не бити непогрешив у науци, у теорији. Тиме се не каже да се теорија и пракса могу подвајати, а да не трпе и једна и друга; али то важи за епоху, за покрет, а не за индивидуу, јер индивидуа је смртна, и то не само у физичком, него и сваком другом смислу и није апсолутна инкарнација никаквог принципа, па ни непогрешивости у науци.) Без тог новог у начину дискусије — у чему се такође испољава једна од особености нове Југославије — немогућно је изаћи из зачараног круга старих односа: било да дискусија добија непринципијелни карактер довијања и надмудривања буржоаских интелигената (у суштини: остаци капитализма), било да је онемогућена и пресјечена овим или оним ауторитетом (у суштини: остаци бирократизма).

Читаоцу ће свакако и самом бити јасно да у Становниковом писму, упућеном без претензија да буде објављено, не треба да тражи ништа више него једно успутно и на брзу руку формулисано мишљење, које би он — у евентуалном чланку — могао аргументованије да изнесе.

Објављујем: 1. писмо друга Становника; 2. писмо друга Кристла; 3. мој одговор на писмо друга Кристла; 4. чланак друга Кристла „Неке карактеристике класне подјеле друштва у СССР-у (одговор на чланак друга М. Ђиласа „Класа или каста")"; 5. „Одговор друговима Становнику и Кристлу".

1. ПИСМО ДРУГА СТАНОВНИКА

6 април 1952

„Драги друже Ђилас,

Јутрос сам прочитао у „Борби" одломак из Вашег чланка, који носи наслов „Класа и каста". Тим поводом, у наставку желео бих да Вам изнесем своје размишљање.

Обрадовао ме је став: „Очевидно ради се о новој појави, о нечем што личи да је — а није класа, тачније: о нечем што по нечем јесте, а по нечем није класа". Баш то и ја мислим да је, наиме совјетска бирократија као социолошка појава (ја чак не би рекао „нова” јер она претставља већ код свог рођења атавизам Хамурабија, Џинкис кана, Јустинијана, Петра Великог итд.) различита како од историски познатих категорија класа тако и касте. Зато нисам расположен да тој специфичној појави уопште тражимо аналогну (или чак адекватну) категорију у историском развитку, него мислим да је њезина социолошка суштина сасвим довољно карактеризована тиме да је то апарат насиља који се одвојио од своје социјалне базе и дејствује сада по инхерентним законима силе, како према својој некадашњој бази (радничкој класи), тако и према свим осталим социјалним слојевима.

По Вашем мишљењу основни аргуменат против тога, да би се совјетска бирократија могла стрпати у категорију „класе” је што она није сопственик средстава за производњу. Ви наиме кажете: „Али по томе што појединац није власник, него је власник колективан (држава, у крајњој линији опет бирократија), она ни по чему не личи на раније класе, јер је у ранијим класама власништво увек било приватно”. А више горе сте рекли: „... бирократија граби лавовски део вишка рада за себе, расподјељујући га према хијерархиским положајима”. Испада да је то главна разлика бирократије од до сада познате социолошке категорије „класе” у односу према средствима за производњу, пошто и Ви констатујете: „Дакле, по поменутој улози у производњи (руковођење и расподјела) бирократија у СССР-у се битно не разликује од ранијих класа”. Ја сматрам, међутим, да та разлика можда није битна.

Изгледа, наиме, да бирократија није класа зато јер она дејствује у условима колективне својине, док су остале класе дејствовале у условима приватне својине. Мислим да баш искуство државне (бирократске) својине у СССР-у доказује да се никако не може просто задовољити диференцијацијом колективне и приватне својине, него да треба у тој анализи ићи даље. Узмимо случај приватне својине у неким од западних државнокапиталистичких земаља, у којима стопа опорезивања индивидуалних доходака достиже 91% (на пр. у САД), а примењује се систем дуплог опорезивања профита компанија. Ви сте у чланку врло лепо констатовали да совјетска бирократија троши за свој лични луксуз више но што је трошила досада иједна друга класа. Да ли у условима државног капитализма може капиталистичка класа да бесни у луксузу? Може, наравно, само што ће за сваких 200.000 долара индивидуалних прихода плаћати држави 182.000 долара пореза. Таквим мерама ограничавања индивидуалних прихода држава оријентише приватни капитал у производњу и спречава његово луксузно разбацивање. Класично римско право својине било је формулисано од Гајуса као „право употребе, злоупотребе и коришћења плодова уколико то дозвољава закон". Очигледно је у условима државног капитализма закон право „злоупотребе" пре свега потпуно поништио, а право „коришћења плодова" знатно ограничио. Према томе, од класичног права приватне својине у условима државног капитализма остало је само још: право употребе (управљања, односно руковођења) и ограничено право коришћења плодова (fruendi, у нашој терминологији „расподела дохотка"). А Ви сте горе изнели да се овим правима (правом руковођења привредом и правом расподеле вишка рада по хијерархиским степеницама) користи и совјетска бирократија. Што се тиче права „коришћења плодова", односно „расподеле вишка рада", совјетска бирократија се чак обилатије користи но што може данас у условима државног капитализма да се користи капиталистичка класа. Совјетска бирократија је, према томе, са те тачке гледишта, чак „виша класа" но што је данашња буржоазија. Зато мислим да совјетска бирократија извлачи и све користи које даје право својине над средствима за производњу, само што зато нема „правног наслова" (iustus titulus). Међутим, са материјалистичке тачке гледишта је правни наслов веома мало важан. Много важнији су економски односи који могу да буду слични, иако се сличност настоји сакрити социјалистичком фразеологијом. Мислим да је за анализу питања својине битно питање начина расподеле вишка рада. Каква је у том погледу разлика између капиталиста и совјетске бирократије? Ви кажете: „... појединац није власник, него је власник колективан..." Изгледало би, према томе, да је разлика ипак у томе што овде вишак вредности дели колектив „према хијерархиским положајима", док тамо може да га себи одређује појединац. Ја, међутим, мислим да бар за буржоазију то није тачно. Буржоазија, наиме, учествује у производњи као класа, а расподела вишка вредности врши се стихијом тржишта. Капиталиста који је произвео робу никад није и сигуран да ли ће је реализовати, односно да ли ће примити вишак вредности у облику профита. Он ни не зна каква ће му бити висина профита. То, наиме, зависи од стихије тржишта. Тржиште, међутим, дејствује у правцу стварања просечне профитне стопе за капиталисте. Очигледно је, према томе, да ни капиталистичка приватна својина не доводи до непосредног присвајања вишка вредности, него вишак вредности присваја капиталистичка класа као целина, а расподела на њезине поједине чланове врши се преко стихије капиталистичког тржишта. Испада, према томе, да је разлика само у томе што се код совјетске бирократије расподела вишка вредности врши уредбама „према хијерархиским положајима”, док се у капитализму врши „према стихији тржишта”. У сваком случају мислим да разлика није битна.

Даље, Ви сматрате да је карактеристика класе у томе што се „сама обнавља, што саму себе наслеђује, јер сваког власника наслеђује његово потомство”. Мислим да је то свакако тачно, само што је још много тачније ово исто за касту. У касти се, наиме, човек рађа, а у њој и умире. Јасно је да са рођењем у касти индиских парија човек повлачи и све социјалне и економске консеквенције. Ја се потпуно слажем са Вама да таквог самообнављања у СССР-у нема, међутим, то исто толико говори против тога да можемо совјетску бирократију сврстати у социолошку категорију „класе” као ни „касте”.

Даље: „свака класа долазећи на власт, имала је пред собом историску перспективу свог прогресивног успона, своје дуге владавине”. Из читавог чланка испада (а нарочито из завршетка) да је ово најважнија карактеристика. То је сасвим тачно, само ми се поставља друго питање: да ли је пак каста (на пр. брамини, бирократија за време апсолутне монархије, фашистичке партије, милитаристичке клике итд.) увек била тако пролазна на власти. Ја се тешко могу одлучити за то да совјетску бирократију назовем кастом само због историске пролазности кастинске владавине. Ако, с друге стране, узмемо Русију, онда ћемо видети да је ту била класна владавина буржоазије веома кратког века; или узмите заротке буржоазије око Чанг Кај Шека који су били још краћег века. Зар није антипод буржоазије — пролетаријат — упозоравао буржоазију још од самог почетка на краткоћу и неперспективност њезине класне владавине?

После Ваше анализе зашто совјетска бирократија није класа, дајете следећи закључак: „Дакле, није класа, него нешто друго, а то може бити само каста. А за касту и јесу битне црте привилегије сваке врсте на бази функција, а не на бази власништва”. После констатације, која је у Вашем чланку централна, да се ради о новој појави, Ви се брзо одлучујете за то да совјетску бирократију назовете кастом — дакле једном старом појавом — просто зато што Вам анализа показује да она не може бити типична „класа”. Зар постоји заиста само „или — или”? Ваша анализа Вас свакако води до закључка да совјетска бирократија нема сва потребна обележја која марксистичка социологија приписује класи. Она, према томе, није типична класа. А зар она поседује сва типична обележја касте? Најтипичније обележје касте јесте њезина ексклузивност. Људи једне касте ограђују се од осталих каста читавим низом забрана (не смеју заједно да раде, нити смеју да раде исте послове; не смеју заједно да једу; не смеју да се истовремено и у истом светишту моле богу итд.). Друга карактеристика касте јесте ендогамност. Људи исте касте могу да се жене само међусобно. Брак између људи који припадају различитим кастама не дозвољава се. Каста је, даље, једна хомогена социјална група. Индивидуалност је у њој подређена целини. Кастински систем базира се на религиозној идеологији. Само краљ могао је као изасланик божји у изузетним случајевима да унапређује људе једне касте у другу. Које од ових карактеристика поседује совјетска бирократија? Она није ендогамна, она се сама не обнавља, не заснива се на религиозној идеологији него на сили, она није хомогена социјална група, индивидуалност у њој није подређена, него је каријеризам баш типична њезина квалификација. Међутим, оно што је главно: каста је само јединка кастинског система. Каста се разграничава са другим кастама. Да ли можемо да тврдимо да су у СССР-у радници и сељаци исто тако постали каста? Сматрам да не можемо. Насупрот, мислим да су радници остали експлоатисана класа, а исто тако и сељаци. Зато мислим да у анализи совјетског друштва не треба мислити само на бирократију, него и на остале друштвене групације. Сматрам да совјетска бирократија, ослањајући се на закон силе, остварује у себи читав низ негативних одлика досадашњих друштвених формација. Међутим, није се само једном у току историје десило да се један слој друштва издигао изнад њега и диктаторским методима завладао над њиме (на пр. атинска или лакедемонска олигархија; разне средњевековне поповске државице; апсолутна монархија итд.). Не видим потребу да због те чињенице говоримо о бирократији као касти, јер бисмо у том случају морали да говоримо о совјетском друштву као кастинском друштву, а то, бар што се тиче радника и сељака, није тачно.

Међутим, Ваша завршна констатација ме збуњује. Када Ви констатујете да је „за нас, за Југословене и за социјализам уопште веома важно правилно одговорити на ово питање због тога јер ако се ради о класи, о новој класи, а не о касти, онда је њена победа неминовна, јер је условљена објективним друштвеним процесом". Мислим да владавина совјетске бирократије неће бити ни за минут дужа зато ако је она класа или каста — или како ја мислим — ни једно ни друго, него просто совјетска бирократија. Што се пак тиче објективне условљености, нема никакве сумње да победа бирократије у СССР-у није само последица Стаљинове политике, него и објективних околности. Те објективне околности (као и субјективне) делују исто тако у случају да је совјетска бирократија каста, класа или пак ни једно ни друго.

У последњем ставу идете корак даље па кажете: „Није се тешко довити да би теорија о бирократији као новој класи могла само да користи стаљинским, бирократским и уопште антисоцијалистичким тенденцијама, јер би уносила пометњу у редове пролетаријата и свих свјесних бораца за социјализам, убијала им вјеру у побједу и у љепоту и сјај истинских социјалистичких друштвених односа". Не могу да разумем какву везу са „љепотом и сјајем истинских социјалистичких друштвених односа" има питање да ли је совјетска бирократија класа или каста. Чак, насупрот, мислим да је за пролетаријат веома важно да је свестан чињенице да пролетерском револуцијом није све решено, него да треба и даље да се бори за остварење социјализма, јер ће му иначе бирократија сести за врат (јер рађање бирократије је опасност која не проистиче из субјективних, него објективних слабости). Што се пак тиче пометње која би се тиме уносила у редове пролетаријата, мислим да неће бити ништа мање пометње ако кажемо да је бирократија експлоататорска класа или експлоататорска каста. Изгледа, међутим, да класа има перспективу историског развитка, док је каста нема. Ја мислим да би био такав детерминизам исто тако нереалан као што би било нереално веровање пролетаријата да његова буржоазија има пред собом перспективу дуге владавине зато јер тек долази на власт и да је зато пролетаријат немоћан у борби са њом. Победа буржоазије над феудализмом је неминовна, јер она побеђује у име напреднијег начина производње, јер она претставља продуктивнији друштвени рад. Међутим, буржоазија подлеже пролетаријату, јер је тај претставник напреднијег — социјалистичког — начина производње и побеђује капиталистички систем у име веће продуктивности рада. Пролетаријат помаже буржоазију док се она бори против феудалаца, али то не значи да се пролетаријат бори за победу буржоазије. И Јулска револуција у Француској, и Фебруарска револуција у Русији доказују да пролетаријат одмах почиње да се одупире победи буржоазије чим је феудализам срушен. То, међутим, не значи да ми долазимо „у положај комичних и реакционарних историских фигура ако бисмо се тој побједи одупирали". То исто може да важи и за одупирање совјетској бирократизацији. Систем совјетске бирократије претставља кочење развитка производности рада; слој који тај систем заводи је зато назадан, па макар се тек попео на власт и пролетаријат ће да га победи у име социјализма, у име продуктивности рада. (Друго је питање што ја мислим да ће совјетски пролетаријат морати добити помоћ посебне међународне констелације да би могао да изврши тај историски задатак збацивања бирократије са својих леђа). Не разумем зашто би вера у победу пролетаријата требало да буде поколебана ако совјетска бирократија није каста него класа, или пак ако није ни једно ни друго, него типична историска појава олигарха, односно аутократа. Уосталом, рећи да би супротна теорија „могла само да користи стаљинским, бирократским и уопште антисоцијалистичким тенденцијама" значи искључити могућност сваког другог одговора.

Пролетаријат који је извршио револуцију налази се пред двема опасностима: пред опасношћу рестаурације капитализма и пред осамостаљењем апарата насиља (бирократије). И једно и друго значи ликвидацију револуције и рестаурацију. Лично сматрам да је ова друга рестаурација (бирократска) још много опаснија по историски развитак. Она, наиме, до те мере убија друштвени елан маса да је после ликвидације те рестаурације (на пр. у случају једног рата) изградња социјализма знатно отежана. Узгред буди речено ја мислим да је за енглески пролетаријат много мања штета што је дошао Черчил на власт него кад би дошли коминформисти. Черчил посредно учи памети енглеске раднике (и последњи избори у општинама то доказују); коминформисти би, пак, истерорисали и корумпирали раднике, слично као што је то радио фашизам.

Мислим да светски пролетаријат не би био ни више ни мање пометен ако бисмо му рекли да совјетска бирократија није ни класа, јер нема историске перспективе развитка, ни каста, јер не израста из наслеђа него из силе, него просто друштвена групација силника-олигарха, који су сели народу на врат, издвојили се из друштва и завладали њиме, а којих ће се морати отарасити првом приликом када му буду међународни услови то дозволили.

На крају Вас молим да ми извините што Вас узнемиравам са овим мојим писањем, али разговори које сам са Вама имао у Паризу и у којима сте показали пуно разумевања за супротно гледиште окуражили су ме да то учиним.

Другарски Вас поздравља,

Јанез Становник, с. р."[1]

2. ПИСМО ДРУГА КРИСТЛА

Загреб, 17 VII 1952

„Друг

Милован Ђилас
секретар ЦК КПЈ и главни уредник
„Комуниста"

Београд

Поштовани друже!

Достављајући Вам на увид моју критику Вашег чланка „Класа или каста", молим Вас унапријед за извињење због овог мог напада на Ваше радно вријеме и Вашу стрпљивост. Надам се да нећу испасти и сувише нескроман што овако непознат, а к томе и прилично слабо наоружан, покушавам задјенути кавгу с Вама. Међутим, нисам ја сам томе крив. Дозволите да Вам изложим основне разлоге који су ме навели да овако поступим.

Већ од завршетка правних студија, у чему сам због рата успио тек 1947 године, имао сам жељу да се потпуно посветим науци, посебице теорији (филозофији) државе и права. Колико ми је намјештење дозвољавало ја сам читао и размишљао. Нисам ушао баш дубоко у ствари, не само због намјештења, већ и због тога што се интимно нисам могао сродити са многим теоретским поставкама, а нисам никако био у стању открити у чему је ствар. У таквој ситуацији Ваш је рад „Савремене теме" начинио огроман утисак на мене и потакнуо ме на озбиљнији рад. Али сада више нисам „вјеровао". Већ у самим „Савременим темама" нашао сам ствари с којима се нисам слагао, али сматрам да у томе и јесте била улога и величина „Савремених тема", што је човјек по први пута смио сумњати, а да не сматра одмах да је издао марксизам. Испитујући чињенице — макар нажалост доста површно, јер ми сав потребан материјал није доступан — дошао сам до закључка да се као најозбиљнији научни проблем данашњице (у друштвеним наукама) поставља дијалектичка критика Маркса, нарочито његове теорије о прелазном периоду и о диктатури пролетаријата. Стога сам као основну тезу своје докторске дисертације — коју радим од појаве „Савремених тема" или, боље рећи, припремам — поставио тврдњу да између капитализма и комунизма постоји посебни друштвено-економски систем. Моја концепција читавог проблема прилично јасно избија и из овог написа који Вам шаљем.

Међутим, ствар се запетљала оног часа када сте Ви у чланку „Класа или каста?" написали да другачије гледање од изнијетог значи погодовање бирократији СССР-а, односно срозавање на њену линију. Ја лично у то не вјерујем, као што је видљиво из приложеног чланка. Међутим, након тога се више нитко не жели или не усуђује сугласити са мном, иако су ми неки другови, којима сам дао прочитати мој чланак, савјетовали да Вам га пошаљем, јер да би их занимао Ваш одговор на неке моје поставке, које они нису у стању обескријепити. А дисертацију официјелно вјеројатно нигдје у држави не би могао ни бранити, а камо ли обранити. Стога ми је преостало једино да рашчистим то питање с Вама особно, или да одустанем од даљњег рада. Надам се да ми нећете замјерити што сам ипак одлучио да покушам онај први пут.

На основу свега што сам Вам изнио најљепше Вас молим да ми, ако нађете времена, одговорите да ли је из политичких или других разлога неправилно или неопортуно да се овакав чланак код нас штампа (тиме мислим питати и то да ли је квалитет чланка такав да га се може, с обзиром на Вашу личност, штампати). При томе мислим на чланак какав је сада или с евентуалним мањим измјенама, јер сам ја овим чланком дао што највише могу и битно бољу ствар у овом часу нисам у стању написати.

У случају негативног одговора молим Вас, ако Вас не би и сувише задржавало, да ми саопћите Ваше главне замјерке, а у случају позитивног молио бих Вас да се чланак објави уз Вашу помоћ, јер без Ваше приволе или чак препоруке нитко у Југославији га и онако не би објавио.

У нади да Вас мојом молбом нисам повриједио, а нити Вам одузео сувише времена остајем уз другарски комунистички поздрав

Звонимир Кристл, с. р."

Загреб, Ђорђићева 8/I.

3. ОДГОВОР НА ПИСМО ДРУГА КРИСТЛА

Београд, 31 јула 1952

Другу

Звонимиру Кристлу

Загреб

Ђорђићева 8/I

Примио сам Ваше писмо и Ваш чланак (одговор на мој чланак „Класа или каста?"). Нијесам Вам могао раније одговорити јер нијесам био у Београду.

И Ваше писмо и Ваш чланак, заједно са овим мојим писмом и одговором на Ваш чланак, биће објављени у идућем броју „Комуниста".

Мени су, у вези са свим тим, само дјелимично јасне двије ствари: прво, како и зашто Ви вјерујете — како кажете у Вашем писму — да Ваше радове не би могли нигдје у држави да објавите, и друго, Ваш однос према марксизму („дијалектичка критика Маркса", како Ви кажете). У вези с првим, ја сам ствар схватио овако: да би Ви с Вашим схватањима наишли на отпор због тога што се већина наших комуниста (а отуд и издавача) држе устаљених схватања и што им не иде у главу да неко ко се не слаже са овом или оном поставком неког од високих функционера, или сматра ову или ону формулацију класика марксизма као такву неприлагодљиву за данашње услове, — дакле да тај неко може и да јавно изрази то своје неслагање. У том питању сам ја (ово ја истичем само с обзиром на поменута схватања и дате односе) и као комуниста и као функционер наше Партије, потпуно на Вашој страни, то јест — сматрам да Вам се не може то право оспорити, као ни ма ком ко не стоји на антисоцијалистичким и антијугословенским позицијама. А што се тиче другог питања ја га с најбољом вољом схватам само овако: да се данас не може ни у ком случају радити ни о каквој, па ни о „дијалектичкој" критици Маркса и Енгелса, јер би ова неминовно одвела у ревизионизам (свеједно које врсте), него да се само може радити о даљем развијању марксистичке теорије (на основи нових односа, нове праксе), дакле — о регенерацији револуционарног и научног Марксовог учења, које су ревизионисти (поготову они из СССР-а, али не само они) потпуно изопачили, а буржоаски професори стално покушавају да критикују. У том смислу бих хтио да схватим Вашу формулацију. У сваком другом случају јаз између мене и Вас, мојих и Ваших схватања, није могућно премостити. Треба притом да Вам кажем да није било и није својствено правим марксистима да поједине формулације и ставове сматрају као вјечито дате, а поготову су Маркс и Енгелс сматрали да су они само ударили темеље једне нове науке (политичке економије и материјалистичке дијалектике), која мора даље да се развија. То утолико прије мора да чини сваки заиста револуционарни и заиста социјалистички покрет, јер објективна друштвена стварност се развија по својим иманентним законима, па је у свакој епохи нужно да јој се људски ум изнова „прилагођава", тј. — да је испита, изучи и објасни. А у том случају се не може радити и не ради се ни о каквој „дијалектичкој критици", него о даљем развијању. Ту и јесте проблем: да нас развијање не одведе у критику (тј. у ревизионизам, ненаучност), што се догодило свима онима који су напустили стварно социјалистичку праксу, која је, на крају крајева, једини критеријум да ли је нека теорија доиста даљње развијање научног социјализма или напуштање истога.

О осталим питањима у мом одговору.

С поздравом

Милован Ђилас с. р.

П. С. У Ваше текстове приликом штампања биће унијете ситне правописне исправке, које су очевидно настале усљед већ традиционалне и неизљечиве неписмености наших дактилографкиња, или непажњом.

4. НЕКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КЛАСНЕ ПОДЈЕЛЕ ДРУШТВА У СССР-У

(Одговор на чланак М. Ђиласа „Класа или каста?”)

У часопису „Сведочанства” бр. 2 од 5. IV. 1952 и дан касније у „Борби” друг Милован Ђилас је објавио чланак „Класа или каста?”, који претставља даљу разраду његових поставки, изнијетих већ концем 1950 године у „Савременим темама”. О тим поставкама много се дискутирало и у јавности, ма да то није нашло адекватног одраза у нашој штампи.

Друг Ђилас у споменутим радовима долази до опћег закључка — да бирократија СССР-а не претставља у друштвено-економском погледу неку посебну (владајућу) класу, већ касту, која се „издигла” изнад друштва и дошла због тога у сукоб с интересима и основним тежњама тог друштва. Расправе друга Ђиласа нису, зацијело, имале сврху да у потпуности расвијетле и исцрпу то питање, већ да га поставе и тако у најгрубљим цртама фиксирају за потребе наше свакодневне политичке праксе. Обе расправе иницирају и посредно инволвирају далеко шири круг питања него што их саме, по нарави ствари, могу обухватити, а поготово разрадити.

Међутим, многи подаци, многи важни теоретски закључци говоре у прилог супротном рјешењу. Стога ће за правилни и дефинитивни суд о битним проблемима и појавама садашњице бити само од користи да се покуша формулирати антитезу чланку друга Ђиласа „Класа или каста?”, јер, иако је већ протекло извјесно вријеме од његовог објављивања, још увијек и све више претставља владајуће теоретско мишљење у тој области. Најбољи начин да се формулира антитеза споменутим схваћањима бит ће, без сумње, да се даде критичка анализа битних аргумената, садржаних у чланку „Класа или каста?”.

I. СУШТИНА И ОБЛИЦИ ВЛАСНИШТВА

а) *Дефиниција власништва*

У дискусији нужно морамо поћи од елемената којима се дефинира класна подјела друштва. Измијенивши нешто Ђиласов редослијед — што ниуколико не дира у суштину проблема — почет ћемо од власништва или својине над средствима за производњу. Ђилас одриче бирокрацији СССР-а власништво над средствима за производњу, па нас то обвезује да детаљније анализирамо појам власништва.

Класе се међусобно разликују, друштво се дијели на класе у првом реду према власништву над средствима за производњу. Власништво над средствима за производњу јесте *(друштвени) однос људи према стварима*, а постоји када *одређена „група” људи у друштвеним размјерима*: прво, *управља* средствима за производњу, што укључује *држање*, *одређививање правца развоја* и *„слободно” располагање* тим средствима, и друго, на основу управљања *присваја* продукт средстава за производњу, што укључује и његову *расподјелу*, при чему становити вишак увијек остаје у рукама „групе” која врши расподјелу.

То је суштина власништва и за постојање власништва над средствима за производњу није потребан никакав даљњи елеменат. Међутим, власништво може попримати и поприма разне *облике*, који су условљени начином производње и достигнутим развојним ступњем средстава за производњу: власништво може бити *приватно*, а то значи да су појединци власници средстава за производњу, оно може бити *колективно*, а то значи да разне мање или веће групе у оквиру власничке „групе” или власничка „група” као компактна цјелина посједују средства за производњу.[1] Сви ови облици не мијењају ништа на суштини власништва као друштвеног односа људи према стварима. Правни институт власништва претставља само одраз разних облика власништва.

---

[1] Код нас се почео одомаћивати и израз *опћенародна или друштвена својина*. То је, док упоредо с таквом „својином” постоји још и приватно и колективно власништво, нужна правна фикција — врста јуридичке особе, а исто тако и агитациона парола. Међутим, научно такав назив није одржив. Кад непосредни произвођачи преузму средства за производњу у своје руке, *нестаје уопће власништва*, јер нестају његови елементи: искључивост у управљању средствима за производњу и присвајање вишка рада од стране посебне „групе” људи.

Нема никакве сумње да бирокрација у СССР-у кроз државни апарат као цјелина колективно управља средствима за производњу, те кроз државну машинерију такођер присваја и расподјелује продукт средстава за производњу, при чему у разним облицима становити дио тог продукта остаје у њеним рукама. Према томе, бирокрација у СССР-у је кроз правни облик државног власништва колективни власник средстава за производњу.

На ову констатацију Ђилас узвраћа да бирокрација у СССР-у „по томе што појединац није власник, него је власник колективан (држава, у крајњој линији опет бирокрација), она ни по чему не личи на раније класе, јер је у ранијим класама власништво увијек било приватно” (подвукао З. К.). Та тврдња, чак када би оваква и стајала, не би ниуколико дирала у суштину власништва бирокрације у СССР-у, већ, као што смо видјели, у питање његовог облика. У том би случају били принуђени утврдити да се из облика колективног власништва мањих група у оквиру власничке класе, који види и Ђилас у трустовима и монополима, развио хисторијски нови облик, када једна читава владајућа „група” колективно посједује средства за производњу. Међутим, хисторија није била толико великодушна да бирокрацији у СССР-у „препусти” приоритет у остваривању макар и новог облика власништва. Позната је, наиме, чињеница да су основна средства за производњу била у епохи великих робовласничких деспотија на Блиском Истоку — у оно доба земља и уређаји за наводњавање — у државном власништву, а кроз тај правни облик у колективном власништву владајуће робовласничке класе. Да не би дуљили с хисторијским разматрањима, навест ћемо само једну мисао Маркса, која као да је формулирана управо за ову прилику:

> Берније је потпуно исправно схватио да у основи свих источних поредака (он има у виду Турску, Перзију, Индију) лежи одсуство приватног власништва на земљу. Ето правог кључа к источном небу...[1])

Тиме не желимо повлачити хисторијске аналогије између земаља које спомиње Маркс и СССР-а, већ једино указати на чињеницу да су се увијек у хисторији, када је начин производње пркосио могућности приватног (појединачног) власништва над средствима за производњу — некада на Блиском Истоку пространи и сложени иригациони системи, а данас већ скоро свагдје у свијету модерни индустријски гиганти — увијек у сличним условима, дакле, нашли одговарајући колективни облици власништва, а да то не мора нужно значити истовремено и „подруштвљење” средстава за производњу.[1])

---

[1]) Маркс—Енгелс, Изабрана писма, стр. 74, изд. Огиз, 1948 (на руском).

Даљњи Ђиласов аргуменат — начин самообнављања владајуће класе — не може стајати сам за себе, већ је у најужој вези с управо расправљеним облицима власништва. Обнављање, односно континуитет класе не задире у срж власништва, већ је увијек било организациони, односно правни проблем, који се акомодирао датом облику власништва. Будући да је колективни облик власништва у хисторији постојао, морао је нужно постојати — и постојао је — самим тиме условљени облик класног обнављања.

б) Класа или каста

Још је један Ђиласов аргуменат у непосредној вези с питањем власништва. Ради се о дефиницији или, боље рећи, о једној — уосталом јединој — карактеристици касте, коју Ђилас наводи да би појам класе супротставио појму касте. По њему су, наиме, за касту „битне црте привилегије сваке врсте на бази функције, а не на бази власништва" (подвукао З. К.).

Већ сама чињеница да је то јединa разлика коју је Ђилас формулирао, не дјелује тако да би заиста увјеравала у принципијелност те разлике. А ако само мало боље погледамо те „привилегије сваке врсте”, опазит ћемо да су оне посљедица управљања средствима за производњу и вршења расподјеле њиховог продукта. Коријен привилегија је, дакле, у власништву, а није негација власништва. Те привилегије уствари претстављају само један облик расподјеле вишка рада. На исти или врло сличан начин расподјељивао се вишак рада у току хисторије свагдје гдје се јављају облици колективног власништва.

---

[1]) Маркс и Енгелс су, сигурно не без разлога, сматрали — уз античке, феудалне и капиталистичке — и „азијатске" производне односе посебном степеницом у развоју друштва, посебном друштвено-економском формацијом (на пр. Маркс у предговору за „Прилог критици политичке економије", стр. 10, изд. „Кутура" Београд, 1949).

Не желимо оспоравати да се у СССР-у расподјела вишка рада за цјелокупну бирокрацију врши на принципу касте. Но то само по себи не негира принципијелно могућност да бирокрација у друштвено-економском погледу претставља класу, која је читава организирана на кастинским принципима, јер се појмови класа и каста не искључују.

У досадашњој хисторији људског друштва опћенито разликујемо класно друштво, подијељено на класе, које евентуално, али не нужно, унутар својих оквира оформљују разне касте (по правилу се касте оформљују у крилу владајућих класа, па се и ради само о специфичним облицима расподјеле), те бескласно друштво, у коме не постоје класе, али ни касте. Досада није постојало друштво у коме би владајућа класа била замијењена нечим другим, односно није постојало власништво над средствима за производњу, а да се на тој бази не оформи владајућа класа. Ако, дакле, анализирамо случај СССР-а, онда или постоји ново друштво, које не познаје власништва у досадашњем смислу те ријечи, а то значи да је већ на путу у бескласно друштво (јер је власништво основ класне подјеле друштва), те се еволутивним путем развија у комунизам, или, пак, владајућа каста имаде све битне елементе и функције владајуће класе, па се у бити и ради о — можда на специфични начин насталој или организираној — владајућој класи. Не може бити никакве сумње да цјелокупни досадашњи хисторијски развитак оправдава једино потоњи закључак. Појмови класа и каста не могу се супротставити, већ претстављају истородне појмове, од којих је један акцесоран другоме, садржан у њему. Питање класа или каста неправилно је постављено.

II. СУШТИНА И ОБЛИЦИ КЛАСНЕ БОРБЕ

а) Дефиниција класне борбе

Даљњим елементом класне подјеле друштва Ђилас сматра „положај у процесу производње" одређених „група" људи. Међутим, тај елеменат, ма колико био важан, као и разни други елементи које остали наводе (мјесто тих „група" у производњи, односно њихова улога у организацији рада, њихов различити удио у друштвеном богатству, њихови различити интереси) своде се, у крајњој линији, сви на однос људи према стварима. Стога су сви ти елементи или већ имплиците садржани у појму власништва и у том смислу синоними за власништво, или пак извиру из власништва, те нам у оба случаја не казују битно ништа више но што можемо разабрати из самог власништва. Да ли је онда — уз власништво — уопће потребан икакав даљњи елеменат за дефиницију класа?

Власништво, као што смо видјели, цијепа друштво, јер само одређену „групу” доводи у одређен однос према стварима. Власништво као однос људи према стварима означава одређену акцију људи, уперену према стварима (управљање, вршење расподјеле). Будући да се власништво исцрпљује у тој акцији (која, наравно, код тих ствари не може изазвати никакве протуакције), то ова акција тендира к томе да тече непромијењено, увијек у истом правцу. Стога је власништво као друштвени однос статично и конзервативно. Друштвени расцјеп, проматран искључиво кроз власништво (и све остале елементе које смо прије споменули), дат је једном заувијек, инертан. То су људи већ давно — макар и интуитивно — схватили и отуда вјера у „вјечност” власништва. Ова нам констатација сама по себи намеће питање: будући ми знамо да (класног) власништва над средствима за производњу није увијек било и тврдимо да неће вјечно ни постојати, што је довело до стварања, а што ће довести до нестајања класа? Што, управо, креће напријед друштвени развој?

У дефиницији класа потребан нам је, дакле, још и динамички елеменат. Класе треба оградити не само „просторно”, једну насупрот односно поред друге, већ их треба омеђити и „временски”, као дио кретања, одређени период у развоју људског друштва, односно на линији слиједа једне иза друге, укратко, дефиниција мора садржавати податак о хисторијском карактеру класа. Управо откривање хисторијског карактера класа и сам Маркс је сматрао својим битним доприносом науци[1]), па ипак заборављају баш то сви марксисти који су послије Маркса покушали дефинирати класе.

Полуга која креће напријед људско друштво јесте (у одређеним условима) класна борба. Класна борба јесте (друштвени) однос између људи, а састоји се у томе да на одређеном ступњу развоја производних снага, а у антагонистичкој међусобној борби за присвајање вишка рада, једна класа принудом присваја вишак рада непосредних произвођача и самим тиме искључује произвођаче, а у већој или мањој мјери и евентуалне друге класе од те могућности, док *све класе* истовремено, у циљу постизања преваге снага у међусобној борби, нужно *унапређују* производњу.

---

[1]) Види писмо Маркса Вајдемајеру. Маркс-Енгелс, Изабрана дела, т. II, стр. 442. „Култура“, Београд, 1950.

Од часа када је човјек постигао такву продуктивност рада да је могао стално производити више материјалних добара него што му је требало као егзистенциони минимум, почела је *борба за одузимање* тог *вишка рада*. Та борба значи истовремено рођење класа и власништва. Класна борба и власништво нису појмови једно без другога, они се међусобно условљују. Основни мотив, садржај и циљ класне борбе јесте власништво над средствима за производњу као економски предуслов и темељ класне слободе, класне власти и класне културе. Једина могућност постанка и постојања власништва састоји се, пак, у непрекидној, огорченој борби за њ.

Класе су због еминентно друштвеног карактера производње „приковане" једна уз другу, оне се и међусобно условљују, те заједно и творе тек одређено друштво. Но, будући ипак у оквиру заједнице, супротстављене једна другој у непомирљивој борби, то се ова у крајњој линији испољава и једино може испољити у *принуди*. Једна класа *искључује* остале из власничких односа и власти *физичком силом*. На тај се начин кроз принуду омогућава и осигурава реализација свих резултата класне борбе, а истодобно спречава да друштво изнутра пропадне у необузданој класној борби. Тако се *држава* појављује истовремено као *основни инструменат класне принуде* и као *искључиви организациони облик* (постојања) класног друштва.

Стални прогресивни развој производних снага претставља економску базу свих измјена у односу снага међу класама, а тиме и предуслов сваке смјене класних владавина. Да би постигле превагу снага у борби, *све* класе нужно дјелују у правцу даљег развијања производних снага. Побједа сваке класе значи уједно и отварање пута увијек бржем развоју производних снага који је, у том смислу, *резултат* класне борбе.

Развој производних снага претставља само економску основу, он не покреће аутоматски револуције. Бит је свих промјена у друштвеним односима, сваког кретања људског друштва да класе у *међусобној* борби постављају и рјешавају спорна питања. Сама класна борба претставља друштвени однос, али за разлику од власништва, она је однос *између људи*, као акција супротставља људе људима. Како по природи ствари класа, искључена из власничких односа, тежи за промјеном тих односа, то она може једино директном акцијом против власничке класе да успије, те тиме — и само тиме — отвара пут даљем развоју. Према томе, класна борба је најреволуционарнији а најпокретљивији елеменат, мотор хисторије људског друштва[1], али уједно и оно — како једном рече Енгелс — дивљачко средство којим се човјечанство једино и могло ишчупати из дивљаштва.

б) Борба за власништво

Садржај класне борбе јесте власништво, док власништво може једино и да опстоји кроз ту борбу. Да ли и против кога бирокрација СССР-а води борбу за власништво?

Хисторија постојања СССР-а јесте хисторија борбе за учвршћење државног власништва, најприје против остатака у револуцији поражених класа, затим против богатих сељака, а данас против ситнопосједничких и партикуларистичких тенденција некадашњих ситних сељака, али и против прогресивних тежњи свих трудбеника. На разним секторима и у разним условима борбе бирокрација СССР-а проналази и примјењује различите форме. Понегдје она — увијек њој својственом бруталношћу и безобзирношћу — проводи тек оно што је — према Марксу — требало да ријеши већ капитализам (на пр. првобитна акумулација, ликвидација приватног земљишног посједа и претварање сељака у најамног радника итд.). Те и многе друге мјере су економски релативно прогресивне према капитализму. Друге мјере, уперене директно против радника (на пр. питање слободе борбе за боље економске увјете итд.) значе објективно чак и назадак према капитализму. Али основ и садржај, непосредни циљ и објективни резултат свих тих мјера, борбе бирокрације СССР-а опћенито, јесте учвршћење државног власништва над средствима за производњу.

---

[1] Укратко ћемо се осврнути на једну значајну Стаљинову дефиницију из његовог написа „О дијалектичком и хисторијском материјализму“.

Маркс, наиме, у свом предговору за „Прилог критици политичке економије“ говори о производним односима који чине економску структуру друштва и реалну базу на којој се диже правна и политичка надградња друштва. Даље Маркс каже да „начин производње материјалног живота условљава процес социјалног, политичког и духовног живота уопће“.

Стаљин, који цитира те поставке у намјери да се иза њих заклони, у свом споменутом напису полази од тврдње да развитак производње почиње с развитком производних снага, прије свега с развитком оруђа за производњу, па одмах из тога закључује да су производне снаге „најпокретљивији и најреволуционарнији“ елеменат производње.

Истина, Стаљин у производне снаге убраја и људе, али и оруђа за производњу, а ова к томе и на првом мјесту. И зато је та тврдња свијесно фалсифицирање суштине Маркса. Маркс заиста подвлачи нераздвојну повезаност човјека с природом и указује на то да производни односи условљавају и усмјеравају развој људског друштва, али Маркс никада и нигдје није устврдио да би ишта осим човјека, изван човјека кретало развој људског друштва напријед. То је већ религија.

Свака производња уопће, па наравно и сваки њен напредак, остварује се кроз човјека и опредмећује у човјеку. Најреволуционарнији и најпокретљивији елеменат у природи уопће, а у производњи напосе, јесте човјек, и то искључиво човјек. Својим радом и својом борбом човјек креће развој људског друштва стално напријед. Наравно, опет подвлачимо с Марксом, не човјек изолиран, сам за себе и из себе, већ нераскидљиво везан, а уједно и дијалектички супротстављен природи кроз производњу, а сам себи кроз класну подјелу друштва.

Бирокрација се у СССР-у као посебна „група" оформила вршећи организацију државног власништва над средствима за производњу, као и кроз борбу за њ. Она није — у друштвено-економском смислу — израсла из радничке класе (биолошки, по поријеклу претежне већине њених првобитних припадника јесте), тј. из власништва радничке класе над средствима за производњу. Каснији хисторијски развој је показао да радничка класа Русије није никада, ни у једном моменту, сама била власником средстава за производњу. Радничка класа извојевала је кроз револуцију пријелаз власништва из руку буржоазије и спахија у руке — тада економски условљене и нужне — бирокрације. Та бирокрација водила је у почетку, под Лењином непосредно произашла из револуције, борбу у истом правцу као и пролетаријат, па је сматрала и саму себе крвно везаном уз пролетаријат, заступником интереса пролетаријата. Међутим, производни односи су се показали, као што је то нормално и закономјерно, јачима од онога што су људи мислили о себи и што су субјективно жељели. Након што су практички ликвидирани односно онемогућени сви други конкуренти власништву бирократије над средствима за производњу, преостали су само још трудбеници. У том часу бирокрација је под Стаљином дошла до спознаје својих посебних интереса, те се на основу тога идеолошки „осамосталила" и оградила од стремљења и тежњи трудбеника — непосредних произвођача. Али економски самостална, а то значи власник средстава за производњу, била је бирокрација од револуције. Зато је она и могла да се осамостали такорећи непримјетно, како за масе у СССР-у, тако и за међународни раднички покрет.1)

ц) Примјена класне принуде

Принуда као основни појавни облик класне борбе претставља средство сталног механичког искључивања свих не-власничких „група” из власничких односа, а уједно и основно средство којим се спречава да класна борба разори темеље на којима почива само друштво. Стога држава, као основни инструмент класне борбе и искључиви организациони облик класног друштва претставља од самог почетка организацију принуде, а истовремено принудну организацију.

Држава је основно оруђе класне борбе, организирано насиље. Кориштење организираног насиља као оруђа класне борбе укључује два битна елемента: прво, „група” власника средстава за производњу врши на основу свог власништва отсудан, у бити нужно искључив утјецај на саму државу, управља државом. Битна је ознака власничке класе да је она уједно и владајућа класа, да влада државом и кроз државу, да има „своју” државу. Друго, владајућа класа помоћу „своје” државе, организираним насиљем штити свој власнички однос према средствима за производњу, те сва остала „стечена” „права” и привилегије која из тога извиру. Губитак државе, губитак могућности примјене организираног насиља значи, уствари, губитак власништва. Сто-

---

1) Суштина, садржај класне борбе је питање власништва. Стога је врло карактеристична поставка совјетских теоретичара која је и код нас своједобно била опћенито призната — да је битно питање сваке револуције власт.

Нема никакве сумње да је непосредни циљ револуције разбијање одређене државне власти и њено замјењивање другом. Али садржина тог процеса јесте отварање пута новом доминантном облику власништва. Револуција није стварно побиједила док није ријешено питање доминације овог или оног облика власништва, односно власништва уопће. Али будући да је то питање које претпоставља одговарајуће економске услове, могло је многима — па и Лењину — изгледати да горња формулација потпуно задовољава.

Међутим, управо се на пракси Југославије као негацији праксе СССР-а показало како је та тврдња недовољна и једнострана. Оваквом се поставком могу служити — а и сулуже се — да би демобилизирали револуционарне и револуциониране масе говорећи им како су извојевањем власти ријешиле питање револуције, а да рјешавање „споредног“ питања власништва могу препустити „својој“ власти. Тко би послушао такав пјев сирена у било којој будућој „социјалистичкој“ револуцији, могао би доћи у прилику да на својим леђима осјети праву нарав тих сирена.

га владајућа класа, користећи државу, исцрпљује до крајњих граница све могућности принуде у одбрани свог власништва. Но баш то класно насиље владајуће класе чини нужним и неопходним да нова, наступајућа класа користи принуду за извојевање напретка, да се организира у борби против владајуће класе и да најизразитијим актом организиране принуде — револуцијом — крчи себи пут до власти и до власништва.

Нема никакве сумње да бирокрација СССР-а имаде — боље рећи сама по себи претставља — „своју" државну машину, на коју непосредни произвођачи немају скоро никаквог утјецаја, у сваком случају мањи него ли потлачене класе данас ма гдје у свијету. Хипертрофирани, а уз то изразито репресивни државни апарат, апсолутни господар над животом и смрти грађана, открива потпуну бесправност непосредних произвођача, чији је он адекватан израз. Та нарочито рељефно истакнута бесправност произвођача и деспотија бирокрације посљедица су, међу иним, чињенице да су у СССР-у власници средстава за производњу и државни апарат идентични[1]), што до те мјере није случај ни у једној земљи на свијету. К томе је бирокрација СССР-а својом праксом обрачунавања са својим стварним и потенцијалним противницима. па и читавим народностима, већ одавно и бјелодано показала и доказала да је ријешила одржати се на власти под сваку цијену. У СССР-у јасно је дошло до изражаја да се положај потлачених може корјенито измијенити једино тоталним разарањем „њихове" државе, али и државе уопће.

Држава је, као што је већ речено, принудна организација. Хисторија нам показује да су класе — откада постоје — увијек нужно биле организиране у државу, иако као антагонистички противници. А на основу тога Маркс је и поставио своју тезу о одумирању државе у бескласном друштву. Суштина класне подјеле друштва, суштина државе претпоставља, дакле, постојање антагонистичких класа. Држава, у којој би постојала само једна класа, била би вјечна, као и власништво, на чијем би темељу почивала таква држава. У социјализму, када почну нестајати основна обиљежја власништва, почињу самим тиме нестајати и класна обиљежја свих класа. Ако пак власништво остаје сачувано, оно претпоставља постојање антагонистичких класа — дакле најмање двије — а у том случају нема говора о социјализму.

---

[1]) Будући да по својој тематици прелази оквире овог чланка, уздржавамо се да уђемо у питање нама иначе потпуно несхватљивог одвајања — и то нарочито у СССР-у — државне администрације, судства, полиције итд. од бирократије која руководи привредом (а партијска и синдикална бирократија?), што Ђилас чини у свом напису.

Из таквог закључка само по себи слиједи да у СССР-у — уколико држава не одумире — постоје двије антагонистичке класе, а њихово постојање и јесте једина објективна гаранција да такво стање не може потрајати у бесконачност. И баш због тога убише се у СССР-у доказујући да код њих нема и не може постојати класне борбе, а самим тим доказујући да је њихова држава „вјечна". По тим теоријама у почетку је још било класне борбе, када се држава борила против унутарње контрареволуције и остатака развлаштених класа. Касније СССР је проглашен државом двију „пријатељских" класа, радника и сељака (иако је већ у капитализму познато да сељаштво само за себе није, нити може икада више бити класа). Коначно је Стаљин, аутор ове поставке, формулирао као допуну овој своју познату тезу да држава у СССР-у одумире у својим „унутрашњим" (репресивним) функцијама, а да су репресивне функције уперене само према капиталистичком окружењу, да је, дакле, репресивна функција постала искључиво „вањска" функција државе. Довољно је, и не упуштајући се у доказивање ненаучности оваквих и сличних теорија, само летимице бацити поглед на праксу државног апарата у СССР-у, па да смјеста падне у очи његов изразити репресивни карактер према унутра (свака функција државе је у својој основи „унутарња"). Совјетска теорија о суштини и функцијама државе јасно одражава стремљења и интересе бирокрације.[1])

---

[1]) У нашој стручно-политичкој литератури још се и данас може наићи на — у суштини врло наивне — тврдње о „погрешним" марксистичким поставкама у СССР-у, о Стаљиновом непознавању марксизма, незнању политичке економије и сл.

У својој теорији бирокрација не гријеши. Њена доктрина је израз одређеног друштвеног стања које се не да ријешити „исправљањем" теоретских поставки. А тога је — осим свега — бирократија СССР-а, односно њени врхови, већ одавно потпуно свијесна.

Зато побијати совјетске поставке као „погрешно" тумачење марксизма, као једну — иако неправилну — ипак девијацију марксизма, значи ићи уствари од претпоставке да бирократија у СССР-у субјективно жели постављати ствари марксистички. Прихваћање такве претпоставке било би, наравно, апсурд. Совјетске поставке може се данас доводити у везу с марксизмом само уколико тамошњи теоретичари свијесно теже да својим поставкама даду марксистичко рухо. Иначе, доказивати у начелу да Стаљинова доктрина није марксизам, значи носити сове у Атену.

Имаде људи које, изгледа још под свјежим утиском таквих совјетских теорија, збуњује чињеница да је у СССР-у, уколико постоји владајућа класа, ова идентична с државним апаратом. Такви људи често тврде да у СССР-у постоји само једна класа — радничка класа (окружена разним међукласама, слојевима, кастама које али немају друштвено-економски карактер нити улогу класа), а да се државни апарат, произашавши из радничке класе, у повољним и специфичним хисторијским условима „осамосталио" од друштва и супротставио друштву, макар сам није друга класа. Да би доказали своје тврдње, такви људи покушавају повући хисторијску паралелу према апсолутистичкој монархији у Француској под конац XVII и у XVIII стољећу.

Између споменутих хисторијских појава нема у бити никакве сличности. При концу феудалне владавине успјело је државном апарату феудалне државе, на челу с апсолутним монархом, да се привремено издигне изнад друштва, а то значи тадањих класа, користећи часовиту равнотежу снага између двије антагонистичке класе. Класа феудалаца била је већ преслаба да уништи или до краја обузда младу буржоазију, а ова још преслаба да обрачуна с преживјелом феудалистичком владавином, па је кроз извјестан хисторијски период успостављена равнотежа снага. Али у часу коначног обрачуна напустила је „бирократска каста" феудалне монархије своју „самосталност" и показала се оним што је и била — оруђем у рукама феудалаца. Зато их је и снашла иста судбина. Напротив, „осамостаљивање" бирокрације СССР-а нема за основу хисторијски релативну и краткотрајну равнотежу снага између било каквих могућих каста или класа у СССР-у, већ „своје" објективно и „трајно" власништво над средствима за производњу, а такву „самосталност" још никада у хисторији ни једна „група" није добровољно напустила.

Дакле, постоји слиједећа алтернатива: или у СССР-у постоје двије класе, које се међусобно боре за власт, али у том случају је бирокрација једна од њих, те не може бити говора о некој равнотежи снага, или се бирокрација доиста „осамосталила", али је то онда хисторијски релативно и краткотрајно, те ће се она у случају потребе сигурно наћи уз своју класу и на њеној линији борбе. Потоњи закључак био би у најмању руку наиван, а и врло опасан.

д) Резултати класне борбе

1. Непосредне посљедице борбе за присвајање вишка рада

Све класе сваког класног друштва нужно учествују у класној борби, у борби око вишка рада.

Власничка класа мора се борити да би уопће могла присвојити било какав вишак рада, јер експлоатирани по природи саме ствари пружају отпор одузимању њиховог труда. Али на томе није могуће стати. Власничка класа води сталну борбу за све већи плијен, за већу количину вишка рада, који ће присвојити, а обратно, експлоатиране и угњетене класе воде сталну борбу за све обимније учешће у друштвеном богатству. Сваки власник — било индивидуалан или колективан — мора стално настојати да постане већи и јачи, не само да би држао на узди потлачене, већ да би се могао одупријети конкурентским власницима унутар своје класе или на међународном плану који стално, један на рачун другог, настоје проширити и ојачати своје власништво. Да би се одржала, власничка класа мора, дакле, стално повећавати укупни друштвени продукт. Класна борба намеће свакој власничкој класи прије свега обавезу да стално све боље, све савршеније и рационалније *организира рад*, повећава његову продуктивност, да управо *форсира развијање производње* до оне границе коју допуштају власнички односи, а којих је носилац она сама. Природа власништва онемогућује јој при томе евентуално даље развијање и власничких односа, упоредо с производњом. Власничка класа стоји и пада с *доминантним* власничким односима, она једино може развијати и нужно развија доминантни облик производње.[1])

Не-власничка класа, са своје стране, бори се у првом реду из природне тежње да задржи продукт свог рада који јој отимају. Свако њено крзмање или посустајање у тој борби чини да притисак власничке класе — који стално постоји због конкурентске борбе међу власницима — аутоматски порасте, тако да из перспективе не-власничке класе њена борба поприма често значај хрвања за голи физички опстанак људи. Резултат свих тих компонената јесте да се не-власничка класа стално и упорно бори за што веће учешће у друштвеном продукту.

---

[1]) Када у оквиру овог написа разликујемо власничку класу од не-власничке, онда уствари мислимо управо на тај *доминантни* облик власништва, а не на *све* облике. Уз доминантни облик могу истовремено постојати и други облици, који могу бити и назаднији и прогресивнији од овог, те постоје у крилу других класа или међукласа итд. При томе треба имати у виду да се доминантни облик бори против свих ових облика власништва и да су они обавезни да му плаћају данак

Међутим, да би с успјехом могла водити своју борбу, не-власничка класа мора настојати и настоји да се избори за што боље увјете у тој борби, што ширу могућност акције, што већу слободу акције, јер су сва друга преимућства с власништвом. Стога не-власничка класа непрестано — сад полако и непримјетно, сад отворено и револуционарно — упире да отпусти и коначно разбије окове — економске, административне, идеолошке — којима ју је власничка класа сапела. Резултати борбе не-власничких класа кроз хисторију управо се и огледају најјасније и најрељефније у постепеном и прогресивном ослобађању рада. Свака промјена у производним односима, која је резултат борбе у првом реду не-власничке класе, нужно је и корак даље у постепеном ослобађању рада. У робовласничком поретку роб је скоро бесправна ствар, безмало у истом положају као и теглећа стока. У феудализму кмет је, иако још увијек везан уз земљу, већ у далеко повољнијем положају. У капитализму радник се особно већ „потпуно" „ослободио". Постепено ослобађање рада посљедица је, а исто тако и узрок, сталног напретка у развоју производних снага. Капиталистичка индустрија и феудални кмет се — у друштвеним размјерима — међусобно искључују, развој производних снага и ослобађање рада међусобно се условљују.

Из изнијетог практички слиједе ови закључци:

Прво, у сваком датом друштву само су оне „групе" класе које у међусобној борби и кроз ту борбу нужно унапређују — на овај или онај начин — производњу. Све су остале „групе" остаци класа, међукласе, слојеви, али не могу играти друштвено-економску улогу класе.

Но овдје постоји, наизглед, „изнимка" од правила. Када власничка класа развије производне снаге до оних граница које допушта њено власништво, она у циљу одржања власништва почиње кочити даљњи развој производних снага. Код оцјене, међутим, да ли се ради о класи, баш зато јер су класе хисторијске категорије, неминовно је потребно примијенити хисторијски критериј. Питање да ли је нека „група" већ одиграла своју хисторијску улогу од првостепене је важности при одређивању непосредних и практичних револуционарних задатака, али је, уколико је одређена „група" бар извјесно вријеме имала прогресивну улогу, то довољно да се оцијене њене класне карактеристике. Тиме што је одиграла своју улогу, класа у хисторијском смислу не престаје бити класом. Дакле, ако је бирократија СССР-а класа, она је, бар кроз одређено вријеме, морала играти прогресивну улогу у развоју производних снага у СССР-у.

Друго, свака хисторијска класна подјела, свака власничка као и не-власничка класа имаде своје значајке, које их чине објективно прогресивнијима од претходних. Успостава евентуалног новог класног друштва послије капитализма мора одражавати објективни прогрес према капитализму, како у погледу организације, тако и у погледу ослобођења рада. Ако, дакле, СССР претставља ново класно друштво, онда оно мора бити корак напријед од капитализма.

2. Друштвено-економска ситуација у СССР-у

Анализа друштвено-економске ситуације у СССР-у даје нам одговор на оба постављена питања.

Рјешење првог питања нећемо далеко тражити, јер Ђилас и сам тврди да је бирократија СССР-а у своје вријеме — иако тада још не тако тиранска и с мање привилегија — „претстављала револуцију и неке њене тековине", „гурала развитак у борби против капитализма" и да је тада „још била нужна". Овој тврдњи, коју у цјелости прихваћамо, не треба додатак.

Прелазећи с првог питања на друго, само нам се по себи намеће питање: а што је с тим тековинама? Докле је „догурала" бирократија у борби против капитализма? Је ли све то изгубљено, нестало, да ли се СССР „изрођавањем" или „дегенерацијом" бирократије заиста вратио у ситуацију капитализма или можда још и даље натраг? И — као можда најважније — гдје је излаз из тога? На сва та питања не налазимо изричитог одговора код Ђиласа. А управо ти одговори освјетљавају и рјешавају стварну суштину ове дискусије.

У СССР-у држава је непосредно иза револуције у индустрији, а касније, заобилазним путем, и на селу концентрирала сва средства за производњу у својим рукама. Та чињеница омогућила је бирократији да приступи не само новој организацији рада, већ планској организацији цјелокупне производње. Док се у условима (капиталистичке) робне производње улога капиталистичке класе ограничава на организацију рада у појединој творници, а функцију регулатора производње врши стихија преко тржишта, бирократија СССР-а кроз план организира цјелокупну производњу. Планска привреда, без сваке сумње, претставља квалитативан напредак према анархији капиталистичке привреде.

У капитализму радник је „слободан” — особно независан од било каквог господара, али уједно и лишен средстава за производњу, па се његова слобода у економском погледу своди углавном на то да прода своју радну снагу ономе ко за њу више нуди. Стихија као регулатор производње одлучује у крајњој линији и о запослењу радника. Резултат „слободе” била је, међу иним, и велика — према Марксу у капитализму неизбјежна — армија незапослених (резервна индустријска армија), која је као мора притискивала читаву радничку класу и сводила њену „слободу” у економској борби с капиталистима на врло скромне размјере. У таквој ситуацији дањњи корак у ослобађању рада значи ликвидацију те резервне индустријске армије, захтјев да се — уз очување особне независности и иницијативе, које је омогућио и остварио капитализам — остваре могућности запослења за све, захтјев за пуним запослењем (full employment), истицање права на рад”. Право на рад обухваћа објективну могућност запослења за свакога без разлике, потпуну слободу и иницијативу у одабирању рада, слободу борбе за боље услове рада. Уз то постоји и „дужност” рада, а то је само одраз економске нужности рада која остаје непромијењена док постоји човјечанство. Планска привреда објективно омогућује и може остварити право на рад, она се у свијести људи и одражава тако да сви имају право и дужност да раде. Такво схваћање нарочито је јасно дошло до изражаја код Лењина, доминирало је за вријеме Октобра, па је у СССР-у и озакоњено. У СССР-у право на рад је у бити остварено.

Друштвена стварност у СССР-у као да протуслови оваквим тврдњама. Концентрација власништва довела је до тоталног монопола, до незапамћене диктатуре и притиска владајуће бирокрације, привредни план се толико укрутио у шаблоне и бирократизирао, да у том смислу претставља већ и кочницу производње, а право на рад претворило се у присилни рад невиђених размјера и под страховитим условима. Међутим, уочавајући те чињенице, а упоређујући СССР с капитализмом, не смијемо изгубити из вида слиједеће:

Прво, Русија је као капиталистичка земља била страховито заостала иза свјетског капитализма, па је СССР уз тешко бреме заосталости преузео и читав низ проблема које је у другим земљама већ давно ријешио капитализам (на пр. питање првобитне акумулације). Лењин је непуних 20 година прије Октобра у обимном теоретском дјелу још доказивао да је капитализам уствари већ побиједио у Русији. Ако, према томе, оцјењујемо брзину развоја и напредак СССР-а према капитализму, морамо га упоређивати с руским, а не свјетским капитализмом.

Друго, иако стварно располаже с далеко развијенијим производним снагама, капитализам никада није успио демантирати економску праксу СССР-а Данашњи „капитализам”, додуше, успијева све више конкурирати СССР-у, али не зато јер би као капитализам остварио нешто бољег или напреднијег од СССР-а, већ напротив тиме што се његова друштвено-економска структура и организација производње у бити све више приближава оној у СССР-у. Тек Југославија била је у стању стварно разобличити економску праксу СССР-а, иако нема нарочито развијене производне снаге, али је прије тога остварила не само оно битно што значи капитализам, већ и оно што је битно у СССР-у, па је након тога тек могла кренути даље, подвргавши самим тиме праксу СССР-а поразној критици. Колико управо та критика погађа у језгро проблема, показује најјасније однос СССР-а према нашој земљи.[1])

Треће, споменута слика данашње ситуације у СССР-у, чињеница да су се нови, прогресивни елементи у привреди СССР-а претворили у своју супротност, у кочницу прогреса, показују нам да се нова класна подјела друштва у СССР-у већ преживјела. Све јаче заоштрене супротности у СССР-у, све тежи класни сукоби под маском „рјешавања” националног питања унутар земље и агресивни притисак на друге земље у настојању да се експанзијом рјеше унутарње противрјечности — доказују да је класна подјела у СССР-у испољила своје негативне стране и да се на дневни ред поставља њена коначна ликвидација. У својој агонији свака је власничка класа испољила све најниже и најреакционарније црте свих претходних класа, али то није доказ да, у своје вријеме, није остварила напредак према претходним класама.

---

[1]) Управо је пракса Југославије, као стваралачка, дијалектичка негација праксе СССР-а показала да државно власништво над средствима за производњу, план и право на рад нису никакве социјалистичке категорије, па ни у почетном, најнижем облику. Државно власништво је већ само по себи испољило свој прави карактер, те смо довољно и рекли о њему. План, кога прописује и принудом проводи држава као власник средстава за производњу, нема у бити ништа заједничког с договором о производњи слободних произвођача, који сами управљају тим средствима. Право на рад, коначно, не обухваћа и „право“ на управљање средствима за производњу. Потребно ће бити као и у напријед споменутом питању својине, створити научну терминологију која ће правилно одразити стечена искуства.

Тек у склопу свих споменутих фактора даје нам правилна оцјена класне суштине СССР-а „кључ за источно небо" — тј. једино могуће објашњење релативно напредне улоге СССР-а између два рата, његове релативне чврстоће и отпорности за вријеме Другог свјетског рата, те његовог још прилично јаког утјецаја — унаточ немирољубиве и уцјењивачке вањске политике — међу људима који живе у „капитализму", па баш зато нису у стању сагледати суштину СССР-а.

3. Нужност или случајност

Питање да ли је у СССР-у ново класно друштво може изгледати на око неважно, с обзиром да је тема дискусије „класа или каста?", а поготову с обзиром на чињеницу да би у СССР-у — апстрактно говорећи — могао постојати и неки посебни, извитоперени облик капиталистичког друштва (на пр. толико помињани и злоупотребљавани — државни капитализам). У таквом би се случају проблем „класа или каста?" стварно свео на академско питање, без посебног значаја за праксу. Међутим, уколико СССР претставља ново класно друштво, читава ствар добива из темеља други вид, претвара се по важности у тежиште читаве дискусије, јер даје одговор на кључно питање садашњице: да ли је развој у СССР-у нужан — у општедруштвеним размјерима — и какве перспективе стоје пред другим земљама, а у вези с тиме и пред нама.

Какве нам перспективе даје Ђилас у своме чланку?

Према његовом схваћању становиште да је бирокрација СССР-а нова класа повлачи за собом закључак да би у таквом случају борба против бирократије „била илузорна, била чиста утопија, и ми бисмо дошли у положај комичних и реакционарних хисторијских фигура ако бисмо се тој побједи одупирали".

Прво. Та Ђиласова тврдња дозвољава закључак да постоје хисторијске епохе у којима нема револуционарне перспективе. Ако је у доба прогресивног успона једне класе реакционарно и комично борити се против ње, онда епоха успона те класе не пружа перспективе за класну борбу. Такву тврдњу побија читава досадашња хисторија човјечанства, која је хисторија континуиране, непрекидне класне борбе у сваком датом тренутку хисторије. Хисторија познаје и довољно примјера да су се, већ у доба полета и релативне прогресивности одређене владајуће класе, јављали револуционари који су нападали ту исту класу, њене производне односе и њено друштвено уређење. Најеклатантнији примјер је Маркс, који је 1848 године — дакле још у доба прогресивног успона буржоазије — навијестио овој рат и водио ту борбу до краја свог живота. Нарочито је карактеристичан став Маркса како се испољио на примјеру Париске комуне: Маркс је сматрао и отворено говорио да не постоје објективни услови за револуцију, али кад је ова избила, одушевљено се ставио на страну оних који су „јуришали на небо", разликујући се баш по томе од свих „револуционера" на ријечима. Наравно да је борба остатака феудалаца, који су на пр. 1848 године водили борбу против буржоазије била реакционарна и — у крајњој линији — смијешна. Није, дакле, могуће поставити питање да ли одређена ситуација отвара револуционарне перспективе, већ само какву (конкретну) перспективу даје. Биле хисторијске чињенице какве му драго, оне увијек отварају одређену перспективу.

Друго. Споменуто третирање питања перспективе, како га врши Ђилас, дозвољава закључак да се аутор због одређене перспективе одлучио на одређену интерпретацију чињеница. Може се стећи утисак да морамо негирати класну подјелу друштва у СССР-у, јер иначе нећемо имати повољне перспективе.

Такво третирање питања показује у најбољем случају што мислимо о себи или што желимо постићи, али наше гледање самим тиме не постаје правилан одраз стварне ситуације. Правилни пут закључивања води једино од стварности к перспективама, а не и обрнуто.

Кад говоримо о перспективама које отвара ситуација у СССР-у, онда прије свега морамо размотрити то питање са становишта угњетених у СССР-у, јер они могу најнепосредније и највјерније да осјете и одразе друштвену стварност СССР-а. Било који радник односно колхозник у СССР-у резонирао би, уколико је незадовољство нашло већ одређен израз код њега, овако:

„Гледано с објективне стране, ми се трудбеници СССР-а налазимо суштински у истом положају као и све потлачене класе у досадашњим класним друштвеним формацијама. Ако и постоји нека разлика, онда само на нашу штету. Прогласили ми „нашу" бирокрацију кастом или класом, ми смо угњетени и израбљивани, а будући да се не можемо уфати ни у краткотрајност владавине нити у „припитомљавање" „наше" бирокрације, остат ћемо у том положају ван сваке сумње тако дуго док се сами не ослободимо. Гледано са субјективног гледишта управо те борбе за наше ослобођење,

„теорија" о „владајућој касти" у СССР-у може нашим напорима нанијети само непроцјењиве штете, јер та теорија негирањем класног карактера нашег друштва намеће питање да ли је та наша борба класна, а то значи напредна и револуционарна. Објективно и субјективно једино је оправдан закључак да „наша" бирокрација претставља владајућу класу са свим њеним особинама, из чега морамо, наравно, повући и одговарајуће конзеквенције".

Што се тиче нас у Југославији ми смо у друштвеноекономском погледу превазишли СССР и тамошња ситуација нама не пружа више никакве, ни позитивне ни негативне перспективе.

Изискивало би посебну — и то врло опсежну — студију да се подробно анализира развојни пут и перспектива даљњег развоја „капиталистичких" у првом реду индустријски најразвијенијих земаља. Да не би прешли оквир ове дискусије споменут ћемо само неколико најочитијих и најбитнијих карактеристика овог развојног пута:

а) Развој производних снага послије Првог свјетског рата кренуо је у неким индустријски најразвијенијим земљама и унаточ катастрофалне свјетске кризе од 1929 — 1933 године, оријашким корацима напријед, темпом који је био непознат и прогресивном капитализму (Њемачка, САД). Нема говора о неком застоју у развоју производних снага у свијету, па у том смислу не може бити ријечи ни о „стагнирајућем" или „умирућем" капитализму.[1])

б) Улога државе у привреди баш у тим најразвијенијим земљама, односно земљама које се развијају најбржим темпом, постаје све отсуднија. Нове производне снаге може држати у рукама само још држава, а то више није у стању ни појединачни монопол, а камоли приватни власник (атомска енергија), но питање је колико и држава може да те снаге обузда. Помоћу директних инвестиција, национализације, присилне картелизације, па и огромних пореза, држава све више интервенира у управљању производним снагама и расподјелу њиховог продукта у цјелини. Одраз такве улоге државе испољава се у све изразитијим и јачим планским елементима тих привреда. С друге стране и проблем запослености поприма, с обзиром баш на те планске елементе и на социјалну скрб модерних држава, сасвим друге аспекте него ли у Марксово вријеме.

---

[1]) На основу саме те чињенице која је изван сваке дискусије и може да буде доказана масом статистичког материјала, можемо правилно оцијенити совјетску поставку — која код нас није ни издалека још изгубила своје присташе — о апсолутној декаденцији свега што се на Западу ствара у друштвеном животу, идеологији, умјетности итд. Потпуно је невјероватно да полет у развоју производних снага не би стално изнова рађао и гурао напредне тенденције у тим областима. Можда те тенденције не наилазе на повољне услове, немају могућности да се развију, бивају гушене, али је сигурно да се стално рађају и да негдје тињају. Наравно да таква струјања — ако су у бити и прогресивна или можда баш зато — не морају и не могу из много разлога да се служе традиционалном терминологијом, средствима изражавања итд. из политичког, идеолошког или културног „насљеђа" прошлости.

ц) Профити и ренте од капитала се по процентуалном учешћу у националном дохотку све више смањују на рачун прихода бирократије. Расподјела вишка рада све више иде у корист бирократије, која је и врши, а све мање у џепове често још само формално-правних „власника” средстава за производњу. Те измјене у економским односима владајућих „група” попримају и своје политичке манифестационе облике. Понегдје је дошло до промјена које су праћене до извјесне мјере насиљем према радничким, али и капиталистичким организацијама (Њемачка, Италија, Аргентина). Вишепартијски, а специјално двопартијски систем налази се у кроничној кризи, тако да је међу политичким партијама често тешко назријети принципијелне разлике (Енглеска, САД), те се све више испољава да у крајњој линији одлучује једна јединствена бирократија.

д) Све се више испољавају диктаторске, монополистичке идеологије, сраздане на „фирер”-принципу. Идеализација и глорификација државе као инкарнације националних и народних интереса, идентификација државе са нацијом, односно друштвом поприма и у „демократским” земљама све већи обим, а да о другим земљама и не говоримо (идеологија new deal-a, најразличитије идеологије оних који се боре за национализацију привреде, или, с друге стране, за превентивне ратове итд.).

Само летимичан поглед на најразвијеније индустријске земље (нарочито Њемачка под Хитлером и САД данас) показује да су оне много ближе оном што већ постоји у СССР-у, него ли марксовском капитализму. Појавом првог монопола, за који су већ одавно утврдили да негира „класичне” капиталистичке облике, индустријске земље ступиле су на развојни пут чија је посљедња конзеквенција СССР. Не поставља се више питање за те земље хоће ли оне или неће путем СССР-а, оне већ јесу на том путу и добрано су одмакле на њему. При томе не треба изгубити из вида да облици који се у тим земљама постепено остварују, а који у суштини значе приближавање СССР-у, не морају зато поприимити и оне азијатске видове које је испољио СССР.

Треће. Ђиласово третирање перспективе развоја дозвољава закључак да би за нашу политичку праксу била не само прихватљива, већ и корисна перспектива ако би развој у СССР-у прогласили „случајним”, а не нужним у општесвјетским размјерима.

Ако у СССР-у не постоји ново класно друштво, онда читав развој СССР-а, иако по својој унутрашњој законитости условљен и логичан, у свјетским размјерима претставља једно „застрањење”, странпутицу хисторије. Пут СССР-а не води даље од капитализма, већ се, у најмању руку, врти у зачараном кругу. Према томе никакво — ни позитивно ни негативно — искуство СССР-а не може нас научити ичему, јер појаве и облици који су испољили и позитивне и негативне стране у СССР-у могу у земљама које буду заиста кретале даље од капитализма, попримити сасма други значај. Искуство пролетаријата СССР-а може се практички занемарити.

А ако је могуће да се дешавају такве „случајности”, као што би из свјетске перспективе требало да буде власт бирокрације у СССР-у, тко може рећи докле ће та власт још трајати, односно није ли и рушење те власти исто таква „случајност”, те коначно, колико нас још разних „изненађења” (која нису нужна, па су непредвидљива) чека на путу до комунизма.

На крају, поставља се и питање искуства Југославије. Југославија је, додуше укратко, у специфичним условима, али у суштини потпуно прешла развојни пут СССР-а. Прогласити развој у СССР-у „случајним” значи тврдити да ни развојни пут Југославије није био хисторијски нужан, већ условљен субјективним факторима, у најбољем случају зависношћу од СССР-а. Но то би било још најмање зло, јер смо то већ пребродили. Међутим како је наша земља коракнула даље и остварила револуционарне промјене управо у процесу борбе против свега онога што се негативнога искристализирало у СССР-у, баш та борба и у њој стечена искуства — према „теорији” „случајности” — немају никакве вриједности, јер се ради о превлађивању наших унутарњих, субјективних „застрањивања” која нису била нужна.[1]

---

[1] Непостојање јасне перспективе о путевима даљњег развоја у свијету одражава се врло јасно и у нашој штампи и стручној публицистици, гдје би те ствари на основу наше властите праксе морале бити потпуно јасне.

Карактеристичан је начин како наша штампа прати кампању за овогодишње претсједничке изборе у САД. Често смо могли видјети покушаје да се Рузвелтов, односно нешта модифицирани Труманов програм јачања улоге државе у привреди супротставља као

Нема никакве сумње да све говори за то да развој СССР-а у свјетским размјерима није случајност, већ хисторијска нужност — нужност одређеног развоја, која самим тиме укључује и нужност одређеног рјешења, побједоносног изласка и даљег развоја из дате ситуације.

Нужност одређеног развоја у СССР-у не значи да друге земље морају данас поновити тај развојни пут. Баш напротив. Енгелс је могао и морао (економски условљену) интервенцију државе у привреди сматрати напретком према капитализму. Међутим данас, када је примјер СССР-а, а особито Југославије, у потпуности открио и разголитио све негативне стране тог процеса, те указао на објективну могућност даљег, прогресивнијег развоја, јачање улоге државе у привреди не претставља више ни слијепу нужност, а нити објективни прогрес. У томе и лежи трајни значај хисторијских примјера.

Исто тако нужност одређеног хисторијског развоја СССР-а не значи никакво оправдање за поједине личности које су стајале на челу тог развоја, без обзира што су оне субјективно мислиле или жељеле, уколико су одговорне за почињене злочине према народима СССР-а или другим народима и појединцима.

Како ће трудбеници разних земаља користити искуство стечено на примјеру СССР-а и, као његове прогресивне негације, на примјеру Југославије, остаје питање кон-

---

принципијелно прогресивнији републиканским изборним програмима, иако се о суштини Трумановe администрације и унутрашњо-политичкој ситуацији у САД мало тко може варати. Међутим, није реакционарност Тафта у томе што се бори против „социјалистичких" тенденција Трумановe политике. Напротив. Овдје он само изражава и вјешто користи стварно постојеће и стално јачајуће незадовољство широких слојева због све јачег и неподношљивијег притиска који на све демократске институције и облике врши „бирокрација из Вашингтона". У бити, напротив, Тафт је за далеко безобзирнију и комплетнију контролу државе над читавим животом америчког народа, за потпуну диктатуру бирократије. То се види по његовим концепцијама и приједлозима за авантуристичку вањску политику која укључује и превентивни рат против СССР-а. У међународним условима, које би створила оваква вањска политика САД, диктатура њених бирократских, а посебно војних (Мак Артур) врхова морала би доћи до потпуне афирмације, чак и под претпоставком — и баш под том претпоставком — да САД у оваквом сукобу побиједе.

Задатак угњетених и прогресивних снага не може у таквој ситуацији бити да се принципијелно опредјељује, ма колику данас важност имала и сама чињеница да правилно одаберу од два зла мање. Стварна перспектива за те снаге лежи на сасма другој страни, али о томе до сада још нисмо имали прилике ништа прочитати у коментарима наше штампе, кретне ситуације, али и јасног уочавања и разумијевања тих искустава. Стога је правилан одговор на сва ова питања необично важан за свакодневну политичку праксу не само наше земље, него и свих земаља гдје је већ на дневном реду питање државе. Закључак да развој СССР-а не претставља хисторијску нужност, додуше, у крајњој линији не би могао зауставити ход хисторије, али би могао нанијети огромне штете напорима слободољубивих снага читавог свијета у борби против монопола.

III. ИДЕОЛОГИЈА ВЛАДАЈУЋЕ КЛАСЕ

Као што је познато, друштвено биће одређује друштвену свијест човјекову. Класна подјела друштва условљује друштвену свијест класа, њихову идеологију, морал итд. Владајућа класа у вршењу експлоатације објективно формира свој морални лик и своју идеологију, која је нарочито карактеристична за њу. Стога ћемо се укратко задржати на идеологији бирокрације СССР-а, иако она није елеменат, већ посљедица класне подјеле совјетског друштва.

Идеологију свих владајућих класа карактеризирају слиједећи елементи, без којих се та класа не би могла нити пробити до власти, а нити одржати: прво, припадници владајуће класе су увјерени да је њихов поредак не само бољи и праведнији од свих дотадашњих друштвених система, већ најбољи и најнапреднији могући, па свијесно или несвијесно настоје прикрити његову класну суштину; друго, они сматрају да је управо зато њихова побједа у одређеној земљи и у свјетским размјерима неизбјежна, израз „хисторијске правде" и треће, да ће њихов поредак — а то значи њихово власништво и њихова власт — трајати вјечно или практички „вјечно". У складу с тиме идеолошка концепција сваке владајуће класе тежи к томе да све појаве сведе на коначне, једном за увијек дате, непромјенљиве вриједноте.

Код нас је о „новој" идеологији владајуће бирокрације у СССР-у већ довољно писано, иако, као што смо већ напоменули, често са становишта исправљања „грешака" оних у СССР-у. Бирокрација СССР-а мисли о себи управо онако као што смо то нетом приказали. Она прикрива експлоататорску суштину и хисторијску ограниченост своје владавине (ово потоње и себи самој), те настоји да своју државу теоретски „овјековјечи". А то што је Стаљин, идеолог бирокрације СССР-а, дошао до закључка „да је побједа бирокрације неминовна, да је она опћеважећи закон за развитак друштва" (Ђилас), као пророчанство нема никакве доказне вриједности ни за ни против прокламиране „коначне истине", али је — као одраз стварне побједе бирократије у СССР-у — непобитни доказ нечег сасма другог: да је, наиме, идеологија бирократије попримила изразита обиљежја класне идеологије.

IV. ПАРАЛЕЛА ЈУГОСЛАВИЈА — СССР

Претходним излагањима круг аргумената уствари је затворен и нама не би преостало друго већ да извучемо коначни закључак. Али Ђилас се у дискусији служи још једним посебним аргументом, на који ћемо се осврнути. Тај аргуменат односи се уствари на Југославију, а уколико се и односи на СССР, он је досадашњим излагањем већ обухваћен.

Споменути аргуменат схватили смо овако: кад би у СССР-у постојала владајућа класа, онда би она постојала или се нужно оформила и у Југославији, а будући да се нека владајућа класа у Југославији није и неће оформити (јер се Југословени свијесно боре против те опасности), то она не може постојати ни у СССР-у. Није тешко уочити да је нагласак у читавом овом аргументирању на Југославији, а не на СССР-у.

Успоредит ћемо у најкраћим цртама развој у Југославији с оним у СССР-у. У току и непосредно иза ослободилачког рата, односно „социјалистичке" револуције, успостављено је државно власништво над основним средствима за производњу и тиме у основи све оно што такви производни односи носе са собом. То је претстављало прогресивне тековине револуције и дало дотада незапамћен полет привреди Југославије. С друге стране, на бази државног власништва над средствима за производњу, стално су расле и јачале и бирократске тенденције. Тај развој текао је до корјенитих промјена које су услиједиле послије сукоба са СССР-ом. Срж свих промјена састоји се, без сумње, у предаји на управљање радним колективима основних средстава за производњу у нашој земљи. Почело је, иако тек у заметку, али и то по први пута остварено у хисторији, прелажење средстава за производњу под управу непосредних произвођача.

Кад поближе анализирамо настале промјене у Југославији, уочит ћемо слиједеће основне карактеристике: прво, ове промјене значе први корак к стварању нових производних односа, или, гледано с друге стране, како се једном изразио Енгелс, оне су извршене „на штету" нечијег власништва (у овом случају државног). Друго, промјене су, из хисторијске перспективе, биле тако дубоке, а брзе да значе лако уочљиви скок у нашем друштвено-економском развоју. Треће, за извршење тог квалитативног скока било је потребно, а и употребљено је, интензивно насиље. Сви они елементи у нашем друштву који су се свијесно или несвијесно испољили као политички носиоци и заштитници бирократских тенденција, те се као такви испријечили нашем напредовању — а то су, као што је познато, били у датом часу нарочито информбироовци, али и сви други класни непријатељи наше револуције који су, уосталом, и склопили савез с информбироовцима за борбу против нашег развоја — лишени су примјеном принуде могућности да се одупру револуционарним корацима наше земље.[1] Ако споменуте основне карактеристике насталих промјена саберемо и повезано размотримо, опазит ћемо да смо добили три битна елемента, који карактеризирају односно дефинирају сваку револуцију.

Све бирократске тенденције у нашој земљи, прије као и сада, а исто тако и у СССР-у, имају свој коријен у постојању власништва. У том погледу нема битне разлике између Југославије и СССР-а, али нити између класних друштава уопће. Међутим, иако је у СССР-у била „неуспјешна" — па чак под претпоставком да је била узалудна и објективно осуђена на пропаст — борба против бирократских тенденција не мора у данашњој ситуацији у нашој земљи доживјети ни у ком случају исту судбину. Док је у СССР-у, кроз читаво вријеме његовог постојања, одржавање и учвршћивање постојећих производних односа нужно јачало бирократске тенденције, а објективни револуционарни задатак пролетаријата састојао се у превазилажењу, а данас већ у разарању постојећих производних односа, у Југославији послије предавања средстава за производњу у руке непосредних произвођача било би за дефинитивну побједу бирократских тенденција потребно разарање постојећих — заправо тек настајућих — производних односа, док је борба за учвршћење и развијање таквих производних односа наш објективно најреволуционарнији задатак и уједно најбоља гаранција да нас никакве реакционарне тенденције не могу „заскочити" или „преварити".

---

[1] Насиље не мора нужно значити и пролијевање крви у великим размјерима; за револуцију је битно да се уопће врши насиљем, а чињеница до колике је мјере поједина револуција насилна, односно крвава, не чини битну разлику међу њима. Овдје је непотребно улазити у питање оправданости, у моралну страну насиља, јер то прелази оквир ове расправе. Нема никакве сумње да је револуционарно насиље у хисторији опћенито, а такођер и у нашем посебном случају, било прогресивно и корисно за развој друштва, а у крајњој линији увијек је значило уштеду далеко већих жртава у крви и материјалним добрима.

Ако, дакле, извршимо упоређење између наше земље и СССР-а, видјет ћемо да можемо, не обазирући се уопће на оно што је досада речено, претпоставити у најбољем случају ову алтернативу: или у СССР-у није „социјалистичка" револуција никада доведена до краја (јер облик државног власништва није никада превазиђен), па је то тек извршено у нашој земљи, или је у Југославији послије „социјалистичке" револуције извршена — додуше у специфичној и „благој" форми — потпуно нова, временски и садржајно од „социјалистичке" јасно одијељена револуција.[1] Обје могућности, без обзира коју прихватимо, а једну од њих морамо прихватити, показују да се наша земља квалитативно разликује од СССР-а, да живимо у два различита друштвено-економска система, одијељена читавом једном револуцијом. Стога актуелна ситуација у СССР-у не дозвољава никакве научне закључке о даљњем развоју Југославије, а нити обрнуто, уколико се упоређују постојећи системи.

V. ЗАКЉУЧАК

На основу свега што смо досада изнијели, можемо укратко резимирати:

1) Бирокрација управља средствима за производњу у СССР-у.

---

[1] У нашој се литератури баш тој револуционарној страни нашег преображаја од 1948 и послије 1948 поклања премала, скоро никаква пажња. Резултат је тај да се о револуцији као о потребном средству преображаја друштва у социјалистичко — што фигурира као централна тачка Марксове теорије — данас баш у нашој земљи скоро уопће не говори и не пише. И не само то.

Код нас се данас доста говори и пише о најразличитијим „социјалистичким облицима", који се наводно свакодневно и стихијно рађају у индустријски најразвијенијим земљама. Не улазећи на овом мјесту у то који и колико су ти облици заиста социјалистички, треба нагласити да се при томе довољно не открива и не показује њихов револуционарни карактер. Ако су то, наиме, заиста социјалистички облици, онда они нужно морају „сваког дана, сваког сата, сваког часа" олакшавати, омогућавати, рађати револуцију. У том се данас највише — а можда и једино — и испољава социјалистички карактер појединих појава у „капиталистичким" земљама. Међутим, управо то остаје потпуно необрађено. А то олакшава да се свашта потури под те „социјалистичке" облике, па нам неки чак и растућу улогу државе у привреди (на пр. национализација у Великој Британији, с којом се је г. Черчил тако лијепо измирио откада је на власти) сервирају као „социјализам",

2) Бирократија присваја вишак рада непосредних произвођача и расподјељује га тако да придржава, у виду већих прихода и других привилегија дио тог вишка.

3) Бирократија води сталну и упорну борбу за учвршћење свог облика власништва, како против заосталијих облика, тако и против револуционарних тенденција.

4) У тој борби бирократија користи државни апарат — то је она сама — за држање у покорности „својих" и других народа, за физичко обрачунавање са својим противницима. Такав метод владања не оставља никакву сумњу о потребним средствима и начину за ликвидацију бирократије.

5) Кроз облик државног власништва над средствима за производњу бирократија је успјела остварити и планску привреду и „право на рад" у СССР-у, што све скупа претставља квалитативан напредак према капитализму. Међутим, неминовни сукоб између производње и власништва у СССР-у већ је наступио, ликвидација бирократије не претставља само опћу хисторијску перспективу, већ непосредни револуционарни задатак угњетених у СССР-у.

6) Идеологија бирократије попримила је изразите црте идеологије свих владајућих класа.

7) Из свега наведеног слиједи закључак да бирократија СССР-а претставља нову владајућу класу. Тај закључак указује на нужност одређеног хисторијског развоја, али и на нужност побједоносног излаза из те борбе. Стога је он необично важан, да би се до краја схватиле и користиле све драгоцјене хисторијске поуке, које је међународни пролетаријат стекао у случају СССР-а, а и у случају Југославије.

Али треба одмах ићи још и даље. Идентификација бирократије СССР-а као нове класе ставља у питање неке поставке марксистичке теорије. Но „Капитал" и „Анти-Диринг", писани на основу чињеница које леже већ далеко иза нас и нису стварани у намјери да проричу конкретне појаве које се убудуће могу десити, па зато њихови аутори и не сносе никакву кривицу, ако неке њихове поставке данас силом настојимо протегнути даље но што оне сежу. Цитатима из дјела класика не дају се побијати садашње чињенице. Крајње је вријеме да теоретичари престану гледати свијет и догађаје кроз Марксова дјела, стара већ стотињак година. Напротив, служећи се дијалектичким материјализмом као методом и приступом, треба добро погледати Марксова дјела кроз призму чињеничног материјала који нам пружа садашњица. Управо је то неопходан услов и корак да би се марксистичка наука даље развила и одржала корак са животом, који иде напријед, не питајући да ли га наше теорије сустижу или не.

ЗВОНИМИР КРИСТЛ

5. ОДГОВОР ДРУГОВИМА СТАНОВНИКУ И КРИСТЛУ

Упада у очи разлика између Становника и Кристла: Становниково гледиште јесте да се у СССР-у не ради ни о класи ни о касти, него о нечем новом, трећем, о „типичној појави олигарха односно аутократа”, док је Кристл изричито на становишту да се ради о класи.

Осврнућу се прво на погледе друга Становника.

Прије свега, неспорна је између мене и њега (а такође и између нас двојице и Кристла) улога бирократије у СССР-у у односу на непосредне произвођаче и спољне манифестације те улоге (присвајање вишка рада, експлоатација већа чак него и у капитализму, деспотизам, монополизам и сл.). Али оно што чуди Становника јесте да сам ја ипак, иако сам га у почетку обрадовао да се ради о новим појавама, пребрзо дошао до закључка да се ради о касти, док њега задовољава термин совјетска бирократија. Мислим да се ту разлика састоји у овоме: карактерисање совјетске бирократије као касте, узимање, дакле, једног врло старог термина карактеристичног за раније епохе, по мом мишљењу, не противречи нимало чињеници да се ради о новој појави, јер је совјетска бирократија нов тип касте, али само и прије свега касте (о томе касније); Становник, пак, у томе види нелогичност. Међутим, нешто може бити ново, а да ипак има у себи и ознаке и карактеристике нечег што је било. Према томе, термин каста се не може схватити, баш због тога што се ради о новој појави, као да се њиме то ново, то јест — совјетска бирократија идентификује са старим облицима, с кастама какве налазимо у ранијим формацијама (нарочито карактеристично за Индију, гдје кастински односи још нијесу сасвим изумрли и које су научници могли да непосредно посматрају и анализирају, што није случај с кастинским односима у предробовском и робовском периоду, иако и о овима има довољно података). Из мог излагања се види двоје: а) да се ради о новим појавама (дакле: не идентификује се совјетска бирократија са старим — античким или индуским — кастинским односима и кастама; б) ипак се за њу употребљава термин каста (објашњење тога касније).

И Становник и Кристл ми замјерају да је моје схватање искључиво и да онемогућава дискусију, наиме: што сматрам свако друго карактерисање совјетске бирократије, а поготову третирање исте као класе, као навраћање воде на млин те исте бирократије и затварање перспектива пролетаријата. Уз то Кристл ово моје становиште третира као субјективистичко, дакле — идеалистичко, јер се циљем објашњава једна објективна појава.[1] И он би, као и Становник, доиста били у праву, када се не би радило баш о томе да је научно објашњење карактера одређене појаве и те како важно за тактику, облике, перспективе борбе. Колико сам ја у једном кратком и недокументованом чланчићу заиста и успио да примијеним тај метод, препуштам читаоцу, али да ли совјетску бирократију треба третирати као касту или као класу, није без значаја, јер баш од научне анализе шта је она као нова појава, зависи и субјективни однос пролетерских и уопште напредних снага у борби противу ње (какви програми, тактика, облици борбе и организације треба да се према њој примијене). Иначе се наука своди на празно професорско наглабање, а не на руководство за акцију, односно — објективну анализу објективне стварности ради субјективне активности људи.

У том погледу Кристл је отишао предалеко с тврдњом да искуства совјетског пролетаријата могу бити занемарена када се ради о Југославији. А такође и с тврдњом да је за совјетски пролетаријат субјективно свеједно да ли се ради о касти или класи, јер њега и тако пљачкају.

Најприје о питању — да ли совјетско искуство може бити занемарено? Занемаривање искуства совјетског пролетаријата може данас изгледати непотребно, јер је он био преварен и тучен од бирократије, а ми већ корачамо крупним корацима у социјализам, у социјалистичке друштвене односе, који траже своје сопствено изучавање и анализу. Несумњиво, ми смо већ превазишли совјетско искуство, али оно не може бити занемарено, из простог разлога што је он још увијек (макар и као остатак) и наша сопствена стварност. И сам Кристл може на сваком кораку да види — и свакако види! — појаве бирократизма (а и сам је био њихова жртва, самим тим што није могао објавити своја гледишта, супротна једном овако високом „бирократи" као што сам ја!). Пут којим смо ми ишли, односи какви су код нас били до радничких савјета и промјена у вези с њима, ни по чему се битно не разликује од совјетског. Сва је разлика у томе што је то код нас био почетак, што су коријени и трагови револуције, а и кадрови револуције, још били свјежи, неизопачени итд., и сл., док је у СССР-у то већ давно презрели процес. Ако бисмо ишли путем и у односима какви су били, стигли бисмо таман тамо, али у још горем виду гдје и Совјетски Савез. С теоретске тачке гледишта било би то Стаљиново џепно и „поправљено" издање „Питања лењинизма"! Револуционарни кадрови би се појели и уништили међу собом и све скупа би се свршило поразом радних маса, али поразом који би истовремено значио и колонијално ропство СССР-у.

---

[1] За Стаљина, као писца и теоретичара, баш је карактеристичан тај субјективистички метод. Он не испитује појаву, стање, односе, него увијек полази од циља: ако је наш циљ такав, онда морају стање и односи бити такви и морамо чинити ово и ово, умјесто једино научног метода: пошто су стање, односи, тенденције развитка итд. такви и такви, наши задаци морају бити такви и такви.

Сви смо сложни у томе да коријене бирократизма не треба тражити само у субјективној слабости (несвјесности) револуционарног покрета и револуционера, него прије свега у објективној стварности. Али да ли смо ми ту објективну стварност савладали? Да ли у објективној стварности још постоји или не постоји опасност од бирократије и бирократизма? Сви се слажемо, мислим, у томе да постоји, и то не само споља, од совјетске агресије, него и изнутра, из претежно сељачког карактера наше земље и свакојаке заосталости, из још неформираних социјалистичких демократских односа, који не могу дефинитивно ни да побиједе док је Југославија, таква каква јесте, односно — таква каква се мијења, али се још није промијенила. Према томе, искуство совјетског пролетаријата (какви су се друштвени односи тамо створили, како и зашто је он био тучен од бирократије послије таквих његових херојских напора), не може се занемарити не само због међународног пролетаријата, који се бори и мора се борити за социјализам упркос и баш због поменутог пораза руског пролетаријата, него је речено искуство важно и за нас Југословене, јер исте објективне бирократске тенденције налазимо и дуго ћемо налазити и у нашој сопственој стварности. Научно изучавање друштвених односа у СССР-у, односно — њима сличних појава и код нас, од пресудног је значаја за даљи развитак не само теоретског мишљења, него и уопште борбе за социјализам. Не треба ни наглашавати да је то негативно искуство. Ако СССР и не може да нам покаже пут у социјализам, али искуство (то јест — пораз) његовог пролетаријата може да нам покаже о чему се ради и код нас самих, да нам помогне да се боримо и побиједимо истовјетне антисоцијалистичке тенденције код нас. Уствари се највише и учи на негативном, на поразима, неуспјесима и погрешкама. Кретање друштва и није, уосталом, ништа друго него негирање једне форме другом. А наука о друштву и није ништа друго него критика, теоретско негирање негативних, назадних форми (и њима одговарајуће теорије) и тиме освјетљавање путева новим облицима. То су, уосталом, општепризнате истине које нема смисла разглабати.

Исто тако за совјетски пролетаријат није ни субјективно ни објективно свеједно да ли се ради у његовој земљи о касти или класи (слично схватање пробија и код Становника). Додуше, дошао он до једног или другог закључка, за његову кожу је свеједно. Али за његову субјективну борбу није споредан научни одговор, научна анализа овог питања. И када Становник тражи за ослобођење совјетског пролетаријата испод аутократске олигархије констелацију међународних односа (ваљда тиме не мисли и да би сваки рат против СССР-а био прогресиван?), он тиме није мрднуо ни корак даље у објашњавању да ли се у СССР-у ради о класи или касти, а још мање у томе шта совјетски пролетаријат треба да чини. За Становника то, додуше, није ни важно, пошто му је експлоататорски однос сам по себи јасан. А за мене је и важно и битно, јер од правилног, научног одговора на то питање зависи и развитак борбе и тактика у борби. Не мислим тиме рећи да због циља и тактике треба дати и усвојити овај или онај, или баш мој одговор, јер би то доиста био субјективистички став. Али одговор сам по себи не значи ништа ако је неодређен, ако није научан, јер самим тим онемогућава и правилну оријентацију у борби. А ако се на њега тачно, научно одговори, онда међународна констелација може да игра само другостепену улогу. Мало среће за онај народ који чека од међународних констелација своје ослобођење! Отуд и није без значаја је ли бирократија каста или класа. И примједбе на моју тврдњу — да ако је бирократија класа да то значи извјесну њену стабилност, постојаност и неминовност побједе и трајања, примједбе у стилу: да и кад би била класа, не значи да она не би (као, на примјер, буржоазија у Француској) одмах могла бити негирана и тучена од пролетаријата, такве примједбе су обично довијање, јер је очевидно: да класа значи нешто друкчије и постојаније од касте (касте нове врсте без постојања класе као њене стабилне основе). Додајем да тиме што сам тврдио да се ради о касти, нијесам мислио, а ни рекао, да совјетско друштво није класно, наиме — да у себи не садржи класне експлоататорске односе, или да је пролетаријат у СССР-у каста а не класа. Далеко од тога. Него ту се ради и о другом: чак и стара кастинска друштва су класна друштва (робовска или феудална, или почетак робовског или робовско-феудалног итд.), кастински односи у њима су само облик класних односа. А и борба је тамо и тада била међу класама, макар колико се прерушавала у кастинско рухо. То је била борба угњетене класе против владајуће. А у СССР-у се баш ради о борби угњетене класе против касте. И то је такође оно ново у СССР-у.

Прије преласка на само питање ваља се осврнути на Кристлово третирање револуције. Оно није директно, али из чињенице да он и нашу и Октобарску револуцију ставља у наводнике, а и иначе из његовог текста види се да он те револуције не сматра револуцијама, него револуцијом код нас сматра тек садашњи, радничко-савјетски период развитка, а пошто тог и таквог развитка није било у СССР-у, није тамо ни било праве револуције. Међутим, овакав однос није само политички штетан и не значи само одрицање од „зла" револуције, него је прије свега и ненаучан. Нешто се догодило и у Октобру и 1941—45 код нас. А то нешто је значило и нову власт и нове својинске односе. А пошто су оружје, сила, насиље били облик у коме се све то рјешавало, такав облик рјешавања друштвених односа се досад код људи звао револуцијом, и ако нећемо да будемо догматичари, или догматичари који за вољу неке друге појаве (радничких савјета), тачније — свог схватања о тој другој појави, негирају њој претходну, морамо третирати — и стварно и терминолошки — поменути облик као оно што објективно јесте, тј. као револуцију. Тиме се не спори да је промјена у својинским односима (и код нас и у Русији) значила прелазак приватно-капиталистичке у државну својину, у облик својине који се код Руса све више устаљивао, а који је код нас у нестајању. Али чак и таква, руска, промјена у облику својине догодила се насилно, револуцијом, једним наглим, насилним, а не поступним актом друштва. А поменутом поставком, наиме — да је ненаучно стављати револуцију у наводнице, никако се не мисли потцијенити значај радничких савјета, значај чињенице шта они, са своје стране, револуционарно значе у друштвеним односима. Ако се баш и на то мора одговорити, онда: стварање и развој радничких савјета, односно — конфликт СССР — Југославија, спада у најзначајнији историски догађај послије Октобра (који значи први пробој и побједу пролетаријата, али побједу само за једну фазу борбе, док је у другој фази — у борби за социјалистичке друштвене односе руски пролетаријат био тучен од бирократије). И не само то: раднички савјети и све што иде уз њих значе и револуцију у друштвеним односима, револуцију за социјализам у свијету далеко, далеко значајнију од наше револуције 1941—45 године, али револуцију која би била немогућна без оне из периода 1941—45 године.

И најзад, морам да одбацим Кристлове тврдње да моје поставке дозвољавају закључак: а) да постоје историски периоди у којима нема револуционарне перспективе; б) да сматрам реакционарне промјене у СССР-у случајним итд. и сл. Тако се доиста тешко може дискутовати без зле крви! Кристл очевидно, прати све што ја пишем и требало би да себи „дозвољава закључке” на основу текстова и погледа као цјелине, а не на основу својих конструкција или мојих истргнутих реченица из текстова, па чак не ни на основу појединих чланака. Није тешко побијати схватања која се претпоставе код неког аутора да би своја сопствена теза била цјеловита и складна! Муке велике побијати неког ко све што се десило у СССР-у сматра — као какав најплићи буржоаски социолог — случајним! Али није ријеч само о томе! Него Кристл мисли да ја мислим, јер не сматрам совјетску бирократију класом, да се из саме револуције, ако се и послије ње сједи на њеним формама (и власти и својине) не рађа бирократизам, да не видим да су објективни услови — спољни и унутарњи — омогућили да бирократизам у СССР-у побиједи итд. и тсл. Додуше, ја не сматрам да треба мјерити на вагу — пошто такве ваге нема! — објективне и субјективне услове побједе бирократизма у СССР-у, јер су дјеловали заједно и не могу се одвајати једни од других (а сматрам да треба научно испитивати читав процес и све факторе), али да баш нијесам толика идеалистичка будала да све то сматрам случајним, допуштам себи понеку нескромност да у то вјерујем!

А сада о питању касте или класе и истовремено о питању „толико спомињаног и злоупотребљаваног државног капитализма”.

Најприје логичка анализа: каква је класа совјетска бирократија — робовска, капиталистичка, феудална? нека нова? која? бирократска? бирократија — класа! Какав је друштвени поредак: робовски, феудални, капиталистички? На то се доиста мора одговорити. Очевидно, робовски и феудални нијесу, то не могу ни бити обзиром на све што се десило не само од Октобра и у Октобру, него чак и прије њега, а ни обзиром на стварне (робно-новчане) односе, иако је, такође, очевидно да у Совјетском Савезу има не само феудалних него и робовских остатака у друштвеним односима (масовни принудни рад). Друштвени односи тамо могу бити или капиталистички или социјалистички. Сви се слажемо да други (социјалистички) нијесу и да као први нијесу идентични с класичним капиталистичким (приватно-сопственичким) односима.

Ту се сад сударамо с питањем својине (као ознаке класних односа и класа). И ту је, по мом мишљењу, основна слабост мојих критичара — они питању својине прилазе сувише догматски. Они је — а нарочито Кристл — узимају изоловано (од управљања и расподјеле вишка рада) и третирају на већ у науци усвојени начин. А баш се ради о новој појави, па, према томе, не важе стари научни обрасци и појмови својине. Кристл о својини у СССР-у резонује овако: пошто је она у СССР-у колективна, државна, а држава је бирократија и паразит и експлоататор, држава-бирократија је — по свим добрим и утврђеним социолошким правилима — и „класа". Они, даље, супротстављају државну својину друштвеној својини, а не виде да у свему томе није битна својина — оваква или онаква, него управљање својином, или друкчије речено — коме припада и ко врши право на расподјелу вишка рада. (Чак својина није више битна ни за неке развијене капиталистичке земље). Укините државно управљање и право на расподјелу вишком рада, предајте то непосредним произвођачима и — државне својине нестаје као да је није ни било! Задржите државно управљање и право расподјеле вишка рада, и имате државну својину, безобзирну експлоатацију, бирократију и бирократизам и деспотију сваке врсте! Државна или друштвена својина само су фазе, облици у којима се испољава управљање и право расподјеле вишком рада.[1]) Наша пракса у потпуности потвр-

---

[1]) Упоређујући колективну (државну) својину у СССР-у са античком, Кристл заборавља да је античка колективна (државна) својина била само један од облика и да је уз њу — с тенденцијом превладавања, постојала и приватна својина, што није случај у СССР-у. Историске аналогије показују се и овдје као нетачне, чак и по фактичким подацима, а не само по друкчијем ступњу друштвених односа и производних снага. Уз то треба рећи да баш због тога што је античка државна својина била један од облика уз друге облике својине, бирократија (каста) тамо и тада није могла да досегне такав тотални монополистички положај над друштвом као у СССР-у.

Ево појединости о томе:

1. Када говори о античкој приватној својини, Кристл погрешно има у виду само земљишни посјед. Међутим, свугдје на Истоку, при прелазу из родовске заједнице у робовласничку државу, по правилу се јавља приватна својина, прије свега као својина у стоци, у робовима, инвентару итд. Тако, на примјер, у старом Египту, према налазима који су извршени у Баласу, Негади, Ел-Амри и Абидосу, излази да је приватна својина постојала већ у раном преддинастичком

ђује ове поставке: кад смо били мање-више исти, односно — на истом путу као и СССР, исти је био и изглед, а и суштина својине; данас — с промјеном управљања и права расподјеле вишком рада — ствари почињу да изгледају и јесу друкчије и у питању својине. А уствари се промијенило управљање и право расподјеле вишка рада. У тој свјетлости и питање демократије своди се на право расподјеле вишка рада (и од тога неодвојивог управљања), али се само своди, иако ту дјелује још безброј и других елемената (традиција, степен културе итд.). То је општи принцип за све земље. И када то право буде потпуно и до краја у рукама непосредних произвођача, неће бити ни проблема демократије, јер ће ова бити потпуно остварена, па ће и сама нестати, јер је и демократија само један од облика владавине, један од класних остатака. (Ово питање је код нас већ углавном расправљено.)

Неугодно је понављати старе истине, не само зато што се упада у ситуацију да се буде третиран као неоригиналан, него и — конзервативан. Али упркос томе боље је изгледати такав и тако третиран, а остати при истини, макар колико била стара. И зато не треба олако прелазити преко истина које је Маркс као објективни научник утврдио. Он је у „Ка-

---

периоду у облику приватне својине на читав низ предмета. Познати руски историчар Авдиев каже: „У тој епоси већ постоји приватна својина на читав низ предмета. Посуђе, остављено у једној гробници означава се нарочитим знаком, очевидно личним „знаком собствености““ (Авдиев, „История Древного Востока“, стр. 145). То се у овом или оном облику понавља и код осталих народа.

2. Крупни државни земљопосјед прије свега се јавља тамо у вези с природним елементима који на томе ступњу развитка нијесу ни могли бити у приватној својини. То се односи на иригациони систем итд. и државни земљопосјед се чврсто држи само у тој области. Али се и у тој области он врло брзо у разним формама претвара у лични и приватни посјед.

3. Уколико је овај процес ипак релативно спорији него ли код каснијих народа, Кристл заборавља да је то само због тога што се код свих источних држава веома упорно одржавају разни остаци родовске или сеоске општине који ометају и успоравају стварну класну диференцијацију, па, према томе, и брзу појаву типичне приватне својине. Не увиђајући довољно ову околност, Кристл погрешно тумачи Марксову мисао о томе да је отсуство приватног власништва кључ за разумијевање источног неба. Међутим, требало би објаснити шта Маркс подразумијева под „источним небом“.

Тако, на примјер, у Вавилону:

„Све то постепено доводи до концентрисања крупних богатства у руке групе имућних. Сасвим природно да су ти богати владали не само стадима и робовима, него такође и земљом коју су добијали у облику царских дарова и коју су куповали, на шта указују неки документи. Тако у 26 докумената из Ларсе помињу се једна иста лица у својству купаца празних земљишта. У језику се појављује термин питалу" доказао да не може послије капитализма и капиталиста да се развије или да дође на власт некаква нова класа. Маркс је до тог закључка дошао на основу анализе степена производних снага које је развио сам капитализам и које, као такве, дају друштву могућност да постепено, послије експропријације експропријатора, укине класе и класну експлоатацију. Али је Маркс истовремено видио, нарочито послије Париске комуне (види „Грађански рат у Француској" „Критика Готског програма", преписка Маркса и Енгелса), да побједничком пролетаријату пријете двије опасности: од рестаурације свргнуте буржоазије и његове сопствене бирократије. Он није прорицао каква ће бити ова друга опасност — колико ће трајати и на какав начин ће се пролетаријат од ње отарасити, али он је није предвиђао као нову класу, него — заједно са Енгелсом, а на тој позицији је био и Лењин — као остатак класног друштва и класних односа који се изражава у нужности да још мора да постоји такав остатак у облику државе. Маркс није нимало идеализовао тај остатак, он није нигдје рекао да је господство бирократије ипак, ипак боље и лакше од капиталистичког. За социјалисту, за револуционера, за социјализам се питање не може тако ни поставити, јер је за њих зло оно што се у датој ситуацији (у

који означава приватну земљишну својину — „очински дом" („бит абиа"), тј. земља наслијеђена од оца" (Авдиев, исто, стр. 82—83).

У Египту се власништво над крупним имањима јавља већ у вријеме VI династије! (Авдиев, стр. 165).

А у Палестини:

„Као чврста социјално-економска јединица појављује се „очински дом" (бет-аб) — појам који у потпуности одговара старовавилонском термину „бит-абиа" који има исто значење" (Авдиев, стр. 338).

Како се породична дионица заједничке општинске земље у Палестини претвара у приватни посјед, види се из чињенице да се од VIII вијека прије наше ере постепено назив за ту дионицу претвара у мјеру за купопродају земље. Авдиев каже:

„Ријеч која значи „општинска дионица" (cheleq) примјењује се за означавање дијела који се може купити за новац" (стр. 342).

Неки библиски одломци из персиске епохе свједоче такође о приватној својини на земљу:

„Било је таквих који су говорили: „Ми залажемо своја поља, своје винограде и своје куће да бисмо добили хљеба"...

Излажући историју хетске државе, Авдиев каже:

„Тако у хетским законима из XIV вијека (прије н. ере) има 35 чланова који регулишу право својине на стоку... Очигледно су стада у тој епоси била једно од најважнијих облика богатства" (стр. 286).

Говорећи о развоју воћарства и виноградарства у хетској држави тога периода и о законским казнама за наношење штете виноградима и воћњацима, Адиев каже:

„Ти воћњаци и виногради вјероватно су припадали приватним сопственицима. У сваком случају законодавац разликује ограђене воћњаке од неограђених" (стр. 286—287).

датој земљи у датој фази борбе) најјаче испречава на њиховом путу (у СССР-у је то несумњиво бирократија, али у Француској или Италији, на примјер, није она, него нека друга реакционарна сила — буржоазија, монополи).

Но под претпоставком да Маркс и није био у праву, или да није могао да види све унапријед, ипак остаје марксовско питање: да ли је послије експропријације капиталиста могућно формирање нове класе на бази не само истих производних снага, него и производних односа (експлоатације рада од капитала)? И ако је то могућно, због чега је онда експропријација буржоазије била историска нужност, а не случајност, кад је она и те како добро могла да обавља производњу на основи поменутих производних (експлоататорских) односа?[1])

Не, очевидно, не ради се ни о чем другом него о оној другој опасности коју је Маркс предвиђао, коју је Лењин тако трагично слутио у предсмртним данима, која је потекла баш „из редова" пролетаријата и зајашила овоме на грбачу.

У процјењивању питања: да ли се у СССР-у ради о класи или касти не смије нас, дакле, завести питање својине, не смијемо својину третирати и откривати на стари начин (као код ранијих класа) и ствари одмах постају јасније. Исти процес — даљег подруштвљења и процеса производње и својине, који се у СССР-у углавном довршио, опажамо и у другим земљама (Становник то добро уочава, али само то и само споља), само с том разликом да су овдје његово историско поријекло, путеви и снаге које га носе сасвим друкчији. Приватно-монополистички капитализам прелази у нешто друго (што су већ и Маркс и Енглес, а и каснији марксисти слутили и предвиђали). И најповршнији посматрач може да види да је то нешто друго повезано с новом улогом државе у привреди, с државом као регулатором, организатором, управљачем привреде и фактором у расподјели вишка рада (овај процес је у неким земљама тек на почетку). Али тиме није укинут ни експлоататорски однос, а ни економске (и друштвене) категорије, карактеристичне за капитализам (двојни карактер рада, вишак вриједности, просјечна профитна стопа итд.). Вид ових категорија није важан, него њихова суштина, њихово постојање, њихова стварна функција. А шта је то онда него нова, државна фаза, државни облик капитализма, који непосредно израста из монопола (а у СССР-у из бирократизма)? А како то онда окрстити? Никако друкчије него — државни капитализам. А он није социјализам, него, како је Лењин тачно говорио, претсобље социјализма. Совјетски Савез није макао из тог претсобља и довршавање тог процеса Стаљин је и „схватио" као изграђени социјализам, као почетак прелаза у комунизам. А дуго сједење у том претсобљу је и морало да породи све друштвене наказности СССР-а и мора да их рађа и даље, јер се државни капитализам може развијати као такав, дакле — као крајња реакција, или он мора прећи у социјализам, у друштвену демократију. Стаљинова теорија, као и свака збрка око тога о чему се ради у СССР-у, пада у воду чим се исти процеси појаве — а они све више из етапе у етапу јачају — у земљама које су недвојбено капиталистичке, које тај процес не могу да скривају иза револуционарне прошлости и револуционарне фразеологије. Јер ствар и јесте у томе да капитализам не може више да опстоји у старим својинским и другим облицима, а са измјеном тих „класичних" облика нестаје (није нестала, него нестаје!) и саме „класичне" капиталистичке класе (слива се с бирократијом, бар једним својим „прогресивним" дијелом). А остаје друштвени однос између рада и капитала, остаје капитал који се сада отјеловљује у лицу државе. Негдје се то догађа на овај, негдје на онај начин, али се догађа. Производне снаге и процес подруштвљења производње већ су отишли тако далеко да не трпе никакве старе својинске односе, да не трпе класу приватних власника, да позивају у бескласно друштво. И никаквих услова и нема за нове класе, али има за нешто друго — за државу, за бирократију као остатак класних односа. А њена функција је привремена, и то привремена (не ради се о дужини трајања, него процесу) не као класе, него класног остатка, дакле нечег крајње назадног, али и историски нестабилног. Та функција се заснива прије свега на монополу управљања и расподјеле над својином која више не може да буде приватна, дакле — на одређеној привилегији, привилегији наслијеђеној из борбе друштва (радничке класе) против капитализма. А привилегије на бази управљања и расподјеле и јесу биле и остале основне, класичне црте касте.

---

[1]) Овдје се мисли на експропријацију коју врши пролетаријат помоћу *своје* државе, а не на разрастање државног капитализма у западним земљама које се врши сраштавањем група монопола и државнокапиталистичких мјера и које значи и својеврсно негирање, „експропријацију" приватномонополистичке капиталистичке својине.

Друг Кардељ је једном добро опазио да је класно друштво и почело с кастама и кастинским привилегијама (свештеници), а да нимало случајно с њима и завршава (додуше друкчијим, на друкчијем ступњу друштвених односа). Укините ове привилегије и од Кристлове класе не остаје ни трага! Према томе и класна борба пролетаријата — нашег, руског и сваког — своди се данас прије свега на то да ово право припадне непосредно њему, а не некој сили мимо и изнад њега. Амерички радници гријеше када то право олако препуштају државној администрацији и господи из разних државних планских установа. А њемачки радници су потпуно у праву кад се за то, макар и непотпуно право данас боре (коминформисти стоје по страни од те борбе, јер је не схватају и јер су за бирократизам).

Свим тим излагањем се не улази у проблем колико може да траје господство бирократије у СССР-у (или другдје) и како ће се ријешити спор између ње и пролетаријата (доста тога спада и у област нагађања), али је очевидно и за површног посматрача (а неки аутори код нас то су цифрама доказали) да је читав систем упао већ у кризу и унутарња противречја, карактеристична не само за монополистички или класични капитализам, него и за нешто друго, ново — за сукоб између радничке класе и државе као монополисте, као колектива и то око управљања и права на расподјелу вишка рада, дакле — око привилегија. А овај спољни вид тог противречја нам и говори да се ради о касти, а не о класи, јер се борба не води око саме својине, него око управљања истом (исти процес, још жив, свакодневно се одвија код нас и непосредно пред нашим очима). Шта иначе у СССР-у значе свакодневне критике због неизвршавања планова, које код нас већ полако нестају заједно с привилегијама државног апарата у управљању, док производња расте и планови се боље извршавају? Шта иначе значи ту скоро критикована у „Правди” појава позајмљивања „социјалистичке” својине на чување и управљање радницима, него стихијно пробијање борбе око управљања и права на расподјелу вишка рада? Итд. и сл.

Свим поменутим излагањем такође се није хтјело рећи како је бирократија ипак нешто боље и љепше од приватног капитализма. Већ је код нас било говора о томе како она, неизбјежно као класни остатак, концентрише у себи сву гадост, подлост и халапљивост не само буржоазије, него и других и ранијих класа (сем осталог баш и у мом чланку „Класа или каста”. Ради се о томе да се утврди објективно стање, а не да се изричу моралне осуде, или да се из згражавања над гадостима, злочинима и бруталношћу извлаче „научни” закључци.

А слично стоји и с питањем идеологије у СССР-у. Разумије се, Кристлова анализа би била тачна кад би јој била тачна и основа, наиме — кад би се у СССР-у радило о класи. Међутим, он је морао да ту „класичну" анализу натегне, да би се поклапала с његовом основном (кривом) поставком. А баш анализа идеологије бирократије у СССР-у показује и може једино да покаже: да се не ради о једној јединственој класној идеологији, него о пабирчењу по идеологијама других класа (феудалне, буржоаске), уз неизбјежну руску боју и скривање иза револуционарне фразеологије. Њихов национализам је сличан буржоаском, али је култ вође апсолутно-монархистички, чак и религиозан на свој „атеистички" начин, али се све то гарнира Лењином и револуцијом и помало Марксом, како ради империјалистичких потреба споља, тако и ради обмане маса унутра. Итд. и сл.

Кристл је потпуно у праву кад тврди да се у СССР-у не ради о грешкама и да задржавање критике у тим оквирима не значи ништа друго него догматско врћење у истом кругу, јер треба прићи изучавању самог друштвеног система. И како може један друштвени поредак да гријеши или буде погрешан? Може ли, на примјер, капиталистички поредак да гријеши, да буде погрешан? Разумије се, не може, он је оно што јесте. Али то не значи да капиталистички државници не гријеше. И те како! Али поредак остаје какав јесте, и према општем стању избацује на површину оне који мање или још више гријеше. На примјер: зар Чемберлен није правио грешке које је Черчил морао да исправља, иако је друштвени систем остао исти? Стаљин није ништа погријешио као социјалиста и марксиста, јер није ни једно ни друго, а у оквиру државнокапиталистичког (бирократског) система, правио је и прави грешке. Али систем остаје и исправља погрешке. Додуше, он је морао, обзиром на објективне и субјективне услове, да фалсификује марксизам и приказује свој државнокапиталистички систем — за чију је изградњу показао необичан дар и окретност — као социјализам, али то на чињеницама, на објективном карактеру самог система, не мијења ништа, него открива стару истину — да се један реакционаран поредак увијек облачи у најидеалније могуће рухо. Лењин и Октобар овдје играју сличну улогу коју је тога Наполеона I играла код Наполеона III (види: „Осамнаести бример Луја Бонапарте" од Маркса)... И ми изграђујемо и треба да изградимо друштвени систем у коме субјективне грешке појединаца неће моћи да овај измијене. А то значи да у оквиру тог система, социјалистичког, као социјалисти можемо, па чак неизбјежно морамо (појединци, форуми итд.) да правимо грешке, али ће систем — једном већ успостављен — ипак ићи својим током. Он неће гријешити, него ће бити оно што јесте и развијати се даље као такав, из фазе у фазу. Објективна стварност ће се кретати, али утолико брже за себе и безболније за субјекте, уколико ови посљедњи буду открили и „поштовали" и „гурали" њене законе.

Али се не би могле прихватити Кристлове поставке о томе како је Совјетски Савез ипак учинио корак пред капитализмом (план и право на рад). То је само релативно тачно (у односу на царску Русију, на стари капитализам). Јер кад данас видимо како већ и капитализам (такође преко државе) остварује то исто, онда више не можемо говорити о томе да то данас значи предност, корак напријед пред данашњим капитализмом. (Овдје не улазим како у пракси, преко робовских облика, изгледа право на рад у СССР-у, а такође ни у сам план, који значи, онакав какав је у СССР-у, само спутавање производних снага ради осигуравања кастинских привилегија бирократије. А не улазим ни у то да западни државни капитализам са становишта социјализма и у односу на социјализам није и не може бити никакав прогрес.) Све такве и сличне апсолутне категорије обично нијесу дугог вијека.

Из свега излази да нам Становникова формулација о аутократској олигархији даје само спољну слику проблема, који запажа и сваки грађански публициста са Запада, док нас Кристлова доводи у потпуну конфузију, јер полази такође од спољних појава и одвећ „слободних", — иако логички осмишљених, — апстрактних комбинација. Макар колико условац, термин каста једини даје тачну карактеристику и једини има научну основу, јер је изведен из анализе положаја бирократије у процесу производње, у срчики друштвених односа.

На крају, без непосредне везе с дискусијом и питањима покренутим у њој, хтио бих да укажем на опасност — и теоретску и практичну — третирања нашег датог друштвеног система као нечег дефинитивног. Све је још у кретању. И добро ће бити док тако буде. Наиме, ми не стварамо и не би требало да стварамо никакав дефинитивни друштвени систем (сем утолико што он значи ликвидацију експлоатације), него *услове* за његов слободан развитак, за слободан развитак социјалистичких друштвених односа и социјалистичких производних снага. Социјализам не траје до одређеног датума и не почиње са неким другим датумом, него је то *процес* развитка из нижих облика у више. Баш

кад су у СССР-у дошли до дефинитивног система, дошли су и до стагнације, до завршеног процеса, и то не социјализма, него државног капитализма. Ми ћемо, разумије се, изградити социјалистичко друштво, али ће оно бити изграђено тек онда кад престанемо о њему да говоримо, да се за њега боримо.

Толико засад и овдје о тим питањима.

1 августа 1952 године.

МИЛОВАН ЂИЛАС

ВРТИ ЛИ СЕ СТАЉИН У КРУГУ?(1)

Прије свега, мора се признати да „совјетски" теоретичари, и то они главни, не спавају мирно и мирне савјести због сукоба са социјалистичком Југославијом, јер је овај сукоб не само почео да нагриза њихов сопствени систем и свијест њихових сопствених присталица, него истовремено открива друштвену суштину СССР и читаве његове спољне политике. Теоретске поставке југословенских марксиста наилазе на овај или онај начин на одзив и у самом Совјетском Савезу. Иначе се не би могло објаснити зашто совјетски теоретичари, и то они главни, а међу њима најглавнији — сам Стаљин, морају индиректно да одговарају на нове теоретске поставке југословенских комуниста, да по истим или скоро истим питањима и сами дају одговоре, додуше са сасвим другом тенденцијом и суштином. Изгледа смијешно, али је чињеница да су они присиљени да краду своје најомраженије противнике — југословенске теоретичаре, додуше не с намјером да нешто приме од њихових поставки, него да и даље фалсификују марксизам и социјализам, не би ли како год спасили своје сопствене погледе од корозивног дејства „југословенског" социјализма и „југословенске" социјалистичке мисли.

Ево неколико примјера:

1. На V Конгресу КПЈ, у љето 1948 године, Кардељ је формулисао поставку да је народна демократија (мислио је прије свега на Југославију) посебан, специфичан облик диктатуре пролетаријата. Ово је ускоро иза тога поновио Димитров на конгресу Бугарске партије. А у 1949 години ту исту тезу „Бољшевик" је приписао као „ново откриће" Стаљину, иако Стаљин никад и нигдје ништа јавно није рекао

---

(1) Поводом Стаљиновог чланка „Економски проблеми социјализма у СССР", „Бољшевик" бр. 18, 1 октобар 1952 године. Поменути чланак је уствари скуп одговора на питање теоретичара СССР, а прије свега су у њему садржане примједбе на уџбеник политичке економије.

о томе. Сада је та наша, југословенска теза постала владајућа у свим источноевропским земљама и у самом СССР, додуше с другим циљем, побудама и начином третирања — ради оправдања инсталирања диктатуре бирократије и државног капитализма под изговором опасности од приватног капитализма, а прије свега ради покоравања Совјетском Савезу, а не ради развијања демократских социјалистичких односа попут Југославије — ради борбе против капитализма уопште, па према томе и државног капитализма и с њим неизбјежно повезаних тенденција ка господству и привилегијама бирократије.

2. Када је код нас била у јеку дискусија о одумирању државе, прије свега о одумирању улоге државе у привреди, а с тим у вези и друкчије третирање и у теорији и у пракси улоге државе у социјалистичком друштву уопште, и када је све то нашло свог израза у Закону о радничким савјетима и Титовом говору у Скупштини (26 јуна 1950), а у коме је Тито критиковао Стаљинову теорију државе као антисоцијалистичку, — ускоро иза тога Стаљин је у својим чланцима о лингвистици, без икакве везе са самом темом, морао да врда и брани своју теорију о држави, правдајући се како одумирање државе и демократизовање државе и друштвених односа у социјализму није могућно због одбранбених потреба; дочим стварност Југославије, а према томе и теоретска истина, говоре сасвим друкчије — да држава и њена улога у привреди и друштву могу слабити, а одбранбена снага државе расти. Стаљин је тиме уствари одговарао на питање које су, сем осталог, под упливом Југославије, почели да спонтано постављају људи у СССР и другдје: а зашто код нас (то јест — код њих) већ нема толико обећаваног одумирања државе? Али како је он одговарао на то исто питање? Опет: да би фалсификовао марксизам и друкчије, лажно приказао „социјалистичку стварност" СССР.

3. Слично се догађа и с питањима из области умјетности и с поставком о борби мишљења као услову демократског кретања и развитка. Зар најновије московско „постановљеније" о нужности драматизма и драматских сукоба у умјетности, чак и баш и прије свега и у оној која одражава борбу за социјализам, не личи као да је преписано из југословенских новина и часописа? Али, како се види, уствари с циљем да се бије по антибирократским, социјалистичким и демократским снагама „совјетског" друштва, а не обрнуто. Лоше се провео први драматичар који је у мање-више стварној боји приказао једног „совјетског" директора у својој дра-

ми — био је жигосан као посљедњи људски одрод, јер се дотакао истине „нетипичне за нашу" (тј. — за њихову) — директорску — стварност! И опет, дакле, одговор на исто питање, али с другим — антисоцијалистичким циљем и антисоцијалистичким побудама.

4. У поменутом најновијем раду Стаљин се дефинитивно, иако не и отворено и изричито, одрекао своје поставке из 1939 године, поставке која је била један од главних лајтмотива државне „совјетске" пропаганде — о томе како је код њих већ почела изградња комунистичког друштва. Већ четири године Југословени тврде да у СССР не може бити ни говора о почетку изградње комунизма. Штавише, они тврде да СССР није још изишао из државнокапиталистичког претсобља социјализма, него да је стагнирао у њему, што и јесте прави друштвени смисао контрареволуције која се тамо обавила. Сада је Стаљина сама стварност СССР, а и југословенска критика те стварности, натјерала да буде додуше далеко скромнији, али нимало и стварнији и искренији у питањима прелаза СССР у комунизам. И опет фалсификат и мистификација! Он сада говори о остварењу „основних предуслова за припрему прелаза у комунизам" (веома компликовано и веома увијено речено, али и несумњиво и јасно — да се тек ради, и то по самом Стаљину, не о прелазу, него о остварењу услова који то прелажење тек треба да припреме, што још не значи да ће оно самим тим и да отпочне). „Мудро руководство" на челу са Стаљином је варало и гушило научну и политичку мисао у СССР — и не само у СССР! — на том питању петнаестак година, да најзад и само мора то прикривено да призна. (По Стаљину су ти основни предуслови који тек треба да припреме прелаз у комунизам, а који још нијесу остварени, ови: „обезбеђење пораста читаве друштвене производње с првенственим порастом производње средстава за производњу"; „подизање колхозног власништва на општенародно (тј. — државно — М. Ђ.) власништво". Уствари, остварењем тих Стаљинових предуслова само се довршава чудовишна државнокапиталистичка зграда, чије довршење Стаљин и подмеће као предуслов прелаза у комунизам. Међутим, та творевина — довршена или недовршена — то не може бити, јер тај прелаз не зависи ни од чије воље и прогноза, па ни од Стаљинових, као што ни прелаз у комунизам, који је он већ једном прокламовао, није отпочео по његовој вољи и прогнози.

5. А најновије Стаљиново „откриће" и „генијални допринос" у ризницу марксизма-лењинизма и социјализма, по-

водом којег су и написани ови редови, уствари је мање-више плитак и вулгаризован препис разних југословенских поставки. Али опет, како ћемо видјети, са сасвим другим циљем од југословенског!

Стаљин најприје тврди да људи не могу ни у социјализму мијењати економске законе и да ови дјелују независно од воље људи, а да људи могу развитак на основи тих закона убрзати само уколико су их схватили и уколико су преко тог схватања постали и њиховим носиоцима у друштву. Шта је ово него оно што су Југословени тврдили већ има двије и по године (Кардељ и Кидрич у својим чланцима, а специјално на конференцији пропагандиста у јуну 1950 године). Југословени то тада нијесу сматрали никаквим „открићем", а и Стаљин „скромно" тврди да „његова" поставка није ништа ново. Али, али кад су југословенски теоретичари изнијели ту тврдњу, она је, разумије се, била жигосана од Коминформа и коминформоваца, а чак су и многи наши иначе поштени и добри другови, сумњиво вртјели главом.1) Стаљин је у излагању свега тога конфузан и нејасан, и то нимало случајно: старајући се, као обично, да се одјене у марксистичко и социјалистичко рухо, он не може да прикрије саму суштину која се и састоји у томе да све те категорије у СССР имају капиталистички карактер, јер је сам систем државнокапиталистички, па, природно, њима није и не може бити по мјери марксистичка и социјалистичка одјећа.2)

Стаљин даље тврди да категорије роба, новац и вриједност важе — истина у друкчијем облику — и у прелазном периоду. Ово је скоро дословно преписано од Југослована, иако унакажено схваћено и, опет, с друкчијим циљем од југословенског.

Слично стоји и с многим његовим другим, споредним поставкама.

Али никакве југословенске вакцине не би могле да покрену животне духове на Истоку, а богме ни другдје, да сама објективна стварност, сами друштвени односи, нијесу такви да траже било њихово, било некакво друго дејство. По-

---

1) А све до овог Стаљиновог рада у СССР се тврдило како је државни план план совјетске владе, дакле — један правни акт — чак не ни планска привреда! — основни закон развитка социјализма и социјалистичке економије.

2) А уствари би тек једна специјална економска анализа Стаљинових поставки открила сав смисао (државнокапиталистички) и сву фалсификаторску дубину Стаљинових економских теорија које су нарочито дошле до изражаја баш у овом његовом задњем спису.

друштвљене производне снаге и друштвени карактер процеса производње траже и друкчије друштвене односе. У томе и јесте ствар. И на то и Стаљин мора одговарати, трсити се тих „непријатних", „немарксистичких" и „несоцијалистичких" и „антисовјетских" питања. Па отуд не треба у свакој глупости и дјетињарији која се тамо — у СССР — пише, видјети само то, него — често пута — и израз нечег другог, израз пригушених прогресивних снага друштва, неизбјежне тенденције ка томе да односи производње буду доведени у склад с производним снагама, или, простије речено: да о присвајању плодова рада одлучују прије свега они који те плодове и производе.

Вриједи труда да се детаљније задржимо на неким Стаљиновим поставкама.

Као што је познато, Стаљин је творац теорије о складном развитку производних снага и производних односа у СССР.1) Југословенски теоретичари су побијали и углавном побили ову поставку. Сада се и Стаљин од ње опрезно одриче, али не с циљем да мијења, него да конзервира, тачније — у истом правцу, са исте друштвене основе развија даље односе. Он каже:

> Не могу се у апсолутном смислу схватити ријечи „потпуни склад". Њих не смијемо разумјети тако као да у социјализму не постоји никакво заостајање производних односа иза пораста производних снага. Производне снаге су најпокретније и најреволуционарније снаге производње. Оне неоспорно иду испред производних односа и у социјализму. Тек пошто прође извјесно вријеме, производни односи се преображавају у складу с карактером производних снага.
>
> Како да се у том случају схвате ријечи „потпуни склад"? Њих треба схватити тако да у социјализму обично не долази до конфликта између производних односа и производних снага, да друштво има могућности да благовремено доведе у склад производне односе који заостају за карактером производних снага. Социјалистичко друштво има могућност да то учини, јер у свом саставу нема преживјеле класе које би могле организовати отпор. Разумије се, и у социјализму постојаће интерне снаге које заостају и које не разумију потребу измјена у производним односима, али, разумије се, неће бити тешко да се оне савладају, а да при томе не дође до конфликта.2)

---

1) Види поглавље „О историском и дијалектичком материјализму" у „Историји СКП(б)".

2) Цитирано према емисији агенције „ТАС" од 2 октобра 1952 године.

Дакле, и Стаљин је присиљен да се данас одриче „потпуног склада”! Али тиме нијесмо још рекли ни половину оног што се мора рећи. Уствари, склада — ни потпуног ни непотпуног — нема и не може бити између производних снага и односа производње не само у прелазном периоду, него ни у самом комунизму, јер он не би значио ништа друго него стагнацију и изумирање друштва. Друго је питање — да ли тај несклад мора у комунизму да доводи до класне борбе. Не само да не мора, него и не може, јер је и сама класна борба резултат одређеног, релативно ниског ступња производних снага, али ступња вишег од пракомунистичког друштва. Али у чему је несклад у прелазном периоду, у периоду кад је већ извршена национализација основних средстава производње и углавном угушена буржоазија? Он јесте и једино може бити, с једне стране, у сукобу између тих подруштвљених производних снага и бирократских односа у производњи, односа који су уствари остатак класне борбе и који се и расплићу и могу једино и расплести класном борбом. А с друге стране тај несклад јесте у сукобу између социјализма и нелегалних, незаконитих конспирација свргнуте буржоазије. Дакле: мање-више огорчена класна борба и у једном и у другом случају, али класна борба свакојако. А кад ће се за социјализам појавити као опаснији овај (бирократски) или онај (буржоаски) елеменат, или оба напоредо, зависи од конкретних услова борбе.

Не треба очекивати да Стаљин увиди ову заиста просту и заиста сурову истину. Јер он, прије свега, кроз читав свој рад идентификује државну и друштвену својину, монополистичку улогу државе у привреди са улогом самих непосредних произвођача.[1]) Штавише, он даљи развој социјализма у СССР једино и види у постепеном укидању разлике између његове „друштвене” (тј. државне) својине и групне, колхозне својине, у постепеном претварању те групне својине у „друштвену” (тј. државну). Тиме је Стаљин, уствари, открио двије чињенице и двије истине о његовим сопственим теоријама и „совјетској” стварности: прва, да је он досљедни теоретичар државног капитализма (додуше, „уиме” и под маском марксизма и социјализма), досљедни теоретичар и носилац процеса све већег господства привилегисане бирократије у СССР и земљама под његовом контролом и да развија даље, уствари, само ту — државнокапиталистичку — теорију у све отворенијем облику; и друга чињеница и истина, да су колхози, такви какви су данас, само фаза у даљем развитку државног капитализма и деспотства бирократије у СССР, само први али и одлучни корак на том путу.[1]

---

[1]) „Власник средстава за производњу — држава“, изричито признаје он на једном мјесту, док иначе говори о тој и таквој својини као друштвеној, идентификујући је на тај начин с државном. А социјалистички произвођачи су за њега држава (као досљедно социјалистички) и колхози (као недосљедан, нижи облик). Шта би код овог „марксисте“ с Марксовим — и стварним — социјалистичким произвођачем, који јесте и мора бити само непосредни произвођач, просто речено — радник (и одређени слојеви интелигенције).

С те позиције — укидање разлике између „друштвеног" (тј. — државног) власништва у индустрији и групног власништва у пољопривреди, Стаљин и прилази проблему укидања категорија роба и вриједности. Ако не би било ових разлика, каже он, не би ни било робног промета, па према томе ни поменутих категорија у СССР, него би „централна власт" само вршила расподјелу производа. Ово су обичне дирингoвске гупости. Али се ипак морамо задржати на њима, иако је само по себи јасно да Стаљин у томе нема право, и то — опет — у двијема чињеницама: могу се односи власништва и промијенити, али поменуте категорије ће остати и морају остати све донде док се људски рад буде морао међусобно упоређивати, мјерити на неки начин; а он ће се морати мјерити све донде док су производне снаге друштва тако ниске да захтијевају такву количину људског рада која премашује природну физичку и духовну човјекову потребу за радом; дакле — количину рада нужну не само за одржавање живота људи на датом ступњу друштвеног развитка и за нормално проширење продукције, него и количину рада нужну за духовни (научни и умјетнички) рад људи, дакле — све док нужно мора постојати друштвена подјела рада, разлика између духовног и физичког рада. Категорије робе и вриједности се могу мијењати, добијати нове облике и садржаје, друштво може да их на овај или онај начин контролише, обуздава, планира итд., али не може и да их потпуно „укине" све док то не учини сам објективни процес производње, сама потреба друштва да упоређује овај рад са оним радом, вриједност овог рада са оним радом.[1] А та потреба ће остати све донде док друштвене разлике у врсти рада постоје, без обзира на карактер самог власништва, јер она не резултира једино из развитка власништва, које може да се мијења и мијења се, него из одређеног степена развитка производних снага, који додуше битно утиче на промјену самог власништва, али се не поклапа с њим (примјер за то је баш СССР, гдје су производне снаге неразвијеније него у САД, па ипак у СССР преовлађује државно, а у САД приватно власништво). Укидање експлоатације као друштвеног односа је најуже повезано с питањем карактера власништва, с питањем права и начина подјеле вишка рада, али није и не може бити идентично са укидањем категорије робе и вриједности, па ни самог робног промета. Категорије роба, новац, вриједност, робни промет итд. уствари могу с промјеном карактера власништва изгубити своју одређену друштвену — капиталистичку — садржину и форму, али не могу потпуно и у свему нестати све док постоје разлике у подјели рада (физичког и духовног).

---

[1] Па је већ вријеме и да наши полуколхозни теоретичари увиде ову истину и схвате да село не може у колхозном облику уопште прећи у социјализам, него да може једино кроз тај облик да рађа државнокапиталистичке и бирократске тенденције, сасвим супротне социјалистичким и демократским тенденцијама у индустрији и код радничке класе. И још ово: одбацујући захтјев — који се и сад у СССР, у доба кризе у колхозима, јавља као и 1930 године, у доба њиховог стварања, како се то види код самог Стаљина — да се машинско-тракторске станице предају или продају колхозима, Стаљин свој такав став правда овим разлозима: да би тиме јачало групно, дакле — недруштвено (недржавно) власништво, и да колхози не би могли да отплате тако огромну технику, јер „ове расходе може преузети само држава" (Стаљин). Међутим, не ради се, уствари, о томе, јер се поставља питање — зашто то не може бити дато на дугорочни кредит, па можда чак — дјелимично — и на поклон колхозима? А није битно ни јачање недруштвеног (недржавног) — групног — власништва, него — јачање државног, бирократског, државнокапиталистичког власништва у пољопривреди. Јер од тренутка када би на једном пољопривредном добру владао наш радничко-савјетски однос изгубила би се, или би бар почела да се губи, свака стварна разлика између карактера власништва у индустрији и у пољопривреди. Али је зато нужно претходно ликвидирати државнокапиталистичке и бирократске односе у самој индустрији, а не ове стално јачати, што Стаљин стварно и чини и у теорији и пракси. Тек с ликвидирањем поменутих односа у индустрији, дакле — у односу на главну снагу социјализма — радничку класу, може се отворити перспектива борбе и за изумирање ситног сељачког посједа и за стварну изградњу социјализма и стварних социјалистичких односа на селу. А тиме се отвара и перспектива економске принуде умјесто административне принуде, као основног — иако не и јединог, јер и административна принуда мора постојати све док постоји индивидуални сељачки посјед — облика борбе за изградњу социјализма на селу.

Стаљин исто тако не разумије проблем нестајања разлика између града и села у комунизму. Према његовом излагању градови ће нагло расти и у социјализму и процес нестајања разлика између града и села одвијаће се на тај начин што ће се град и нови градови проширити на село. Међутим, велики градови су резултат концентрације производње и концентрације привредних функција у мало руку (монополи и монополизам уопште), отуд и нагли пораст градова у СССР. Како ће ићи процес концентрације производње у комунизму, прије свега треба да буде зависно од технологије њеног процеса. Али са укидањем концентрације руковођења (државног капитализма и бирократије) градови ће изгубити све услове за скоковит пораст. А што се тиче брисања разлика између града и села, у сваком случају ће подизање села на ниво града — како у условима живота, тако и у техници, уз модерни саобраћај, играти у томе необично важну улогу, можда још важнију од наглог ширења постојећих и настајања нових градова. Полазећи с државнокапиталистичких позиција, тј. — с позиција све веће концентрације управљања, Стаљин није ни могао да дође на друго него антимарксистичко и антисоцијалистичко становиште и у питању перспективе укидања разлика између града и села.

---

[1] Термин „укинути" је сам по себи апсурдан. Робу, вриједност и сл. нико није ни увео, па их не може ни укинути. Оне су историски настале у одређеном објективном процесу производње, па ће у објективном процесу производње и да нестану. „Укидање" или „увођење" само откривају како људи често мисле да је њихово дјело оно што се догађа мимо њих. Ни Стаљин-„материјалист" није се, разумије се, „ослободио" од тога.

Али Стаљину је ова плитка и вулгарна и дирингговски смушена поставка уствари била потребна ради нечег сасвим другог. А наиме, ради даље оријентације бирократије ка ширењу њене свемоћи и на област пољопривреде, а и у самој индустрији. Ево шта он, на примјер, каже:

> Међутим, дејство закона вриједности не ограничава се на сферу робног промета. Оно се распростире и на производњу. Истина, закон вриједности нема значаја регулатора у нашој социјалистичкој производњи, али он ипак утиче на производњу и о томе се мора водити рачуна приликом руковођења производњом. Ствар је у томе да се код нас потрошачки производи, потребни за покриће утрошка радне снаге у процесу производње, производе и реализују као роба која подлеже дејству закона вриједности. Управо се овдје открива утицај закона вриједности на производњу. У вези с тим у нашим предузећима су актуелна таква питања као што је питање привредног прорачуна и рентабилности, питање трошкова производње, питање цијена и слично. Због тога предузећа не могу и не смију избјећи вођење рачуна о закону вриједности.
>
> Да ли је то добро? Није лоше. Под нашим садашњим условима то заиста није лоше, јер ова околност васпитава наше привредне функционере у духу рационалног вођења производње и појачава код њих дисциплину. Није лоше, јер то учи наше привредне функционере да израчунавају производне величине, да их израчунавају тачно и да исто тако тачно воде рачуна о реалним стварима у производњи, а не да се ограничавају на приче о „подацима за оријентисање“, узетим из ваздуха. Није лоше, јер то учи наше привредне функционере да

> траже, налазе и користе скривене резерве које се крију у самој производњи умјесто тога да их газе ногама. Није лоше, јер то учи наше производне функционере да систематски побољшавају методе производње, да смањују трошкове производње, да остварују привредни прорачун и да се боре за рентабилност предузећа. То је добра практична школа која убрзава развитак наших привредних кадрова и њихово претварање у праве руководиоце социјалистичке производње на садашњој етапи развитка.
>
> Несрећа није у томе што закон вриједности код нас утиче на производњу. Несрећа је у томе што наши привредни и плански функционери, осим ријетких изузетака, лоше познају дејство закона вриједности, не проучавају га и не умију да воде о њему рачуна у својим прорачунима. Тиме се уствари и објашњава неред који још увијек влада код нас у питању политике цијена. Ево једног од многобројних примјера. Прије извјесног времена било је одлучено да се у интересу производње памука регулише однос цијена на памук и жито, да се прецизирају цијене жита које се продаје произвођачима памука и да се повисе цијене памуку који се испоручује држави. У вези с тим наши привредни функционери и планери поднијели су предлог који је морао запањити чланове ЦК, јер је у овом предлогу предвиђено да цијена тоне жита буде скоро иста као цијена тоне памука, при чему је цијена тоне жита била изједначена са цијеном тоне печеног хљеба. Аутори предлога нису могли одговорити ништа паметно на примједбе чланова ЦК да цијена тоне печеног хљеба мора бити виша од цијене тоне жита због накнадних издатака на мљевење и печење и да је памук уопште много скупљи него жито, о чему свједоче и свјетске цијене жита и памука. Због тога је ЦК морао да узме ствар у своје руке, да снизи цијене жита и повиси цијене памука. Шта би се десило кад би предлог ових другова добио законску снагу? Ми бисмо упропастили произвођаче памука, а сами остали без памука.

Овај цитат је морао бити нешто подужи због тога што се из њега види: прво, како Стаљин добро и чак њежно и очински учи привредну бирократију — а не радничку класу! — и захтијева од ње — а не од радничке класе! — да води рачуна о закону вриједности, и то баш ради тога да би умјела да циједи зној из пролетаријата, јер ако не би доиста било тако, не би било никаквог разлога да се о томе говори, пошто је дејство тог закона само по себи јасно радницима, ако не као сложена теорија, а оно као дневна пракса, из самог процеса производње чији се резултати виде на пијаци; и друго, види се каквим се питањима бави и мора бавити „мудро руководство”, питањима која уствари не би спадала њему кад би заиста имало и трунке социјалистичке памети, него би се вриједност памука, жита и брашна видјела у самој робној размјени, па у њој и остварила, на далеко тачнији, простији и једноставнији, а за друштво и јевтинији начин, јер за то нијесу потребни никакви паметни рачунције, него што то могу да утврде сви мудраци овога свијета — било са Стаљином, било без њега.

Али не схватајући суштину категорија роба, вриједност и сл. и стварајући теорију о њима искључиво ради непосредних практичних државнокапиталистичких потреба (поглавито ради јачања бирократије и државног капитализма у колхозима), Стаљин је ове категорије — чије је важење морао да призна у области робног промета између града и села — искључио тамо гдје „друштво" (тј. држава) врши промет, а специјално за оруђа за производњу, чија је вриједност за њега само „формална рачуница", али коју ипак мора и он да врши, иако — тобож — она не подлежу под економску категорију вриједности.

Али тек кад прелази на питање осигурања његовог „социјалистичког" друштва од значајнијег и дубљег несклада између производних снага и односа производње, открива се Стаљин не само као теоретичар државног капитализма, него и као субјективни идеалиста у највулгарнијем облику:

> Друг Јарошенко гријеши кад тврди да под социјализмом не постоје никакве противречности међу производним односима и производним снагама друштва. Разумије се, наши садашњи производни односи доживљавају период када они — потпуно одговарајући порасту производних снага — покрећу њих напред километарским корацима. Али било би неправилно да се на томе смиримо и да мислимо да не постоје никакве супротности међу нашим производним снагама и производним односима. Противречности, несумњиво, постоје и постојаће, пошто развитак производних односа заостаје и заостајаће иза развитка производних снага. Код правилне политике руководећих органа ове противречности се не могу претворити у супротност и овдје ствар не може доћи до конфликта између производних снага и производних односа друштва. Друга је ствар ако ми почнемо да водимо погрешну политику, налик на ону коју нам препоручује друг Јарошенко. У том случају конфликт би био неизбјежан и наши производни односи би се могли претворити у најозбиљнију кочницу за даљи развитак производних снага.

Баш тим поставкама, гледаним са становишта социјализма, Стаљин се најочевидније врти у кругу. Он уопште не може да се макне из круга чим се дотакне социјализма. Круг он прелази и добија извјесну смјелост, а и јасноћу, тек кад отворено пређе на државнокапиталистичку теорију, а поготово — праксу. Ту је он суверен и у свом амбијенту и врћења у кругу нема више, него — смјело напријед!

А како изгледа тај његов „социјалистички", субјективно-идеалистички круг? Ко ће да осигура друштво — и то социјалистичко! — од евентуалних грешака руководства, од тога да те грешке не доведу до друштвених сукоба, до конфликата између производних снага и односа производње?. „Правилна политика" тог истог руководства! — то је једини његов одговор. А откуд друштво баш може и мора знати да је та политика правилна? Само отуд што је то руководство води! И то је тај круг!

Међутим, са становишта социјализма ствари стоје и морају стајати, ако се заиста ради о социјалистичким друштвеним односима у некој земљи — сасвим и из основа друкчије. Прије свега, морају ући у слободну игру економски закони социјализма, морају ући у слободну игру друштвене производне снаге с њиховим друштвеним карактером производње, морају се разбити сви окови који те снаге спутавају, који ванекономским — државним — средствима те снаге и игру тих закона окивају. А то значи да треба дати радничкој класи права да управља производњом и одлучује о расподјели вишка рада и вишка производа које сама она даје, јер је једино она природни, легитимни претставник оруђа за производњу, јер их покреће својим радом. То значи да треба улогу државе свести на улогу чувара социјалистичке својине и социјалистичких односа, да треба увести демократију за радне људе. Једном ријечју — треба укинути државнокапиталистичке друштвене односе. А онда руководство може и да гријеши, може и да не буде генијално, може да води и неправилну политику, али — друштво тиме неће доћи у стагнацију. Да би могао да иде напријед и рађа даровите људе у свим областима, социјализам и социјалистички покрет треба да се ослободе система указних генија и „генија" који постају „генијима" само тиме што су на одређеној функцији. Ако објективни закони социјализма слободно дјелују, пошто су социјалистичке снаге у економији постале превлађујуће у односу на капитализам, ако ти закони нијесу спутани бирократским оковима, то јест — друштвеним односима који су им супротни, ако постоји, развија се и јача социјалистичка демократија, онда ће сам друштвени процес, само друштво, бити кадри да исправљају евентуалне грешке и погрешну политику руководства, а биће кадри и да такво руководство мијења и избацује на површину нове, млађе, за нове односе и нове услове спремније снаге. У томе и јесте проблем, а тек онда у субјективној способности или неспособности, генијалности или осредњости овог или оног руководства.

Овога пута Стаљин се није у завијеној форми окомио само на неке Енгелсове ставове, као „непотпуне", „недовољне" и сл., него посебно и специјално на самог Маркса, а прије свега на његов „Капитал". Ево како су се они изволели изразити о том фундаменталном дјелу политичке економије и научног социјализма.

> Штавише, ја мислим да је потребно одбацити и извјесне друге појмове, узете из Марксовог „Капитала“, гдје је Маркс анализирао капитализам и који се на вјештачки начин убацују у наше социјалистичке односе. Између осталог мислим на такве појмове као што су „нужан“ и „вишак“ рада, „нужан“ и „вишак“ производа, као и „нужно“ и „вишак“ времена. Маркс је анализирао капитализам да би пронашао извор експлоатације радничке класе и вишак вриједности и да би дао радничкој класи, лишеној средстава за производњу, духовно оружје за збацивање капитализма. Разумљиво је да се Маркс при томе служио појмовима (категоријама) који потпуно одговарају капиталистичким односима. Али је више него чудновато да се сада употребљавају такви појмови када радничка класа не само што није лишена власти и средстава за производњу, већ напротив држи у својим рукама власт и влада средствима за производњу. Сада, у нашем уређењу, доста апсурдно звуче ријечи о радној снази као роби и о „најамљивању“ радника, као да се радничка класа која влада средствима за производњу најамљује сама код себе и сама себи продаје своју радну снагу. Исто је тако чудно да се сада говори о „нужном“ и „вишку“ рада као да рад радника у нашим условима, који је дат друштву за проширење производње, развитак просвјете и заштиту народног здравља, за организацију одбране итд., не претставља исто тако нужан рад за радничку класу која се данас налази на власти као што је и рад утрошен за покриће личних потреба радника и његове породице.

Не мислим улазити у то да ли Марксов „Капитал” значи само то и прије свега само то што о њему тврди Стаљин, али се види шта жуља његово величанство: то је онај ђаволски вишак рада, вишак вриједности и вишак производа, који се није дао сакрити откад постоји класно друштво, упркос свим маговима, пророчицама, поповима, жандарима, професорима, краљевима, проституткама, банкарима и бирократима. А несрећа с тим вишком рада и вишком производа и јесте у томе што друштво не може без њих, без обзира какво је — робовско, феудално, капиталистичко или комунистичко, јер без њих не би могло да врши проширену репродукцију, па према томе ни да се развија и опстоји.

Ниједан буржоаски економиста — чак ни највулгарнији и најплићи — не негира постојање вишка рада, вишка производа, јер они постоје и морају постојати независно од друштвених односа. Оно што они у најгорем случају настоје да сакрију јесте како се овај вишак рада претвара у капитализму у вишак вриједности и како га капиталиста присваја, тј. скривају експлоатацију која се на том присвајању заснива. Стаљин је сматрао за најпаметније да прогласи како су то појмови „на вјештачки начин убачени у наше социјалистичке односе", тј. — сматрао је да је најкорисније (за њих у СССР) да их „укине". Са становишта науке то је исто таква глупост као кад би неко тврдио да људи не морају производити (код њих у СССР) да би живјели. Али оставимо по страни ову и сличне Стаљинове глупости и његово тотално непознавање не само марксистичке, него и сваке друге политичке економије (вишак рада је откривен давно прије Маркса, па и откриће вишка вриједности није само Марксово, него и Рикардово). Ту се, уствари, ради о најреакционарнијем покушају да се „укидањем" тих објективних категорија, које постоје у сваком друштву, сакрије сама друштвена стварност СССР, да се тоталним ћутањем о њима сакрије чињеница како се вишак рада, вишак производа (да и не кажемо — вишак вриједности) дијеле и ко их дијели. Глупост и незнање су овдје само „ефикасна" оружја нечистих намјера и нечисте савјести.1)

Али исто онако као што су експлоататорске класе могле постојати и биле такве, па чак и нужне и корисне у одређеним фазама јер су гурале својим непродуктивним радом производњу — само због тога што су присвајале дио тог вишка рада, што је само други израз и други облик умјесто вишка производа или вишка вриједности у капитализму, исто тако, на одређеном ступњу развитка производних снага ово паразитско присвајање вишка рада или вишка производа постаје излишно и чиста кочница, ако га ма ко други врши, „планира", „праведно расподјељује" и сл. сем самог друштва, тј. оних који га и производе. Али укидање тог паразитизма на основи пљачке вишка рада и претварање сваке нужности да он буде пљачкан у чисти паразитизам и кочење друштвеног развитка, могло је постати остваривим и за даљњи развој друштва и производних снага неизбјежним тек откад је модерна капиталистичка индустрија почела да остварује техничке и друге предуслове да друштво може да задовољи своје основне потребе, а и организује и обавља производњу и проширену репродукцију без личног интереса власника у свему томе.2)

---

1) И тај човјек, и такви људи, с таквим знањем економије и таквим друштвеним побудама, управљају економским развитком једне велике земље, и то земље која би — додуше, по њиховом схватању — требало да предводи човјечанство у комунизам!

2) Стаљин у даљем излагању покушава да се извуче из свега овога, позивајући се на Марксову „Критику Готског програма" у којој он проучава и „прву фазу комунистичког друштва" (а зар не и у „Капиталу", друже Стаљине?) и сматра да вишак рада у њој треба такође сматрати нужним радом. Да, доиста, то је Маркс рекао у „Критици Готског програма", Али је рекао штошта и о бирократији

Читав проблем и капитализма и социјализма и демократије и свега и свачега врти се и вртјеће се све до комунизма баш око тога ђаволског и непокорног вишка рада, вишка производа, јер од тога колико ко има права да га дијели и на који се начин и у које сврхе он дијели — у крајњој линији и зависи карактер самог друштва и свих појава у њему. Разумљиво је што је Стаљину „више него чудновато да се сада употребљавају такви појмови” и да у Марксовом „Капиталу” види само објашњавање узрока капиталистичке експлоатације, а не и критику политичке економије, тј. и научно образложење основних закона нове, антикапиталистичке, социјалистичке економије и новог, социјалистичког друштва.[1]

И баш у том питању, у питању шта бива с вишком рада у СССР, Стаљин показује не само тотално незнање и изигравање Марксове политичке економије — јер је њему до ње стало мање него римском папи — него и нешто далеко више од тога: он се баш у томе показује као крајњи реакционер у односу на социјализам и најдосљеднији идеолог државног капитализма, јер жели да укине нешто што се не може укинути, без чега ниједно друштво не може да опстане, и то из простог разлога што би хтио да сакрије шта с тиме бива у СССР, како и на шта се све употребљава вишак рада и каква су права оних који га производе у односу на његову расподјелу.

Скривајући на тај начин суштину друштвених односа који су створени на основи привилегија бирократије да она уиме друштва, попут капиталиста уиме светиње приватног власништва, врши расподјелу вишка рада, а тиме и кочи развој производних снага, Стаљин је на неки начин морао

и опасности од ње баш у тој првој фази, а и о праву непосредних произвођача у подјели тог вишка рада. Од њега је била далеко свака глупост о „укидању“ или „нестајању“ вишка рада, он га је сматрао нужним и неизбјежним за све фазе друштвеног развитка, јер је људско друштво као људско друштво с њим и почело. А нимало није сматрао „чудноватим“ да се о томе говори, поготову међу социјалистима и у социјализму. Маркса је исто тако тешко фалсификовати као и сакрити шта бива с вишком рада. То је јасно, јер је Маркс био и остао најдубљи и најдосљеднији претставник радничке класе баш због тога што је читаву њену борбу и схватио и пропагирао као борбу баш око освајања права на подјелу вишка рада као искључиво њеног права, права за њу природног, јер га она и само она и производи својим мишићима, умом и срцем, крвљу, знојем и сузама.

[1] А „Капитал” чак није ни само то, него и кратка, теоретска историја друштвених односа и основни научни спис социјализма итд. И даље: могао би се навести, ако треба, читав низ цитата из „Капитала“ у којима се директно види и постављање и анализа основних економских закона социјализма.

и да објасни зашто су многа предузећа и гране у Совјетском Савезу нерентабилни и, штавише, зашто је то чак нужно и донекле и корисно за Совјетски Савез. Он то објашњава новим појмом — „вишом и сталном рентабилношћу”, коју, тобоже, не познаје капитализам,1) а која има за циљ онемогућење конкуренције и анархије у производњи (стална рентабилност) и омогућење каснијег развоја производних снага у другим гранама (виша рентабилност). Међутим, тиме Стаљин такође није успио да сакрије саму суштину чињенице: да у СССР постоји читав низ нерентабилних грана и предузећа и да то не само траје већ дуго, него се чак не види и не одређује никаква перспектива кад то треба да престане. Разумљиво је у вези с тим зашто радници у СССР живе ниским нивоом — они морају да остварују Стаљинове великодржавне привредне планове (прије свега предузећа за ратну индустрију и гране повезане с њима). У класичном капитализму би такве гране и таква предузећа одмах обуставила рад, настала би незапосленост, криза и сл., тј. не би било ни трага од „више и сталне рентабилности”, али не би било ни животарења већег броја заосталих на рачун мањег броја развијених. Нама је разумљиво да из политичких, а тек онда и из економских разлога може, па чак и мора да буде и нерентабилних предузећа у једној земљи која хоће да очува своју независност и осигура основни правац свог развитка. Али то може да буде само привремена и спорадична појава, ако читав систем неће да дође у ћорсокак. У СССР је то, уствари, стално и нимало споредна појава за националну економику као цјелину. Према томе, излази јасно на видјело да непостојање незапослености и криза у СССР није посљедица предности самог друштвеног система у СССР над капитализмом, него она резултира из ниских реалних надница, из биједе читаве радничке класе, која, ради „више рентабилности”, а уствари — ради „виших” великодржавних интереса и привилегија бирократије и мора да плаћа нерентабилност појединих привредних грана и предузећа и таквих привредних планова.

А сам социјализам, ако не би вршио већу штедњу људског рада него капитализам, а прије свега вишка рада, ако овога не би употребљавао прије свега — ако већ не мо-

---

1) Међутим, државни капитализам на Западу такође познаје такву „вишу рентабилност“ када му је она нужна у неким предузећима или гранама, и то не само ради обављања производње за рат, него, данас, и ради омогућавања тока производње у другим гранама. Шта су нпр. премије у пољопривреди САД, или мјере енглеске владе у угљу послије рата, него баш та иста Стаљинова „виша и стална рентабилност“?

же искључиво — на реалне наднице, на подизање културног стандарда маса и на развијање рентабилне производње, не би имао никакво оправдање и предност — ни економску, ни друштвену — у поређењу с капитализмом. И доиста друштвени систем у СССР и губи сваку предност пред савременим капитализмом, и то самим тим што је то државни капитализам а не социјализам. А поготову он те предности губи данас утолико брже уколико и у капиталистичким земљама све више долазе до изражаја сличне државнокапиталистичке тенденције.

Исто онако као што би хтио да избјегне чињеницу како се дијеле вишак рада, вишак производа у СССР тиме што их проглашава „вјештачки убаченим", он мисли да ће савремени капитализам испасти црњи ако му подметне као „основни закон" и „покретачку снагу" „не... средњи профит, па чак и не супер-профит... већ управо максимални профит". Са становишта науке ово су исто такве глупости као и оне с вишком рада, вишком производа. Очевидно, Стаљин не зна ни шта је профит, ни како се он формира, а нема ни појма о профитној стопи. Он брка жеље индивидуалних капиталиста да постигну максимални профит за себе с тиме какво је остваривање ових жеља у стварности, а оно је овакво и само може бити овакво: ако замислимо да су сви капиталисти „учинили" све што треба ради остварења максималног профита, добијени профит опет може бити само просјечан, јер су сви постигли исти. Али у стварности није тако, него неки добијају средњи и њиме се одржавају, неки виши — и њиме зарађују, а неки падају испод средњег — и с њим пропадају. „Неки говоре — каже Стаљин — да би се средњи профит могао сматрати довољним за капиталистички развитак у савременим условима.. не ... већ управо максимални профит". Стаљин ничим не образлаже ову своју тврдњу, ово „откриће" „основног закона" савременог капитализма. Он само тврди, и треба му вјеровати — јер се то мора — на голу ријеч! Међутим, и овдје незнање иде руку под руку с нечистом савјешћу. Пошто његов сопствени систем није праведнији за непосредне произвођаче од најсуровијих облика савремене капиталистичке експлоатације, а пошто такође треба изнутра учврстити а споља ширити своје царство сликајући ружичастим бојама, биће најбоље ако се противник што више оцрни, ако се открију „нови", „још црњи" закони савременог капитализма. Ту се и крије коријен оних глупавих брбљања „совјетске" пропаганде о савременом капитализму, које немају никакве везе са стварношћу или је веома ријетко имају врло мало. Оне нити слабе капитализам, нити помажу ма коме да се бори против њега. Оне једино могу да варају масе унутра о „предности” „совјетског” система над капиталистичким. Капитализам је сам по себи, по својим унутарњим законима, довољно црн за пролетаријат, да свако јаче оцрњивање изнад марксовског и лењинског може да дјелује само супротно и да уноси збрку у редове и у тактику пролетаријата. Али „генијални” „насљедник” Маркса, Енгелса и Лењина мисли да ђаво није толико црн, ако га он још црњим не наслика. Тиме ђаво, додуше, не престаје бити ђаволом, а не постаје ни ђаво над ђаволима, али са сликарем ствари стоје сумњиво. Да се он случајно не боји своје слике? „Гледа мајмун себе у зрцало!”

Међутим, основни закони савременог капитализма се нијесу промијенили: најамни рад остао је најамним радом, профит — профитом, а просјечна профитна стопа дејствује као што је и дејствовала. Али се много штошта ипак промијенило. Прије свега, умијешала се држава, и то не више само као власт монопола, него и као „самосталан” — државнокапиталистички — фактор, отпале су — углавном — и колоније класичног типа, а испреплели се национални капитализми још више.

Али очекивати од Стаљина и теоретичара СССР да објашњавају те нове појаве и промјене, било би исто тако бесмислено као и мусти јарца у решето. Они не само да то не могу, него и не смију да чине, јер би откривање нових појава у савременом капитализму не само открило њихово сопствено државнокапиталистичко биће, него би приказало њихов друштвени систем и друштвене односе као реакционарне у савременом свијету, а поготову у односу на социјализам. („Чудна”, „смјела” и „непријатна“ тврдња! Свакако! Али стварност је таква, макар колико то било непријатно сањарима. Ударац сјекире није пријатнији ако зажмуриш, а ако смјело гледаш — можда ћеш га и одбити.)

А пошто није разумио и неће да разумије сва та и многа друга питања, тачније речено — разумије их врло добро са свог, државнокапиталистичког становишта, Стаљин не схвата ни промјене које се догађају у савременом свијету, а поготову у савременом капитализму. (Истини за вољу, њему то разумијевање није нарочито ни потребно, пошто се и не бори за ширење и побједу социјализма у свијету, него за ширење његове државнокапиталистичке империје и унутарње јачање бирократије.

Он је дјелимично тачно уочио да је Други свјетски рат довео до разарања јединственог свјетског тржишта, до његове подјеле на два „свјетска” (свјетско може бити само једдно! — М. Ђ.) тржишта: на капиталистичко и — како он каже — на социјалистичко свјетско тржиште (СССР + земље „народне" демократије + Кина). У томе Стаљин види највећи и најпрогресивнији резултат Другог свјетског рата.

Међутим, треба истаћи да се свјетско тржиште дефинитивно образовало средином деветнаестог стољећа, на одређеном ступњу развитка производних снага. Сви марксисти — од Маркса до Лењина и послије њега, сматрали су стварање свјетског тржишта и све оно што оно за собом повлачи (јачање свих и свакојаких веза међу људима, рушења преграда међу нацијама итд.) прогресивним чином капитализма и нужним условом самог пролетерског интернационализма и стварног будућег зближења народа у социјализму. Савремени ступањ производних снага не само што неминовно захтијева постојање свјетског тржишта, јер свако његово разбијање значи враћање назад, него је уствари то тржиште подигао на већи ступањ од оног из деветнаестог стољећа, наиме — довео је до тога да више није могућно изоловано — у оквиру једне нације — развијање производних снага, без штете за развој и свјетских производних снага и сваке нације понаособ. А пошто се овај процес догађа док још постоје капиталистички односи и под хегемонијом високог степена производних снага капиталистичких САД, он не може а да истовремено не носи собом и експлоатацију и угњетавање, а тиме и свакојако ограђивање, изоловање и одбрану појединих нација и националних економија од тога. А одбранити се од тога процеса и истовремено сачувати своју државнокапиталистичку друштвену љуштуру и господство бирократије, Совјетски Савез је једино могао ако разбије свјетску пијацу (и не само њу, него и повезан — иако друштвено противречан — развитак свјетских производних снага). Тиме су спуштање „гвоздене завјесе", све већа изолација од осталог свијета и хегемонија над источноевропским земљама и агресивна спољна политика постали друштвена неизбјежност за данашњи СССР: он је или морао поћи путем социјалистичких друштвених односа и социјалистичке спољне политике, чиме би капитализам био притјеран да спушта „гвоздену завјесу" (као у доба Октобра), или се даље развијати и учвршћивати као бирократска и државнокапиталистичка творевина. Друштвене снаге које би процес окренуле ка демократском и социјалистичком правцу биле су преслабе и још су преслабе у СССР и развитак је морао поћи правцем којим је и пошао.

Али тиме се објашњава и много што-шта друго, као на примјер: зашто је СССР данас објективно најреакционарнија велика сила (јер разбија свјетску пијацу, мјесто да је — чувајући свој самостални социјалистички развитак — даље потстиче, кад ју је капитализам већ остварио још у доба његовог прогресивног развитка); зашто савремени сукоб Исток - Запад, односно, у крајњој линији — САД — СССР, није и не може бити сукоб комунизам-социјализам — капитализам, него сукоб двају хегемонистичких блокова, од којих један иде за успоставом свјетске пијаце да би могао преко ње да осигура за себе екстрапрофите, а други за разбијањем свјетске пијаце и стварањем своје пијаце да би могао да очува свој државнокапиталистички систем на основи ниских реалних надница, пљачке подјармљених народа и нерентабилне производње.

Али тиме се објашњава и нешто друго и много важније: да није тачна Стаљинова тврдња, заснована на аналогијама испред Другог свјетског рата, док је још постојала свјетска пијаца — тврдња да су у пракси супротности између капиталистичких држава веће него између њих и СССР, а према томе и сукоби између њих вјероватнији него између њих и СССР. То опет не значи да супротности између капиталистичких држава не могу да расту и да неће да расту, чак и да неће довести до конфликата, али све док се не успостави колико-толико јединствена свјетска пијаца, супротност Исток — Запад, у крајњој линији — САД — СССР, остаће доминантна, а она може и мора у свој вртлог — било на овој било на оној страни — увлачити разне државе, чак без обзира на њихов унутрашњи систем (јер се не ради о супротности капитализам — социјализам, него о разбијању свјетске пијаце које савремене производне снаге, без обзира на то да ли су или нијесу капиталистичке, не могу да поднесу, а да не почну да пропадају).

Полазећи од поставке да је разбијањем свјетске пијаце сужена могућност пласирања робе и капитала, Стаљин је и сматрао застарјелом Лењинову тезу о томе да савремени (западни) капитализам „и поред гњилости капитализма „. . . у цјелини расте много брже него раније” “. Ова тврдња је свакако тачна за низ капиталистичких земаља, али би тек једна солидна статистичка и друга економска анализа могла да покаже да ли је то тачно и за капитализам у цјелини, то јест — за капитализам узет независно од националних граница. А свакако је несумњиво да капитализам у цјелини и даље развија производњу.

Све те поставке о савременом капитализму, које се мање-више — али само формално — држе класичних Лењинових поставки старих четрдесетак година, као да се ништа у капитализму није промијенило, и служе као основа Стаљинове спољне политике и његове тврдње о томе да су супротности између капиталистичких држава, практично узев, још веће него између западног и источног блока. Тиме се свакако да објаснити могућност да влада СССР не отпочне прва агресију, него да из потаје чека развијање супротности у капиталистичком табору, али тиме њена агресивна политика и агресивни и реакционарни карактер самог друштвеног система СССР нијесу престали да објективно постоје као такви. Тиме се, уствари, објашњава, као могућност, само ово: да СССР може привремено бити задовољан освајањима која је задобио, јер није кадар — с обзиром на релативно низак степен његових производних снага и унутарње тешкоће на путу даљњег учвршћивања државног капитализма — да брзо провари тако крупне залогаје. Али то може бити само „мирољубива” фаза у његовој једној те истој освајачкој политици, која потиче из унутарње природе самог његовог система. Ниске реалне наднице, нерентабилност производње и са свим тим повезани систем угњетавања и експлоатације радних маса у СССР, уз то необуздан и стихиски пораст бирократије, бирократске деспотије и бирократских привилегија — све би то довело читав систем у потпуни ћорсокак ако не би могао да пљачка друге народе и спроводи агресивну и освајачку политику.[1])

И доиста, све оно што се ипак догађа у СССР, сва та идејна збрка и духовни застој у свим областима, све неприкривеније фалсификовање социјализма и све необузданије и кочоперније кићење револуционарним и социјалистичким фразама и није ништа друго него симптом да је већ почела притајена, потмула и невидљива криза „совјетског” система и да се она не може трајније обуздати никаквим мјерама, него да ће је, напротив, баш пооштравање бирократског курса све више пооштравати, ширити и удубљивати. Речени Стаљинов рад потврђује све то јасније од ичега што је у тој земљи објављено послије фамозне Резолуције Коминформа из 1948 године против социјалистичке Југославије.

У таквим међународним условима за социјализам и социјалисте постоји само један — и то добро познати пут: борити се како против сваке изолованости, тако и против сваке пљачке, угњетавања и потчињености, борити се за рентабилност производње, али се и бранити од рентабилније капиталистичке производње када она угрожава још слабе социјалистичке снаге и социјалистички развитак; не мијешати се у начин живота и облике развитка других народа, али и бранити своје сопствене облике и свој посебни пут развитка; борити се стално и одлучно за демократију, за то да она добије реалну, економску садржину, али се непомирљиво борити и против свих облика монопола у демократији; борити се за демократске, равноправне односе међу народима, државама и покретима, стално развијати сарадњу међу њима; борити се за мирно рјешавање спорова, али се и тући до посљедње капи крви за своју независност и слободу итд.; укратко — сарађивати са свима и свуда и у свему, али не примати никога нигдје и никад за господара.

---

[1]) У вези с тим звучи као сурова иронија и изругивање над угњетеним народима Стаљинова тврдња о томе како СССР даје „високо квалификовану” и јевтину техничку помоћ Кини и источноевропским земљама (какву — како он каже — није кадра да им да ниједна капиталистичка земља, што чак, ако би и било тачно, не мијења нимало чињеницу да је ова „помоћ” уствари само облик — рецимо мање рђав од капиталистичког — доминације и експлоатације).

Капитализам и социјализам данас могу да мирно живе напоредо. Услови су такви да више не може да постоји само чисти капитализам на овом свијету, него уз њега се рађа и социјализам, или се бар рађа као форма од старог капитализма ка социјализму (а код нас и као социјализам); капитализам и социјализам не само да могу, него морају живјети напоредо. Али државни капитализам и капитализам, или државни капитализми, могу само привремено да подносе мирне односе међу собом. Раздиран најстрашнијим, најсуровијим, најчудовишнијим супротностима, људски род ипак креће ка свом јединству, ка својој јединственој и заједничкој историји. То је стварност, лијепа или ружна није важно за ток историје, макар како била тешка људима. Ако они хоће да се од те и такве стварности ослободе — морају је промијенити.

Закључићу с разматрањима о томе како изгледа врхунац „теоретске", „социјалистичке" и „марксистичке" мисли у том царству осредњости и сивоће.

Па ипак, изгледа да је у том чудовишном царству медиокритета, униформисаних мозгова и ситних чиновничких каријера које се теку и стварају исто тако у области науке и умјетности као и за канцелариским столом, Стаљин још увијек најпаметнији човјек, упркос томе што је сама његова памет под старе дане присиљена да се све отвореније занима фалсификовањем материјализма и социјализма, наметљиво и арогантно се истичући како једино она има право да иступа у њихово име. Све то откривају његова два посљедња чланка — и онај о лингвистици и овај о економским теоретским проблемима. Дневне, текуће, чак владајуће тсве до тих Стаљинових чланака — теорије у СССР по тим питањима до те мјере су глупе, ненаучне, плитке и дјетињасте да се човјек ипак мора питати како и зашто је могло и морало доћи до тога да у овој великој земљи и великој руској нацији, које су читавих стопедесет година прије Стаљина блистале свакојаким талентима, — како је могло и морало доћи до таквог срозавања људске и научне мисли да је сам Стаљин присиљен да одозго утврђује такве ноторне вјечне истине као што су: да је језик средство општења међу људима, или — да нема и не може бити производње и производних снага без односа производње, друштвених односа. И кад човјек слуша и чита те бедастоће сваке врсте, које смишљају пљесниви чиновници, „задужени” за развитак науке, умјетности и филозофије, не може ипак да не призна да је бирократски геније и вођ Стаљин, сасвим оправдано стекао и ту титулу и ту улогу, јер је паметнији од свих њих, иако је и то тачно да је он — да би могао стећи и ту титулу и ту улогу — морао прво да угуши и покоси све што је било или могло бити талентовано, да би његова сама осредња памет, знање и таленат могли бити изнад осредње чиновничке осредњости.

Друкчије, међутим, стоји ствар ако се и ове нове, као и старе, Стаљинове теорије пропусте и кроз призму марксизма. Тада са Стаљиновом памећу и знањем стоји много жалосније, него кад га упоређујемо с безбројном и безличном масом његових чиновника у теорији филозофије, естетике, биологије, историје, лингвистике итд., итд. Али то би био крив метод, јер Стаљинове теорије имају везе с марксизмом и социјализмом колико господ-бог са шеширџијом, и сва његова памет и дар и сав „марксизам” и „социјализам” тих теорија су управо само у томе да се прикажу као марксизам и социјализам, да се маскирају овима, а на политичком плану да се сакрију иза миролубивости, демократизма и сл. Фарисејство у питањима теорије и науке нужно је морало — самим тим што је истовремено било израз и носилац и власти у свим и над свим областима људске дјелатности — родити безбројне и чудовишне облике фарисејства у непосредној политичкој и друштвеној пракси бирократије и оно је заправо и постало онај „стаљински стил” у раду и стилу и најобичнијег „совјетског” чиновника и новинара, па се тако — узгред буди речено — и дубока и лијепа Лењинова парола о нераскидивим везама с масама као основној особини пролетерског револуционера и Бољшевичке партије, уствари претворила у бирократску вјештину варања маса помоћу Стаљинове партије (слично стоји и с пролетерским интернационализмом).

Како већ рекох, третирати Стаљина са становишта колико и како је он отступио од марксизма и социјализма, било би погрешно, а прије свега наивно, и у крајњој линији користило би само његовим нимало теоретским плановима. Јер уколико је Стаљин некада и био марксиста и социјалиста, а кад је то био — био је на примитиван, плитак, вулгаран, често пута неодлучан, а понајчешће практицистички начин, он се у току објективне еволуције СССР од зачетка социјализма и револуционарне демократије ка државном капитализму и бирократизму и сам претварао, будући на челу овог процеса, из таквог марксисте, социјалисте и револуционера у теоретичара и практичара државног капитализма, у духовног и непосредног вођу и учитеља привилегисане бирократије и бирократске диктатуре.¹) А као такав теоретичар и практичар, он, свакако, није ни без значаја, ни без способности. Напротив! Само су и те његове теорије и способности задале више несрећа и пораза радничком покрету и социјализму него све скупа узете буржоаске теорије од Првог свјетског рата наовамо. А оне су то могле само због тога што им је било могућно да се сакрију иза првог чеда међународног и руског пролетаријата — Октобарске револуције, иза лењинских совјета као нове, радничко-сељачке, револуционарне и ма да сурове, ипак демократске форме власти, једном ријечју — иза социјализма.

Људе често, међутим, збуњује Стаљинов начин излагања теорије. Он обично полази од неких најопштијих марксистичких, социјалистичких поставки,²) „недвосмислено" се изјашњавајући за њих, да би иза њих сакрио и на крају крајева прогурао своје сопствене антимарксистичке и антисоцијалистичке — државнокапиталистичке и бирократске поставке. Али што он то мора да чини не објашњава се и не може се објаснити тиме што је он марксиста и социјалиста који у понечем или многочем отступа од марксизма и социјализма, јер он није ни прво ни друго, него се то обја-

---

¹) Ово никако није могао да схвати Троцки (а ни данашњи постаљинизирани троцкисти!), и зато његова критика Стаљина и стаљинистичког система, пошто није била кадра да схвати објективни процес, није могла ни да пређе оквир мање-више духовите публицистике и мање-више важне историске документације.

²) А најчешће Стаљин барата — као с „доказима" — с тзв. вјечним истинама: „језик је средство општења међу људима"; „закон вриједности... исто као и робна производња... постојао је прије капитализма"; „услови рада рудара разликују се од услова рада у механизованој фабрици обуће"; и итд. и сл. Вольга впадает в Каспийское море!

шњава и може објаснити само његовим „револуционарним" поријеклом и „револуционарним" поријеклом самог друштвеног система чија је он инкарнација, као и потребама његове реакционарне спољне и унутарње политике, које и не могу да се јављају ни у каквом другом облику него у облику фалсификовања револуционарне и социјалистичке прошлости, фалсификовања марксизма и социјализма.

Али пошто стварност — па ни она „совјетска" — не мирује, него се креће, а „совјетска" се креће у правцу заоштравања односа између производних снага и односа производње, између државнокапиталистичке надградње и социјалистичке базе, између бирократије и непосредних произвођача, природно је очекивати и све шире, бесрамније и подмуклије фалсификовање социјализма и марксизма у СССР, све отвореније и гласније одрицање од „старих" поставки и све бедастије, плиће и вулгарније „развијање" нових. Посљедњи Стаљинов рад је изванредно јасна а и веома драгоцјена потврда тога процеса.

Па отуд и „поткрадање" социјалистичких теорија Југославије уствари има само исти смисао — фалсификовати марксизам и социјализам. „Совјетски" вођи не могу више да ћуте о тим теоријама не само због улоге и утицаја Југославије, него ни због своје сопствене стварности и избијања на површину — макар колико и како пригушене, примитивне и унакажене — прогресивне социјалистичке мисли код њих самих. А што притом прећуткују саме Југословене, фалсификујући их и не полемишући отворено против њих, то је, опет, из истих разлога — сакрити да се у Југославији догађа нешто ново и социјалистичко. Они тако могу сада да поступају, али ће неизбјежно доћи вријеме када ће их њихова сопствена и међународна стварност натјерати на директне полемике с Југославијом, али не више као с „фашистичком" земљом, него као с претставником и носиоцем социјализма и социјалистичке мисли. Ово је сада у оваквом облику само почетак тога процеса, а само будућност може да открије даље његове облике.

Теорије по садржини и по друштвеној пракси на длаку исте или сасвим сличне са Стаљиновим налазимо данас код већине теоретичара државног капитализма на Западу, па чак у своје вријеме дјелимично и код хитлероваца, с том разликом што се све не приказује ни као марксизам ни као социјализам, јер то и не могу, пошто нијесу израсле на тлу социјалистичке револуције и на тлу марксизма, на тлу њиховог изопачења и дефинитивне издаје, у процесу претварања Русије из централне и велике революционарне и социјалистичке снаге у империјалистичку и државнокапиталистичку велесилу. Разумије се само по себи да је овај циновски преварантски подухват могао бити могућан само због објективних разлога. И са становишта објективног историског процеса, он је довео до преваре наивних револуционера, свакојаких либерала и демократа, али саму стварност — на крају крајева — он није могао и неће моћи ни да превари ни да прикаже друкчијом него што стварно јесте. Несоцијалистичка, државнокапиталистичка природа СССР неће се моћи сакрити и то не само због тога што ће стварна социјалистичка теорија и пракса (нпр. — Југославије) неминовно скидати маску с те стварности и откривати иза марксистичке, социјалистичке и револуционарне стаљинске и стаљинистичке фразеологије сурову и ругобну државнокапиталистичку стварност, него што објективни процеси у развијеним капиталистичким земљама све више, све неумољивије и несуздржљивије гурају те земље такође ка државном капитализму, додуше у једном засад друкчијем, „неруском" друштвеном облику, у облику чувања, па чак и развијања неких облика буржоаске демократије, па према томе сва та „совјетска" прича о социјализму у СССР пада у воду као обична пропагандна лаж оног тренутка чим капиталистичке земље, које немају иза себе Октобар, почну да остварују и остваре у економици у суштини баш оно исто што видимо само досљедније и потпуније, а и недемократскије, спроведено у самом Совјетском Савезу.[1]) Истина о суштини друштвених односа у СССР и о природи тамошњег „социјализма" неизбјежно ће продријети у свијест маса са оном истом силином с којом је сузбијана било од званичне „совјетске" пропаганде, било од глупаве, конзервативне и реакционарне буржоаске пропаганде против социјализма и комунизма као таквих, пропаганде која само олакшава Стаљину тамни посао игре са социјализмом ради учвршћења државног капитализма унутра и империјалистичких освајања споља.

---

[1]) Е. Варга је у своје вријеме тврдио, у својој иначе апологетској у односу на СССР и не баш дубокој и сређеној књизи о промјенама у капитализму у току Другог свјетског рата, да ће се улога капиталистичке државе у привреди, као и само државно власништво, стално повећавати на овај или онај начин. Он је био због тога жестоко критикован у СССР, иако су се ова његова предвиђања потврдила. Али у томе грму и лежи зец! Пошто су за Стаљина и совјетске теоретичаре улога државе у привреди и државно власништво (тј. право државе да управља и расподјељује вишак рада) идентични са социјализмом, социјалистичким друштвеним односима и друштвеном својином, за њих је признавање истих процеса у капитализму не само „заблуда", него и државни преступ, јер открива саму природу, саму суштину и њихових „социјалистичких" теорија и њиховог „социјализма", а такође онемогућава и империјалистичко продирање СССР преко радничких, демократских и мирољубивих покрета под маском социјализма, мира и демократије.

Тако би, приближно, изгледали основни закључци и поуке, извучени из најновијег Стаљиновог „социјалистичког" списа и насупрот њему. Али то нијесу ни сви закључци ни поуке, чак ни оне основне, јер то захтијева, како рекох, специјализоване и детаљне анализе. Ипак ћу навести и неке споредне чињенице, разумије се само по себи, уско повезане са Стаљиновим основним поставкама и са суштином друштвеног система СССР.

Пошто је тако дао основне „марксистичке" и „социјалистичке" смјернице будућем уџбенику политичке економије, Стаљин је истакао његов међународни и унутрашњи значај и одредио услове рада оних који ће га написати.

Потреба за уџбеником политичке економије постала је за друштвени систем СССР исто тако насушна као, у своје вријеме, и потреба за фалсификовањем историје СКП(б) помоћу „Историје СКП(б)". На том уџбенику је рад почет још прије рата, али се вукао и очевидно није сматран хитним све до данашњег дана. Друштвене супротности СССР почињу да бивају очигледне не само Југословенима, него и напредним људима у свијету, а чак и људима у СССР. Ако оне не могу бити објашњене, бар могу бити привремено сакривене. Научно дјело из свега тога неће и не може изићи, али да ће оно згодно послужити званичној московској пропаганди за скривање суштине друштвеног бића СССР споља и изнутра — у то не може бити никакве сумње.

Веома добро уочавајући пропагандну и „идеолошку" хитност таквог задатка, Стаљин је прописао да они који раде на уџбенику морају бити ослобођени од сваког рада и материјално осигурани, с тим да у току године поднесу ЦК СКП(б) уџбеник на одобрење.

И тако се ствара наука у овој земљи „најнапредније науке" и „најнапредније културе", у земљи „социјализма" и „највишег облика демократије"!

У Београду, 7 октобра 1952 године.

МИЛОВАН ЂИЛАС

НАПОМЕНА

Овај двоброј изишао је у смањеном обиму због тога што друг Борис Кидрич није могао ради болести довршити чланак, чији је први дио објављен у прошлом броју.

Идући двоброј биће испуњен материјалима са VI Конгреса КПЈ.

РЕДАКЦИЈА

САДРЖАЈ

Милентије Поповић: О систему економске и социјалистичке демократије у Југославији 1

Миладин М. Корач: Неке карактеристике односа производње државног капитализма 16

Милован Ђилас: Дискусија између Становника, Кристла и Ђиласа: Класа или каста 39

Милован Ђилас: Врти ли се Стаљин у кругу? 95

Уређује одбор:

Милован Ђилас, Борис Кидрич, Владимир Бакарић, Милентије Поповић, Вељко Влаховић, Мома Марковић, Владимир Дедијер

Одговорни уредник *Милован Ђилас*

Часопис излази сваког другог месеца. Администрација и штампарија „Борба“, Београд, Кардељева 31; телефон 24-001; текући рачун код Народне банке ФНРЈ 102-9032020.

Пролетери свих земаља, уједините се!

КОМУНИСТ ОРГАН КПЈ ЗА МАРКСИСТИЧКУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

VI ГОДИНА СЕПТЕМБАР—ДЕЦЕМБАР 1952 БРОЈ 5—6

РЕЗОЛУЦИЈА ШЕСТОГ КОНГРЕСА КПЈ О ЗАДАЦИМА И УЛОЗИ САВЕЗА КОМУНИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ

I

Шести конгрес КПЈ указује на то да је у данашњој међународној ситуацији, бременитој ратним опасностима, потребно наставити досадашњу спољну политику Федеративне Народне Републике Југославије, која и убудуће треба да иде за очувањем међународног мира и безбедности, за очувањем независности и слободног унутрашњег развитка и јединства народа Југославије, а против свих агресивних планова и подухвата у свету и посебно у Европи.

За данашњу међународну ситуацију карактеристична је улога Совјетског Савеза као нове агресивне империјалистичке силе, која претендује на светску хегемонију.

Агресивна и хегемонистичка политика совјетске владе нарочито се испољава према социјалистичкој Југолавији.

Влада СССР заоштрила је међународну ситуацију тиме што је успоставила империјалистичку хегемонију над низом независних европских држава; она и даље заоштрава ту ситуацију притиском на друге независне државе и упорним настојањем на политици интересних сфера, која је нарочито супротна интересима малих и неразвијених земаља и озбиљно угрожава њихову независност. Таква политика совјетске владе угрожава светски мир и мирну сарадњу међу народима.

С друге стране, садашње грозничаво наоружавање у свету, које има своје оправдање у спречавању агресије, претставља латентну опасност да се претвори у извор за потстицање новог рата, ако се у међувремену не би тражила и нашла мирољубива и правична решења горућих међународних питања.

Због тога је правилна досадашња спољна политика Владе Федеративне Народне Републике Југославије која је ишла за тим да се ојача Организација Уједињених нација као најпогоднији међународни инструменат за ре-

шавање спорних питања; политика која је ишла за тим да се уклоне из међународног живота стари империјалистички методи поделе интересних сфера, који су довели у ћорсокак читав низ међународних питања (Немачка, Аустрија, Далеки Исток итд.), отежавајући чак и приступање решавању тако важних проблема као што су помоћ неразвијеним земљама, колонијална питања итд.

У погледу облика сарадње Федеративне Народне Републике Југославије с другим државама, Конгрес указује на то да је свака сарадња која иде за јачањем безбедности Југославије и која осигурава принципе немешања у унутрашње послове и унутрашњи развитак других земаља — правилна, праведна и прогресивна, нарочито у данашњим условима. Зато Конгрес истиче као нужно и потребно проширивање и продубљивање сарадње ФНРЈ с другим државама на тим принципима, без обзира на разлике у унутрашњем поретку осим, разуме се, фашистичког.

Конгрес оцењује као правилне и оправдане мере које је Влада ФНРЈ предузела и предузима у циљу јачања одбранбене снаге земље, како у погледу добијања економске помоћи и помоћи у наоружању, тако и у погледу стварања пријатељских односа и предузимања заједничких мера с другим државама за одбрану независности (Грчка Турска итд.).

Очување независности и мирног развитка социјалистичке Југославије, које је уско повезано с миром у свету, а нарочито у Европи, остаје и даље најважнији циљ народа Југославије.

У питању Трста Конгрес подвлачи да је, прво, правилна политика конструктивних предлога коју је водила Влада ФНРЈ, а која је ишла за тим да се то питање реши непосредно између Југославије и Италије; друго, да ни убудуће народи Југославије и њихова Влада не могу и неће пристати ни на какву трговину на рачун народа Југославије и њихових националних територија; и треће, да је инсистирање италијанских владајућих кругова на једностраном решењу, онаквом какво желе италијански империјалистички и коминформовски кругови, неприхватљиво, јер би значило наношење нових неправди народима Југославије, отимање југословенских националних територија. Сарадња са Италијом у питањима од заједничког интереса је могућна, али само под условом равноправности и одрицања Италије од традиционалне империјалистичке политике према нашим националним територијама.

Конгрес сматра да треба наставити, проширити и продубити сарадњу с напредним демократским, а нарочито социјалистичким и радничким покретима, поштујући принципе рав-

ноправности и ненаметања својих форми и искустава другима и осигуравајући поштовање тих принципа према нашим политичким и друштвеним организацијама.

Доследна у борби за равноправност народа и мирно решавање међународних спорова и за одбрану своје независности, социјалистичка Југославија неће дићи оружје или учествовати у било каквом тајном или јавном комплоту против ма којег народа или државе. Она иде и стално ће ићи за нормализовањем односа са свим државама и за развијањем међународне сарадње и размене на принципима узајамног поштовања суверенитета и немешања у унутрашње ствари других држава.

II

Конгрес једнодушно указује да радничко управљање привредним предузећима, које је довело до стварања социјалистичких односа у области производње и самоуправљања радног народа имају преломан, одлучујући значај за даљи развој и учвршћење социјалистичке демократије и социјализма.

Истовремено Конгрес указује и на опасности које се могу и које ће се неминовно испречавати радничкој класи и радном народу на демократском путу: прво, опасности од бирократских државнокапиталистичких тенденција; друго, опасности од буржоаских, клерикалних и сличних елемената, који, маскирајући се буржоаским демократизмом, иду за обновом фашизма и капиталистичких друштвених односа; и треће, опасности од недовољне свесности о потребама целине, то јест — опасности од локализма.

Права непосредних произвођача у привреди могу само да се даље шире и продубљују, и то у утврђивању и расподељивању вишка рада, националног дохотка, нових инвестиција итд., јер је то једини пут да привреда Југославије буде у пракси третирана као целина и најсигурнији начин сузбијања бирократског централизма и републичког партикуларизма, а такође и појава бирократизма у радничким саветима, који, сваки на свој начин, значе враћање назад и могли би само да коче даљи нормални привредни развој, и локални, и републички, и југословенске привреде као целине, а такође заосталих република и заосталих крајева, којима је помоћ развијених још увек потребна.

Радници Југославије немају и не могу имати никаквих својих локалних, „националних“ и сличних интереса који би били супротни класи као целини или појединим деловима класе, и зато је даље развијање њихове свесне, активне и непосредне улоге у управљању привредом најсигурнија гаранција *не само даљег развитка социјализма и социјалистичке демократије, него такође и најсигурније средство против бирократских остатака и тенденција и у центру и у републикама, који погодују шовинизму, отежавају даље братско зближавање народа Југославије и потстичу национално учауривање. Радничка класа и њене класне организације биле су и у рату и у Револуцији водећи елеменат братства народа Југославије и то су и данас и морају бити и убудуће: зато су прогресивне и социјалистичке све форме које олакшавају ту њену улогу.*

У вези с тим од пресудног је значаја политичка, идејна и друга активност не само организација Савеза комуниста, него и сваког његовог појединачно узетог члана, без обзира на ком се послу налазио, као свесних и активних бораца у оквиру Социјалистичког савеза радног народа Југославије и као најсвеснијег дела радничке класе. Само та и таква активност и Савеза као целине и његових чланова појединачно — против бирократске самовоље, буржоаских завера и смицалица и локалне ускогрудости, може осигурати даљи демократски и социјалистички развитак, сузбијати шовинизам и учвршћивати братство и јединство народа Југославије — гаранцију њиховог слободног живота и даљег развитка.

Демократија која се свесно и активно не бори за свој опстанак и свој даљи развитак увек може доћи у положај да је поткопају њени спољни и унутрашњи непријатељи.

III

Досадашњом борбом и напорима за остварење Петогодишњег плана — упркос штети и тешкоћама које је радном народу Југославије нанела економска блокада, организована од владе Сојетског Савеза — радни народ на челу с радничком класом успео је да удари темеље даљег индустриског и социјалистичког развитка земље.

Ради даљег нормалног развитка привреде као целине треба осигурати довршење кључних индустриских објеката. Даље подизање индустрије мора се одвијати у складу са осталим привредним гранама и материјалним и умним могућностима земље. У вези с тим нарочито је важно подизање пољопривреде, изграђивање модерних комуникација и модерног саобраћаја, а такође и подизање материјалног и културног стандарда народа.

У погледу социјалистичког преображаја пољопривреде основно је оријентисање на подизање производних снага и продуктивности рада. И само у складу с подизањем производних снага и продуктивности рада у пољопривреди може се правилно приступити облицима удруживања сељака.

У ту сврху треба систематски наставити даљу изградњу индустриске базе за пољопривреду и приступити специфицираном, према реонима и гранама, изучавању и стварању оријентационих планова развитка пољопривреде за дуже периоде.

У погледу облика удруживања на селу Конгрес истиче два веома важна принципа, од којих се не може отступати а да не буде угрожен социјалистички развитак у целини, а посебно привржeност радних сељака новом друштвеном поретку. Ти су принципи, прво, јачање и развијање социјалистичке демократије и на селу, у борби против бирократизма и свих политичких, идејних и других непријатеља социјализма; друго, стриктно придржавање добровољности и демократичности у развијању задружних облика рада и живота радних сељака. Кршење демократизма и добровољности јесте један од основних извора бирократизма и буржоаске и клерикалне реакције на селу.

Даљи развитак социјалистичких односа у пољопривреди не да се такође замислити без јачања социјалистичке свести на селу и васпитавања радних сељака у духу социјализма, па тај задатак треба сматрати као један од најважнијих задатака Савеза комуниста Југославије.

IV

Шести конгрес истиче улогу Синдиката, добровољне организације најширих маса радничке класе и службеника, као необично важну баш у периоду радничког управљања привредом и борбе за социјалистичку демократију. Конгрес истиче улогу Синдиката да претстављају класу као целину у односу на поједина предузећа, као и да се брину о сређивању и правилном функционисању награђивања, о бирању радничких савета, социјалном осигурању, масовном васпитању радника, а такође и о активној улози радника у органима власти. Тиме Синдикати остварују своју основну улогу — да буду школа социјалистичког демократизма и масовног радничког управљања.

Конгрес сматра да је правилно што су Синдикати успоставили везе са страним професионалним организацијама; а правилно је и потребно и за наш и за међународни раднички покрет да свој будући рад усмере ка јачању и продубљивању тих веза.

V

Конгрес осуђује као недопустиво и туђе социјализму свако запостављање жена у привредном, политичком и уопште друштвеном животу. Дужност комуниста и свих напредних људи јесте да се стално, систематски, увек и свуда боре за све *већу и стварну равноправност жена у свим областима привредног, политичког и друштвеног живота.*

Конгрес истиче да је за даље развијање како социјалистичке свести маса, тако и саме борбе за равноправност жена, прва дужност женских организација — рад међу сељанкама, на њиховом политичком, просветном и културном уздизању.

У погледу рада осталих друштвених организација важе досад истакнути принципи, примењени на њихове конкретне услове. Конгрес посебно указује као на нарочито важан проблем рад на подизању социјалистичке свести и моралног лика омладинаца и омладинки, као и на све већу разноврсност форми у раду и животу омладине.

VI

У погледу школа и научних установа Конгрес констатује:

Прво, да је извршен озбиљан напредак у руковођењу и срећивању система наставе, нарочито у основним и средњим школама, као и у проширењу школске мреже, а такође и у томе што већи део просветних кадрова озбиљно и савесно схвата своје дужности. Озбиљну тешкоћу претставља још слаба материјална база за школе .

Друго, у погледу универзитета и научних установа стање још није задовољавајуће, како у погледу научног нивоа, тако и у погледу стварног унутрашњег демократизма. Недовољна упорност или колебање у расправљању и решавању тих и сличних питања, као и у сузбијању и разобличавању клерикализма, мистике и шовинизма и у средњим школама, може само да наноси штету даљем научном и демократском развитку високих школа и стручној спреми ђака, студената и млађих научних кадрова.

Нико нема права да троши средства која ствара радни народ, а да то буде против његових напора, његових стремљења и његовог напретка.

Основно питање у даљем развитку школства и научних установа јесте подизање научног нивоа, учвршћивање и развијање демократизма, а нарочито повезивање научног рада са стварношћу и привредом земље и савременом стварношћу уопште, развијање научних и културних веза међу републикама и сузбијање зачаурености и локализма.

Савез комуниста Југославије сматра ненаучном и назадном сваку тенденцију која би ма чим и ма у чему ишла за тим да истиче приоритет једне нације или једне културе над другом. Сви народи, сваки на свој начин и у разним облицима, у зависности од историских и других услова, обогаћују општу културну ризницу човечанства. А кад се ради о народима Ју-

гославије, њихове културне тековине, установе и културни радници треба да служе сталном зближавању међу њима, јер је то једино прогресивно и једино одговара стварним тенденцијама економског и демократског друштвеног развитка Југославије.

Конгрес такође истиче да би ометање борбе мишљења могло само да отежа развитак науке и културе.

Демократија у борби мишљења изражава се у снази аргумената и у подједнаком праву за оне који се разилазе у мишљењу. Сваком мишљењу које има за полазну тачку борбу за социјализам и социјалистичку демократију, за братство и јединство народа Југославије, за њихову независност и несметан унутрашњи развитак, треба осигурати право да се испољи и изрази.

VII

Конгрес поздравља напредак који је у свом развитку и спремности извршила Југословенска народна армија. Конгрес поздравља напоре који су уложени у јачању одбранбене снаге земље, као и напоре које је Армија уложила у подизању привредних објеката, а посебно у подизању војне индустрије. Конгрес сматра за потребно да укаже да треба и даље упорно радити на политичком, културном и стручном подизању борачког и старешинског кадра, водећи притом нарочито рачуна да и Армија, са своје стране, као и све друштвене организације са своје, треба још више и разноврсније да раде на повезивању Армије и народа. Свој идејни и политички рад Армија треба да повезује с конкретном и живом проблематиком земље као целине.

VIII

Конгрес сматра да су сазрели сви услови да се Народни фронт на делу и до краја претвори у јединствену и активну масовну политичку организацију свесних бораца за социјализам, у Социјалистички савез радног народа Југославије и да као такав добије одговарајући статут и програм. Однос комуниста према Социјалистичком савезу радног народа Југославије може бити само следећи: да су његов део и да је он главна, основна организација у којој и преко које треба да се развија њихова политичка, а такође и идејна активност.

IX

Конгрес сматра да развитак друштвених односа у правцу све већег непосредног радничког управљања и све демократ-

ских облика власти одређује као основну дужност и улогу комуниста — политички и идеолошки рад на васпитању маса.

У вези с тим Конгрес одлучује да се промени име Комунистичке партије Југославије у Савез комуниста Југославије.

Савез комуниста није и не може бити у свом раду непосредни оперативни руководилац и наредбодавац ни у привредном ни у државном и друштвеном животу, него својом политичком и идејном активношћу, у првом реду убеђивањем, делује у свим организацијама, органима и установама да се усвајају његова линија и ставови, или ставови појединих његових чланова.

Савез комуниста је најсвеснији организовани део радничке класе, радног народа.

Особине и улога комунисте, члана Савеза комуниста, испољавају се у његовој свесности, политичкој и друштвеној активности, несебичности, пожртвовању, привржености циљевима, личној моралности и скромности.

X

Конгрес налаже свим организацијама Савеза комуниста да се придржавају ове Резолуције као основне смернице за свој будући рад и позива све комунисте и патриоте социјалистичке Југославије да уложе крајње напоре како би сва јавна активност радника, сељака и интелектуалаца била прожета њеним духом.

За социјалистичку демократију, за социјализам!

За независну социјалистичку Југославију, домовину равноправних и збратимљених народа!

За мир и равноправну сарадњу међу народима и државама.

За сарадњу демократских и социјалистичких покрета!

У Загребу, 7 новембра 1952

Шести конгрес Комунистичке партије Југославије
(Савеза комуниста Југославије)

БОРБА КОМУНИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ ЗА СОЦИЈАЛИСТИЧКУ ДЕМОКРАТИЈУ

РЕФЕРАТ НА VI КОНГРЕСУ КПЈ

Другови и другарице,

Шести конгрес Комунистичке партије Југославије одржавамо у вријеме кад има све мање изгледа да се свијет нађе пред скором могућношћу неког излаза из садашње напетости, пред перспективом неког разумног рјешења горућих међународних проблема и пред смањењем прилично опасног стадија ратне опасности која, додуше, данас изгледа нешто мање непосредна, али је зато у својој латентној форми све бременитија елементима те опасности.

Кад се завршио Други свјетски рат потпуном побједом над фашистичким освајачким силама, искрвављени и измучени свијет очекивао је да ће цијена коју је напредно човјечанство платило за ту побједу над силама ропства и мрака, с којима се чак и Средњи вијек не би могао упоредити, бити довољна да се заувијек избјегну такве или сличне катастрофе. Према томе, народи су с правом очекивали да ће одговорни људи побједничких земаља предузети све што је потребно да осигурају чврст и трајан мир, да осигурају мирну сарадњу међу државама и народима, да исправе неправде које су појединим народима учињене у прошлости; да уклоне елементе који би могли довести до новог сукоба, тј. да код мировних уговора избјегну нове грешке које би дубоко задирале у националне интересе било којег народа и могле опет имати фаталне посљедице у будућности; да учине све што је могућно да се донекле надокнади штета и залијече ране које су појединим земљама задане фашистичким окупаторским пљачкањем и разарањем, — а међу такве земље спада у првом реду и Југославија. Таква очекивања заснивала су се на реалној чињеници да је у Ослободилачком рату постојала тијесна сарадња и узајамно помагање међу свим савезничким силама које су се бориле против фашистичке осовине и њених сателита, без обзира на различитост унутрашњих система. Тим више људи су вјеровали да ће и у мирном периоду бити могућна сарадња међу државама са различитим друштвеним уређењем, нарочито у рјешавању разних проблема који проистичу из посљедица рата, у погледу учвршћења мира у свијету и мирне сарадње међу народима.

С тим циљем створена је и Организација Уједињених нација. Али је она до данас могла да ријеши ограничен број међународних проблема, тако да се нису испуниле наде човјечанства да ће убрзо настати вријеме осигураног мира и мирне сарадње у свијету. Напротив, над човјечанством поново лебди авет рата. Умјесто проширивања и продубљивања сарадње међу народима, ми данас имамо подијељен свијет на блокове. Односи између западног блока и блока СССР-а све више се заоштравају у основним питањима која су била предмет дискусија у Техерану, Јалти, Москви и Берлину, гдје је у начелу била постигнута извјесна сагласност, иако створена на неправилан и неправедан начин — на рачун интереса других народа. Умјесто жељена мира, коме неодољиво тежи напредно човјечанство, људи данас стрепе од новог рата, од нових агресија, нових разарања, нових страховитих покоља. Свијет се данас грозничаво наоружава. Троше се огромна материјална средства за наоружање, умјесто да се троше за љепши и сретнији живот људи, умјесто да се помогну заостале земље, да се повиси стандард живота итд. Један, на примјер СССР, наоружава себе и сателите, да би силом постигао своје циљеве: да би држао у потчињености подјармљене земље, приграбио нове територије и подјармио друге народе. Други се наоружавају да би се успоставила оружана равнотежа у свијету, у чему заправо постоји опасност да у будућности у западним земљама добију превласт они елементи који би створеном ратном машином покушали отворено разрачунавање са агресивним совјетским блоком и на тај начин претворили наоружање и средства за очување мира у средство за отпочињање новог свјетског рата, што би за човјечанство значило катастрофу страшнију од Другог свјетског рата. Трећи, тј. мали народи — као на примјер наша земља — наоружавају се да би се одупрли агресији, да би сачували своју независност, свој опстанак.

Гдје треба тражити узроке садашњег стања у свијету, бременитог ратном опасношћу? Да ли се ово конфузно и скоро до безизлазности доведено стање у свијету могло избјећи?

По моме дубоком увјерењу оно се могло избјећи да се испочетка пришло рјешавању међународних проблема на потпуно нов начин, да су се одбацили стари методи и форме рјешавања свјетских проблема, — на мирољубив начин, с таквом врућом жељом за миром каква је постојала у срцима напаћеног човјечанства, с више међусобног повјерења, с више одговорности пред народима и хисторијом, с више riјешености и воље да се постигне што прије трајан и праведан мир, с више поштовања према интересима и жељама малих народа итд., — умјесто што се већ у Техерану приступило рјешавању међународних проблема старим методом великих сила, методом да само оне имају право одлучивати о судбини не само појединих народа већ свијета уопће и да могу дијелити интересне сфере према свом нахођењу и не питајући државе и народе којих се то тицало.

Према томе, јасно је да коријен садашњем стању у свијету треба тражити ондје гдје се он налази, тј. у империјалистичком методу, примијењеном у самом почетку рјешавања међународних проблема још у Техерану, Јалти, Москви и Берлину за вријеме рата. Јасно је да је такав империјалистички начин рјешавања међународних проблема — да велике побједничке силе у рату извуку из побједе што више користи, не само на рачун побијеђених већ и на рачун малих, па чак и савезничких земаља — морао довести, као што се то често догађало у хисторији, до сукоба међу самим великим државама, било око подјеле плијена и интересних сфера, било због незаситости у приграбљивању туђих територија и поробљавању читавих народа, као што је то учинио и даље врло грубо покушава чинити СССР.

Разумије се, као што се и могло очекивати, на XIX конгресу СКП(б) у Москви совјетски руководиоци, од Стаљина и Маљенкова па даље, сви једногласно пребацују кривњу за данашњу међународну кризу на западне државе, а у првом реду на САД. Маљенков плаче у свом реферату што су САД напустиле споразум у Техерану, Јалти, Москви и Берлину. А ми смо већ видјели у чему се састоји тај споразум: да је то био споразум о подјели интересних сфера — империјалистички споразум.

Маљенков јадикује над судбином западноевропских капиталистичких земаља што су, како он каже, поробљене и израбљиване од Американаца. Пошто је ово извалио, Маљенков је, да би бар некако ту своју глупост учинио вјеројатном, извалио још глупљи циркуски виц: „Узјашу своје млађе партнере, пљачкају их и поробљавају ... а уз то говоре ... прво ви нас провозајте, а онда ћемо ми вас — појахати“. У сали, разумије се, настаје смијех. Овај смијех ће, свакако, рђаво одјекнути у Чехословачкој, Пољској, Румуњској, Мађарској, Бугарској и Албанији, а да и не говоримо о дијеловима Аустрије и Њемачке које је окупирала Совјетска армија, — дакле у земљама које совјетски империјалисти и пљачкаши већ годинама јашу и не само подбадају гвозденим мамузама него и притишћу гвозденом петом.

Ја разумијем да народи у Енглеској, Француској, Белгији, Италији, Холандији итд. могу бити незадовољни овим или оним поступцима Американаца, иако је несумњиво да су њихове, а и друге земље, а то врло добро знају и московски управљачи, добиле послије рата милијарде долара помоћи од народа Америке и да та помоћ тече и даље. С друге стране, ми врло добро чујемо кукњаву народа из земаља које пљачкају и поробљавају совјетски империјалисти, под паролом да друге земље морају помагати и јачати Совјетски Савез као неки наводни бедем мира.

Бијесни што им је измакао такав мастан залогај као што је природно богатство Југославије, совјетски империјалисти оптужују нас да смо се продали Западу. У свом реферату, који више личи на бунцање него на реферат, — јер је у њему надробљено све и свашта: и псовке и фразе, и хвалисање себе и куђење других, и лажи и клевете покупљене из старих, већ забачених, и новијих залиха пропагандног шљама, — у том и таквом тобожњем свом реферату који је, једном ријечју, прави продукат мозгова опијених освајањима, Маљенков нас назива америчким агентима који раде против СССР-а. Он врло добро зна да се ми нисмо ни њима хтјели продати, већ смо им показали врата кад смо видјели да они баш и хоће да ми издамо свој народ и препустимо њима нашу лијепу земљу да је пљачкају и одвлаче све што је боље у СССР.

Али бадава се овај вук облачи у овчију кожу, јер тиме он неће преварити никога; познајемо га добро по гласу. Запјевао је стару пјесму о својој миролубивости, само да би неког обмануо, прикрио своје стварне империјалистичке намјере и успавао свијет. Сувише непоштених ствари имају на души совјетски управљачи, да би им неко могао вјеровати. Њихове досадашње жртве стоје као страшна оптужба њихових недјела. Оне су им удариле жиг освајача! Такви људи не могу никаквом лажном пропагандом засјенити савјест човјечанства. Још до Техерана било је много вјере у њих, али послије она се постепено у нама гасила и сада их знамо, познајемо њихов прави лик, познајемо њихове намјере, њихову лицемјерност и бескрупулозност кад се ради о томе да постигну своје непоштене циљеве.

Никога код нас, па ни у свијету, није зачудило што су у Техерану, Јалти, Москви и Берлину велике западне силе поступиле по свом старом, уобичајеном империјалистичком начину рјешавања свјетских проблема, али је за све оне који су вјеровали у несебичност Совјетског Савеза, који су вјеровали у фаму да је СССР заштитник малих народа, био то први морални ударац, први јак осјећај сумње у СССР, у исправност политике Совјетског Савеза. Од Техерана па до данас Совјетски Савез се приказао свијету у свој својој империјалистичкој величини. Данас можемо смјело казати да је читава совјетска међународна политика, ако оставимо по страни обичне пропагандне трикове као што је њихова тобожња борба за мир и друго, била таква да је она у првом реду допринијела да дође до садашње напете међународне ситуације.

Нама није потребно набрајати све примјере, којих има прилично много, да бисмо доказали своју тврдњу о империјалистичком — и то најгорег типа — правцу совјетске спољне политике. Узмимо само Југославију и однос СССР-а према њој. Зар то није типичан израз опћег правца садашње совјетске спољне политике? Јасно је да таква империјалистичка политика мора имати своје посљедице. Она је из темеља поколебала вјеру људи да СССР има поштене и мирољубиве циљеве, она је застрашујуће дјеловала на све народе са својом хегемонистичком тежњом да силом наметне своју вољу и своје неограничене израбљивачке апетите другим народима. Зар није она створила од некада независних источних држава, као што су Чехословачка, Пољска, Мађарска, Румуњска, Бугарска итд., обичне колоније у срцу Европе? А да и не говоримо о поробљавању балтичких земаља још прије рата.

Подвргавањем комунистичких партија у свијету својој вољи и претварањем тих партија у обичан инструмент своје вањске политике, Совјетски Савез даје моћно оружје у руке најреакционарнијим, ватиканским и фашистичким ратнохушкачким круговима на Западу против прогресивних и мирољубивих снага у свијету, који услијед такве агресивне совјетске политике, под видом борбе против комунизма, настоје придобити необавијештени свијет за крсташки поход против социјализма и свега што је напредно у свијету. Још више, Совјетски Савез и сам подвргава клеветама и најжешће напада све оне напредне покрете и напредне личности у свијету који неће да се подвргну његовој вољи, док, с друге стране, потајно и јавно шурује с фашистичким елементима и таквом својом политиком даје потстрека новом буђењу и јачању фашистичких снага у неким земљама.

Ми не мислимо да је само СССР крив за ту напету међународну ситуацију. Али, да је Совјетски Савез у Техерану, Јалти, Москви и Берлину заузео принципијелан, социјалистички став по питању рјешавања међународних проблема, а не империјалистички, читава међународна ситуација би се, ја сам дубоко увјерен, друкчије развијала и свијет би данас имао много жељени мир.

Разумије се, ми врло добро знамо да и на Западу још увијек постоје, и постојаће вјеројатно још дуго, најзагриженији реакционарни елементи, који настоје да искористе садашње стање за своје, свакако не напредне циљеве, прикривајући то разним политичким и идеолошким паролама. С друге стране, такве реакционарне и фашистичке силе, под утицајем Ватикана и католичких црквених поглавара у свијету, проповиједају, под видом борбе за очување цивилизације и религије, крсташки поход против социјализма и комунизма, против тежње народа за слободом, а нарочито се окомише на социјалистичку Југославију.

Када ми овдје набрајамо гријехе Совјетског Савеза у његовој ваньској политици, ми не заборављамо ни гријехе западних сила, којих је било не мало у прошлости, а има их и данас, али је ствар у томе што СССР себи с великом буком и пропагандом, и у прошлости и данас, присваја монопол неког великог заштитника правде, заштитника малих народа, куле свјетиље напредног човјечанства итд., — а на крају показало се да је све то било само блеф, да СССР свјесно иде старим царским путем империјалистичког експанзионизма, и то методама које су и од западних капиталистичких сила већ напуштене.

Казали смо већ да један од главних узрока садашње напетости у свијету лежи у концепцијама прихваћеним у Техерану, Јалти, Москви и Берлину. Таква једна концепција империјалистичког карактера била је подјела интересних сфера, која се упорно заступа и примјењује у свакодневној совјетској ваньскополитичкој пракси. Политика интересних сфера не води рачуна о вољи и тежњама малих народа, не тражи њихов пристанак. Она тражи да једино велике силе одлучују о свим важнијим свјетским питањима, која тангирају и све друге мање народе, а то значи — што и пракса показује — да је та концепција и по форми и по суштини империјалистичка. Она је неспојива са политиком мирољубиве сарадње равноправних народа; према томе, она претставља опасност за изазивање новог рата. СССР, разумије се, то зна, али он свјесно продужава курс такве политике и настоји да путем своје пропаганде и преко пропаганде својих информбировских агентура и креатура пребаци кривњу само на друге. И данашња борба око Њемачке води своје поријекло из такве концепције, а да и не говоримо о махинацијама са уговором о Аустрији. Зар није данас већ свакоме познато како се у Техерану кројила судбина Југославије, чији су народи у исто вријеме потоцима лили крв за своју слободу и независност? Нас није ни Стаљин питао како ми мислимо о својој судбини. Он је тада дијелио Југославију на утицајне сфере 50:50 са једном капиталистичком земљом, коју је он увијек нападао и данас напада као такву. Али, само благодарећи револуционарном карактеру наше борбе, нашем јединству и непоколебљивој вољи наших народа да овог пута извојујемо своју потпуну слободу и независност, та трговина у Техерану остала је само пуста жеља оних који су покушали да тргују нашом намученом и разореном земљом.

Совјетски Савез је још прије рата, у току рата, а нарочито од Техерана, напустио политику не само заштите већ и поштовања суверенитета малих држава и поштовања воље малих народа. Зашто је он то учинио? Он је то учинио због тога што је издао социјалистичке принципе и пошао путем старе царистичке Русије, путем великоруских државних интереса, путем империјалистичких метода за остварење тих интереса, настојећи да то замаскира револуционарним интересима међународног пролетаријата. Његова пропаганда и пропаганда свих његових агентура до изнемоглости проповиједа водећу улогу СССР-а у прогресивном свијету и потребу да се интересима те, наводно револуционарне силе потчине сви други интереси, па и слобода и независност малих народа.

Послије 1939 године, када је пакт са Хитлером омогућио СССР-у да знатно прошири своје сфере утицаја приграбљивањем читавих туђих области и потчињавањем дотада самосталних малих држава на Балтику, Совјетски Савез је први пут доживио потпун неуспјех 1948 године, при покушају да на опробан начин пороби и нашу земљу, нову Југославију. Он се надао да ће овог пута добити свих 100% интересне сфере, а не само 50%, али се преварио јер наши народи врло добро знају шта значи налазити се у нечијој сфери интереса, нарочито кад се ради о руској сфери интереса. Други, већ јасно видан неуспјех доживио је због рата у Кореји, гдје је посредно покушао да већ подијељене интересне сфере у цјелини ријеши у своју корист путем рата. Ово је типичан примјер како СССР замишља сфере утицаја: прво, добити најприје споразумом са великим силама 50, или више или мање процената сфере интереса, да би онда могао освојити, па макар и силом, свих 100%. То је његова опробана пракса, која му је од пакта с Хитлером до 1948 године донијела крупне користи.

Али су се данас услови за вођење такве политике из основа промијенили.

Прво, овај посљедњи рат био је тако страшан ударац за човјечанство, да је дубоко потресао свијест свих народа, а нарочито оних који су чамили под нечијим јармом. Тежња за слободом, самоуправљањем и независношћу данас је јача но што је била икад у хисторији човјечанства. Данас мали народи више не дозвољавају да се њиховом слободом и независношћу задовољава апетит неке империјалистичке ајкуле. То најрјечитије показује наш примјер.

Друго, до рата су постојале двије групације великих сила; у међусобној борби око сфера утицаја једне су настојале да задрже већ стечене сфере утицаја, друге, фашистичке, да их силом оружја освоје, али је у току рата групација фашистичких агресора престала да постоји. Изгледа да данас СССР хоће да замијени ту групацију, односно да наслиједи ако не све, оно бар већи дио интересних сфера бивших фашистичких освајача. Разумије се да под данашњим условима таква политика мора претрпјети неуспјех. Зато данас СССР упорно проповиједа и залаже се за споразум велике петорице. А такав споразум ми знамо што значи — значи споразумијевање на рачун малих народа. Разумије се да ми немамо ништа против споразумијевања великих сила, јер од њих у првом реду зависи мир и сарадња у свијету, али споразумијевање само на бази Повеље Уједињених нација и права сваког народа на самоопредјељење, на бази равноправности малих и великих држава, на бази мирне сарадње међу народима итд.

Шта може пакт великих сила донијети човјечанству? Ништа друго него стварање легалне организације великих сила за подјелу свијета на владајуће и потчињене нације. Он може само да уништи право народа на самоопредјељење и да нас на крају доведе у нови свјетски рат.

Чему нови пакт мира, кад већ имамо Повељу Уједињених нација? За спровођење те Повеље треба се борити, јер је то пакт мира свих мирољубивих народа, великих и малих. Да, али СССР не жели пакт великих и малих; он је само за пакт великих, јер ако буде постојао пакт малих и великих заједно — чију ће кожу онда велики кројити, а код тога кројења он се нада добити лавовски дио. Њему треба пакт великих у коме би се избјегла контрола демократског јавног мнијења. Њему треба пакт помоћу кога он може да тргује. Још су нам свјежа сјећања и наши ће народи увијек памтити трговину СССР-а са Корушком, Трстом, с нашом ратном штетом, са интересима наших народа.

Совјетском Савезу сметају Уједињене нације, јер зна да кроз њих не може постићи своје нечасне циљеве. Он настоји да минира принципе на којима се базира ОУН. Он жели да ОУН претвори само у јавну трибину за своје пропагандне демагошке говоре, а не да то буде организација кроз коју би се развијала међународна сарадња и у којој би се рјешавала сва важна питања данашњице.

ПИТАЊЕ РАТА У КОРЕЈИ

Ја сам већ напријед споменуо да је Корејски рат посљедица империјалистичке политике подјеле Кореје на сфере интереса и мијешања у унутрашње послове те земље. Према томе, тај рат нема везе са интересима и захтјевима корејског народа за уједињење и независност. СССР је искористио свој утицај у Сјеверној Кореји да би, гурнувши Сјеверну Кореју у агресиван рат, приграбио туђим рукама и Јужну Кореју под свој утицај. Чинећи ту констатацију, ја нимало не смањујем одговорност западних сила, које су такође криве за ситуацију која је настала у Кореји, јер је као резултат њихових споразумијевања око подјеле на интересне сфере и почео, 1950 године, Корејски рат, који може да се претвори у свјетски сукоб. Према томе, ако се жели да улога Уједињених нација, њихово посредовање против агресивних покушаја и рад на очувању мира буду ефикасни, онда се најприје морају напустити они погрешни методи у рјешавању крупних међународних проблема које су велике силе усвојиле у Техерану, Јалти, Москви и Берлину. Наше је мишљење да Корејски рат треба што прије завршити и омогућити да корејски народ сам одлучи о својој судбини, а Уједињеним нацијама дати могућност да при том спријече туђе мијешање.

НЕРИЈЕШЕНО ПИТАЊЕ ЊЕМАЧКЕ И АУСТРИЈЕ

Друго опасно жариште, које стално пријети да се претвори у отворени рат, јесте неријешено питање Њемачке. То није само жариште евентуалног садашњег сукоба између СССР-а и западних сила, већ постоји и дубље, унутрашње жариште у свијести и срцу њемачког народа, који је незадовољан у цјелини и оним што се већ ријешило и како се ријешило. Случај тзв. Берлинског моста и чести сукоби на граници Источне и Западне Њемачке то потврђују. Умјесто да су се кроз седам година обострано приближила гледишта о томе како да се ријеши њемачко питање, она се све више одвајају, све више прелазе у област пропагандне борбе. И овдје треба напустити рђаву политику рјешавања на бази интересних сфера и приступити том питању тако да народ Њемачке може сам одлучити о својој судбини. Друго, треба извршити ревизију империјалистичке подјеле пољске и њемачке територије у корист СССР-а и ријешити ту ствар тако да пољски и њемачки народ имају очуване своје националне интересе, јер ће се само на тај начин омогућити и очување мира и мирне сарадње у том дијелу свијета. Тиме хоћу да кажем да је овдје настала читава конфузија због империјалистичког освајања пољске територије 1939 године у трговини с Хитлером, — а у току преговора за вријеме рата савезници су ту трговину мање-више санкционисали. Ми желимо да њемачки народ буде уједињен и да сам уређује свој унутрашњи живот како му најбоље одговара, али да унутрашњим демократским уређењем постане један од главних стубова мира и мирне сарадње, не само у Европи већ у свијету уопће.

Што се то питање више затеже, то се у самој Њемачкој ствара све већи јаз — и рјешавање тога питања биће све теже. Према томе, вријеме не ради за олакшање већ за отежавање рјешавања њемачког питања и ствара елементе ратне опасности.

С њемачким питањем уско је повезано и питање државног уговора с Аустријом, али не у толикој мјери да се не би могло ријешити и прије тога. Аустрија се већ скоро осам година налази под окупацијом туђих трупа. Аустриски народ тежи да се што прије отараси окупације, да би могао слободно да дише и да се посвети своме развитку. Разумије се да то желе и сви мирољубиви народи. Али је и овдје дошла у пуној мјери до изражаја хегемонистичка и експлоататорска политика СССР-а. Он налази разне изговоре, као на примјер питање примјене мировног уговора о Трсту, иако питање Аустрије нема везе с питањем Трста. Све је то само изговор СССР-а да би што дуже могао пљачкати један од најбогатијих дијелова Аустрије и држати окупационе трупе у Мађарској, Румуњској итд. са истим циљем, а и са циљем даљег освајања и угрожавања независности земаља као што су Југославија и друге.

ПИТАЊЕ ТРСТА

То је питање које се непосредно тиче Југославије и њених интереса. Вама је свима познато како се ствар око Трста развијала још од прољећа 1945 године, док је још трајао рат, кад су наше дивизије ослобађале Истру и Словенско Приморје и Трст. Али, западне силе су имале с Трстом друге рачуне и захтијевале су ултиматумом да наше трупе одмах напусте тај град, који се налази на словеначкој територији и који у хисторији, до Мусолинија, никада није био талијански. То што је сада у Трсту више Талијана, с једне стране је резултат политике бивше Аустроугарске монархије која је врло рафинирано потискивала Словенце из градова и фаворизирала насељавање било Талијана било Нијемаца, а с друге стране то је резултат свирепе политике фашистичког режима Мусолинија, који је немилосрдно прогањао Словенце и Хрвате свугдје, а нарочито у Трсту, и насељавао хиљаде Талијана из разних крајева Италије, а нарочито своје фашистичке трабанте.

Да је у питање Трста била умијешана рука совјетских руководилаца, у то данас више не треба сумњати. И овдје је ријеч о сфери интереса, тј. о подјели. Ви се сви добро сјећате како су дрекнули Стаљин и његови помоћници када сам ја, одмах послије повлачења наших трупа из Трста, у свом говору на збору у Љубљани, казао да ми нећемо дозволити да интереси Југославије служе као монета за поткусуривање великим силама. Погодио сам их у живац, а они су најбјешњи кад им неко открије карте. Али данас СССР више не ради тајно, већ отворено, на ометању да се питање Трста некако ријеши, јер то све више трује односе између Југославије и Италије, а рутинираним смутљивцима то иде у рачун.

Мировним уговором створена је Слободна Територија Трста, чиме, разумије се, Југославија није могла бити задовољна, јер је тиме нама учињена велика неправда у сваком погледу. Али је наша делегација ипак потписала Уговор о миру са Италијом у жељи да се што прије постигне и учврсти мир, иако су његове клаузуле, не само у погледу Трста већ и у погледу ратне отштете, погодиле интересе наше земље.

Пошто се велике силе, западне и СССР, нису могле споразумјети у погледу гувернера за слободну зону Трста, наша Влада је чинила напоре да се са Италијом, између осталог, споразумије и о томе. Али, нажалост, западне силе су у исто вријеме водиле са талијанском владом потајне преговоре о прикључењу Трста Италији, кршећи тиме и Уговор о миру. Двадесетог марта 1948 године дошло је до тзв. Трипартитне декларације, којом се три западне силе изјашњавају за прикључење СТТ Италији. То је био нов снажан ударац Југославији од стране западних савезника.

Али се није остало само на декларацији, већ се почело одмах с кршењем мировног уговора. Још 9 марта савезничка војна управа у зони А закључила је са Италијом далекосежне економско-финансиске споразуме којима се стварала монетарна, царинска, финансиска и уопће економска унија између англо-америчке зоне СТТ и Италије. Овим мјерама Трст је био лишен своје економске независности и није више био у могућности да непосредно одржава економске везе с Југославијом. Осим тога, водила се и још увијек се води дискриминаторска политика према словеначком и демократском талијанском становништву.

Упркос свему ми смо жељели и данас желимо да се питање Трста ријеши непосредно између нас и Италије. Дали смо и своје приједлоге који су познати свијету, али на све наше покушаје и добру вољу одговара нам се нечувеном новинском кампањом увреда и клевета и стално понавља примјена Трипартитне декларације, умјесто да се стишају страсти и са свом озбиљношћу приступи рјешавању тога питања које мути ситуацију у овом дијелу Европе и омогућава непријатељима мира да на томе праве свој пропагандни капитал и кују своје освајачке планове за убудуће.

Осим питања која сам напријед навео постоји још читав низ проблема који утичу на садашњу свјетску ситуацију и који носе у себи елементе нових сукоба, ако се не буде имало довољно увиђавности и широкогрудости да се правилно и на вријеме ријеше, ради очувања и учвршћења мира у свијету. Мислим ту прије свега на колонијална питања, на питања борбе колонијалних народа за националну слободу и независност (борба Вијетнама, Туниса, Иранско питање итд.). Ми увијек отворено говоримо да су наше симпатије на страни народа који желе и који имају право да сами собом управљају. Ми ћемо кроз Уједињене нације давати и убудуће своју политичку и моралну подршку свим национално-ослободилачким, демократским и прогресивним покретима народа у свијету. Наш је принцип право народа на самоопредјељење и тај ћемо принцип увијек бранити.

Разумије се да ми нећемо помагати покрете који служе као туђе агентуре за спровођење нечије хегемонистичке и освајачке политике. Ми никада нећемо подржавати покрете који би угрожавали слободу и мир других народа, који би се претворили у оруђе туђе политике која је у супротности са општим напорима за мир и добре односе међу народима. Данашња стварност не дозвољава да се на такве покрете гледа изолирано, већ у складу с том стварношћу. Ти покрети могу заиста бити ослободилачки према томе колико доприносе напретку човјечанства, уколико стреме напријед ка прогресу, уколико доприносе у садашњој међународној затегнутости учвршћењу мира у свијету и јачању мирољубивих снага у одбрани од нових агресија, нових ратних катастрофа.

УЛОГА УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА

Једна од најпозитивнијих и најкориснијих послијератних творевина за човјечанство јесте Организација уједињених нација. Она је досада одиграла знатну улогу, доприносећи у многим случајевима да се поједина међународна питања ријеше позитивно, да се обуздају страсти неких њених чланица итд.

Узмимо два случаја као примјер, први се тиче Југославије, а други Кореје.

Ми смо се послије прекида са СССР-ом и његовим сателитима налазили под сталним јаким притиском тих земаља, који је узимао све више пријетећи карактер, тако да су те пријетње достигле кулминацију 1949 године. Ви се сјећате да је у љето те године дошло до пријетећих изјава Молотова и других чланова совјетског руководства, до пријетећих нота совјетске владе, а упоредо с тим и до пријетећих покрета совјетских трупа дуж наше границе. Овај притисак се није смањио ни до јесени исте године, када се састала скупштина Уједињених нација, на чијем је засједању Југославија, послије огорченог отпора претставника СССР-а и његових сателита, изабрана за чланицу Савјета безбједности. Ово је била снажна манифестација солидарности Уједињених нација с једном релативно малом и угроженом земљом. То је била врло ефикасна мјера Уједињених нација да се у томе часу очува мир.

Други је случај о коме смо већ унапријед говорили, агресија инспирисана од СССР-а у Кореји.

Али упркос свим напорима, ова организација није могла извршити, односно оправдати све наде које је у њу полагало човјечанство, и то просто из разлога што неке чланице Уједињених нација, као на примјер СССР и друге, својом политиком кршења слова и духа Повеље Уједињених нација ометају ефикасан рад те организације и у међународним односима употребљавају насиље економског, политичког или чак војничког карактера. Друг Ђилас је лањске јесени на VI засједању Уједињених нација изнио пред Генералном скупштином обиман материјал доказа и чињеница, који се нису могли оспорити и који су јасно показали како СССР у односу на нас крши сва начела међународних односа. Али СССР и његови сателити нису, ни послије доказане оптужбе и прихваћања нашег приједлога о том питању од свих чланица Уједињених нација осим совјетског блока и два уздржана гласа, промијенили своје поступке према нашој земљи.

Такав став слаби Организацију Уједињених нација и чини је неспособном да са успјехом може рјешавати важније међународне проблеме. Осим тога, једна од главних кочница успјешног рада и рјешавања разних питања у Организацији Уједињених нација јесте право вета, које су споразумно усвојиле велике силе као своју специјалну привилегију. То право вета је типичан израз неравноправности малих и великих.

Због свега тога је и могућно данас утврдити да у Скупштини УН све више долазе до изражаја самостална, појединачна или групна, иступања у појединим питањима, тј. нема више гласачке машине осим совјетских сателита. То улива наду да ће се тим путем омогућити исправљање оних правила која претстављају дискриминацију у погледу равноправности чланица УН и отежавају јачање те организације уопће.

Наша је земља преко својих претставника најактивније учествовала и учествоваће убудуће у раду Уједињених нација. Ми смо сваке године учествовали у Генералној асамблеји и свим њеним комисијама и низу посебних органа, у Комисији за колективне мјере, за атомску енергију и класично наоружање, у социјалној комисији, у комисији за људска права, за слободу информација, за опојне дроге итд. Даље, Југославија активно сарађује у оним специјализованим агенцијама УН чији је члан, а то су Међународна здравствена организација, Међународни дјечји фонд, Међународни биро рада, Организација за исхрану и пољопривреду, УНЕСКО, Организација за телекомуникације, Совјетска поштанска унија, Организација метеоролошке службе и друго.

Године 1950 усвојен је наш приједлог да се одреде дужности и права држава у случају избијања непријатељства и Генерална асамблеја изгласала је одговарајућу резолуцију. Тиме је створена нова морална препрека агресији.

Наше учешће у Уједињеним нацијама било је свестрано и плодно. Због тога и због принципијелности наших ставова силно је порастао углед наше земље у самој Организацији и ван ње. Наша ће земља и убудуће настојати свим снагама да што више допринесе јачању те међународне организације, јер видимо да је једино кроз њу могућно у данашњој ситуацији правилно ријешити још неријешене проблеме и спријечити нове агресије и поробљавања малих народа.

Наша спољна политика заснива се на принципима међународне сарадње на равноправној основи у свим питањима, како економским тако и културним, политичким и другим. Нарочито смо чврсто ријешени да сарађујемо са свим земљама које се боре за мир, а против агресије, — и то не само у пропаганди, већ и на дјелу. У том циљу ми смо спремни да сарађујемо и у питању заједничке одбране од агресије, а за очување независности и мира. У том циљу предузели смо све да се односи наше земље с Грчком и Турском што више поправе и створе услови за ефикасну сарадњу на очувању мира у том дијелу Европе.

Народи наше земље имају пред собом само један циљ, а тај је: сачувати мир и посветити се изградњи своје земље да би у њој сретно живјели. Сви наши напори, кад се ради о нашим одбранбеним мјерама, усмјерени су једино у том правцу — да очувамо тековине наше Револуције, да очувамо нашу слободу и независност, да будемо равноправан и користан члан напредног човјечанства. Никада наши народи неће дигнути своје оружје ради отимања нечијих територија и независности, али ће увијек бити спремни да чувају своје.

СУКОВ ИЗМЕЂУ ЈУГОСЛАВИЈЕ И СССР-а

Другови и другарице,

Сукоб који је настао између нас и СССР-а 1948 године није био нека случајна појава, односно спор о овом или оном питању, што се често догађа између појединих држава. Још мање је то био спор између двију компартија, или, како су га хтјели совјетски руководиоци приказати — спор због поступка према њиховим инструкторима, спор због нашег тобожњег скретања с науке марксизма-лењинизма на пут национализма итд. Тај сукоб је у првом реду био сукоб између империјалистичке државе која је хтјела силом подјармити једну независну земљу и те земље — Југославије. Он има дубоку идејну садржину и настао је онда кад су нама већ постали јасни циљеви СССР-а у односу на нашу земљу, али кад је и СССР увидио да ми нећемо допустити поробљавање наше земље. Настао је оног момента кад је било већ потпуно јасно да је СССР напустио социјалистичке принципе, не само у својој унутрашњој већ и у својој вањској политици, и пошао отворено путем империјалистичког експанзионизма.

Такву политику СССР је почео да практикује још уочи Другог свјетског рата, стварајући пакт с Хитлером и дијелећи с њим интересне сфере и освајајући туђе територије (случај Пољске итд.). До нашег сукоба он је то некако још могао оправдати, иако не нарочито убједљиво, бар пред нама комунистима, тиме да је „земља социјализма” наводно у опасности, да западни капиталисти вребају на њу, да је потребно да она због тога јача на разне начине, па и освајањем нових територија итд., а и већ одавно отрцаном фразом да циљ оправдава средства, да повећање СССР-а значи проширење социјализма, да су земље које је приграбио биле базе за напад на СССР, — и друге глупости. Но послије Другог свјетског рата, с настанком низа држава с новим друштвеним уређењем, чији су народи тежили унутрашњем преображају — као што је на примјер, у првом реду, Југославија, која је почела свом снагом да гради свој нови социјалистички поредак — нико се није надао да ће СССР и према таквим земљама поступити на исти, империјалистички начин. А ипак, стварност је показала да је то тако, само што је сада СССР покушао да своје империјалистичке методе и подухвате према једној социјалистичкој земљи оправда тобожњом потребом потчињавања интереса (до губитка независности) малих социјалистичких или народнодемократских земаља интересима Совјетског Савеза као водеће силе социјализма, и то све наводно у интересу свјетске револуције. Уствари то поробљавање других малих народа, као што се показало на примјеру поробљавања Пољске, затим Румуњске, Мађарске, Бугарске, Чехословачке итд., има само један циљ, који свакако није свјетска револуција, већ свјетска хегемонија и господство Совјетског Савеза, као обичне империјалистичке силе, над другим народима.

Неће бити сувишно да овдје цитирамо Стаљина и Енгелса, да би се мало јасније схватила империјалистичка политика СССР-а, која наставља да иде путем руских царева. Стаљин засад има стално на нишану Ф. Енгелса, кога побија и прерађује, нарочито у питању вањске политике царске Русије. Полемишући са Адоратским о томе да ли треба или не треба штампати чланак Фридриха Енгелса „Вањска политика руског царства” поводом двадесетогодишњице Првог империјалистичког рата, Стаљин говори да Ф. Енгелс нема право кад каже да је опаснија и важнија на међународном плану експанзија царске Русије према Цариграду, него питање Алзас-Лорена између Француске и Њемачке. Стаљин се љути на Енгелса и, наводећи тобожње недостатке у Енгелсовом чланку, каже да из њих проистиче и — „прецјењивање улоге стремљења царске Русије ка Цариграду у процесу сазријевања свјетског рата. Додуше — каже Стаљин даље — испрва Енгелс ставља на прво мјесто, као фактор рата, анексију Алзас-Лорена од стране Њемачке, али затим помјера тај моменат у задњи план и истиче у први план завојевачка стремљења руског царизма, тврдећи да ће „читава ова опасност свјетског рата ишчезнути оног дана кад ствари у Русији узму такав обрт да ће руски народ моћи ставити крст на традиционалну завојевачку политику својих царева“. То је, свакако — претјеривање!“ — каже Стаљин. Сиромах Енгелс није ни знао да ће његово писање једног дана још више погодити у империјалистички живац Стаљина, него, рецимо, што је погодило руског цара; с друге стране, Стаљин се сам побринуо да се Енгелсово предвиђање, које се обистинило у Октобарској револуцији, уништи данашњом совјетском праксом, у империјалистичкој политици.

Данас нам је потпуно јасно зашто је Стаљин тако писао 1934 године и 1941 године дао штампати то писмо као чланак који је уочи рата сматрао актуелним. Освајачки рат против Пољске и Финске, онда насилно присвајање балтичких земаља и Молдавије, као и даљи освајачки планови московских империјалиста, нису били у складу не само с Енгелсовим писањем већ ни с марксистичким и социјалистичким принципима уопће. Зато је измишљена нова теорија о потреби проширења „социјалистичке водеће силе”, СССР-а (читај: присвајање туђих територија под плаштом социјализма).

Према томе, овај сукоб између Југославије и СССР-а, као што је и пракса показала, настао је из чисто агресивне, хегемонистичке политике СССР-а према Југославији, из покушаја да економски и политички пороби нашу земљу, да ликвидира њену независност и учини је својом колонијом. Тај сукоб је већ настао у току рата, постепено је сазријевао и у својој клици већ је носио обиљежје неравноправних односа између двије земље.

Другови и другарице,

Шта је нама дало снаге и воље да се одупремо совјетском поробљавању наше земље? Да ли се могло поступити друкчије но што смо ми поступили? На ово смо ми одговорили већ на V конгресу наше Партије, који је то једногласно и усвојио. Нама је дала снаге наша револуционарна свијест, која нам је говорила да поступимо као комунисти-револуционари, који су дужни да бране и социјалистичке принципе и свој народ (јер због тога и јесу ти принципи!), који је пошао путем револуционарног преображаја. Дала нам је снаге и неодољива тежња наших народа да једанпут заувијек постану сами своји господари, да се заувијек истргну из полуколонијалног стања — привредног и политичког, да богатство своје земље користе у првом реду за своју добробит, за остварење новог друштвеног, социјалистичког система.

1948 године ми смо изгубили потпуно вјеру у револуционарну мисију Совјетског Савеза, али смо имали довољно снаге да учврстимо у себи вјеру у социјализам, у правилност нашег пута у изградњи социјализма — и догађаји су нам дали за право.

Заслуга је наше Партије што је имала и има смјелости да једино она постепено научно-марксистички открива узроке агресивне хегемонистичке политике Совјетског Савеза, што је разголитила пред читавим свијетом његов прави лик, који се прикривао плаштом марксистичких и социјалистичких парола и фраза.

Гдје се налазе узроци такве несоцијалистичке вањске политике СССР-а? Налазе се у совјетској стварности, у цјелокупној унутрашњој структури те земље, економској, политичкој, културној. Одавно је већ СССР у свом унутрашњем развоју скренуо са социјалистичког развитка на пут државног капитализма са досад незапамћеним бирократским системом. Бирократизам је у СССР-у постао циљ самом себи. Он се све више и више претвара у експлоататорску силу која се ставила изнад друштва, која не само да кочи сваки даљи развој револуције и револуционарне мисли већ постепено ликвидира тековине Октобарске револуције и добија све више контрареволуционарни карактер.

Тридесет пет година послије Октобарске револуције и двадесет и четири године послије колективизације села, колхози добијају државне управнике, а колхозници бјеже из колхоза. Тридесет пет година послије Октобарске револуције радници раде у фабрикама и предузећима као робље, подвргнути самовољи директора-бирократе. Гдје су тековине велике Октобарске револуције за раднике? Директори имају право да суде раднике за прекршаје на принудни рад. Није ли то много гори положај радника но што је у капиталистичким земљама најназаднијег типа? Руководиоци СССР-а брбљају већ о преласку у комунизам, а у фабрикама раде најамни радници без права на управљање и с платама недовољним за минимални — а да и не кажемо културни — стандард живота. Они говоре да је социјализам већ изграђен и да се иде у комунизам, а милиони совјетских грађана чаме у логорима смрти и присилног рада, милиони људи неруских нација немају своја права, расељавају се у сибирске тајге и тамо уништавају. Говоре о прелазу у комунизам, а многи сељаци подупиру своје кућерке кочевима, да се не руше, и ходају у ликовим опанцима. Инвалиди из Ослободилачког рата просе милостињу по улицама. Могао бих вам о томе прочитати писмо једног инвалида, које ми је упутио кратко вријеме прије сукоба 1948 године, о несносном стању и небризи за инвалиде у СССР-у. Каква иронија и какви појмови о комунизму! Ако је то тамо комунизам, онда се само може казати да је то стаљинско-бирократски комунизам.

У свом чланку у „Бољшевику", који је изашао ових дана, тј. три дана прије њиховог конгреса, Стаљин говори о социјалистичкој форми привреде и каже: „Ослањајући се на економски закон према коме производни односи морају одговарати карактеру производних снага, совјетска власт је остварила подруштвљење средстава за производњу, учинила их власништвом цијелог народа и тиме уништила систем експлоатације, створила социјалистичке форме привреде." Није ли то само фразирање и жонглирање са марксистичким терминима! Шта показује, с друге стране, совјетска пракса? Она показује да у СССР-у није ликвидирана експлоатација радника, јер они не управљају производњом, већ су само најамни радници, слабо награђени; они немају удјела у подјели вишка рада, већ то све узима државна бирократија у облику огромних плата и награда. Пракса показује да тамо има врло мало социјалистичких форми у привреди, већ се државнокапиталистичке форме све више развијају и добијају све више чудовишни облик државнокапиталистичког бирократског система.

Каква иронија кад Стаљин каже: „Нарочита улога совјетске власти објашњава се двјема околностима: прво, тиме што је требало да совјетска власт ликвидира сваку експлоатацију, а не да замијени једну форму експлоатације другом формом, као што је то било у ранијим револуцијама." Ово „требало да ликвидира сваку експлоатацију" карактеристично је, јер је заиста остало само на томе, — пошто је и Стаљин замијенио једну форму експлоатације другом, бирократско-државнокапиталистичком експлоатацијом радника. Енгелс каже: „Али, са разликама у расподјели јављају се и класне разлике. Друштво се раздјељује на повлашћене и запостављене, израбљивачке и израбљиване, владајуће и потлачене класе." Зар совјетска стварност не показује довољно јасно елементе на које указује Енгелс? Зар се ове Енгелсове ријечи не могу исто тако примијенити на свемоћну бирократску касту у СССР-у, која убире кајмак најамног рада и на тај начин се претвара у владајућег израбљивача огромне масе трудбеника СССР-а, којима нико на свијету, па ни сам Стаљин, не може дати карактер слободних произвођача, јер су средства за производњу у рукама бирократског државног апарата, а не њих, радника.

Али овдје Стаљин, да би оправдао свој ревизионизам социјалистичких принципа у пракси, покушава исправити и Маркса и Енгелса, иако прије тога говори да се принципи политичке економије не могу укинути. Он каже: „Штавише, ја мислим да је потребно одбацити и неке друге појмове узете из Марксовог „Капитала”, гдје се Маркс бавио анализом капитализма, а који се вјештачки наљепљују на наше социјалистичке односе. Имам у виду, између осталог, такве појмове као што су „потребан рад” и „вишак рада”, „потребан производ” и „вишак производа”, „потребно вријеме” и „вишак времена” (sic!). Као да је Маркс имао у виду строго ограничено само капиталистички начин израбљивања, само капиталистички систем, кад је излагао принципе политичке економије, које он није измислио, већ открио. Даље Стаљин каже: „Али је више него чудновато служити се сада тим појмовима, кад радничка класа не само што није лишена власти и средстава за производњу већ, напротив, држи у рукама власт и посједује средства за производњу.” Овдје Стаљин говори обичну неистину којом не може никога обманути, а најмање раднике у СССР-у. Можда када каже „радничка класа” мисли на НКВД, на бирократски државни апарат, на огромну бирократску државну машину? Ако то мисли, онда је тачно, — али ако мисли на оне који раде у производњи, онда је то најгрубље изругивање стварности и самој радничкој класи.

Стаљинов чланак, који је требало да значи нови „оченаш” за њихов конгрес, за вјернике који вјерују у његову непогрешивост, показује да се у СССР-у потпуно дошло у ћор-сокак. Из онога што Стаљин говори види се ипак да људе тамо копка у глави: или треба измијенити Марксове економске законе, тј. измислити нове категорије за производне односе у СССР-у, а то значи јавно се одрећи науке Маркса и Енгелса; или у СССР-у постоје и даље капиталистички елементи у производним односима, или се развијају државнокапиталистички елементи у производњи и робној размјени, и онда треба наћи узроке. То Стаљин неће да призна и зато даје своје конфузно и нимало социјалистичко објашњење и, као обично, чисто фарисејско.

Овај ревизионизам социјализма у совјетској пракси, у совјетској стварности, морао је, разумије се, наћи оправдање у разним теоријама, да би се замаскирао пред совјетском и међународном јавношћу, а нарочито пред међународним радничким покретом. Тако је настала и теорија о нужности јачања државе и државног апарата, као и функција државе, нарочито у привреди, а и у осталим подручјима живота. Дакле, насупрот науци марксизма-лењинизма, — јачање, а не одумирање државе. Може ли се наћи типичнији примјер ревизије Маркса, Енгелса и Лењина? Ту теорију Стаљин је крстио као даље развијање марксистичко-лењинистичког учења о држави. То извртање науке Маркса, Енгелса и Лењина слично је и многим осталим Стаљиновим извртањима те науке. Било би добро знати шта могу на то казати разни Тољати, Торези, Полити и други?

Шта је држава, под којим термином се подразумијева највиша егзекутивна и законодавна власт у једној земљи? У „Држави и револуцији" Лењин наводи слиједећи цитат Енгелса: „Држава — каже Енгелс резимирајући своју хисторијску анализу — ни у ком случају не претставља силу која је споља натурена друштву. Исто тако држава није „стварност моралне идеје", „слика и стварност разума", као што то тврди Хегел. Држава је, напротив, производ друштва на одређеном ступњу развитка; држава је признање да се то друштво заплело у неразрешиву противрјечност са самим собом, да се оно расцијепило у непомирљиве супротности из којих је немоћно да се ослободи." А Лењин, између осталог, додаје: „Овдје је сасвим јасно изражена основна идеја марксизма о питању хисторијске улоге и значења државе. Држава је производ и израз непомирљивости класних супротности."

Разумије се да је Стаљинова ревизионистичка теорија о нужности јачања државе резултат унутрашњих противрјечности које су настале на основу развитка не на линији социјализма, већ на путу државног капитализма Према томе, Стаљин хоће да јача државу према унутра ради држања у потчињености најамних радника и система експлоатације уопће, а према вани ради спровођења своје империјалистичке политике. Овдје треба, наравно, додати — и ради потчињавања и угњетавања разних неруских националности.

Исто тако, империјалистичка пракса СССР-а довела је до теорије о „водећој нацији" у СССР-у, која се према вани претворила у теорију водеће улоге СССР-а у свијету.

Пракса водеће нације у СССР-у, тј. руске, довела је до страховитих посљедица за неруске нације. Неке од њих, које су некада, тј. до поробљавања од царских генерала, биле не само етнички компактне већ и самосталне као државе, данас су потпуно избрисане с лица земље, и то на најсвирепији начин, коме би чак и Хитлер могао завидјети. Теорија водеће нације у многонационалној држави јесте израз стварног потчињавања, националног угњетавања и економског израбљивања других нација те земље од стране водеће нације. Разумије се да су неруске нације давале отпор таквој теорији и пракси и дају га још и данас. Неке, које су биле малобројније, због тога су потпуно расељене у сибирске тајге или уништене, као на примјер: Њемачка република на Волги, Татарска република на Криму, Калмици и Чеченци, Сјевероосетинска република, Тану-Тува република; онда народи Естоније, Литве и Летоније, који су 1939 године изгубили своју независност приликом совјетског освајања, а које и данас десетинама хиљада одводе у Сибир и на тај начин ликвидирају њихово постојање и као нације, а не само као државе.

Мало је још данас у свијету познато да су већ одавно прије, тј. од 1935 године, баш руководећи комунисти, синови тих народа, дали одлучан отпор таквој империјалистичкој политици водећих московских главешина. Донекле је данас познато каква је судбина задесила због тога чланове ЦК и политбироа КП Украјине на челу са секретаром Постишевим; он и чланови ЦК Косиор, Чубар, Скрипник, Попов и многи други били су похапшени и поубијани због наводног скретања у национализам, јер су се одупрли московском империјализму. Иста је судбина погодила и водеће комунисте у другим републикама СССР-а, као на примјер у КП Бјелорусије, гдје су 1937 до 1938 године од 421 искљученог из партије, били ликвидирани 361 средњи и виши руководилац.

Ове сурове методе уништавања људи, у првом реду водећих, у мањим националним републикама, употребљавали су Стаљин и његови сарадници да би подјармили те народе московској хегемонији. Стаљин је постепено ликвидирао и све старе заслужне бољшевике, не само са положаја већ и физички. Само из редова виших војних руководилаца, према непотпуним подацима, убијено је у вријеме тзв. чишћења 1937—1938 године 36 генерала и 19 адмирала. На тај начин он је могао партију потпуно потчинити и учинити је послушним инструментом за постизање својих циљева. Шта је данас партија у СССР-у? Ништа друго до обичан привјесак НКВД-а. Она је претворена у обичан бирократски апарат за потчињавање и угњетавање народа, не само у СССР-у већ и ван њега.

Зар Совјетски Савез не спроводи већ данас исту праксу ван својих граница? Свакако да спроводи, пред очима цијелог свијета. Шта се догодило са члановима руководстава комунистичких партија који из било којих разлога више нису били у милости Кремља, или су почели да се буне против империјалистичке политике, пљачке и угњетавања од стране СССР-а? Костов и други у Бугарској, Кочи Дзодзе и други у Албанији, Рајк и други у Мађарској, Гомулка и други у Пољској, Геминдер и други у Чехословачкој, Ана Паукер и други у Румуњској — ликвидирани су. Главни су стријељани или објешени, а други су на робији са које се, под мудрим руководством Стаљина, ријетко ко враћа на свијетло сунца.

СССР то ради и у оним партијама које се налазе ван његовог физичког дохвата, али има све мање глупих људи који би ишли на преваспитавање или лијечење у Москву. То су азијатски методи према којима је чак и Џингисканова слава замрачена.

Такав развитак совјетске стварности и адекватан њен идеолошки развој, који је настао у главама совјетске бирократске касте, довео је до досада невиђеног пораста великоруске националистичке и шовинистичке теорије о такозваној предности — односно, боље рећи, вишој раси — руске нације над свим осталим, не само у СССР-у већ у свијету уопће.

Зар може човјек да се не насмије невјероjатним глупостима које свакодневно чита или слуша преко радија, о томе како је овај или онај епохални изум у прошлости, а и у садашњости, неког читавом свијету познатог научника са Запада заправо већ одавно прије „пронашао" неки Рус. Разумије се, не човјек неке друге нације СССР-а, него баш Рус! Та пропаганда руске супериорности у свему довела је дотле да се томе данас већ читави свијет смије. Али кад се човјек мало више замисли над тим, то више не изгледа смијешно, већ трагично, јер се поставља питање — докле ће то све довести? Шта се то збива у главама московских управљача? Узмимо само економску науку. Интелектуална деформација на пољу науке у СССР-у дошла је тако далеко да је чак Стаљин, који нема границе у извртању науке марксизма, био присиљен признати у свом чланку „Економски проблеми социјализма (читај: бирократизма) у СССР-у", да је глупост порицати да закони политичке економије одражавају закономјерност процеса који се остварују независно од воље људи. Затуцаност мозгова, на које баш сам Стаљин набија окове, дошла је дотле да ти тобожњи економисти мисле да, пошто је у СССР-у све могућно, совјетски руководиоци могу ако хоће одбацити законе економије и стварати нове, совјетске законе економије, без обзира на производне односе који тамо владају. Зашто је морао Стаљин на ово ипак реагирати негативно? Зато јер он зна да би то одбацивање једног од основних принципа Маркса и Енгелса ипак било сувише нападно, тако да би то тешко прогутали чак и информбировске главешине. Шта би рекао Лењин који је посједовао велику културу и високо цијенио вриједност сваке нације на свијету? Он, велики Лењин, у гробу би се окренуо због ненадмашиве глупости данашњих руководилаца и језивог изрођавања тековина велике Октобарске револуције.

Значај сукоба између Југославије и СССР-а прелази границе обје земље. Бранећи интересе наше социјалистичке земље, који се поклапају с поставкама научног марксизма, наша Партија је устала у одбрану тога учења, у одбрану принципа социјализма од совјетских ревизиониста, од покушаја да ту науку замијене, боље рећи да том револуционарном науком замаскирају своје империјалистичке и контрареволуционарне теорије и праксу. Тиме је наша Партија омогућила даљи развитак револуционарне мисли у свијету уопће.

Наша Партија је тиме поставила пред читав свијет питање о формама и условима даљег кретања социјалистичког друштва, питање о објективним законима развитка социјализма у данашњим новим условима у свијету, а исто тако и о специфичним условима сваке земље посебно. Поставила је и у пракси показала могућност развитка социјализма и у малој, чак и заосталој земљи. Показала је у пракси ефикасност хуманих метода у процесу друштвеног преображаја итд.

Заслуга наше Партије је у томе што живим примјерима свакодневне праксе у изградњи социјализма у нашој земљи и постигнутим успјесима показује перспективу радном човјечанству, коју су замрачили московски ревизионисти и контрареволуционари.

Шта можемо ми показати насупрот совјетској пракси? Узмимо само рјешење националног питања. Насупрот великоруској хегемонији над осталим нацијама, насупрот прогону и уништавању читавих нација код њих, ми можемо с поносом указати на заједницу равноправних народа који сами собом управљају, гдје слабије и заосталије републике добијају помоћ за бржи развитак од јачих република итд. Насупрот стаљинској теорији и пракси да се мора да јача централистичка државна функција у привреди и цјелокупном друштвеном животу, ми смо пошли истинским социјалистичким путем, путем децентрализације и демократизације управљања у привреди и, уопће, путем одумирања државних функција, у првом реду у управљању привредом итд., што значи — одумирања државе као такве, разумије се, постепено и у појединим њеним функцијама. Насупрот израбљивању најамних радника у предузећима и подвргавању истих самовољи директора-бирократа, ми смо извршили епохалан хисторијски чин предавши фабрике и предузећа на управљање радницима. На тај начин претворили смо у живу стварност научне мисли Маркса и Енгелса, јер смо, предајом средстава за производњу радним колективима на управљање, претворили раднике од најамника у слободне произвођаче.

Насупрот потчињавању комунистичких и других напредних покрета у свијету и претварању тих покрета у агентуре и инструмент за циљеве експанзионистичке политике, ми успостављамо равноправне односе и сарадњу с напредним покретима у свијету, не намећући им своју вољу ни своје рецепте.

То је оно што доводи совјетске руководиоце до бјеснила и због тога сипају на нас у свакодневној пропаганди масу свакаквих клевета и лажи, при чему најчешће употребљавају ријеч да смо фашисти, иако баш њихова пракса у пуној мјери одговара томе називу.

Другови и другарице,

Већ је V конгрес наше Партије правилно оцијенио напад СССР-а на нашу земљу, иако се још нису могли видјети сви извори тога сукоба, и дао је једнодушан отпор покушају совјетских управљача и њихових сателита да разбију јединство наше Партије и народа наше земље. То јединство се манифестовало у читавом периоду до данашњег VI конгреса, који је био испуњен нечувеном пропагандом и покушајима да се разбију редови наше Партије. То је био период непрекидног притиска, оружаних пријетњи и провокација на нашим границама и тако даље. Све је то још више сабило редове наших народа око наше Партије, учврстило још више и саме редове Партије и прекалило њене чланове.

У томе сукобу, у непрекидној борби за спознају истине о нашој стварности у вањском свијету, васпитавали су се наши кадрови и наоружавали истинском науком социјализма у борби против совјетских ревизиониста и њихових сателита.

Наша борба је била успјешна, ми смо пред напредним свијетом успјели разголитити и показати прави лик совјетских ревизиониста. Успјели смо открити њихове маневре и злоупотребљавање науке марксизма-лењинизма као покриће за своје империјалистичке и експанзионистичке циљеве. Указивали смо, не без успјеха, на лажне совјетске револуционарне приче ради искориштавања других комунистичких партија за њихове империјалистичке циљеве итд.

У том периоду ми смо углавном успјели да се отарасимо многих совјетских метода у нашој пракси. Избацили смо све оно негативно што је кочило наш развитак, нашу социјалистичку изградњу.

Сви њихови покушаји да допру и заузму разне осјетљиве и важне позиције у нашем друштвеном животу пропали су. Шпијуни, које су заврбовали совјетски људи док су слободно шетали нашом земљом и док смо им вјеровали, брзо су откривени и онемогућени.

Такозвани информбировци, који су се појављивали, били су обично појединци, било авантуристи, било стари грешни фракционаши и колебљивци, било обични већ заврбовани шпијуни, а и један мали број младих заведених људи без партијске чврстине или марксистичко-теоретске наобразбе. Свима таквима, којих је уосталом био врло незнатан број, дата је могућност да на друштвено-корисном раду размисле о својој издаји према Партији и народу.

ЈУГОСЛАВИЈА И МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА

Одмах послије фамозне Резолуције Информбироа СССР је почео, помоћу својих сателита, економску блокаду наше земље. Отказао је, а за њим и сви остали сателити, све постојеће економске, културне и политичке уговоре. Тиме је нама, наравно, нанесена огромна материјална штета, јер смо, с једне стране, већ били уложили велика материјална средства за набавку разних постројења (уз то су нам отказане и репарације које је Мађарска, према мировном уговору, требало да нам исплати), а с друге стране изгубили смо на роковима. Ми смо остали скоро без средстава, а Петогодишњи план и индустријализација већ су били у пуном замаху изградње. Али, ми смо ипак тај први снажан ударац СССР-а издржали и оријентирали се на економску сарадњу са Западом, која се до данас врло добро и корисно одвија.

Упоредо са оријентацијом економске сарадње према западним земљама, ми смо постепено почели да успостављамо политичке и културне везе с појединим земљама. У вези с тим, у Југославију су почели долазити многи људи разног политичког убјеђења, да се на лицу мјеста убиједе у то шта се уствари код нас дешава, да се убиједе каквог је карактера наш сукоб са СССР-ом, — једни у страху да смо заиста напустили социјализам, а други у нади да смо га напустили. Ми смо свима увијек давали могућност да виде што желе, и то се показало врло корисно, без обзира на то што су понекад долазили и поједини непријатељи наше земље, који су свој долазак, разумије се злонамјеран, искориштавали да напакосте новој Југославији. Посљедњих година почеле су долазити и репрезентативне делегације из западних држава, било парламентарне или друге, које су обилазиле нашу земљу да виде шта и како ми овдје радимо на изградњи социјализма, да ли идемо заиста у правцу демократизације или употребљавамо совјетске методе и тако даље. Такве посјете узвраћају наше делегације и све је то користило томе да је данас истина о нашој земљи и карактеру сукоба између нас и СССР-а продрла у читав свијет. Изолација наше земље, коју је СССР хтио спровести не само са стране Истока већ и са стране Запада, данас је разбијена. Односи које смо успоставили с многим земљама, како економски тако и други, за нас су данас довољни да можемо на основу равноправне сарадње продужити правилан развој и изградњу социјализма у нашој земљи. Услијед агресивне вањске политике СССР-а и сталне пријетње силом дошло је до тога да су нам неке западне силе, као Америка, Енглеска, Француска и друге, почеле давати и економску помоћ, да бисмо се лакше одупрли притиску СССР-а и сателита и могли очувати своју независност. Познавајући нашу принципијелност и у вањској политици, државе које нам пружају помоћ нису нам досада стављале услове било у погледу нашег унутрашњег социјалистичког система, било у вањској политици уопће.

Осим тога, било је одмах свакоме јасно да је због прекида ојачао и фронт мира, јер је Југославија у том дијелу Европе постала један од главних стубова одбране против агресије, због тога што је имала јаку армију и јединство народа, ријешеног да брани своју земљу од сваке агресије.

Поставља се питање: како то да смо ми у вријеме сукоба имали јаку армију и зашто? Прво, зато што нас хисторија учи да се револуција не може спровести до краја ако нема оружане револуционарне снаге која штити тековине револуције од евентуалних изненађења, било извана било изнутра. Постојање те јаке оружане снаге, коју смо ми имали и данас имамо, условило је да је процес наше револуције послије рата био скоро бескрван, јер унутрашњи класни противник није имао никаквих изгледа на успјех у противљењу. Друго, зато што смо видјели, већ у току рата, да постоје ван наше земље реакционарне силе које стално вребају час да униште наше револуционарне тековине. Послије рата, до 1948 године, ми још нисмо знали ко би могао бити евентуални агресор против наше земље. Најмање смо мислили да то може бити СССР. Али догађаји су показали да је то био баш он — СССР. И баш то што смо имали јаку армију, јединство Партије и народа, омогућило је нашој малој земљи да се одупре совјетским империјалистима и сателитима.

Видећи такав став западних сила према нашој земљи, с једне стране, и непрекидне провокације, оружане пријетње на нашој граници и убрзано наоружавање сателита, с друге стране, ми смо затражили помоћ у наоружању у првом реду од Америке, а и од Енглеске и Француске. Та нам је помоћ, која већ преко годину дана пристиже, већим дијелом из Америке, много олакшала терет у предузимању одбранбених мјера, јер наши народи већ и онако жртвују око 23% свог националног дохотка за одбранбене сврхе. Нарочито је важно тешко и савременије наоружање за нашу Армију, да она не би у том погледу сувише заостала иза сателитских армија које Совјети убрзано наоружавају најмодернијим наоружањем, при чему, кршећи клаузуле мировног уговора, силно повећавају те армије преко предвиђеног контингента.

Пошто је наша земља чланица Уједињених нација и упорно се залаже за колективну безбједност и предузимање мјера против нових агресија, а налази се и сама пред сталном опасношћу агресије, наша Влада је предузела и одлучне кораке у правцу побољшања односа између наше земље и Грчке и Турске. Такво побољшање односа већ је дало лијепе резултате, јер су интереси тих земаља слични интересима наше земље, нарочито кад је у питању одбрана независности и интегритета. Свакако да ће предузимање заједничких мјера, и без формалних пактова с тим земљама, много ојачати мир у овом дијелу Европе, што је нарочито важно ради нашег мирног развитка, коме теже не само наши народи већ исто и народи Грчке и Турске.

Може причати ко шта хоће, али ми ћемо предузети с наше стране све да сарадња с тим двјема земљама у погледу заједничке одбране од агресије буде што плоднија и ефикаснија, јер је то у интересу и наше безбједности и мирног развитка.

Према томе, како се из горњег види, наша Влада је предузимала на вријеме, и убудуће ће предузимати, све мјере које су потребне ради очувања наше независности и успјешне изградње социјализма, а то је основно чему теже не само комунисти већ и сви народи Југославије.

Наравно, совјетска и коминформовска пропаганда свакодневно дречи да смо се ми продали капиталистима, да идемо у свом унутрашњем развитку натраг у капитализам, да постајемо база западних земаља за напад на СССР и свакакве друге глупости. Они заиста имају зашто да бијесне, јер се није ништа обистинило од онога што су 1948 године прорицали у познатим својим писмима и у фамозној Резолуцији Информбироа.

Творци познате Резолуције Информбироа доказали су 1948 године, предузимајући у исто вријеме економску блокаду, да ће нас капиталистичке земље прогутати и да ће нам бити немогућно градити социјализам без помоћи СССР-а и тако даље. Интересантна је логика код тих назовикомуниста, који настоје да те униште и предузимају све мјере у том циљу, а у исто вријеме доказују да се без њихове помоћи не може изградити социјализам. А ми смо од прекида с њима доказали фактима да се не само може без њих градити социјализам, него и једино без њих и против њихове воље, јер су сами већ одавно скренули с пута социјализма, па је према томе јасно да се од њих у том погледу и не може очекивати помоћ, као што то довољно јасно показује пракса у источним земљама гдје они газдују.

Другови и другарице,

Да не би изгледало као да нама не пријети никаква опасност од стране западне реакције, као да нас она воли итд., ја ћу се овдје с неколико ријечи осврнути на то питање. Разумије се, на то није потребно трошити много ријечи, јер реакционарна пропаганда, која се на Западу свакодневно спроводи преко радија, штампе и говора, довољно јасно потврђује да нас капиталистички свијет не воли као социјалистичку земљу, али је спреман да сарађује с нама у разним питањима која су од заједничког интереса, а најреакционарнији елементи мрзе нас не мање од ових на Истоку. Свакодневна пропаганда на Западу показује да тамо исто тако желе и очекују наше скретање с пута социјализма, као и они у Москви. Наравно, сваки са свога становишта. На Западу желе да ми скренемо с пута социјализма у капитализам, који они називају западном демократијом, а ови на Истоку желе да ми скренемо у информбировски ревизионизам, односно, с пута социјализма на пут обичног совјетског сателита и колоније. А ако је то немогуће, онда и они на Истоку више желе да скренемо на пут капитализма, јер би се на тај начин оправдала њихова претсказивања с једне стране, а с друге, Југославија би престала постојати као типичан примјер могућности изградње социјализма без помоћи СССР-а, као фактор даљег развоја и спровођења у пракси истинске науке марксизма-лењинизма и пријетећа савјест за совјетски ревизионизам.

Треба само прегледати какву огорчену, јавну и потајну, борбу води Ватикан против наше земље на свим линијама. Његова пропаганда се великим дијелом поклапа са информбировском, са пропагандом клевета и измишљотина. Кад се појави нека вијест или клевета против ФНРЈ, будимо увјерени да се она најчешће искуха било у Ватикану било у Москви и онда се оне заједнички шире разним линијама. На примјер, измисли се да се неки наш руководилац састао с неким совјетским делегатом да преговара, што значи да наш спор није истинит итд. Даље, измисли се нека наша тобожња сарадња с Нијемцима за вријеме рата и онда то шире заједнички, само да ослабе углед који наша земља ужива у свијету и унесу сумњу против нас код добронамјерних људи. Ватикан се, преко своје агентуре — једног дијела високог католичког свећенства у нашој земљи — исто тако покушава мијешати у наше унутрашње ствари, као што то покушава узалудно и СССР. У свим битним питањима којима су тангирани интереси наше социјалистичке земље Ватикан и уопће католичка хијерархија у свијету су против нас. Ако стварамо с неком земљом добре односе и сарадњу, Ватикан је директно или посредно против нас; ако тражимо вани неку помоћ, Ватикан се упиње да је не добијемо, или ако је већ добијемо, да то онда буде под овим или оним условом. Ако се ми боримо за праведно рјешење, рецимо питања Трста, Ватикан је стопроцентно против нас, а за Италију, тако да се понекад добија утисак да је Ватикан главни противник споразума између наше земље и Италије. Под утицајем католичке хијерархије у Америци тамошњи реакционари воде према нашој земљи огорчену кампању мржње, лажи и клевета, проповиједајући потребу што јачег притиска на нашу земљу — ради враћања на стари систем који је постојао у Југославији прије рата, притиска који има за циљ да се униште тековине наше Револуције.

Никада се у хисторији нису удружиле силе таквих крајности као што је то случај према нашој земљи. Москва и Ватикан, с цјелокупним апаратом који стоји под њиховим утицајем, бјесомучно се боре против наше земље, против социјализма који ми упорно и с тешким напором градимо, а који претставља услов за сретнији живот наших људи и крупан допринос прогресу човјечанства.

Разумије се да притисак западне реакционарне пропаганде према нашој земљи има све мање ефекта, с једне стране због тога што брже расте број наших пријатеља у редовима прогресивних покрета и људи који су имали прилике да се упознају с нашом стварношћу, а с друге стране због тога што су одговорни људи на Западу дошли до спознаје какве користи има постојање и сарадња баш с таквом социјалистичком земљом као што је Југославија.

Наши односи са западним земљама почели су се заснивати на плану равноправне сарадње међу државама у питањима обостраних интереса. Заједничких интереса има не мало у досадашњој ситуацији у свијету, кад је потребно уложити све снаге да би се очувао мир и успоставила мирна и равноправна сарадња међу народима. Досадашњи резултати у нашој сарадњи са земљама које имају други, капиталистички систем, показали су да је могућна не само коегзистенција, већ и обострано корисна сарадња између земаља с разним унутрашњим системима, у конкретном случају између земље са социјалистичким и земљама с капиталистичким системом. Таква сарадња је могућна ако се стоји на принципу да је унутрашње уређење неке земље ствар њених народа и да нико споља нема права да се мијеша у унутрашње проблеме неке друге земље. Ми стојимо на том принципу и то нам је омогућило да успоставимо економске, политичке и културне односе с многим земљама на Западу.

Не могу да мимоиђем чињеницу да наша сарадња постоји и са земљама које се не придржавају потпуно тих принципа. Узмимо само југословенску реакционарну емиграцију, којој су неке западне земље дале не само азил, него јој чак дају могућност да се организује и да непријатељски дјелује према социјалистичкој Југославији. Примјер за то је четничко-краљевска, мачековска и усташка емиграција, од које многи спадају на листу ратних злочинаца, а ипак уживају гостопримство, па чак и финансијску помоћ за свој разорни рад против наше земље. Све то, разумије се, не стимулира још присније односе и међусобну сарадњу; чак напротив, улива код нас извјесно неповјерење због таквих поступака тих држава. Али ту нема сентименталности, интереси наше државе и интереси учвршћења мира у свијету захтијевају нашу сарадњу и наше напоре за побољшање односа с тим земљама. Ми се надамо да ће одговорни људи у тим земљама увидјети да је пријатељство народа нове Југославије драгоцјеније од пријатељства шаке реакционара и ратних злочинаца, који се никад више не смију појавити пред лицем наших народа.

НАШИ ОДНОСИ СА МЕЂУНАРОДНИМ НАПРЕДНИМ ПОКРЕТОМ У СВИЈЕТУ

Наша сарадња на државном плану са западним земљама олакшала је и сарадњу наших друштвених организација: политичких, културних, спортских, здравствених, научних, социјалних итд. с напредним покретима и организацијама у западним земљама. Неке наше најкрупније организације, као што су Савез синдиката Југославије, Савез бораца, Савез ратних инвалида и друге, приступиле су сродним међународним организацијама и врло активно раде у њима.

Наша Партија није, послије прекида са СССР-ом, пошла линијом директног разбијања других комунистичких партија које су и даље остале под утицајем СССР-а. Али је наш примјер послужио да су се у свим комунистичким покретима у свијету почели с више критичности односити према поступцима и политици СССР-а. Нагли бројчани пад чланства у појединим партијама доказ је да се људи не слажу више с тим да буду обични инструмент совјетске вањске политике и да интересе свога народа потчињавају интересима СССР-а.

Док је Лабуристичка партија у Енглеској порасла од 3,038.697 чланова у 1945 години на 5,920.172 члана у 1950 години, тј. на 195%, дотле су комунисти изгубили и она два мандата у парламенту која су годинама држали. Број њихових гласова кретао се овако: 1945 године 102.780 гласова, 1950 године 91.815 гласова, а 1951 године 21.640.

У Француској су комунисти изгубили од 1947 до 1951 године — 450.000 гласова. Нарочито је карактеристично назадовање штампе комунистичке партије у Француској: „L'Humanité" је имао 1947 године тираж од 400.000 бројева, 1950 године — 241.000, а 1952 године — 185.400 бројева; „Ce Soir" је пао с 420.000 у марту 1947 године на 122.800 примјерака у другој половини маја 1952 године.

Стање комунистичке партије у Белгији: број чланова био је 1946 године 100.000, 1950 године 35.000, а 1951 године свега 20.000. На изборима је КПБ од 1946 до 1950 године добијала слиједећи проценат гласова: 1946 — 23 мандата у Скупштини и 11 мандата у Сенату; 1949 године 12 мандата у Скупштини, 7,49%, и 5 мандата у Сенату; 1950 — 7 мандата у Скупштини, 4,66% гласова и 3 мандата у Сенату. За ово вријеме социјалисти су порасли од 34 мандата у Сенату 1946 године на 39 мандата у 1950 години.

За Италију ћу само приказати, према непровјереним подацима, пад тиража штампе КПИ. Од 1947 године пао је тираж:

римске „Unità“ од	250.000	на	120.000	1950	године
миланске „Unità“ од	180.000	на	120.000	1950	године
торинске „Unità“ од	90.000	на	60.000	1950	године
ђеновске „Unità“ од	60.000	на	30.000	1950	године

Без обзира на то што се број чланства партије, према официјелним подацима, није промијенио, штампа и њезин пад тиража најрјечитије доказују падање утицаја информбировске политике у Италији.

У Западној Њемачкој комунистичка партија имала је крајем 1948 године 350.000 чланова, а до средине 1951 године тај број је спао на 150.000. Сличан процес се догађа и у многим другим комунистичким партијама у свијету.

Нарочито је карактеристичан пораз КП Јапана на посљедњим изборима, гдје од преко 100 кандидата није изабран ниједан: она је изгубила свих 35 посланика који су били изабрани на изборима 1949 године.

Осим тога, у многим комунистичким партијама све се више појављују унутрашња неслагања појединих чланова руководстава са официјелном промосковском политиком, при чему се догађају све чешћа иступања, кажњавања или искључења заслужених и познатих руководилаца (случај Куки и Мањани у Италији, Тијон и Марти у Француској итд.). Чланству у партијама на Западу све се мање свиђају лакејски ставови таквих подлаца као што су позната креатура Дикло и други према наредбодавцима у Москви. Све се више испољава тежња да комунистичке партије појединих земаља на Западу морају у првом реду водити рачуна о интересима радног народа своје земље, а не о туђим интересима.

Насупрот совјетској пракси, да се заузима непријатељски став и на разне начине нападају сви они напредни покрети и људи који неће да се подвргну диктату Москве, ми смо пошли линијом успостављања веза и сарадње са сваким напредним покретом и организацијама у свијету које то желе, без обзира на то што се можда у многим питањима и разилазимо у мишљењима. Тако је наша Партија, односно њено руководство, почело успостављати везе с руководећим људима из социјалистичких покрета у свијету, као што су Лабуристичка партија у Енглеској, социјалистичке партије у Француској, Белгији, Западној Њемачкој, Норвешкој, Шведској и друге у Европи и осталом свијету, као у Индији, Бурми итд.

Досада су те везе имале првенствено задатак да се одговорни људи у социјалистичком покрету упознају с нашом стварношћу, с тиме како ми градимо социјализам, односно каквим путем идемо у социјализам. У вези с тим, нашу је земљу посјетио читав низ руководећих људи и читаве делегације појединих социјалистичких партија, којима је омогућено да виде све што желе. Те посјете су досад донијеле велике успјехе. Наша је стварност на тај начин почела све више продирати баш у оне редове напредних покрета у свијету гдје ми и желимо, тј. у редове радничке класе, — да би се баш код радничке класе учврстила истина о нашој земљи и сазнали прави узроци сукоба између нас и СССР-а.

Наравно, не треба имати илузија о томе да у социјалистичком покрету нема противника такве сарадње с нама. Има, али то не значи да ми због тога морамо одустати од сарадње са свима онима који то желе и сматрају корисним. Јасно је да у тим покретима има људи (али то су појединци) који не воле нашу земљу и ометају нашу сарадњу с напредним покретима у свијету, ширећи неистине о нашој земљи и стварности у њој, као што је то недавно био случај са извјештајем генералног секретара Међународне конфедерације Слободних синдиката Олденбрука, на засједању Извршног одбора те организације у Берлину, који је сручио читаву масу неистина о нашој стварности и тиме показао да свјесно жели ометати сарадњу с нама.

Ја сматрам да на основу, засада још великих, разлика у гледању на неке битне проблеме, и према улози и организационом карактеру наше Партије, не може бити ријечи о њезином формалном приступању међународном социјалистичком покрету. Али, сигуран сам да је у многим питањима међународног карактера могућна сарадња наше Партије са социјалистичким покретом. Нарочито ће то бити могућно ако примите моје сугестије, које ћу касније изнијети, у погледу карактера и даљег развоја нашег Народног фронта.

II

ПИТАЊЕ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈЕ И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈЕ УПРАВЉАЊА У ПРИВРЕДИ И ОРГАНИМА НАРОДНЕ ВЛАСТИ

Другови и другарице,

Мислим да сам се довољно задржао на вањскополитичким проблемима, те ми дозволите да пређем на питања нашег унутрашњег развитка.

Прије свега, желио бих да се задржим на децентрализацији и демократизацији управљања у привреди и народној власти. Желим одмах да подвучем да није свака децентрализација уједно и демократизација управљања. Ове двије форме управљања могу, а и морају, да иду паралелно само у истинском социјалистичком развитку, у једној вишој фази друштвеног развоја, тј. онда кад су средства за производњу већ потпуно у рукама произвођача, када фабрикама и предузећима управљају сами радници преко својих органа управљања које су сами изабрали. Према томе, истинско демократско управљање почиње ондје гдје престаје функција управљања државе у привреди преко његовог апарата. Разумије се, и у почетној фази револуционарног развоја, — тј. док се средства за производњу још налазе у рукама државе, али социјалистичке — постоје елементи демократичности, али ти елементи ипак имају само у вишем степену социјални карактер и не претстављају у правом смислу израз социјалистичке демократије. Према томе, у нашој почетној фази революционарног развоја, док држава још није била предала фабрике и предузећа на управљање радницима, кад је држава управљала тим фабрикама и предузећима преко свог апарата, односно само преко директора као свог за то одређеног намјештеника, у том периоду није се могло говорити о социјалистичком демократском управљању. У тој првој фази развоја држава радног народа морала је одмах ријешити како је најбоље могла, према материјалним могућностима, социјално питање трудбеника. Постепено је народна држава сама повећавала плате радницима, донијела Устав, законе и уредбе у којима су радницима и намјештеницима загарантирана права на пензију, право на плаћени годишњи допуст итд. Држава је осигурање радника и намјештеника узела на свој рачун, створене су разне културне и друге установе за трудбенике, али ипак тек предајом фабрика и предузећа у руке радника извршен је први највећи акт државе који у себи садржи елементе њеног одумирања, тј. одумирања њене функције у привреди, и у исто вријеме успостављање праве социјалистичке демократије у производњи, а тиме и у самом друштву.

То је једна од најкрупнијих тековина наше социјалистичке револуције, која је реализована свега 5—6 година послије рата, односно послије експропријације и национализације средстава за производњу.

Шта могу на ово да кажу совјетски бирократи и њихови коминформовски трабанти? 35 година послије велике Октобарске револуције они немају повјерења у раднике СССР-а. Може ли се уопће оправдати такво стање код њих нечим другим осим скретањем с пута социјализма? Не може! Може ли се кривња пребацити на незрелост радничке класе тамо? Не може! Пракса код нас показује обратно. Није потребно трошити много ријечи да би се доказало да баш такав акт државе највјерније одражава суштину науке марксизма-лењинизма о развитку социјалистичког друштва у пракси, и да баш такав акт, као и цјелокупна децентрализација у нашој земљи, показује гдје се гради социјализам — код нас или у СССР-у — и како се досљедно реализују тековине револуције у нашој малој земљи, а како се тековине велике Октобарске револуције на контрареволуционаран начин напуштају и издају у Совјетском Савезу. Само потпуни игноранти или свјесни непријатељи социјализма могу такве чињенице негирати.

Разумије се да такав акт не може извршити једна бирократска и до апсурда централистичка држава, и то још с хегемонијом једне нације над другима, којој је Стаљин у својим ревизионистичким теоријама одредио улогу и термин — владајућа нација.

Такав акт је, према томе, условљен и потпуном децентрализацијом како у привреди тако и у органима народне власти, пошто бирократија, која се свјесно или несвјесно развија и устаљује у централним органима, немилосрдно кочи и онемогућава стваралачку иницијативу трудбеника, јер жели да све задржи у својим рукама. Да би све гране друштвеног живота држала у својим рукама, централистичка власт стреми ка огромном проширењу бирократског апарата у врху. Измишљају се разне функције и установе у којима се гомилају непотребни и непродуктивни људи и на тај начин долази до папирнатог бирократског управљања, које као мора лежи на цјелокупном друштвеном животу и постаје све више само себи циљ.

Ми смо ту опасност врло брзо, за свега пар година, увидјели и предузели мјере за спречавање понављања совјетске праксе код нас. Предузели смо оно што је у револуционарном развоју социјализма нужно за правилан и успјешан његов развитак, тј. вршећи децентрализацију дали смо нови замах даљем развитку социјализма.

Било би погрешно мислити, као неки људи и код нас и ван наше земље, да је акт наше државе о предаји фабрика и предузећа на управљање радницима неко наше епохално откриће у даљем развоју науке марксизма-лењинизма, неки наш нови експеримент на путу изградње социјализма итд. Не, суштина тога акта је садржана у тој науци, о чему смо већ напријед говорили, али тај акт има епохалан значај, с једне стране због тога што њему марксистичка наука придаје један од најбитнијих, ако не и најбитнији значај у промјени односа производње и расподјеле у друштву, а с друге стране због тога што се он остварује први пут у хисторији, и то још у врло кратком периоду процеса револуционарног развоја у једној малој и заосталој земљи, као што је била наша.

Какви материјални елементи сада, кад радни колективи управљају производњом, условљавају демократизацију социјалистичке производње? У чему је њена материјална суштина?

Прво, радници из основа мијењају свој однос према средствима за производњу, јер од најамних радника постају слободни произвођачи и самостални управљачи производње. Друго, висина награде појединог радника и службеника зависи сада од висине дохотка који је остварило предузеће, односно од читавог резултата рада који је остварио колектив једног предузећа. А ово опет зависи од степена продуктивности, од квалитета производа, од потражње дотичног производа и сличних елемената, као што су уштеда материјала, рационално искориштавање средстава за производњу и чување истих, умјешност организације производње итд.

Ради што праведнијег награђивања појединог произвођача, свака фабрика и свако предузеће, односно радни колектив доноси свој тарифни правилник којим се регулише правилно награђивање појединца, односно његово учешће у расподјели укупне зараде радног колектива.

Демократичност је овдје у томе што читав радни колектив учествује у доношењу тарифног правилника, при чему Синдикати имају врло важну улогу, о којој ћу говорити на другом мјесту.

У вези с горњим донесен је Закон о новом платном систему у привреди, а исто тако и у државној администрацији. По овом Закону држава само задржава надзор над спровођењем прописа и надзор да се осигура пружање заштите појединцу ако је прекршено његово право које је прописано и утврђено, као и надзор у пружању помоћи предузећу, односно радном колективу у обезбјеђењу минимума средстава за издржавање његових чланова у случају неких тешкоћа у остварењу дохотка.

Децентрализација привреде започела је још прије доношења Закона о предаји фабрика и предузећа радним колективима на управљање, тј. у првој половини 1950 године. Све функције непосредног руковођења Савезне владе у привредним гранама пренесене су постепено на републике, а неке из републичке компетенције на среске и градске народне одборе. Укинули смо већи број министарстава која су сада постала сувишна и умјесто њих су у Савезној влади створени савјети за сродне привредне гране, чији су сада чланови и чланови републичких влада. За савезне надлежности формирани су комитети, управе и дирекције као непосредни органи за савезне послове.

Али што се децентрализација даље развијала, чим су раднички савјети у управљању предузећима и нови привредни систем почели функционисати, показала се и та реорганизација недовољном, тако да већ 1951 године долази до укидања савезних комитета и управа у оквиру савјета, а њихове компетенције пренесене су на републике. Све је то довело до знатног смањења савезних апарата, али и републичких; осим осталог и због тога јер је укинута дистрибуција обезбијеђеног снабдијевања и постепено се укидао откуп. Нарочито је знатно утицало на смањење савезног и републичких апарата то што су радни колективи преузели управу над предузећима.

Паралелно с децентрализацијом у привреди морало је неминовно доћи и до децентрализације и реорганизације органа народне власти, јер су сада, услијед новог система у привреди, срезови почели добијати све већи значај као политички, економски и културни центри, а општина, градска општина и град сачињавају сада темеље државног уређења с могућношћу даљег развоја у територијалне друштвене заједнице — комуне.

У вези с горњим питањем, тј. с питањем децентрализације и реорганизације народне власти, односно у вези с даљим проширивањем и продубљивањем социјалистичке демократије, донесен је у почетку ове године и нови Закон о народним одборима, а сад је већ израђен и нацрт Уставног закона о организацији највиших органа народне власти, који ће вјероватно већ ове године бити поднесен Народној скупштини на претрес. Тај Уставни закон, који на овој етапи претставља завршетак реорганизације система управљања у привреди и органима народне власти, предвиђа, између осталог, и једну крупну тековину за наше трудбенике, а то је Вијеће произвођача у Народној скупштини.

Нисам сматрао за потребно, а не бих то ни могао јер је сувише обимна материја, да о горњем говорим подробније, пошто о свему томе постоји већ обрађени материјал. Хтио сам само укратко оцртати наш развојни пут у социјализам, пут који је везан за материјалне, физичке и умне могућности и који је нарочито тежак за једну заосталу земљу, као што је била наша. Али у исто вријеме ми смо у нашој пракси показали да не лутамо на том путу, да нам тај наш пут није непознат, јер је освијетљен науком марксизма-лењинизма. То не значи да се понекад и не погријеши, али то су ситнице према ономе што ми чинимо и постижемо. Уз то, наравно, ми настојимо да разне слабости што прије исправљамо, ако оне нису ван нашег домашаја.

Наш развитак, демократизација нашег друштвеног живота, тј. пуно остварење истинске социјалистичке демократије, одвија се, с једне стране, у непрекидној борби против совјетских метода, против совјетске праксе, против совјетске стварности која је изгубила социјалистичко обиљежје и на тај начин постаје највећа опасност за даљи револуционарни и социјалистички развитак у свијету, а с друге стране у сукобу са социјализму туђим схватањима која долазе са Запада.

Читав свијет с највећим интересирањем посматра наше напоре да изградимо социјализам. Људи долазе да виде, било с добром или недобром намјером, шта и како ми радимо, али је мало оних, чак и добронамјерних, који могу да потпуно схвате шта се код нас збива. Критикују нас и једни и други што немамо западне демократије, што немамо вишепартијски систем, што кочимо приватну иницијативу, тј. што не дајемо могућности приватном сектору да учествује у трговини и индустрији, односно у производњи, итд. итд. Ми из дана у дан објашњавамо да је преображај нашег друштвеног живота револуционаран, да револуција не трпи половичност, да је то што они предлажу окретање точка друштвеног развоја натраг, а не напријед итд., једном ријечју, да ми хоћемо изградити социјализам, а не неки бастард друштвеног социјалистичког уређења. Ми говоримо да је наша социјалистичка демократија у сваком погледу боља од западне, да она нема само декларативни карактер као западна, јер обухвата најшире масе трудбеника и пружа им све могућности развитка и подизања њиховог стандарда живота, јер само социјалистичко друштво може и мора осигурати за то материјалну базу. Према томе, то је стварна демократија и за заједницу и за појединца у њој, — како материјална, тако и културна и политичка. Из горњег се види да читав конфликт између наше социјалистичке и западне демократије произлази заправо из основних промјена односа у друштву — подруштвљавања средстава за производњу и ликвидације израбљивања човјека од стране човјека.

III

НАШ ЕКОНОМСКИ РАЗВИТАК

Другови и другарице,

Наш економски развитак пролазио је од свршетка рата наовамо кроз разне фазе. У првој фази извршено је обнављање свега што је окупатор у рату разрушио и опљачкао, а што је било од битне важности за живот народа и развитак земље, односно, боље речено, за почетак мање-више нормалног функционисања друштвеног живота. Ми смо се у току рата надали да ћемо добити снажну подршку од савезника за накнаду ратне штете, али смо се преварили. Савезници су се за вријеме мировних преговора игнорантски држали према нашој жртви и величини штете коју су нам нанијели окупатори, те смо ми у погледу додјељивања ратне штете прошли најгоре и тиме нам је задат тежак материјални ударац који се јако одразио на наш даљњи економски развитак. Наравно, као што сам већ напријед споменуо, при том је скоро најважнију улогу одиграо себичан став СССР-а, који је на наш рачун извукао што је више могао користи. Према томе, у првој фази нашег економског развитка, кад се радило о обнови ратом уништеног, ми смо се у првом реду ослонили на саме себе, на добровољне радове, при чему су наши народи, а нарочито наша радничка класа и омладина, показали права чуда радног хероизма и самопожртвовања. Једина помоћ која је дошла са стране била је помоћ организације UNRRA, која је износила у храни, стоци, разним машинама итд. 425 милиона долара. Али то је ипак била само прва помоћ нашој разрушеној земљи, само мелем на страшној рани коју су нам задали окупатори, а не и лијек за оздрављење. Та је помоћ користила да лакше пребродимо тешку ситуацију прве двије-три послијератне године, да прехранимо становништво, јер је привреда била разорена — оно мало фабрика што смо имали било је уништено и већим дијелом машине одвучене, а исто стање је било и у пољопривреди. Кад би ме неко од вас запитао шта и у чему нам је у то вријеме конкретно материјално помагао Совјетски Савез, ја искрено кажем да не знам шта бих навео, осим да нам је дао нешто ратног материјала пред крај рата и омогућио да нам буде враћено нешто одвучених вагона. Али могу навести да нам ни до данас није вратио фабричке уређаје које је Хитлерова армија одвукла у Аустрију и Њемачку, а одатле их је Совјетски Савез одвукао као ратни плијен у СССР.

Друга фаза нашег економског развоја почиње с нашим Петогодишњим планом индустријализације и електрификације земље. Наши трудбеници су са огромним одушевљењем пришли остварењу тога плана. Жеља наших радних људи, грађана нове Југославије, да се што прије извучемо из проклете заосталости и сиромаштва, била је она погонска сила која је тјерала људе да буду спремни на највеће напоре. Перспектива да ћемо на тај начин брже остварити сретнији живот људи и ново друштвено уређење, социјализам, покретала је нашу радничку класу на стваралачку иницијативу и упорност. Вјерујући слијепо у вјечито причање совјетских руководилаца и њихове пропаганде о тобожњој несебичној помоћи народима који су његови пријатељи, признајемо да смо и ми, руководиоци, тада још имали илузије у помоћ СССР-а, — ми смо се томе надали и израдили смо наш Петогодишњи план у складу са очекиваном подршком Совјетског Савеза, додуше не бесплатном, али ипак подршком очекиваном од једне велике земље коју смо сматрали јединим правим пријатељем, а осим тога мислили смо да је, упркос свим слабостима за које смо знали, ипак социјалистичка, јер нам дотада није ни падало на памет да њезине унутарње слабости подвргнемо критици и да пронађемо узроке тих слабости.

Али умјесто помоћи, све више су сазријевали елементи сукоба, и то баш у економским питањима и питању равноправних односа, још од 1947 године. У писмима руководилаца СССР-а и Резолуцији Информбироа дато је томе сукобу сасвим друго образложење: скретање у национализам, капитализам, фашизам и друге глупости. Осим тога је, као што вам је већ одавно познато, дошло од стране СССР-а и сателита до чисто непријатељских аката, као што су поништење свих уговора, како политичких тако и економских и културних, које је наша Влада склопила с тим државама, а самим тим је дошло и до потпуне економске блокаде наше земље.

Према томе, тада је настала трећа фаза нашег економског развитка, и то под условима економске блокаде и наше преоријентације економске сарадње са Западом.

Али, не само та блокада већ и други елементи утицали су на то да смо морали продужити и сузити извршење Петогодишњег плана. Постоје за то четири основна узрока, и то: а) економска блокада СССР-а и његових сателита; б) повећање материјалних издатака за народну одбрану које је изискивао непријатељски, агресиван притисак на нашу земљу од стране СССР-а и његових сателита, а исто тако и опћа заоштреност међународне ситуације; ц) елементарне непогоде које су у току овог периода задесиле нашу пољопривреду и смањивале национални доходак; д) настојање нашег државног и политичког руководства да упркос свим горе наведеним — за нашу привреду великим — штетама задржи, а у неким областима чак и поећа животни и друштвени стандард наших радних људи.

НЕКИ ПОДАЦИ О ПОСЉЕДИЦАМА ЕКОНОМСКЕ БЛОКАДЕ ОД СССР-А И ЊЕГОВИХ САТЕЛИТА

До краја 1948 године обим размјене који је вршила наша земља са СССР-ом и његовим сателитима износио је више од половине наше цјелокупне размјене, тј. 51%. Највећа размјена била је с Чехословачком, што је произлазило из предратних традиција, а затим су слиједили: СССР, Пољска, Мађарска, Бугарска и Румуњска. Убрзо послије Резолуције Информбироа, већ у 1949 години, наша размјена с тим земљама пала је испод трећине и износила је још свега 31,6% од раније. Даљим заоштравањем блокаде, већ у 1950 години потпуно је прекинута свака размјена с тим земљама.

Колики је био обим размјене с појединим земљама до Резолуције и послије ње, према посљедњим важећим споразумима, види се из слиједећег:

(у милионима динара)

Чехословачка до Резолуције	2.700	послије	1.500
СССР до Резолуције	2.641	послије	322
Пољска до Резолуције	600	послије	300
Мађарска до Резолуције	425	послије	ништа
Бугарска до Резолуције	192	послије	ништа
Румуњска до Резолуције	150	послије	ништа

Према томе, као што се види, обим размјене се смањио послије Резолуције ИБ од 6.708 милиона динара на 2.122 милиона динара, или на 31%.

Тим драстичним прекидом размјене, а касније и потпуним — односно економском блокадом према нашој земљи — био нам је задат тежак, али не и смртоносан ударац. Иницијатори те блокаде су баш и хтјели да тај ударац буде смртоносан за нашу привреду и да нас на тај начин сломе и потпуно потчине својој хегемонији.

За све артикле које смо ми извозили у те земље требало је сада тражити нова тржишта. То је било утолико теже што је један дио тих артикала, као што су: дуван, вино, кудеља, пирит, гвоздена руда, већи дио поврћа и воћа, био прије рата извожен само у те источне земље и, према томе, за преоријентацију на западна тржишта и за упознавање тих нових тржишта требало је времена, а ми нисмо имали стручног кадра који би та тржишта познавао. Такође и за друге артикле, осим дрвета, преоријентација извоза дјеловала је у правцу знатног смањења.

У 1949 години цјелокупни наш извоз био је смањен за скоро 30% према 1948 години, а износио је те године (тј. 1948) 10 милијарди и 500 милиона динара по курсу један долар према 50 динара, док је 1949 године пао на 7 милијарди и 200 милиона динара (све прерачунато по цијенама из 1950 године).

Све је то јако утицало на пасиву нашег трговинског биланса. Године 1948 он је имао свега 600 милиона динара пасиве, дакле био је скоро уравнотежен, а 1950 године пасива је скочила на 5 милијарди и 900 милиона динара.

Економска блокада нам је нарочито нанијела штете тиме што смо изгубили могућност увоза најнеопходнијих сировина и другог за нас најосновнијег материјала. Из СССР-а и сателитских земаља ми смо још 1948 године увезли 506.879 тона кокса, или 86% наших тадашњих потреба, 130.088 тона нафтиних деривата или 62% тадашњих наших потреба, 85.253 тоне ваљаног материјала или 54% тадашњих потреба, 6.623 тоне машина или 33% потреба, 29.897 тона ватросталног материјала или 62% наших потреба, 6.657 тона памука или 23% тадашњих потреба, 1.378 тона вуне или 21% тадашњих потреба. Највећа нам је тешкоћа настала у погледу набавке на другим тржиштима кокса, нафтиних деривата, ваљаног и ватросталног материјала, јер је то доларска роба за коју је било потребно плаћати у доларима, или извозити сличну робу које ми нисмо имали у довољној količini.

Морам нагласити да је тешко прецизно изразити одређеним бројкама сву економску штету која нам је нанесена блокадом, јер се она није показивала само непосредно, већ је и посредно имала далекосежне посљедице.

Још је најлакше тачно изразити штету у области инвестиција, односно губитак производње који је услиједио због раскида инвестиционих уговора и одговарајућег продужења инвестиционих радова. Ево како изгледа преглед инвестиционих уговора са СССР-ом и сателитима и њихово извршење, — по уговорима који су требали да важе од 1947 до 1951 године, тј. до рока извршења, обим закључених инвестиција у милионима динара изгледа овако по појединим земљама:

СССР — 6.750 милиона, извршено 40 милиона или 0,6%, а престало даље извршење средином 1948 године.

Чехословачка — 7.500 милиона, извршено 784 милиона или 10,5%, престало даље извршење маја 1949 године.

Мађарска — 4.500 милиона, извршено свега 360 милиона или 8%, престало даље извршење у исто вријеме као и од Чехословачке.

Дакле, закључена је била укупна сума инвестиција у износу од 18.750 милиона динара, а извршено је било свега 1.184 милиона динара, односно 6,3%. Али и у тој испорученој суми од 6,3% налазио се углавном мање важан материјал, а не нека комплетна постројења, ваљани и други важнији материјал.

С обзиром на рокове испорука, који су били договорени у инвестиционим уговорима с тим земљама, а и с обзиром на садашње стање наших кључних објеката, може се казати да су због блокаде и неизвршења инвестиционих уговора нанесени нашој производњи слиједећи губици:

У електропривреди 2 милијарде 454 милиона KWH; у обојеној металургији: 55.700 тона бакра, 39.000 ваљане робе бакра и месинга, 40.000 тона вучене робе бакра, 60.000 тона алуминијума, 30.000 тона ваљане робе алуминијума, 24.000 тона електролитног цинка, 70 тона кадмијума, 55.000 тона олова, 6.000 тона оловног концентрата, 11.250 тона цинковог концентрата, 4.450 кгр злата, 3.750 кгр сребра; у црној металургији: 90.000 тона бешавних цијеви и 500 хиљада тона ваљаног материјала; у рударству: 6 милиона 50 хиљада тона угља, 180.000 тона нафте;

даље, 55.000 тона рото-папира, 4 милиона 750 хиљада m^2 равног стакла, 825.000 тона цемента, 300.000 азотног ђубрива, 120.000 тона сумпорне киселине, 6.500 тона електропорцелана.

Не рачунајући разне посредне посљедице штете, које нам је нанијела економска блокада, ако узмемо само најнижу варијанту штете, онда она у вези с горњим цифрама претставља за нашу привреду износ од 429 милиона долара.

Будимо сигурни да су московски империјалисти и њихови сателити унапријед врло пажљиво израчунали висину материјалне штете за нас у вези с блокадом, само су се преварили у томе што су мислили да ће то бити довољно јак ударац да нас баце на кољена.

ПОВЕЋАЊЕ МАТЕРИЈАЛНИХ РАСХОДА У СВРХУ НАРОДНЕ ОДБРАНЕ

Године 1946 било је утрошено у сврху народне одбране 305 милиона долара (ако претворимо динаре у доларе према тадашњем курсу), а године 1947 — 316 милиона долара. У годинама прије агресивног притиска на нашу земљу трошили смо, дакле, у сврху народне одбране просјечно годишње око 310 милиона долара, тачно — 310,5 милиона долара. Године 1948, кад је почео агресивни притисак од стране СССР-а, издаци за народну одбрану већ се пењу на 438 милиона долара, године 1949 они расту на 528 милиона долара, а у годинама 1950, 1951 и 1952 износе просјечно по 665 милиона долара годишње (динарски издаци овдје су прерачунати у доларе зато да би се могло направити објективно упоређење са помоћи коју смо посљедњих година добијали из иностранства).

Према томе, шта показују ове бројке? Ове бројке показују да би укупни трошак у сврху народне одбране између године 1946 и 1952 износио — ако га од 1948 године надаље не бисмо морали стално повећавати због агресивног притиска на нашу земљу, него би остао на нивоу 1946 и 1947 године — 2 милијарде и 173,5 милиона долара. Ми смо, међутим, због агресивног притиска на нашу земљу од стране СССР-а и његових сателита, морали у овим годинама утрошити укупно 3 милијарде 581 милион долара, при чему се утрошак повећавао на слиједећи начин: 1948 године био је већ за 128 милиона већи од просјека 1946 и 1947 године, 1949 године порастао је за 218 милиона долара према поменутом просјеку, а у годинама 1950, 1951 и 1952 он се више него удвостручио. Наш ванредни утрошак у сврху народне одбране, који је проузроковало агресивно наступање СССР-а и његових сателита, износи дакле у посљедњих пет година 1 милијарду и 407,5 милиона долара.

На име одржавања наше одбранбене способности против агресивног притиска била нам је дата помоћ у храни, и то: 1950 године — 6,9 милиона долара, године 1951 — 58 милиона долара и трипартитна помоћ године 1951 — 61,7 милиона долара, а у првом полугођу 1952 године 64,6 милиона долара. (За економску годину 1952/53 тражена сума износила је 146 милиона долара; та је сума смањена на 99 милиона долара и требало је да важи већ од јуна 1952 године, али из неразумљивих разлога она је тек прије двадесетак дана одобрена, што нама у вези са сушом чини огромне тешкоће.) Од ових 99 милиона долара коришћено је у овој години, према процјени, око 50 милиона долара, што укупно за 1952 годину износи 114,6 милиона долара. Укупно смо, дакле, добили на име одржавања наше одбранбене способности 241,2 милиона долара. Према овим бројкама, морали смо из сопствених средстава повећати материјалне издатке у сврху народне одбране за 1 милијарду 166,2 милиона долара.

Можемо, дакле, утврдити да је одбрана против агресивног притиска СССР-а и његових сателита тражила досада повишење издатака за 1 милијарду 166,2 милиона долара и да је то повишење сносила наша привреда потпуно сопственим снагама.

ЕЛЕМЕНТАРНЕ НЕПОГОДЕ

У просјечној години вриједност наше пољопривредне производње износи око 452 милијарде динара (рачунато према садашњим цијенама). Године 1950 она је износила око 333 милијарде динара. Године 1951, која је била за неких 5 до 6 процената изнад просјека, она се пење на 477 милијарди динара, а 1952 године суша ју је опет снизила на 308 милијарди динара. Рачунато према просјеку, елементарна непогода 1950 године нанијела је нашој привреди око 119 милијарди динара штете, а 1952 године око 144 милијарде. Укупна штета износи, дакле, 263 милијарде динара (или, ради упоређења прерачунато у доларе, око 880 милиона долара).

ОДРЖАВАЊЕ СТАНДАРДА

Упркос свим тешкоћама, које је проузроковала економска блокада од стране СССР-а и његових сателита, неизбјежном повећању материјалних издатака у сврху народне одбране, елементарним непогодама и тешкој борби за Петогодишњи план — наше политичко и државно руководство настојало је да одржи животни стандард радних маса и да га постепено чак и повећава. Ако означимо животни стандард породице радника од четири члана године 1939 са 100, онда износи просјек 1951 године 133, а просјек јануар-аугуст године 1952 — 154. Ако узмемо за породицу службеника од четири члана број 100 као индекс реалне плате јануара 1951 године, онда просјек 1951 године износи 102, а просјек првог квартала 1952 године око 112. (Овдје треба ипак напоменути да су просјечни реални приходи службеника за око 20%

нижи него у старој Југославији, док су просјечни реални приходи радника за 45—55% виши.)[1]

Подаци о кретању друштвеног стандарда показују од ослобођења надаље углавном сталан напредак, ма да постигнутим резултатима још не можемо бити задовољни, пошто они — нарочито с обзиром на друштвени стандард развијених европских земаља — још увијек заостају.

Што се тиче школа, код основних се још увијек тешко боримо како с простором тако и с помањкањем наставничког кадра, а код средњих имамо такођер великих тешкоћа с простором, али се однос између броја наставника и ученика осјетно побољшава. Исто тако се осјетно побољшава и однос између броја наставника и студената на универзитетима и високим школама. Болнице показују сталан пораст, како по свом опћем броју тако и по броју постеља.

Сталан пораст, из године у годину, биљежимо и у погледу позоришта, музеја, биоскопа, радио апарата и тако даље.

ИНВЕСТИЦИЈЕ У ПРОТЕКЛИМ ГОДИНАМА

Не рачунајући инвестиције у сврху народне одбране, прошлих година су се инвестиције извршавале како слиједи (рачунато по бившим нижим цијенама и у милионима долара по старом курсу):

Године 1947 инвестирали смо 36 милијарди 718 милиона динара или 734 милиона долара; 1948 године инвестирали смо 46 милијарди 415 милиона динара или 928 милиона долара; године 1949 инвестирали смо 58 милијарди 783 милиона динара или једну милијарду 176 милиона долара; 1950 године инвестирали смо 51 милијарду 432 милиона динара или једну милијарду 29 милиона долара; године 1951 инвестирали смо 44 милијарде 502 милиона динара или 890 милиона долара; 1952 године инвестирали смо 43 милијарде 300 милиона динара или 866 милиона долара. Укупно смо, дакле, у протеклих шест година инвестирали — рачунато по бившим нижим цијенама, односно у милионима долара по старом курсу —281 милијарду 150 милиона динара или 5 милијарди 623 милиона долара.[2]

Из ових података видљиво је да су се до укључиво 1949 године инвестиције нагло пеле, а послије 1949 године почеле су постепено падати. Падање послије 1949 године има два узрока: први узрок лежи у постепеном довршавању гравинског дијела кључних објеката Петогодишњег плана, а други је узрок у томе што смо, с обзиром на велике економске напоре земље који су већ илустровани у раније изнијетим бројкама, спроводили борбу за штедњу и свјесно сужавали широки фронт инвестиција, односно концентрирали се на кључне објекте.

---

[1] Подаци Савезног завода за статистику и евиденцију.

[2] Подаци Инвестиционе банке; за 1952 годину — Народне банке ФНРЈ.

Као што ће бити видљиво из табеле коју износим доцније, ми смо у ово вријеме добили инвестиционих зајмова у вриједности од 158,1 милион долара, што значи 2,8% од 5 милијарди 623 милиона долара које смо утрошили у инвестиционе сврхе. Из тога слиједи да смо, посматрано само по обиму, огромну већину инвестиција извршили сопственим снагама, упркос тешкој економској ситуацији. Међутим, било би ипак потпуно неправилно потцјењивати 158,1 милиона долара које смо позајмили, ма да они — као што је речено, износе само 2,8% инвестиција, јер, с обзиром на наш девизни дебаланс, без ових зајмова не бисмо успијевали набављати у иностранству најважнија комплетна постројења.

УКУПАН БИЛАНС ВАНРЕДНИХ ЕКОНОМСКИХ НАПОРА — С ЈЕДНЕ СТРАНЕ И ЗАЈМОВА ОДНОСНО ПОМОЋИ ИЗ ИНОСТРАНСТВА — С ДРУГЕ СТРАНЕ

Наводим табелу која показује зајмове које смо у протеклим годинама добили у иностранству, као и удио у тим зајмовима који је утрошен на инвестиције.[1]

Зајам	Износ	Од тога отишло на инвестиције
	(у милионима долара)	
1) Зајам ИБРД	28,0	28,0
2) Зајам ИБРД	2,7	2,7
3) Зајам монетарног фонда	9,0	—
4) Зајам Ексим Банке	55,0	21,5
5) Зајам Е. Ц. Г. Д. Лондон	47,6	5,6
6) Холандски зајам	4,2	4,2
7) Египатски зајам	8,0	—
8) Њемачки зајмови	58,0	56,0
9) Француски зајам	14,3	—
10) Белгијски зајам	14,0	14,0
11) Аустријски зајам	10,0	10,0
12) Норвешки зајам	0,3	—
13) Швајцарски аванси	16,1	16,1
Укупно	267,2	158,1

---

[1] Подаци Народне банке ФНРЈ.

Из ове табеле видљиво је да смо укупно добили у иностранству зајмова 267,2 милиона долара. Из раније наведених података слиједи да смо на име помоћи (укључујући овамо чак УНИЦЕФ, помоћ организације КЕР, Црвени крст итд. а не рачунајући, наравно, Унру) добили укупно 286,6 милиона долара. То значи да можемо цјелокупну помоћ из иностранства (било у виду бесплатне помоћи било у виду зајмова), коју смо примили у овим тешким годинама, означити бројком 553,6 милиона долара.

Ванредни наши напори износили су, као што је то већ наведено у ранијим табелама, односно бројкама, слиједеће суме: штета због економске блокаде од стране СССР-а и његових сателита најмање 429 милиона долара, повећани утрошак у сврху народне одбране, као посљедица агресивног притиска од стране СССР-а и његових сателита, 1 милијарду 407,5 милиона долара, посљедице елементарних непогода 880 милиона долара, — укупно 2 милијарде 716,5 милиона долара. Из тога слиједи да смо, било зајмовима било бесплатном помоћу, досад били помогнути за око 20% ванредног утрошка, дакле, да смо око 80% ванредног утрошка или 2 милијарде 161,2 милиона долара понијели на својим сопственим леђима и код тога успјели извршити још и инвестиције у висини од 5 милијарди 623 милиона долара.

Мислим да ће бити корисно ако овдје наведем износе америчке помоћи другим европским земљама, да би се могло извршити упоређење са помоћи датој нашој земљи[1]:

	(у милионима долара)
1. Велика Британија	2.866
2. Француска	2.577
3. Западна Њемачка	1.317
4. Италија	1.315
5. Холандија (и Индонезија)	1.001
6. Аустрија	635
7. Грчка	614
8. Белгија — Луксембург	547
9. Данска	266
10. Норвешка	242
11. Турска	177
12. Ирска	146
13. Шведска	119
14. Југославија	62

---

[1] Подаци су узети из Monthly Report for the Public advisory Board „MSA“.

15. Португалија	51
16. Трст	33
17. Исланд	27
18. Европска платна унија	350

Горња помоћ дата је од 1948 до краја 1951 године (укључује Маршалову помоћ, програм помоћи за узајамну безбједност и војну помоћ).

ИЗВРШЕЊЕ И ПОМЈЕРАЊЕ ПЕТОГОДИШЊЕГ ПЛАНА

У погледу извршења и помјерања Петогодишњег плана стање стоји овако: прво, ми смо, не рачунајући војну индустрију, постигли обим капацитета индустријске производње предвиђене Петогодишњим планом ове године са 101%, а рачунајући и војну индустрију ми смо постигли 108%; друго, треба нагласити да постигнути капацитети још увијек заостају у слиједећим гранама: у производњи електричне енергије, у производњи неметала, у електро-индустрији и грађевинској индустрији, у индустрији папира, у текстилној индустрији и индустрији гуме; треће, с потпуним извршењем кључне капиталне изградње постићи ћемо обим капацитета индустријске производње у износу 122% према Петогодишњем плану, не рачунајући војну индустрију, а рачунајући и њу у износу 133%; четврто, након извршења кључне капиталне изградње капацитети ће још увијек заостајати у производњи електричне енергије, у грађевинској индустрији, у индустрији папира, у текстилној индустрији, у индустрији гуме (ово заостајање и након завршетка кључне капиталне изградње посљедица је извјесне промјене у структури Петогодишњег плана, коју смо морали извршити добрим дијелом због горе изнијетих тешкоћа, а једним дијелом такође и због почетничких грешака у Петогодишњем плану); пето, садашња производња не искориштава око 30% постигнутих капацитета и креће се око 70% Петогодишњег плана, што је у првом реду посљедица платног дебаланса са иностранством. Сам платни дебаланс са иностранством је посљедица чињенице да ми још увијек заостајемо — у најважнијим гранама — са завршавањем кључне капиталне изградње, прије свега, да се тешко и са огромним напорима боримо око набавке опреме из иностранства, док у грађевинском погледу, углавном, више-мање испуњавамо рокове.

Један од најосновнијих задатака наше даље привредне изградње јесте ликвидација платног дебаланса са иностранством и омогућавање да наша индустрија у довољној мјери искориштава тако тешко постигнуте и толиким напорима изграђене капацитете. У ту сврху треба, на садашњем степену нашег привредног развитка, посветити главну пажњу у капиталној изградњи управо овом циљу, тј. постигнућу платног баланса са иностранством, што ће нам омогућити да наша земља у пуној мјери ужива резултате извршења Петогодишњег плана.

Постоје објективни услови да се таквим правцем завршавања кључне капиталне изградње и довољним инвестицијама у пољопривреди у наредним годинама (укључујући 1953 годину) — наравно, ако не би ван наших снага наступила потреба нових ванредних издатака — платни биланс са иностранством потпуно изравна до економске године 1954/55. Ми бисмо га извршили већ за економску годину 1953/54 да није наступила овогодишња суша са својим тешким посљедицама и да су нам западне државе дале на вријеме и ону помоћ коју смо тражили ради изравнавања дебаланса, тј. да су нам умјесто одобрених 99 милиона дали 146 милиона долара, колико смо и тражили.

Резултат извршења Петогодишњег плана показује, с обзиром на све тешкоће које смо имали у овим годинама а које су илустриране раније изнијетим бројкама, двије ствари: прво, да је наш радни народ под руководством своје Партије уложио све своје снаге да постигне свој циљ и да их је улагао с великим успјесима; друго, да је генерална линија наше привредне изградње била правилна, што је нарочито потврдила успјешна борба с горе изнијетим тешкоћама. Изнијете бројке јасно доказују како су биле клеветничке приче о нереалности концепције наше привредне изградње коју су заступале наша Партија и Влада.

Једновремено ваља на овом мјесту истаћи недостатке првог Петогодишњег плана, који, како из објективних разлога тако и због помањкања искуства на појединим секторима, нису баш били мали.

Прије свега треба истаћи да смо, у вези с раскидом инвестиционих уговора и борећи се против тога да не бисмо изгубили рокове, морали скоро све објекте започети без разрађених пројеката, што је много пута проузроковало неекономичност изградње и доцније исправке које су нас коштале тешке милионе. Овај недостатак добрим дијелом је објективног карактера, с обзиром на ситуацију у којој смо се налазили. Међутим, било је и субјективних слабости, јер су многи пројекти могли бити готови раније него што су били. Убудуће, без претходно добро разрађених пројеката и свестрано провјереног економског рачуна, не треба започињати крупнију капиталну изградњу. Ако је у тешкоћама првих година оваква изградња била донекле још оправдана, то она сада апсолутно више није и значила би неодговорно трошење народне имовине.

Даљи недостатак првог Петогодишњег плана је и у томе што низ објеката није имао довољну економску рачуницу и у погледу платног биланса са иностранством и у погледу унутрашњег економског дејства. Основна концепција показала се као правилна и цјелисходна, а на многим појединим објектима испољила се поменута грешка.

Тежи недостатак је у томе што је у конкретном извршавању код многих објеката превладала грандоманија, коју је требало исправљати кад је већ била нанијета крупнија штета. Убудуће се треба оштро борити против тзв. широког фронта и започети само оне крупније објекте за које доказано постоје новчана и материјална средства у земљи и у иностранству и за које је извршена претходна прецизна економска и технолошка провјера. У републикама се почело градити много објеката из неких аутархичних републичких тенденција. Убудуће треба ово спријечити, не само зато што то противурјечи свакој социјалистичкој привредној концепцији, него и зато јер то значи расипање средстава и одузимања истих од најважнијих кључних објеката.

Другови и другарице, ово о чему сам напријед говорио врло је озбиљна ствар и Конгрес треба о томе да донесе своју одлуку, коју онда неће моћи свако да мијења или крши. Наша индустријализација се мора посматрати као једна цјелина и према томе се не могу дозволити аутархичне тенденције и нарушавање опћег плана индустријализације.

НАШИ БУДУЋИ ПЛАНОВИ ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ

С обзиром на то да ћемо ускоро завршити посљедних неколико кључних објеката, неопходних за нашу даљњу индустријализацију и развитак земље и с обзиром на огромне тешкоће и напоре које смо морали досад издржати, сматрам да ћемо у ближој и даљој перспективи морати наше планове прилагодити нашим материјалним, умним и физичким могућностима. Изградња ндустрије неће бити тако велика као првих 5—6 година наше капиталне изградње, али ће се знатно морати повећати инвестиције за пољопривреду, саобраћај и друштвени стандард. Даљња наша инвестициона изградња ослониће се у првом реду на сопствене производне снаге, на оно што већ наша базична индустрија производи и што ће ускоро производити. Перспективни развој основне капиталне изградње базира се на искориштавању домаћих сировина, на обезбеђењу енергетске базе и уклањању заосталости појединих народних република, као и заосталости појединих привредних грана, у циљу повећања активности трговинског биланса.

Да би се обезбиједила довољна количина електроенергије, предвиђена је изградња слиједећих електрана: нове ХЕ Кокин Брод са око 400 милиона KWH годишње производње; нове ХЕ Перуча у систему ријеке Цетине у Далмацији с 96 милиона KWH, чија је брана и акумулација саставни дио велике ХЕ Сплит, која ће имати снагу од 350 MW и годишњу производњу од око 2 милијарде KWH. Даље, предвиђена је нова ХЕ Вухред на ријеци Драви, која ће давати годишњу производњу од 280 милиона KWH; нова ХЕ Јајце, која користи воде ријеке Пливе, даће 230 милиона KWH годишње. Изградња система Горња Зета састоји се из веће ХЕ Перучица и три мање, ХЕ Бјелошевине, ХЕ Глушје и ХЕ Ливеровићи; цијели систем ће давати годишњу производњу од 846 милиона KWH.

Осим тога, врше се студије и истраживања за хидроелектране које ће се постепено узимати у посао, и то: ХЕ Црвене Воде на Дрини, са 630 милиона KWH годишње производње, која ће служити електрификацији Западне Србије и Источне Босне; ХЕ Каменица (Гојак) у Лици, са 109 милиона KWH, која ће служити електрификацији Лике, Горског Котара и западне Хрватске; ХЕ на Сави код Кршког, са 160 милиона KWH, која ће омогућити снабдијевање Загреба; ХЕ Рама са око 500 милиона KWH и ХЕ Коњиц са око 400 милиона KWH, које ће снабдијевати босанско-херцеговачко индустријско подручје и Далмацију, ХЕ Вардар и ХЕ Црна Река, које ће снабдијевати електричном енергијом подручје Македоније. У пројекту је, осим тога, да се изгради још низ термоелектрана на лежиштима лигнита, као што су Колубара, Шоштањ, Какањ итд.

Даље, за повећање продукције угља и побољшање квалитета у пројекту је изградња сепарације у руднику Бановићи са капацитетом од 2 милиона тона угља, сепарација у Брези са капацитетом од 800.000 тона, као и сушара угља у Велењу са капацитетом од 650.000 тона, а с обзиром да наша производња кокса неће бити довољна да подмири потребе црне металургије, биће потребно подићи нова предузећа за добијање кокса.

Ради искориштавања отпадних SO_2 гасова из топионице бакра и цинка и ради добијања сумпорне киселине и суперфосфата, што је нарочито важно за нашу пољопривреду, а и за индустрију, мораће се израдити постројење за добијање тих продуката.

Услијед наших огромних девизних издатака за сировине текстилне индустрије, нама је неопходно да што прије изградимо фабрику вискозе са капацитетом од 20.000 тона вјештачког влакна, чиме ћемо уштедјети 7 милијарди динара у девизама.

У вези с потребом унапређења пољопривреде биће потребно проширити капацитете фабрике трактора и изградити нове фабрике за производњу вјештачког ђубрива итд.

ОБОЈЕНА МЕТАЛУРГИЈА

С постепеном изградњом рудника бакра у Мајданпеку добиће се у првој фази 15.000 тона бакра годишње.

У 1953 години завршиће се у Стрнишчу изградња фабрике глинице, с годишњим капацитетом од 50.000 тона глинице, а такође и прва етапа фабрике алуминијума с годишњим капацитетом од 15.000 тона алуминијума, а у 1955 години капацитет ће се повећати за даљих 15.000 тона, тако да ће се добијати годишње 30.000 тона алуминијума.

САОБРАЋАЈ

Исто тако, у будућем планирању мораће се посветити највећа брига транспорту и комуникацијама. Са све већом механизацијом транспорта потребно је што прије поправљати и стварати за то одговарајуће путеве, јер иначе већ и данас трпимо огромну штету због брзог уништавања моторних возила на лошим путевима. Исто тако и наш жељезнички, поморски и ваздухопловни саобраћај захтијева што прије највећу бригу, јер је већ прилично застарио и дотрајао.

ПОЉОПРИВРЕДА

Према подацима Савезног завода за статистику, види се да послијератни развитак пољопривреде далеко заостаје за развитком наше индустрије и остале привреде. Али то није због неког свјесног занемаривања и потцјењивања пољопривреде, већ је то посљедица објективне нужде у првом периоду наше изградње. Ми смо се морали најприје посветити изградњи наше базичне индустрије, да бисмо на тај начин створили потребне услове за механизацију наше пољопривреде.

Са завршавањем кључних објеката имаћемо потребне услове за даљњи развитак пољопривреде. Већ 1953 године биће инвестирано у пољопривреду 25 милијарди динара. Ове ће инвестиције из године у годину расти.

Основни правац инвестиција у пољопривреди треба да буде слиједећи: прво, даља механизација и снабдијевање тракторима; друго, проширивање употребе вјештачког ђубрива, у коју сврху треба давати потребне кредите, нарочито задругама; треће, подизање сточног фонда; четврто, поправљање стања виноградарства — обнављање лоза, ново крчење итд.; пето, постепено али систематско изграђивање система наводњавања; шесто, изграђивање мале прехранбене индустрије на принципу социјалистичке планске производње у самој пољопривреди, што ће спречавати пропадање огромне количине воћа и поврћа (што се данас нажалост дешава) и омогућити подизање квалитета финалних производа и запошљавања сувишне радне снаге, која се с механизацијом ослобађа у пољопривреди.

Да се задруге не би постепено претварале у нека предузећа у којима би јачао, умјесто да слаби, капиталистички елеменат у производњи и расподјели, власт ће морати добро контролисати кредитирање у пољопривреди, јер се догађа да се кредити расипају у непродуктивне сврхе, да се не троше првенствено за приоритетне потребе, које омогућавају подизање пољопривреде у што краћем року са екстензивне на интензивну обраду, већ се понекад чак врше и шпекулације с кредитима.

Задругарство је за нас још увијек једно од најважнијих питања. Оно претставља најважнији елеменат побједе социјализма на селу. Без побједе социјалистичког сектора на селу не може бити ни коначне побједе социјализма у нашој земљи. А та побједа се састоји у високом стандарду живота — материјалном, културном итд. Ради се само о томе како ћемо ми то постигнути. Као год што морамо учинити све напоре да не зависимо стално од временских прилика у пољопривреди, гдје нас често погађају разне елементарне непогоде, тако не можемо допустити ни да зависимо од добре или лоше воље приватних произвођача на селу. Као год што морамо предузети ефикасне мјере за одбрану од природних сила и обезбиједити од њих пољопривреду, тако исто морамо стално предузимати мјере да обезбиједимо прехрану становништва и правилан развој социјализма, да га обезбиједимо од хаотичне производње и расподјеле у пољопривреди, које су условљене десетинама хиљада ситних индивидуалних газдинстава.

Код нас се још премало води рачуна о разним облицима стимулације за увлачење сељака у задругу. У почетку се поступило сувише круто, како у стварању задруга тако и у њиховом унутрашњем организационом систему. Сада се у том правцу стање почело мало поправљати, али још увијек има доста слабости које се морају исправити. С друге стране, неки другови постали су обесхрабрени због извјесног отпора сељака у неким крајевима да улазе у задруге, због покушаја непријатеља да разбију већ створене задруге итд. Да, није лак и брз посао стварање социјализма на селу. Ту су најјачи коријени старога, најјачи коријени приватног власништва, коријени заосталости, старих обичаја и схватања. Само јачањем нашег социјалистичког индустријског потенцијала ми ћемо постепено савладати тешкоће и на остварењу социјалистичког начина производње на селу.

Од нас ће зависити да ли ће расти или слабити социјалистички сектор на селу. Он не може расти, ако му ми сами за то не будемо пружали храну и ако будемо правили глупости.

Другови и другарице, ја сам о нашим економским проблемима говорио сувише мало да би се у детаљима добила потпуна слика. Нисам могао бити опширнији због самог простора у мом реферату и вјерујем да ће ме другови у дискусији допунити, да ће о неким проблемима дати више цифара. Ја сам само, у вези с нашим општим развитком, хтио дати приближну слику, да би се бар донекле схватиле све тешкоће с којима се боримо и с којима ћемо се, вјероватно, још једним дијелом борити. Али све то ипак показује крупне успјехе у нашим напорима и улива повјерење у нашу даљњу изградњу. Више и рјечитије него све ове сухе цифре показује наша стварност — наше фабрике и производи које оне већ дају, наша огромна радилишта и грађевине. Једном ријечју, нестало је оне старе заостале Југославије и ниче све брже и брже нова, напредна у сваком погледу земља.

IV

РАД И РАЗВИТАК КПЈ У ПЕРИОДУ ОД V КОНГРЕСА ПАРТИЈЕ ДО ДАНАС

Пети конгрес наше Партије имао је огроман значај за њен даљњи развитак и рад као водеће друштвене снаге у изградњи социјализма. Он је ојачао редове Партије и омогућио да се из ње отстране туђи, издајнички и колебљиви елементи који су у судбоносним данима за нашу земљу и њене народе пошли путем издаје интереса земље и народа, служећи као оруђе у рукама московских империјалиста за постизавање њихових мрачних циљева према новој Југославији.

Напад СССР-а и осталих информбировских партија на руководство КПЈ није имао никаквих посљедица за њен развој. Напротив, може се рећи да се Партија још више очеличила и да је број њених чланова почео брзо да расте, тако да је од јуна до конца децембра 1948 године порастао од 448.175 на 530.812 чланова, у 1949 години до децембра 1950 године на 607.443 члана, до децембра 1951 године на 704.617 чланова, а до 30 јуна 1952 године на 779.382 члана.

Одмах послије Конгреса открило се да је руководство СКП(б) имало у редовима наше Партије неколико својих агената, као што су били Арсо Јовановић, Радоња Голубовић, Владо Дапчевић, Бранко Петричевић, Мома Ђурић, Воја Срзентић, Слободан Радуловић и други, који су били заврбовани од НКВД-а и од којих су неки имали задаћу да на Конгресу иступе против политике ЦК КПЈ. Али једнодушност делегата на Конгресу у осуди писама Стаљина и Молотова и Резолуције Информбироа дејствовала је као хладан туш на те издајнике и они се нису усудили да изађу са својим цјепачким ставом пред Конгрес. То је био нов крупан пораз совјетских руководилаца, послије случаја с Хебрангом и Жујовићем, у покушају да разбију јединство Партије и народа наше земље. V конгрес је једнодушно одобрио одговоре Политбироа на писма Стаљина и Молотова, а исто тако и наш став у вези са одласком на сједницу Информбироа у Букурешт. Али је на V конгресу, односно у резолуцији о том сукобу, изражена нада и жеља да се учини све како би се односи између наше Партије и СКП(б) некако поправили и сукоб на другарски начин ријешио.

Било је више разлога зашто је V конгрес заузео такав став. Први је био у томе што скоро читава позадина тога сукоба још није била позната у редовима чланова Партије, а камоли у народу; други је био у тадашњем нашем положају — политичком, економском и идејном, односно у степену свијести не само широких маса трудбеника наше земље, него чак и многих чланова Партије, јер је наша Партија кроз дуги низ година развијала вјерност и љубав својих чланова и народа према Совјетском Савезу, као јединоm истинском савезнику на кога се наша земља може ослонити у тешким часовима. Према томе, и тада, кад се на дјелу показало да је све то била само једна страшна заблуда, кад је нама на руководећем положају постало већ потпуно јасно шта хоће СССР у односу на нашу земљу и у својој вањској политици уопће, — многим члановима Партије и народу то још није било јасно. Њима је тешко било да вјерују да СССР има тако непоштене циљеве према нама, као што је то касније пракса показала.

Илузије о СССР-у рушиле су се постепено, а тај процес убрзавали су сам Совјетски Савез и Информбиро својим псовкама и клеветањем свега онога на шта су наши народи били највише поносни. Убрзавао је то притисак СССР-а на нашу земљу, његова економска блокада, провокације на граници и убијање наших граничара, војне пријетње, отимање дјеце родитељима која су до сукоба била послата на школовање у СССР, као и многи други непријатељски поступци према нашој земљи. Они су отворили очи сваком поштеном човјеку у Југославији.

Провокације на граници према нашој земљи рапидно су расле из године у годину. Док су 1949 године совјетски сателити извршили 936 провокација, већ 1951 године број провокација достиже 1.517, а само за девет мјесеци ове године број провокација износио је 1.530, тако да је до данас погинуло око 40 наших граничара и грађана. Све то, као и насилно убацивање читавих тона разног клеветничког пропагандног материјала, послужило је раскринкавању њихових непријатељских намјера према нашој земљи, а не само према руководству Партије, како су то они испочетка хтјели протурити.

Ма да је овај притисак Совјетског Савеза и сателитских земаља према нашој Партији и народу био од самог почетка необично жесток и стално појачаван у разним облицима, он ипак није уздрмао редове наше Партије, у шта су се надали Стаљин и остали руководиоци СССР-а и Информбироа. Могу, другови и другарице, смјело казати да ни једна друга партија на свијету не би издржала такав притисак. А зашто могу то казати? Могу казати због тога што ни једна друга партија није у посљедња два деценија прошла такву сурову школу, као што ју је прошла КПЈ у револуционарној предратној пракси и у огњу оружане Народне револуције. Према томе, само тако прекаљена револуционарна партија могла је одољети свим олујама и изаћи из те борбе са совјетским ревизионистима још јача и монолитнија.

У свакодневној непрекидној борби против совјетских и других ревизиониста и њихове агресивне пропаганде према Југославији, као и против непријатељског става западне реакције према нама, прекаљивали су се кадрови наше Партије, растао је и заоштравао се њихов идејни и политички ниво.

Пети конгрес поставио је пред чланове Партије крупне задаће у вези са изградњом социјализма уопће, а у вези са извршењем Петогодишњег плана напосе. Те задаће фиксиране су у Програму Партије, који је усвојио V конгрес и у коме се позивају чланови Партије да заложе све своје снаге у раду на рјешавању таквих крупних проблема наше социјалистичке заједнице као што су: „Учвршћење равноправности народа Југославије — Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца и Црногораца и осигурање права националних мањина"; затим, „претварање Југославије у развијену индустријску и напредну пољопривредну земљу"; учвршћење и усавршавање Југословенске армије, учвршћење независности наше земље, подизање животног стандарда радних људи, подизање просвјете и културе, рад у разним друштвеним организацијама итд.

Могу са овог мјеста данас пред вама, другови и другарице, потврдити да су чланови Партије часно извршавали своје обавезе према Партији и народу. Комунисти су били увијек на вријеме тамо гдје је било најтеже и најпотребније. Ако зими није било угљена за фабрике, жељезнице и огрев, чланови Партије из фабрика, канцеларија, разних установа и са села ишли су хиљадама на рад у руднике по више недјеља и мјесеци, а ако је запело на неком радилишту, чланови Партије су ишли да помогну; ако нас је задесила нека елементарна незгода, чланови Партије били су први у пружању помоћи итд. Таквих примјера има на хиљаде.

Све је то допринијело да је Партија постала народу још ближа, да је народ још више учврстио своје повјерење у њу и у ствар за коју се Партија бори — у социјализам.

ИДЕЈНО-ВАСПИТНИ РАД

До IV пленума ЦК КПЈ читавим идејно-васпитним радом руковођено је претежно из центра. Тематика, па чак и облици рада, одређивани су почев од Агитпропа ЦК КПЈ, тако да су многе основне партијске организације и нижа партијска руководства постали пасивни. Осим тога, било је и других слабости, а једна од најкрупнијих била је застарјелост проблематике појединих планова и програма, који су се споро мијењали у односу на конкретне потребе.

Данас је, углавном, стање измијењено. Тежиште рада и иницијатива пренијети су на основне партијске организације и партијска руководства на терену. Курс демократизације облика идејно-васпитног рада углавном је правилно схваћен, али ипак има још доста слабости. Основна слабост је у томе што су многе партијске организације препуштене саме себи, без икакве помоћи при прелазу и припремама, тако да је у многим партијским организацијама на селу рад на идејно-васпитном подизању чланова застао и занемарио се. Према томе, задаћа је данас у многим партијским организацијама да се што прије оживи идејно-васпитни рад, а посебно рад на личном оспособљавању појединих чланова, нарочито руководилаца.

Али је децентрализација идејно-васпитног рада дала већ добре резултате у многим организацијама. Партијска руководства брже схватају проблеме који им се у свакодневном раду намећу, како партијске тако и политичке и опћедруштвене. Ипак, у неким партијским организацијама има још заостајања и несналажења; неке организације, нарочито оне неразвијене, не организују правовремену и систематску борбу у масама против туђих, клерикалних буржоаских и коминформистичких схватања и утицаја.

Ако ми данас можемо констатирати да је у посљедње вријеме примијећен све јачи утицај разних социјализму туђих схватања, нарочито на селу, онда је то јасан доказ да комунисти не раде ни довољно ни правилно на сузбијању таквих појава. А баш у томе и јесте њихова најважнија задаћа. Неким члановима Партије, услијед недовољне идејне и политичке изграђености и слабе партијности, неки проблеми нису јасни, не реагирају на њих правилно, или уопће остају пасивни према таквим питањима као што су на примјер: страх за нашу независност, страх за судбину социјализма у свијету, стање у међународном радничком покрету или вјера да ће СССР једног дана увидјети своју погрешку и све поправити итд. Нарочито морам овдје подвући, да је у посљедње вријеме било доста појава да су партијске организације биле неосјетљиве и неактивне против све јачег клерикалног и религиозног утицаја у неким крајевима, као на примјер у Словенији, па и у Хрватској. Осим тога, не води се доста одлучна и систематска борба против појава шовинизма, који се почео јављати ту и тамо под утицајем реакционарних елемената који своју борбу против новог друштвеног система настоје да воде под тим видом. Разлог томе је недовољна осјетљивост чланова Партије према тим појавама и нереаговање на вријеме и енергично. Морам да нагласим да је ту и тамо било и у редовима чланова Партије појава шовинизма, које су се претварале у коминформизам и у непријатељски став према нашој земљи уопће (случај Душко Бркић, Раде Жигић, Чаница Опачић итд.).

За разлику од партијског рада на селу и његових слабости, рад у фабрикама и предузећима боље напредује, нарочито послије увођења новог привредног система. Привредним питањима посвећује се прилично времена и пажње. Радници су необично заинтересовани за те проблеме, али у раду партијских организација по предузећима постоји тенденција једностраности. То има своје слабе стране, јер се занемарује идејно-политички рад и разни други проблеми, који су са становишта наших друштвених потреба важни. Партијске организације у фабрикама и предузећима морају знати да привуку раднике и да их заинтересују за сва друштвена питања. План рада се мора поставити много шире. Радници се морају упознати са цјелокупном линијом партијске политике, с принципима за које се Партија бори итд.

Сада, кад више неће бити кандидатског стажа, нарочито ће бити важно да се више систематски ради с масом радника, ради њиховог привлачења у Партију. Ради њиховог идејно-политичког и економског образовања треба одбацити понекад гледање да радници нису кадри схватити компликоване економске проблеме у цјелини, да је за њих теоретска наобразба претешка ствар итд. Баш сада, кад радници сами управљају предузећима, било би погрешно ограничавати се на васпитање и оспособљавање уског круга радника, већ то треба проширивати на све већи и већи круг радних људи. Према томе, наравно, траже се и бољи квалитети идејног и политичког рада и способни чланови Партије за тај рад. Честа пракса да се идејно-политички рад спроводи само међу члановима Партије скроз је погрешна и с њом се мора прекинути.

Пошто међу радницима постоји врло јака и проширена тежња да подигну свој ниво опћег образовања, треба учинити све да им се то омогући, јер ће самим тим лакше ићи и идеолошко образовање, за које је свакако потребно извјесно предзнање.

ПАРТИЈСКЕ ШКОЛЕ

Васпитавање партијског кадра, које је вршено кроз партијске школе, курсеве, семинаре итд., дало је доста добре резултате. Од V конгреса до половине ове године прошло је кроз Вишу партијску школу, редовне семинаре и разне курсеве 21.038 слушалаца, и то: кроз Вишу партијску школу 560 слушалаца, кроз средњу партијску школу 3.016 слушалаца, кроз нижу партијску школу 14.180 слушалаца, а кроз партијске курсеве 3.282 друга и другарице, и то углавном из среских и осталих руководстава.

До 1949 године програми наших партијских школа и курсева били су под јаким утицајем руских шаблона, али се од тога времена прекида с том праксом. Великим залагањем партијских кадрова који су прошли кроз школе и курсеве постигнути су врло лијепи резултати у савлађивању постојећег материјала; школовање је много користило у савлађивању разних задатака у практичном раду на терену.

У вези с даљњим друштвеним развитком показала се потреба да се мијења и систем васпитања нашег партијског чланства. Одлучено је да се за основни руководећи кадар створи систем повремених семинара, на којима ће се упознавати с теоретским проблемима које поставља наша пракса. У ту сврху израђују се одговарајући наставни програми, према којима би требало да слушаоци добију основно знање из политичке економије, основе из научног социјализма, у циљу лакшег разумијевања и савлађивања задаћа и боље оријентације у социјалистичкој изградњи земље. Исто тако потребно је и упознавање са савременим међународним политичким развитком, а нарочито упознавање стања у међународном радничком покрету.

Другови и другарице, ако бих ја у овом извјештају говорио подробније о разним слабостима у нашој Партији у периоду који је овдје обухваћен, то би свакако заузело доста мјеста. Ја ћу се зауставити само још на некима од тих слабости.

Прво бих желио да се задржим на лику члана Партије, на лику комунисте. У току посљедње двије године почела су се код једног, на срећу малог круга људи — чланова Партије, па и појединаца из неких руководстава у Партији, уносити накарадна схватања о личном животу и моралу, која су прелазила сваку границу допуштеног. Најчешће је био случај извјесне идејне деморализације код људи, а нарочито морам подвући да су у томе извјесну улогу одиграла позната писма СКП(б), у којима се наша Партија оптужује да се мијеша у лични и породични живот чланова Партије, да им ограничава слободу у личном животу итд. То ја тврдим због тога што је код једног дијела људи, који су имали схватања да је лични живот потпуно независан од партијског, дошло до политичке деморализације и услијед тога до скретања на информбировске позиције. ЦК је био присиљен да по томе најоштрије удари и предузме читав низ мјера да се такве ствари више не догађају. Могу овдје казати да су мјере ЦК одлично одјекнуле у редовима чланства Партије, јер су биле правилне и врло ефикасне.

Друга слабост, иста таква или још много опаснија, која се појавила истовремено с првом, била је у томе што су у редове партијског чланства почела продирати разна Партији туђа схватања — идејна, политичка а и културна. Откуда и зашто то? Услијед невјеројатно брзих промјена код нас у правцу демократизације цјелокупног друштвеног живота, почели су разни елементи који не воле социјализам , изгледа, криво схватати нашу демократизацију и дизати главе; појавиле су се разне теоријице о слободи овог или оног. Осјетило се то на разним пољима културног, а и политичког живота. Таква схватања су чак имала утицај и на неке чланове Партије који се не могу сматрати нарочито партијно чврстим. То је почело замагљивати и расплињавати идејност не само изван, већ и унутар Партије.

Кад смо начисто с тим да улога КПЈ није данас у командовању, да се она не мијеша у све и свашта као неки врховни арбитар и судија, који о разним проблемима друштвеног живота — научним, привредним и другим, доноси свој суд као нешто неопозиво и непогрешиво, онда је јасно да се улога КПЈ састоји у најважнијој њеној задаћи — у идејно-васпитном руковођењу, у њеној будности да се социјалистичко друштво код нас развија нормално и правилно; тј. — улога комуниста састоји се у преваспитавању и васпитавању грађана наше земље у социјалистичком духу.

Све живље и јаче везе са западним земљама, умјесто да су биле трансмисије наше стварности на Запад, постајале су све више трансмисија разних, социјализму туђих, преживјелих идеја за инфилтрацију у наш друштвени живот. Против тога је такође ЦК предузео извјесне мјере, али се показало да ће ту борба бити тежа. Ту се не ради о Партији, већ само о појединцима, а углавном о лицима која дјелују у разним порама друштвеног живота ван Партије. Али ја вјерујем, ако будемо чували редове наше Партије идејно чистим и дисциплинованим, да ћемо лако савладати и те појаве, које могу да нам нанесу озбиљне штете у нашем правилном развоју, а нарочито у преваспитавању људи у социјалистичком духу. Ми не бисмо били ни комунисти ни револуционари ако не бисмо знали на вријеме и правилно сузбијати такве појаве, које су у својој суштини не само штетне већ и контрареволуционарне. Контрареволуционарно је све оно што свјесно омета револуционарни развитак, па макар неко то крстио каквимгод крилатицама.

Желио бих на крају још једанпут да обратим пажњу да је за Партију на овој етапи демократизације нашег друштвеног живота најопаснији покушај инфилтрирања разних туђих утицаја у народ, а нарочито у Партију. Што демократизација иде шире, тим мора бити већа и будност чланова Партије према таквим појавама, било да оне нађу своје мјесто у штампи или усменој пропаганди, у форми неких акција итд. Такве појаве треба одмах раскринкати као покушаје разбијања нашег идејног јединства и слабљења јединства у народу уопће.

Према томе, борба за достојан лик члана Партије и у данашњој фази развитка на путу изградње социјализма (при чему се морамо чувати свих могућих Сцила и Харибда), претставља једну од најважнијих задаћа наше Партије, јер само беспријекорно понашање комуниста, њихово стално идејно уздизање, њихова дисциплина и пожртвованост, вјерност народу и Партији чини их достојним да буду идејни и политички инспиратори стварања новог — социјалистичког друштва.

V

ДРУШТВЕНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

УЛОГА И РАД СИНДИКАТА

Велики замах наше индустријализације и све већи прилив радних људи са села у фабрике поставио је пред наше синдикате крупне задаће. Под условима изградње социјализма у нашој земљи, те су задаће сасвим другог карактера но што су биле, рецимо, у предратној Југославији, или што су данас у капиталистичким земљама. Пошто су се односи радника према средствима за производњу промијенили укидањем капиталистичког начина производње, на мјесто кога је успостављен социјалистички начин, то су се у вези с тим промијениле и задаће наших синдиката.

У капиталистичком систему, односно у капиталистичком начину производње, синдикати имају задаћу да бране интересе радних људи од капиталистичког израбљивања. Они се налазе на челу организоване масе радних људи и воде бригу за побољшавање радних и других услова радника и намјештеника. А у прелазном револуционарном периоду, — тј. онда кад је већ успостављена власт радног народа и стари систем уништен, кад су средства за производњу подруштвљена, али још нису предата на управљање радним колективима, већ се налазе у рукама државе, — у том периоду синдикати имају задатак да, штитећи интересе радних људи, не заборављају ни на интересе револуције, на опћедруштвене интересе. У складу с постојећим материјалним средствима, синдикати помажу и утичу на народну власт да се што је могуђно боље регулишу и поправе услови радника и намјештеника. Под условима управљања предузећима и фабрикама од стране радних колектива, улога синдиката се опет донекле мијења. Сада је њихова задаћа много компликованија и веома важна.

Културно-просвјетно, морално-политичко, идеолошко и стручно васпитавање стотина и стотина хиљада радника — то је крупна задаћа синдиката. Сада, када питање награђивања зависи већим дијелом од самих радника, синдикати имају врло велику одговорност да се то правилно и праведно одвија. Та њихова одговорност много је компликованија, јер више није једнострана, већ двострука — пред радницима у предузећу и пред читавом социјалистичком заједницом.

Синдикати су досад постигли крупне успјехе у васпитном раду, као и у борби за савлађивање разних економских тешкоћа, за отстрањење посљедица економске блокаде СССР-а и његових сателита, за извршење Петогодишњег плана. Они су били организатори борбе за већу продуктивност рада, за социјалистичко такмичење, за ударништво и рационализаторство. Све су то биле врло важне задаће у нашем друштвеном развитку и савлађивању тешкоћа у нашим најтежим данима, у данима свих могућих притисака и претњи.

На челу организованих трудбеника наше земље синдикати су код нас одиграли крупну улогу у раскринкавању пред трудбеницима контрареволуционарног напада на нашу земљу од стране СССР-а и његових сателита.

Са одумирањем државних функција у управљању производњом расте и расти ће улога синдиката у многим питањима, као што су: систем награђивања, реорганизација социјалног осигурања, бирање радничких савјета, друштвени план, доношење разних уредби, правилан и праведан поступак код одређивања стопе акумулације и слично (за поједине фабрике и предузећа, а и уопће).

Интересантно је гледање у иностранству, — не само у редовима реакционара већ и код неких руководећих људи у социјалистичким синдикатима, — на улогу наших синдиката, према коме су синдикати код нас чисто државна, тоталитаристичка организација, а не слободни синдикати. Морам казати, да сам ја лично већ много пута објашњавао странцима који су долазили код мене шта су наши синдикати и какву улогу имају у нашем друштвеном животу. Да, али они то само значајно слушају, смијешећи се, и мисле при том: причај ти коме хоћеш, али ми ти свеједно не вјерујемо. Капиталиста мисли при том: ах, како сте ви у Југославији сретни што можете помоћу синдиката обуздати раднике да не траже веће плате и мање радно вријеме! — а онај десни социјалиста опет (ја кажем десни социјалиста због тога што многи социјалисти, и то баш лијеви, разумију улогу наших синдиката), на основу своје концепције мирног прерастања капитализма у социјализам из чисто идеолошке анимозности према револуционарном преображају, гдје постоје и морају постојати методи принуде, не вјерује да синдикати нису средство тоталитарног система, како он наш систем и схвата.

Код нас су већ у првој фази изградње социјализма синдикати играли важну улогу, учествујући директно у доношењу свих за трудбенике важнијих уредаба и прописа, као и у припремању закона прије подношења Народној скупштини на претрес итд.

Пребацују нам да код нас синдикати стоје под утицајем Комунистичке партије, као да на Западу синдикати не стоје под идејним и политичким утицајем социјалистичких или других партија. Свакако је логично да партија радничке класе и синдикати, борећи се за исте коначне циљеве, буду и чврсто повезани у тој борби. Према томе, јасно је да су код нас и Комунистичка партија и синдикати чврсто повезани у јединственом циљу — изградњи социјализма. Осим тога, није правилно да се заборавља, да је код нас под руководством Комунистичке партије вођен Ослободилачки рат и извршена Револуција, да се данас под идејним руководством Комунистичке партије изграђује цјелокупни друштвени живот итд. Ето, у томе је водећа улога наше Партије. А та се водећа улога развија све више у правцу васпитача грађана наше земље у социјалистичком духу.

Послије фамозне Резолуције Информбироа и бјесомучних напада и притиска на нашу земљу од стране СССР-а и сателита, а исто тако и због покушаја совјетских хегемониста да претворе Свјетску синдикалну организацију у инструмент своје вањске политике, нарочито у борби против наше земље, — наши синдикати су иступили из те међународне синдикалне организације и тиме допринијели раскринкавању контрареволуционарне улоге СССР-а у међународном радничком покрету. Изолација наших синдиката, коју су покушали СССР и његови сљедбеници, није успјела. Успостављене су многобројне везе, не само са синдикатима из европских земаља већ и са синдикалним покретом у Азији, Африци итд. Постоји жива сарадња између наших и радничких синдиката у другим земљама. Кроз ту сарадњу наши синдикати упознају међународну радничку и напредну јавност уопће с нашом социјалистичком стварношћу и разбијају совјетско-информбировске клевете и лажи о скретању наше земље с пута социјализма.

Но у вези са садашњим компликованим задаћама синдиката, ја мислим да синдикални функционери, средњи и виши, морају много радити над собом. Они морају изучавати законе политичке економије на основу Марксовог, Енгелсовог и Лењиновог учења, и то не апстрактно, већ у складу с развојем наше социјалистичке изградње. Ако то не би чинили, синдикати неће моћи одиграти ону улогу коју друштво од њих данас очекује. И то због тога што се у досадашњој пракси управљања предузећима од стране радних колектива неке синдикалне организације нису снашле и заузимале су у неким питањима мање правилан став него раднички савјети, или управни одбори, а то доказује да нису довољно ушле у суштину проблема. Из тога се види да неодговорно причање, да ће синдикати у новом систему производње изгубити своју важност, нема никакве основе и само може изазвати збрку и штету.

НАРОДНИ ФРОНТ ЈУГОСЛАВИЈЕ

У периоду од V конгреса до данас улога Народног фронта у нашој изградњи социјализма дошла је до пуног изражаја. Учешће Народног фронта у политичком, привредном, културном и другом животу било је од пресудне важности за реализацију успјеха које смо досад постигли на тим пољима дјелатности.

Нарочито се мора подвући да је баш Народни фронт омогућио да се широке масе народа наше земље што прије упознају са суштином сукоба између нас и СССР-а. У првим годинама послије изласка резолуције Информбироа, у вријеме економске блокаде и покушаја Совјетског Савеза да створи забуну у редовима наших народа, Народни фронт је највећи дио своје политичке активности посветио објашњавању суштине сукоба и намјера СССР-а према нашој земљи и енергично повео борбу против информбировштине. Разне клевете и друга недјела СССР-а и других коминформоваца према нашој земљи била су на фронтовским конференцијама осуђивана и збиља се може рећи да у редовима Народног фронта скоро и није било колебања по линији Информбироа.

У том раду посвећена је у Народном фронту, тј. у његовим организацијама, нарочита пажња развијању одлучности да се брани земља од агресије и да се у вези с тим учврсти вјера у нашу сопствену снагу. Благодарећи таквом интензивном политичком раду, успјело је до данас потпуно објаснити најширим масама наших грађана совјетске империјалистичке намјере према нашој земљи.

Даље, Народни фронт је био врло активан у политичком раду на објашњавању неопходности нашег друштвеног преображаја, извршења Петогодишњег плана итд., а упоредо с тим вршена је и мобилизација чланова Фронта за добровољне радне акције.

Активност Народног фронта била је свестрана: у објашњавању разних привредних мјера Владе, у агитацији за ступање у сељачке радне задруге, при откупу, убирању и разрезивању пореза, испуњавању планова сјетве, при спровођењу у живот Закона о забрани ношења зара и фереџе итд.

Нарочито је важна била улога и рад Народног фронта на учвршћивању братства и јединства међу нашим народима. Будност већине фронтоваца према појавама шовинизма, у оним крајевима гдје се некада распиривала национална мржња, спречавала је већим дијелом са успјехом понављање таквих шовинистичких појава. Али морам да нагласим да ипак није у свим таквим мјестима Народни фронт посветио довољно пажње том питању, а то је обично тамо гдје фронтовске организације нису биле политички активне, гдје је услијед неправилног схватања улоге Народног фронта на садашњој етапи нашег друштвеног живота замро политички рад. Ја сматрам да је борба против шовинизма саставни дио политичког рада фронтоваца. Та борба мора да се одвија и у самом Фронту систематски и непрекидно, јер сматрам да је баш Народни фронт данас таква најмасовнија политичка формација наше социјалистичке земље у којој се мора и једино може са највећим успјехом искивати и челичити наше национално, политичко јединство и државна монолитност.

У досадашњем раду и успјеху у идејно-политичком просвјећивању показало се да баш Народни фронт постаје најмасовнија школа за ширење социјалистичке мисли у нашој земљи. Код широких маса фронтоваца показује се све већа жеђ за учењем и овлађивањем социјалистичким идејним, политичким и културним знањем. Фронтовским организацијама је у посљедње вријеме омогућено и препуштено да саме изналазе најзгодније форме за просвјећивање својих чланова. Разумије се да им при том треба помоћи у погледу организације и израде одговарајућих актуелних програма и планова за идеолошко, политичко и културно васпитање. Нарочито су у томе важна предавања из разних области науке, по могућности што квалитетнија, а нарочито она која имају актуелни карактер у нашој социјалистичкој стварности.

Такав рад ће се моћи успјешно развијати кроз разне форме, као што су то већ организације Народног фронта и почеле да раде, кроз кружоке, курсеве, народне универзитете, организације библиотека и читаоница итд. Многа предавања која је Народни фронт досада организирао, с темама о свим актуелним проблемима данашњице, дала су велике резултате, али се још нису довољно искористиле све могућности које се пружају у тој нашој најмасовнијој друштвено-политичкој организацији. Кривња за то углавном лежи на партијским организацијама, које у неким мјестима потцјењују и улогу и рад Народног фронта. Треба имати стално у виду да је нашој Партији баш кроз Народни фронт створена широка могућност за преваспитавање људи у новом, социјалистичком духу.

Прије извјесног времена било је дошло у неким крајевима до мртвила у раду фронтовских организација. То се сада донекле поправило, али још недовољно, и треба предузети енергичне мјере за свестрано оживљавање рада у организацијама Народног фронта.

До тог мртвила дошло је и због погрешног схватања улоге Народног фронта. Многи чланови Партије мислили су, а неки још и данас мисле, да је Народни фронт потребан само ради разних радних акција на привредним секторима. Наравно да је Народни фронт веома много учинио за савлађивање привредних тешкоћа, али то је само једна од његових улога и задаћа.

Ја ћу овдје дати летимичан преглед само неких радних акција и њиховог ефекта за нашу привреду. Од 1948 до 1950 године Народни фронт мобилизирао је своје чланове на многобројним добровољним радовима, као што су радови на крупним кључним објектима, у рударству, у шумарству, на путевима, на разним локалним грађевинским радовима, на пошумљавању и др. Само у 1949 години учествовала су у радним бригадама 1,011.353 члана Фронта на кључним објектима, извршивши радове у вриједности од 7 милијарди динара. На локалним радовима радило је те године 30.906 радних бригада које су дале 319,153.808 радних часова, или вриједност од 4 милијарде 841 милион и 900 хиљада динара. Простор ми овдје не дозвољава да набројим све главније акције и ефекат рада чланова Народног фронта. Осим тога, мислим да је ту најважнији морално-политички ефекат за нашу земљу.

Народни фронт ће играти и мора играти све важнију улогу не само као политичка асоцијација наших друштвених организација и социјалистичких грађана унутар наше земље већ мора играти важну улогу и ван ње, као политички претставник. Због тога Народни фронт мора добијати све чвршћу организациону форму и идеолошку садржину. Његова афирмација као удружења социјалистичких грађана наше земље, односно као социјалистичког савеза радног народа Југославије, биће врло важна за још брже и лакше успостављање веза и корисне сарадње с напредним покретима на Западу, а нарочито са социјалистичким партијама.

Нама се стално пребацује да немамо вишепартијски систем, да је велики, односно највећи и далеко претежни, дио наших грађана лишен могућности да припада некој политичкој организацији итд. Ништа не помаже што се ми позивамо на Народни фронт. То за Запад изгледа нешто лабаво, манифестационо и томе слично. А шта би у нашим условима заправо значио вишепартијски систем и шта он уопће значи?

Вишепартијски систем значи више партија и програма о друштвеном животу и развитку. То значи да носиоци револуције и друштвеног преображаја допусте организовано рушење тековина револуције за које је већ проливена крв, за које је већ ријешена оружана битка између старих преживјелих и нових револуционарних снага које у друштвеном развоју доносе прогрес. Која је права и досљедна револуција у хисторији добровољно дала побијеђеном противнику оружје натраг у руке, да се бори против успјеха револуције? Ниједна. Ето, ову хисторијску истину неће да разумију тамо на Западу, или је разумију, па хоће да нас наведу на танак лед. Треба покушати — мисле они — па ако успије, врло добро, а ако не успије, није ништа изгубљено. Чак и неки социјалисти са Запада постављају нам питања зашто немамо вишепартијски систем. А с друге стране, свиђа им се прави социјализам, али не могу да разумију да се код нас до социјализма не може доћи путем вишепартијског система, већ против таквог система.

Према томе, у новим условима, у условима кад се револуција углавном оствари и друштвени преображај већ креће на виши степен, тј. кад држава већ преда средства за производњу у руке радних колектива и на тај начин почну да одумиру функције државе, морају се имати и нови облици организоване, масовне политичке снаге као што је то код нас Народни фронт, чија организациона форма и намјена су већ застарјеле, али који удружује социјалистичке трудбенике села и града ради остварења највеће задаће која се остварује револуционарним путем — путем социјализма. Разумије се да таква организована масовна снага мора имати и јединствен програм. А да би се имао неопходан јединствени програм, не може се имати вишепартијски систем, и то је оно што не могу или неће да схвате на Западу.

Другови и другарице, пошто су комунисти исто тако и чланови Фронта, ја препоручујем да Народни фронт добије ону политичку садржину и организациону форму која њему и одговара на садашњој етапи и у вези са садашњим нашим међународним односима и потребама сарадње. То је тим више потребно што је наша опћенародна политичка организација постала у великом степену свјестан политички и идејни организам, који је кадар да игра крупну улогу не само у нашој земљи, у правцу изградње нашег новог система — социјализма, већ и на међународном терену — у правцу побједе социјалистичке мисли.

НАРОДНА ОМЛАДИНА

Пошто је нашој Народној омладини одређена врло важна улога у нашем друштвеном животу и да би се правилно усмјерио њен развој у духу наше нове стварности, указала се потреба да се изврши промјена у организационом погледу.

Послије V конгреса Партије одржан је заједнички Конгрес СКОЈ-а и Народне омладине, гдје је према препоруци Конгреса Партије извршено спајање ове двије омладинске организације у једну јединствену — Народну омладину Југославије. То је имало врло позитивне резултате и Народна омладина израсла је у снажну организацију младића и дјевојака са 1 милион и 500 хиљада чланова. Данас је већ читавом свијету познато какав је беспримјеран радни хероизам показала наша Народна омладина, а показује га и данас, дајући свој богати прилог нашој социјалистичкој заједници.

Омладина је преузела на себе и остваривала велике обавезе, као што су наши досада најкрупнији објекти: жељезничке пруге у дужини од 422 км, аутопут Београд —

Загреб, велике творнице као што су фабрика машина алатљика у Железнику, фабрика шамота у Аранђеловцу и творница парних котлова и хидрауличних стројева у Загребу. Омладина је, даље, радила на изградњи хидроцентрала у Јабланици, Маврову, Власини и Винодолу, на изградњи индустријских објеката у Зеници, Варешу, Горажду, жељезари Никшић, ваљаоници бакра у Севојну, фабрици каблова у Светозареву, текстилној фабрици у Новом Пазару, фабрици магнезита у Ранковићеву и многим другим објектима. 966.420 омладинаца и омладинки радило је на 54 објекта, не рачунајући рад омладине на локалним објектима, гдје је радило око 500.000 омладинаца и омладинки.

Ове радне акције омладинских бригада нису само дале крупан материјални допринос нашој социјалистичкој изградњи, већ и допринос морално-политичком, идеолошком и културном уздизању омладине, која је на заједничком раду и сама себе изграђивала. Стотине хиљада омладинаца из цијеле земље, сеоска омладина, градска, из привреде и школа, упознавала се међусобно, видјела разне крајеве и напоре наших народа, огромне успјехе, јединствено гледање свих наших народа на потребу да се што прије извучемо из заосталости и ријешеност да будемо сами господари на своме. На радним акцијама одвијао се врло интензиван просвјетни рад. Око 65.000 омладинаца и омладинки научило је да чита и пише. Одржавани су курсеви на којима је васпитавана наша омладина, нарочито сеоска. Учествовање сеоске, школске и омладине из привреде у заједничком раду допринијело је много да се добију прави појмови о раду у социјалистичкој земљи. Рад је добио онај значај који му припада — да буде понос човјека у новом друштву, да буде потреба за човјека, а не, као што је у капиталистичком друштву, нужно зло и нешто чега се велики дио људи понекад и стиди.

Заједнички живот омладине из разних република на радним акцијама учинио је много на учвршћењу братства и јединства међу нашим народима, а и на упознавању са омладином ван наше земље, која је, инспирисана радним еланом наше омладине, дошла и лично на те радне акције и постала сама наш пријатељ, а послије, у својим земљама, и пропагатор пријатељства према новој Југославији.

На заједничким радним акцијама пробудио се, нарочито код сеоске омладине, већи интерес за спорт и културу и на тај начин омладинци су постали у својим селима, међу масама, носиоци свега оног што су научили.

Ми данас имамо око 85 факултета, високих и виших школа, према 23 прије рата, односно 1938/1939 године, што показује врло нагли развитак. Године 1948 имали смо их 68, што значи да се отада повећао број факултета и високих школа за 17. У школској години 1951/52 на нашим универзитетима студирало је 49.059 редовних и 9.081 ванредних студената, док је број студената у посљедњој предратној години износио свега 17.734. Ипак, упкос свих напора наших власти, капацитети високих школа и факултета нису довољни за толики број студената, а да и не говоримо о тешкој станбеној ситуацији наших студената, коју ми упорно настојимо да што прије ријешимо.

У вези са одлукама III пленума ЦК КПЈ стање на универзитетима и високим школама знатно се средило. Сада је у припреми нови закон који ће регулисати односе и руковођење на универзитетима у складу с принципима наше социјалистичке демократије.

Учење у посљедње двије године знатно се поправило. Порастао је опћи ниво знања, а осим тога је пооштрен критериј на испитима. 1948/49 године дипломирало је 2.233, у 1949/50 — 3.218, у 1950/51 — 5.663 студента, што показује да се број дипломираних стално пење и тиме стално расте прилив школованих кадрова у нашу привреду. Али без обзира на ове резултате, још увијек има доста слабости у припремама за испите и полагању истих.

У новембру 1951 године измијењен је систем стипендија за студенте. До тога је морало доћи, у складу са опћим промјенама у нашем привредном систему. То је, осим тога, добро дјеловало на савјеснији и озбиљнији рад студената. На име стипендија и дјечјег додатка, у школској години 1951/52 држава је студентима пружила помоћ у висини од 1 милијарде и 92 милиона динара.

Партијске организације на универзитетима имају велики број чланова, — сваки четврти или пети студент је члан Партије, али морам казати да се првих година није много пазило на то ко се прима у Партију. Због тога се, послије фамозне Резолуције, и догодило да су се баш на универзитету појавиле нездраве и непријатељске групице и појединци, или по линији Информбироа, или по линији западњачких тенденција у редовима прикривених четничких, усташких и других елемената. И једни и други ујединили су се против Партије и њене линије и настојали разбити јединство универзитетске омладине. Наиме, овдје су под фирмом Информбироа радили, осим разних колебљиваца, и четници, и усташе, и разни авантуристи итд. ЦК КПЈ морао је оштро интервенисати и уклонити из Партије све такве непријатељске елементе, а власт је, да би се на универзитетима могао несметано развијати рад, уклонила с високих школа такве непријатеље наше социјалистичке стварности и предузела против њих казнене мјере, било да су упућени на друштвено-користан рад, или да је о њиховим дјелима рјешавао редован суд. Информбировска пропаганда дречала је да је то терор против „здравих елемената”, да је то знак снажног развоја проинформбировских покрета у земљи, незадовољства народа итд., а реакционарна пропаганда је опет говорила да је то мијењање курса у правцу пооштравања диктатуре и борбе против демократије. И једни и други приписивали су све те хетерогене елементе себи, тј. било Информбироу или западној реакцији.

Послије предузимања тих мјера, стање на свим високим школама се поправило, редови Партије на универзитетима су прочишћени, морално-политички и идеолошки ниво је порастао итд.

Не мање је важно питање наших средњих школа и обуке у њима. Услијед силног пораста броја средњих школа, обухваћен је у њима огроман број омладине, нарочито радничке и сељачке. Састављена из разних друштвених слојева и та омладина је великим дијелом под сталним ударом разних туђих утицаја и схватања. Још увијек има доста слабости у погледу уџбеника; неки уџбеници не одговарају нашој стварности — не само да су застарјели, већ садрже понекад и ствари против којих се ми боримо. Осим тога, понегдје лоше стојимо и у наставним кадровима, у квалитету наставника. Међу њима има људи који су потпуно туђи нашој стварности и више штете но што користе друштву. Све то има негативне посљедице на васпитање средњошколске омладине, која ће сутра с тим посљедицама отићи на универзитете и високе школе.

Али морам, нажалост, казати да је на универзитетима стање у том погледу још горе.

Мислим да ћемо томе морати много више бриге посветити и предузети мјере у погледу васпитавања средњошколске омладине, да би од ње, данас-сутра, заиста могла постати права социјалистичка интелигенција. Ако то прије учинимо, прије ћемо искоријенити разна туђа схватања из редова наше интелигенције и имати сигуран ослонац у изградњи новог друштва.

Крупну улогу у развијању колективне социјалистичке свијести у редовима наше средњошколске омладине имале су досад свакако разне радне акције, на којима су одржавана разна предавања о нашој стварности и курсеви који су обухватили велики број омладине. Али ја сматрам да ће се, чим буду завршени најважнији објекти, такве радне акције постепено морати смањивати и добијати сасвим други карактер. Већ сада би се морале предузети извјесне организационе мјере које ће онемогућити разне негативне појаве на радним акцијама. Нарочито је важно да се омладина на радним акцијама не одваја од наставе.

Наша индустријализација захтијева све већи прилив радне снаге са села, нарочито омладине. У том погледу радне акције су дале врло добре резултате. Са разних омладинских радилишта пошло је у фабрике и предузећа, тј. у редове радничке класе, 80.000 сеоских младића и омладинки. Они су већим дијелом пошли као ученици у привреди, или су се специјализирали већ на самом радилишту као зидари и други грађевински и стручни радници.

Иако је посљедњих година рад међу сеоском омладином постао мало живљи, ипак ту има још много слабости, нарочито тамо гдје су најсвјеснији омладинци и дјевојке напустили село и отишли у привреду. У многим нашим крајевима клерикализам, односно разни попови, поново постају све агресивнији у ширењу свог негативног утицаја на омладину, нарочито на селу. Борба за нашу омладину мора бити стално жива и интензивна. Ми не смијемо допустити да се наша омладина на селу трује и ствара од ње непријатељ новог друштвеног система. Социјалистички преображај нашег села тек је у повоју, он се тешко одвија из многих разлога, и баш то мора нас потстакнути да учинимо све за правилан развој наше омладине на селу.

ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЖЕНА У НОВОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

Ми смо већ више пута истакли да је улога жена у нашој Револуцији била од огромне важности. Подвлачили смо и то да је у даљем револуционарном развоју њихова улога од не мање важности у цјелокупном друштвеном животу: политичком, културном, економском и другом.

Ове наше констатације нису се заснивале на некој потреби демагошке пропаганде, већ на стварним чињеницама, на томе да су наше жене своју друштвену вриједност показале на свим пољима дјелатности, и то не мање од мушкараца. Па ипак се већ данас може код нас констатирати извјесно потцјењивање улоге жена, нарочито у привреди. Није ријетка појава у посљедње вријеме да разна предузећа отпуштају жене-раднице и узимају мушкарце, под изговором да је мушкарац физички отпорнији и способнији за разне специјализације него жена и сл. Те се појаве нарочито догађају послије предавања фабрика и предузећа на управљање радним колективима. Како је дошло до тога да радни колективи допуштају да се жене третирају као мање вриједна радна снага? То произлази отуда што у масама радника, нажалост, још није напуштено застарјело и несоцијалистичко гледање на способност и улогу жене у друштву, тј. схватање да је жена створена само за кухињу, узгајање дјеце и вршење кућних послова.

Разумије се да је првих послијератних година женска радна снага непплански запошљавана и на оним радним мјестима гдје она заиста, због физичке кондиције и опасности по жену као будућу мајку, није требало да буде. Ту је требало да се, из чисто здравствених разлога, жене замијене јачом, мушком радном снагом. Али, та се замјена вршила и на лакшим пословима, као што је угоститељство, трговина, лака индустрија итд.

Таква пракса је апсолутно противна нашим принципима о равноправности жене. Равноправност није женама поклоњена, то је тековина наше Револуције, у којој су наше жене и саме дале богат прилог у крви и животима у позадини и као борци. Таква пракса се код нас не смије више понављати.

Наводим цифре које најбоље показују неправилан однос према женама: 1939 године учествовало је у привреди 197.736 жена; у 1947 години тај се број попео на 199.236, у 1948 години на 376.836; а 1949 године на 465.166; међутим, у 1950 години број запослених жена износио је 434.222, у 1951 години 375.166, а у 1952 години тај се број сигурно још смањио за коју хиљаду, али о томе још нема података.

Познат је радни хероизам наших жена на добровољним акцијама омладине и Народног фронта. Оне су ту давале и још данас дају свој драгоцјени прилог изградњи наше социјалистичке земље, али се, кад се радило о томе послу, још нико није сјетио да каже да су жене неспособније на добровољном раду од мушкараца.

Тачно је да у нашој социјалистичкој заједници жена има једну од најчаснијих задаћа — да даје и одгаја друштву нове нараштаје. Али све жене немају дјецу и не могу се све из материјалних разлога посветити само одгоју дјеце. Не видјети то, значи немати смисла за социјалну једнакост и правду.

Слична је тенденција и у погледу жена у народној власти. И ту се показало да број жена у народним одборима скоро у свим народним републикама опада, иако се стално пење број жена које учествују на изборима. Док је на изборима за Уставотворну скупштину 1945 године гласало 80% жена, већ 1950 године за Народну скупштину ФНРЈ гласало је 90,29% жена, а од укупног броја бирача који су гласали на изборима за републичке народне скупштине гласало је 52,8% жена. Дакле, свијест жена о њиховој дужности према новој друштвеној заједници била је чак у неком погледу и јача од свијести мушкараца.

Наше женске организације развијале су и све више развијају свој рад на збрињавању дјеце и мајки. У томе су оне постигле лијепе резултате. Исто тако су учиниле прилично много на просвјећивању жена, на идеолошком и политичком васпитању; али морам да кажем да има још доста слабости у просвјећивању жена на селу. У многим крајевима наше земље, због слабог рада женских организација, сељанке све више падају под утицај попова, под утицај религиозних предрасуда и свакаквих сљепарија, што наравно онда има негативан утицај и на одгој дјеце. Ако хоћемо спасити дјецу и осигурати да сутра буду корисни чланови нашег социјалистичког друштва, ми данас морамо спасавати мајке које одгајају ту дјецу. Та дужност пада у првом реду на женске организације.

Ја сам мало, или скоро ништа, казао о разним формама рада и о успјесима женских организација у томе раду. То препуштам самим другарицама у дискусији. Мој циљ је био да укажем у првом реду на неке негативне појаве у односу на улогу жена и најопаснију слабост у раду женских организација — на рад на селу, јер сматрам да је то толико важно питање да му наше женске организације морају хитно посветити највећу пажњу.

НЕШТО О РАДУ САВЕЗА БОРАЦА

Организација бораца из Ослободилачког рата, која данас броји 1 милион 328 хиљада и 792 члана, показала је од оснивања, то јест од 1947 године до данас, врло добре резултате на рјешавању свих оних проблема ради којих је и била основана.

Овјековјечење и освјежавање успомена на борбе и жртве Ослободилачког рата, било је, прошле и ове године, углавном дјело Савеза бораца. Прославе годишњица устанка, формирања бригада, ослобођења појединих мјеста итд. обухватиле су милионе грађана наше земље, што претставља крупан морално-политички успјех.

До данас је подигнуто и откривено око 2.000 споменика, спомен-плоча и костурница палим борцима Ослободилачког рата у читавој Југославији.

Савез бораца посветио је велику бригу збрињавању и помагању дјеце и немоћних родитеља палих бораца, брзом и правилном рјешавању инвалиднина итд.

Једна од најважнијих задаћа којој Савез бораца посвећује велику пажњу јесте ванармијско војно васпитање. За предвојничку обуку одбори Савеза бораца дају стручни наставни кадар. Посебна форма масовног ванармијског војног васпитања јесу: партизански маршеви, заједничке тактичке вјежбе, на којима понекад учествује до 50.000 учесника, као што је то био случај у Лудбрегу итд.

Заједно са Савезом ратних војних инвалида Југославије, Савез бораца је постао члан Свјетске федерације бивших бораца, која броји око 14 милиона чланова. На II конгресу те федерације у Београду, прошле године, донесена је резолуција којом се осуђује агресивна политика СССР-а и његових сателита према Југославији.

Као што се види, Савез бораца дао је добре резултате у свом раду на неким најосновнијим проблемима, али његов рад још није широког замаха, није свестран. Узмимо само чување тековина велике Ослободилачке борбе, за које је пало стотине хиљада бораца: премало је посвећено пажње борби против појава шовинизма, пете колоне, вјерске заосталости, против роварења социјализму непријатељских елемената итд. Водити борбу против тих и сличних појава, значи извршавати завјет према онима који су пали за побједу данашње стварности, за социјализам. А ко је више позван да брани тековине Револуције од оних који су сами у њој учествовали?

САВЕЗ РАТНИХ ВОЈНИХ ИНВАЛИДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Савез ратних војних инвалида, који броји 320 хиљада личних и породичних инвалида, игра важну улогу у раду и животу наше друштвене заједнице. Правилним и праведним рјешавањем инвалидског питања, коме је одмах послије рата приступила наша народна власт, а и самим активним залагањем Савеза инвалида, учињено је да та организација данас дјелује као користан фактор у привредном, политичком и културном животу наше земље.

Већ од самог почетка наши инвалиди су тежили да буду што мање, или да уопће не буду на терету држави, односно народу. За њих није било толико важно питање материјалног обезбјеђења од стране државе, колико питање да им се омогући да буду и даље корисни чланови заједнице. Инвалиди су слали на добровољне радне акције све оне своје чланове који су били колико-толико способни за физички рад. Само 1949 године инвалиди су дали 7,631.427 радних часова на разним градилиштима. Постојали су ударници и стотине их је добило висока одликовања, као орден рада и друга. Око 2.000 инвалида носи звање ударника. Исто тако инвалиди су и на селу активни у политичком и привредном раду, на стварању радних задруга и др.

Савез инвалида много је учинио на преквалификацији и школовању инвалида путем разних курсева и школа. Преко 21.220 инвалида укључено је у привреду.

Да би инвалиди могли развити све своје физичке и умне способности и осјећати се у пуној мјери равноправни и корисни, држава је Савезу инвалида омогућила оснивање привредних предузећа у оним гранама које планска привреда није могла још обухватити и у којима ратни инвалиди могу најлакше радити. Касније су та предузећа толико ојачала и постала значајна да су се укључила у планску социјалистичку привреду наше земље. Већ 1951 године привреда Савеза инвалида уплатила је држави око 352 милиона динара на име пореза и 622 милиона динара на име тржне добити. А ове, 1952 године, Савез инвалида је већ уплатио држави 500 милиона динара. До данас је Савез инвалида предао на управљање радним колективима 300 уређених предузећа.

Тако је рјешавала инвалидско питање наша социјалистичка власт и зато нашим улицама не пузе и не просјаче они који су дали своје здравље на бојном пољу за сретнији живот свога народа, као што се то редовно види на улицама градова Совјетског Савеза.

КУЛТУРНО-ПРОСВЈЕТНИ РАЗВИТАК

Брз развој цјелокупне наше индустријализације и привреде уопће захтијева паралелно и брз културни развитак, захтијева више напора у ширењу културе. За правилан и успјешан развој социјализма потребно је да цивилизација и социјалистичка култура иду напријед. Високи степен материјалне културе и друштвеног развоја захтијева и високи степен свестране духовне културе. Само када је то усклађено, онда имамо правилан развој друштвеног преображаја.

Зато је изградња социјализма у једној индустријски заосталој земљи много тежа но у једној индустријски високо развијеној земљи, па ма ова била у погледу духовне културе и на нижем нивоу, јер данас има земаља које су на врло високом степену материјалне културе, а у којима опћа култура није на завидној висини.

Према томе, наша социјалистичка власт полаже огромну важност на културно уздизање широких маса наших грађана. Код нас мора бити такво просвјећивање и културно уздизање које ће покретати наш друштвени развој напријед, а не да се дозволи да тај развој стагнира, јер свако стагнирање у друштвеном развоју значи и назадовање.

Наравно да је за културни развој и просвјећивање на широком плану потребно имати и материјалну базу, потребно је имати материјалних средстава, — а то и јесте оно о чему сам напријед већ рекао — да је социјализам у заосталој земљи много теже изградити. Али ми смо ипак, одмах у почетку индустријализације, учинили и чинимо огромне напоре на пољу просвјете и културе. Пети конгрес наше Партије посветио је томе питању велику пажњу и ставио га у основне задатке КПЈ.

Укупни издаци за просвјету и културу за посљедњих неколико година износе просјечно више од 10 милијарди динара годишње. Школска мрежа силно се повећала. Ако узмемо индекс 100 у 1938/39 години, онда је до 1950 године био слиједећи пораст: основне школе 142, средње школе 301, стручне школе 160, високе школе 272 (у односу на 1939 годину).

Али док наша власт даје тако велика средства за школе, универзитете, институте и друго, средства која су резултат упорног рада наших трудбеника, — ми још увијек имамо велике муке са разним субјективним тешкоћама у настави. По универзитетима и институтима, па и у средњим и нижим школама, има још приличан број људи са старим схватањима, који више штете но што користе, јер мисле да је настава нешто ван наше социјалистичке изградње. Понегдје, као на примјер на универзитетима, има појединих професора који дају јак отпор новим социјалистичким, односно марксистичким схватањима у настави. Они настоје да протурају и даље старе појмове и на тај начин ометају нам правилан развој наше социјалистичке културе. Таквим појавама није се увијек и на вријеме енергично учинио крај. Али ми немамо право да трошимо огромна средства у ту сврху, а да при том строго не водимо рачуна да се просвјета и култура развија онако како је то у интересу наше социјалистичке заједнице.

Кад говорим о нашој социјалистичкој култури, разумије се да не мислим тиме рећи да треба одбацити позитивне тековине културе из прошлости. Не, то би било потпуно неправилно. Напротив, ми настављамо нашу социјалистичку културу баш на тим позитивним тековинама, оплемењујући их научним тековинама марксизма из области друштвеног развитка. Ми само морамо одбацити оно што не спада у нови друштвени систем; оно што је морало умријети са старим друштвеним системом, оно што кочи даљњи развитак.

Даље, док је 1939 године стара Југославија имала свега 4 радио-станице са 45 KW, ми већ у 1951 години имамо 18 радио-станица у јачини од 529,5 KW.

Исти је случај и са филмском индустријом и кинематографијом.

Културни и просвјетни рад нарочито је забиљежио велике успјехе и резултате уназад годину дана, када се почела спроводити децентрализација и на тим пољима, чиме су и ту онемогућени бирократски методи и кочење иницијативе нижих органа.

Пред нашом Партијом просвјета и култура морају и убудуће бити међу најважнијим задацима, и то у првом реду међу масама трудбеника, у вези с њиховом све већом улогом у друштву.

РАД У АРМИЈИ

Наша Партија је нарочиту бригу посвећивала политичком и теоретском раду у Армији у периоду од V конгреса до данас. Интензивно је објашњаван карактер сукоба између нас и СССР-а. То је било тим више потребно, што смо знали да су совјетски агенти још у току рата настојали да ухвате чврсте позиције путем врбовања слабијих и колебљивих комуниста-официра. Знали смо и то да ће нарочито послије сукоба њихово тежиште бити усмјерено на разбијање наше Армије, као главног ослонца наших народа за очување независности. И то се показало као тачно, али — без резултата за њих у постизању наведеног циља. Они су успјели до V конгреса Партије да заврбују само неколико официра вишег ранга, као што је био Арсо Јовановић и други, и то за вријеме школовања на разним војним училиштима у СССР-у. Ти су агенти у нашој Армији били постепено откривени и нису имали времена да изврше своје шпијунске задаће и разбију јединство наше Народне армије. Ми смо, разумије се, у вези с тим појачали будност и политички и теоретски рад, с једне стране, а с друге стране отстранили смо из Армије све колебљиве и сумњиве елементе који су били начети информбировским ревизионизмом, тако да је наша Армија остала монолитна и снажна ударна сила, спремна да брани нашу слободу, независност и мирну социјалистичку изградњу и против совјетског покушаја поробљавања наше земље.

За идеолошко-политички рад у Армији годишње је организовано око 650 курсева, на којима је предаван дијалектички и хисторијски материјализам, политичка економија, економика наше земље, хисторија међународног радничког покрета, хисторија КПЈ, партијска изградња и стварање и развој наше Југословенске народне армије. 140.000 официра, активних подофицира и војних службеника завршило је са успјехом наведене предмете.

Али не само да се посвећује највећа брига подизању идеолошко-политичког, стручног и елементарног знања официрског и подофицирског кадра, већ партијска организација у Армији посвећује исто тако велику бригу и просвјећивању војничког састава. Нарочита се важност придаје у том раду упознавању данашње наше стварности, питању совјетских намјера према нашој земљи и потреби јачања одбранбене снаге ради очувања наше независности итд. У вези с тим, у Армији се годишње одржи за војнике око милион политичких информација и 700.000 политичких дискусија. У војничким библиотекама има преко 2 милиона и 600 хиљада књига и десетине хиљада дневних листова, часописа итд., који се дају на читање војницима.

У вези с одлукама V конгреса, и у Армији је био плодан рад на примању нових чланова. Од V конгреса до данас примљено је нових 90.948 чланова у Партију. Данас наша Армија има 140.193 члана КПЈ.

При примању нових чланова у Партију има и грешака; с једне стране, не води се довољно рачуна о критерију за примање у чланство, недовољно се води рачуна о потребним квалитетима да неко постане члан Партије. А с друге стране, било је и још увијек има у неким војним јединицама појава сувишног секташтва и крутости; не даје се могућност да у Партију уђу они који то заслужују у сваком погледу, једном ријечју, затварају се врата пред онима који су достојни да постану чланови Партије.

Циљ партијског рада у Армији је да се она стално оспособљава, не само стручно већ и у морално-политичком и идеолошком погледу, да постане свјестан оружани организам за одбрану развитка новог друштвеног система — социјализма. Тај рад мора бити усмјерен у правцу сталног јачања војне дисциплине, — не слијепе, већ свјесне дисциплине, која проистиче из сазнања сваког припадника Армије о његовој дужности према својој социјалистичкој земљи, из његовог сазнања да мора учинити све што је потребно да што више допринесе јачању Армије као браниоца тековина Револуције.

У периоду од 1948 године успјели смо у Армији одбацити све оно негативно, шаблонско — било у администрацији било у настави — које су хтјели совјетски инструктори накалемити на наше услове и могућности. Они су с потцјењивањем говорили о нашем искуству из ослободилачке борбе и настојали преко неких обожавалаца само њихове војне науке да спријече изучавање тог искуства на нашим војним училиштима и академијама.

Стручно усавршавање наших војних руководилаца, да би могли одговарати потребама савремене ратне технике и науке, достигло је висок степен. Ми данас имамо 15 школа за активне официре, 4 више војне академије и 25 официрских школа за даље стручно усавршавање. Исто тако имамо 13 школа за прво школовање подофицирског кадра, а и много курсева за њихово усавршавање. Од 1 аугуста 1948 до 1 октобра 1952 године завршио је војне школе и академије 21.171 официр. У том периоду завршило је 9.556 слушалаца разне факултете итд.

Ево, тако расте и развија се наша народна Армија под руководством наше Партије; она је данас постала једна од најјачих у Европи, са способним стручним кадровима.

Осим усавршавања саме себе и своје бојне готовости, Армија је права школа за разне квалификације, тако да је од 1948 године дала нашој привреди 278.000 нових механичара, шофера, тракториста, електричара, зидара, машинбравара, телеграфиста и болничара. То је крупан допринос у погледу ширења техничког знања у широким масама, нарочито на селу.

Мислим да је данас већ довољно познато колико је наша Армија досад указала помоћи нашој привреди својим учешћем на разним радилиштима. Она је од 1948 године дала на разним радилиштима преко 5 милиона 600 хиљада радних дана, учествујући и на свим највећим нашим градилиштима, објектима Петогодишњег плана.

Другови и другарице, могао бих још много говорити о улози наше Армије и њеном учешћу у цјелокупном друштвеном животу, али се надам да ће другови у дискусији то обухватити. Ја само хоћу да кажем на крају, да наша Армија није само фактор безбједности наше земље, већ да она и сама учествује у изградњи социјализма и сама себе изграђује свестрано у том духу.

Народна Армија Југославије данас је спремна и способна да брани нашу земљу од сваког непријатеља који би хтио да посегне за нашом независношћу и слободом, за тековинама наше Револуције. Наша Армија претставља снажну и свјесну ударну снагу револуционарне армије.

Другови и другарице,

Дозволите ми да на завршетку још једанпут поменем и подвучем неке задаће које стоје пред нашом Партијом у даљњем периоду наше социјалистичке изградње. Као што сте већ и напријед видјели, те задаће нису ни малобројне ни лаке, али су по свом карактеру и у вези с данашњом ситуацијом у којој се наша земља налази, као и у вези с нашим опћим могућностима данас, ипак много лакше но што смо их имали да извршавамо досада.

Да би се остварење социјализма код нас нормално развијало, без разних потреса и превеликих тешкоћа, морају комунисти бити на висини. А да би они били на висини, морамо учинити још више за њихово уздизање, тј. за политичко и теоретско васпитање. То је нарочито потребно још више убудуће, због тога што, прво, наш социјалистички развој постаје све сложенији и зато захтијева све више умјешности чланова Партије у раду; друго, због тога што је нашој Партији пала у част крупна хисторијска улога да води борбу против информбировско-совјетског ревизионизма марксистичке теорије и праксе и на међународном плану. У вези с тим намеће нам се задаћа до појачамо идејну борбу против ревизионистичког скретања СССР-а и информбировских партија, да појачамо борбу на откривању совјетских маневара и циљева, не само према нашој земљи већ и уопће.

Треба упорно раскринкавати лажну совјетску пропаганду за мир и стално указивати на провокаторску и ратнохушкачку пропаганду и праксу Совјетског Савеза и његових сателита према социјалистичкој Југославији. Непрекидне крваве провокације мађарских, румуњских, бугарских и албанских сателита према нашој земљи врше се под утицајем совјетских руководилаца и имају за циљ: с једне стране, стално узнемиравање и држање у напетости народа наше земље, и на тај начин ометање стваралачког рада на изградњи социјализма, — а с друге стране, провоцирање неког већег сукоба на нашим границама.

Исто тако треба појачати будност и борбу против разних отворених и прикривених фашистичких и профалистичких реакционарних елемената на Западу, који под видом крсташког похода против комунизма настављају своју ратнохушкачку пропаганду и угрожавају мир у свијету ради постизавања империјалистичких циљева.

У вези са ситуацјом у којој се наша земља налази услијед совјетског притиска и у вези са опћом међународном ситуацијом, наша вањска политика треба да буде и даље усмјерена у правцу предузимања свих потребних одбранбених мјера за осигуравање наше независности и спречавање нових агресија, не само у овом дијелу већ и у Европи уопће, јер свака агресија у Европи па и у свијету имала би данас за посљедицу нови опћи рат, који би неминовно захватио и нашу земљу. Према томе, потребно је да свака мјера наше Владе у том правцу, у погледу осигурања наше независности, буде јасна нашим члановима Партије, ради објашњавања у масама. С друге стране, чланови наше Партије треба увијек и на вријеме да тумаче народу и наш принципијелан став у појединим питањима, који се понекад разликује од става западних, несоцијалистичких држава, нарочито кад се ради о колонијалним и сличним питањима, јер ми не можемо напустити своје принципе у тим питањима. Наша вањска политика и убудуће мора бити усмјерена у циљу јачања снага мира, али у исто вријеме и у правцу чувања наше земље, јер јачање мира не може се постићи жртвовањем оправданих интереса једне земље.

Према томе, свестрана сарадња наше земље са свим мирољубивим земљама, земљама које желе да та сарадња буде на равноправној основи, — то је наш принцип у вањској политици, јер само таква политика омогућава да се успјешно одупремо совјетским намјерама према Југославији и да омогућимо несметани развој наше индустријализације и изградње социјализма уопће.

Даље, као што сам већ напријед рекао, убудуће треба појачати нашу сарадњу с прогресивним покретима у свијету, а нарочито са социјалистичким покретима. Та сарадња са социјалистичким покретима требало би да убудуће добија све више организовани карактер, јер треба имати у виду да је наша пракса у остварењу социјализма у једној земљи поново вратила вјеру у редовима социјалистичких покрета (и не само социјалистичких, већ и напредних покрета у свијету уопће) у могућност остварења истинског социјализма без совјетских метода, којима је свијет заплашен.

Говорио сам већ о унутарњим разлозима промјена у Народном фронту. Али и спољни разлози нарочито даље сарадње са социјалистичким и напредним покретима силе нас на то. Да би се таква организована сарадња олакшала и остварила, биће потребно извршити код нас извјесне организационе промјене у Народном фронту, као важном политичком фактору не само у нашој земљи већ и на међународном плану. КПЈ је кадровска партија; она на овој етапи већ мора имати све изразитију улогу идејног васпитача, који правилно усмјерава и организује цјелокупан наш друштвени живот. Према томе, она је као авангарда трудбеника наше земље у првом реду оријентисана у правцу изградње социјализма у нашој земљи и у правцу борбе против ревизионизма, како у теорији тако и у свакодневној пракси, ревизионизма који данас врше совјетски и информбировски руководиоци или који би дошао са које стране.

У вези с тим што се улога Партије на овој етапи нашег социјалистичког развитка до извјесног степена мијења. што она постаје још одговорнија, — јер даљњи успјешни развој нашег социјалистичког система зависи у великом степену од нивоа свијести грађана наше социјалистичке земље, а не само од материјалних услова, — што се масовна база за социјалистичко васпитавање у огромном опсегу проширила, што је баш социјалистичко васпитање једно од најважнијих и најодговорнијих поља рада за комунисте, итд., ја мислим, другови и другарице, да бисмо се ми на овом Конгресу морали позабавити и питањем промјене назива наше Партије. Име Партија више не одговара. По мом дубоком увјерењу, било би у сваком случају тачније и одговарало би садашњој етапи и перспективи даљњег развитка, да се она назове Савез комуниста Југославије. То није ништа ново, јер је то име већ дао Карл Маркс. То, разумије се, неће утицати на организациону структуру Партије, на њен демократски централизам итд. Овакав назив био би у складу са оним што сам већ напријед говорио, тј. са основним и најважнијим смјерницама будућег рада комуниста.

Кад сам казао да је убудуће најважнија улога КПЈ идејно-васпитног карактера, нисам тиме мислио да све друге руководеће функције престају. Не! Прво, оне остају у оној мјери уколико комунисти по способности одговарају за ову или ону функцију; друго, руководећа улога комуниста не може бити нека друштвена привилегија, већ она мора бити прожета идејним утицајем у руковођењу и ефикасношћу тога утицаја на правилан социјалистички развој. Према томе, Савез комуниста Југославије не само да не смањује своју улогу и одговорност за успјешан развој социјализма, него је још повећава, али одбацује извјесне штетне методе који вуку своје трагове из совјетске праксе, а који су у СССР-у довели комунистичку партију у положај помоћног жандарма бирократског управљања.

Према томе, у сарадњи на међународном плану важну улогу треба да игра и Народни фронт, односно ако се прими моја сугестија — Социјалистички савез радног народа Југославије, као најмасовнија друштвена организација наше земље, у којој су удружене све наше друштвене организације, групе и појединци, укључивши и комунисте, — организација која са својих 8 милиона чланова претставља једну од највкрупнијих политичких организација у свијету. Таква организација, која претставља удружење свјесних градитеља социјализма, може у тијесној сарадњи са осталим социјалистичким покретима у свијету играти важну и корисну улогу за читаво човјечанство.

Нарочито су важне наредне задаће које стоје пред КПЈ у привреди. Оне су на том сектору најкомпликованије и веома осјетљиве, особито у вези с децентрализацијом и демократизацијом руковођења у привреди, гдје је потребна стална подршка руководиоцима за правилан рад, и то како у привредним рачунима тако и у организацији производње, у планирању и другим задаћама. У извршавању ових задаћа најчешће грешке и слабости, што се већ и досад показало у пракси, јесу појаве и тенденције локалистичког карактера. Људи, па и неки чланови Партије, заборављају понекад на цјелину, на опће интересе заједнице, на то да је наша економика недјељива цјелина и да према томе она захтијева и да се води рачуна о опћим плановима и потребама.

Наши људи понекад не воде довољно рачуна о даљњој перспективи нашег економског развитка, о нужним капацитетима и асортиманима итд. Треба и те како водити рачуна да не буде једних фабрика сувише, а других премало, да не буде неке потрошне робе сувише, а друге премало, јер у том ће случају и радни колектив и читава друштвена заједница имати штете, а не користи. Према томе, наши другови морају водити строго рачуна о нашим кључним објектима, од чијег бржег или споријег завршетка зависи бржи или спорији развој наше ндустријализације, брже или спорије савлађивање наших тешкоћа у регулисању наших обавеза према иностранству, односно уравнотежење трговинског биланса и друго.

Баш у вези с горе наведеним тешкоћама ми се морамо у нашим будућим плановима углавном ослонити на своје сопствене могућности. Према томе, морамо у првом реду постепено изграђивати оне фабрике које су неопходне за рад већ изграђених базичних објеката, а и оне за које имамо сировине код нас и за које смо минимално зависни од иностранства.

Напријед сам већ говорио које ће гране у нашој привреди имати убудуће приоритет, па је према томе дужност свих руководилаца, чланова Партије, да то имају у виду и да не дозвољавају да се опет иде неодговорно у ширину.

Кад је ријеч о вођењу рачуна о нашим могућностима, онда треба нарочито посветити велику пажњу штедњи, јер расипање код нас није баш ријетка појава. Морам да кажем да се код нас мало води рачуна о посљедицама овогодишње суше и понегдје се троши као да је била добра година. И не само да се троши, већ има случајева да се расипа. А одакле ћемо узети средства за набавку намирница из иностранства, за прехрану до нове економске године? Партијске организације морају предузети оштру борбу за штедњу и против расипништва.

Врло важна и трајна задаћа наших партијских организација јесте да се појача и убудуће будност према евентуалним шовинистичким и партикуларистичким појавама, не само ван Партије, већ и код комуниста, ма у ком се облику оне испољавале.

Треба појачати будност Партије против разних колебљивих и нездравих елемената у Партији, али се при том не смије поступати круто и под тим видом избацивати људе који су иначе вјерни Партији, али понекад погријеше. Таквима треба дати помоћ, па била она и у форми партијске казне, која ће на њих васпитно дјеловати.

Исто тако треба појачати борбу против гњиле фамилијарности у Партији и стално јачати критику и самокритику, јер је у том погледу досада било доста слабости, а то се онда врло лоше одражава на квалитет партијности комуниста, који услијед тога постану недостојни да буду чланови Партије. Треба посветити нарочиту пажњу лику комунисте. Вјерност Партији не одражава се само у учлањености у Партији, већ и у цјелокупном животу и раду личности.

У Партији треба у вези са свим тим појачати контролу за редован и правилан рад партијских организација.

Изнад свега, другови и другарице, треба чувати чистоту и монолитно јединство наше Партије, да би она била способна да савлада све напријед набројане и још многе друге задаће на нашем тешком али славном путу остварења сретнијег живота наших радних људи — социјализма.

Другови и другарице, тиме сам завршио свој реферат, који, разумије се, није могао обухватити детаљније све проблеме нашег друштвеног живота. Вјерујем да ће то другови у дискусији надокнадити, да би се на тај начин добила што вјернија слика наших успјеха и наших слабости, а и наших дальњих задаћа.

Ми се данас још рвемо с великим тешкоћама, али, другови и другарице, треба да смо и убудуће прожети чврстом вјером да ћемо ми и те тешкоће ускоро савладати. Ако помислимо какве смо ми огромне запреке морали савладавати на свом путу изградње социјализма од V конгреса до данас, онда заиста можемо бити и поносни и сретни заједно са нашим народима. Ми смо до данас постигли такве резултате и под таквим условима, да можемо с дубоком вјером очекивати скору, потпуну побједу оних идеала у нашој земљи за које смо се борили и за које су пали многи синови наших народа.

Ја сам сматрао за потребно да много више говорим о нашим тешкоћама и слабостима, мање о нашим успјесима, који заиста нису мали. Желио сам да дам више слику суровe стране наше стварности досада, да бисмо онда убудуће лакше савладали све тешкоће на нашем путу, који је већ освијетљен сјајним резултатима стваралачког рада наших људи и јасно нам наговјештава да нас води у велику и сретну будућност.

ЈОСИП БРОЗ ТИТО

О ПРЕДЛОГУ НОВОГ СТАТУТА КПЈ И НЕКИМ ОРГАНИЗАЦИОНИМ ПИТАЊИМА ПАРТИЈЕ

РЕФЕРАТ НА VI КОНГРЕСУ КПЈ

Другови и другарице,

Централни комитет Комунистичке партије Југославије предлаже Конгресу нови Статут, јер онакав какав је усвојен на Петом конгресу не одговара степену развитка Партије, а у првом реду више не изражава ону улогу Партије коју она стварно има у дашањим условима. Зато је Централни комитет Комунистичке партије Југославије у мају ове године образовао Комисију за израду новог пројекта Статута, који је објављен у штампи и благовремено дат на дискусију партиском чланству и партиским организацијама.

Све примедбе и предлози који су досада примљени од партиских организација могу се груписати у три основне категорије: у прву групу спадају примедбе које су усвојене као правилне и веома корисне и на основу којих је извршена нова редакција предложеног Статута; у другу групу спадају примедбе које нису неправилне, али ипак нису усвојене, углавном због тога што превише детаљизирају поједине ставове предложеног Статута; у трећу групу спадају такве примедбе које свакако треба одбацити јер су неправилне. Касније ћу се поближе осврнути на све три категорије примедби и предлога.

Поставља се питање: зашто је нужно било да Централни комитет Комунистичке партије Југославије предложи Конгресу нови Статут? и које су карактеристике предлога новог Статута КПЈ? Статут наше Партије, који је примљен на Петом конгресу, био је углавном препис Статута СКП(б), усвојеног на XVIII конгресу. Зато је у нашем досадашњем Статуту и било много бирократских и недемократских елемената које смо ми у нашој пракси добрим делом већ одбацили и тако ослободили партиске организације свих оних крутих и бирократских окова који су их спутавали у њиховом раду и развитку.

Али овај нови предлог Статута није само исправљање старог, већ је то истовремено и нов Статут, нов у том смислу што он одражава ону улогу Партије коју она стварно заузима и коју својим правилним радом и борбом треба да заузме на данашњем степену нашег друштвеног развитка.

У изради новог Статута пошло се од два основна принципа: прво, да је улога и задатак наше Партије, као политичке организације, да непрекидно васпитава масе у подизању њихове социјалистичке свести и, друго, да је целокупна делатност Партије јавна. Истовремено нови предлог Статута јасно је одредио основне принципе изградње Партије на данашњем степену друштвеног развитка и социјалистичке демократије, као што су: даље развијање унутарпартиске демократије, борба против свих појава и тенденција бирократизма, борба против привилегија, борба за лик члана Партије. Нови предлог Статута решава основне организационе проблеме структуре Партије и основне форме делатности Партије, не улазећи у разне детаље који би шаблонизирали и отежавали правилну изградњу Партије.

Нови предлог Статута баш изражава речену улогу Партије и одређује њено право место у даљој борби за развијање социјалистичке демократије и социјалистичких друштвених односа. О томе задатку Партије као политичке организације, као васпитача радних маса, каже се у уводу предлога Статута:

> Комунистичка партија Југославије, као свесни и најнапреднији организовани део радничке класе, тесно се повезала с најширим масама радног народа града и села, показивала је пут и водила радни народ и угњетене нације у борбу за ослобођење испод јарма експлоататора и угњетача, за ослобођење испод ропства страних завојевача, за обарање власти капиталистичких експлоататора и угњетача, за стварање власти радног народа с радничком класом на челу, за стварање братства и јединства и равноправности народа Југославије, за јачање њихове заједничке федеративне републике и за очување националне независности народа Југославије, као неопходних услова изградње социјалистичког друштва и победе комунизма.
>
> Комунистичка партија Југославије се бори за изградњу социјализма, за очување националне независности, братства и јединства и равноправности народа Југославије и настоји да свим политичким и организационим средствима покреће и мобилише најшире народне масе у борбу за те циљеве. Та њена борба и њени резултати је чине предводником читавог радног народа — радничке класе, радног сељаштва, интелигенције и осталих трудбеника, здружених у огромној већини у јединственом фронту борбе за изградњу нових социјалистичких друштвених односа,

> Комунистичка партија Југославије сматра својим основним задатком да васпитава масе у духу социјализма и да се непрекидно бори за њихово политичко и културно уздизање. Она истовремено развија иницијативу и активност народних маса за њихово што шире учешће у привредном, друштвеном и политичком животу земље и у контроли маса над радом друштвених организација и установа, привредних и државних органа.

Тако је у уводном делу предлога Статута формулисана основна делатност Комунистичке партије Југославије. У другим одредбама Статута, па и кроз цео Статут, провејава овај, данас, основни и најважнији задатак Партије. Узмимо, на пример, поглавље о дужностима чланова Партије. Тамо се каже да је сваки члан Партије дужан:

> ц) да свакодневно активно политички ради у народу на подизању социјалистичке свести, политичког и културног нивоа маса, да тумачи и објашњава линију Партије, да развија активност и иницијативу маса у доношењу одлука и у контроли над радом партиских и друштвених организација и органа народне власти;

и даље, кад се говори о задацима основне партиске организације, каже се да је њен задатак:

> е) да стално усавршава метод свога рада и да се даље развија и јача као политичка организација, обезбеђујући најразноврснију и најширу повезаност с масама трудбеника и најпунију активност појединачно сваког члана у друштвеном и политичком животу;
>
> ф) да свакодневно, упорно политички ради у народу на објашњавању линије Партије, да подиже политичко-идеолошку свест трудбеника на ниво свести Партије, да обезбеђује својим радом што шире учешће трудбеника у друштвеном, политичком и културном животу;
>
> г) да у целини, као и сваки њен члан појединачно, увек буде у средишту борбе за напредак социјализма и социјалистичке демократије, а против свих остатака класног непријатеља и појава бирократизма које иду за тим да укоче и успоре развитак социјализма и социјалистичке демократије.

Период раскида са совјетском бирократском и деспотском праксом за нас, другови и другарице, значи једну велику школу на путу постепеног и упорног обрачунавања са остацима радничком покрету туђе праксе и туђих метода. Кажем — постепено, зато што је требало, пре свега, да код самих нас разбијемо илузије о некој водећој улози једне партије — у овом случају СКП(б) — у међународном радничком покрету и да је све што се тамо измудрује образац по коме треба да се управља и живи цео свет. Кад се нашим Статутом утврђује да је целокупна делатност Партије јавна, онда то није пропагандна парола, него принцип којим се морају руководити партиске организације у свом свакодневном раду. Комунистичка партија Југославије није нека законспирисана организација, издвојена од народа и која стоји изнад народа, него партија која је израсла из народа и свенародне борбе, партија чврсто и нераздвојно повезана с народом; она своју делатност може и треба да развија само у још чвршћој повезаности с народним масама. Та повезаност с радним масама није и не сме бити нека празна и демагошка парола, него основни елеменат у стилу и методу рада наше Партије. У вези с тим у уводу предлога Статута се каже:

> Делатност Комунистичке партије Југославије јесте јавна. У свом раду Комунистичка партија Југославије и партиске организације руководе се принципом да је за повезивање са масама неопходно најшире учешће трудбеника у раду партиских организација и у доношењу одлука Партије. Учешће трудбеника у раду партиских организација и контрола маса над радом партиских организација јесте основни метод у раду партиских организација.

И даље:

> Делатност основних партиских организација је јавна, одлуке се доносе на састанцима на којима присуствују и трудбеници — нечланови Партије; активност основних партиских организација треба да се што више одвија под контролом и уз учешћа маса. (Члан 18.)

Даље развијање унутарпартиске демократије је такође један од принципа на коме се темељи предлог нашег новог Статута. Нема сумње да је стари Статут, којим је провејавао и дух и слово Статута и праксе СКП(б), садржавао низ недемократских и бирократских мера које су гушиле унутарпартиску демократију и кочиле иницијативу и онемогућавале самосталност и основних партиских организација и нижих руководстава. Разуме се, ми смо морали у нашој партиској пракси да се ослобађамо таквих бирократских стега. И баш зато, као што је већ познато, нови предлог Статута даје широке могућности за развијање пуне иницијативе и самосталности основних партиских организација и нижих партиских руководстава, а самим тим и за развијање унутарпартиске демократије. Зато се у новом предлогу Статута каже:

> Виши органи су дужни да помажу ниже органе и основне организације у развијању самосталности у њиховом раду; све партиске организације су самосталне у делокругу свога рада. (Члан 8.)

Самосталност основних партиских организација, дакле, огледа се у томе што није потребно, као што је било предвиђено у ранијем Статуту, да скоро сваку, па често и ситнију одлуку основне партиске организације потврђује више партиско руководство и да тек онда одлука основне партиске организације ступа на снагу. На пример, раније су основне партиске организације имале само формално право да примају и искључују, јер су њихове одлуке обавезно морале бити потврђене од партиског руководства, уместо да свака одлука буде пуноважна кад је донесе основна партиска организација, што је природно и демократски у једној здравој и револуционарној организацији као што је наша Партија.

По нашем старом Статуту, оптерећеном совјетском праксом и њиховим — додуше сумњивим — потребама, пријем у нашу Партију био је не само компликован, него и дубоко недемократски и бирократски. За свакога ко је требало да буде примљен у Партију било је обавезно да проведе до 18 месеци као кандидат Партије, да би се за то време тобоже упознао с Програмом и Статутом Партије. После таквог кандидатског стажа, кандидат је могао да буде предложен за Партију само на основу писмене препоруке двојице чланова с најмање двогодишњим партиским стажом. Исто таква процедура с препорукама постојала је и за примање у редове кандидата. Такве одредбе унесене су у Статут наше Партије из накарадне совјетске праксе и оне су се одржавале код нас све дотле док нашим искуством и неумољивим захтевом демократичнијег поступка нису у пракси ликвидиране. Уствари, таква писмена препорука и ова смишљено компликована процедура, пренесена из совјетске праксе и Статута, која није ни разумљива ни одржива у једној легалној партији — партији на власти, значила је личну границу и личну одговорност комуниста који подносе предлог, а тиме — по совјетском методу — и личну несигурност предлагача.

Из свих тих и разумљивих и оправданих разлога, нови предлог Статута наше Партије укида ту бирократску процедуру давања писмених препорука. Кандидатски стаж је само остатак илегалног периода рада наше Партије, када је због услова у којима је Партија илегално радила нужно било такво проверавање сваког појединца који је предлаган за члана Партије. Данас таква мера није потребна. Сем тога, данас наше партиске организације имају низ могућности да политички провере трудбенике на раду и да их упознају с Програмом и Статутом Партије. У вези с примањем у Партију у новом предлогу Статута постављено је да пријем у Партију врши основна партиска организација не само на предлог чланова Партије, него и на предлог трудбеника нечланова Партије. Тиме су дате могућности да радни људи наше земље учествују — својим предлозима и примедбама — код решавања о примању у редове чланова Партије.

Исто тако у новом предлогу Статута није предвиђено постојање кандидата за чланове Централног комитета Комунистичке партије Југославије и централних комитета комунистичких партија народних република, јер је и то била само једна сувишна и из совјетске праксе и њихових практичних потреба изникла форма за „провераванье оданости" касти и за кликашке кадровске комбинације. Кандидати за чланове ЦК нису имали никаква права сем саветодавног гласа и што се из њихових редова попуњавао ЦК. Што се тиче попуњавања упражњених места у ЦК КП народних република и у ЦК КПЈ, нови предлог Статута предвиђа сазивање ванредног конгреса, ако би се број чланова неког централног комитета смањио за једну трећину. То је несумњиво далеко демократскија мера него попуњавање ЦК из редова кандидата. Нови предлог Статута предвиђа да партиска руководства могу одржавати и проширене седнице с партиским радницима који нису чланови дотичног руководства. У нашој партиској пракси показало се већ досада као врло корисно одржавање таквих проширених седница партиских руководстава.

У новом предлогу Статута није предвиђено постојање и одржавање земаљске партиске конференције и републичких конференција. Код те измене пошло се од тога да одредба о конференцијама, онаква каква је била предвиђена у ранијем Статуту, нема никаквог оправдања, јер конференције нису имале никаквих права, пошто су све њихове одлуке потврђиване од централних комитета. Нема сумње да су такве конференције биле и потребне и корисне, али у илегалном периоду рада наше Партије.

У старом Статуту било је предвиђено да ЦК КПЈ може да поставља партиске организаторе „на заосталим секторима социјалистичке изградње који имају важан значај за народну привреду и земљу у целини". Овај члан старог Статута, који је дословце био преписан из Статута СКП(б), опет је само једна недемократска мера која треба да оправда постојање комесара где год се сматра за потребно. Док се у нашем Статуту све измене врше на линији развитка и јачања партиске демократије, развитка Партије као првенствено политичке организације, дотле се измене и допуне у Статуту СКП(б) врше на линији даљег јачања бирократског централизма у партији. Претварање Контролне комисије у Комитет партиске контроле, као посебног централизованог апарата ЦК СКП(б) одозго до доле, омогућује постављање опуномоћеника тог Комитета и у најнижим организацијама и партиским комитетима, што практично значи укидање сваке њихове самосталности. Очигледно је да се тамо партија све више изрођава у бирократску партију, постаје привесак државног апарата, чак — и сам државни апарат.

Једна од крупнијих промена коју садржи нови предлог Статута КПЈ јесте начин рада основне партиске организације и нижих партиских руководстава. Полазећи од тога да је основна делатност и основни задатак Партије као политичке организације у првом реду политичко-васпитни рад, у новом предлогу Статута друкчије се третира и стил и начин рада основних партиских организација и партиских руководстава. Наместо оног старог практицистичког постављања задатака основним партиским организацијама — што је претварало Партију у привесак државног апарата, као што је то у Совјетском Савезу — наш нови предлог Статута истиче као главни задатак основних партиских организација да оне делују као политичке организације у правцу чувања социјалистичких принципа и борбе за подизање социјалистичке свести радних људи. У члану 17 предложеног Статута се каже:

> Основна партиска организација најнепосредније је везана с масама народа. Њен основни задатак јесте:
>
> а) да се стално јача, примајући у Партију најбоље трудбенике из редова радничке класе, радног сељаштва и напредне интелигенције;
>
> б) да свакодневно и неуморно ради на идејном и политичком васпитању свога чланства;
>
> ц) да изграђује код чланова Партије све оне особине које красе лик комуниста-револуционара: искреност, пожртвованост, скромност, примеран лични живот, другарске комунистичке односе и све оне особине које служе за пример осталим трудбеницима;
>
> д) да развија политичку будност код чланова Партије у борби против непријатељских и туђих схватања; да се чисти и јача отстрањујући из својих редова разне каријеристичке, малограђанске и друге елементе, који својим ставом и држањем штете Партији;
>
> е) да стално усавршава метод свога рада и да се даље развија и јача као политичка организација, обезбеђујући најразноврснију и најширу повезаност с масама трудбеника и најпунију активност појединачно сваког члана у друштвеном и политичком животу;
>
> ф) да свакодневно, упорно политички ради у народу на објашњавању линије Партије, да подиже политичко-идеолошку

> свист трудбеника на ниво свести Партије, да обезбеђује својим радом што шире учешће трудбеника у друштвеном, политичком и културном животу;
>
> г) да у целини, као и сваки њен члан појединачно, увек буде у средишту борбе за напредак социјализма и социјалистичке демократије, а против свих остатака класног непријатеља и појава бирократизма које иду за тим да укоче и успоре развитак социјализма и социјалистичке демократије.

Укидање бироа у нижим партиским комитетима, које има за циљ чврсту оријентацију на колективно руковођење и колективан рад целог комитета, знатно ће побољшати рад на извршавању партиских задатака и још више ће приближити комитете основним партиским организацијама ради пружања пуне помоћи у решавању њихових проблема и задатака. Та мера истовремено значи и конкретну борбу против тенденција бирократског начина руковођења и односа према партиским задацима, а за даље развијање унутарпартиске демократије. У вези с тим у предлогу Статута се каже:

> Градски, срески, реонски и општински комитети раде колективно и одлуке доносе на својим седницама којима је присутно најмање две трећине чланова. За текуће послове градски, срески, реонски и општински комитети бирају из своје средине секретаријат до 5 чланова са секретаром на челу. (Члан 20).

Новим предлогом Статута утврђује се да је Комунистичка партија Југославије организована на продукционом и територијалном принципу, што значи да продукциони принцип и даље остаје као основа на којој почива наша Партија. То је, несумњиво, најбоља гаранција да се Партија неће разводнити, већ, напротив, даље јачати и чувати своју чистоту, примајући у своје редове из радничког елемента најбоље борце на извршавању задатака изградње социјализма и социјалистичког друштва. На основу досадашњег искуства из партиског рада, нови предлог Статута, полазећи од тога да је неодрживо даље постојање партиских организација у административним установама, друштвеним организацијама, удружењима, или такозваних уличних основних организација, не предвиђа више постојање таквих организација ни у ком облику. То је такође једна у низу мера на линији борбе против бирократизма и чвршћег повезивања комуниста-чланова Партије с масама. Основне партиске организације по установама нису имале скоро никакву масовну базу и нису због тога могле имати неку садржину рада, а поготову данас када се све више смањује апарат у таквим установама. Такве партиске организације нужно су се морале бавити разним практицистичким питањима рада, углавном установе или друштвене организације, а губиле су лик политичке организације, што значи да су чланови Партије због тога били прилично изоловани од маса и од активног учешћа у свестранијем политичком животу. Да би се то отклонило, најправилније је да се чланови Партије, без обзира на професију и место свога запослења, организују у основне партиске организације искључиво оног места или насеља где станују, уколико изузетно неки члан Партије не добије партиски задатак да иде у другу партиску организацију. На тај би начин они били чвршће повезани с ;народом, а своју политичку активност спроводили би заједно са осталим члановима Фронта, кроз његове организације, у којима и кроз које треба да се одвија скоро читав политички живот и рад. Повремено, и кад буде нарочито потребно, чланови Партије, који раде у установама, могу да одржавају састанке у оквиру установе и да расправљају проблеме свога рада у установи, али само као актив комуниста-чланова Партије у синдикалној подружници, која треба да буде такође једно место њихове политичке и друштвене активности. Са овим питањем тесно је повезана и одредба, предвиђена новим предлогом Статута, да се чланови Партије могу по потреби организовати у актив у друштвеним организацијама, удружењима и слично. Форма актива комуниста-чланова Партије такође боље омогућује њихово чвршће повезивање са осталим трудбеницима-нечлановима Партије и још више их активизира на раду и извршавању њихових политичких дужности у друштвеним организацијама и удружењима.

То су, другови и другарице, основне карактеристике Статута наше Партије који ЦК КПЈ предлаже Шестом конгресу на одобрење. У предлогу новог Статута обухваћена су основна, принципијелна питања организационе изградње Партије, основне форме делатности партиских руководстава. Ми смо сматрали да Статут не треба да улази у детаљизирање ових проблема, јер би то отежавало рад и кочило иницијативу партиских организација, како у извршавању задатака, тако и у њиховом даљем развијању и изградњи.

Дозволите ми, другови и другарице, да се још једном осврнем на неке примедбе и предлоге који су упућени Комисији за Статут од стране партиских организација, партиских руководстава и појединаца.

После објављивања предлога Статута развила се широка дискусија у партиским организацијама. Одржавани су састанци основних партиских организација и партиских комитета на којима је дискутовано о предлогу новог Статута. Поред тога, на изборним састанцима основних организација и партиским конференцијама, на којима су бирани делегати за Шести конгрес, такође се дискутовало о Статуту. На овим састанцима и дискусијама учествовао је и велики број нечланова Партије.

Овакво велико интересовање, не само чланова него и нечланова Партије, може се, пре свега, објаснити чињеницом да предлог новог Статута КПЈ уноси низ нових ставова у погледу организације и улоге Партије данас, а који осигуравају њен демократски развитак, њену демократску улогу и место на овој етапи изградње социјализма.

Комисија за израду Статута дала је предлог новог Статута КПЈ, пре његовог објављивања у штампи, на дискусију централним комитетима КП народних република. Тако је нацрт, који је био објављен у штампи, уствари био резултат и дискусије која је вођена у централним комитетима КП народних република, у којој су такође учествовали и други партиски радници.

Управо зато и јесте релативно мали број принципијелних примедаба за измене и допуне у Статуту. Досада је Комисија за израду Статута примила од појединих чланова Партије, основних партиских организација и комитета нешто преко 100 примедби и предлога. Већина предлога односи се на ситније измене и допуне, а на линији су прецизирања и стилског дотеривања Статута. Као што сам у почетку већ рекао, све те примедбе се могу поделити углавном на три основне групе.

Прво ћу се осврнути на прву групу примедби које, по мишљењу Комисије, треба усвојити и које су већ укључене у најновији текст предлога Статута. Ја ћу се задржати само на крупнијим изменама, а све ситније, небитне промене мислим да није потребно да излажем, јер ви располажете накнадно редигованим текстом.

Као што се из најновије редакције предлога Статута види, Комисија је усвојила предлог да се из прве реченице увода Статута избаци реч „водећа" и да се дâ акценат на „свесна", због тога што водећу улогу Партија стиче својим добрим радом и на основу свестраног познавања друштвених закона, а не да декретом самој себи одређује да је она водећа политичка снага.

У четвртом пасусу увода предлога Статута такође је извршена промена на истој линији као и претходна, да се опет декретом не би одређивало да је КПЈ „иницијатор, организатор и руководилац борбе народа Југославије", већ да она политичким и организационим средствима покреће и мобилише најшире масе у борбу, па је тек та њена борба и њени резултати чине предводником.

Усвојена је такође примедба да се избаци формулација „по правилу јавна" и да остане формулација „Целокупна делатност Комунистичке партије Југославије је јавна". Сматрам да ову примедбу треба усвојити због тога што формулација „по правилу" може да изгледа да Комунистичка партија може и нејавно да делује. „Нејавни" могу изузетно и ретко да буду једино неки састанци чисто унутарпартиске природе. С друге стране, формулација „по правилу" може да отвара врата да под разним изговорима неке партиске организације избегавају „јавност рада партиске организације".

У члану 38 извршена је измена у томе што по новој формулацији Политички биро, а не ЦК КПЈ, бира из своје средине Секретаријат, као што је било предвиђено у првом нацрту, јер је Секретаријат уствари орган Политичког бироа, а не ЦК КПЈ. Орган ЦК КПЈ је Политички биро.

У члану 36 извршена је измена првог дела реченице, која гласи: „ЦК КПЈ је највиши руководећи орган Комунистичке партије Југославије између два конгреса", јер формулација „ЦК КПЈ руководи читавим радом Партије" не може да буде остварљива, пошто ЦК КПЈ као руководеће тело није стално на окупу и зато он и бира из своје средине Политички биро као свој извршни орган.

У одељку X извршена је измена о колективном кажњавању, па се предлаже да се ова измена усвоји, јер је колективно кажњавање у суштини недемократско, јер кривицу треба увек утврђивати индивидуално, а фактички колективног кажњавања није ни било у нашој Партији и пракси никако.

То су, другови и другарице, битне измене у предлогу Статута КПЈ, које су извршене на основу примедби и предлога партиских организација, партиских руководстава и појединих чланова Партије. Друге измене су, као што сам већ рекао, ситније природе, или промена редоследа чланова, или пак стилске природе, тако да се на њима не бих задржавао.

Што се тиче друге групе примедби, оне су, како сам раније рекао, такве природе да по мишљењу Комисије не могу бити прихваћене, пошто иду у излишно детаљизирање оних питања за која је предложени Статут већ уствари дао одговор. Ако бисмо ишли за тим да Статутом регулишемо и пропишено све оне проблеме из свакодневне праксе, ми бисмо тим путем укочили нормалан рад Партије и њен развитак као живот организма.

Трећа група примедби је такве природе да их Комисија сматра неправилним, те се зато предлаже да се одбаце. Такве примедбе су на линији враћања на извесне формулације из старог Статута, као што је, на пример, предлог да и даље остане земаљска партиска конференција. На линији отступања од основних принципа који су постављени овим предлогом Статута, Комисији је стигао и овакав предлог: „Пошто су свуда друкчији проблеми не само економски него и политички, требало би у Статут унети више слободе, да би основне партиске организације и саме одлучивале како и где треба да буде повезивање комуниста“, и даље, развијајући ту мисао, поставља се конкретан предлог „да се у фабрикама и погонима основне партиске организације распусте и комунисти повежу на другом месту“. Такав је став не само погрешан и штетан, него и конфузан и унео би велику збрку у наше партиске организације. Низ предлога је на линији да се фиксира: у ком року морају срески комитети одржавати редовне састанке, колико најмање чланова мора да буде присутно на састанку основне партиске организације да би она могла да одржи састанак итд. Пре свега, ако срески комитети раде колективно, како је Статутом постављено, они ће морати одржавати што чешће своје састанке и није потребно то Статутом одређивати. Једна од дужности чланова Партије јесте да долазе и да активно учествују у раду на састанцима основне партиске организације. Према томе, није потребно одређивати „кворум" за партиски састанак основне партиске организације.

То су, углавном, примедбе и предлози на предложени Статут. Ја предлажем Конгресу да их усвоји овако како је предложила Комисија за Статут и како сам их ја овде изложио. Истовремено предлажем Конгресу да усвоји нови текст Статута КПЈ, с тим што ће се у њему извршити терминолошке измене у вези с предлогом друга Тита да се промени назив наше Партије.

Другови и другарице,

У вези с предлогом Статута мислим да је потребно да се осврнем на неке искључиво организационе проблеме партиских организација, тј. само на оне о којима није говорио у своме реферату друг Тито.

БРОЈНО СТАЊЕ, ПОРАСТ И ПРОБЛЕМ ПРИМАЊА У ПАРТИЈУ

Као што је већ изнео друг Тито у своме реферату, Комунистичка партија Југославије има 779.382 члана Партије. Ако се рачуна 9,240.000 одраслих становника у земљи (према подацима Савезног завода за статистику и евиденцију), број чланова Партије износи 8,43%, а према укупном броју становника у земљи 4,72%.

На Петом конгресу КПЈ било је 468.175 чланова. То значи да је од Петог конгреса Партија порасла за 311.207 чланова, или за 66,47%.

Како се види из података, Партија је углавном равномерно расла, што значи да су партиске организације на терену, у процесу напорне борбе за извршавање задатака Петогодишњег плана, истовремено посвећивале велику пажњу и пријему нових чланова.

Које су карактеристике пораста? Пре свега, појачале су се партиске организације у предузећима, селима и државним установама и створене су многе нове партиске организације у новим и мањим предузећима и селима. Повећао се број радника у Партији и на тај начин знатно се побољшао и социјални састав Партије. У задње време, код решавања о пријему нових трудбеника у Партију учествују с предлозима и нечланови Партије, што доприноси да у Партију уђу заиста најбољи људи, иако још увек има и крупних грешака по питању критеријума за пријем у Партију. Пре свега, треба истаћи као слабост да код већине основних партиских организација не постоји стална брига за појачање партиских организација из редова најбољих радних људи из предузећа, села итд. На пример, у току 1951 године 45 партиских организација Битољског среза (од укупно 116) нису примиле ни једног члана ни кандидата у Партију; на Косову и Метохији 314 партиских организација није примило ни једног новог члана у Партију. Исто тако у 1950 години у срезу Војнић за осам месеци није примљен ни један члан у Партију.

После указивања од стране ЦК КПЈ на извесне грешке, критеријум за пријем у Партију знатно се поправио у задње време и отада партиске организације код одлучивања о пријему у Партију воде рачуна не само како се извршавају обавезе у предузећу, селу, установи, школи итд., већ и о другим квалитетима које треба да има члан Партије. Међутим, још увек има појава да приликом пријема у Партију неке партиске организације воде рачуна само о томе какав је неко на послу, како извршава своје обавезе према држави, како обавља свој канцелариски посао, или како учи, а при томе губе из вида све оне друге квалитете које један човек треба да има да би испунио потребне услове за улазак у Партију. Баш такав критеријум омогућио је да се у Партију прогура један број њој туђих елемената, или оних који нису били дозрели за чланство у Партији, те су били због тога непосредно после пријема искључени из Партије. На пример, у неким партиским организацијама искључени су неки чланови сутрадан по пријему у Партију. С друге стране, прилив оваквих елемената у Партију унео је и извесне навике које су њој туђе, а против којих се поједине партиске организације нису систематски бориле упорним васпитним радом, имајући у виду бројни пораст партиских организација.

Упркос извесних успеха, има још увек слабости у појачавању партиских организација из редова радничких елемената, а посебно из редова индустриских радника, с обзиром на брзи темпо индустријализације наше земље. Има индустриски развијених центара у којима се још увек не примају нови чланови, пре свега, из редова радника. На пример, у Тузланској области, у којој је привредни развитак толико напредовао да се мења и социјална структура становништва, мали је проценат радника чланова Партије, који, према укупном броју чланства, износи свега 27,7%. С друге стране, партиске организације у административним установама и школама често су примале у Партију службенике, односно ђаке и студенте, по ширем критеријуму и самим тим су многе од њих правиле и крупније грешке. Али и поред тога што је Партија у целини бројно порасла, има приличан број села и мањих привредних предузећа у којима не постоје основне партиске организације, иако постоје сви потребни услови за њихово формирање. То несумњиво показује да код неких организација и партиских комитета није било довољно упорности и активног рада на стварању партиских организација, тамо где оне још не постоје.

Овде ћу се осврнути и на једну другу страну овог питања. Наиме, има другова-партиских радника, који често говоре о потреби „омасовљења" партиских организација, о „масовности" наше Партије и томе слично. Штавише, неки партиски комитети у том смислу дају и задатке нижим партиским организацијама, полазећи од тога да је јака и масовна само она партиска организација која има већи број чланова, а заборављајући при томе и на њихов квалитет. Овакав став је погрешан и сигурно је да се он штетно одражава у изграђивању и спровођењу једног правилног критеријума код доношења одлука у основним партиским организацијама о пријему у Партију. Није случајна појава да су до недавно партиске организације у административним установама имале у погледу пријема у Партију један шири критеријум, а други и много оштрији имале су партиске организације у индустриским предузећима. Нема сумње да се и овде ради, пре свега, о дубокој разлици у схватању о Партији и квалитетно друкчијем односу према њој. Снага и масовност наше Партије не мери се само по томе колико има чланова, него, сем осталог, и по њеном унутрашњем јединству, политичкој активности и чистоти њених организација; масовност Партије није у броју чланова, већ у томе колико су њени чланови својом активношћу и политичким радом успели да остваре утицај Партије на широке народне масе. Може нека партиска организација имати велики број чланова Партије, па ипак по своме утицају да буде слаба. Наша Партија пре рата и у току рата није била бројчано велика, али је она својом политичком активношћу, оправданим и у борби стеченим ауторитетом и огромним утицајем у народу, стварно била масовна Партија. Таквим својим радом она је и успела да народне масе покреће у борбу против ненародних режима старе Југославије и да их поведе у народни устанак против поробљивача наше земље и домаћих издајника. Према томе, партиске организације треба стално јачати њиховим унутрашњим учвршћивањем и примањем у Партију најсвеснијих и социјализму најоданијих трудбеника на изградњи наше социјалистичке земље.

Из партиске евиденције види се да је број радника у Партији повећан за 112.311, или 2,50% у односу на укупан број чланова, док се, на пример, број службеника повећао за 89.807 или 6,73% у односу на укупно чланство, а број чланова из редова помоћног особља, лица слободних професија и осталих — повећао се за 16.276, док се њихов проценат у односу на читаво чланство повећао за 0,92%. Број сељака се повећао за 99.121, а у односу на укупно чланство се смањио за 7,01%, док се број ђака и студената у Партији смањио за 6.308, или 3,13% у односу на укупно чланство.

Иако се социјални састав Партије знатно поправио од Петог конгреса до данас, ипак, као што сам већ рекао, нема места никаквом задовољству, нарочито с обзиром на чињеницу да се мења социјална структура становништва у корист радничке класе. Наша Партија мора расти и даље се јачати из редова радника, упоредо с јачањем улоге радничке класе у нашој друштвеној стварности, посебно сада, у условима радничког управљања и развитка социјалистичке демократије.

У вези са овом кратком анализом пораста чланова, хтео бих да се осврнем на питање учешћа жена у Партији и на однос према њима. Од укупног броја чланова, жена—чланова Партије има 131.940 према 78.304, колико их је било у време одржавања Петог конгреса КПЈ, што значи да се број жена у Партији повећао за 53.636. Али ако узмемо преглед кретања броја жена у Партији у процентима од укупног броја партиског чланства, видећемо да је од Петог конгреса до 1 јануара 1950 године број жена био у порасту, а да је отада до 1952 године у сталном опадању.

Из ових података јасно се види какав је рад и однос појединих основних партиских организација и партиских комитета према радним женама и њиховом активном учешћу у политичком и друштвеном животу наше земље. Тако, на пример, у Прилепском срезу од 71 партиске организације 33 су без иједне жене, а у самом граду Прилепу од 123 основне партиске организације 94 су биле без иједне жене—члана Партије. У Срезу иванградском у 27 основних партиских организација није било ниједне жене у Партији, иако у самом срезу од целокупног становништва има 52% жена. Или, у Срезу Нова Градишка у 1950 години жена—чланова Партије у односу на све чланове Партије било је 21,05%, док је у 1952 години тај број смањен на 8,39%; а у Срезу Кисељак у 1950 години било је 29,04% жена—чланова Партије у односу на укупан број чланова Партије, док је тај број у 1952 години смањен на 8,66% итд.

Оваквим појавама није тешко наћи узрок, оне се свакако налазе у секташком односу појединих партиских организација и једностраном гледању на улогу жене и њено место у друштву. То потврђује и чињеница да је мали број другарица и на партиским функцијама; на пример, у Словенији је од укупног броја чланова градских и среских комитета било у 1948 години 19,01% жена, док се у 1952 години тај проценат смањио на 13,07%.

Према томе, поред повећаног броја жена у Партији, у целини узев тим резултатом не можемо бити задовољни, јер, ако узмемо у обзир број жена у односу на укупно становништво (51,67%), податке о учешћу жена у привреди (22,70%) према укупном броју запослених радника у привреди, као и њихов удео у Народној револуцији и данас у друштвеном и политичком животу, онда долазимо до закључка да је заиста мали број жена у Партији и да зато убудуће треба код партиских организација отклонити секташки, конзервативан и недемократски однос према женама.

На крају бих се осврнуо и на проблем информбировштине у Партији, то утолико пре што један део западне штампе — а да не говорим о оној на Истоку — приказује ствари тако као да је наша Партија прожета информбировцима и као да су они масовна појава.

Ево података о томе: од 1948 године досада кажњено је по административном поступку 11.128 лица, од чега је до сада пуштено 7.039 лица, тако да се сада налази на друштвено-корисном раду још 4.089 лица.

Да се не би мислило да има много више судски кажњених, напомињем да је досада, код редовних војних и цивилних судова, осуђено 2.572 лица, од чега је пуштено пре издржане целе казне 492 лица. Сви су они суђени за тешку шпијунску делатност и за издајство наше државе и наших народа. При томе је карактеристично следеће: стално опадање, из године у годину од 1949 године, и безначајан број радника. Велики део њих, разуме се, нису ни били чланови Партије. Што се тиче квалитета ових Стаљинових „здравих снага”, које и поменута западна штампа радо приказује као неку подземну силу, мислим да већина вас познаје добро квалитете већине ових људи. То су, по правилу, безидејни људи, каријеристи, малодушници и разни опортунисти и ликвидатори. Но наша власт је ипак могла да пусти већи број и они су, сем једног незнатног процента, постали лојални грађани и корисни нашем друштву, што најбоље показује проценат оних који су поново кажњени и враћени на друштвено-корисни рад, а који износи свега 1,9% од пуштених. Све то доказује снагу, демократичност и хуманост наше власти, којој је циљ социјализам и социјалистичка демократија, а не уништавање људи.

О НЕКИМ ПРОБЛЕМИМА РАДА ПАРТИСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ НАРОДНОЈ АРМИЈИ

Између Петог и Шестог конгреса у Југословенској народној армији примљено је у Партију нешто преко 90.000 нових чланова, од тога из редова бораца нешто преко 70.000 и то 30,99% радника, 60,16% сељака, 7,16% службеника и 1,69% осталих. То је несумњиво велики успех и резултат политичког рада партиских организација, како на терену тако и у Југословенској народној армији, као и правилне оријентације партиских организација у Армији на примању нових чланова. Међутим, врло често било је грешака у политици примања у Партију, а нарочито у смислу ублажавања критеријума о томе ко може да буде примљен у Партију. Поједине партиске организације у Армији, приликом пријема нових чланова у Партију, водиле су рачуна само о томе како се они који се предлажу за Партију држе као војници, како извршавају војничке задатке, а запостављају другу — не мање важну — страну, колико су они по својим политичким и моралним квалитетима зрели за Партију, како су се држали и шта су радили пре доласка у Армију итд., тако да су у партиске организације у Армији покаткад примљени и идејно туђи и малограђански елементи. После озбиљног указивања партиским организацијама на овакве грешке, оне су постале будније и критеријум је пооштрен, али тако да сада има појава у неким партиским организацијама да иду у другу крајност и да секташе према онима који су зрели за Партију.

Један од важних и сложених проблема партиских организација у Југословенској народној армији јесте даље развијање унутарпартиске демократије. Нема сумње да су специфичности у Армији „строга субординација, постојање чинова и слично" сметња пунијем развитку унутарпартиске демократије, али уклањање практицизма у раду партиских организација у Армији и њихова чврста оријентација на политичко-васпитни рад, допринеће бржем развитку унутарпартиске демократије и правилном, свестраном политичко-васпитном раду.

Иако је Армија у неку руку затворена организација, она није изолована од спољашњих утицаја. Тим утицајима је изложено и партиско чланство у Армији, и они се огледају у разним појавама туђим нашој Партији, као што су разне малограђанске особине, разне приватно-сопственичке тенденције, појаве некомунистичког личног живота. Али, и поред свих ових појава, партиске организације у Југословенској народној армији су здраве и револуционарне, а чланови Партије зрели и Партији одани комунисти.

Метод и стил рада партиских организација у Југословенској народној армији још увек је проблем који треба решавати и помоћи партиским организацијама да га и даље развијају и усавршавају. Партиске организације су успешно спровеле у живот одлуку Опуномоћства ЦК КПЈ за ЈНА од 1949 године о односу партиске организације и команде и афирмирале се као политичка снага у својим војним јединицама. Међутим, иако је смисао одлуке Опуномоћства ЦК КПЈ за ЈНА јасан и усвојен од свих партиских организација у Армији, у пракси има појава извесне незаинтересованости за задатке и практична питања о животу и стању јединица. Те појаве откривају да поједине партиске организације уско схватају своју политичку улогу, губећи из вида да политички рад укључује у себе учвршћење војне дисциплине, овладавање техником, савладавање наставе и развијање војне спремности сваког појединца.

О НЕКИМ КАДРОВСКИМ ПИТАЊИМА

Све даље развијање и учвршћивање принципа самоуправљања, као и продубљавања социјалистичке демократије, довело је до побољшања састава партиских руководстава, нарочито на терену. Док се раније у партиске комитете бирало, мање-више, по претставничком принципу, после јунског писма ЦК КПЈ од 1950 године, пошло се од принципа да се у партиске комитете бирају најспособнији комунисти, без обзира на каквој се дужности налазе. Сем тога, упоредо с децентрализацијом привредног и државног апарата, било је омогућено да се кадар из централних установа постепено шаље на рад на терен, тј. у срезове и градове. На тај начин постигнуто је квалитативно побољшање не само састава основних партиских организација, него и партиских комитета, јер су у већини враћени у срезове старији и искуснији партиски радници. Тако је на рад у срезове отишло 60 чланова и кандидата ЦК КП народних република и 860 другова који су били на руководећим дужностима у партиском и државном апарату и у привреди.

Према томе, уколико се на овај начин побољшао састав среских комитета, утолико се смањио број плаћених партиских радника у партиским организацијама и руководствима, а у вези с тим укинути су и такозвани апарати при среским и другим партиским комитетима. Сада у среским и градским комитетима има 901 професионални партиски радник, што значи да на 13 чланова среских комитета или 865 чланова Партије долази један професионални партиски радник у срезу. То је омогућило организацијама да у партиска руководства демократским путем бирају заиста најбоље комунисте, јер их више није требало одвајати од производње, да би радили у партиским комитетима као професионални партиски функционери. С друге стране, укидање бројно великог професионалног партиског кадра у нижим партиским руководствима допринело је знатном смањењу бирократских појава у њима, а такође и даљем развитку самосталности основних партиских организација.

Међутим, и даље се може и мора ићи ка постепеном смањивању броја професионалних партиских радника. А није ни не може бити озбиљна тешкоћа смањивање, па чак у многим случајевима и укидање административно-техничког апарата, јер те послове могу у много случајева волонтерски обављати поједини стручни и спретни чланови Партије, евентуално и уз неки хонорар.

Исто тако и у погледу даљег смањивања професионалног кадра и техничког апарата у синдикатима, као и у другим друштвеним организацијама, а нарочито Омладини, важе ове исте поставке.

Иделошко-политичком васпитавању партиског кадра у овом временском периоду поклоњено је доста пажње. Као што је већ рекао друг Тито у свом реферату, од 1948 до 1952 године укупно је завршило разне партиске школе и курсеве 21.038 другова, од чега две трећине отпада на ниже партиске школе. Тако се проценат чланова среских и њима равних комитета, који су завршили партиске школе, повећао од 26,9%, колико је било у јуну 1950 године, на 38,3% у јуну 1952 године. Док је 1950 године било свега 45 чланова градских и среских комитета који су завршили Вишу партиску школу при ЦК КПЈ, ове године их има 129, али је то још увек мало с обзиром да је далеко већи број партиског кадра завршио ову школу. Главна слабост у политичком и идеолошком уздизању партиског кадра била је у оријентацији на школе, курсеве, предавања итд., а озбиљно се запостављао индивидуални рад који претставља основни метод и најбољи пут за теоретско уздизање партиског кадра.

Поред резултата који су постигнути на подизању опште наобразбе партиског кадра, стање још увек није задовољавајуће. Иако се двоструко повећао број чланова среских и градских комитета с нижим течајним испитом, завршеном средњом школом и факултетском наобразбом, још увек има око 5.500 чланова среских и градских комитета који имају само основну школу. Треба истаћи да у свим народним републикама раде разне стручне школе и курсеви за оспособљавање партиског кадра, који за то раније није имао могућности, а један део кадрова добио је стипендије ради завршетка факултета.

ПАРТИЈА И ДРУШТВЕНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Основне партиске организације и партиска руководства су се у задње време јаче оријентисале на политички рад са масама и на јачање масовних и друштвених организација. То се огледа, пре свега, у томе што чланови Партије активније учествују у раду масовних организација, а партиска руководства пружају већу помоћ основним партиским организацијама и стално их оријентишу на ова питања, што је све знатно повећало политичку и другу активност масовних организација, а тиме упознавање маса са основним политичким и привредним проблемима наше земље.

Међутим, оријентација комитета на ангажовање партиских организација у раду с масовним организацијама није свуда иста, као ни мере које се предузимају и резултати који се тиме постижу. Не може се рећи да су све основне партиске организације довољно преоријентисале свој рад на ова питања и да су схватиле његову важност. Основна слабост у раду с масовним организацијама је, пре свега, да још увек има чланова Партије који нису чланови и неке масовне или друштвене организације, а нису ретки чланови Партије који су само формално чланови тих организација, а не учествују активно у њиховом раду. Друга основна слабост, кад је реч о масовним организацијама и о политичком раду с масама, налази се у томе што се притом обично мисли само на Народни фронт, а запостављају се друге масовне организације, удружења и друштва која су исто тако врло погодне форме за васпитно-политички рад. Често се због таквог схватања, због отсуства рада чланова Партије у таквим организацијама и друштвима, њихови чланови препуштају разним непријатељским утицајима. Додуше, у последње време организације Народног фронта су активније у политичком раду и на културно-просветном пољу. Али, док се то може рећи за њихов рад и активност у градовима, дотле на селу оне још немају довољно иницијативе и самосталности, јер њихов рад и активност често зависи од саме сеоске партиске организације. Затим, још увек се погрешно сматра да је основна садржина рада Фронта и скоро једини задатак његових организација да се искључиво баве радним акцијама место да се оне јачају и учвршћују првенствено као политичке организације и да комунисти у њима буду најактивнији чланови.

Што се тиче синдиката, и поред тога што су синдикалне организације у задње време показале већу активност у политичком и културно-просветном раду, на економском и општем образовању радних маса, још увек велики број синдикалних организација више ради на решавању конкретних задатака и привредних проблема предузећа, него на упознавању и активизирању читавог колектива при решавању свих задатака који стоје пред предузећем, односно радничким саветом и управним одбором. Често пута управни одбори и други органи управљања доносе важне одлуке без учешћа и сагласности радника, а синдикални функционери не утичу и не пружају довољну помоћ да се таква питања износе и решавају на конференцијама целог колектива.

С друге стране, неке партиске организације и комитети запостављају рад у синдикалним организацијама, а нису сасвим ретке појаве и потцењивање значаја тог рада и улоге синдиката уопште. То показује да у многим партиским организацијама нису рашчишћена схватања о улози синдиката у условима постојања радничких савета. Чињеница да се на њиховим састанцима и на састанцима комитета не разматрају питања рада синдикалних организација, најбоље говори о томе колико мало познају опште синдикалне проблеме. Зато није случајна појава да су многе синдикалне организације недовољно активне, иако у синдикалним руководствима имамо данас око 40% чланова Партије. Кад овако стоје ствари, онда је само по себи разумљиво што неке партиске организације и комитети нису у стању да прате и помажу спровођење одлука виших синдикалних форума, већ се често и непотребно директно мешају у оне послове за које су надлежна виша синдикална руководства. Један од крупних задатака који данас стоји пред нашим партиским организацијама јесте, пре свега, у томе да се неодложно активизирају способнији и искуснији чланови Партије на раду у синдикалним организацијама.

Као што је познато, партиски комитети и основне партиске организације нису раније пружале сву потребну помоћ у раду са омладином, већ су на терену препустиле бригу о томе самој омладини и њеним младим руководиоцима, који нису политички дорасли да самостално раде на политичком уздизању и васпитању омладине. Због тога је политички и васпитни рад с многим омладинским организацијама био знатно ослабио, што је довело и до разних негативних појава код омладине. Сем тога, омладинска руководства, држећи се крутих организационих шаблона, уместо да развијају разноврсне форме рада с омладином и да раде и да развијају своју активност у друштвима и удружењима, где је омладина већ окупљена, да омасовљују постојећа и да дају иницијативу за стварање нових друштава и удружења, сматрала су да читав политички и васпитни рад са омладином могу организовати и спроводити једино кроз активе Народне омладине. Исто тако и просветни органи, просветни радници и масовне организације такође су врло мало пружали помоћ омладинским организацијама на решавању ових проблема. Међутим, како је већ познато, после интервенције ЦК на терену се осећа далеко већа брига и помоћ у политичком и васпитном раду са омладином, чему сада посвећују и партиске организације и просветни органи већу пажњу.

УНУТАР ПАРТИСКА ДЕМОКРАТИЈА И РАЗНЕ ПОЈАВЕ У ПАРТИЈИ

После јунског директивног писма ЦК КПЈ и низа мера које су у вези с њим предузете у Партији и нашем друштвеном животу, партиске организације и комитети чине све веће напоре у даљем развијању унутарпартиске демократије, у побољшању колективног начина рада и руковођења. Када секретари среских комитета нису више истовремено били и на челу органа народне власти, а секретари основних партиских организација у селу — претседници народних одбора, политички и партиски рад знатно је узнапредовао, а партиске организације и руководства показују све више политичке самосталности и иницијативе у раду на извршавању политичких и других задатака.

Улогу и место Партије у нашој друштвеној стварности треба гледати, пре свега, у томе да је она политички и идејни предводник народних маса у њиховој борби зи изградњу социјализма. Полазећи од тога, разграничењем партиских функција и функција у органима народне власти, које су пре писма ЦК КПЈ биле уједињене у једном лицу, први пут су фактички створени озбиљни предуслови да Партија, као предводник маса, заузме критички став према раду органа власти и да масе мобилише за активно учешће у раду органа власти, пружајући им истовремено сву потребну политичку и другу помоћ у извршавању њихових задатака. Нема сумње да је све то довело партиске организације до веће политичке активности у раду с масама. С друге стране, партиско чланство сада више и активније учествује у бирању својих руководстава, а она опет, са своје стране, осећају све више одговорности и према раду и према партиском чланству. Све је то утицало на уношење новог духа и стила у рад партиских организација.

Међутим, још увек има не мало појава неправилног схватања и унутарпартиске демократије и социјалистичке демократије. Иако су носиоци таквих схватања малограђански и опортунистички елементи, који таква схватања уносе и подржавају у Партији, ипак томе у великој мери доприноси и низак идеолошки ниво приличног дела партиског чланства. Овде ћу навести само неколико примера из којих се најбоље види у каквим се све облицима испољавају малограђанска стихија и анархистичка схватања демократије. У неким партиским организацијама, нарочито на универзитетима и у административним установама, појавило се мишљење да партиске организације могу, али не морају, да спроводе неке одлуке виших руководстава, да о тим одлукама треба дискутовати, па ако се основна партиска организација сложи, тек онда их треба спроводити. Или, други један пример, неки чланови Партије сматрају да нису обавезни да долазе на партиске састанке, да плаћају чланарину и да извршавају поједине партиске задатке. Основна партиска организација Надзорништва за одржавање пруге Београд више од два месеца није одржала партиске састанке због тога што секретар и још неки чланови Партије сматрају да им партиски састанци одузимају време и да је за њих важније да се стручно уздижу, јер од тога зависи њихово напредовање у служби. Схватање да партиски састанци и рад у Партији одузимају време и ометају стручно уздизање владало је једно време и у неким партиским организацијама на универзитетима. На линији баш таквих схватања било је у Словенији почетком ове године преко 10.000 чланова Партије који су заостали у плаћању партиске чланарине, а од тога преко 5.000 чланова Партије дуговало је чланарину по три и више месеци.

У партиским организацијама на селу, установама и школама било је до пре неколико месеци прилично раширено схватање да, тобоже уиме демократије, не треба реаговати на разна непријатељска иступања. Доскора је била прилично раширена појава да на конференцијама и на другим јавним скуповима непријатељски елементи, који иначе не извршавају своје редовне обавезе према држави, иступају против разних државних мера, клеветају народну власт и руше њен ауторитет, а чланови Партије том приликом ћуте. Они обично сматрају — опет ваљда уиме неке демократије — да ће својом политичком активношћу и иступањем у борби против непријатеља нарушити ту и такву демократију ,на коју, по њиховом мишљењу — које се у овом случају подудара с мишљењем обичног малограђанина — имају нека посебна права само непријатељи. Разуме се, овде се не ради само о збрци појмова код оваквих чланова Партије, већ се ради, пре свега, о крупним слабостима и политичкој дезоријентацији и неодлучности оних партиских организација којима они припадају. Нема сумње да би свакако било погрешно мишљење да су туђи утицаји који се ма у ком облику уносе у Партију и наше социјалистичко друштво, главна опасност за социјализам и социјалистичку демократију. С друге стране, немају право ни они који мисле да је код нас превише демократије. Не, није зло у томе, није превише демократије и ње никад не може бити превише, него је проблем у њеној унутарњој слабости, у недовољној активности и свесности њених основних носилаца — комуниста, радника и напредних људи уопште, у отсуству одлучне, упорне и непрекидне борбе против буржоаских, клерикалних и коминформовских појава и схватања.

У вези са свим тим појавама сматрам да је потребно рећи нешто о значају критике и самокритике и њеној примени у Партији и изван ње. Јавност рада партиских организација омогућује да се критика и самокритика у Партији што правилније развијају и да у њој учествују и радне масе. Критика и самокритика јесте једно од сигурних и у пракси наше Партије испробаних средстава не само у борби против разних туђих појава, него и за отклањање слабости и недостатака како код појединих комуниста, тако и код читавих партиских организација. Али, таква критика и самокритика нити постоји у многим партиским организацијама, нити се правилно примењује и схвата њен значај. Да би се видело како чак и поједини чланови Партије и одговорни партиски и државни функционери гуше правилну и здраву критику, користећи при томе и свој положај, навешћу пример из предузећа „20 октобар”. Наиме, директор и технички директор тог предузећа кочили су критику, како у основној партиској организацији, тако и у колективу, и то отпуштањем с посла свих оних који су критиковали разне неправилности. Али ово није све, нити наведени пример спада у најтежу врсту неправилности овакве природе. Било је чак и таквих случајева да се неко од оних који оправдано критикују неке неправилне поступке, нарочито руководилаца у установама, предузећима и селима, проглашава, без икаквог оправданог разлога непријатељем или — по уобичајеној формули — нездравим и критизером, а најчешће шаље пред партиску комисију на одговорност.

Затим, међу члановима Партије у установама, међу неким просветним и јавним радницима, код наставног кадра на универзитетима не постоји здрава и комунистичка критика, већ се уношењем фамилијарности у партиске односе заташкавају слабости. С друге стране, код добрих комуниста постоји устручавање од критике разних слабости претпостављених, што уствари значи уношење у Партију чиновничке хијерархије, односно стварање једног посебног и — разуме се — нездравог односа између „нижих” и „виших” по рангу. Сасвим је разумљиво што обично тамо где постоје овакви нездрави односи долази до разних препричавања, малограђанских интрига и слично, а као последица свега тога ничу сукоби, избијају незадовољства у разним облицима, као и све друге негативне појаве.

Ја бих се, другови и другарице, у вези с досадашњим излагањем још једном укратко осврнуо на разне појаве у Партији, као што су: бирократске тенденције, малограђанска стихија, информбировштина и слично. Пошто је друг Тито о свим тим појавама говорио у свом реферату, ја ћу се задржати само на изношењу и анализи неких карактеристичних примера.

Иако нема места за преувеличавање и уопштавање извесних нездравих појава, ипак су у задње време појаве малограђанске стихије узеле прилично маха у многим партиским организацијама, а нарочито у основним партиским организацијама административних установа, школа и села. Што те појаве нису избиле нити су споља продрле у партиске огранизације индустриских предузећа, не треба имати илузије да су и све ове партиске организације чисте од оваквих појава и њиховог утицаја. Та чињеница само показује да су те организације здраве и да радници нису у толикој мери подложни разноразним Партији туђим утицајима и схватањима. Да узмемо само као пример малограђанска и анархистичка схватања демократије у Партији, која се углавном своде на то: да је демократија само тајно гласање по свим питањима, да је она право да се дође или не дође на партиски састанак, да се плати или не плати чланарина, да се изврши или не изврши задатак, и најзад, да се дискутује о правилности линије Партије и слично. Оваква накарадна схватања о Партији и демократији за коју се она бори могу имати само они људи који с Партијом и њеном идеологијом стварно немају никакве идеолошке везе, а такође ни с нашом социјалистичком стварношћу. Нема никакве сумње у то да овакво схватање демократије и овакав однос према Партији и њеним задацима углавном произилазе из чињенице да је један добар део партиског чланства, а нарочито из сеоских партиских организација, на врло ниском политичком, а поготову идеолошком нивоу. Зато, полазећи од основног задатка Партије, неопходно је појачати васпитни рад, заоштрити питање критике и самокритике и даље развијати борбу мишљења и слободну дискусију по свим питањима која су од интереса за Партију. У томе и јесте суштина и наше партиске, а и социјалистичке демократије.

Полазећи од тога, пред нашу Партију се поставља један од важних задатака у правцу даље и још оштрије и систематскије борбе за лик комуниста, за лик члана Партије. Треба, пре свега, разбити схватање о томе да чланови Партије имају неке посебне привилегије у друштву, а с друге стране, предузети све потребне партиске и организационе мере да чланови Партије за свој рад и своје поступке лично одговарају не само у партиској организацији и пред руководством, већ, у првом реду, пред народом, пред целим друштвом.

У вези са заоштравањем борбе за изградњу лика комуниста, у партиским организацијама избиле су на површину извесне негативне појаве у личном животу неких чланова Партије. Што је најгоре, извесна разузданост у приватном животу захватила је не само чланове Партије, него и неке ниже партиске функционере, што се утолико више негативно одражавало на васпитање партиског чланства и изградњу лика комуниста, а у појединим случајевима слабило и лик и улогу Партије, и то баш као васпитача народних маса. У циљу оправдања оваквих — комуниста недостојних — поступака почело се ту и тамо ширити и такво схватање да је за оцену једног комуниста довољно какав је он на послу, а да Партија не треба да се меша у његов лични живот. Разуме се, Партија се не меша у лични живот, сем кад тај лични живот постане недостојан комуниста и неспојив с ликом комуниста, али су чудни ти комунисти који одвајају свој лични живот од партиског. Нажалост, није усамљен случај да су овакав начин живота дозволили себи и неки старији чланови Партије, који су прошли и рат и најтежи период изградње социјализма у нашој земљи и у свему томе дали свој не мали допринос. Било би, разуме се, погрешно сматрати овакве другове изгубљеним за Партију, без обзира на тежину партиске казне и друге партиске мере према њима. Партиску казну, ма колико она била тешка, треба сматрати васпитним средством, а не одмаздом, јер партиски кажњеним друговима треба помоћи да својим радом иживе своје слабости.

Али једно су људске слабости које се испољавају и код комуниста и за које је наша Партија увек показивала много људског разумевања, а сасвим је друго и квалитативно различито кад из моралног пада и распуштености настане и политичка деморализација код појединих људи, који обично свршавају у информбировштини или подлежу буржоаским утицајима, а понекад и у издаји и криминалу. Кад се ради о овој категорији људи, онда је сигурно да узрок оваквим појавама, пре свега, треба тражити у остацима — од Совјетског Савеза наслеђеног — бирократског система који је носио све предуслове бирократизовања политички иначе слабијих људи. Такви људи обично полазе од тога да су решили сва своја питања (положај, плате, друштвени „углед”, остварење својих амбиција итд.) и мисле да им је сада све дозвољено, да имају привилегије и на оно што другима није дозвољено, односно да се њима на оваквом начину живота не сме ни замерити.

Говор друга Тита студентима о унутарпартиској демократији, о борби за лик члана Партије, био је снажан потстицај да партиска руководства и партиске организације предузму енергичне мере за уклањање из Партије и нашег социјалистичког друштва свих појава малограђанске стихије. Истовремено су предузете озбиљније и систематскије мере на идеолошко-васпитном раду у Партији. Озбиљна помоћ у решавању ових питања је форсирање од стране ЦК јавног рада партиских организација и учешћа маса у раду Партије. Контрола и критика маса над радом партиских организација и над радом, животом и држањем појединих чланова Партије, омогућила је да се открију разне негативне појаве и да се одлучније пође путем њиховог уклањања. Треба савладати неразумевање и отпор појединаца из неких партиских организација према свим овим мерама Партије, а који нарочито долазе до изражаја у избегавању одржавања отворених партиских састанака, најчешће због страха од критике радних маса. Данас је, може се рећи, цела Партија мобилисана на решавању ових питања и већ досада су постигнути прилично крупни резултати.

Наша Партија је увек посвећивала велику бригу развијању другарских комунистичких односа међу члановима Партије, васпитавајући своје чланство да су другарски међусобни односи један од основних елемената комунистичког морала. Исто тако наша Партија је поклањала пажњу демократским комунистичким односима партиских функционера према партиском чланству и виших функционера према нижим, и обрнуто. Снажно развијање унутарпартиске демократије још позитивније утиче на изграђивање и учвршћивање правилних односа међу нашим људима, утиче на стварање лика новог човека социјалистичког друштва. Пре свега, треба истаћи да се поправио однос између партиских руководилаца и партиског чланства, све су ређи случајеви „командовања”, наређивања, као и неправилног мешања у рад основних партиских организација, на начин који би спутавао њихову иницијативу.

Али још увек нису ретке појаве да се поједини чланови Партије виђају само на партиским састанцима, а у свакодневном животу немају никакве међусобне везе, што отежава њихово упознавање и приближавање. Такође има и таквих случајева да се један члан Партије из ових или оних разлога налази у неким личним тешкоћама о којима други не знају или знају, па се и не труде да му помогну. Кад се све ово има у виду и кад се изнесене чињенице проанализирају до краја, морамо доћи до закључка да убудуће треба поклонити више пажње развијању и неговању другарских комунистичких односа међу комунистима. Кад ово говорим, другови и другарице, ја мислим, пре свега, на онај период илегалног рада наше Партије и на ратни период када су се наши људи — комунисти — осећали као једна породица. Исти такав значај и смисао има правилан однос комуниста према народу. Само због тога што је то у прошлости било првоperазредно питање у стилу рада наше Партије, ми смо могли извојевати значајне битке пре рата, а у току рата мобилисати и покренути народне масе у свенародни устанак. Истицање политичко-васпитне улоге Партије и одлучна оријентација основних партиских организација на свестрани политички рад у народним масама и упорна и непрекидна борба партиских организација и комитета против појава кршења законитости — све је то допринело да се уклони крути и бирократски однос чланова Партије према народу и да се повећа њихова стварна одговорност не само пред партиском организацијом, него — што је још важније — и пред народним масама. Но, упркос свега, такве неправилне и нашој Партији туђе појаве још увек нису потпуно ликвидиране и има, истина данас ретко, појава да се поједини чланови Партије према правилним и оправданим примедбама нечланова Партије неправилно односе, идентификујући такву критику често и са непријатељским иступима, критизерством и сличним.

МЕТОД И СТИЛ РАДА, САДРЖИНА РАДА ПАРТИСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА И ПАРТИСКИХ РУКОВОДСТАВА

Као што рекох, Централни комитет Комунистичке партије Југославије предузео је низ мера да се усмери активност рада партиских организација и чланова Партије на васпитно-политички рад у народу у циљу даљег подизања и развијања активности народних маса. Тим партиским мерама, као и повољним условима, произашлим из новог привредног система, створене су и објективне могућности да се партиске организације у свом раду скоро сасвим ослободе практицизма и — на себе често погрешно и непотребно — преузете улоге „нагањача" у извршавању разних државних мера.

Према томе, раздвајање партиских функција од функција у народној власти које су раније биле уједињене у личности партиског руководиоца, укидање сувишног професионалног и административног партиског кадра, — све те мере знатно су допринеле побољшању стила и метода рада партиских организација и руководстава. Пре свега, постигнут је прилично велики успех у томе да се престане с практицистичким начином решавања привредних и других проблема за које су надлежни и које треба да решавају народни одбори, привредни и други органи. Партиски комитети сада све више стичу увид у основну политичку, привредну и другу проблематику на подручју свога рада и, схватајући правилно улогу Партије у данашњим условима, оријентишу и помажу партиске организације да сршавају своје задатке и врше своју улогу путем политичког рада у народним масама.

Али, упркос свих успеха, многе партиске организације још увек болују од старог практицистичког начина рада који се састоји у томе да се све закључи на партиском састанку и да се одлуке саопште радничком савету или народном одбору с тим да их он формално усвоји онако како је закључила партиска организација. Мислим да није нарочито потребно истицати колико је штетно и сувишно ово непосредно мешање партиске организације у рад и функционисање органа власти, у организацију производње и сл. Све је то, разуме се, супротно од онога што партиска организација стварно треба да ради, наиме: да своју активност усмерава на мобилизацију маса, како би оне биле те које ће контролисати и узимати учешћа у раду органа народне власти, да активизира колектив предузећа како би он помогао и контролисао рад радничког савета и давао своје примедбе у дискусији о смерницама у раду итд. Друга слабост, која је била масовна, а после указивања на штетност бирократског начина рада одвела и у другу крајност, састоји се у томе што неке партиске организације нису више показивале интересовање за многе проблеме које оне морају да познају и у чијем решавању треба да учествују у фабрици, установи, селу. Тако је, на пример, било распрострањено мишљење код многих чланова Партије да све што су раније радили није ваљало, схватајући истицање политичког рада у први план, као да партиска организација треба да се бави само неком општом и високом политиком, не улазећи у основне проблеме предузећа, села, установе, школе итд. Услед тога се дешавало да су се неке партиске организације пасивно односиле приликом избора радничких савета, руководстава појединих масовних организација, као и приликом решавања неких горућих политичких и економских проблема у неким градовима, селима, предузећима и на универзитетима.

Међутим, досадашње искуство нам говори да су отворени партиски састанци, као форма јавног партиског рада, постали снажно средство за подизање личне одговорности партиских руководилаца и чланова Партије пред масама и били су свуда добро посећени. Истина, код неких основних партиских организација и чланова нижих руководстава било је понекад и отпора одржавању отворених партиских састанака, али, уствари, баш тај отпор је открио да су такве организације слабо радиле и да су се зато бојале оправдане критике маса. Изразит пример за ово, иако није карактеристичан у нашој Партији, јесте случај партиске организације села Сирач, срез Дарувар, која је дуго уверавала СК да се код њих не може одржати отворени састанак, а кад је Срески комитет ипак сазвао отворени састанак, неки чланови Партије прекинули су електрично осветљење да би онемогућили његово одржавање. Али састанак је ипак одржан, уз велико учешће ванпартијаца, и тек на таквом састанку је откривено да су се у ову организацију увукли неки непријатељски елементи. Има такође и таквих појава да се јавност рада Партије своди на то да се отворени партиски састанци претворе у место где ће се решавати све и свашта, а тиме се губи време и запушта рад у масовним и друштвеним организацијама, на зборовима бирача, задружним конференцијама итд., уместо да чланови Партије усмере своју активност на рад баш у тим организацијама.

У вези с проблемом стила рада партиских организација, хтео бих да укажем на личну и колективну одговорност у спровођењу одлука и линије Партије. Још увек има појава да се поједине партиске организације, као и поједина партиска руководства и поједини чланови Партије олако и неодговорно односе према спровођењу партиских задатака. Због таквог њиховог прилажења извршењу партиских задатака често се дешава да се довољно не удубљују у поједине задатке и да их олако схватају, а због тога најчешће настају искривљавања линије Партије у разним облицима. Истина, то искривљавање линије често долази и услед ниског идеолошког и политичког нивоа партиског чланства, а самим тим и недовољног познавања конкретне ситуације у предузећу, селу, задрузи и слично. Таквих појава искривљавања партиске линије било је највише у спровођењу партиских задатака на социјалистичкој реконструкцији пољопривреде, а и на другим секторима друштвеног живота.

У вези с тим хтео бих да кажем неколико речи и о нашој партиској штампи. Нема сумње да је она, поред свих својих слабости, имала значајну улогу у борби за правилно спровођење партиске линије и против свих врста њеног искривљавања, јер у последње време све више пажње поклања проблемима рада Партије и формама искривљавања партиске линије. Тумачећи линију Партије и указујући на конкретне примере позитивних искустава, партиска штампа може највише да допринесе да се ова позитивна искуства уопштавају и преносе у друге организације.

Што се тиче „Партиске изградње", органа ЦК КПЈ, она је такође била од велике помоћи организацијама у третирању проблема како изградње Партије, тако и партиске линије. У третирању организационих проблема било је извесног шаблона и крутости. Исто тако није довољно реаговала на све актуелне проблеме у тумачењу партиске линије. Слаба је страна „Партиске изградње" што није обезбедила шири круг сарадника, нарочито из редова одговорних партиских функционера на терену и центрима.

Другови и другарице,

Предлажући Конгресу уиме Централног комитета Комунистичке партије Југославије Статут са оваквим изменама и допунама, ја вас молим да га усвојите, јер ће он бити ново моћно оружје наше Партије у борби за развијање социјалистичке демократије, снажно оружје Партије у борби за васпитање маса, за подизање социјалистичке свести маса у даљој изградњи социјализма и социјалистичких односа у нашој земљи.

Живео Шести конгрес Комунистичке партије Југославије!

Живела Комунистичка партија Југославије на челу с другом Титом!

АЛЕКСАНДАР РАНКОВИЋ

О СПОЉНОПОЛИТИЧКИМ ПРОБЛЕМИМА[1]

Другови и другарице!

У међународно-политичком делу свог реферата друг Тито се опширно задржао на анализи совјетске политике, како према нашој земљи тако и у другим међународним односима. Ја бих хтео да скренем вашу пажњу нарочито на један закључак који се намеће на основу такве анализе и који је нарочито важан за нашу спољнополитичку праксу, наиме: да ми имамо посла с једном јединственом совјетском политиком, једнако реакционарном и империјалистичком у односима према народима Југославије, као и у другим међународним односима; једнако реакционарном и антисоцијалистичком у хајци против наше Револуције, као и у односу према другим социјалистичким, демократским и уопште прогресивним покретима у свету. А то значи да наша политика у међународним односима треба да има исту полазну тачку и исте начелне критерије када се ради о нашој непосредној одбрани од совјетског агресивног притиска на нашу земљу, или када треба заузети став према конкретним актима совјетске политике на другим секторима међународне политике.

У прво време после нашег сукоба са совјетском владом ту и тамо су се код нас појављивале теорије да је совјетски однос према нама једна ствар, наиме да је он негативан и реакционаран, а да на другим секторима међународних односа совјетска политика као таква може да игра и мирољубиву, односно прогресивну улогу. Наша Партија је од самог почетка одбијала такве теорије, а искуства четири године наше борбе против агресивног притиска совјетских хегемониста и за учвршћење мира у свету посве су потврдила правилност таквог става.

---

[1] Говор друга Едварда Карделља на Шестом конгресу КПЈ.

I

Нема сумње да за последње две године можемо говорити о извесном попуштању напетости у међународним односима, правилније речено: о извесној стагнацији у стању хладног рата. Супротности се нису смањиле, нити су мање заоштрене, али се променио однос снага у свету, — и то нарочито због совјетских неуспеха у Кореји и Југославији и због промењених односа наоружања. Само у том смислу се и може говорити о извесним променама у међународним односима и о већим изгледима да би се мир могао очувати.

Највећи део одговорности за стање перманентног хладног рата, у који је увучен свет, несумњиво сноси совјетска влада. Такво је стање наступило оног момента када се совјетска влада појавила као претендент на светску хегемонију уопште, а у првој фази бар као империјалистички хегемон над добрим делом земаљске кугле. Нову поделу света међу великим силама затражила је и привидно постигла совјетска влада први пут приликом споразума с Хитлером 1939 године, а затим у новој форми — с обзиром на то што се први савезник, Хитлер, на изненађење совјетске владе показао као „вероломан" (тај се наиме термин стално употребљава на рачун Хитлера у совјетским званичним изјавама) — у Техерану, Јалти, Потсдаму итд. Али, веома се брзо показало да су за совјетску владу Техеран,Јалта итд. били само полазна тачка њених хегемонистичких претензија. Она је почела да тражи више, служећи се свим средствима уцењивања и застрашивања. Разуме се, она је при томе наишла на отпор народа о чијим се интересима ради, али и на отпор њених партнера из ранијих споразума. На тај начин целокупна зграда међународних односа, створена у току завршних година Другог светског рата као политичка основа и структура новог мира, срушила се као кула од карата.

Према томе, остаје чињеница да је баш совјетска влада, која данас на сва уста грми у одбрану Техерана, Јалте и Потсдама, она која је својим незајажљивим империјалистичким апетитима обесно закотрљала низбрдо камен који је повукао за собом уништавајућу лавину. А то је сада она лавина која не прети само да дефинитивно покопа под собом споразуме у Техерану, Јалти и Потсдаму, него и да разори светски мир уопште.

Сада совјетска влада покушава да исти маневар продужи у новом облику, то јест у облику свог предлога о пакту пет великих сила. Човек не мора бити баш много политички образован да схвати не само праву империјалистичку суштину тих нових захтева за поделом света, него и то да овакви совјетски хегемонистички планови немају много изгледа на успех. Основна супротност данашњег света јесте супротност између две најјаче силе — између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза. Пакт петорице — иако се тако зове у совјетским плановима — практички би значио поделу света међу те две силе. Међутим, тешко је веровати да економски далеко јача Америка сада има интереса да улази, а због својих односа са другим земљама и не може да улази у такву поделу, а читав остали свет неизбежно мора да се свим снагама борби против ње, било зато да брани своју независност, било зато да брани своје раније стечене, а сада угрожене позиције.

У спровођењу свога плана Стаљин се — као што пише у свом последњем чланку — нада у супротности између крупних капиталистичких земаља. Те супротности у већој или мањој мери несумњиво постоје и имају своје веома важно дејство на развитак међународних односа. Међутим, у оцени важности тих супротности Стаљин се до те мере пребацује да је веома мало вероватно да он стварно тако и мисли као што тврди. Однос снага међу тим земљама је данас такав да се — на пример код европских сила у односима са САД — не може говорити о некој борби за хегемонију у свету или над новим територијама, него пре свега о борби за очување постојећих позиција. Наравно, неравномерност развитка капиталистичког света може у будућности донети промене у том стању, али данас ми свакако не можемо о томе говорити без опасности да се сврстамо у ред веома проблематичних пророка.

А главно, што при томе не смемо пустити из вида, јесте да се те противречности развијају у оквиру доминантне супротности у међународним односима, о којој сам пре говорио, наиме супротности између Совјетског Савеза и Сједињених Држава, која одлучујуће утиче на карактер и на облике манифестације свих секундарних супротности данашњег света. Осим тога, супротности између западноевропских земаља и Совјетског Савеза стално се заоштравају због хегемонистичке совјетске политике и данас су несумњиво јаче од оних које потресају међусобне односе западних земаља. Неоспорна је чињеница, дакле, да велике европске државе могу од сваког избијања новог ратног конфликта да очекују само погоршање свог положаја, слабљење својих позиција — без обзира на завршетак тог конфликта. Према томе, у данашње време су супротности између капиталистичких држава Запада фактор који дејствује у правцу одржања мира, а ни у ком случају не могу бити упориште за совјетске хегемонистичке планове. Другим речима, те супротности ће бити још за дуго време препрека избијању неког агресивног рата Запада против Совјетског Савеза, али оне нису такве да би могле разбити јединство западних капиталистичких земаља у борби против евентуалних совјетских агресивних подухвата. Ја не тврдим да ће такав однос снага бити вечит, али данас је такав и остаће такав још прилично дуго.

Ту се, дакле, Стаљин очигледно преварио у својој рачуници уколико му, што је уствари много вероватније, при томе није само циљ да превари разне лаковерне пацифисте на Западу. Он је просто пренео шему из времена после Првог светског рата на садашње време. Али је из рачунице испустио једну „малу ситницу“: наиме, после Првог светског рата Совјетски Савез је био револуцинарна снага чији је сав интерес био у светском миру и у борби за независност и равноправност народа, а после Другог светског рата Совјетски Савез се појављује као нови и чак најагресивнији империјалистички претендент на светску хегемонију, или бар као агресиван, такмац који тражи нову поделу света. Пошто је испустио из вида ту „ситницу”, Стаљин не може, наравно, правилно оценити нити праву улогу коју играју у данашњем свету, или ће је играти убудуће, супротности између крупних западних, односно капиталистичких земаља.

Сем тога је поменута Стаљинова теорија карактеристична и с једне друге стране. Она сада јавно открива постојање нове тактичке фазе у совјетској међународној политици, коју смо и иначе могли да констатујемо по низу других знакова. У првој послератној фази совјетска се тактика састојала у упорним покушајима да се постигне споразум са Сједињеним Државама Америке на бази поделе интересних сфера, а да се изолују Британија, Француска и све друге земље, с циљем да совјетска влада појача свој утицај у Европи и учврсти своје позиције на Далеком Истоку. У другој, садашњој фази, совјетска тактика иде за тим да се Совјетски Савез приближи великим западноевропским земљама, пре свега Енглеској, са циљем да се изолују Сједињене Државе Америке, да се консолидују постигнуте совјетске позиције у Европи, нарочито у Немачкој, и да се обезбеди совјетска хегемонија у Кини. Томе тактичком циљу је, по мом мишљењу, требало да послуже и поменуте Стаљинове „теорије” у његовом задњем чланку. И зато је морао, као што знате, Громико да путује у Лондон, док се Зарубин морао да сели из Лондона у Вашингтон.

Отсуство економске снаге диктира совјетској влади да се у борби за остваривање својих хегемонистичких циљева користи у првом реду политичким средствима: претварањем комунистичких партија у своје политичке агентуре, експлоатацијом револуционарних и ослободилачких покрета у свету за своје империјалистичке циљеве, политиком застрашивања и уцењивања и свакојаким средствима агресивног притиска, а пре свега систематским распиривањим и одржавањем ситуације хладног рата.

Хладни рат и константна напетост у међународним односима потребни су совјетској влади из више разлога. Пре свега, разбијајући све могућности мирољубиве међународне сарадње, совјетска влада безусловно везује за себе сателитске владе, а нарочито Кину. Она истовремено тиме оријентише поједине радничке или ослободилачке покрете на спољнополитичке моменте, на опасност рата, коју она сама ствара, чиме те покрете одвлачи са терена унутарње класне борбе, па их тиме лакше користи за своје спољнополитичке циљеве. И коначно, совјетској влади је потребан хладни рат да држи у напетости своје сопствене масе, да оправдава егзистенцију деспотизма бирократске касте, да окреће очи совјетског човека од унутрашњих проблема на спољне да оправдава своју империјалистичку спољну политику. Другим речима, хладни рат је постао насушна потреба совјетске владе за спровођење њене империјалистичке спољне и реакционарне унутрашње политике.

II

Корејски рат је послужио совјетској влади на два начина: он је био за њу проба снага, а друго и најважније, он је постао ланац којим је совјетска влада везала Кину за совјетску галију. Имајући ту чињеницу пред очима, ми смо се од самог почетка залагали за то да би се Корејски рат што пре окончао. Ми смо сматрали, а таквог смо мишљења и данас, да то није потребно само због тога што одговара општим интересима човечанства, а поготово свести многих народа Азије, који у Корејском рату гледају сукоб великих сила на њиховим леђима, него и због тога што је очигледно да Кина неће моћи да се појави као независна сила све док буде трајао рат у Кореји. Кина, која води рат и тиме себи затвара врата за мирољубиву међународну сарадњу, у којој би једино могла да се афирмира као самостална снага, мора бити зависна од совјетске владе. Сем тога, повезивање Кине са светским тржиштем значило би дефитивно разбијање совјетских настојања да свет остане економски поцепан. Та поцепаност је совјетској влади неопходно потребна, јер је она, совјетска влада, — као што сам већ раније рекао, — сувише слаба да би могла економским средствима да се бори за своје интересне сфере. Унутарња економска слабост била је непосредни повод што је, тек из револуције изишла и победама опијена Кина, допустила да буде убачена у једну агресивну авантуру. Међутим, та иста економска слабост морала би да чини Кину, у условима мира, присталицом широке међународне економске сарадње, а управо то хоће совјетска влада да спречи. Тај циљ разоткрива и позната Стаљинова теорија о постојању два светска тржишта. Сем тога, ликвидација Корејског рата битно би ослабила совјетске позиције у општем хладном рату.

Из свих тих разлога садашња ситуација у Кореји најбоље одговара интересима совјетских хегемониста. Кинеском и корејском крвљу и кинеским материјалним средствима совјетска влада, уствари, одржава ситуацију којом се Кина насилно држи у економској и политичкој зависности од ње, а тиме и слаби самостална улога Кине у Азији и у свету уопште.

Ако, дакле, совјетски агитатори данас узвикују пароле против економске дискриминације, онда им мирољубиви људи могу прстом показати не само на њихову економску блокаду Југославије, него и на њихову реакционарну улогу у Азији, а посебно у Кини, где лежи кључ садашње економске поцепаности света.

Ту су, дакле, прави циљеви совјетског одуговлачења Корејског рата. И зато они кругови на Западу, који се баве плановима о проширењу Корејског рата на Кину у циљу повратка Чанг-Кај-Шека, само иду на руку совјетским хегемонистима.

III

Други најважнији извор садашње међународне напетости јесте питање Немачке. И ту совјетска политика наступа у лицемерној улози, при чему она плаши западни свет управо оним паролама чије би остварење она сама најмање била спремна да дозволи.

Совјетска политика наступа са паролама уједињења Немачке. Међутим, начин који она предлаже за уједињење Немачке јасно показује где је прави циљ тих парола, наиме: или уједињење треба да преда читаву Немачку под утицај совјетске владе, или подела треба да постане дефинитивна. Пошто су совјетски властодршци ипак толико разумни да у садашњој фази не могу да очекују да би могли да метну у цеп читаву Немачку, сва њихова политика иде у правцу фиксирања дефинитивне поделе Немачке.

То је, наравно, непопуларно и у Немачкој и ван ње. Зато совјетска пропаганда пробија уши читавом свету галамом о потреби уједињења Немачке, а практички чини све што је могуће да до тог уједињења не би дошло.

Друга њезина парола је неутрална, ненаоружана Немачка.

Пре свега треба истаћи да је неутрална Немачка практички неостварљива замисао. Основна супротност данашњег света, о којој сам раније говорио, не трпи усред Европе, то јест у Немачкој, некакав празан простор, некакву ничију земљу, према којој ће стално бити устремљене политичке акције са Истока и Запада. Сем тога, Немачка није Швајцарска. То је велика нација у срцу Европе, са огромним економским потенцијалом, која не може а да не игра самосталну улогу на међународној политичкој арени. Као таква, Немачка би веома брзо постала сметња совјетским хегемонистичким аспирацијама. То у Москви добро знају и исто тако су мало спремни на стварно успостављање неутралне Немачке, колико и на њено стварно демократско уједињење. Ако они ипак говоре о таквој Немачкој, то је зато јер знају, с једне стране, да је западноевропске земље неће прихватити, из простог разлога јер немају поверења у трајност такве „неутралности", а с друге стране, знају да су у једном делу европских маса, које су двапут узастопно осетиле агресивни бич немачког империјализма, такве пароле популарне. Другим речима, совјетска политика игра на популарним илузијама и на оном истом неповерењу западних земаља према такозваној „неутралној" Немачкој, које гаји и сама совјетска влада.

Данас много говоре о формама учешћа Немачке у оквиру „Европске армије". Облици који се предвиђају за немачко учешће такви су да се нама чини веома разумљивим што неки демократски кругови у Немачкој нису задовољни и што траже равноправност и на том подручју. Поред тога нама се чини да се тиме и не постиже циљ који имају пред очима они кругови на Западу који постављају одређене услове за немачко учешће — наиме, да онемогуће обнову самосталне немачке армије. И у оквиру „Европске армије" Немачка ће доћи до снаге која ће јој веома брзо омогућити да постави нове захтеве, то јест укидање управо оних услова које сада треба да прими. Али у свести ће се немачког народа укоренити уверење да мора сваки корак ка својој независности и равноправности извојевати тешком борбом.

Такав развитак ствари може у Немачкој, између осталог, да има за последицу и такву негативну појаву као што је јачање нацистичких, милитаристичких и уопште крајње реакционарних елемената, а с њима заједно и настајање нових експанзионистичких тенденција, то јест да продуцира управо оно што желе да спрече они западноевропски кругови који постављају садашње услове за учешће Немачке у „Европској армији". Разуме се, такву ситуацију користи совјетска влада у правцу убрзавања наоружања Источне Немачке и дефинитивне поделе Немачке. Истовремено убацује у промет лицемерне приче о томе да би совјетска влада била спремна да се повуче из Источне Немачке. ако би се створила неутрална и ненаоружана јединствена Немачка. Једини циљ тих прича је, наравно, да се продубе размимоилажења западних земаља око немачког питања.

Народи Југославије веома су животно заинтересовани у питању какву ће улогу играти будућа Немачка у Европи. У два рата ми смо били жртва експанзије немачког империјализма, па имамо много разлога да се супротстављамо сваком решавању „немачког питања" које би довело до васкрснућа немачког империјализма и милитаризма. Међутим, ми уједно у том питању морамо да будемо реалисти и то нарочито у погледу чињенице да се немачки народ не може дуго држати у положају неравноправности, без тешких последица за унутарњи развитак саме Немачке, а тиме и читаве Европе. Немачко питање, по нашем мишљењу, треба решавати тако да се тиме јачају унутарње демократске снаге у Немачкој, то јест снаге које унутар Немачке могу да буду препрека порасту неког новог нацизма и милитаризма. А једина могућна подршка тим снагама у данашње време састоји се у томе да Немачка заиста буде призната као равноправна нација у Европи.

Наравно, нико не може бити пророк у погледу будућег развитка Немачке. Совјетски начин решавања немачког питања у Источној Пруској и на Одри и Ниси свакако даје много материјала за ново потпиривање нацизма и реваншизма у Немачкој. Али, и поред те опасности, европски народи учинили би велику грешку ако би — од страха пред могућношћу обнављања једне будуће експанзионистичке Немачке — држали немачки народ данас у неравноправном положају и тиме, пре свега, олакшава спровођење совјетских хегемонистичких планова у Европи, а поред тога стварали повољније услове за развитак империјалистичких и милитаристичких елемената у самој Немачкој.

Имајући пред очима те констатације, ми смо се у нашој спољнополитичкој активности у суштини придржавали става: прво, да Немачка треба да буде уједињена на бази стварно слободних избора у обе зоне, то јест под истим демократским условима у западној и источној зони, а друго, да Немачка треба да постане независна и равноправна, укључујући ту и признање права да се наоружа у границама потреба за одбрану своје независности.

IV

Следеће питање, на коме ћу се задржати, то је питање економске помоћи недовољно развијеним земљама. Ја због тога помињем тај нови елеменат у међународним односима, јер око тог питања нарочито рељефно долазе до изражаја, пре свега, битне супротности данашњег света, а друго, с драстичном јасноћом се разоткрива и прави империјалистички карактер совјетског хегемонизма.

Ми се данас налазимо у ери све већег јачања државног капитализма у свету, што значи да су производне снаге постигле такав развитак да социјалистички друштвени односи већ постају најнепосреднија економска неопходност. Карактеристично је притом да се државнокапиталистички односи и тенденције ка њиховом даљем јачању снажно развијају у најразвијенијим земљама, али јак фактор постају и у неразвијеним земљама које су се тек ослободиле колонијалног положаја. Ова друга појава је нарочито значајна по томе што јасно указује на чињеницу да свет све више постаје једна економска целина и да би било веома погрешно претпостављати да неразвијене земље треба да прођу читав онај пут унутарњег друштвеног и економског развитка којим су прошле најразвијеније капиталистичке земље. Али баш због тога постаје све дубља и све оштрија супротност између високо развијених и неразвијених земаља, између нагомиланог богатства, с једне стране и очајничке беде, с друге стране. Та се супротност још више компликује чињеницом што се извоз капитала више не може несметано вршити на стари начин, и то како због суженог тржишта, с обзиром на садашњу политичку поцепаност света, тако и због повећане улоге државнокапиталистичких елемената у читавом свету.

Упоредо са заоштравањем те супротности постаје и све гласнији захтев неразвијених земаља за међународном економском помоћи која би могла да убрза њихов унутарњи економски напредак. То значи да та помоћ не би смела бити на линији старих форми приватног инвестирања страног капитала, јер би то само појачало експлоатацију, то јест — продубило би супротности између заосталих и развијених земаља. Тако су се појавили у разним варијантама и облицима предлози да би се створио међународни фонд у оквиру Уједињених нација, са што демократскијом управом на челу, који би давао било бесплатну помоћ, било јевтине кредите недовољно развијеним земљама, и то за конкретне индустриске и пољопривредне објекте, којима би се битно убрзао привредни развитак тих земаља.

Ми смо такве предлоге и тенденције — када су били у складу са нашим концепцијама — активно подржавали на међународним форумима. Јасно је, наравно, да таква врста економске помоћи не уклања, нити може да уклони супротности о којима сам пре говорио. Ове, дакако, могу бити укинуте само унутарњим социјалистичким преображајем света. Такве мере ми схватамо само као неке врсте реформе у садашњим међународним односима, али ипак реформе које би, под извесним условима, могле веома битно допринети како убрзању друштвеног развитка и јачању независности неразвијених земаља, тако и извесном ублажавању последица дуготрајне експлоатације неразвијених земаља.

Да су финансиски врхови капиталистичког света против таквих реформи, односно да и у разним видовима економске помоћи настоје да обезбеде своје сопствене интересе, то се само по себи разуме, ма да су поједине владе најразвијенијих земаља — из одређених политичких разлога а и због сопствених економских потреба — чиниле и чине извесне концесије у позитивном правцу.

Међутим, много је карактеристичније да је заједно са врховима западног финансиског капитала оштро устала против економске помоћи заосталим земљама из једног међународног јавног фонда и совјетска влада, оправдавајући тај свој став лицемерним причама о томе да једино њени економски односи према сателитским земљама могу бити пример економске помоћи. Какав је тај пример, то смо ми осетили на сопственом искуству, зато нема потребе да о томе говорим. Много важније је, међутим, што тај став потврђује чињеницу да совјетска влада своја економска средства, која наводно даје за „економску помоћ", жели да користи ван сваке међународне контроле, искључиво за циљеве своје спољне политике, искључиво за натурање своје хегемоније другим народима. Другим речима, совјетски став одражава само праву империјалистичку суштину совјетских односа према другим народима.

V

Ми имамо, дакле, посла с једном јединственом совјетском политиком, како на нашим сопственим границама, тако и у Кореји, у Немачкој, према колонијалним земљама, према малим народима, у питању економске помоћи, у питању демократских односа међу народима итд., итд. Садашња совјетска политика — то је стратегија и тактика агресивног хегемонизма, а хегемонизам, то јест тенденција ка хегемонији над другим народима и у свету уопште — то је савремена форма империјализма. Раније су просто освајали ову или ону земљу, па је прогласили било колонијом било протекторатом, или је крстили неким другим сличним именом. Данас то више није тако лако чинити. Зато се приближно исто свршава на мало друкчији начин, по стаљинском рецепту: Совјетски Савез се прогласи „водећом нацијом", а на основу тога месијанског „права" совјетска влада тражи од свих народа, који немају снаге да јој се супротставе, да се додуше и даље проглашавају независним, али да признају руководећу улогу такозване „водеће" нације, да приме контролу НКВД и да успоставе директну телефонску везу с Кремљом, одакле им долазе наређења шта треба да раде и колики данак треба да плате такозваној „водећој" нацији. А то је управо политика која води рату.

Бесмислено је, према томе, решавати загонетке о томе да ли Стаљин жели или не жели рат, као што то чине неки писци и политичари у међународној штампи. По свој прилици Стаљин и совјетска влада желели би да спроведу своје хегемонистичке планове без рата. Битна је при томе, међутим, чињеница да спровођење тих планова неизбежно води рату. Зато се треба борити против самих тих планова, било да се они појављују у облику агресивног притиска на Југославију, било у облику отезања Корејског рата, било у облику цепања Немачке, било у форми предлога за стварање пакта пет великих сила. Другим речима, битна је чињеница да у садашњем моменту агресивна хегемонистичка политика совјетске владе претставља највећу и најнепосреднију опасност за мир и самим својим дејствовањем оживљава и јача сва потенцијална жаришта агресије и све елементе империјалистичког хегемонизма.

Ја мислим да све те чињенице, о којима сам говорио, убедљиво потврђују правилност и неопходност закључака за нашу практичну међународно-политичку активност, које је направио у свом реферату друг Тито, наиме: држећи се чврсто начелних позиција једне социјалистичке и демократске политике, како у унутарњем развитку тако и у спољним односима, ми треба пре свега да будемо активни у свим врстама међународне сарадње које воде јачању безбедности наше земље и учвршћењу међународне безбедности; друго, ми морамо бити активни у нашој сарадњи са социјалистичким, демократским и свим прогресивним покретима у свету; треће, ми морамо бити активни у јачању одбранбене снаге наше земље. Ако ће се наша активност доследно развијати у том правцу, ми немамо разлога да не гледамо с пуним поверењем у будућност наше земље и њен даљи социјалистички развој. И обратно, ништа се штетније не би одразило на положај наше земље у свету, него кад би у нашој пракси наседали шупљим секташким фразама, неком псеудореволуционарном изолационизму, авантуристичкој самоуверености или беспринципијелним практицистичким тенденцијама. Задатак социјалистичке политике није само у томе да каже истину. То могу да раде и поштени универзитетски професори. Основни задатак социјалистичке политике јесте да тој истини прокрчи пут ка остварењу, ка победи. А то није нимало лак задатак. И зато треба пажљиво и активно користити могућности које нам даје садашња међународна ситуација на корист наше сопствене безбедности и на корист колективне безбедности и мира у свету.

VI

Међународни положај Југославије се у току последњих година веома снажно појачао и никакве сумње не може бити да ће се следећих година још више учврстити. А ви знате да су нам 1948 године Стаљинови изасланици прорицали пропаст за врло кратко време, за неколико недеља, или у најбољем случају, за неколико месеци, ако не прихватимо њихов империјалистички диктат. Ја верујем да они при томе нису имали само намеру да нас застраше, него да су у такав развитак и стварно веровали. Они су рачунали веома просто: ако Југословени остају на позицијама социјализма, њих ће уништити или капиталистички Запад или међународна изолација, у којој ће се неминовно наћи; ако напусте пут социјализма, њих ће уништити њихов сопствени народ, а у сваком случају Југославија има да падне у наше руке.

Али, чим су совјетски управљачи напустили курс социјалистичке револуције и заменили га тенденцијом ка империјалистичкој хегемонији совјетске бирократске касте над другим народима, више нису у стању ни да правилно оцењују однос класних снага у данашњем свету. И тако се ниједна од њихових претпоставки није обистинила. Нити је Југославија напустила социјализам, нити је остала изолирана, нити је уништена од стране Запада, па према томе није пала ни у џеп хегемониста из Москве.

А зашто се нису обистиниле све те претпоставке? Узрока и разлога има неколико, и то објективних и субјективних, то јест — и таквих који делују независно од нас и таквих који делују као резултат правилне политике наше Партије, коју је наша радничка класа и цео наш радни народ прихватио и подржао.

Пре свега, треба имати на уму да је од Октобарске револуције до данас прошло тридесет пет година и да се у то време много што-шта изменило у свету. Прве буржоаско-демократске револуције изазвале су интервенцију феудално-апсолутистичких држава, касније су ти револуционарни процеси практично постали унутарње право народа, јер феудални елементи тадашњег света више нису имали унутарње снаге да успешно реагирају. Октобарска и друге социјалистичке револуције на почетку овог века такође су изазвале интервенцију низа капиталистичких земаља, а данас су социјалистичке снаге у свету толико снажне, да реакционарне снаге немају више унутарње силе да би против њих могле уједињено и фронтално да наступају. Није случајно да најдрастичнији покушај антисоцијалистичке интервенције у последње време — наиме у Југославији — није дошао од стране Запада, него од стране државнокапиталистичког Совјетског Савеза.

Ово је уједно још једна потврда наше тезе да се однос друштвених снага у свету до те мере променио, да се више уопште не може говорити о некаквом капиталистичком окружењу неког одвојеног, изолираног социјалистичког света, или о томе да данас у међународним односима доминира сукоб између капиталистичког и социјалистичког света. Та је теза потребна совјетској влади зато да би у својој хегемонистичкој политици могла добити и подршку радних маса. Међутим, светски економски развитак, а напосе изванредно брз развитак државнокапиталистичких односа у читавом свету и јачање политичке снаге социјализма, с једне стране, а дегенерисање совјетске револуције, а напосе наступ совјетских властодржаца на међународној арени борбе за хегемонију над светом, с друге стране — то су фактори који су скинули с дневног реда стаљинске фразе о два света. Два света фактички постоје унутар сваке земље, при чему се стаљински коминформизам свакако налази у антисоцијалистичком табору.

Друго, сама чињеница да Совјетски Савез више не дејствује као револуционарна снага, него као јак агресивни фактор који тражи нову империјалистичку поделу света, изазива нову прегрупацију на међународној арени, при чему се потпуно мења карактер супротности које су раније постојале између Совјетског Савеза и западних великих сила и при чему разлике у друштвеним системима постају потпуно секундарног значаја. То се морало одразити и у међународном положају Југославије. Наша земља лежи у географском подручју чија је улога за даљи развитак односа снага у Европи данас важнија него што је била икад раније. Нећу претерати ако кажем да је независна Југославија постала услов независности низа других европских земаља. Зато нису наишле на добру пређу пароле које су совјетски хегемонисти извикивали капиталистичком свету: ето вам Југославије; она није ни ваша ни наша, сломимо је заједнички, путем пуне међународне изолације. Сваки је на Западу знао да те речи не значе ништа друго него зов у помоћ да се Југославија потчини Совјетском Савезу. А може ли једна некоминформистичка влада бити заинтересована на таквом развитку совјетско-југословенског сукоба? Насупрот, чак и за најреакционарније и за најзадртије антисоцијалистичке кругове на Западу је јасно да би уствари само ишли на руку совјетским хегемонистичким аспирацијама ако би постали совјетски савезник у блокади Југославије. Зато је потпуно разумљиво да су пропале све совјетске наде о међународној изолацији Југославије. Ако они данас шире клевете да су народи Југославије у ропству капиталистичких држава, тиме само признају и неубедљиво објашњавају крах њихових сопствених хегемонистичких планова према нашој земљи.

Треће, из тих истих разлога совјетска влада је изгубила право на подршку од стране међународног пролетаријата и социјалистичког покрета, а и стварно рапидно губи такву подршку. Насупрот томе, Југославија је — у своме отпору против совјетских хегемониста и у одбрани своје независности — добила снажну подршку међународног пролетаријата и социјалистичког покрета, укључујући ту и знатан део маса које још следе коминформистичким партијама. Совјетски хегемонисти нас, дакле, нису могли изоловати ни у међународним односима, ни у нашој повезаности са међународним радничким покретом. Насупрот, њих саме је агресивна акција против социјалистичке Југославије дубоко компромитовала и одвојила од великог дела мирољубивих и демократских људи у читавом свету.

VII

И коначно, само по себи се разуме да су сви ти повољни објективни услови могли доћи до пуног изражаја због правилне спољнополитичке линије наше Партије и државе и због чињенице да је та политика добила пуну подршку наше радничке класе и нашег радног народа уопште.

1948 године, када је совјетска влада пустила у дејство свој брижљиво припремани и проверавани механизам агресивног притиска на Југославију, ни партиско ни државно руководство ове земље, ни наше радне масе нису изгубили главу и нису отступили у паничном бекству, или пак у загрљај првог проблематичног пријатеља. Ослонити се на своје сопствене снаге — то је био поклич, који су тада друг Тито и наша Партија упутили радничкој класи и читавом нашем народу. Тај је поклич тада значио: сачувати част и достојанство земље и остати свој сопствени господар у моменту када је изгледало да је то немогућно. Наша Партија умела је управо у таквој тешкој ситуацији да сачува независност своје политике. То је била једна од њених најкрупнијих победа.

Борећи се упорно за то да наша држава остане слободна и независна у својој политичкој акцији и равноправна у свим својим постојећим и будућим спољнополитичким односима, наша Партија ни за моменат није изгубила способност реалистичке анализе ситуације. Бранећи независност ове земље — а тиме и оно ново што је наша земља допринела међународном социјалистичком развитку — ми смо уједно увек наглашавали да не желимо да будемо изоловани пророци у пустињи, него активни борци који знају у највећој могућној мери да користе све повољне услове у данашњем свету, да би сачували и даље јачали како независност наших народа, тако и тековине наше социјалистичке револуције.

Полазећи са те тачке гледишта, наша спољна политика је ишла за тим да се ослони на све оне факторе у садашњој међународној констелацији који су могли да послуже учвршћењу наше међународне безбедности и унутарњег економског напретка, дајући, са своје стране, подршку свим оним међународним мерама и акцијама које су могле да буду у садашње време каква-таква препрека агресији.

Ми смо увек полазили са становишта да је стварање блокова штетна појава у међународним односима, да оно повећава опасност од ратова и да је први корак на линији отступања од принципа Повеље Организације Уједињених нација. Повеља се темељи на принципу колективне безбедности, а то значи на принципу недељивости мира и универзалности система колективне безбедности. Према томе, ништа не може бити на линији обезбеђења мира што би слабило јачање напора баш за такав универзални демократски систем колективне безбедности. А политика блокова, по правилу, несумњиво слаби те напоре.

Придржавајући се у начелу таквог схватања, ми ипак не можемо да затворимо очи пред живом стварношћу. Свидело нам се или не свидело, ипак остаје чињеница да стварање формалних блокова одражава, на крају крајева, само одређене, постојеће међународне односе, одређене реалне супротности данашњег света. Формално стварање блокова, према томе, означава само просту чињеницу да су се одређене супротности данашњег света до те мере заоштриле да су морале добити и своје политичке облике. Под таквим условима ми бисмо се бавили шупљим и штетним илузијама ако бисмо као ној ставили главу у песак и задовољавали се општим декларацијама да су блокови штетна ствар и да смо ми против блокова. Ако човечанство не нађе политичка, економска и друга мирољубива средства да отупи основне супротности које данас потресају свет, онда не само неће моћи да се ослободи политике блокова него, штавише, неће бити у стању ни да сачува мир. Зато не треба само грмети против блокова, него се треба борити против узрока који неминовно до њих доводе.

Главни покретач политике блокова јесте совјетска агресивна политика. Чим се совјетска влада појавила на међународној арени као нова агресивна снага, која хоће хегемонију а не равноправну сарадњу с другим народима, било је неизбежно да се појави и реакција. Совјетска политика је уствари изазвала стварање Атлантског пакта и разне друге формалне и неформалне регионалне пактове. Разуме се, када је такав строј већ једанпут створен, онда почиње да дејствује неизбежношћу својих сопствених закона. Ту могу да се развијају и клице веома опасних тенденција, као што су, на пример, прижељкивање „превентивних” ратова, наметање контроле слабијима, гушење национално-ослободилачких покрета под видом борбе против агресије, односно комунизма итд. Међутим, док совјетски агресивни хегемонистички планови који су, разуме се, уперени и против Југославије, буду највећа опасност за мир у свету, тако дуго ми не можемо а да не видимо у јачању земаља, које се супростављају совјетском агресивном притиску, једну од залога за обезбеђење мира у свету уопште и наше сопствене независности напосе.

Ми не затварамо очи пред опасностима које се крију у таквом стању ствари на подручју међународних односа. Свет који је присиљен да тражи равнотежу мира преко утакмице у наоружавању, налази се, уствари, непрестано на прагу рата. Утакмица у наоружавању мора и на Западу да оживљава агресивне елементе, што још више компликује међународни положај. Међутим, капитулантством или шупљом пацифистичком фразом не може се обезбедити мир. Зато мора бити наш задатак да се боримо, с једне стране, за изградњу једног ефикасног система колективне безбедности, а, с друге стране, за то да се и унутар тога система поставе бране и препреке разраштању било каквих хегемонистичких или агресивних тенденција. Задатак није нимало лак, али од резултата те борбе у коначној линији зависи судбина мира у свету.

Полазећи од свих тих чињеница, ми одређујемо и наш став у погледу регионалних пактова, наоружавања, сарадње на одбранбеном пољу, на економском пољу итд.

Ми желимо да избегнемо, догод је то могућно, непосредно ангажирање у постојећим регионалним пактовима. Јасно је, међутим, да тај наш став не би могао да се одржи ако би се светска ситуација даље заоштравала и ако би опасност за нашу независност постала акутна. Али и сада наше избегавање регионалних пактова ипак не значи да ми не треба да користимо све могућности које нам дају данашњи међународни односи за јачање наше независности и безбедности наших граница. Ту мислим нарочито на предузимање таквих спољнополитичких мера и аранжмана који јачају нашу унутарњу одбранбену снагу, то јест који служе, пре свега, јачању наше Армије и њеном што бољем наоружавању, економском и политичком јачању наше земље и учвршћавању њених међународних позиција. Таква равноправна сарадња могућа је са оним државама, које су из сопствених разлога заинтересиране и на очувању независности Југославије и спремне да јој пруже помоћ за јачање њених одбранбених снага и обратно, с којима наша земља може да сарађује на линији и у границама колективне безбедности уопште и мира на нашим границама напосе. Онај ко би покушавао доказивати да ми треба да се одричемо такве врсте сарадње, директно би тражио да будемо слаби, то јест био би не само ускогруд и плитак секташ, него би отворено играо на карту коминформизма.

У тој сарадњи за нас су битне две ствари — равноправност и независност у спољној политици и у односу према политичким и друштвеним збивањима у данашњем свету, с једне стране, и немешање у наше унутарње послове, с друге стране. Другим речима, ми желимо да останемо своји сопствени господари, како у својим међународно-политичким односима, тако и у свом унутарњем политичком и друштвеном развитку. Границе те сарадње такође су јасно одређене: народи Југославије неће да учествују ни у каквом агресивном рату ни на чијој страни; зато се наша међународна сарадња може кретати само у границама осигурања међународне безбедности, то јест — мира. Таква је била наша спољна политика досад и таква треба да остане и убудуће.

VIII

Друг Тито се у свом реферату опширно задржао и на нашим задацима на пољу сарадње са социјалистичким и уопште демократским и прогресивним покретима у другим земљама. Ја мислим да већ сами резултати досадашње наше сарадње на том подручју убедљиво потврђују оправданост задатака које друг Тито формулише у свом реферату. Штавише, ти резултати претстављају један од најтежих удараца коминформистичкој хајци против наше земље и империјалистичкој политици совјетске владе уопште.

У вези с тиме задржао бих се само на једном питању, наиме, на питању о садашњој улози коминформистичких партија и о перспективама даљег развитка социјалистичког покрета у свету.

Пре свега треба да се запитамо где су узроци што се већина комунистичких партија дегенерисала у агентуру хегемонистичке спољне политике једне империјалистичке велике силе? Разуме се, ту се ради, пре свега, о врховима, а не о збуњеним масама које — из објективних разлога — следе демагогији тих врхова и њиховим позивањима на дисциплину у интересу неких „виших циљева”. Али, ми ипак не смемо изгубити из вида, да су у тим партијама управо врхови права партија, и према томе морамо да говоримо о кризи коминформистичких партија као таквих. Можемо ли свести дегенерацију тих партија на просто објашњење да се ради само о бирократизовању неких водећих појединаца, или о њиховој заблуди, или о резултатима совјетске обавештајне службе? Ја мислим да не можемо, иако сви ти елементи играју веома важну улогу. Ако би било само то, онда би било за револуционере довољно да се у тим партијама боре за ликвидацију совјетског утицаја и за отстрањење бирократа, па би те партије могле даље да бију битку за социјализам. Међутим, сви ми знамо да питање није тако просто и да на таквом путу не треба очекивати резултате.

За комунистичке партије важи оно што је карактеристично за све политичке и организационе форме у досадањем развитку радничког покрета. Ако неки облици стагнирају, постају шаблон за све, они постају сметња даљег развитка покрета. Са објективним променама у друштвеној стварности морају се мењати и облици организације и политичког рада. А тај се процес у садашњим коминформистичким партијама, зачаурени у стаљинске шаблоне, није извршио и зато су оне као такве, тј. како по својој политичкој и идејној садржини тако и по својим организационим облицима, постале неспособне да и даље буду на челу борбе напредног човечанства за социјализам. И управо зато јер су оне постале неспособне за ту улогу, бирократизам је могао да подгризе и уништи њихову некадашњу револуционарну суштину, и оне су могле и морале постати агентуре једног империјализма који се појављује у форми захтева на хегемонистички положај у свету.

Комунистичке партије настале су у једној етапи развитка међународног радничког покрета, када је буржоазија још чврсто стајала на ногама и у којој је за релативно још слаб пролетаријат претстављало највећу опасност коалиционаштво с буржоазијом. Стварање малих револуционарних авангарди — оријентисаних у својој делатности према проблемима сопствене земље, а уједињених у једној Интернационали у којој су стварно демократски и у духу пролетерског интернационализма решавали о питањима заједничке сарадње на међународном плану борбе против реакције — у таквим је условима све то јачало самосталну улогу радничке класе и њен утицај на развитак, те је зато било историски неопходно и прогресивно. При томе нарочито не треба заборавити да је Лењин стварао те партије за пролетерску револуцију која се тада већ одвијала у низу европских држава.

Међутим, после Другог светског рата услови су сасвим други. Социјализам данас више није ствар неке изолиране нације, нити му се уопште могу одредити државне границе. Развитак производних снага у најразличитијим облицима пробија окове старих друштвених односа и отвара путеве ка социјалистичким друштвеним формама. У неким земљама тај развитак добија револуционарне форме, у другим форме све јачег политичког утицаја радничких покрета у постојећим демократским институцијама. У високо развијеним земљама већ сами државнокапиталистички односи, повезани са све широм борбом радничке класе за њено учешће у демократским институцијама државног и привредног управљања, неизбежно воде ка јачању социјалистичких елемената.

И код нас се понекад чује мисао да смо, ето, ми Југословени једини прави социјалисти и да се социјалистичка Југославија налази као усамљено острво усред морске олује. Таква схватања, по мом мишљењу, не одговарају стварности. Ми нисмо никакво усамљено острво, јер никада до сада снага социјализма није била тако велика као што је данас. Зато је социјалистичка Југославија и могла добити подршку, која јој је битно помогла у њеном отпору агресивном притиску совјетских хегемониста. Штавише, та је снага толика да ми данас можемо говорити о извесној квалитативној промени у том смислу да су управо проблеми даљег развитка социјализма постали доминантан проблем данашњег света.

Комунисти, односно свесни социјалисти у таквим условима, према томе, не смеју да се издвајају из читавог тог процеса, односно да и даље седе на прокламацијама због неког необјашњивог аутоматизма, као да увек и у свакој земљи једино њихова партија претставља социјализам и да га само она може да остварује. Њихова улога данас треба да се састоји углавном у ономе што су некада Маркс и Енгелс записали у Комунистичком манифесту:

> Комунисти су дакле у пракси онај део радничких партија свих земаља који је најодлучнији, који стално гура даље, они теоретски предњаче осталој маси пролетаријата разумевањем услова, тока и општих резултата пролетерског покрета.[1]

Према Марксу, комунисти увек треба да претстављају целину радничког, односно социјалистичког покрета, а не да буду један његов одвојени и ексклузивни део. Као такви, а уједно и као његово најсвесније језгро, они треба да своју борбу усмере у свакој земљи — према конкретним условима друштвеног кретања — у правцу социјализма.

У својој првој — лењинској — фази комунистичким партијама је и била намењена таква улога. Међутим, када су под утицајем совјетске бирократије те партије почеле свој главни задатак, — то јест, обавезу да свуда „гурају" даље, као што кажу Маркс и Енгелс, где год се ствари крећу у правцу социјализма, — претварати у привилегиј да у свим земљама једино оне и само оне могу да буду носиоци социјалистичког покрета, оне су почеле не само да се издвајају из радничког и социјалистичког покрета уопште и да све више постају уска секта, него су почеле и да губе револуционарни карактер, да се бирократизују и претварају у страну агентуру. Није случајно да су оне и даље играле револуционарну улогу само у оним земљама где су стварно претстављале целину радничког и социјалистичког покрета, као што је то било код нас, или где су се оне у једној специфичној форми повезивале с народноослободилачким покретима.

---

[1] Маркс — Енгелс, Изабрана дела, т. I стр. 27, „Култура", Београд.

Јесте, комунисти би требало да буду најсвеснији предводнички елеменат у радничкој класи, али та улога није неко њихово право које се може одозго декретирати, него њихов задатак, за чије се остварење треба тек борити. А да ли ће они бити способни да изврше ту улогу, то не зависи од тога што они мисле о самима себи. Они треба непрекидно да полажу испит у пракси, полазећи од општих закона кретања људског друштва, а данас схватајући у првом реду да се социјализам у наше време више не налази само у једној или другој радничкој партији, него је као објективни процес присутан у економском развитку свих развијенијих земаља, у целокупном друштвеном животу, у свим радничким партијама, а некада чак и нерадничким. Познавати те елементе и јачати њихову снагу и темпо њиховог даљег развитка и не губити испред очију революционарну перспективу, — то је данас задатак свих свесних бораца за социјализам.

У погледу организационих облика такве свесне активности комуниста, односно свесних социјалиста, наравно не могу и не треба да се дају никакви рецепти, никакви шаблони. Свесни борци за социјализам треба да увек потраже оне облике који највише одговарају условима ове или оне земље, а пре свега степену њеног унутарњег друштвеног развитка. У сваком случају не схватити јединство процеса социјалистичког развитка, о коме сам горе говорио, значило би за комунисте одвајање од објективног кретања радничке класе, а тиме и њихово претварање у беспомоћну секту која на један или други начин мора да постане играчка у рукама реакционарних снага.

А то је управо био пут развитка коминформистичких партија. Идентификујући своју сопствену власт са социјализмом, напуштајући борбу за уздизање социјалистичке свести радничке класе кроз њену свакодневну борбу, идентификујући објективну улогу радничке класе са субјективном улогом партиских врхова, те су се партије све више почеле одвајати од радничке класе, па су зато и морале све више да постају агентура совјетске хегемонистичке политике.

И ми, југословенски комунисти, из тога треба да повучемо своје закључке. Најважнији закључак је већ учинио друг Тито у свом реферату и ја се са тим закључком од свег срца слажем. Мислим ту на његов предлог о претварању Комунистичке партије Југославије у Савез комуниста Југославије, упоредо с претварањем Народног фронта у Социјалистички савез радног народа. Ја мислим да су то управо такви нови облици који одговарају садашњим условима у нашој земљи. Социјалистички савез треба да обухвати сву политичку активност на линији социјалистичког развитка, као и пуну унутарњу дискусију о формама и темпу тога развитка. Савез комуниста треба да буде само део тога Социјалистичког савеза, управо онај најсвеснији и најодлучнији његов део, који ће се свуда и на сваком месту борити за доследну социјалистичку линију у нашем унутрашњем развитку, за социјалистичко васпитање нашег радног народа, за такво подизање његове социјалистичке свести, да ће он сам бити способан да непрестано покреће и развија социјалистичку иницијативу у својим демократским, политичким, друштвеним и државним организацијама. Ја мислим да предлог који ставља друг Тито јасно указује управо на такав развитак ствари у нашој земљи, то јест, да он садржи управо оно што је битно и ново у развитку социјализма у Југославији: а то је обрачун са бирократизмом и државним капитализмом и афирмација социјалистичке демократије као једино могуће форме стварне власти радничке класе и радног народа уопште.

Новим победама у борби за те циљеве Савез комуниста Југославије показаће се достојним да понесе даље славну револуционарну заставу Комунистичке партије Југославије.

ЕДВАРД КАРДЕЉ

О ЕКОНОМСКИМ ПРОБЛЕМИМА[1]

Другови и другарице,

Дозволите ми да укратко додирнем нека принципијелна питања нашег новог привредног система.

Често се под новим привредним системом подразумева само један природнији и рационалнији начин привређивања него што га пружају бирократски економски методи. Овакво схваћање новог привредног система, наравно, није нетачно, али је прилично непотпуно. Мислим да је битно за целу проблематику новог привредног система, за његову садашњу и будућу изградњу, питање борбе против бирократизма, односно бирократских остатака у нашем привређивању, питање борбе за истинску социјалистичку изградњу наше земље, питање, дакле, како учврстити, продубити и проширити оно што је друг Тито у свом реферату на овом Конгресу назвао историским преломом у конкретној борби за социјализам, тј. управљање нашом економиком од стране самих непосредних произвођача. Пракса је недвосмислено потврдила да онај правац и они захвати у изградњи новог привредног система који учвршћују и проширују права непосредних произвођача једновремено доносе, посматрано са чисто економске тачке гледишта, најрационалније и најрентабилније резултате, а да, обрнуто, бирократски начин и метод привређивања — чим се не појављују само привремено и као прека нужда неке моментано тешке економске ситуације — проузрокују привредну стагнацију, свестрану збрку и гужву, укратко, коче даљи развитак материјалних производних снага.

Шта је, дакле — посматрано кроз призму борбе за стварно социјалистичке односе производње, а против бирократизма, односно његових елемената и потенцијалних могућности изрођавања социјалистичке револуције — суштина новог привредног система који се изграђује у нашој земљи? У одговору на ово питање ја се на овом месту, наравно, нећу бавити неким детаљима техничке и стручно-економске природе, пошто ова страна проблематике нити не спада на наш Конгрес. Покушаћу, међутим, да додирнем оне принципијелне моменте нашег новог привредног система у изградњи који одређују његов социјалистички карактер, који су, дакле, нама комунистима нарочито важни, управо са становишта стварања, учвршћивања и продубљивања социјалистичких односа производње.

---

[1] **Говор друга Бориса Кидрича на Шестом конгресу КПЈ.**

Мислим да можемо и морамо, овако посматрано, од новог привредног система који изграђујемо, тражити следеће:

1. Управљање нашим фабрикама и предузећима од стране самих непосредних произвођача. Овај је захтев најбитнији предуслов за стварање истински социјалистичких друштвених односа. Без испуњавања тог захтева не постоји коначно обезбеђење социјалистичке друштвене основице, пошто би средства за производњу остала у тој или оној форми отуђена непосредним произвођачима. Наша се земља може само поносити тиме што је јуче истакао друг Тито, наиме, да смо ми тај прелом у борби за социјализам већ постигли.

2. Нови привредни систем треба да се заснива на објективним економским законима и да до крајње могуће мере избегава административно гушење тих закона.

Административна „борба" са објективно постојећим економским законима у коначној је инстанци јалова и ирационална. Објективни економски закони — хтели ми то или не хтели — постоје, наиме, објективно, па се, према томе, административним и бирократским подухватима који су усмерени против таквог њиховог постојања и дејствовања увек немилосрдно свете, и то обично у врло накарадном облику. Коначни резултат бирократског конфликта са објективним економским законима неизбежно се јавља као привредна стагнација и назадовање. Међутим, ствар није само у томе. Свака концепција замашније и дуготрајније административне борбе са објективно постојећим економским законима неизбежно рађа снаге изнад друштва које ту борбу спроводе, а такве снаге изнад друштва неминовно се развијају управо у бирократску касту, у потчињавање и експлоатацију непосредних произвођача и целог друштва.

Данас можемо констатовати да смо у својој привредној изградњи бирократски конфликт са објективним економским законима углавном већ ликвидирали. Баш та чињеница проузроковала је прошле године и у првој половини ове године необично снажан полет наше привреде и једновремено омогућила да много лакше преодолевамо последице овогодишње велике суше него што би то био случај да још употребљавамо административни систем привређивања. Ово истичем нарочито због тога јер још постоји код појединих другова у државном привредном апарату мишљење да се треба сада, у околностима овогодишње суше, враћати административним методима привређивања. Ако би наша земља овакво мишљење прихватила, ми би постигли управо обрнуто од онога што желимо. С једне стране, стварно бисмо утрошили много више материјалних средстава него што то смемо у датим условима и широко бисмо отворили врата страховитој шпекулацији, а с друге стране, закочили бисмо даљу изградњу наших социјалистичких друштвених односа и учврстили још постојеће позиције бирократизма. Наравно, у оваквој ситуацији не можемо потпуно искључити привремене и појединачне административне захвате. Међутим, начелно гледајући и опште узев, ми се морамо кроз привредне тешкоће, с којима још имамо посла, пробијати социјалистичким овладавањем објективних економских закона, а не административном борбом с њима. Треба споменути да држав ни апарат који се бави привредним питањима, нарочито у републикама и срезовима, занемарује обилате могућности за постизавање наших привредних циљева путем овладавања објективних економских закона и прижељкује враћање на административне методе. Те, у суштини бирократске остатке у гледању људи морамо преодолити, пошто они, објективно, у великој мери коче наш даљи социјалистички развитак, а уједно омогућују да се последицама суше без потребе користе разноразни шпекулантски елементи приватнокапиталистичког карактера.

3. Друштвено овладавање објективним економским законима треба радикално свести само на оне опште оквире — ми их у нашој савременој планској терминологији називамо основне пропорције друштвених планова — који обезбеђују да у друштвеној производњи не долази до појава капиталистичке анархије и уједно дају општи правац привредном развитку земље. У оквиру тих основних пропорција треба да се развија максимална иницијатива непосредних произвођача и комуна.

Досада смо у том погледу несумњиво направили одлучујући прелом. Од ранијег административног и бирократског планирања стварно смо прешли на одређивање таквих оквира, односно основних пропорција. Међутим, ово не значи да се већ можемо задовољити са садашњим стањем развитка ове стране новог привредног система. Пре свега се тзв. опште пропорције, односно њихово конкретно обезбеђивање, понекада још баве сасвим непотребним детаљима, што претставља остатак ранијег бирократског планирања и кочи иницијативу непосредних произвођача. Даље, треба истаћи да смо у самој методици општих пропорција, односно одређивања тога шта уствари јесу опште пропорције и чиме се друштвено овладава објективним економским законима — још увек доста примитивни и крути. Још употребљавамо ћошкасте методе који би се могли заменити елегантнијим, па и једноставнијим. Недостаје свестране комплексне анализе и одговарајуће комбинаторике, што углавном извире — ту мислим на наше економисте — из недовољног познавања објективних економских законитости и из бирократског схваћања да се научно истраживање и научно заснована комбинаторика могу заменити административним наређивањем, односно да су једанпут прихваћени методи коначна истина коју не смеш увредити, акамоли одбацити чим се покаже као неупотребљива.

Ваља такође подвући да се — с обзиром на поједине рупе у новом привредном систему, које додуше проузрокују разне врло непожељне појаве, као што су на пример сувише велики кредити појединим предузећима, превелике зараде појединих радних колектива итд. — у државном апарату појављују тенденције да се те рупе ликвидирају тиме што би се враћали на старе, „испробане" административне методе. Наравно, то би био сасвим погрешан пут. С нешто више разраде наше методике и комплекснијег захваћања проблематике новог привредног система можемо поменуте рупе врло брзо ликвидирати.

Опште пропорције морају да буду аутоматски применљиве на темељу одговарајућих законских одредби, а не да буде њихова примена резултат променљиве самовоље појединог административног државног органа. Обавезе и права радних колектива и комуна морају бити фиксне, за известан, бар годишњи период, јер иначе, без правне сигурности, нема места за самосталну иницијативу непосредних произвођача, а ова је предуслов за стварно социјалистичке односе производње.

Постоји тенденција да бивше административно наређивање појединих државних органа сада надомести административно наређивање Народне банке. Тиме, наравно, не бисмо ништа добили за нашу социјалистичку изградњу, него бисмо само један бирократски систем надоместили другим, можда још горим. Друштвено-економска карактеристика нашег банковног система састоји се у томе да он претставља свеопште подруштвљење финансиских операција, што је огромна социјалистичка предност према систему приватног капитализма. Међутим, ми начелно одбацујемо монополско одлучивање и свемоћ банака, па и Народне банке. Монополско одлучивање и свемоћ банке не би била карактеристика социјализма, него је то карактеристика монополистичког и државног капитализма. У нашем систему банка не може бити ништа друго него друштвено обрачунско место које аутоматски примењује, без сопственог одлучивања, основне пропорције друштвених планова и одговарајуће законске одредбе и које не може спроводити никакву самовољу над непосредним произвођачима. Друштвено одлучивање о процесу производње и расподеле, у смислу основних пропорција и њиховог обезбеђивања, ствар је већа произвођача и претставничких органа радног народа, а не ствар банке. Задатак даље изградње јесте да се нађу такви технички методи које изискује наш социјалистички развитак, а не да се због постојећег — још крутог, примитивног и недовољног — техничког метода кочи даљи социјалистички развитак.

4. Стварно друштвено присвајање вишка рада и социјалистичко демократско управљање вишком рада. Одмах истичем да је формулација коју сам сада дао формално додуше тачна, али да је стварно непотпуна, пошто се може тумачити на врло различите, међусобно дијаметрално супротне начине. Формално с њоме су се пре но што је Стаљин октроирао чудовишну „ликвидацију потребног рада и вишка рада у социјализму” слагали и употребљавали је и совјетски бирократи. Међутим, како ствар изгледа у совјетској пракси? У совјетској пракси читав вишак рада (сем једног дела колхозног) присваја држава. Конкретно: читав вишак рада отуђује непосредним произвођачима, одлучује о његовој даљој употреби и на његовој основици задовољава своје луксузне прохтеве — совјетска бирократска каста. У том погледу њезина економско-друштвена улога потпуно личи на улогу капиталистичке класе. И не само то. Може се чак истаћи да совјетска бирократска каста има, с обзиром на своју политичку свемоћ и потпуно политичко бесправље совјетске радничке класе и совјетског радног народа уопште, далеко више могућности него што то има данас капиталистичка класа и у једној капиталистичкој земљи, да снизује потребан рад испод просечног минимума, неопходног за колико-толико сношљиву егзистенцију радног народа. Савремени совјетски економско-друштвени систем и политичко-административна

свемоћ совјетске бирократске касте проузрокују, дакле, појачану експлоатацију радничке класе и радног народа.

Међутим, савремена совјетска „теорија" тврди да је у Совјетском Савезу присвајање вишка рада социјалистичко, пошто је оно државно... Стаљин је у најновије време чак прогласио да због тога још нису прешли у комунизам, што сем државне својине постоји и колхозна својина и да је за прелаз у комунизам битан предуслов — тотална државна својина...

Што се тиче тврдње совјетских „теоретичара" да је у Совјетском Савезу присвајање вишка рада државно, а не приватнокапиталистичко, она је несумњиво тачна. Међутим, управо случај контрареволуционарног бирократског изрођавања Октобарске пролетерске револуције доказује да државно присвајање вишка рада престаје да буде социјалистичка карактеристика чим оно потраје иоле дуже време него што то тражи почетни стадиј борбе за ликвидацију приватнокапиталистичког власништва над најосновнијим средствима за производњу. Штавише, државна својина над средствима за производњу и државно присвајање вишка рада у свом даљем развитку неминовно се своди на оно ка чему тежи и сам развитак приватног капитализма. Кад је Стаљин у најновије време поставио тврдњу да код њих инвестиције не спадају у сферу робне размене и да ова чињеница претставља највеће достигнуће социјализма, он је тиме, у теоретском погледу, постигао обрнуто од онога што је хтео. Покушавајући да државно присвајање и монополистичку употребу вишка рада прикаже као највише социјалистичко достигнуће, он је уствари разголитио самог себе и свој сопствени систем. Показао је да савремени совјетски економско-друштвени систем није ништа друго но крајње консеквентно државнокапиталистичко и монополистичко продужење оног процеса који је започео већ са рађањем „једноставног" монополистичког капитализма. Ако се, наиме, са Стаљинове тврдње скине лажна марксистичка фраза, онда остају само две потпуно голе чињенице. Прва чињеница састоји се у томе да сав вишак рада, чак онај изнад просечног, за сношљиву животну егзистенцију радног народа неопходног минимума потребног рада — присваја бирократска држава без икаквог удела радничке класе. Суштина друге чињенице јесте у томе да бирократска држава код тог присвајања вишка рада има апсолутно монополистички положај, за разлику од капиталистичких земаља где је монополизам — било приватни, било државнокапиталистички — додуше јак и све више тендира ка тоталном државном капитализму, али тај иманентни циљ конкретно још није постигао, док га је совјетска бирократска контрареволуција у целини постигла. Из тога следи да се Стаљиново „велико мајсторство у изградњи социјализма" разоткрива као постизавање оног државног капитализма путем бирократске дегенерације Октобарске пролетерске револуције ка коме објективни развитак капиталистичких земаља тендира сам по себи. Да би то прикрио, Стаљин је морао прибећи највулгарнијој ревизији марксизма. Уједно је морао да наступи као игнорант у погледу марксистичке политичке економије. Глорификујући тоталитарно државнокапиталистичко и монополистичко присвајање вишка рада, он се попео до тврдње да у совјетском систему више нема смисла говорити о потребном раду и о вишку рада и да су одговарајуће Марксове формулације застареле, уколико се ради о совјетској стварности. Тешко је мислити, упркос чињеници да је Стаљин цео свој живот марксизам вулгаризовао и примитивизирао, да је он сада, у своје старе године, стварно постао толики игнорант у погледу марксистичке политичке економије и њезине терминологије да не би знао да Маркс не идентификује вишак рада с вишком вредности, него да Маркс претпоставља за свако иоле развијено друштво, које је изашло из најнижег степена материјалних производних снага, да мора производити вишак рада. Пошто је, дакле, такво непознавање основне марксистичке терминологије чак код Стаљина тешко претпостављати, то је потпуно јасно да је Стаљин морао прибећи истим методима којима су у борби против марксистичке политичке економије прибегавали сви буржоаски политички економисти: ка негацији научних резултата до којих је дошао Маркс на основи објективне анализе процеса производње. Међутим, ту је Стаљин буржоаске политичке економисте чак „надмашио". Они су се углавном ограничили на то да негирају вишак вредности. Стаљин је, хотећи да прикрије државнокапиталистичко и бирократско-монополистичко присвајање вишка вредности негирао чак и вишак рада и потребан рад...

Уосталом, својим последњим и коначним економистичким „истинама" Стаљин је очигледно доказао да није само несвесна „теоретска" жртва своје сопствене бирократске праксе, него да је свесни фалсификатор марксизма, хотећи да сакрије крајње експлоататорску суштину свог система. На још колико-толико паметно питање неког совјетског грађанина да ли није за савремени капиталистички развитак типично срастање монопола с државним апаратом, Стаљин рецимо одговара да је типично потчињавање државног апарата монополима. Међутим, потчињавање државе као свог класног средства од стране буржоазије типично је за читав капиталистички развитак, а не само за монополе. Негирајући, дакле, у капиталистичким земљама све већу и све више самосталну улогу државног апарата у привреди, Стаљин свесно прикрива оно што му је најтеже прикрити — наиме, да је развитак, коме је стајао он на челу, довео управо тамо куда иманентно и објективно тендира и сам монополистички капитализам.

Историска заслуга наше Партије јесте у томе да смо у супротности са совјетском теоријом и праксом и у погледу присвајања вишка рада и управљања вишком рада већ учинили одлучан корак напред у стварно социјалистичком правцу. Непосредни произвођачи већ имају свој удео у управљању вишком рада. Друштвене планове о преливању вишка рада и о његовој употреби јавно дискутују раднички савети и синдикалне организације итд., стављају на њих своје примедбе итд.

На том месту треба ипак истаћи да смо управо у погледу те битне карактеристике социјалистичких односа производње тек на почетку и да процес тражи даље кораке наше земље у смислу социјалистичког управљања вишком рада. Наравно, досадашњи наш, више-мање административни, начин управљања вишком рада био је диктиран нашом тешком економском ситуацијом, нашом заосталошћу и потребама за изградњом оне кључне индустрије која тек претставља материјалну базу за истински социјалистички развитак. Наш досадашњи поступак био је, дакле, оправдан и он је водио ка учвршћењу материјалних темеља социјалистичке изградње земље. Међутим, не би ваљало проглашавати за општа социјалистичка начела оно што смо чинили из нужде и што треба управо у смислу социјалистичког развитка прекинути чим нам то објективни услови дозвољавају.

Не мислим да предлажем конкретне техничке и стручно-економске рецепте. Конкретна разрада ове проблематике тражи још известан технички и стручно-економски студиј. Међутим, ради се о општим правцима којима треба да следимо у даљем развијању социјалистичко-демократског управљања вишком рада.

Мислим да су ти општи правци углавном следећи.

1. Треба потпуно прекинути са назовимарксистичком претпоставком да је социјалистичко, тј. друштвено присвајање вишка рада само оно присвајање које значи потпуно отуђивање вишка рада непосредним произвођачима односно комунама. Такво мишљење управо и јесте теориска „полазна тачка" једног бирократског система. Ако се може непосредним произвођачима поверити управљање средствима за производњу, онда се може под њихово непосредно управља-

ње стављати и део проширене репродукције, све до оних граница док такво непосредно управљање вишком рада не би сметало потребама његовог друштвеног преливања. А те ће се границе код нас, нарочито након завршетка кључне капиталне изградње, изричито проширити. Зашто, рецимо, наша предузећа не би могла да се солидно реконструишу и проширују из вишка рада који су сама продуцирала? То не би ни у чему значило њихово власништво над акумулацијом, као што ни њихово управљање фабрикама не значи њихово власништво над фабрикама. Зашто не би могли радни колективи, на темељу непосредног управљања добрим делом вишка рада који они производе, да изграђују свој друштвени стандард — станове, амбуланте итд., итд.? Зашто не би могле комуне — чији рад може да постане у току даљег развитка наше социјалистичке демократије стварно и врло брзо предмет непосредне контроле радних маса и непосредних произвођача — да преузму већину просветних и здравствених материјалних издатака, као и већину других издатака за друштвени стандард, под условом, наравно, да им наши друштвени планови обезбеде довољно велик удео у друштвеном вишку рада? Тај удео у друштвеном вишку рада којим би располагале комуне уствари не би био нимало отуђен непосредним произвођачима, него би био и он под њиховом непосредном контролом, нарочито путем дејствовања комуналног већа произвођача.

Ако ствар овако разматрамо, видимо да се чак под условом великих одбранбених издатака земље, као и издатака за кључну капиталну изградњу, онај део друштвеног вишка рада који неизбежно треба да се прелива испод непосредног управљања радних колектива, радничких савета и комуна у друге реоне и друге републике, осетно смањује у поређењу с досадашњим административним системом проширене репродукције.

2. Ово, друштвено неопходно преливање вишка рада не треба да се врши само путем одредби друштвених планова. Део тог преливања може да се врши и путем једноставног дејствовања објективних економских закона. Ако, наиме, обезбедимо потребне техничке услове, део вишка рада, на чије управљање имају право предузећа и комуне, несумњиво ће стално бити улаган у банку, пошто се не може одмах употребити, а банка га може у једном смишљеном и разрађеном систему кредитовања, док он лежи неупотребљен, позајмљивати као кредит тамо где га моментано треба и где се докаже рентабилност његовог улагања.

3. Досадашњи систем тзв. кључних инвестиција уствари још је увек буџетски, колико год смо га ми досада покуша-

вали разноразним начинима реорганизовати. Он је буџетски управо зато што још није у довољној мери узет у обзир моменат рентабилности и рационалности на темељу дејствовања објективних економских закона, а не само административног одређивања кад се ради о инвестицијама. Моменат рентабилности и рационалности код одређивања кључних инвестиција може да дође данас у целини до изражаја путем смишљеног кредитног система Народне банке. Наравно, кредитни систем претпоставља ануитете и камате. Совјетски „теоретичари" могу, дакле, да дигну галаму како кредит, ануитети и камате претстављају враћање на капиталистичке методе. Тачно је, додуше, да кредит, ануитети и камате по форми одговарају робној производњи и размени. Међутим, ми се — с обзиром на наше ниске производне снаге — робне производње и размене још дуго не можемо одрећи, али се та робна производња и размена не врше више на темељу капиталистичких односа производње, него на темељу социјалистичких, додуше још као остатак старог у новом, али већ као средство и метод социјалистичке расподеле. Према томе кредит, ануитети и камате претстављају стари метод само по форми, док по садржини то више нису. Кредит се даје на темељу друштвеног присвајања вишка рада и употребљаван је у друштвене сврхе, а могу га у смислу конкретног управљања друштвеном имовином искориштавати било непосредни произвођачи и комуне, било заостале републике итд. Ануитет се враћа у друштвене фондове вишка рада, а не приватном присвајачу туђег вишка рада. У таквим условима и сама камата претставља искључиво друштвену контролу и обезбеђење да је друштвени вишак рада, који је био дат некој социјалистичкој заједници на непосредно управљање, искориштен рационално, рентабилно, да он омогућава камату, која као таква опет претставља један део друштвеног вишка рада. Може неко приговорити да би тражење камата од стране савезних друштвених фондова, кад се ради о кредитовању појединих заосталих република, мирисало на стари експлоататорски начин. Ја се тиме слажем, међутим устрајем на камати. Савезни друштвени фондови могу мирно да је оставе самим заосталим републикама, односно реонима на њихово самостално управљање. Међутим, она мора да постоји, јер иначе немамо аутоматске контроле на темељу објективних економских закона над рационалношћу инвестиција.

Не тврдим, наравно, да се може све што овде истичем завести већ преко ноћи. Не ради се о томе. Али је неопходно да имамо курс на све ово, тј. да старе методе не задржавамо дуже него што то тражи прека нужда и да одмах направимо корак даље у учвршћивању и продубљивању наших социјалистичких односа производње, чим нам то објективни услови дозвољавају. Управо у томе и јесте стварно социјалистички процес — стално ликвидирање свега оног што би могло, ако би трајало предуго, да штети учвршћењу, продубљивању и даљем развијању социјалистичких односа производње.

Свим тим мерама у погледу управљања вишком рада, у погледу система кредитирања и инвестиција, ми ћемо дати најчвршћу материјалну основицу и штедњи, чију потребу је тако оштро нагласио јуче друг Тито. Уједно сам убеђен да ћемо таквом изградњом новог привредног система у материјалном погледу потсећи корене разних локализама. Шта је, наиме, материјална база свих тих локализама? Ја мислим да материјална база тих локализама, који могу штетно да делују и у шовинистичком смислу речи, постоји управо у бирократском управљању вишком рада од стране државног апарата. На темељу таквог административног управљања настаје баш цапање за вишком рада између републичких и савезних државнокапиталистичких тенденција. Републичке државнокапиталистичке тенденције показале су се у датим условима, разуме се, штетније, пошто оне разарају једну целовиту концепцију југословенске економике. А ко може сасвим гарантовати да су наши савезни друштвени планови увек правилни, уколико нису подвргнути контроли и коректури самих објективних економских закона? Ја лично, рецимо, не могу.

Другови и другарице, убеђен сам да ћемо светлој перспективи социјалистичког развитка у нашој земљи, а и социјализму у свету, коју је јуче тако јасно пред нас изнео друг Тито, допринети и тиме што ћемо се упорно борити за даљи развитак нашег новог привредног система у смислу свестраног продубљивања његовог социјалистичког карактера.

БОРИС КИДРИЧ

СТАТУТ САВЕЗА КОМУНИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ

I

САВЕЗ КОМУНИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Савез комуниста Југославије јесте организована политичка снага радничке класе Федеративне Народне Републике Југославије. Он се свесно бори за кретање друштва у правцу социјализма и комунизма и ту свест уноси у најшире масе радничке класе и радног народа уопште. Он се организује на принципу добровољности и свести својих чланова.

Савез комуниста Југославије у својој делатности руководи се теоријом научног социјализма.

Комунистичка партија Југославије, као свесни и најнапреднији организовани део радничке класе, тесно се повезала с најширим масама радног народа града и села, показивала је пут и водила радни народ и угњетене нације у борбу за ослобођење испод јарма експлоататора и угњетача, за ослобођење испод ропства страних завојевача, за обарање власти капиталистичких експлоататора и угњетача, за стварање власти радног народа с радничком класом на челу, за стварање братства и јединства и равноправности народа Југославије, за јачање њихове заједничке федеративне републике и за очување националне независности народа Југославије, као неопходних услова изградње социјалистичког друштва и победе комунизма.

Савез комуниста Југославије се бори за изградњу социјализма, за очување националне независности, братства и јединства и равноправности народа Југославије и настоји да свим политичким и организационим средствима покреће и мобилише најшире народне масе у борбу за те циљеве. Та његова борба и резултати те борбе чине га предводником читавог радног народа — радничке класе, радног сељаштва, интелигенције и осталих трудбеника, здружених у огромној већини у јединственом фронту борбе за изградњу нових социјалистичких друштвених односа.

Савез комуниста Југославије сматра својим основним задатком да васпитава масе у духу социјализма и да се непрекидно бори за њихово политичко и културно уздизање. Он истовремено развија иницијативу и активност народних маса за њихово што шире учешће у привредном, друштвеном и политичком животу земље и у контроли маса над радом друштвених организација и установа, привредних и државних органа.

Делатност Савеза комуниста Југославије је јавна. Савез и његове организације руководе се начелом да је за успешну делатност Савеза неопходна тесна повезаност с масама трудбеника помоћу њиховог учешћа у раду организација и у доношењу одлука Савеза. Зато је учешће свих трудбеника у раду и њихова контрола над радом организација Савеза основни метод рада за сваку организацију Савеза.

Кроз борбу за интересе радничке класе и читавог радног народа Савез комуниста Југославије исковао се у чврсту јединствену организацију, повезану свесном дисциплином, једнако обавезном за све његове чланове. Снага Савеза лежи у његовој доследној борби за интересе радничке класе и радног народа, у правилном изражавању њихових жеља и интереса, у његовој чврстој повезаности, у јединству воље и јединству акције свих његових чланова и организација. У Савезу нема места идејно туђим и непријатељским елементима и онима који нарушавају дисциплину, програм, одлуке и Статут Савеза. Исто тако, чланство у Савезу комуниста Југославије неспојиво је са исповедањем религије и вршењем верских обреда.

Сваки члан Савеза комуниста обавезан је да активно и пожртвовано ради на остварењу програма и спровођењу у живот Статута Савеза, да активно учествује у доношењу и извршавању свих одлука Савеза и његових органа, да политички ради и у народу и у масовним друштвеним организацијама и удружењима, да се бори за јачање јединства редова Савеза, за очување тековина Народне революције и јачање братства и јединства међу народима Федеративне Народне Републике Југославије и за јачање одбранбене снаге њихове заједнице.

Савез комуниста Југославије ради на развијању и јачању братских интернационалних односа са пролетаријатом и трудбеницима целог света, на принципу равноправности.

II

ЧЛАНОВИ САВЕЗА КОМУНИСТА, ЊИХОВЕ ДУЖНОСТИ И ПРАВА

1) Члан Савеза комуниста Југославије јесте онај ко признаје програм Савеза и искрено, несебично и активно ради на спровођењу у живот програма, Статута и свих одлука Савеза, ради у једној од његових организација и плаћа месечну чланарину.

Члан Савеза комуниста не може бити онај ко експлоатише туђи рад.

2) Члан Савеза комуниста дужан је:

а) да стално ради на подизању своје комунистичке свести и на усвајању основа теорије марксизма-лењинизма;

б) да се бори за социјалистичке односе међу људима, за изградњу новог социјалистичког друштвеног морала и да својим радом и животом служи за пример осталим трудбеницима и предњачи у извршавању свих друштвених обавеза;

ц) да свакодневно активно политички ради у народу на подизању социјалистичке свести, политичког и културног нивоа маса, да тумачи и објашњава линију Савеза, да развија активност и иницијативу маса у доношењу одлука и у контроли над радом организација Савеза, друштвених организација и органа народне власти;

д) да активно учествује у доношењу одлука Савеза и да их доследно и дисциплиновано спроводи у живот.

3) Члан Савеза комуниста има право:

а) да на састанцима организација и у штампи Савеза учествује у расправљању свих питања политике Савеза и доношењу његових одлука;

б) да на састанцима организација Савеза критикује сваког члана Савеза;

ц) да бира и да буде биран у органе Савеза;

д) да лично учествује кад се претреса и одлучује о његовом раду и владању;

е) да се питањима и предлозима обраћа ма којем руководству или органу Савеза, укључивши Централни комитет и Конгрес.

4) У чланство Савеза комуниста Југославије примају се свесни, активни и ствари социјализма одани трудбеници.

Чланство у Савезу комуниста не повлачи никакве друштвене привилегије.

Пријем у чланство Савеза врши се само појединачно са навршеном осамнаестом годином.

О пријему у чланство Савеза решава основна организација на свом састанку на предлог чланова Савеза и других трудбеника, а на личну жељу онога о чијем се примању решава.

Пошто је донета одлука основне организације о пријему у чланство, нови члан Савеза добија чланску књижицу.

Стаж у Савезу комуниста Југославије рачуна се од дана доношења одлуке основне организације о пријему у чланство.

Писмена одлука о пријему у чланство доставља се среском или градском комитету, односно комитету њиховог ранга.

5) Сваки члан при прелазу из једног места на стални или дужи боравак у друго место обавезан је да се јави организацији онога места у које долази, а ова га укључује у једну од својих организација.

III

УСТРОЈСТВО И УНУТРАШЊА ДЕМОКРАТИЈА САВЕЗА КОМУНИСТА

6) Савез комуниста организован је на принципу демократског централизма, који се састоји:

а) у изборности свих руководећих органа, од најнижих до највиших;

б)у обавезном полагању рачуна органа Савеза о свом раду пред организацијама и органима који су их изабрали;

ц) у покоравању мањине одлукама већине;

д) у обавезном спровођењу одлука виших органа од стране нижих; виши органи могу поништити одлуке нижих органа Савеза ако се оне косе с програмом, Статутом и линијом Савеза.

7) Савез је организован на продукционом и територијалном принципу.

8) Виши органи су дужни да помажу ниже органе и основне организације у развијању самосталности у њиховом раду; све организације Савеза самосталне су у делокругу свога рада.

9) Организационо устројство Савеза је следеће:

а) за предузеће, насеље, село, јединицу Југословенске народне армије и слично — општи састанак основне организације;

б) за општину — општинска конференција и општински комитет;

ц) за град, срез, реон — градска, среска, реонска конференција и градски, срески, реонски комитет;

д) за покрајину, област — покрајинска, обласна конференција и покрајински, обласни комитет;

е) за територију народне републике — конгрес Савеза комуниста народне републике и централни комитет Савеза комуниста народне републике;

ф) за територију Федеративне Народне Републике Југославије — Конгрес Савеза комуниста Југославије и Централни комитет Савеза комуниста Југославије.

10) Општи састанак основне организације бира секретара односно секретаријат, конференција и конгреси бирају комитет; они су њихови извршни органи.

11) Потребно попуњавање упражњених места у свим руководствима организација Савеза, осим централних комитета, врши се на ванредним конференцијама организација. Ако се број чланова централних комитета Савеза комуниста народних република и Централног комитета Савеза комуниста Југославије смањи за једну трећину, сазива се ванредни конгрес.

12) Приликом бирања појединих органа Савеза чланови Савеза имају право да предлажу кандидате и да изнесу мишљење о сваком предложеном кандидату. Избор се врши тајним гласањем и појединачно за сваког кандидата.

13) Унутрашњи живот организације Савеза одвија се на основу унутрашње демократије, критике и самокритике и борбе мишљења. Сваки члан има право и дужност да у својој организацији учествује у претресању и решавању питања политике Савеза.

IV

ОСНОВНА ОРГАНИЗАЦИЈА

14) Основу Савеза комуниста сачињавају његове основне организације.

Основна организација ствара се у фабрици, руднику, предузећу, самосталном погону, у селу, месту, јединици Југословенске народне армије, насељу итд. Основна организација може се основати тамо где има најмање три члана Савеза.

Чланове Савеза који раде у друштвеним организацијама, удружењима и слично, могу руководства организација Савеза према потреби организовати у актив Савеза у оквиру организације у којој раде, без обзира којој основној организацији Савеза припадају.

15) За вођење текућег рада основна организација бира секретара и заменика. Велике основне организације могу се поделити на одељења, а у том случају за вођење текућег

рада основна организација бира секретаријат од три члана. Одељење основне организације бира секретара одељења. У предузећу и фабрици где има више основних организација бира се комитет предузећа, фабрике и слично на годину дана. Број чланова ових комитета одређује одговарајућа конференција, а може их бити највише петнаест.

16) Општи састанак основне организације одржава се по правилу једном у месец дана.

17) Основна организација најнепосредније је везана с масама радног народа. Њен основни задатак јесте:

а) да се стално јача примајући у Савез најбоље трудбенике из редова радничке класе, радног сељаштва и напредне интелигенције;

б) да свакодневно и неуморно ради на идејном и политичком васпитању свога чланства;

ц) да изграђује код чланова Савеза све оне особине које красе лик комуниста-револуционара: искреност, пожртвованост, скромност, примеран лични живот, другарске комунистичке односе и све оне особине које служе за пример осталим трудбеницима;

д) да развија политичку будност код чланова Савеза у борби против непријатељских и туђих схватања; да се чисти и јача отстрањујући из својих редова разне каријеристичке, малограђанске и друге елементе који својим ставом и држањем штете Савезу;

е) да стално усавршава метод свога рада и да се даље развија и јача као политичка организација, обезбеђујући најразноврснију и најширу повезаност с масама трудбеника и најпунију активност појединачно сваког члана у друштвеном и политичком животу;

ф) да свакодневно, упорно политички ради у народу на објашњавању линије Савеза, да подиже политичко-идеолошку свест трудбеника на ниво свести Савеза, да обезбеђује својим радом што шире учешће трудбеника у друштвеном, политичком и културном животу;

г) да у целини, као и сваки њен члан појединачно увек буде у средишту борбе за напредак социјализма и социјалистичке демократије, а против свих остатака класног непријатеља и појава бирократизма које иду за тим да укоче и успоре развитак социјализма и социјалистичке демократије.

18) Делатност основних организација је јавна, одлуке се доносе на састанцима на којима присуствују и трудбе-

ници који нису чланови Савеза; активност основних организација треба да се што више одвија под контролом и уз учешће маса.

V

ГРАДСКА, СРЕСКА, РЕОНСКА, ОПШТИНСКА КОНФЕРЕНЦИЈА

19) Највиши орган градске, среске, реонске, општинске организације Савеза комуниста јесте градска, среска, реонска, општинска конференција.

Градску, среску, реонску, општинску конференцију сазива одговарајући комитет најмање једанпут у две године, а ванредна конференција сазива се по одлуци комитета или на захтев једне трећине чланова њихове организације. Конференција саслушава извештај комитета и ревизионе комисије и одлучује о њима, разматра и оцењује постигнуте резултате у спровођењу политике Савеза, доноси одлуке за даљи рад и бира комитет, као свој извршни орган, и ревизиону комисију.

20) Градски, срески, реонски и општински комитети раде колективно и одлуке доносе на својим седницама којима је присутно најмање две трећине чланова. За текуће послове комитети бирају из своје средине секретаријат до пет чланова са секретаром на челу.

Број чланова градских, среских, реонских, општинских комитета одређује одговарајућа конференција, а може их бити највише двадесет пет.

Градски, срески, реонски и општински комитети могу одржавати и своје проширене седнице, на којима могу присуствовати и поједини чланови и функционери Савеза који нису чланови градских, среских, реонских, општинских комитета.

VI

ПОКРАЈИНСКА И ОБЛАСНА КОНФЕРЕНЦИЈА

21) Највиши орган покрајинске или обласне организације Савеза комуниста јесте покрајинска односно обласна конференција, коју покрајински односно обласни комитет сазива најмање једанпут у две године, а ванредно се сазива по одлуци покрајинског односно обласног комитета, или на захтев једне трећине укупног броја чланова организација које улазе у састав покрајинске односно обласне организације.

Конференција саслушава извештај комитета и ревизионе комисије и одлучује о њима, бира покрајински односно обласни комитет и ревизиону комисију.

22) Покрајински односно обласни комитет је највиши руководећи орган на територији покрајине односно области и руководи читавим радом Савеза комуниста на својој територији у раздобљу између две конференције. Они бирају за текући рад између седница секретаријат покрајинског односно обласног комитета; број чланова секретаријата покрајинског односно обласног комитета, одређује покрајинска односно обласна конференција.

23) Седнице покрајинског и обласног комитета сазивају се према потреби, а најмање једанпут у четири месеца.

Проширеним седницама покрајинског и обласног комитета могу по одлуци покрајинског односно обласног комитета присуствовати са саветодавним правом гласа поједини чланови и функционери Савеза комуниста који нису чланови комитета.

VII

ОРГАНИЗАЦИЈА САВЕЗА КОМУНИСТА У НАРОДНОЈ РЕПУБЛИЦИ

24) Сви чланови Савеза комуниста Југославије у народној републици сачињавају Савез комуниста народне републике. Одлуке Конгреса и Централног комитета Савеза комуниста Југославије обавезне су за савезе комуниста народних република. Чланови Савеза у народној републици спроводе како одлуке највиших органа Савеза комуниста Југославије тако и одлуке конгреса и централног комитета републичког Савеза комуниста.

25) Највиши орган Савеза комуниста народне републике јесте конгрес. Редовни конгрес сазива се једанпут у три године. Ванредни конгрес сазива централни комитет по својој иницијативи или на захтев преко половине укупног броја чланова Савеза. Сазивање конгреса и дневни ред морају бити објављени најмање два месеца унапред.

Конгрес решава пуноважно ако на њему присуствују делегати који претстављају најмање две трећине укупног броја чланова.

Број делегата за конгрес према броју чланова и начин избора у духу овог Статута одређује централни комитет.

26) Конгрес:

а) саслушава извештај централног комитета и ревизионе комисије и одлучује о њима;

б) одређује у оквиру политичке линије Савеза комуниста Југославије политичку линију Савеза комуниста народне републике;

ц) бира централни комитет и ревизиону комисију Савеза.

27) Број чланова централног комитета и ревизионе комисије одређује конгрес.

28) Централни комитет Савеза комуниста народне републике је највиши руководећи орган Савеза комуниста народне републике између два конгреса.

29) Централни комитет бира као свој извршни орган извршни комитет централног комитета. Извршни комитет из своје средине бира секретаријат који између седница извршног комитета обезбеђује спровођење његових одлука и руководи свакодневним радом. Број чланова извршног комитета и секретаријата одређује централни комитет. Централни комитет бира контролну комисију, која решава кривице кршења програма и Статута Савеза комуниста Југославије као и жалбе.

Централни комитет Савеза комуниста народне републике ствара потребне помоћне органе за спровођење у живот текућих задатака Савеза, уз сагласност Централног комитета Савеза комуниста Југославије.

30) Централни комитет одржава седнице према потреби, а најмање два пута у години дана.

Централни комитет може да одржава проширене седнице са појединим члановима и функционерима Савеза који нису чланови централног комитета, али ови имају само саветодавно право гласа.

31) Ревизиона комисија Савеза комуниста народне републике контролише материјално-финансиско пословање централног комитета Савеза комуниста народне републике.

VIII

НАЈВИШИ ОРГАНИ САВЕЗА КОМУНИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ

32) Највиши орган Савеза комуниста Југославије јесте Конгрес. Редовни конгреси сазивају се најмање једанпут у четири године. Ванредне конгресе сазива Централни комитет по својој иницијативи, или на захтев преко половине од укупног броја чланова Савеза, или на захтев Савеза комуниста најмање три народне републике.

Сазивање Конгреса и дневни ред Конгреса морају бити објављени најмање два месеца унапред.

Конгрес решава пуноважно ако на њему присуствују делегати који претстављају најмање две трећине укупног броја чланова Савеза.

Број делегата за Конгрес Савеза комуниста Југославије према броју чланова и начин избора у духу овог Статута одређује Централни комитет.

33) У случају да Централни комитет не сазове ванредни конгрес у року предвиђеном у члану 32 овог Статута, организације које су тражиле сазивање ванредног конгреса имају право да образују организациони комитет за припрему и сазив ванредног конгреса.

34) Конгрес:

а) саслушава извештај Централног комитета и Централне ревизионе комисије и одлучује о њима;

б) доноси програм и статут Савеза и врши измене у њима;

ц) одређује политичку линију Савеза;

д) бира Централни комитет и Централну ревизиону комисију.

35) Број чланова Централног комитета и Централне ревизионе комисије одређује Конгрес.

36) Централни комитет је највиши руководећи орган Савеза између два конгреса, претставља Савез у земљи и у односима према страним партијама и организацијама.

37) Централни комитет одржава своје седнице према потреби, а најмање једном у години дана.

Централни комитет може да одржава и проширене седнице с појединим члановима и функционерима Савеза који нису чланови Централног комитета, али ови имају само саветодавно право гласа.

38) Централни комитет бира као свој извршни орган Извршни комитет с генералним секретаром Савеза комуниста Југославије на челу. Извршни комитет из своје средине бира Секретаријат који између седница Извршног комитета обезбеђује спровођење његових одлука и руководи свакодневним радом.

Број чланова Извршног комитета и Секретаријата одређује Централни комитет.

Централни комитет бира Централну контролну комисију, која решава кривице кршења програма и Статута Савеза, као и жалбе.

При руководствима Савеза стварају се потребни помоћни органи за спровођење у живот текућих задатака Савеза. О томе какви ће се органи и при којим руководствима стварати доноси коначну одлуку Извршни комитет Централног комитета.

39) Централна ревизиона комисија контролише материјално-финансиско пословање Централног комитета.

IX

ОРГАНИЗАЦИЈА САВЕЗА У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ НАРОДНОЈ АРМИЈИ

40)Структуру и организационе форме рада организације Савеза комуниста Југославије у Југословенској народној армији прописује Централни комитет у духу овог Статута.

X

КАЗНЕ ЗА ЧЛАНОВЕ САВЕЗА

41) Основна организација или виши орган дужни су да против сваког члана предузму дисциплинске мере ако овај не спроводи у живот програм и Статут Савеза, ако крши дисциплину, ако је неискрен и дволичан према Савезу, ако поступа противно комунистичком моралу, ако не плаћа чланарину или на ма који начин штети интересима Савеза.

Чланство у Савезу престаје ако се три месеца не плаћа чланарина, или ако се неоправдано у току два месеца изостаје са састанака организације Савеза, или избегава повезивање с организацијом Савеза.

Казне за чланове Савеза јесу: опомена, укор, строги укор, последња опомена и искључење из Савеза.

У случају када је радом основних организација, односно руководства Савеза нанесена крупнија штета Савезу, централни комитет Савеза комуниста народне републике распушта такве основне организације, односно руководства и утврђује појединачну одговорност сваког члана основне организације, односно руководства. После распуштања основне организације поновна регистрација чланства врши се појединачно. У случају распуштања руководства истовремено се сазива ванредна конференција за избор новог руководства.

Све кривице чланова Савеза морају се испитати најбрижљивије и најсавесније. Казне за чланове Савеза васпитног су карактера.

Сви кажњени чланови имају право жалбе којем било руководству Савеза комуниста Југославије, које је обавезно да донесе своје решење најкасније у року од три месеца по пријему жалбе. Жалбе се могу подносити најкасније у року од три месеца од дана када је кажњеном саопштена казна. Жалбе Конгресу Савеза могу се подносити без обзира на протекло време од саопштења казне.

42) Казна се може укинути на захтев кажњеног, на иницијативу организације или руководства које је казну донело, односно организације у којој се кажњени налази.

XI

НОВЧАНА СРЕДСТВА САВЕЗА

43) Новчана средства Савеза комуниста Југославије састоје се од чланарине и других прихода.

Чланови Савеза плаћају месечну чланарину, која износи одређени проценат од њихових принадлежности односно прихода, а који утврђује Централни комитет.

Новчаним средствима Савеза располажу организације и руководства Савеза на основу планираног буџета Централног комитета Савеза комуниста Југославије.

ПОВОДОМ ДАЉЕГ ИЗЛАЖЕЊА ЧАСОПИСА „КОМУНИСТ"

У периоду од V до VI конгреса КПЈ догодиле су се темељите, квалитативне промене у структури друштвених односа наше земље. Као резултат свих тих промена ударени су чврсти темељи заиста социјалистичким односима у производњи и створен битни предуслов за брзи развитак социјалистичке демократије. Ми не бисмо били способни извршити овакве темељите промене а да претходно није обављен један обилан теоретски рад на пољу критике старих друштвених односа, на пољу критике свакојаких застарелих па и реакционарних схватања. Исто тако било је нужно дати теоретски одговор и осветлити нека основна питања како нашег унутрашњег друштвеног развитка тако исто и међународних односа.

Чињеница да политика Савеза комуниста стално и сигурно побеђује како на унутрашњем пољу тако и у међународним оквирима, као и резултати рада VI конгреса Савеза комуниста Југославије очигледна су практична провера и потврда свих основних теоретских ставова разрађених у периоду од V до VI конгреса.

„Комунист" је, као орган руководеће партије, дао свој допринос на томе пољу. Свој задатак могао је он обавити јер је објављивао пре свега теоретске радове и расправе у виду реферата или читавих брошура. Због тога је „Комунист" морао личити више на збирку брошура и реферата и излазити повремено.

Али чињеница да смо ми, југословенски марксисти, дали теоретски и политички одговор на нека битна питања друштвених односа и друштвеног развитка (и да већ данас имамо успеха у практичном раду на друштвеном развоју наше земље) даје нам могућност да отсада па надаље, детаљније и свестраније залазимо у све области живота, како нашег тако и међународног и да га осветљавамо са наших идејних и теоретских позиција. Тај задатак намеће нам и сам друштвени развитак. Пред нама се свакодневно рађају све нови и нови проблеми за решавање и објашњење. Бурни пораст социјалистичке демократије свакодневно рађа све нове и нове проблеме на економском, политичком, културно-просветном и другим пољима нашег живота.

Хиљаде радних људи свакодневно улазе у све сложеније односе одакле треба да се боре за прогрес, за истински социјалистичку демократију. Истовремено остаци старог (како старе буржоаске реакције тако исто и бирократско-коминформовске контрареволуције) коче тај развитак, боре се против њега. Пошто су претрпели пораз у отвореним политичким сударима они се, једни и други. заодевају у разна руха с циљем да загађују и коче развитак. А даљи пораст демократије, даљи бурни развитак наших друштвених односа ка социјализму (а тај развитак може бити само буран и никако другачији) није могућ без борбе против свих таквих схватања.

Наш привредни систем је нова појава у развитку друштвених односа. Економски закони друштва, чији је основни произвођач социјалистички радни колектив, траже да буду детаљно објашњени и упознати, јер од тога зависи даљи бржи или спорији развитак. Теоретско осветљавање перспектива и тенденција развитка имају велики значај за брзо и несметано кретање и изградњу социјалистичких односа у производњи. А исто тако за успех новог привредног система нужна је борба против свих застарелих схватања, као и против свих искривљавања у изграђивању новог привредног система и демократских друштвених односа.

Није друкчије ни у другим областима нашег живота. Систем социјалистичке демократије постаје сам по себи све сложенији и осетљивији организам, увлачећи у све области народног живота све шири број радних људи. Истовремено, реакција свих облика покушава да користи ове тековине да би се одржала, чак и да би водила борбу против прогреса. У складу с тим и политички живот народа постаје сложенији и бурнији. Сналажење у свим овим питањима је теже. Идејна борба добија пунији значај у свим областима живота: у органима власти, у друштвеним организацијама, у привредним организацијама, у школама, у културним и просветним установама итд.

Развој међународних односа, проблеми радничких и демократских покрета у свету и социјализма уопште, проблеми међународне економике, као и друге области међународног живота све више интересују наше људе. Исто тако многа од ових питања захтевају нашу анализу, наш одговор. То произилази из самог специфичног положаја наше земље у свету, а то захтева и развој теоретске марксистичке мисли у нашој земљи.

Све ово ставља озбиљне и одговорне задатке пред нас марксисте у Југославији.

Због тога редакција „Комунист" сматра да часопис треба и даље да излази, сада с друкчијим, више конкретним прилажењем проблемима, како би са своје стране допринео борби наших народа за социјализам. Од јануара 1953 године часопис ће излазити редовно сваког месеца.

Редакција позива на сарадњу све раднике из области друштвених наука.

РЕДАКЦИЈА ЧАСОПИСА

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈЕ који ће уређивати часопис „Комунист" од јануара 1953 г.

БЕГОВИЋ ВЛАЈКО,
ВУКМАНОВИЋ СВЕТОЗАР,
ГУЗИНА ВОЈИН,
ДЕДИЈЕР ВЛАДИМИР,
ЂИЛАС МИЛОВАН,
КИДРИЧ БОРИС,
МИНИЋ МИЛОШ,
ПОПОВИЋ МИЛЕНТИЈЕ (главни уредник),
ТОДОРОВИЋ МИЈАЛКО,
ТОМАШЕВИЋ СТАНА,
ХРНЧЕВИЋ ЈОСИП,
ШЕГВИЋ ЗДЕНКА,
ШЕНТЈУРЦ ЛИДИЈА,

САДРЖАЈ

Резолуција Шестог конгреса КПЈ о задацима и улози Савеза комуниста Југославије 1

Јосип Броз Тито: Борба комуниста Југославије за социјалистичку демократију 9

Александар Ранковић: О предлогу новог Статута КПЈ и неким организационим питањима Партије 98

Едвард Кардељ: О спољнополитичким проблемима . . . 130

Борис Кидрич: О економским проблемима 152

Статут Савеза комуниста Југославије 163

Поводом даљег излажења часописа „Комунист" 175

Уређује одбор:

*Милован Ђилас, Борис Кидрич, Владимир Бакарић, **Милентије Поповић**, Вељко Влаховић, Мома Марковић, Владимир **Дедијер***

Одговорни уредник *Милован Ђилас*

Часопис излази сваког другог месеца. Администрација и штампарија „Борба", Београд, Кардељева 31; телефон 24-001; **текући рачун код** Народне банке ФНРЈ 102-9/32020.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03392 2819